T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU HALK TAKVİMİ ANLATILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ZEYNEP SELEME ALFEEL
21723002

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AYNUR KOÇAK

2024

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU HALK TAKVİMİ ANLATILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ZEYNEP SELEME ALFEEL
21723002
ORCID NO: 0000-0002-7593-2174

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AYNUR KOÇAK

HAZİRAN 2024

Zeynep Seleme ALFEEL tarafından hazırlanan "Anadolu Halk Takvimi Anlatıları Üzerine Bir İnceleme" başlıklı çalışma, **24/06/2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	**İmza**
Prof. Dr. Aynur Koçak	……

Jüri Üyeleri	**İmza**
Doç. Dr. Meriç Harmancı	……
Doç. Dr. Nursel Uyanıker	……

ÖZET

ANADOLU HALK TAKVİMİ ANLATILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Halk Takvimi, halk tarafından tecrübe sonucu elde edilen yerel bilgiler, yıllık hava durumları, kutlamalar, önemli zamanlar, çeşitli ritüeller, inanışlar ve takvim çevresinde oluşmuş çeşitli anlatılar gibi bilgileri içeren; zamanın pratik olarak belirli coğrafyada bulunan halk tarafından sınıflandırılmasıdır. Halk takvimi anlatıları ise takvimde insanlar için eşik noktası sayılan, toplum açısından önemi bulunan zamanların unutulmasını engellemek, bu zamanın kutsallığını veya korkutuculuğunu arttırmak için halk arasında anlatılan hikâyelerdir. Bu çalışmada toplumsal hafızada önemli bir yer tutan Anadolu halk takvimi anlatıları konusu ele alınacaktır. Çalışmadaki veriler, çeşitli kaynaklardan ulaşılan halk takvimi anlatı metinleri çerçevesinde sunulacaktır. Bu doğrultuda takvim anlatılarını anlamak için öncelikle takvimin temel taşı olan "zaman" kavramını anlamak daha sonra toplumlar tarafından zamanı düzenleme aracı olarak kullanılan "takvim"i ve "takvim çeşitleri"ni incelemek gerekecektir. Daha sonra ise özel bağlamda Türklerin tarih boyunca zamanı düzenleme çabaları ele alınacak ve kullandıkları takvim sistemleri ve türleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın bir diğer aşamasında tezin ana konusu olan Anadolu halk takvimi incelenecek ve bir sonraki bölümde halk takvimi anlatıları çeşitli alt başlıklar halinde okuyucuya sunulup değerlendirilecektir. Çalışmanın sonunda Anadolu'da anlatılan halk takvimi anlatıları hakkında değerlendirme yapılacak ve elde edilen veriler paylaşılacaktır. Çalışmanın amacı önemli zamanları hikâyeler sayesinde unutulmaz kılan Anadolu toplumunun ürettiği takvime bağlı anlatıları incelemek, değerlendirmek ve bir sonuca ulaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Takvim, Zaman, Halk Takvimi, Anlatı, Takvim Anlatıları.

ABSTRACT

A STUDY ON ANATOLIAN FOLK CALENDAR NARRATIVES

The folk calendar is the classification by the local people of experiential knowledge, annual weather patterns, celebrations, significant times, various rituals and beliefs, as well as various narratives formed around the calendar, which are practically determined by the people in a specific geography. Folk calendar narratives are stories told among the people to prevent the forgetting of times considered as thresholds for humans in the calendar, which hold importance for society, in order to enhance the sanctity or fearfulness of such times. This study will address the topic of Anatolian folk calendar narratives, which hold a significant place in social memory. The data in the study will be presented within the framework of folk calendar narrative texts obtained from various sources. In this context, in order to understand calendar narratives, it will be necessary to first comprehend the concept of "time," which is the cornerstone of the calendar, followed by an examination of the "calendar" and its "types," which are used by societies as tools to regulate time. Then, the efforts of the Turks throughout history to regulate time will be discussed, along with the calendar systems and types they utilized. In another stage of the study, the Anatolian folk calendar, which is the main subject of the thesis, will be examined, and in the subsequent section, folk calendar narratives will be presented to the reader under various subheadings and evaluated. At the end of the study, an evaluation will be made regarding the folk calendar narratives told in Anatolia, and the obtained data will be shared. The aim of the study is to examine, evaluate, and reach a conclusion on the calendar-dependent narratives produced by Anatolian society, which make significant times memorable through stories.

Keywords: Calendar, Time, Folk Calendar, Narrative, Calendar Narratives.

ÖN SÖZ

Konusu "Anadolu Halk Takvimi Anlatıları" olan bu çalışma, Anadolu halk takvimi hakkındaki anlatıları bir araya toplamayı, söz konusu anlatıları inceleyip halkbilimi çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Zamanın ve takvimin kalıcı hale gelmesi ve toplumun hafızasına yerleşip unutulmaması anlatılar sayesinde mümkün olmuştur. Bu açıdan gerek zamana ve takvime bağlı yaşanmış önemli olaylarda gerekse törenlerde anlatının yeri önemlidir. Hatta eski zamanlarda kutlanan bayramlarda tören hakkında anlatılan mitler veya efsaneler okunmakta, anlatıda bahsedilenler hatırlanmakta ve yeniden yaşanıp nesilden nesile aktarımı sağlanmaktadır. Bu bağlamda Anadolu halk takvimi açısından Anadolu'da anlatılan takvime bağlı anlatılar; toplumsal hafıza, kültürel aktarım ve halkbilimi araştırmaları için büyük önem taşımaktadır.

Bahsedilen konu hakkında çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur. Bunların içinde Anadolu halk takvimine ait kimi anlatılara rastlansa da eserlerin amacı, bu anlatıları toplamak veya incelemek olmamıştır. Daha önce yapılan çalışmalar Anadolu halk takvimi, halk takvimi anlatıları ve takvime bağlı törenler hakkında bilgi vermiş ve önemini ortaya koymuştur. Kimi çalışma, içinde birkaç anlatı barındırmaktadır fakat toplu bir şekilde anlatıları ele alan, anlatıların önemini vurgulayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada Anadolu halk takvimi anlatıları ele alınarak bunların incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu hedef ve amaçlar doğrultusunda çalışma; altı ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi açıklanmakta ve sınırlılıklarından bahsedilmektedir. Ayrıca bu bölümde, Türkiye'de halk takvimi üzerine yazılmış kimi kitapların, tezlerin ve makalelerin künyeleri okuyucuya sunulmuştur.

Çalışmanın ikinci ana bölümünde öncelikle takvimi ve takvime bağlı anlatıları anlamak için gerekli olan ve bu konulara temel olma özelliği taşıyan "zaman" konusu ele alınmış, daha sonra takvimin kökeni, birimleri, çeşitleri ve dünya tarihinde öne çıkan takvim sistemleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Kronolojik olarak dünyada önemli bir yere sahip olan Mezapotamya, Hellen, Mezoamerika, Mısır, Çin, Hint, Pers takvimleri gibi takvimler incelenmiş, takvime bağlı anlatıların kökenini daha iyi kavrayabilmek için zaman ve takvim kavramları ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Türklerin Kullandığı Takvim Sistemleri ve Türleri ismini taşıyan üçüncü ana bölüm kronolojik olarak Türk tarihinde kullanılmış takvim sistemlerini ve türlerini anlatmaktadır. Türklerin zamanı algılayış biçimlerini, buna bağlı olarak zamanı bir düzene sokma çalışmalarını öğrenmek, tarih boyunca kullandıkları takvimlerin özelliklerini bilmek bu bölümün amaçlarındandır. Kullanılan takvimlerin Türk toplumunun zaman mefhumunu kavrayışını açıklaması ve takvime bağlı oluşan törenlerin ve uygulamaların ortaya çıkışını sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümü olan *Halk Takvimi* başlıklı bölümde ise halk takvimi kavramı açıklanmaya çalışılmış, Anadolu halk takvimi bağlamında takvimin

düzenlenişi, takvime yönelik oluşmuş inançlar ve uygulamalar, Anadolu halk takvimine ait birimler ve yöreden yöreye değişen farklı adlandırmalar bu bölümde yer bulmuştur. Böylece çalışmanın esasını teşkil eden Anadolu halk takvimi anlatılarının oluşumunun daha iyi anlaşılacağı umulmuştur.

Çalışmanın beşinci ve ana kısmı olan *Halk Takvimi Anlatıları* isimli bölüm ise çeşitli alt başlıklara ayrılarak okuyucuya suulmuştur. Bu bölümde halk takvimi anlatıları hakkında genel bilgi verildikten sonra *yaratılış zamanı anlatıları* altında yer alan anlatılar incelenerek "ilk zaman"a gidilmiş ve zamana ait köken anlatılar açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise *mevsime bağlı takvimsel anlatılar* bölümü yer almış ve *kış, yaz (bahar)* ve *yazın (baharın) içinde yaşanan soğuk zamanlar* isimli alt başlıklarda özellikle mevsime bağlı törenlerin anlatıları yer bulmuştur. Daha sonrasında ise aylar hakkında anlatılara yer verilmiş, ayların halk arasında anlatılan oluşum hikâyelerinden bahsedilmiştir. Sonraki alt başlıkta ise hakkında anlatı bulunan çoban bayramları ele alınmıştır. Çalışma dini eksenli zaman anlatılarında dini bayram, kandil, özel ay ve günler, kutsal kişleri anma törenlerinin incelenmesi suretiyle sona ermiştir. *Sonuç* bölümünde tüm araştırma ve incelemeler sonucunda elde edilen çıkarımlar ifade edilmiştir. Ayrıca tezin *Ekler* kısmına, metin içinde tespit edilen ve özeti verilip incelenmeye çalışılan halk takvimi anlatılarının orijinal metinleri eklenmiştir.

Son olarak çıktığım bu uzun soluklu yolculukta tüm tecrübe ve bilgi birikimini hiç esirgemeden bana aktaran, tanıştığımız ilk günden beri her daim desteğini ve şefkatini yanımda hissettiğim, kapısının ve gönlünün daima açık olduğunu bildiğim kıymetli ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Aynur KOÇAK'a, Yüksek lisans sürecim boyunca değerli vakitlerinden ayırarak bana destek veren ve yeni bakış açıları kazanmama yardımcı olan kıymetli hocam Doç. Dr. Meriç HARMANCI'ya, lisans dönemlerinden başlayarak halkbilimi alanını sevmemi sağlayan, desteğini ve ilgisini her zaman hissettiren çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Zehra HAMARAT'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu süre zarfında verdikleri maddi manevi destekten ve beni yetiştirip bugünlere getirmelerinden ötürü başta değerli babam Aytekin İMAMOĞLU, değerli annem Sevil İMAMOĞLU ve sevgili eşim Hareth ALFEEL olmak üzere aileme ve lisans yıllarında yolumuz kesişen, tezimin son okumasını yapan arkadaşım Zeynep AKYÜZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep Seleme ALFEEL

Haziran, 2024; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ xv
KISALTMALAR LİSTESİ xvi
1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı 1
1.2. Araştırmanın Yöntemi 2
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları 3
1.4. Türkiye'de Halk Takvimi Üzerine Yapılan Çalışmalar 3
1.4.1. Kitaplar 3
1.4.2. Tezler 4
1.4.3. Makaleler 6
2. ZAMAN VE TAKVİM 7
2.1. Zaman 7
2.1.1. Mitolojide Zaman 8
2.1.2. Felsefede Zaman 10
2.1.3. Bilimde Zaman 11
2.1.4. Zamanın Algılanma Biçimleri 12
2.1.4.1. Doğal ve Kültürel Zaman 12
2.1.4.2. Döngüsel ve Çizgisel Zaman 13
2.1.4.3. Kutsal ve Din Dışı Zaman 14
2.1.4.4. Mitsel Zaman 15
2.1.4.5. Bireysel ve Toplumsal Zaman 15
2.1.4.6. Nesnel ve Öznel Zaman 15
2.1.5. Türk Düşüncesinde Zaman 16
2.2. Takvim 18
2.2.1. Takvimin Kökeni 20
2.2.2. Takvimin Birimleri 22
2.2.2.1. Takvimin Nesnel Birimleri 23

2.2.2.2. Takvimin Öznel Birimleri 30
2.2.3. Takvim Çeşitleri 33
2.2.3.1. Ay Takvimleri 34
2.2.3.2. Ay-Güneş Takvimleri 35
2.2.3.3. Güneş Takvimleri 37
2.2.3.4. Yıldız ve Gezegen Takvimleri 38
2.2.4. Dünya Tarihinde Öne Çıkan Takvim Sistemleri 39
2.2.4.1. İlk Takvimler 39
2.2.4.2. Mezopotamya Takvimleri 39
2.2.4.3. Hellen Takvimleri 45
2.2.4.4. Mezoamerika ve Güney Amerika Takvimleri 47
2.2.4.5. Mısır Takvimi 53
2.2.4.6. Çin Takvimi 55
2.2.4.7. Hint Takvimi 56
2.2.4.8. Pers (İran) Takvimi 57
3. TÜRKLERİN KULLANDIĞI TAKVİM SİSTEMLERİ VE TÜRLERİ 59
3.1. Türklerin Kullandığı Takvim Sistemleri 59
3.1.1. On İki Hayvanlı Türk Takvimi 59
3.1.1.1. Kökeni ve Kuruluş Sistemi 60
3.1.1.2. Takvimin Tarihsel Seyri ve Türk Kavimleri Arasında Yayılımı 64
3.1.1.3. Özellikleri 65
3.1.1.4. Yılların Özellikleri ve Miladi Yılların Çevrilmesi 68
3.1.1.5. Yıllara Göre Doğanların Özellikleri ve Yaş Hesapları 79
3.1.1.6. Takvimin Oluşumu Hakkında Anlatılar 91
3.1.2. Hicri Takvim 97
3.1.2.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri 97
3.1.2.2. Takvimin Türklerce Kullanımı 101
3.1.2.3. Takvimin Özellikleri ve Hicri Yılın Miladi Yıla Dönüştürülmesi 102
3.1.3. Celâlî Takvimi 105
3.1.3.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri 105
3.1.3.2. Takvimin Kullanımı 106
3.1.3.3. Takvimin Özellikleri 107
3.1.4. İlhanlı Takvimi 109
3.1.4.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri 109
3.1.4.2. Takvimin Kullanımı 110

3.1.4.3. Takviminin Özellikleri 110
3.1.5. Kıptî Takvimi 111
3.1.5.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri 112
3.1.5.2. Takviminin Özellikleri 113
3.1.6. Rumi Takvim 115
3.1.6.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri 115
3.1.6.2. Takvimin Özellikleri ve Miladi Yıla Dönüştürülmesi 116
3.1.7. Takvim-i Garbî 119
3.1.7.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri 119
3.1.7.2. Takvimin Özellikleri 121
3.1.8. Miladi (Gregoryen) Takvim 121
3.1.8.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri 121
3.1.8.2. Takvimin Kullanımı 125
3.1.8.3. Takvimin Özellikleri 128
3.2. Türklerin Kullandığı Takvim Türleri 131
3.2.1. Müneccimbaşı Takvimleri 132
3.2.1.1. Müneccimbaşılar ve Müneccimbaşılık Kurumu 132
3.2.1.2. Takvimin Özellikleri 133
3.2.1.3. Takvimin Çeşitleri 134
3.2.1.4. Takvimin Bölümleri 135
3.2.1.5. Takvimlerin Hazırlanmasında Kullanılan Zicler 136
3.2.2. Rûznâmeler 136
3.2.2.1. Özellikleri 137
3.2.2.2. Önemli Ruznameler 137
3.2.3. Salnâmeler 137
3.2.3.1. Tarihi Seyri ve Önemli Salnâmeler 138
3.2.3.2. Çeşitleri 139
3.2.4. Gurrenâmeler 139
4. HALK TAKVİMİ 142
4.1. Anadolu Halk Takvimi 142
4.2. Anadolu Halk Takvimi Birimleri 143
4.2.1. Günün Bölümleri (Vakitler) 143
4.2.2. Günler 146
4.2.3. Aylar 160
4.2.4. Mevsimler 168

5. HALK TAKVİMİ ANLATILARI 169
5.1. Anadolu Halk Takvimi Anlatıları 169
5.2. Yaratılış Zamanı Anlatıları 171
5.2.1. Türk-Memlük Yaratılış Efsanesi 171
5.2.2. Nuh Tufanı 174
5.3. Mevsim Anlatıları 175
5.3.1. Kış 176
5.3.1.1. Kışın ve Yazın Oluşumu 182
5.3.1.2. Kışın Oluşumu 182
5.3.1.3. Doksancıl Kuşu (Doksan Gün Süren Kış) 183
5.3.1.4. Nardugan Bayramı (21 Aralık) 184
5.3.1.5. Bocuk Gecesi (6- 7- 8 Ocak) 186
5.3.1.6. Kalandar Gecesi (14 Ocak) 188
5.3.1.7. Dem Bayramı (14 Ocak) 193
5.3.2. Yaz (Bahar) 194
5.3.2.1. İlkbaharın Gelişi 200
5.3.2.2. Vade Yeli (14- 23 Şubat) 201
5.3.2.3. Cemre (19 Şubat- 6 Mart) 201
5.3.2.4. Aşure Günü (10 Muharrem) 205
5.3.2.5. Mart Bozumu (14 Mart) 208
5.3.2.6. Mart Çarşambası / Kara Çarşamba (7- 15 Mart) 210
5.3.2.7. Mart Dokuzu (21 Mart) 210
5.3.2.8. Nevruz (21 Mart) 213
5.3.2.9. Gâvur Küfrü (21 Mart- 6 Mayıs) 226
5.3.2.10. Mesir Bayramı (15 Nisan) 227
5.3.2.11. Hıdırellez (5-6 Mayıs) 229
5.3.2.12. Kakava (6 Mayıs) 240
5.3.2.13. Mayıs Yedisi (20 Mayıs) 242
5.3.3. Yazın (Baharın) İçinde Yaşanan Soğuk Zamanlar 245
5.3.3.1. Arap Devenin Karnında (1-13 Şubat) 245
5.3.3.2. Çakır Ahmet Kışı (20 Şubat) 246
5.3.3.3. Tuşkek Fırtınası (Şubat Sonu) 246
5.3.3.4. Pire Günleri (Şubatın Son Üç Buçuk Günü ile Martın İlk Üç Buçuk Günü Arasında) 247
5.3.3.5. Karı Kışı (Şubat Sonu-Mart Başı) 247

5.3.3.6. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart) 248
5.3.3.7. Beygirkıran Kışı (18 Mart) 254
5.3.3.8. Mart Dokuzu (21 Mart) 254
5.3.3.9. Urfan Gışı (30 Mart) 255
5.3.3.10. Balcı Gışı (Mart sonu) 255
5.3.3.11. Karının Oğlağını Sel Götürdüğü Gün (13 Nisan) 256
5.3.3.12. Coruk Mıstık Kışı (14 Nisan) 256
5.3.3.13. Aprıl Beşi (18 Nisan) 256
5.3.3.14. Camışkıran Soğukları (20 Nisan) 257
5.3.3.15. Sitte-i Sevir (21-26 Mart) 258
5.3.3.16. Kurdoğlu Fırtınası (Bagera Kurdoğlu) 259
5.3.3.17. Ismak Kışı (23 Nisan) 259
5.3.3.18. Gıdik Boğan Tipisi (Nisan sonu) 260
5.3.3.19. Çoban Ali Kışı / Semiz Dek Kışı (Mayıs) 260
5.3.3.20. Oğlak Kıran (Ağustos Ayının İçinde Belli Bir Gün) 260
5.4. Ay Anlatıları 262
5.4.1. Yılın On İki Ay Olması 262
5.4.2. Ayların 30 Gün Olması 262
5.4.3. Zemheri ve Hamsin 263
5.4.3.1. Hamsin'in Zemheri'den Soğuk Geçmesi 263
5.4.3.2. Zemheri ve Hamsin: On İki Gün Arası (26 Ocak- 6 Şubat) 263
5.4.3.3. Hamsin 264
5.4.4. Gücük 264
5.4.4.1. Gücük Ayı 264
5.4.4.2. Şubat Ayının En Kısa Ay Olması 264
5.4.4.3. Şubat Ayının En Soğuk Ay Olması 265
5.4.4.4. Şubatok / Azbat 265
5.4.4.5. Şubat Karısı 266
5.4.5. Mart 266
5.4.5.1. Mart Ayı 266
5.4.6. Ağustos 267
5.4.6.1. Deniz Ermişi ile Dağ Ermişi (Ağustosun İkinci Haftası) 267
5.5. Çoban Bayramları 267
5.5.1. Dana Bayramı (Mayıs Ayının İlk Cumartesi Günü) 268
5.5.2. Tostos ve Yünüm Böğedi (Ağustos Ayının Son Pazar Günü) 268

5.5.3. Sudan Koyun Geçirme (26-28 Ağustos) 269
5.6. Dinî Eksenli Zaman Anlatıları 271
5.6.1. Dini Bayramlar 271
5.6.1.1. Ramazan Bayramı 271
5.6.1.2. Kurban Bayramı 272
5.6.2. Kandiller 273
5.6.2.1. Mevlit Kandili 273
5.6.2.2. Regaip Kandili 274
5.6.2.3. Miraç Kandili 275
5.6.2.4. Berat Kandili 276
5.6.3. Dine Bağlı Özel Ay, Özel Gün ve Kutsal Kişileri Anma Törenleri 276
5.6.3.1. Binbir Hatim (15- 19 Ocak) 276
5.6.3.2. Gadir Bayramı (5-15 Şubat) 277
5.6.3.3. Hızır Orucu / Hubyar Orucu (Şubat Ayının İkinci Haftası) 277
5.6.3.4. Cogi Baba Şenlikleri (16 Nisan) 279
5.6.3.5. On İki İmam Orucu ve Aşure Günü (10 Muharrem) 280
5.6.3.6. Hacet Bayramı (Mayıs Sonu Haziran Başı) 281
5.6.3.7. Veli Baba Şenlikleri ve Pilav Festivali (Ağustos Ayının İlk Pazar Günü) 281
5.6.3.8. Mahya Şenliği (Ağustos Ayının İkinci Perşembe Günü) 282
5.6.3.9. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos) 283
5.6.3.10. Haydar Sultan Şenlikleri (16 Ağustos) 286
6. SONUÇ 288
KAYNAKÇA 295
EKLER 319

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkçe Gün İsimleri 33
Tablo 2. Babil Takvimi Ay İsimleri 41
Tablo 3. Yahudi Takvimi Ay İsimleri 45
Tablo 4. Yunan Takvimi Ay İsimleri 47
Tablo 5. Maya Takvimi Gün İsimleri 49
Tablo 6. Maya Takvimi Ay İsimleri 50
Tablo 7. Aztek Takvimi Gün İsimleri 52
Tablo 8. Mısır Takvimi Ay İsimleri 54
Tablo 9. Hint Takvimi Ay İsimleri 57
Tablo 10. Eski İran Takvimi Ay İsimleri 58
Tablo 11. On İki Hayvanlı Türk Takvimi Ay İsimleri 67
Tablo 12. On İki Hayvanlı Türk Takvimi Yılları ve Miladi Yıl Karşılıkları 78
Tablo 13. On İki Hayvanlı Türk Takvimine Göre Yaş Hesapları 91
Tablo 14. Hicri Takvim Ay İsimleri 103
Tablo 15. Hicri Takvim Gün İsimleri 104
Tablo 16. Celâlî Takvimi Ay İsimleri 108
Tablo 17. Celâlî Takvime Göre Ayların Özellikleri 109
Tablo 18. İlhanlı Takvimi Ay İsimleri 111
Tablo 19. Kıptî Takvimi Ay İsimleri 114
Tablo 20. Rumi Takvim Ay İsimleri 117
Tablo 21. Rumi Takvim Ay İsimlerinin Anlamları 118
Tablo 22. Eski Roma Takvimi Ay İsimleri 122
Tablo 23. Jülyen Takvimi Ay İsimleri 124
Tablo 24. Dünyadaki Bazı Ülkelerin Miladi Takvimi Kabul Ediş Yılları 126
Tablo 25. Eski Roma Takvimine Göre Ay İsimleri ve Anlamları 129
Tablo 26. Türkiye Türkçesine Göre Miladi Takvimdeki Ay İsimleri ve Anlamları 130
Tablo 27. Çeşitli Türk Cumhuriyetlerine Göre Miladi Takvimdeki Ay İsimleri 131
Tablo 28. Türklerin Kullandığı Takvimler 141
Tablo 29. Anadolu Halk Takviminde Günün Bölümleri 145
Tablo 30. Anadolu Halk Takviminde Gün İsimleri 148

Tablo 31. Doğu Karadeniz Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri 161
Tablo 32. Batı ve Orta Karadeniz Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri..... 162
Tablo 33. Doğu Anadolu Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri..... 163
Tablo 34. Ege Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri 164
Tablo 35. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri 164
Tablo 36. İç Anadolu Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri..... 165
Tablo 37. Marmara Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri..... 165

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Mozaik Üzerinde Aion Figürü 9
Şekil 2. Türk Düşüncesinde Döngüsel Zaman 17
Şekil 3. Babil Takvim Parçası (Uğurlu ve Uğursuz Günler) 42
Şekil 4. Asur Takvim Parçası 43
Şekil 5. Yunan Kurban Takvimi 46
Şekil 6. Meksika Yüzyıl Hesabı 48
Şekil 7. Aztek Takvimi 51
Şekil 8. Mısır Takvim Parçası (Uğurlu- Uğursuz Günler) 54
Şekil 9. On İki Hayvanlı Türk Takvimi 60

KISALTMALAR LİSTESİ

AKT.	:Aktaran
BK.	:Bakınız
ÇEV.	:Çeviren
ED.	:Editör
HAZ.	:Hazırlayan
S.	:Sayfa
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	:Türkiye Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Anadolu Halk Takvimi Anlatıları Üzerine Bir İnceleme isimli bu çalışmanın konusu Anadolu'da anlatılan takvime bağlı anlatıların incelenmesidir. Anadolu'da hâlâ kullanılmakta olan halk takvimi tecrübeler sonucunda oluşmuş ve nesilden nesile aktarılmıştır. Bu takvimler insanların hayatını düzenlemekte, doğadan gelebilecek zorluklara karşı halkı uyarmakta, tavsiyeler vermekte ve insanlar arası birliği oluşturarak toplumsal yaşama yön vermektedir. Anadolu'da halk için önem arzeden tarihlerin ve bu tarihler içinde kutlanan törenlerin anlatıları halk arasında anlatılmakta, yazılı kaynaklar tarafından kaydedilmekte ve dahası halk arasında anlatılar hâlâ üretilip var olan anlatılar varyantlaşmaktadır. Gelecek nesillere aktarılan bu anlatılar aynı zamanda toplumsal hafızayı yaratmakta, halk arasında oluşmuş halk takviminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu anlatılar sayesinde halk için önemli olan bugünler unutulmaz ve bu tarihlerin niçin önemli olduğu insanların zihninde hikâyeleştirilip bir anlam kazanır. Anlamı olmayan tarihler zamanla önemsizleşir, unutulur. Böylece eşik dönemi olan bu tarihlerde halkı tehlikelerden koruyacak, halkın yeniden yaratıma yardımcı olmasını sağlayacak ya da oluşturulan bu döngüyü sevinçle karşılayıp kutlayacak ritüeller gerçekleştirilir ve bu önemli tarihler için anlatılar üretilir. İşte anlatılar sayesinde bu tarihler kimi zaman kutsal hale gelir, kimi zaman halk korkutularak korunması sağlanır, kimi zaman da bu tarihte uygulanması gereken ritüeller anlatılar sayesinde anlam kazanır.

Anadolu halk takvimi açısından Anadolu'da anlatılan takvime bağlı anlatılar, kültürel aktarımın sağlanması, Anadolu halkının uygulamakta olduğu ritüellerin ve törenlerin devam etmesi, halk için önemli olan tarihlerin unutulmaması için büyük önem taşır. Bu açıdan bu çalışma Anadolu halk takvimi hakkındaki anlatıları bir araya toplamayı, söz konusu anlatıları inceleyip halkbilimi çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Anadolu halk takvimi anlatılarını içeren çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur fakat bu çalışmalar müstakil olarak takvime bağlı anlatıları toplamayı ve

incelemeyi amaçlamamış, bir veya birkaç anlatıya yer vermiş veya bahsedilen günün anlatı bulunmaksızın incelemesini yapmıştır. Toplu bir şekilde anlatıları ele alan, anlatıların önemini vurgulayan bir incelemeye rastlanamadığı için bu çalışma, konusu ile alana katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi olarak kaynak taraması kullanılmış ve yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Sözlü kaynaklardan derleme yapılmamıştır. Bunun yanında incelenen yazılı kaynaklarda yer alan metinler ise genellikle sözlü kaynaklardan derlenerek yazıya geçirilmiştir. Araştırmada metinlerin kaynağı olarak alıntı yapılan yazılı kaynaklar gösterilmiş, derleme bilgilerine yer verilmemiştir.

Çalışmanın özellikle halk takvimi anlatılarının ele alındığı bölümünde metin merkezli inceleme yapılmış, yazılı kaynaklardan tespit edilen anlatı metinleri, söz konusu takvime bağlı günün altında ele alınmış ve metinlerin bağlı oldukları tarihlerle ilişkisi, halka aşılamak istediği fikirler ve metinlerdeki motifler üzerinde durulmuştur. Yazılı kaynak taraması yapılırken özellikle halk takvimi konusunu ele alan kitaplar, tezler, makaleler ve ansiklopedi maddeleri incelenmiş; bu kaynaklarda yer alan metinler bir araya getirilerek tasnif yapılmıştır. Bunun yanında şehir monografileri, Anadolu'da kutlanan bayramlar ve törenler, Anadolu efsaneleri gibi konuları ele alan kitaplar, tezler ve makaleler de incelenmiş ve bu çalışmalarda tespit edilen ilgili metinlere de yer verilmiştir.

Metinler halk takvimi içinde bağlı oldukları tarihe göre kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Önce "ilk zaman" anlatıları olan yaratılış zamanı anlatıları incelenmeye başlanmış, daha sonra mevsime bağlı anlatılar kış mevsiminden başlanarak kronolojik olarak ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde aylara bağlı anlatılar, çoban bayramları, dini eksenli anlatılar yine kendi içinde kronolojik sıra ile incelenmiş ve çalışma son bulmuştur.

Araştırmanın zaman, takvim, Türklerin kullandığı takvimler ve Anadolu halk takvimi gibi bölümlerine takvime bağlı halk anlatılarını daha iyi anlayabilmek adına temel oluşturmak amacıyla yer verilmiş ve anlatılara destek olması umulmuştur.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada incelenen halk takvimi anlatıları "Anadolu" sahası ile sınırlandırılmış, özel zamanlara ait anlatıların daha iyi anlaşılması için ise kimi bölümde Anadolu dışında yaşayan Türkler'e ve dünyadaki diğer topluluklara ait benzer anlatılar veya takvime bağlı kutlamalar örnek verilmiştir. Bunun yanında Anadolu'da kutlanan takvime bağlı bazı törenler ve bazı aylar, anlatısı bulunmadığı veya tespit edilen bir anlatıya rastlanamadığı için ele alınmamış, sadece anlatısı bulunan takvimsel törenlere yer verilmiştir.

Araştırma kaynak olarak "yazılı kaynaklar" ile sınırlandırılmış, derleme çalışması yapılmamıştır. Araştırmadaki takvime ve zamana ait açıklamalar, incelenen anlatılar, anlatılara bağlı oluşan kutlamalar kitaplar, tezler, makaleler gibi yazılı kaynaklardaki bilgilerden derlenmiştir.

1.4. Türkiye'de Halk Takvimi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bahsedilen konu hakkında çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan en yoğunu makale ve tez alanında gerçekleşmiş, müstakil olarak halk takvimi konulu kitapların sayısı oldukça az ve yetersiz kalmıştır. Bunun yanında halkbilimi hakkında yazılmış ya da bir bölgenin monografisini ele alan müstakil eserlerin bazısının içinde bir bölüm olarak halk takvimi anlatılmaktadır. Fakat halk takvimi anlatılarını ele alan müstakil bir çalışma mevcut değildir.

1.4.1. Kitaplar

Türklerde kutlanan bayramlar ve törenler hakkında Pertev Naili *Boratav'ın 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)* (2020) isimli eserinin törenler bölümü alan için önemli bir yere sahiptir. Bu eserde halk takvimindeki belirli günler üzerinde durulur ve takvime bağlı kutlanan törenler hakkında bilgiler verilir.

Ergün Veren'in *Kocakarı Soğuklarından Zemheriye Anadolu Halk Takvimi* (2019) isimli eseri halk takvimi hakkında yapılan önemli çalışmalardandır ve müstakil olarak Anadolu halk takvimini konu edilmesi açısından önemlidir. Eserde anlatılarla ilgili özel bir bölüm olmasa da çeşitli başlıklar altında kimi anlatılara yer verildiği görülür.

Bunun yanında Ali Çelik'e ait *Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü* (1999) isimli eserin törenleri anlatan bölümü, bölgesel olarak önemli takvimsel uygulamları ve bunlara bağlı anlatıları ele almıştır.

Emine Gürsoy Naskali ve Burcu Yanıklar'ın editörlüğünü yaptığı *Takvim Kitabı* (2017) adlı eserde de halk takviminin konu edildiği bölümler bulunmaktadır.

Bahsedilen eserlerin yanında çeşitli halk takvimine bağlı uygulama ve törenlere ait müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Abdulhaluk Çay'ın *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz (1985),* Ahmet Yaşar Ocak'ın *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü (1985)*, Yaşar Kalafat'ın *Türk Kültürlü Halklarda Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a* (2011), gibi çalışmaları müstakil olarak bir veya birkaç takvimsel törenin incelendiği çalışmalardandır. Bunların içinde de kimi anlatılara rastlansa da eserlerin amacı bu anlatıları toplamak veya incelemek olmamıştır.

Bunların yanında Necati Demir'in *Türk Efsaneleri* (2013), Nazif Karaçam'ın *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli* (1995) gibi eserleri temel olarak efsaneleri konu alsa da bahsedilen efsanelerin içinde belirli günlere ait anlatılar da efsane olarak yer almaktadır.

Bahsedilen bütün bu kitaplar halk takvimi ve halk takvimi anlatıları alanında yetersiz gözükmektedir. Araştırmacıların müstakil olarak halk takvimini ve halk takvimi anlatılarını inceleyen eserler ortaya koymamış olmaları alanda bir eksiklik olarak gözükmektedir.

1.4.2. Tezler

Halk takvimi hakkında birçok önemli yüksek lisans ve doktora çalışması mevcuttur. Alan için önemli bir yere sahip olan çalışma Gürbüz Erginer'in *Uşak Takvimi* (1969-1970) isimli lisans tezidir. Sonrasında kitap haline de çevrilen bu tezde özellikle Uşak halk takvimi incelense de genel olarak Anadolu halk takvimi bağlamında bilgiler de verilmiştir. Bu eser kendinden sonra yapılan çalışmalara bir bölgenin halk takviminin incelenmesi açısından örnek teşkil etmiştir.

Bunun yanında Elif Oral'ın *Halk Takvimi Ve Meteorolojisi İle İlgili İnanış Ve Ritüeller* (2019) isimli yüksek lisans tezi ve Aytekin Alpaslan'ın *Halkbilimi Bağlamında Türk Halk Takvimlerinin Yapısı, İşlevi ve İlgili Halk Bilgisi Ürünleri* (2018) isimli lisans tezi genel olarak Anadolu halk takvimini ve İbrahim Islah'ın *Türklerde Bayram* (2012)

isimli yüksek lisans tezi genel olarak Türklerde kutlanan halk takvimine bağlı bayramları inceleyen çalışmalardandır. Ayrıca bir bölgenin halk takvimini ve kutlamalarını konu edilen Aysun Vural'a ait *Alanya Halk Takvimi, Takvimsel Uygulamalar Ve Halk Meteorolojisi (2020)*, Mavera Elif Kotan'a ait *Türk kültüründe halk takvimi ve sayılı günlerle ilgili inanışlar (Erzurum örneği)* (2020), Neriman Senem Akyol'a ait *Adana (Merkez) Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar ve Törenler (2006)* isimli yüksek lisans tezleri bulunmaktadır.

Bir yöreye ait olarak yapılan monografi veya folklor çalışmalarının kimisinin içinde de halk takvimi ve anlatıları hakkında bilgiler bulunduğu görülmüştür. Mustafa Eren tarafından yazılan *Ulubey Halkbilimi Monografisi* (2021), Turgay Kabak tarafından yazılan *Rize İli Halkbilim Monografisi (2015)*, Lütfi Sezen tarafından yazılan *Erzurum Şehir Folkloru (1993)* ve Aşlar Melikoğlu Akın tarafından yazılan *Giresun İli Halkbilim Monografisi (2018)* isimli doktora tezleri ile Betül Arıcı tarafından yazılan *Konya İli Selçuklu İlçesi Halk İnanışları (2018),* Ali Ünal Ayan tarafından yazılan *Mardin Folkloru* (2012), Durmuş Beyazıt tarafından yazılan *Karacaören Monografisi* (2019), Hümeyra Çağlayan Kaya tarafından yazılan *Ünye Halk Kültürü* (2011), Erkan Çakıcı tarafından yazılan *Bilecik İli Söğüt İlçesi Küre Köyü Folkloru* (2015), Tuğçe Çakıroğlu tarafından yazılan *Alaçam İlçesi Folkloru* (2021), Selma Doğlarlıoğlu tarafından yazılan *Emet İlçe Merkez Folkloru (2013),* Meryem Üçüncü Tarafından yazılan *Gümüşhane Torul İlçesi Cizere köyleri monografisi (2019),* Özlem Üzelgök tarafından yazılan *Adana İli Kozan İlçesi Halk Kültürü Araştırması (2008)* ve Samet Kılıç tarafından yazılan *Ordu İli Perşembe İlçesi Monografisi* (2014) isimli yüksek lisans tezleri buna örnek olarak verilebilir.

Son olarak efsanelerin derlendiği ve incelendiği çalışmalarda da halk takvimi anlatılarına rastlanmıştır. Ömer Kırmızı'ya ait *Şanlıurfa Efsanelerinin İcra Bağlamı Ve İşlevleri* (2021) isimli doktora tezi ve Erol Akkuş'a ait *Ordu Efsaneleri* (2018), Zekeriya Karadavut' a ait *Yozgat Efsaneleri İnceleme- Metin,* (1992) isimli yüksek lisans tezleri içerisinde takvim anlatısı bulunan metinleri kapsar. Ancak bu çalışmalar müstakil bir halk takvimi anlatıları eseri olmayıp bahsedilen yöreye ait efsanelerin karışık bir şekilde incelendiği çalışmalar olmuştur.

1.4.3. Makaleler

Halk takvimi ve takvime bağlı törenleri inceleyen makaleler de kaleme alınmıştır. Örneğin Necati Demir'e ait "Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Journal Of World Of Turks" dergisinde yayımlanan *Trabzon Yöresinde Zaman, Halk Takvimi Ve Sayılı Günler*" (2012), Zeynep Kantarcı'nın "Sobider Sosyal Bilimler Dergisi"nde yayımlanan *Kalandar Kutlaması: Livera (Yazlık) Köyü Örneği* (2017), Selma Sol'un "Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi"nde yayımlanan *Edirne Kakava Şenlikleri* (2010), Okan Alay'ın "Motif Akademi Halkbilimi Dergisi"nde yayımlanan *Anadolu Ve Kafkasya Kavşağında Geleneksel Bir Yılbaşı Kutlaması: Kalandar* (2018), Erman Artun'un "Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi"nde yayımlanan *Tekirdağ Âdetlerinden "Bocuk Gecesi Ve Sedenka* (1993), Zehra Hamarat'ın "Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi"nde yayımlanan *Cemre Düşmesiyle İlgili İnanç Ve Uygulamalar* (2012) ve Öcal Oğuz'un "Millî Folklor Dergisi"nde yayımlanan *Türkiye'nin Doğu Karadeniz Kıyısında Mayıs Yedisi Bayramı* (2006) adlı makaleleri gibi bölgesel olarak müstakil bir veya birkaç takvimsel uygulamayı ve bunlara bağlı anlatıları ele alan çalışmalar da mevcuttur. Fakat bu eserlerin amaçları da takvime ait anlatıları bir araya toplamak veya incelemek olmamış, daha çok incelenen törenin yapısı, bağlamı, uygulamaları hakkında bilgiler vermiştir.

Bunların dışında halk takvimi konusunu ele alan Emin Kuzucular'ın "Sivas Folkloru Dergisi"nde yayımlanan *Sarıkışla Takvimi* makalesi (1978-1979), Taşkın Deniz, Oğuz Diker ve Adnan Çetinkaya tarafından yazılan "Doğu Coğrafya Dergisi"nde yayımlanan *Somut Olmayan Kültür Öğesi Olarak Yerel İklim Bilgisi Ve Halk Takvimi: Safranbolu'da (Karabük) Bir Saha Araştırması* (2017), Filiz Köksal, Emine Yurteri ve Yunus Ergün tarafından yazılan "Eğitim Bilim Ve Araştırma Dergisi"nde yayımlanan *Söylem, Zaman Ve Mekân Açısından Kültürel Coğrafi Bir Bakış: Kocakarı Takvimi Örneği* (2022) gibi makaleler de mevcuttur. Bu çalışmalar da anlatılardan ve takvimsel törenlerden ziyade halk takvimi konusuna odaklanmıştır.

Konu ile alakalı bahsedilen bu çalışmalar alana büyük katkılarda bulunmuş, halk takvimi ile ilgili birçok boşluğu doldurmuştur. Ancak takvim anlatıları bağlamında alanda görülen eksiklik güncelliğini korumaktadır.

2. ZAMAN VE TAKVİM

2.1. Zaman

En eski toplumlardan beri, insanlar zamanı kutsal saymış ve zaman yüce varlıklarla ilişkilendirilmiştir. Onlar için bu derece önemli olan zaman kavramını zihinlerinde anlamlandırmaya çalışan insanlar zamana çeşitli anlamlar yüklemiştir. Yaratılış anlatılarının da temelinde yer alan zaman; takvimlerin, zamana bağlı döngüsel ritüellerin ve törenlerin de ana unsurunu oluşturmaktadır. Bu sebeple takvime bağlı bir anlatının daha iyi anlaşılması için ilk incelenmesi gereken "zaman" kavramı olmalıdır. *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde* "Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre" (2023l) olarak tanımlanan zaman kavramını Elias (2020, s.25) şu şekilde ifade etmiştir " 'Zaman' ifadesi, iki ya da daha fazla, sürekli hareket halindeki olaylar içindeki dilimlerin başlangıç ve bitiş pozisyonlarını ya da bu pozisyonlar arasındaki süreleri birbirleriyle ilişkilendirme anlamına gelir". Böylece zaman kavramı, tarihsel süreçte felsefenin ve bilimin ışığında anlamlandırılmaya çalışılmış ve bu kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. İnsanların zamana anlam yükleme çabaları, evreni ve dünyayı anlamlandırmaya çalışmaları ve sonucunda oluşturdukları dünya görüşü ile iç içe geçmiştir. Elias (2020, s.17-18) zamanla ilgili düşünceleri ikiye ayırmış ve bu bağlamda şu iki soruyu okuyucuya yöneltmiştir "Zaman 'doğal fiziksel dünyanın nesnel bir öğesi' olarak dışımızda mı, yoksa 'insan doğasının mutlak, değişmez bir öğesi, bir parçası' olarak içimizde mi?". Bu iki soru aslında tarih boyunca zamanı anlamlandırmanın ne ölçüde farklılaştığını gösterir niteliktedir.

Zamanın ölçümü, hesaplanması ve dolayısıyla takvim meselesi, çok çeşitli faktörlerin işin içine karıştığı büyük ölçüde beşerî ve toplumsal bir inşa olarak kendini göstermektedir (Günay, 2006, s.241). Bu açıdan zamanı tanımlama ve anlamlandırma isteği bireysel olduğu kadar toplumsal bir özellik de taşınmaktadır. Bahsedilen bu bireysellik bizi "dünyada ne kadar insan varsa, o kadar zaman kavramı olmalıdır" sonucuna ulaştırır. Böylece her insanın ve toplumun zaman algısının başka türlü olduğunu söylemek mümkün hale gelir.

Zaman özünde metronom tempolu sonsuz bir akış olmanın yanında izi sürülebilen bir örüntü, bir tür ritmik dalga özelliği de taşımaktadır. Bu ritmik akış, doğadaki düzen ile toplumsal düzenin birleşmesini sağlamış sonunda da insanlar doğanın yetersiz kaldığını düşündüğü yerlerde bazı iyileştirmeler yaparak zaman ölçümünü mekanikleştirmiştir. Böylece insanlar, doğanın hem senaryo yazımını hem de yönetmenliğini üstlenmişlerdir. Zamanın kontrolünü de eline alan insanlar ihtiyaçlarına uyacak şekilde zamanı düzenlemişlerdir (Aveni, 2021, s.311).

Her ilim dalının zamanı farklı açıdan ele aldığı görülür. Bu açıdan mitolojide, felsefede ve bilimde zamana bakış, zaman kavramının tanımı ve incelenmesi farklılık gösterir. Zamanı her yönüyle ele almak için farklı bakış açılarından değerlendirmek yerinde olacaktır.

2.1.1. Mitolojide Zaman

Tarih boyunca mitolojilerde zaman kavramı önemsenmiş, kutsal kabul edilmiş ve genellikle bir tanrıya atfedilmiştir. Örneğin Zerdüşt mitolojisinde, yaratılışta kötü ruh olan Ahriman'ın kıstırılması için araç olarak zaman yaratılmıştır ve zaman onun nihai çöküşü olmuştur (Wilkinson & Philip, 2010, s.31). Yine Zerdüştlükte, sınırsız yahut ilkel zamanı simgeleyen Zervan tanrılaştırılmaktadır (Roux, 1994, s.100). Antik Yunan'da da zaman Tanrı Khronos ile simgelenir. Yunanların meşhur zaman tanrısı Khronos, güneş tanrısı veya göklerin tanrısı değildir. O büyük bir daireyi temsil etmektedir. O, yıl dairesinin tanrısıdır ve bu daireyi tamamlar (Aveni, 2021, s.120). Khoronos'un Roma mitolojisindeki karşılığı ise Aion'dur. Bu tanrı beyaz saçlara sahip, kimi zaman yaşlı, kimi zaman genç, genellikle bir elinde zodyak çemberi, küre, papirüs rulosu ve bereket boynuzu tutan bir erkek figürü olarak betimlenmiştir (Tavukçu, 2022, s.509). Aion zaman, döngüsellik ve sonsuzluk tanrısı olarak tanımlanmıştır.

Şekil 1. Mozaik Üzerinde Aion Figürü

Kaynak: Z15.2 Aeon, Gaea & The Carpı, 2024

Roma mitolojisinde Yunan tanrısı Khoronus ile eş değer tutulan bir diğer tanrı ise İtalya'nın en eski tanrılarından biri olan Satürn'dür. O zamanı kontrol eden tanrıdır ve adına festivaller düzenlenir (Erhat, 2019, s.266). İran zaman tanrısı Zurvân-Yazdân, Hint zaman ve ölüm tanrısı ise Kala-Yama (Esin, 2001, s.72-74) olarak isimlendirilir. Nors mitolojisinde ise zamanı anlatan üç Norn vardır. Urd; geçmişin, Verdandi; şimdinin ve Skuld; geleceğin temsilcisidir. Etrüsk mitolojisinde Satürn'ün dengi olan zaman tanrısı ise Sartre'dir. Genellikle kum saati taşıyan yaşlı bir adam olarak tasvir edilmiştir.

Mısır mitolojisi ele alındığında ise karşımıza Tanrı Thoth çıkar. Aslında o bir ay ve zamanın ölçülmesi, düzenlenmesi tanrısıdır. Geceleri ışık sağlamakla kalmaz, Güneş olmadan da zamanın ölçülmesini sağlar (Assmann, 2001, s.80-81). Verimlilik ve bereket tanrısı olan Hititlerin kaybolan tanrısı Telepinu ise zaman tanrısı olmasa da zamanın mitolojik oluşumu açısından önemli yer taşır. Onun kayboluşu ve yeniden ortaya çıkışı tarihsel ve döngüsel olarak benimsenen ilk zaman anlayışı olmuştur (Kaynak, 2016, s.450).

Son olarak Türk mitolojisinde ise karşımıza, zaman tanrısı olduğu düşünülen "Öd tengri" çıkmaktadır. Esin Hâkânî yazarlarının, Öd/Ödleg ile Zurvân ve benzeri Kâla-

Yama arasında farz edilen bağları doğrulayan ipuçları verdiklerini söyler (Esin, 2001, s.72-74). Bütün bunlar göz önüne alındığında mitolojilerde zamanın kutsal sayıldığı ve genellikle bir tanrıya atfedilip kişileştirildiği sonucunu çıkarmak mümkün olacaktır.

2.1.2. Felsefede Zaman

Tarih boyunca filozoflar zaman kavramı ile ilgili çeşitli görüşler öne sürmüşler, zamanı felsefi çerçevede tanımlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Felsefenin başladığı Eski Yunan'da Sokrates öncesindeki zaman anlayışları ve tanımlamaları mitolojik temellidir. İlerleyen dönemlerde Platon'un düşünceleri ile birlikte zaman felsefi bir temele bürünmüştür. Platon zamanı sonsuzluğun bir resmi, gölgesi olarak anlamlandırmış ve zamanın bütün varlık âleminde etkin olduğunu ve onu içinde taşıdığını söylemiştir. Bu açıdan oluş, zamandan ayrı düşünülemez. Platon zamanı felsefi anlayışının genelinde olduğu gibi öz (asıl)-gölge ilişkisi içinde temellendirmektedir. Platon zamanın sürekli etkileşim içinde olduğu oluşun; geçmiş, şimdi ve geleceği içine alan sürekli bir şekil değiştirme olduğunu söyler. Bu açıdan zaman sınırsızdır ve bir bütün olarak ele alınmalıdır (Topakkaya, 2017, s.108-111). Platon'dan sonra zaman konusunda görüşlerini bildiren bir diğer önemli isim olan Aristo, Ploton'un aksine zamanı öncelik ve sonralık bağlamında hareketin sayısı olarak tanımlar (Aristoteles, 1978b, s.2-5; Aristoteles, 1978a, s.13-14. aktaran: Topakkaya, 2017, s.113). Aristo Fizik adlı eserinde zamanla ilgili şu cümleleri kurar (Aristoteles vd., 1996, s.10):

> Zamanın bir parçası var olmuştur, /artık/ yoktur; öteki parçası ise olacaktır, henüz yoktur. Hem sınırsız zaman hem de ele alınan her zaman bu parçalardan bileşiktir. Ne var ki var olmayanlardan bileşik olan bir şeyin varlıktan pay almasının olanaksız olduğu görülse gerek.

Augustinus İtiraflar isimli eserinde; gelecek, geçmiş ve şimdiki zamanın var olmadığını belirtir. Bu keskin ayrımın yerine "geçmiş ile ilişkin şimdiki zaman", "şimdikilere ilişkin şimdiki zaman" ve "gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman" olmak üzere zamanın bölünebileceğini ifade eder (Aristoteles vd., 1996, s.55). Orta Çağ'a gelindiğinde ise ünlü İslam filozofu El-Kindî'nin zaman hakkındaki görüşleri öne çıkar. Aristo'nun etkisinde kalsa da Aristo'nun zamanı sınırsız ve ezeli-ebedi kabul etmesini desteklemez. Ona göre zaman, hareketin sınırlı olmasından dolayı sınırlıdır

ve hareket olmadan zamanın anlaşılması da mümkün değildir (Topakkaya, 2017, s.139-140).

Farabi'ye göre ise zamanı haraketten bağımsız ele almaz ve zaman bakımından haraketin bir başlangıcı ve sonu bulunmadığını ifade eder. Aynı zamanda ona göre zaman ezeli bir özellik taşımaktadır (Farabi, 2014, s.117-126). Yine bir diğer ünlü İslam filozofu olan İbn-i Arabi'ye göre ise zaman, yalnızca evrenin ve maddelerin hareketini düzenleyen bir araç olarak akıl tarafından kullanılır. Ona göre iki çeşit zaman mevcuttur: "tabii zaman" ve "fevk-i tabii zaman" yani "normal zamanın üstünde hayati zaman" (Yusuf, 2013, s.61).

Bergson'a gelindiğinde ise o, zamanın sayı olmadığını ve onun doğrudan ölçülemeyeceği fikrini ortaya atar. Bergson matematiksel zamanı ancak "bütün geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman olaylarının içinde gerçekleşebileceği ideal bir mekân" içinde mümkün görmektedir (Bergson, 1948, s.29. aktaran: Topakkaya, 2017, s.204-205). Verilen örnekler dışında birçok filozofun daha zaman ile ilgili düşünceleri bulunmaktadır.[1]

2.1.3. Bilimde Zaman

Zaman, mitolojinin ve felsefenin konusu olduğu gibi bilimin içinde de ele alınmış, özellikle fiziğin önemli bir alanını oluşturmuştur. Klasik fizik ekolü sayılabilecek Galileo ve Newton zaman hakkında fizik bilimi açısından açıklamalar yapmışlardır. Onlar uzay ve zamanı birer kesin, evrensel ve nesnel varlık olarak kabul etmişlerdir. Zaman sürekli akan bir ezeli ve sonsuz akışa sahiptir. Üç boyutlu mekân ile tek boyutlu zaman bu yapıda ayrı olarak ele alınır; yani zaman ve mekân birbirine bağımlılık göstermezler (Küken, 1997, s.189).

Zaman konusunun fizik biliminde ele alınması 19. yüzyılla beraber artmıştır. Modern fizik ekolü Newton ve Galileo'nun aksine uzay ve zamanın varlıksız olmasının mümkün olamayacağını ve uzay ile zamanın ayrı olmayıp birlikte olduğunu iddia eden iki köklü görüş ortaya koyar (Küken, 1997, s.189-190). Bu dönemde özellikle Albert Einstein tarafından temsil edilen "İzafiyet Teorisi" öne çıkmaktadır. Teoriye göre, zaman oluşum içindedir ve sabit bir çerçevesi yoktur. Zamanın hızını belirlemede ışığın yayılma hızı temel alınır. Zaman mekânla bağ kurar ve zaman ve mekân

[1] Filozofların zaman konusundaki düşünceleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Arslan Topakkaya, Felsefe, Din ve Kültür'de Zaman.

sürekliliği sağlanır. İzafiyet teorisi görecelik ve ışık hızı olmak üzere iki ana kavrama dayanmaktadır. Einstein görecelik ilkesini elektrodinamiğe ve ışık hızı aksiyomuna uyarlanmıştır. Özel izafiyet teorisi, Newton'un mekanik dünya düşüncesini sonlandırmış, zaman ve mekâna yeni açıklamalar ve tanımlamalar getirmesini sağlamıştır (Topakkaya, 2017, s.318-330). Genel izafiyet teorisi ise, özel izafiyet teorisine dayanır ama anlaşılması daha zordur. Bu teori genel hatları ile "yerçekimi kanunu ve bu kanunun diğer doğal güçler ile olan ilişkisini anlatmaya çalışır" (Einstein, 1965, s.143. aktaran: Topakkaya, 2017, s.326,). Einstein ayrıca zamanın mutlak olduğunu ve gerçek zaman diye bir şeyin olmadığını savunur. Zaman sadece ölçüldüğü anı göstermektedir ve onu ölçmenin de başka bir yolu yoktur (Strathern, 1997, s.56-57). Böylece bilim tarihi boyunca zamanla ilgili birçok teori ortaya atılmış ve atılmaya da devam etmektedir. Bu düşünceler zaman anlayışına yeni bir boyut getirmenin yanında bilimin de ilerlemesine yardımcı olmaktadır.

2.1.4. Zamanın Algılanma Biçimleri

Zamanın tanımları bakış açısına göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle zamanı farklı başlıklarda ve bağlamlarda incelemek mümkündür. Bu açıdan aşağıda zaman; "doğal-kültürel", "döngüsel-çizgisel", "kutsal-profan", "bireysel-toplumsal", "nesnel-öznel" gibi başlıklar altında ele alınacak ve böylece zamanı farklı algılama biçimleri incelenecektir.

2.1.4.1. Doğal ve Kültürel Zaman

İlkel toplumlardan bu yana var olan, doğanın ritmine uygun olarak şekillenen ve "doğal zaman" kavramıyla ifade edilebilecek bir zaman anlayışı mevcuttur. Bu bakış açısına göre, antik topluluklar yaşamlarını Ay ve Güneş'in hareketlerini gözlemleyerek şekillendirmiş, takvime bağlı törenlerini doğal zaman çerçevesinde oluşturmuş ve genellikle mevsim geçişleriyle uyumlu halde düzenlemişlerdir. Antik toplumlardan modern topluma geçildikçe, insanlar doğal düzenden koparak doğayı denetlemeyi amaçlamış, teknoloji ve bilimin yardımıyla zamanın düzenlenmesini değiştirmişlerdir. Bu şekilde, kültürlenmiş insan, aynı zamanda "kültürel zaman"ı da yaratmış, onu takvimler ve saatler aracılığıyla kontrol etmiştir. Bu iki zamanı algılayış biçimi her ne kadar birbirine zıt görünse de kültürel zamanı doğal zamandan tamamen koparmak mümkün olmaz.

2.1.4.2. Döngüsel ve Çizgisel Zaman

Zamanı tanımlarken incelenebilecek bir diğer bakış açısı da "döngüsel" ve "çizgisel (lineer)" zamandır. "Döngüsel zaman", gök cisimlerinin gözlemlenmesiyle belirlenen ve sürekli olarak tekrar eden bir döngü içindedir. Doğanın ritmi içinde ilerleyen bu döngüler zamanla insanlar tarafından gözlenmiş ve bu değişim içindeki belirli zamanlar için kehanetlerde bulunulmuştur. İlkel zamanlardan beri yaygın olan bu kehanetler insanların gözlemledikleri döngünün parçası olarak kutsal sayılmış ve yaşamlarına dâhil edilmiştir. Bu şekilde, zamanın çeşitli döngülerden oluştuğunu ve bir döngü tamamlandığında başka bir döngü yeniden başlandığını söylemek mümkün olacaktır.[2]

Eliade (2022, s.433), tekrarlayan bu döngüyü "Büyük Yıl" kavramıyla açıklar. Buna göre, bir yıllık süreyi kapsayan "Büyük Yıl", yaratılışla başlar ve kaosla sona erer. Zaman kesin olarak yenilenir ve her döngü içinde mutlak bir başlangıca sahip olur. Çünkü geçmiş zaman, kaosla bütünleşerek yok olur ve yeniden zamanın kurulması için taze bir başlangıç gereklidir. Eliade aynı zamanda tekrarlanan bu döngüsel zamana "ebedi dönüş" adını verir.[3] Eliade'nin (1994, s.92) belirttiği şu cümleler ile döngüsel zaman kavramının daha iyi anlaşılmasına mümkün olabilir:

> Her şey, her an kendi başlangıcında baştan başlar. Geçmiş geleceğin bir ön-biçimlenişinden ibarettir. Hiç bir olay geri çevrilemez değildir hiç bir dönüşüm nihai değildir. Bir anlamda, dünyada yeni hiçbir şeyin olmadığını söylemek mümkündür, zira her şey aynı ilk prototipin tekrarından ibarettir; bu tekrar, arketipik jestin ilk gösterildiği mitsel anı güncelleştirerek dünyayı sürekli başlangıçların aynı gündoğumu anında tutar. Zamanın bütün yaptığı şeylerin ortaya çıkış ve varoluşunu mümkün kılmaktır. Onların varoluşları üzerinde hiç bir nihai etkisi yoktur, çünkü kendisi de sürekli yeniden doğmaktadır.

Ayrıca Aveni (2021, s.303) kendini sürekli tekrar eden döngüsel zamanın ritmi ile biyolojik dünyanın ritminin uyum içinde ilerlediğini söyler. Kimi döngüler bir insanın tecrübe edemeyeceği kadar uzun solukta yaşansa da kimi döngüler kısa aralıklarla kendini tekrar eder. Örneğin bitkiler, yapraklarını bir ritme göre kaldırır veya indirir. Kimi hayvanlar bir ritme göre kış uykusuna yatar. Mercan ve midyelerin büyüme

[2] Geleneksel düşüncede zaman döngüsel olarak düşünülür. Konu hakkında daha fazla bilgi için bk: Mircea Eliade, Ebedi Dönüş Mitosu.
[3] Daha fazla bilgi için bk: Mircea Eliade, Ebedi Dönüş Mitosu.

çizgileri, bu ritimlere göre oluşur. Böylece döngüsel zaman doğanın her alanında kendini gösterir.

“Lineer (çizgisel) zaman” ise iki ucundan açık, geçmişten geleceğe doğru sürekli ilerleyen bir düzen sunar. Özellikle Batı anlayışında, lineer zaman net bir şekilde gözlenir (Kartarı, 2019, s.136). Lineer zaman anlayışında geriye dönüş veya yeniden yaratım mevcut değildir. Geçmiş, tamamlanmış bir zaman dilimidir ve tekrarlanmaz. Yeni bir başlangıç yoktur çünkü zaman sürekli ileriye gider. Geçmiş, şimdi ve gelecek kesin çizgilerle birbirinden ayrılır. Bununla beraber döngüsel ve çizgisel zaman anlayışını birbirinde net sınırlarla ayırmak mümkün değildir. Topakkaya’nın (2013, s.413) ifade ettiği üzere, döngüsel ve lineer (çizgisel) zaman anlayışı neredeyse tüm toplumların zamanı algılayışları içinde beraber bulunur. Fakat bu düşüncelerden biri daha çok benimsenir ve toplumun zamanı algılayış şekli bu tercih sonucu şekillenir.

2.1.4.3. Kutsal ve Din Dışı Zaman

Zamanın farklı bir sınıflandırması olarak, "kutsal" ve "din dışı (profan)" zaman anlayışları da düşünülebilir. "Kutsal zaman", ilahi bir varlıkla ilişki kurulan zamanı ifade eder. Yaratılışın bulunduğu bir "başlangıç zamanı" vardır ve bu ilk zaman, her şeyin yeni, saf ve kutsal olarak kabul gördüğü ilahi bir zamanı simgeler. Eliade (2022, s.422), mitolojik zamanla sıkı bir ilişki içinde olan "kutsal zaman"ın iki özelliğine işaret eder. İlk özellik, zamanın tekrarlanabilir olmasıdır, yani zaman yeniden üretilebilen bir niteliğe sahiptir. İkinci özellik kutsal zamanın tarih içinde "başlangıç" noktasının bulunmasını gerektirdiğidir. Bu başlangıçlar arasında ilk ve en ilahi olarak görülebilecek zaman, Tanrı'nın dünyayı yaratış anı olarak kabul edilir. Daha sonraları insanlar oluşturdukları ritüelerle in illo tempore’ye (“ilk an”a) dönerler ve o anın yeniden yaratımını sağlayarak kutsiyetini korurlar. Bu kutsal zaman böylece halk içinde korunur ve gelecek nesillere aktarılır.

Din dışı zaman ise dinsel anlamı bulunmayan ve kutsiyet taşımayan eylemlerin yer aldıkları zamanı ifade etmektedir (Eliade, 1991, s.50-51). Din dışı zaman kutsal zamanın aksine bozulmaya ve yok olmaya mahkûmdur (Bıçak, 2004, s.112). Kutsal zaman ise unutulmasından korkulan zamandır. Unutulur veya önemsenmezse halk başlarına kötü şeyler geleceğine inanır. Kutsal zamana gerekli önemin gösterilmemesi döngüsel zamanda yeniden yaratımı kırarak dünyayı kaosa sürekler.

2.1.4.4. Mitsel Zaman

Döngüsel ve kutsal zamanın birlikteliği, mitolojik zaman kavramını bize sunar. Eliade (2022, s.421-422), döngüsel ve kutsal zamanı tanımlarken "Hiyerofanik zaman" terimini kullanır.[4] İnsanlar, ritüeller aracılığıyla mitolojik zamana dâhil olduklarında “in illo tempore" olarak adlandırılan başlangıç zamanına dönerler. Mitolojik zaman, sadece geçmişte yaşanmış ve sona ermiş bir zaman değildir; aynı zamanda bugünü ve geleceği içerir. Şimdinin içinde tekrarlanan bir geçmiş vardır ve şimdi, gelecekte de tekrarlanacaktır (Beydili, 2004, s.626). Hiyerofanik zaman, tekrarlanan bir döngü içinde yeniden oluşturulur ve tanrısal bir yaratımı simgelediği için de kutsal olarak görülür. Bu kavram, ilkel toplulukların dünya görüşünde yer bulsa da günümüzde özellikle takvimsel törenlerde kendini göstermektedir.

2.1.4.5. Bireysel ve Toplumsal Zaman

Zamanı “bireysel” ve “toplumsal” zaman olarak da incelemek mümkündür. “Bireysel zaman” kendi tarihimizi ve takvimimizi oluşturmamızı sağlar. Doğum günlerimiz, evlilik yıl dönümlerimiz, sevdiklerimizin vefat tarihleri hep bu zaman çerçevesinde incelenebilir. Bireysel zamanın yanında bir de “toplumsal zaman” mevcuttur. Bireyselliğinin dışında bir topluma ait olan insan o toplumun inançlarına ve değerlerine de sahip olur. Kitlesel olarak kabul edilen önemli günler, kişinin kutsiyeti veya bireyselliği bir kenara bırakmasını sağlar. Milli bir birlikte halkı toplayan bu zamanlar toplumsal hafızanın da yaratılmasına yardımcı olur.

2.1.4.6. Nesnel ve Öznel Zaman

Zamanı objektif olarak ele aldığımızda, onu cisimlerin hareket edişlerine bağlı olarak ölçmek mümkündür. Bununla birlikte modern fizikte ele alındığında; görelilik (relativizm) kuramı çerçevesinde nesnel zamanın olmadığı savunulur (Küken, 1997, s.181). Zaman her ne kadar düz bir çizgi gibi uzayıp gittiği söylense de aslında böyle değildir. Aksine, sosyal hayatımızda yaşadığımız olaylar arasındaki süreyi hissederek, doğada varlığını algıladığımız ve bütün canlıları kapsadığına inandığımız düzeni taklit ederek zamanı biz oluştururuz (Aveni, 2021, s.71). Bu açıdan öznel bir zamanın varlığından söz etmek mümkündür. Öznel zaman deneyimlere göre değişir, bireyin

[4] Bu terim kutsal olarak kabul gören ve genellikle bu kutsiyete bağlı olarak bir ritüelin gerçekleştiği zamanı ifade etmektedir. Ayrıca bu terim bir ritüel ya da mitsel bir arketipi olan bir eylemin tekrarı aracılığıyla gerçekleştirilen mitolojik zamanı da kapsamaktadır (Eliade, 2022, 415).

psikolojisine bağlı olarak uzun ya da kısa olarak algılanabilir ve objektif olarak ölçülemez (Küken, 1997, s.181). İnsana keyif aldığı bir şeyi yaparken geçirdiği beş dakika ile yas tutarken geçirdiği beş dakika aynı süre gibi gelmez. Oysaki fiziki anlamda ikisi de ölçülebilir zamandır ve tamamen aynı süreye denk gelir. Böylece zaman, nesnel ve öznel olarak da sınıflandırılarak farklı algılayış şekillerine bağlı olarak farklı tanımlamalarla çeşitlenebilir.

2.1.5. Türk Düşüncesinde Zaman

Türk milleti, çok eski zamanlardan bu yana zaman kavramı hakkında düşünmüş ve zamana farklı anlamlar atfetmiş bir topluluktur. Orhun Yazıtları'nda, zaman kavramı "öd" kelimesiyle ifade edilmiş ve bu kavram en eski yazılı metinlerden beri öne çıkmıştır. Orhun Yazıtlarının Kuzey yüzünde zamanla ilgili şu ifade geçer (Ergin, 1970, s.59):

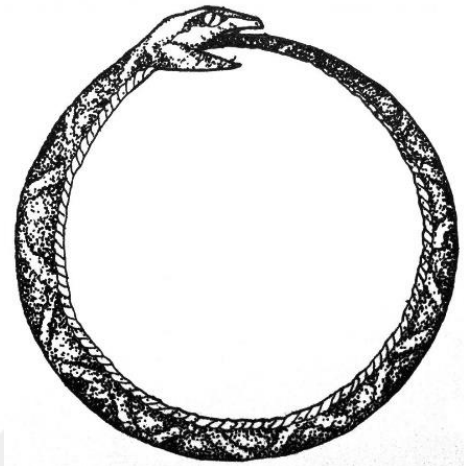
> Öd tengri yaşar. Kişioğlu kop ölgeli törümüş.
>
> Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş.

Ayrıca, Gabain'in belirttiği üzere, "öd tengri" ifadesiyle zaman tanrısının varlığına işaret edebilir. Bu Tanrı, ya özerk bir varlık olabilir ya da Tengri'nin bir parçası olarak kabul edilebilir (Roux, 1994, s.101-102). Bu bağlamda, Türkler zamanı Tanrı ile ilişkilendirir ve ona kutsallık atfeder. Temelde döngüsel bir anlayışı benimseyen Türklerin zaman algısı, 12 hayvanlı Türk takviminde de görüleceği gibi on ikili bir döngüye dayanır. Bu döngü tamamlandıkça, yılların yaratımı yeniden başlar. Ancak, Türklerin döngüsel zaman anlayışı sadece bir başlangıç, son ve tekrar yaratımdan ibaret değildir. Zamanın akışı, geniş perspektifte döngüsel bir çerçeve içinde devam etse de daima ilerleyen bir anlayışla da ele alınır. Sonuç olarak, Türk kültüründe zaman, döngünün içinde ilerleyen bir yapı gösterir. Türklere göre zamanın bir adımı gece diğeri ise gündüzdür. Geçmiş, gelecek ve şimdi ayrımı yoktur bunun yanında eş zamanlılık algısı vardır. Türkler zamanı sınırlı ve sınırsız olarak ayırmışlardır. Sınırlı zaman bir insanın doğumundan ölümüne kadar olan zamanı ifade eder. Sınırsız zaman ise gökyüzünde akan zaman yani tanrı zamanıdır.

Türk düşüncesinde zaman çift yönlü ve döngüsel olarak düşünülmesi ejderha/yılan ile simgelenmektedir (Özpınar, 2023, s.297). Doğanın ve zamanın ebedi döngüsünü temsil eden “nu (yılan)” tarih boyunca birçok mitoloji tarafından kullanılmış ve “Ouroboros yılanı” olarak isimlendirilir. Ouroboros, yuvarlak bir şekle bürünüp kendi

kuyruğunu ısıran bir yılan ya da ejderha şeklinde resmedilir. Yuvarlak şekli ve kendi kuyruğunu yemesi sonsuz bir döngüde yeniden doğum ve sürekli ölümü temsil etmektedir. Döngüsel zaman anlayışını yansıtan bu figür arkaik toplumların düşüncelerin yansıtması açısından önemlidir.

Şekil 2. Türk Düşüncesinde Döngüsel Zaman

Kaynak: Koçak, s.2019.

Evrenin çeşitli görünüşlerini, mekân ve zaman içinde her şeyi kaplayan bir düzen olarak tarif etme girişimi ön-Türk olarak kabul edilen Çular'a (M.Ö. 1059-249) atfedilmektedir. Onlara göre evren ve onun görsel yansımaları, gökyüzü ile dünya arasında birbirini tamamlayan iki zıt ve evrensel ilhamdan oluşmaktadır (Esin, 2001, s.19). Evren, silindirik gövdeli ve kubbeli bir otağa ya da üzerinde çadır biçimli bir şemsiye olan iki tekerli bir araca benzer. Yirmi sekiz bölümden oluşan şemsiye gökteki yirmi sekiz burcu; arabanın iki tekerleği ise Güneş ve Ay'ı simgeler. Gökyüzü bir kubbe biçiminde düşünülür. Yeryüzü ise denizin içinde yüzer ve dört veya sekiz köşeli bir yapıya sahiptir. Altın Kazık ya da Demir Kazık adı verilen Kutup Yıldızı gök kubbenin merkezi sayılır. Bu kubbe Kutup Yıldızı çevresinde hızla döner. Kutup Yıldızı göksel tanrının sarayıdır. Etrafındaki yıldızlar hükümdarın ailesine ve etrafındakilere benzer. Burçları taşıdığı düşünülen ekliptik çarkı ise buna dik olarak yerleştirilmiştir. Hükümdarın arabası Yitiken yani Büyük Ayı Takımyıldızı, Kutup Yıldızı'na bağlı olarak dairesel hareket yapmaktadır. Bu ise yıllık takvimi belirler (Esin, 2001, s.39- 41).

2.2. Takvim

Arapça "Düzelmek, tanzim etmek; kıymeti belirlenmek" (Kubbealtı, "Takvim", 2023) anlamlarından türeyen takvim kelimesi sözlükte "Zamanı yıllara, aylara ve günlere ayıran yöntem. Bir yılın günlerini, aylarını, sayılı günlerini gösteren, değişik biçimlerde yapılmış çizelge veya defter" (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023h) olarak tanımlanır. Takvim ayrıca "Zamanın belirli birimlerini yine belirli bir başlangıç noktasından itibaren sıralayarak olaylar arasında kronolojik bağlantı kurulmasını sağlayan sistemler." (Aydın, 2002, s.VIII) olarak da açıklanabilir. Akgür'e göre (2000, s.95) ise "Takvim, günlerin durmaksızın akıp giden zaman boyutu içerisindeki sayısal yerlerini belirlemek, günleri bir zaman kalıbına oturtmaktır. Kısaca söylenirse belli bir başlangıca göre günleri sayarak numaralandırmaktır". Erginere'e göre (1969-1970, s.8) "Takvimi; bir olayı, devamlı bayram ve bilinmesi gerekli bir devreyi, günleri zaman süreci içinde, bir toplumun üyeleri tarafından bilinen, belirli noktalara oturtmayı sağlayan bir düzen, tesbiti kolaylaştıran bir anlar tablosu olarak tanımlayabiliriz". Takvim aynı zamanda zamanın ölçülerek soyutlaştırılması ve yapaylaştırılmasıdır.

Her toplum takvimi kendi kimliği olarak oluşturmuştur. Takvim sistemleri, genellikle Güneş'in ve Ay'ın hareketleri gibi astronomik olaylara ek olarak bazı doğal fenomenlere de dayanarak oluşturulmuştur. Örneğin, bazı topluluklar için hasat zamanı, gelgitlerin döngüsü gibi olaylar da takvimlerinin temelini oluşturmuştur. Bu sayede, çeşitli medeniyetler ve kültürler, kendi özgün takvim sistemlerini geliştirerek bu sistemleri kendi kültürel kimliklerine uygun hale getirmişlerdir (Polat, 2017, s.12). Toplumların takvimsel farklılıklar ortaya koyması bağımsız bir toplum olma arzusunu da gösterir niteliktedir (Bourgoing, 2008, s.105). Gereksinimlerini, kültürlerini, yaşayış şekillerini ve toplumsal normlarını takvim üzerinde sergileyen halklar böylelikle takvimi işlevsel hale getirmiştir.

Takvimlerin iki temel işlevi vardır. Bu işlevlerden ilki zamanı düzene koymaktır. Toplum içinde yaşayan insanın toplumsal törenleri, kutsal zamanları, döngüsel olayları bilmesi takvim sayesinde mümkün olmuştur. İlerleyen dönemlerde iş ve tatil günlerinin belirlenmesinde, çalışmanın bir düzene sokulmasında da takvimin bu işlevinden yararlanılmıştır. Kısacası takvim toplumdaki üyeler arasında "simgesel bir bağ" kurar. Takvimin bir diğer işlevi ise zamanı ölçmektir. Zamanı ölçmek yılın,

ayların, haftaların uzunluğunu nesnel bir şekilde belirlemek ile mümkün olur. Böylece insanlar bilimsel verilere dayanarak zamansal yasalar koymuşlar ve bu sayede bir düzen sağlamışlardır (Bourgoing, 2008, s.14). Ortaya konan bu zamansal yasalar ve düzen ise teknolojinin ve toplumların değişmesiyle beraber farklılık göstermiştir.

İlk dönemlerde insanlar gökyüzünü bir yüce güç, bir tanrı olarak görmüşler, gökyüzündeki olayları kimi zaman bir mucize kimi zaman bir ceza olarak yorumlamışlardır. Doğanın içinde yaşayan insanların anlam veremedikleri göksel olaylar, onlar için büyüleyici özellikler taşımıştır. Zamanla yapılan bilinçli gözlemlerle, bu cisimlerin düzenli ve periyodik olarak hareket ettikleri anlaşılmış (Üçer, 2000, s.118) ve bu durum insanlarda zamanı ölçme isteğini uyandırmıştır. Bu dönemlerde insanlar zamanı ölçmek için olağandışı göksel olaylarla ilgilenmemişler, bunun yerine öngörülebilir ve tekrar eden olayları incelemişlerdir. Örneğin Cava ve Yucatan'da yaşayanlar Güneş'in doruk noktasından geçişini, Peru'nun yüksek kesimlerindekiler dikim zamanında Ülker'in Güneş'in arkasında belirmesini, Yucatan'daki yerliler yağmur mevsiminin başlangıcında sabah vakti Venüs'ün doğuşunu takip ederek zamanı belirlemişlerdir (Aveni, 2021, s.310). Böylece asırlarca kutsal sayılan gök, zamanın ölçülmesinde ve takvimin oluşturulmasında da insanlara yol göstermiştir.

Zamanı ölçmek ve toplumda birliği sağlamak isteyen insanlar işe zamanı çeşitli derecelere bölerek başlamıştır (Aydın, 2002, s. IX). Doğayı gözlemleyerek tekrar eden üç olay üzerinde durmuşlar ve takvimin temellerini buna göre belirlemişlerdir. Bu üç olay: Gündüz ve gecenin ard arda gelmesi, ayın sürekli tekrar eden evreleri ve mevsimlerin çevrimidir. Böylelikle gün, ay ve yıl birimleri ortaya çıkmış ve takvimlerin temelini oluşturmuştur (Tezcan Aksu, 2018, s.383). Bu bölümleme sayesinde zamanı sınıflandırmak kolaylaşmıştır.

Zamanı bölme işlemi ilk dönemlerde basit ve somut olarak işlemektedir. Yaşamı doğayla uyumlu kılmak isteyen insan doğa ile iç içe bir takvim sistemi geliştirmiştir. Tamamen gözleme ve tecrübelere dayanan bu sistemler yere bir çubuk dikilmesiyle sağlanmıştır. Bu çubuğun gölge uzunluğunda yaşanan değişimleri iki olayı birbirinden ayıran süreyi ölçmek için kullanılmaktadır (Aveni, 2021, s.118). Gökyüzünü, özellikle Güneş'i ve Ay'ı seyreden insanlar teknolojinin gelişmesiyle takvimi doğadan koparmış, soyutlaştırmış ve daha doğru ama aynı zamanda daha karmaşık bir çehreye büründürdürmüştür. Bu gelişmeler takvim konusunun zamanla bir bilim dalı haline

gelmesini sağlamıştır (Aydın, 2002, s.VIII). Bilimsel olarak zamanı ölçen insanlar çeşitli cetveller ve kitaplar oluşturarak zamanı en doğru şekilde ölçme yarışına girmiştir.

Takvimi belirleyen iki temel unsur vardır: başlangıç ve zaman birimi. İlk unsur olan başlangıç sayılacak nokta, toplumun bütünü tarafından uzlaşma sağlanan ve toplumun her ferdince önemsenen hatta kutsal sayılan bir olay veya zaman olmalıdır (Üçer, 2000, s.117). Örneğin İbraniler Yaratılış yılı olduğuna inandıkları M.Ö. 3761 yılını, Yunanlılar ilk olimpiyat oyunlarının oyanandığı düşünülen M.Ö. 776 yılını, Romalılar Roma şehrinin kuruluş tarihi olan M.Ö. 753'ü, Hristiyanlar Hz. İsa'nın doğumunu, Müslümanlar Hz. Muhammed'in ve dönemin müslümanlarının M.S. 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmesini takvimlerin başlangıcı olarak kabul etmişlerdir (Günay, 2006, s.244-245). İkinci unsur olan birimin belirlenmesinde ise herkesin değişmezliğine inanacağı ölçeklerin kullanılması gereklidir (Üçer, 2000, s.117). Böylece başlangıç zamanı ve birimi belirlenen takvim topluma mal edilerek halk tarafından benimsenir ve normlar içine yerleştirilir. Önemli ve kutsal günler takvimde yerini alır, ritüeller takvimsel döngüye yerleştirilir. Bu döngü içinde insanların bireysel dönüm noktaları, bireysel takvimlerini oluşturur. Bununla beraber toplumsal açıdan tekrar eden olaylarla da kolektif hafıza canlı tutularak toplum içindeki birlik sağlanır.

2.2.1. Takvimin Kökeni

Takvimi oluşturma nedeni her dönemde farklılık gösterse de öncelikle takvim, özellikle insanların toplu yaşamaya başlamasından sonra, toplumların yaşamsal bir gereksinimi olarak ortaya çıkmıştır. Takvim sayesinde bireylerin, aynı zaman içinde yaşaması sağlanmış, aralarında birlik oluşturulmuştur. Takvimler evrensel ve kişilerin yaşadığı bireysel zamandan ayrı herkesin anlayabileceği toplumsal bir yaşamı oluşturmayı sağlamıştır (Bourgoing, 2008, s.14). Bu ihtiyaç hemen hemen her toplumda kendini göstermiş, gerek sözlü gerek yazılı şekilde insanları zamanı ölçmeye yöneltmiştir. Böylece zaman ve takvim meselesi geçmiş zamanlardan günümüze, ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda değişmiş ve gelişmiştir.

Toplumların takvim üretme ihtiyacının aslında geçmiş ve geleceğe hükmetme isteğinden de doğduğu söylenebilir. Geçmişi ve geleceğini sistemli olarak düzenleyen insan zamanın dolayısıyla geçmişin ve geleceğin de hâkimi olacaktır. Bu hâkimiyetin

kurulması insana güç katmış ve doğa-insan mücadelesinde insanın galip gelmesini sağlamıştır.

Takvimler bahsedildiği üzere pek çok ihtiyaç doğrultusunda gelişmiş olmalarına rağmen kökenlerinde asıl olarak kutsal ve dini anlayış yatar. İlkellere yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda, takvimin kökeninin dini olduğu belirlenmiştir (Erginer, 1969-1970, s.10). Birçok şeyin temelini oluşturduğu gibi takvimin de temelini oluşturan kutsallık olgusu arkaik zamanlarda sıkça kendini göstermektedir. Mitler kuran halk kutsal olgular etrafında hayatını biçimlendirmiştir. Bu açıdan ilahi olarak gördüğü olayları anmak, o ana geri dönüp kutsalla birleşmek için çeşitli törenler yapılması gerekmektedir. Bu törenler ise belirli zamanlarda olmalıdır. Böylece ilkel dinlerin gereksinimi olan törenler takvimin temelini oluşturmuştur.

Araştırmacılar takvimin kökeninin dinsel olduğu tezine Stonehenge Anıtını örnek göstermektedir. Ne için, kimler tarafından, ne zaman yapıldığı hâlâ tartışma konusu olsa da birçok araştırmacı Neolotik taş çağı ile bronz çağı arasındaki zamanda oluşturulmuş bir yapı olduğunu düşünmektedir. Bu taş yapı, astroloji, astronomi, geometri, meteoroloji ve paganizmle ilişkilendirilmektedir (Çiftçi, 2019, s.20). Dini yönü ağır basan bu yapı Aveni (2021, s.81) gibi birçok araştırmacıya göre bir güneş takvimidir. Dikilen taşlar olayların akışı hakkında yazılı olmayan ancak kalıcı nitelikte bir kayıt oluşturmuştur. Görülür ki paganizmle ilişkilendirilen ve muhtemelen dini ayinler için kullanılan bu yapı bir takvim özelliği de taşımıştır.

Takvimlerin kökeninde toplumsal birliği sağlama, dini törenleri gerçekleştirme gibi olaylar olsa da zaman geçtikçe insanların dünyayı algılama biçimi farklılaşmış ve böylece bazı toplumlarca doğal olaylara bağlı takvimler de geliştirilmiştir. Örneğin Mısırlılar takvimlerini Nil taşkınlarıyla ilişkilendirerek zamanı ölçme amaçlarını Nil'in taşmasını hesaplamak olarak belirlemişlerdir. Böylece takvim zamanla kökenlerini dinden almak yerine önce doğal olaylardan sonra da tarımdan almıştır. Tarımla birlikte zaman hesaplaması çok büyük önem arz etmiştir. Ekim ve biçimi belirlemek, muhtemel hava olaylarını hesaplamak çiftçi açısından gerekli hale gelmiştir. Zaman geçtikçe takvimin kökeni ekonomik nedenlere bağlanmıştır. Örneğin Babilliler, ekonomik nedenlerle zamanı hesaplamaya başlamış, Ortaçağ dönemine gelindiğinde merkantilizm, vakit nakittir anlayışını doğurmuştur (Aveni, 2021, s.309). Böylece takvimin kullanılış amacı ve toplumsal bakımdan kökeni zaman içinde değişiklik göstermiştir.

Günümüze gelindiğinde ise takvim bilimle bir bütün olmuş ve doğadan büyük ölçüde kopmuştur. Günümüzde özellikle Batı örneğinde takvim düzenlemesinin kültürel kökü, ekonomik determinizm ve materyalizme dayanmaktadır. Günümüzde zamanı sıkı bir şekilde kontrol etme çabalarımızın altında sanayileşmiş ve teknolojide ilerlemiş dünyada para kazanma arzusu yatar (Aveni, 2021, s.309). Kısacası takvimlerin kökenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: "Toplumsal birlik oluşturma, geçmiş ve geleceğe hükmetme isteği, dinsel törenler".

Zaman geçtikçe takvimlerin kullanılış amaçları değişmiş ve ekonomik, dinsel, kültürel olarak farklı takvimler oluşturulmuştur. Takvimi kendi yaşamına uygulayan insanoğlu zamanı kontrolü altına alarak ona netlik kazandırmıştır.

2.2.2. Takvimin Birimleri

Takvimi oluşturan birimler tarihin farklı dönmelerinde insanlar tarafından tanınmış ve takvime dâhil edilmiştir. İnsanların ilk fark ettiği "gün" kavramı olmuştur çünkü gece ile gündüz arasındaki zaman dilimi kısa olduğu için gözlemlemek kolaydır ve gece ile gündüzün farkı nettir. "Gün" kavramı ayrıca insandan insana veya toplumdan topluma değişmez. Yılın, haftanın veya ayların toplumlarca farklı hesaplamaları yapılmış olsa da gün kavramı için bu durum geçerli değildir. Böylece "gün" takvimlerin hepsinde değişmeyen zaman birimi olarak kabul görmüştür.

Gökyüzünü gözlemleyen insanlar daha sonra ayın hareketlerini temel almış, Ay'ın yedi gün süren döngüsü "hafta", hilalin görülmesinde diğer hilale kadar olan süre de "ay" olarak adlandırılmıştır (Üçer, 2000, s.118). Tarım toplumuna geçilmesiyle ay yetersiz kalmış, böylelikle tarımı doğrudan etkileyen "mevsim"ler takvime dâhil edilmiştir. Medeniyetler ve teknoloji geliştikçe zaman ve takvim hesaplamaları bilimsel bir hale bürünmüş ve daha ince hesaplar yapılmasını mümkün hale getirmiştir. Günlerin hatta saatlerin yeterli olmamasıyla insanoğlu saniye ve salise gibi birimleri geliştirmiştir.

Takvimin dört birimi doğada bulunur ve bunların objektif bir özellik taşıdığı görülür. Bunlar: gün, ay, mevsim ve yıldır. Bunun yanında takvimin öznel yani, insanlar tarafından üretilmiş, doğada bulunmayan birimleri vardır. Bunlar ise: saat, dakika, saniye, salise, hafta ve yüzyıldırlar (Çağatay, 1978, s.106). Aşağıda bu birimlerin incelemesi yapılacaktır.

2.2.2.1. Takvimin Nesnel Birimleri

Takvimlerin "gün", "ay", "mevsim" ve "yıl" olmak üzere dört nesnel birimi bulunmaktadır.

2.2.2.1.1. Gün

Takvimin nesnel birimleri altında ele alacağımız ilk birim "gün"dür. Gün bizim dışımızda yani insandan bağımsız oluşan bir döngüyü kapsar. Çağatay (1978, s.107) "gün" kavramını şöyle tanımlar: "Güneş'in sabah ufuktan doğup akşam battıktan sonra ertesi sabah yeniden doğuşuna dek geçen yani, bir gün ve bir gecelik zaman". Sözlükte ise gün şu şekilde tanımlanır: "Yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre" (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023b). Kısacası dünyanın döngü içinde bir gece ve bir gündüz yaşaması bize bir günlük süreyi vermektedir.

"Gün", insanoğlunun farkına varabildiği ilk takvim birimi olmuştur. Döngüsünün kısa ve açık olması günün insanlar tarafından fark edilmesini ve zaman ölçümünde kullanılmasını sağlamıştır. Bu nedenle takvimin ilk ve ana birimi "gün"dür. Günün oluşumunu ve döngüsünü fark eden insanlar, günlük işlerini gün olgusuna göre ayarlamışlardır. Gündüz aydınlık vardır. Bu nedenle çalışma, hareket etme zamanıdır. Gece ise karanlıktır ve tehlikelerle doludur. Gecenin bu özelliğini fark eden insanlar geceyi dinlenme ve durma zamanı olarak nitelendirmiştir.

Gün olgusunu ayırt eden insanoğlunun günü ölçü birimi olarak kullanmaya başlamasının ardından bu konuda yaşadığı ilk tartışma günün başlangıcı meselesidir. Bir döngü halinde yaşanan güne insanlar bir nokta koymak istemiş ve böylece döngünün başını ve sonunu belirlemeyi arzu etmişlerdir. Doğal ve nesnel olan "gün" birimi böylece insanlar elinde yavaş yavaş yapay nitelikler de kazanmaya başlamıştır. O'neil (2001, s.11-12), günün başlangıcı için üç durumun esas alındığın söyler. İlki gün doğumu, ikincisi gün ortası, üçüncüsü ise gün batımıdır. Bu üç durum dışında dördüncü olarak da gece yarısının başlangıç noktası olarak alınması eklenebilir.

Tarih boyunca yukarıda bahsedilen bu dört nokta günü başlatmak için kullanılmıştır. Örneğin, Eski Mısır'da ve Hindistan'da gün, Güneş'in doğuşuyla başlar. Gün ortasının başlangıç kabul edilmesine ise gün doğumu ve batımına kıyasla tarih boyunca daha az rastlanır. Kimi Helenistik astrologlar gün ortasını tercih etmişlerdir. Güneş'in batışının ise birçok toplumda başlangıç noktası sayıldığı görülmektedir. Yunan takvimleri, hicri

takvim ve İbrani takvimi Güneş'in batışıyla günü başlatır (Samuel, 1972, s.14-20). Bunun yanında Çinliler ve eski Babilliler de takvimlerinde Güneş'in batışını esas alır. Dördüncü nokta olarak nitelendirilebilen gece yarısını başlangıç sayma olayı ise Roma'da görülür. Bunun kökeninde mantıklı bir neden vardı. Günün başlangıcı Güneş'in batışına da doğuşuna da eşit uzaklıktadır (Bourgoing, 2008, s.25-26). Böylece tarih boyunca takvim oluşturan toplumların doğal bir döngü olan güne bir nokta koyarak onu hâkimiyeti altına almak istemelerinde ele aldıkları başlangıç noktaları farklılık göstermiştir. Toplumlar coğrafyaları, kültürleri, dünyayı algılayış biçimleri gibi çeşitli sebeplerle farklı başlangıç noktalarını esas almışlardır.

Günün başlangıç noktasını belirlemenin dışında günü ölçmek de onu yapaylaştırmak açısından bir adım olarak görülebilir. Zamanı ölçmek isteyen insan günü de parçalara bölme ihtiyacı duymuştur. Tarih boyunca gün farklı milletlerce farklı sürelere bölünmüştür. Örneğin Çinliler günü yirmi parçaya, Hindular ise altmış parçaya bölmüşlerdir (O'neil, 2001, s.12). Bugün ise birçok ülkede Babilli gökbilimciler tarafından bulunan ve günü, gündüz ve gece olmak üzere iki adet on iki saate bölen yirmi dört saatlik sistem kullanılır. Bu bölümün on iki kavuşum ayının ortalama bir güneş yılına denk gelmesi olgusuyla açıklanabileceği düşünülür. İnsanların yılın on ikiye bölünümünden dolayı günü de bu şekilde bölmek istemiş olabileceği tahmin edilmektedir (Bourgoing, 2008, s.25). Böylece gün bölünmüş ve yapaylaştırılarak hesaplanabilir bir hal almıştır.

2.2.2.1.2. Ay

"Ay" kelimesi sözlükte "Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre. Yılın on iki bölümünden her biri. Bir ayın herhangi bir gününden ertesi ayın aynı gününe kadar geçen veya yaklaşık otuz gün olarak kabul edilen süre" (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, "Ay", 2023) olarak tanımlanır. Ay'ın tanımı güneş takvimlerine ve Ay takvimlerine göre farklılık gösterir. Günümüzde birçok yerde kullanılan güneş takvimlerinde "ay" yapay bir süreyi ifade eder. Bu süre gökteki Ay'ın evrelerinden bağımsızdır.

Takvimi oluşturanlar bir yıllık süreyi on iki aya parçalayarak bu süreleri tayin etmiştir. Oysaki ay takvimlerinde, gökteki Ay'ın hareketleri ve evreleri esas alınır ve buna bağlı doğal bir takvim birimi ortaya çıkar. Ay ilk zamanlardan beri insanoğlunun hayatının bir parçası olmuştur ve doğa ile bağlantılı bir şekilde kendi ahengiyle döngüsünü gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Çağatay (1978, s.107) "ay"ı ve bir aylık süreyi şu

şekilde tanımlar: “Gökteki Ay'ın, yeryuvarlağının çevresinde on beş gün, küçücük biçimden, her gün büyüyerek tam bir bütün olduktan sonra on beş gün de küçülerek en küçük duruma gelişine dek geçen süreye "bir ay" diyoruz”. Görüldüğü gibi bu hesaplamada temel alınan ayın döngüsünü tamamlayıp yeni bir döngüye başlamasıdır. Bir gök ayının süresi ise 29.5306 gün yani 29 gün 12 saat 44 dakika ve 3 saniyedir. Bu artık saatler ve dakikalar da takvimler de kimi ayların 29, kimi ayların 30 olarak belirlenmesiyle çözüme kavuşmuştur.

Ay takvimlerinin de temelini oluşturan gökteki Ay, insanların zamanı ölçmedeki ilk çabalarında da kendini gösterir. Doğal bir faktör olması ve doğada yaşayan insanın kolayca dikkatini çekmesi takvim hesaplamalarında Ay’ı ön plana çıkarmıştır. Aveni (2021, s.108) bu durumu şu şekilde ifade eder: “Davranışı, akla hem sürekliliği hem de süreyi getirdiği için ay, sürekli zaman hesaplamasının en mükemmel örneğidir. Geceden geceye gözle görülür farklılıklar sergileyen ayın değişken yönleri, onu doğadaki en iyi olay işaretleme aracı kılar” Bu açıdan bakıldığında gökteki Ay, bir aylık süreyi de hesaplamayı sağlayan bir gök cismi olarak karşımıza çıkar. Ayrıca bir aylık süreyi hesaplamada insanlar sadece gökteki Ay’ın evrelerini gözlemlemekle kalmamışlar, insan vücudunu özellikle kadın vücudunu da gözlemlemişlerdir. Menstrüel döngüde ayın konumu, kadından kadına farklılık gösterir ancak belirli bir kadın için bu konum, genellikle aynı döngüyle devam eder. Bu açıdan bakılacak olursa menstrüel döngü de bir aylık sürenin hesaplanmasında etkili olmuştur.

Ay’ın evrelerinin farkına varan ve bunu bir aylık süreyi hesaplamak için kullanmaya başlayan ilk insanlar için ayın başlangıç noktası meselesi gündeme gelmiştir. Muhtemelen ilk başlarda insanlar, gün batımından sonra batıda "yeni ayın" ince hilalinin görünmesiyle birlikte “ay”ı saymaya başlarlamışlardır. Antik Ortadoğu'da ise insanlar “ay”ı ilk hilalin görülmesiyle başlatmıştır. Hava kararırken yüksek bir yere çıkan gökbilimciler, batıya dönüp ayı görmeye çalışmışlar, eğer göremezlerse, içinde bulundukları aya 30. veya 31. günü eklemişlerdir. Ay’ı gördükleri takdirde ise, o ayı bitirip döngüyü "1. gün" ile baştan başlatmışlardır (Aveni, 2021, s.109).

Hindistan takvim anlayışına göre ise, ay iki döneme ayrılmaktadır. Bu dönem yeniaydan dolunaya dek süren aydınlık on beş günlük ve sonra gelen karanlık on beş günlük süreyi kapsamaktadır. Müslümanlar için ise hicri takvimde ay, yeniaydan iki gün sonra, hilalin ortaya çıkışından sonra başlar (Bourgoing, 2008, s.26). Romalılar ise ayı üç bölüme ayırmıştır: kalendler nonalar ve idler. Yunanlar ise ayı üç onluğa

yani onar günlük üç kısma bölmüşler, bu onluklara "yükselen," "orta" ve "alçalan" adını vermişlerdir (Aveni, 2021, s.110). Böylelikle döngüsü başlayan ay bir insanın yaşamı gibi doğar, tamamlanır ve ölür.

Ay'ın döngüsünün mitik bir anlatısı da vardır. Eski insanların gözünde ayın evreleri, eski bir efsanede geçen bir kahramanın yükseliş ve düşüş döngüsüyle benzerlik göstermektedir. Aveni (2021, s.109) bu kahramanın hikâyesini eserinde bize aktarır. Bu anlatıya göre Ay'da bir adam yaşar. Ay yavaş yavaş büyürken karanlığı da mağlup eder böylece Ay'da yaşayan adam zafer kazanır. Dolunaya gelip ay tamamlanınca bu adam da bir kahraman edasıyla etrafa ışık saçar. Ancak kötülük ve karanlık gelir, onu yavaş yavaş kemirmeye başlar. Adam güçten düşer, yaşlanır ve solgunlaşır. Ay'ın dolunaydan sonra küçülmesi de buna işaret eder. Bu yüzden yeni ay zamanı bazı kabileler, "Ay öldü" der. Ancak çok zaman geçmeden adamın oğlu gökte belirir, karanlıkla tekrar savaşır ve babasının intikamını alır. Görülüyor ki anlatı karanlık ile aydınlığın savaşını anlatmakta, bunu anlatırken de ayın evrelerini kullanmaktadır. Ay'ın değişimine anlam veremeyen insanlar kendilerince bu ve buna benzer efsaneler üreterek bu döngüyü anlamlandırmaya çalışmış, buna bağlı olarak ayın kimi evresinde korkmuş, kimi evresinde sevinmiş, kimi evresinde de çeşitli ritüeller meydana getirmiştir.

İnsanlar takvimi sistematikleştirmeye başladıkları zaman aylara da isimler vermişlerdir. Ayların adları genellikle eski toplumlarda iklim şartlarına veya tarımsal faaliyetlere atıfta bulunularak belirlenmiştir. "Kongo ırmağının ağzında yaşayan halklar yılın ilk üç ayını açlık (kıtlık dönemidir bu), seyrek yağmurlar, dişi yağmurlar (çiseleyen yağmurlar) olarak adlandırırlar" (Bourgoing, 2008, s.26). Eski Eskimo takviminde ay isimleri Kuzey Kutbu'ndaki yaşamın ritmini anlatır: Kamer ayı (Ocak), Güneş göründü (Şubat), gün geri döndü (Mart), Güneş sıcak (Nisan), kuşlar geri döndü (Mayıs), yumurtladılar (Haziran), yeni doğan kuşlar güneye doğru uçtular (Ağustos), göllerin suları dondu (Eylül), dinliyoruz (Kasım) (Bourgoing, 2008, s.27). Böylece ayların sınırları ve özellikleri daha keskinleşmiş ve zaman insanlar için daha belirli ve kontrol edilebilir bir hale bürünmüştür.

2.2.2.1.3. Mevsim

Sözlükte "Bir takvim yılının iklim şartları bakımından farklılıklar gösteren ve ilkbahar, yaz, sonbahar, kış diye adlandırılan dört bölümünden her biri" (Kubbealtı, "Mevsim", 2023) "Yılın, Güneş'ten ısı, ışık alma süresi ve dolayısıyla iklim şartları bakımından

farklılık gösteren dört bölümünden her biri, sezon" (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023d) olarak tanımlanan "mevsim" kelimesi Arapça "damgalamak, işâretlemek" anlamlarına gelen "vesm" kelimesinden türemiştir. Mevsimler de günler ve aylar gibi doğal döngüde yer alan, zamanın nesnel birimleri arasında yer alır. Günler gibi mevsimler de hissedilmesi ve gözlenmesi kolay bir birimdir. Bununla beraber mevsimin farkı, zamanı evrensel biçimde bölmemesidir.

Mevsimlerin zamanı ve süresi, ülkelere ve iklimlere göre değişir. Ilıman iklimlerde, belirgin biçimde dört mevsim görülür. Tropikal iklimli ülkelerde, genel olarak kurak mevsim ve yağmur mevsimi olmak üzere yılda iki iklim görülür. Toplumlar gözlenen bu iklimlere göre takvimlerini düzenlemişlerdir. Günler ya da aylar kadar keskin sınırları olmayan mevsimler toplumdan topluma farklılık göstermiştir. Örneğin Hindistan halk takviminde altı mevsim sayılır: ilkbahar, yaz, muson, sonbahar, kış, soğuk mevsim (Bourgoing, 2008, s.27). Antik Yunanistan'da ise sonbahar kabul görmemiştir. Sadece kış, ilkbahar ve yaz mevsimleri takvimde yer aldı ve bu mevsimler, sırasıyla soğuk, nemli ve kuru havayla ilişkilendirilmiştir.

Günümüzde ise iki ekinoksa ve iki gündönümüne bağlı oluşan dört mevsimli takvim kullanılmaktadır. Bu mevsimler eşit uzunluktadır. Bununla beraber Aveni (2021, s.122-123) doğanın döngüsünü dört mevsime ayırmanın, bize kontrol hissi vermekten başka bir işe yaramadığını vurgular. Çünkü mevsimler doğal ve nesnel birim olmanın yanında istikrarsızdır. Mevsimlerin değişiminin yaşanması yıldan yıla farklılık gösterebilir ve bu değişim doğanın ve yaşamın ritmini işaret eder. Mevsimler insan yaşamının döngüsüne benzer bir döngüye sahiptir. Bu bağlamda doğum ilkbaharla, olgunluk dönemi yazla, yaşlılık dönemi sonbaharla ve son olarak ölüm ise kışla sembolize edilebilir (Battistini, 2005, s.32).

İlkbahar, mitolojide elinde tomurcuklanan bir dal tutan, çiçek çelenkleriyle taçlandırılmış genç bir kadın olarak temsil edilir. Yılın ilk mevsimidir ve kış yani ölüm sonrasında doğanın periyodik yeniden doğuşunu temsil eder. İlkbaharın gelişi tarih boyu dünyanın hemen hemen her yerinde bayram olarak kutlanmış, dünyanın ve yaşamanın canlanmasına katkıda bulunmuştur.

Yaz ise mitolojide buğday saplarından bir taç takan ve elinde bir meşale tutan tanrıça Ceres ile temsil edilmiştir. Yunan mitolojisinde ise Demeter ile özdeşleştirilmiştir. Yaz ayrıca yılın ikinci mevsimidir ve Güneş enerjisinin tam tezahürünü temsil eder.

Sonbahar sol elinde bir salkım üzüm tutan, kanatlı ayaklı, erkeksi, yaşlı bir adam olarak tasvir edilmiştir. Sağ elinde beyaz bir küreyi siyah bir küreye karşı tartan bir terazi (sonbahar ekinoksunun sembolü) vardır. Yılın üçüncü sezonudur. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da asma kültüne başkanlık eden tanrı Dionysos'un mevsimidir. Son olarak kış ise ya çıplak ağaçlardan oluşan bir manzarada ya da sıcak bir pelerin altında titreyen yaşlı bir adam olarak temsil edilir. Yılın dördüncü sezonudur. Sembolleri yılan gibi sürüngen hayvanlardır. Bu mevsim Hephaestus için kutsaldır. Kış, ölüm mevsimi ve doğanın yıllık dinlenme mevsimidir (Battistini, 2005, s.34-42).

2.2.2.1.4. Yıl

"Yıl" kelimesi sözlükte "Dünya'nın, Güneş çevresinde tam bir dolanım yapması için geçen 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman" (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023k) olarak tanımlanır. Bu tanım güneş takvimini, esas alan bir tanımdır. Aslında insanlar önce, ay takvimi esaslı on iki göksel Ay'ı geçmesi ile meydana gelen 354 günlük sürenin farkına varmışlardır. Lunar yıl yani göksel Ay'ı esas alan yıl 354 gün 8 saat 48 dakika 36 saniye sürmektedir. İlk kullanılan yıl sisteminin hesaplamasının kolay ve açık olmasından dolayı Ay'a dayalı yıl sistemi olduğu görülür. Dünyanın Güneş'in çevresinde gerçekleştirdiği bir dönüşten meydana gelen solar yıl yani güneş yılı ise 365 gün 5 saat 47 dakika 48 saniyelik bir süreyi kapsar, böylece ay yılının güneş yılından 10 gün 20 saat 59 dakika 12 saniye daha kısa olduğu görülür. Bu eksiklik her 33 yılda bir yıl eder. İnsanlar ay ve güneş yılı arasındaki değişikliğin bilincine ancak milâttan bir kaç yüzyıl önce varabilmişlerdir (Çağatay, 1978, s.107).

Kutsal metinlerde de yılın döngüsüne atıfta bulunulmuştur. Örneğin Kuran-ı Kerim'de İsra suresi 12. Ayette "yıl" ile ilgili şu ifadeler yer alır: "Biz geceyi ve gündüzü birer nişan olarak yarattık. Nitekim rabbinizin nimetlerini arayasınız, ayrıca yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gecenin nişanını siler, aydınlatıcı olarak gündüzün nişanını getiririz. İşte biz her şeyi açık açık anlattık." (Kuran-ı Kerim, 2020a). Yunus suresi 5. Ayet ise şu şekildedir: "Güneş'i aydınlatıcı, Ay'ı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de âyetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor" (Kuran-ı Kerim, 2020d). Bu ayetlerden anlaşılacağı gibi gündüz ve geceye ile bir günün yine aynı şekilde Güneş'e ve Ay'a

bağlı olarak bir senenin oluşması ve insanların bunu hesaplaması olayına kutsal kitaplarda da yer verilmiştir.

Yılın süresini hesaplayan insanlar yıla bir başlangıç ve dolayısıyla bitiş noktası da koymak istemiştir. Bu nokta toplumdan topluma farklılık göstermiştir. Örneğin ılıman iklimli ülkelerde, yılbaşları genellikle kış gündönümüne ya da ilkbahar ılımına denk düşer, ender olarak ise Antik Mısır ve Antik Yunanistan gibi yerlerde yaz gündönümüne denk gelir. Yine nadir olarak Yahudi takviminde olduğu gibi güz ılımına rastladığı da görülür. Kırsal toplumlarda ise, yıl çoğunlukla ilkbaharda başlar. Cermen takvimi, İran takvimleri, ilk Roma takvimi buna örnek gösterilebilir (Bourgoing, 2008, s.27-29). Bir gök olayının da yeni yılın başlangıcı sayıldığı görülmüştür. Örneğin İnkaların başkenti Cuzco'da yeni yıl Ülker'in helyak doğuşuyla başlamıştır (Aveni, 2021, s.124). Görülür ki yılbaşı denilen zaman dilimi toplumlara göre değişiklik göstermektedir.

Belirlenen bu yılbaşlarının bir döngüyü oluşturması da önemlidir. Bu noktalar her toplumda ortak yaşam için önemli bir eşik oluşturmaktadır. Yeni yılın gelmesi ve bir önceki yılın bitmesi yani döngünün tamamlanması toplumlarda şenliklerle kutlanmıştır. Başlangıçta yeni yılın yaratımına, büyü yaparak yardım etmeleri gerektiğini düşünen insanoğlu yıl döngüsünü kutladıkları bu törenler, kestikleri kurbanlar, yaptıkları ritüellerle gerçekleştirdiklerini düşünmüştür.

Bu törenler halkın birliğini ve beraberliğini sağlamanın yanında takvime bağlı ilk törenleri de oluşturması açısından önemlidir. Bahsedilen törenler yenilenme törenleri özelliği taşımış ve yılın sonunu getirmeyi sağlamıştır. Bir başlangıcın olabilmesi için, öncelikle bir son gerekmektedir. Örneğin Çin'de, yaz sonunda gençlerle yaşlılar arasında oyunlar oynanmıştır. Yaşlılar yılı sonuna götürmüşler, gençler yeni yılı başlatarak gençleşmesine yardımcı olmuşlardır. Başka bir örnek olarak da Roma'nın Satürn şenlikleri verilebilir. Bu şenliklerde yılın sonu bir karmaşa, düzensizlik süreciyle gelmiştir. Yeni yıldan önce, kargaşalar bastırılmış, şenliklerde bir günlüğüne yasalar değişmiş ve tanınmamış, köleler efendilerin yerine geçmiştir. Kısacası her şey tersine dönmüştür (Bourgoing, 2008, s.27-29). İki dünya arası eşiğin yaklaştığı düşünülen bu dönemde çıkan kargaşalık sona erip eski düzen yeniden topluma hâkim olmuştur. Böylece yılın döngüsü tekrar yaratılmaktadır. Neredeyse bütün toplumlarda görülen bu yeni yıl anlayışı ve törenleri, takvimsel törenlerin de en ilkel şeklini oluşturmuştur.

2.2.2.2. Takvimin Öznel Birimleri

Takvimlerin “saat”, “dakika”, “saniye”, “salise”, “hafta”, ve “yüzyıl” olmak üzere öznel birimleri bulunmaktadır.

2.2.2.2.1. Saat, Dakika, Saniye, Salise

Mitolojide Helios ve Apollon'un maiyetindeki on iki kız olarak tasvir edilen ve görevleri güneş arabasının atlarını koşturmak olan (Battistini, 2005, s.74) “saat” kavramı sözlükte “Gece ile gündüzden meydana gelen bir günün yirmi dörtte birine eşit olan altmış dakikalık zaman birimi” (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023e), “dakika” kelimesi “Bir saatlik zamanın altmışta biri” (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023a), “saniye” kelimesi “Bir dakikanın altmışta biri olan zaman birimi” (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023g), “salise” kelimesi ise “Saniyenin altmışta biri olan zaman birimi” (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023f) olarak tanımlanır. Bu birimler yapaydır, doğada bulunmaz. Bunlar insanlar tarafından takvimi oluştururken üretilmiş ve sistemleşmiştir.

Günlerin saate, dakikaya, saniye ve saliseye ayrılması çok yenidir. Diğer birimlerden daha ayrıntılı olan bu birimler teknolojinin gelişmesi, insanların zaman ve takvim üzerinde daha çok hâkimiyet kurmak istemesi sonucu oluşmuştur. Aveni’ye göre (2021, s.95) gündüz ve gecenin yirmi dört saate bölünmesi, muhtemelen burçlar kuşağının on iki eşit parçaya ayrılmasından önce gerçekleşmiştir. Neden bu birimlerin altmışlık formül üzerinden hesaplandığını şu şekilde açıklamıştır: Bir ay döngüsü boyunca güneşin bir takımyıldızının içinden geçişi, bir burcu oluşturur. Güneşin, yıldızların arasında tam tur atması yaklaşık 360 gün sürer. Bu durum, mevsimsel zamanı bölmek için bize basit bir sistem sunar: 6'ya ve 12'ye bölünebilen zaman aralıkları kullanmak. Böylelikle altmışlık formüller, zaman hesaplamalarının bir parçası haline gelmiştir. Bir saat 60 dakika, bir dakika 60 saniye, gün ve gece 12 saat olarak belirlenmiştir. Uzayda güneşin rotası üzerinde bir turunu simgeleyen daire de 360 dereceye bölünmüştür.

Aveni (2021, s.95) aynı zamanda günü yirmi dört parçaya bölerek yapay saatleri icat edenlerin de Babilliler olduğunu söyler. Bir günü parçaya bölerek saatleri oluşturmak bu başlık altında yer alan birimlerin en eskisidir. Nitekim tarih boyunca birçok güneş saatine rastlanır. Dakikaların, saniyelerin ve saliselerin oluşması ise mekanik saatlerin bulunması ile oluşmuştur yani modern çağa aittir. Her ne kadar günümüzde bu

hesaplama geçerli olsa da tarih boyunca toplumlar bir günü farklı zaman dilimlerine bölmüşlerdir. Örneğin Çinliler bir günü yirmi parçaya, Hintliler ise altmış parçaya ayırmıştır (Unat, 2004, s.16). Günümüzde ise "dünya zamanı" oluşturulmuş, boylamlar sayesinde mümkün olan en büyük alanı kapsayacak farklı zaman dilimleri belirlenmiştir. Dünya yirmi dört saatlik zaman dilimine ayrılmış ve bu zaman dilimleri birer saatlik farklar oluşturmuştur. İngiltere' deki Grenwich boylamı ise başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Oluşturulan bu dünya zamanı gösterir ki bir günü parçalara bölmek insanlara yeterli gelmemiş, bu sistemi dünya çapında birlik oluşturacak hale getirme zarureti hissetmişlerdir.

2.2.2.2.2. Hafta

"Hafta" kelimesi sözlükte "Birbiri ardınca gelen yedi günlük dönem" olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023c). Farsça "yedi" anlamına gelen "heft" kelimesinden türemiştir. Anlaşılacağı üzere hafta da insanlar tarafından üretilmiş yapay bir birimdir. Yaşamı haftalık ritme oturtmak toplumsal hayatı düzenlemekte faydalı olmuştur. Görece eski olan haftalık sistemin kullanımı insanların bireysel yaşamını ve kolektif yaşamını kontrol altına almıştır.

Yaşamlarını haftalık döngüye göre düzenleyen ilk toplum Yahudilerdir. Onlara göre haftanın kökeni Yaradılış'ta yer almaktadır. Tanrı Dünya'yı altı günde yaratmış ve yedinci gün dinlenmiştir. Onlar da tanrıyı örnek alıp yedilik döngüde hayatı yaşamaya başlamışlardır. Yedi günden biri olan "Sebt" gününü ise dinlenme günü ilan edip tanrıya ayırmışlardır. Daha sonra hafta kavramının Anadolu, Yunanistan, İskenderiye ve Roma gibi yerlerde yaygınlaştığı görülmüştür. V. yüzyılda Hindistan'da ve daha sonra IX. yüzyılda Uzak Doğu'da hafta kavramının kullanımı başlanmıştır. Diğer tek tanrılı dinler de Yahudiler gibi haftanın günlerini tanrılara adamışlar, Hristiyanlar pazarı, Müslümanlar cumayı kutsal kabul etmiştir. Bugünlere özgü ibadetler, ritüeller yapılmaktadır.

Bunun yanında tek tanrılı olmayan toplumlarda da bu durum görülmektedir. Örneğin Romalılar, haftanın her günü özel bir tanrıya adamıştır. Pazar günü güneş tanrısına, pazartesi günü ay tanrısına, salı günü Mars tanrısına, çarşamba günü Merkür'e, perşembe günü Jüpiter'e, cuma günü Venüs'e ve cumartesi günü Satürn'e adanmıştır (Çağatay, 1978, s.108). Böylece "dinlenme-çalışma", "sıradan günler-özel günler" gibi ikili ritimler oluşmuştur (Bourgoing, 2008, s.32-33). Bu ikili ritimler takvimin temelini oluşturarak kutsal günleri, çeşitli ritüelleri de takvimin bünyesine

yerleştirmiştir. Böylece hafta toplumsal açıdan işlerlik kazanmış ve takvimin vazgeçilemez bir birimi haline gelmiştir.

Takvimin birimi olarak "hafta"nın en önemli meselelerinden biri haftayı bölme şekli olmuştur. Toplumlar haftadaki gün sayısını farklı hesaplamıştır. Bu farklı hesaplamaların çeşitli sebepleri vardır. Örneğin ekonomi bu sebeplerin en önemli olanlarından biridir. Şehirlerde kurulan pazarlar haftalık döngüyü belirler. Roma'da, pazarlar sekiz günde bir kurulduğu için hafta sekizlik bir döngüye sahiptir. Yine din de bu döngüyü belirlemede etkilidir. Tarih boyunca çeşitli toplumlarda farklı hafta sayılarına verebilecek örneklerden biri Asurlulardır. Asurlularda hafta beş gündür. Eski Yunanlılar ise her ayı onar günlük dönemlere ayırmışlardır (Çağatay, 1978, s.108). Romalılar, son günü pazar günü olan sekiz günlük bir döngüye göre takvimlerini oluşturmuştur. Afrika ve Orta Amerika'nın kimi bölgelerinde beş günü kapsayan pazar haftaları bulunur. İnkalarda bir hafta sekiz gündür ve dokuzuncu gün pazara denk gelmiştir. Geçen yüzyılda Angola'da yaşayan Bantu kabilesinde, üç veya dört günlük kısa haftalar bulunmaktadır. Yine antik Mezoamerika'da 20 günlük haftalık döngü yer almıştır (Aveni, 2021, s.103-104). Şimdi ise dünyanın hemen hemen her yerinde yedi günlük hafta sistem kullanılmaktadır. Yedi sayısının belirlenmesinde çeşitli nedenler olduğu düşünülür. Bourgoing (2008, s.32) yedi günlük haftanın Babil'in ve Yahudiliğin kalıntısı olduğunu söyler. Yedi rakamının Mezopotamyada uğursuz sayılmıştır. Tüm yasaklar ayın yedinci, on dördüncü, yirmi birinci ve yirmi sekizinci günlerini etkilemiştir ki bunlar yedi sayısının katlarıdır. Yedi sayısının belirlenmesinin aynı zamanda gökyüzünün yedi kat olduğuna inanılmasına da dayandığı söylenir. Böylece kutlu bir sayı olmuştur (Çağatay, 1978, s.109). Günleri yedilik gruplara ayıran topluluklar içinde eski Mısırlıları, Kaideliler ve Yahudileri saymak mümkündür. Aynı zamanda günleri yediye dayandıran kutsal bir kaynak vardır. Tevrat'ta yaratılış 7 gün sürer. Yedinci günde Tanrı yorulmuş ve dinlenmeye koyulmuştur. Bu açıdan yine kutsal bir kaynağa dayanır.

Haftanın bölünmesinden sonra her güne bir isim verilerek döngünün adlandırılması sağlanmıştır. Babil'de haftanın günleri, gökbilimcilerin bildikleri yedi gökcisminin adını taşırlar: Pazartesi (lundi) Ay'ın günüdür, salı (mars) Mars'ınki, çarşamba (mercredi) Merkür'ünki, perşembe (jeudi) Jüpiter'inki, cuma (vendredi) Venüs'ünki, cumartesi (samedi) Satürn'ünki ve pazar da (dimanche) Güneş'in günüdür (Bourgoing, 2008, 32). Böylece haftanın günlerinin adlandırılması gök cisimlerine

dayandırılmıştır. Türkçede ise gün adları kısmen Farsçadan, kısmen Arapçadan dilimize geçmiştir. Aşağıdaki tabloda Türkçe gün adları, anlamları ve alıntılanan dil verilecektir:

Tablo 1. Türkçe Gün İsimleri

Türkçe Gün Adı	Anlamı	Alıntılanan Dil
Pazartesi	Pazar kelimesinin sonuna Türkçe "ertesi" kelimesi getirilerek yapılmış bir sözcüktür.	Farsça+ Türkçe
Salı	"Salis" sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük "üçüncü" anlamına gelir.	Arapça
Çarşamba	"Cehar şenbih" sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük "dördüncü gün" anlamına gelir.	Farsça
Perşembe	"Penç şenbih" sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük "beşinci gün" anlamına gelir.	Farsça
Cuma	"Cem" kökünden gelir. "Toplanma" anlamındadır.	Arapça
Cumartesi	Cuma kelimesinin sonuna Türkçe "ertesi" kelimesi getirilerek yapılmış bir sözcüktür.	Arapça+Türkçe
Pazar	"Bazar" kökünden gelir. Çarşı, mal ve eşya satılan yer anlamındadır.	Farsça

Kaynak: *Üçer, 2000, s.122*.

2.2.2.2.3. Yüzyıl

Yüzyıllık süreyi kapsayan bu zaman birimi "çağ", "asır" olarak da ifade edilebilir. Öznel olan yüzyıl kavramı da insanlar tarafından sınırlandırılmış ve hesaplanmıştır. Çağ yüzyıllık zamanı kapsamakla beraber çeşitli dönemleri de ifade etmektedir. Bourgoing'in (2008, s.34-35) ifadesine göre ilk takvimler dönemlerle ele alınmaktadır. Örneğin Mayalar'da yıl "tun" adı verilen 360 günden oluşmuştur. Yirmi tun bir "katun" ve yirmi katun bir "baktun"u oluşturmuştur. Kısacası insanlara günleri, ayları yılları bölmek yetmemiş, yılları da kendi aralarında bir düzene sokmuşlardır. Çağların oluşturulmasıyla birlikte, olayları kronolojik bir süreklilik içinde ele almayı ve anımsamayı sağlayan tarihsel düzen yaratılmıştır.

2.2.3. Takvim Çeşitleri

İnsanlar takvimleri hazırlarken gök cisimlerini gözlemlemişlerdir. Bu açıdan takvimler dört esas üzerine düzenlenmiştir. İlki Güneş'in hareketlerini temel alan sistemdir. Bunlara "Güneş Takvimleri" adı verilir. İkincisi Ay'ın hareketlerini temel alan "Ay Takvimleri" dir. Üçüncüsü tarih boyunca Ay ve Güneş takvimlerine nazaran daha az

görülen "Ay-Güneş Takvimleri" olarak adlandırılan hem Ay'ın hem Güneş'in hareketlerini esas alan takvimlerdir. Son olarak da en az kullanılan takvim sistemi olan "Yıldız ve Gezegen Takvimleri" bu sınıflama içinde yer alır.

Tarih boyunca insanlar kusursuz bir takvim oluşturma amacı gütmüşlerdir. Kusursuz bir takvim oluşturmak imkânsızdır. Kusursuza yakın takvimler elde edilmiş olsa da tamamen kusursuz bir takvim gök cisimlerinin hareketlerindeki hassaslıktan dolayı mümkün olmamıştır. Bu durumun farkında olan topluluklar gerçeğe en yakın ortalama değerleri kullanmışlardır (Bourgoing, 2008, s.17). Buna bağlı olarak da temel alacakları gök cisimlerini belirleyerek takvim sistemlerini oluşturmuşlardır.

2.2.3.1. Ay Takvimleri

Ayın dünya etrafındaki bir dolanımı sırasında görülen büyüyüp küçülme sürecine dayanan (Akgür, 2010, s.489) bu takvim sistemine Arapça'da gökyüzünde bulunan "Ay" anlamına gelen "kamer" sözcüğünden yola çıkılarak "kameri takvim" ya da "lunar calendar" adı verilmiştir (Ayan, 2008, s.217). Tarihte oluşturulan ilk takvimlerin esas aldığı gökcismi Ay olmuştur. Çünkü Ay, Güneş'e nispeten gözlemlenmesi daha kolay bir gökcismidir. Ayın değişimlerini gözlemlemek için ileri teknolojilere gerek yoktur. Sürekli gökyüzünü inceleyen avcı- toplayıcı toplumlar için Ay'ı gözlemek de oldukça olağandır. Bu nedenle insanlar önce Ay'ın hareketlerini izleyerek bir aylık süreyi belirlemişler, bundan yola çıkarak da yılları oluşturmuşlardır.

Tarih boyunca Mezopotamya'dan Mısır'a, Yunanistan'dan Roma'ya ve Çin'e kadar birçok devlet hazırladıkları takvimleri ilk olarak Ay döngüsü ile oluşturmuşlardır (Bourgoing, 2008, s.18-19). 2013 yılında bir İngiliz yayını olan "Current Archaeology" (2013) dergisinde yayınlanan bir habere göre arkeologlar İskoçya'nın Aberdeenshire bölgesinde bulunan tarihi on bin yıl öncesine dayanan dünyanın bilinen en eski ay takvimlerinden birini bulduklarını düşünmektedir. Ay'ın hareketlerini gösteren ve ayları izlemeye yarayan oyukları keşfeden arkeologlar bunu zamanı ölçme çabasının başlangıcı olarak görmektedir. Bu oyuklar gibi birçok yapı dünyanın çeşitli yerlerinde bulunmuştur. Bu arkeolojik verilerden de yararlanılacak olursa zamanı ölçme çalışmalarının ilkinin Ay üzerinden yapıldığını söylemek güç olmayacaktır.

Ay'ın evreleri arasındaki süreler gözlemlenerek, birimleri oluşturulmuştur. Ay'ın yedi gün süren devri "hafta", hilalin görülmesinde diğer hilale kadar geçen zaman da "ay" olarak belirtilmiştir. Daha sonraları ise "mevsim" ve "yıl" birimleri takvime

eklenmiştir (Polat, 2017, s.26). Ay takviminin temel birimi ise bir aylık süredir. Çünkü takvime göre diğer bütün birimler Ay'ın bir devinimini tamamlaması üzerine kurulur. Ay'ın bir döngüde dört evresi vardır: Yeniay, İlkdördün, Dolunay, Son dördün. Bu döngü ay takvimlerine göre her ay devam eder (Bourgoing, 2008, s.17).

Takvime göre bir ay 29,530 588 gün, on iki ayı kapsayan bir yıl 354,367 056 gün olarak hesaplanmıştır. Kullanılabilir hale getirildiğinde ise bir aylık süre, takvimlere 29 veya 30 gün olarak yansımıştır. Aynı şekilde bir yıl da 354 veya 355 gündür. Ancak hangi ayların yirmi dokuz, hangilerinin otuz ve hangi yılların 354, hangilerinin 355 gün çekeceği önceden belirlenememiş ve bir kurala bağlanamamıştır (Akgür, 2010, s.489). Bunun için özellikle en önemli Ay takvimlerinden biri olan "Hicri Takvim" de "rüyet-i hilal" (ayın görünmesi) kuralı uygulanarak ay ve yıl sayıları belirlenmiştir. Son olarak bu takvim sistemine göre günler akşamdan başlamaktadır.

Ay takvimlerinin kolay hesaplanması, Güneş ve Ay tutulmasının zamanının belirlemesi gibi birçok iyi yanı vardır. Bunların yanında zaman geçtikçe ve insanlar tarım yapmaya başladıkça Ay takvimleri yetersiz kalmıştır. Özellikle mevsimlere uymaması (Akgür, 2004, s.161) açısında tarım yapan insanlar için takip edilmesi zor bir takvim sistemi haline gelmiştir, çünkü ay takvimi güneş takviminden bir yıllık süre içinde yaklaşık on gün kısadır ve bu nedenle ay takviminde mevsimlerin yeri yıldan yıla değişmektedir.

Ay takvimleri kendi içinde "Kavuşuma göre" ve "Rü 'yete göre" olmak üzere ikiye ayrılır. Kavuşuma göre hesaplanan ay takviminde Ay'ın Güneş'e en yakın konumuna geldiği an hesaplanarak takvim oluşturulur. Buna göre takvimde, kavuşum günü ayın birinci günü sayılır. Kavuşum, dünyanın herhangi bir yerinde, bir yere göre gündüz ya da gecenin herhangi bir saatinde gerçekleşir ve o gün, kavuşum takvimini kullanan her yerde ayın ilk günü sayılmaktadır. Yani kavuşumun genel bir özelliği vardır. "Görme" anlamına gelen rü'yete göre düzenlenen ay takvimi ise, hilalin görülmesi ile başlar ve biter. Ayı'ın görüldüğü akşam vaktinden başlayan zaman ayın birinci günüdür. Rü'yet, yeryüzünün herhangi bir yerinde görülür ve ayın birinci gününün başlaması o ana ve o yere özgüdür. Kısacası rü'yet yerel özellik taşımaktadır (Akgür, 2004, s.162-163).

2.2.3.2. Ay-Güneş Takvimleri

Bir üst başlıkta bahsedildiği üzere ay takvimi tarihin ilk takvimi olmuş, ancak mevsimlere uymayışının getirdiği sıkıntılardan dolayı zamanla işlevi azalmıştır.

“Cisimlenmiş iki nur” (Osmanice, “Neyyireyn”, 2023) anlamına gelen “Neyyireyn” olarak da adlandırılan ay-güneş takvimleri ise, ay ile güneş takvimleri arasındaki zaman farkının gittikçe açılması sonucu oluşmuştur. Bu dengeyi sağlamak için insanlar bazı yıllara 13. ay eklenmiş ve karma takvim olan ay-güneş takvimlerinin temelini atmışlardır (Akgür, 2010, s.488-489). Böylece ay takvimi kullanılmaya devam edilse bile nispeten mevsim sorunu giderilecek ve güneş yılı ile arasındaki fark azalacaktır.

Ay-güneş takvimlerini “ay takvimi”nden ve “güneş takvimi”nden ayırmak gerekir. Güneş ve ay- güneş takvimlerinde yıl süresi farklıdır. Güneş takvimlerinde bir yıllık süre 365/6 gün iken ay-güneş takvimlerinde bazen on iki ay ve 354/5, bazen ise on üç Ay ve 383/4 gündür. Ay takvimleri ile arasındaki fark ise bir yıldaki ay sayısının, ay takviminde her zaman on iki iken ay-güneş takviminde bazı yıllar on üç olmasıdır. Dolayısıyla yılbaşlarının kimi zaman bir ay erken olduğu görülürse bu takvimin bir ay-güneş takvimi olduğu anlaşılır (Akgür, 2000, s.100).

Ay takvimlerinin güneş yılına uygun hale getiren sistemin geliştiren kişinin Yunan gökbilimci Meton olduğu söylenir. Meton on dokuz güneş yılının ortalama iki yüz otuz beş kavuşum ayına denk geldiğini tespit etmiştir. Ay takvimiyle güneş takvimini birbirine uydurmak için, 19 yılda 7 artık ay eklenmesi gerekmektedir.

Yahudiler bu çevrimden etkilenerek Güneş'i ve Ay'ı temel alan çok gelişmiş bir takvim düzenlemişlerdir. Yahudiler dinsel nedenlerden dolayı geleneksel ay takvimlerini mevsimlere uyarlamak istemişlerdir. Onlar için çok önemli olan ve ilkbahar başına denk gelmesi gereken Hamursuz Bayramı, ay takvimi hesabına göre her yıl farklı mevsime denk gelmektedir. Halbuki bu bayram Mısır'dan çıkışı anmak için yapılmaktadır ve Kitab-ı Mukaddes’e göre Mısır’dan çıkış ilkbaharda gerçekleşmiştir, bu nedenle bu bayram da ilkbaharda kutlanmalıdır. Ayrıca bayram için gerekli olan arpa kimi zaman Hamursuz Bayramı'na denk gelen zamanda olgunlaşmaz. Bu sebeplerden ötürü Meton çevrimini temel alan bir takvim reformu yapılmıştır. Aynı şekilde Babilliler ve Çinliler de Meton çevrimini keşfetmişler ve ay takvimlerini hem Ay'ı, hem Güneş'i temel alan bir takvime dönüştürmüşlerdir (Bourgoing, 2008, s.22-23). Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi tarihte birçok toplum ay takviminin yetersiz kaldığı zamanlarda ay takvimini güneş takviminin sistemine uygulayarak karma bir sistem geliştirmiştir.

Akgür (2010, s.488-489) ay-güneş takvimlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Mezopotamya takvimi.
2. Mûsevî takvimi
3. Nesîli takvim
4. Eski Çin takvimi.
5. On iki hayvanlı Türk takvimi.
6.Hıtâ ve Uygur takvimi.

2.2.3.3. Güneş Takvimleri

"Şemsî takvim" olarak da adlandırılan Güneş temelli oluşturulan takvim, Dünya'nın Güneş etrafında dönüş ekseninin eğikliğine göre yapılandırılır (Alparslan, 2018, s.19). Bu takvimde temel zaman birimi yıldır. Bir güneş yılı ortalama 365 gün 6 saat 6 dakika ve 9,54 saniye sürer. Güneş takvimleri, ay takvimlerinin aksine mevsimlerle uyum içinde ilerler. Bu nedenle yerleşik hayata geçen ve tarımla uğraşan toplumlarca daha çok kabul edilmiş bir sistem olma özelliği taşır. Maya ve Mısır takvimleri bilinen en eski güneş takvimleridir (Bourgoing, 2008, s.15-23).

İslam Ansiklopedisinin "Takvim" maddesinde Akgür (2010, s.487-488) tarih boyunca yapılan beş güneş ölçümünden söz eder. Belgeye dayalı ilk güneş ölçümünün M.Ö. 432 yılında Atinalı Meton ve Euktemon tarafından yapıldığını iletir. İkinci ölçüm, Sisamlı Aristarkhos tarafından M.Ö. 280'de gerçekleştirilmiştir. Üçüncü ölçüm, İznikli Hipparkhos tarafından M.Ö. 146 yılında gerçekleştirilmiş, bu ölçümle beraber ilkbahar, yaz ile sonbahar, kış yarıyıl süreleri de belirlenmiştir. Daha sonra Romalı Caesar, İskenderiyeli astronomi uzmanı Sosigenes'i Roma takvimini düzeltmekle görevlendirmiştir. Sosigenes, Kanopus takvimini örnek alarak tarihteki ikinci güneş takvimi olan Jülyen takvimini oluşturmuştur. İskenderiyeli ünlü astronom Batlamyus dördüncü güneş ölçümünü Mısır'da M.S. 140 yılında yapmış ve son olarak beşinci ölçüm olan, M.S. 325 yılında gerçekleştirilen İznik Konsili ölçümünde ilkbahar ılınımı 21 Mart olarak belirlenmiştir. Görüldüğü üzere tarih boyunca birçok ölçümü yapılan Güneş takvimi aynı zamanda geniş alanlarda da kullanılmıştır. Akgür (2000, s.96-97) tarih boyunca kullanılan Güneş takvimlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

A) Rumî (365 1/4 günlü) takvimler
    a. Kıptî takvimi türü takvimler
        1. Kanopus (ya da Tanis) takvimi

2. Kıptî takvimi (Diokletyen ya da Şehitler takvimi)
3. Augustus ve Antoninus tarihleri
4. Fransız Cumhuriyet Takvimi

b. Jülyen takvimi türü takvimler

1. Jülyen takvimi
2. İskender takvimi
3. Jülyen- İskender tarihlemeleri
   – Yaratılış tarihi
   – Olimpiyatlar tarihi
   – Roma'nın kuruluşu tarihi
   – Arkhontlar, Ephorlar, Konsüller tarihleri
   – Indiktion tarihi
   – Kallippus dönüşümü
   – Mani tarihi
   – Sulla tarihi ve Makedonya ayları
4. Eski Fars (İran) takvimi
5. Mu'tazıd takvimi
6. Osmanlı malî yılı
7. Hicrî- Şemsî takvimler
8. Burçlar takvimi
9. Ayın uğrakları takvimi
10. Halk takvimi
11. Jülyen günü

B) Düzeltilmiş/ doğru takvimler

a. Celâlî takvimi

b. Milâdî (Gregoryen) takvimi

2.2.3.4. Yıldız ve Gezegen Takvimleri

Bu takvim çeşidi belirgin olarak kullanılmamışsa da kimi toplumlarda bundan yararlanılmıştır. Herodot, Yunanlılar'ın mevsimleri düzenlemek için iki yılda bir kez bir ek ay eklediklerini, Mısırlıların ise on iki ayın her birini otuz gün olarak kabul edip yıla yalnızca beş gün eklediklerini belirtir. Ona göre Mısırlılar ayları da yıldızlara bakıp hesaplayarak bulmuştur (Akgür, 2010, s.489). Görülüyor ki kimi toplumlar takvimlerini düzenlerken yıldızların ve gezegenlerin konumlarından da yararlanmışlardır.

2.2.4. Dünya Tarihinde Öne Çıkan Takvim Sistemleri

Bu bölümde dünya tarihinde önemli sayılmış takvim sistemlerine yer verilecektir. Miladi takvim sistemi ve kökenini oluşturan Roma takvim sistemi ileriki bölümlerde ele alınacağı için bu bölümde değinilmeyecektir.

2.2.4.1. İlk Takvimler

Sözlü takvimin tarihinin ne kadar eskiye dayandığı bilinmese de insanların tahminen 6000 yıldır takvim kullandığı tahmin edilmektedir. İnsanların zamana hâkim olma ve zamanı bilme ihtiyacı, takvimsel kutlamaların zamanında yapılma isteği daha sonraları yerleşik hayata geçip tarımın başlamasıyla daha da belirginleşmiştir. Günümüzden kırk bin yıl önce insanların ayın evrelerini bir kemik parçasının üzerine işleyerek ölçtüğü de bilinmektedir. Bu zamanlarda insanlar gökyüzünü incelemiş, gök cisimlerinin tekrar eden değişimi üzerine bir döngü oluşturmaya başlamışlardır. Cava ve Yucatan'da yaşayanlar güneşin doruk noktasından geçişini, Peru'nun yüksek kesimlerindekiler dikim zamanında Ülker'in güneşin arkasında belirmesini, Yucatan'daki yerliler yağmur mevsiminin başlangıcında sabah vakti Venüs'ün doğuşunu takip ederek zamanı belirlemişlerdir. And Dağları'nda örülen quipular, Inkaların güneş sütunları, Uxmal'daki Vali Konağı'nın eğik ekseni dahi geleneksel anlamda yazıyı kullanmadan zamanı ifade etme biçimleridir (Aveni, 2021, s.310).

Bunların yanında günümüzden yaklaşık 15 bin yıl öncesinde, Ukrayna'da bulunan ve mamut boynuzu üzerine kazınmış, dolunay ve yeniayın sıra ve aralıklarını gösteren buluntular elde edilmiştir. Bu buluntular insanların tuttuğu en eski ay evresi kayıtları olarak kabul edilmektedir (McClellan III & Dorn, 2006, s.15-16). Bu kayıtlar bir takvim sistemi olarak yorumlanmasa da bize takvimler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Aynı şekilde Aveni (2021, s.73), Alexander Marshack'ın "The Roots of Civilization" adlı kitabında yer alan bilgiye göre, Orta Afrika'da ve Fransa'da paleolitik çağa ait mağaralarda bulunan kemik parçaları üzerinde yer alan işaretlerin, ilkel biçimde yapılmış ilk ay takvimi örnekleri olduğunu söyler. Böylece ilk takvim denemeleri sayılabilecek bu çizimlerin çok eskiye dayandığı açıkça görülebilir.

2.2.4.2. Mezopotamya Takvimleri

Mezopotamya takvimi, milattan önce dört bin yılında hatta büyük olasılıkla daha önceki bir zamanda Fırat Nehri civarındaki vadilere yerleşen Sümerliler tarafından

kullanılmaya başlamıştır. Daha sonra Akadyalılar tarafından kabul görmüş ve onlardan Asur'daki kuzey Akadyalılara geçmiş, ilerleyen süreçte Yahudiler tarafından kabul edilmiştir. Bu takvim sisteminin Yunan takvim sistemini etkilediği de söylenebilir (O'Neil, 2001, s.111). Ayrıca temel nitelikleri bakımından hicri takvimin esasını da oluşturmuştur. Mezopotamya takvimi başlangıçta tamamen ay takvimi özellikleri taşısa da ilerleyen dönemde Ay ve Güneş'in hareketlerine dayanarak şekillenmiştir. Bu nedenle Ay'ın hareketleri ile mevsimsel döngünün eşitlenmesi istenmiş, takvim oluşturan halklar oluşan farkı kimi yıllarda on üçüncü ay ekleyerek kapatmaya çalışmışlardır.

Takvim sistemine göre yıl genelde ilkbahar gündönümünden hemen sonra gözlemlenen hilâlle, aylar hilâlin görünmesiyle, gün ise Güneş'in doğuşu ile başlar. Takvimleri ay yılını esas aldığından yıl 354 gün olarak kabul görür (Unat, 2004, s.17). Bütün bu bilgilerin yanında Mezopotamya'da kullanılmış olan takvimler hakkında bilgilerin tartışmalı olduğunu belirtmekte de fayda vardır. Elimizde kimi yazılı belgeler bulunsa da bunlar çoğu zaman takvim sistemlerini tamamen açıklamamakta ama bize ipucu vermektedir. Bu açıdan Mezopotamya takvimleri hakkında kimi zaman araştırmacılar farklı görüşler sunmuşlardır.

2.2.4.2.1. Sümer Takvimi

Sümerliler, gelişmiş bir toplum yapısına sahip, tarım yapan bir medeniyettir. Mezopotamya takvimine bağlı ay döngüsü esaslı takvim yapısına sahip olsalar da tarım nedeniyle mevsimlere dayalı hesaplama onlar için önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu nedenle Sümer halkı da takvimlerine belirli dönemlerde on üçüncü ayı eklemişlerdir. Bunun yanında Sümerliler altmış rakamlı sayı sistemini kullanmışlar ve günü on ikilik iki saat dilimine ayırmışlardır. Bu sistem Babil takviminde daha net görülecektir. Nitekim Sümer takvim sistemi başta Babil takvimi olmak üzere gelecekte kullanılacak olan birçok takvim sistemine büyük ölçüde tesir etmiştir.

2.2.4.2.2. Babil Takvimi

Bir Mezopotamya takvimi olan Babil takvimi; Ay ve Güneş'in harekelerine dayanan bir ay-güneş takvimidir. Tarımla uğraşan ve gelişmiş bir toplum yapısına sahip olan Babilliler için mevsimlere dayalı yıl çok önemlidir (O'Neil, 2001, s.111-112). Bu nedenle takvimi Ay esaslı kurmalarının yanında güneş hesabını da önemsemişlerdir.

Babiller yılı 354 gün ve 12 ay olarak kabul etmişlerdir. Bununla beraber ay yılı esaslı bu takvimi güneş yılına yaklaştırmak için takvimlerine on üçüncü ayı eklemişlerdir (O'Neil, 2001, s.56-112). Böylelikle normalde 354 gün olan bir yılın gün sayısı 384 veya 385 güne çıkarılır. Bazı aylar 29 bazı aylar 30 gün kabul edilir. Yıl ilkbahar ekinoksuna denk gelen Nisanu (Nisan) ayıyla başlar. Babil ayları şu şekilde isimlendirilir:

Tablo 2. Babil Takvimi Ay İsimleri

Türkçe Ay İsimleri	Babil Takvimindeki Karşılıkları
Nisan	Nisanu
Mayıs	Airu
Haziran	Simanu
Temmuz	Duzu
Ağustos	Abu
Eylül	Ululu
Ekim	Tashritu
Kasım	Arasamnu
Aralık	Kislinu
Ocak	Tebetu
Şubat	Shabatu
Mart	Addaru

Kaynak: O'Neil, 2001, s.112.

Babiller, önceleri günü yirmi eşit parçaya bölerek kullanmışlar, fakat daha sonra iki on iki saatten oluşan yirmi dört saatlik sayımı kabul etmişlerdir. Ayrıca bir saatlik süreyi altmış dakika olarak hesaplamışlardır. Günümüzde biçim açısından küçük değişimlere uğradığı görülse de, bugün kullanılan saat sistemine göre zamanı, gece yarısından itibaren saymayı ilk düşünen Babillerdir (O'Neil, 2001, s.13). Aynı şekilde haftayı yedi güne bölme de Babillerden bize miras kalmıştır. Babiller haftanın günlerini adlandırırken de gökteki kutsal yıldızların adlarını kullanmışlar ve onları tanrılar ile ilişkilendirmişlerdir (Ünal, 2008, s.20-21).

Şekil 3. Babil Takvim Parçası (Uğurlu ve Uğursuz Günler)

Kaynak: The British Museum, 2024a.

Gökyüzünü ayrıntılı bir şekilde gözlemleyen Babiller burçları da tespit etmişlerdir. Babillerin kullandıkları burç anlayışı günümüze kadar ulaşmıştır ve hemen hemen bütün dünyada kullanılmakta olan burçlar ve özelikleri onlardan miras kalmıştır (Ünal, 2008, s.23). Babillerin takvim sistemi ve yaptıkları astroloji çalışmaları daha sonraları neredeyse bütün takvim sistemlerini etkilemiş, izleri günümüze kadar gelmiştir.

2.2.4.2.3. Asur Takvimi

Asurlular da Mezopotamya'daki diğer milletler gibi Ay'ın haraketlerini esas alan takvimi kullanmışlardır. Bunun yanında yine diğer takvimlerde olduğu gibi Güneş merkezli mevsim bilinci Asurlularda da görülmüştür. Bu takvime göre aylar yine 29 veya 30 gün olarak hesaplanmış ve 12 aylık bir yıllık süre, 354 güne tekabül etmiştir. Bu durum, yine takvimin 365 güne karşılık gelen güneş yılı takvimine uyarlanmasında 11 günlük bir kaybı da beraberinde getirmektedir (Durmuş Floriti, 2012, s.360). Asurlularda hafta ise beş gün olarak hesaplanmış, haftayı "Hamuştum" olarak isimlendirmişlerdir (Çağatay, 1978, s.108).

Şekil 4. Asur Takvim Parçası

Kaynak: The British Museum, 2024b.

2.2.4.2.4. Hitit Takvimi

Hititler de her toplum gibi takvimsel törenlerin kutlanması ve tarımın sağlanması için takvime ihtiyaç duymuşlardır. Hitit takvim sistemi konusunda elimizde yeterli bilgi olmamasının yanında kullandıkları takvim sisteminin kökeninin Mezopotamya takvimlerinden geldiği söylenebilir. Takvime bağlı törenleri önemsediği elimizdeki kaynaklardan ulaşılabilen bu halkın bir bayram takvimi olduğu sonucuna da ulaşılabilir. Bu bağlamda Hitit takvimi, on iki ay ve bir Güneş yılından oluşan, Güneş ve Ay sürelerini dengelemek için kullanılan ve hala tam olarak anlaşılmayan gökbilimsel bir döngü içeren bir festival takvimi olarak tanımlanabilir (Gerçek, 2011, s.13). Temelinde Ay'ın döngüsüne bağlı bu takvimde her bir ay yirmi sekiz veya yirmi dokuz gün olarak kabul edilmiştir. Tarım takvimi özelliği de gösteren bu takvimde yıl, Hameşha adı verilen bahar mevsiminde başlamaktadır. Yılbaşı ise Purulli bayramıyla kutlanmıştır. Takvimde Hameşha (ilkbahar) mevsiminin dışında, Zena (sonbahar) ve Gim (kış) adı verilen iki mevsim daha bulunmaktadır. Yıl bu şekilde üçe ayrılmıştır (Şahinbaş Erginöz, 2008, s.209).

2.2.4.2.5. Yahudi Takvimi

İbrani takvimi olarak da adlandırılan Yahudi takvimi diğer Mezopotamya takvimleri gibi Ay esaslı oluşturulmuştur ve ay takviminin özelliklerini taşımaktadır. Tespit edilen en eski İbranice takvim M.Ö. 10. yy'a ait Gezer takvimidir. Bu takvim 358 yılında Patrik II. Hillel'in çabalarıyla düzenlenmiştir (Çiftçi, 2019, s.103). Günümüzde ise Yahudi takvimi, Ay'ın döngüsüyle birlikte Güneş'in hareketlerini de içeren karma bir takvim yapısına sahiptir. Yahudi takvimi ile medeni takvim arasındaki süre yaklaşık 3760 yıldır. Örneğin miladi 2005 yılı, Yahudi takvimine göre, 5766'dir. (Ünal, 2008, s.121).

Yahudi takvimine göre günler gün batımından başlar. Bu takvimde başlangıç tarihi olarak, Musevilerde ilk yaradılış günü olan M.Ö. 3760 yılı kabul edilmiştir. Bu takvimde kimi yılların on iki kimi yılların ise on üç aydan oluştuğu söylenebilir (Dağlı & Üçer, 1997, s.13). Bazı yıllara artık ayın eklenmesinin sebebi ise ay ve güneş yılı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Yahudilerin bu uyumsuzluğu gidermek istemelerinin temel sebebi ise özellikle Fısıh olmak üzere bayramlarının zaman geçtikçe aylarla uyuşmayacak olmasıdır. Özellikle bahar bayramının kimi zaman baharda kutlanmayacak olması kabul edilebilen bir şey değildir. Bu nedenle artık ay eklemek suretiyle takvimlerini mevsimlere uydurmaya çalışmışlardır.

Yahudi ayları ise Babil takviminin aylarından etkilenilerek oluşturulmuştur ve isimler de oldukça benzerdir. Yahudiler'in sürgün edilmesinden önce bir düzene bağlı olmayan Yahudi takvimi, Babil'e sürgün edilişten sonra, şu ana kadar kullanılan şeklini almış olup eski ayların adları da Babilonya isimlerinin Arami formları ile değiştirilmiştir (Ünal, 2008, s.118). Takvime göre Nisan dini açıdan ilk ay kabul edilse de resmi açıda ilk ay Tişri sayılmıştır. Yahudi takvimindeki aylar şu şekilde isimlendirilir:

Tablo 3. Yahudi Takvimi Ay İsimleri

Türkçe Ay İsimleri	Yahudi Takvimindeki Karşılıkları	Gün Sayısı
Mart - Nisan	Nisan	30
Nisan- Mayıs	İyar	29
Mayıs- Haziran	Sivan	30
Haziran-Temmuz	Tammuz	29
Temmuz- Ağustos	Av (Abl)	30
Ağustos- Eylül	Elul	29
Eylül- Ekim	Tişri (Tishri)	30
Ekim- Kasım	Heşvan (Cheshvan)	29-30
Kasım- Aralık	Kislev	29-30
Aralık- Ocak	Tevet (Tebeth)	29
Ocak- Şubat	Şevat (Shebat)	3o
Şubat- Mart	Adar	30
Artık Ay	Ve Adar	29

Kaynak: O'Neil, 2001, s.118.

2.2.4.3. Hellen Takvimleri

Ay yılı esaslı takvim kullanan Antik Yunan şehir devletleri, bağımsız siyasi yapılarının yanı sıra farklı takvimlere de sahiptirler. Bunun yanında, tüm Yunan takvimlerinin kimi ortak prensipleri olduğu belirtilebilir: Bütün takvimler, yeniayın ardından ilk hilalin görülmesiyle başlar, on iki aydan oluşurlar ve kimi zaman mevsimlerle Ay yılını eşitlemek için yıla fazladan ay eklerler. Ayrıca dini ve resmi yılın aynı olması, tüm Hellen takvimleri için ortak bir özelliktir (Gerçek, 2011, s.17).

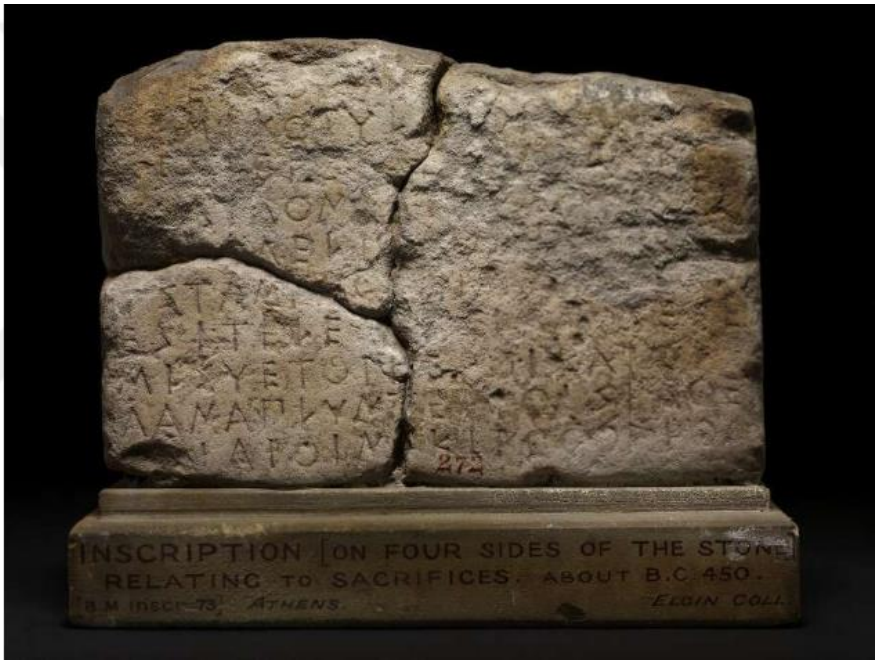
2.2.4.3.1. Yunan Takvimi

Yunan takvimlerinde yılın başlangıç tarihleri kentten kente farklılık göstermektedir. Atina ve Delphi'de yaz dönümü takvimin başlangıcı sayılırken, Boeotia ve Delos'ta ise kış dönümünde takvim başlatılmıştır (Thomson, 1943, s.52-53). Böylece farklı zaman sistemleri kullanan kent devletleri, ortak kutlamalar için ortak tarihlere ihtiyaç duymuş ve ortak bayramlara dayanan müşterek bir takvim oluşturmuşlardır. Yunan

kent devletleri kendi içlerinde kendi takvimlerini kullansalar da bu ortak takvim onlara birlik sağlamıştır.

Ortak takvimi oluşturma ihtiyacı duyulan bayramların ilki "Olimpiyat Bayramları"dır ve her dört senede bir yapılır. İkincisi yine dört senede bir yapılan "Pytiqes Bayramları" (Apollon adına yapılan şenlikler) üçüncüsü, her iki yılda bir kez yapılan "İsthmique bayramı"dır (Neptun adına gerçekleşen şenlikler) (Cavaignac, 1954, s.21). Antik Yunan medeniyetleri tarafından düzenlenen bu bayramlar ve etkinliklerin dönemleri, kentlerin takvim bilinçlerinin oluşmasında önemli derecede etkili olmuştur (Külcü, 2015, s.36-37).

Şekil 5. Yunan Kurban Takvimi

Kaynak: The British Museum, 2024c.

Şehir devletlerinin takvimlerinde ay isimleri birbirinden farklıdır. Ayrıca aylar genelde aynı günlerde başlamaz (O'Neil, 2001, s.120). Bir Yunan ayı, ismini genelde o ay içinde kutlanan bir takvimsel törenden adını almaktadır. Anthesterion'un isminin Anthesteria festivalinden gelmesi buna örnek olarak gösterilebilir (Gerçek, 2011, s.17). Hellen devletlerindeki ay isimleri şu şekildedir:

Tablo 4. Yunan Takvimi Ay İsimleri

Türkçe Ay İsimleri	Atina Takvimindeki Karşılıkları	Boeotia Takvimindeki Karşılıkları	Aetolia Takvimindeki Karşılıkları	Makedonya Takvimindeki Karşılıkları
Temmuz	Hekatombaion	Hippodromios	Laphraios	Loios
Ağustos	Metageritnion	Panamos	Panamos	Gorpaios
Eylül	Boedromion	Pamboiotios	Prokoklios	Hyperberetaios
Ekim	Pyanepsion	Damatrios	Athanaios	Dios
Kasım	Maimakterion	Alalkomenios	Boukatios	Apellaios
Aralık	Poseideon	Boukatios	Dios	Audnaios
Ocak	Gamelion	Hermaios	Eusaios	Peritios
Şubat	Anthesterion	Prostaterios	Homoloios	Dystros
Mart	Elaphebolion	Agrionios	Hermaios	Xandikox
Nisan	Mounychion	Thiouios	Dionysios	Artemisios
Mayıs	Thargelion	Homoloios	Agyieos	Daisios
Haziran	Skirophorion	Theilouthios	Hippodromios	Panemos

Kaynak: O'Neil, 2001, s.*121.*

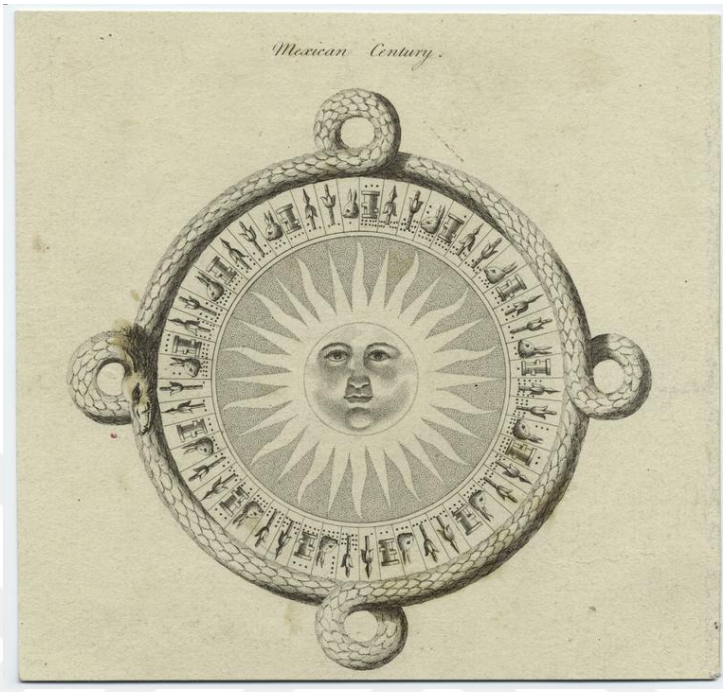
Atinalılar, klasik dönemde yirmi dokuz veya otuz gün süren bir aylık süreyi kaba bir şekilde üçe bölmüşlerdir. İlk ve ikinci on gün ileriye doğru, ayın son dokuz veya on günü ise geriye doğru sayılmıştır (O'Neil, 2001, s.121).

2.2.4.4. Mezoamerika ve Güney Amerika Takvimleri

Mezoamerika'da ve Güney Amerika'da kullanılan kadim takvimler, günlük yaşamı on üçer günlük haftalar, yirmişer günlük aylar, muğlak yıllar ve başka dönemler halinde sınırlandırmanın yanında kehanet belirtmek ve kötü güçlerden kaçmak için de kullanılmıştır. Mezoamerika'nın kadim halkları gökyüzünü büyük bir merak ve dikkatle gözlemlemişlerdir. Güneş ve Ay tutulmalarını, Venüs gezegenin döngülerini, takımyıldızların görünür hareketlerini ve diğer gök olaylarını önceden tahmin etmek için takvim kullanmışlardır. Döngüsel olarak devam eden bu olaylar sayesinde yaratılış sürekli tekrarlanmaktadır. Ayrıca göksel olaylar ve tanrılar arasında da ilişki kurulmaktadır. Örneğin Orta Meksika yerlilerinin inanışına göre Venüs'ün gökyüzündeki ilk tezahürü olan Seher Yıldızı aslında Güneş ile yeryüzünde ilk şafağın

söküşü sırasında cenge tutuşmuş olan ve Şafağın Efendisi diye de anılan Tlahuizcalpantecuhtli'dir (Taube, 2012, s.20).

Şekil 6. Meksika Yüzyıl Hesabı

Kaynak: The New York Public Library, 2024.

2.2.4.4.1. Maya Takvimi

Mezoamerika takvim sistemleri ve dolayısıyla bu takvim sistemlerinin kökenini oluşturan Maya takvimi Akdeniz-Asya bölgesi dışındaki en gelişmiş takvim sistemlerinden biridir. Diğer kıtalardaki takvim sistemlerinden etkilenmeyen Maya takvimleri halkın göğü gözlemleme yetisindeki ilerlemeye bağlı olarak gelişmiş ve sonucunda mükemmele yakın bir takvim sistemi oluşmuştur. Bilinen en eski Güneş takvimlerinden birine sahip olan Mayalar olağanüstü kesinlikte bir takvim oluşturmuşlardır.

Mayalar iki ayrı takvim kullanmıştır: haab ve tzolk'in. Mayaların kamusal ve tarımsal amaçlarla kullandıkları 365 gün süren takvimleri “haab” olarak adlandırılır. Bunların her biri yirmi günlük on sekiz aya (unial), beş günlük “Uayeh” adı verilen şanssız günlerin eklenmesinden oluşur (O’Neil, 2001, s.150). Kehanetler için de tzolkin adı verilen bir takvim kulanılır. Mayaların tzolkin yani kutsal gün sayısı adını verdiği tam döngü muhtemelen yirmi günlük döngünün on üç kez tekrarıyla oluşmuştur. Günleri, 260'lik birimler halinde gruplamışlardır. Dünyanın hiçbir yerinde bu 260 günlük kehanet döngüsünün bir benzeri bulunmamaktadır. Neden 260 sayısının seçildiği ise

hâlâ bilinmemektedir. Daha sonraları ise bu iki takvim birleştirilerek tek takvim oluşturmaya çalışılmıştır. Tzolkinin ortaya çıkışından sekiz yüz yıl sonra Mayalar, zamanı Uzun Sayım'a göre hesaplamaya başlamıştır. Mayaların en uzun zaman döngüsü olan yaklaşık beş bin yıla tekabül eden bu sayacın sıfırlanması, dinlenme noktasına ulaşıldığını gösterir. O gün evren yok olacak ve yeniden doğacaktır (Aveni, 2021, s.188-198).

Mayalardaki temel döngü parmak hesabı olan yirmi sayısı ile temsil edilmiştir. Bu döngü temelini gökyüzünden değil, insan vücudununun işleyişinden almaktadır. Mayalar, yirmi günlük döngüdeki her bir birime bir tanrının adını vermiştir çünkü el ve ayak parmaklarının sayımı gibi günler ve hâkim tanrıların davranışları da kendilerini tekrar eder. Ayrıca günlerin ismini aldığı tanrıya göre kehanetleri de vardır. (Aveni, 2021, s.186). Maya günlerinin isimleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 5. Maya Takvimi Gün İsimleri

1.	Imix	11.	Chuen
2.	Ik	12.	Eb
3.	Akbal	13.	Ben
4.	Kan	14.	Ix
5.	Chicchan	15.	Men
6.	Cimi	16.	Cib
7.	Manik	17.	Caban
8.	Lamat	18.	Eznab
9.	Muluc	19.	Cavac
10.	Oc	20.	Ahau

Kaynak: O'Neil, 2001, s.*149.*

Mayalar, yirmi günlük on sekiz adet aya (unial) sahiptirler. Ayların Maya dilindeki adları şöyledir:

Tablo 6. Maya Takvimi Ay İsimleri

Maya Takviminde Ay İsimleri	Miladi Takvimdeki Karşılıkları
Poop	21 Haziran- 16 Temmuz
Uoo	16 Temmuz - 5 Ağustos
Zip	5 Ağustos- 25 Ağustos
Zoɔ	25 Ağustos- 14 Eylül
Zec	14 Eylül- 4 Ekim
Xul	4 Ekim- 24 Ekim
ɔeyaxkin	24 Ekim – 13 Kasım
Mol	13 Kasım- 3 Aralık
Cheen	3 Aralık- 23 Aralık
Yaax	23 Aralık- 12 Ocak
Zac	12 Ocak- 1 Şubat
Ceeh	1 Şubat- 21 Şubat
Mac	21 Şubat- 13 Mart
Kankin	13 Mart- 2 Nisan
Muan	2 Nisan- 22 Nisan
Paax	22 Nisan- 12 Mayıs
Kayab	12 Mayıs- 1 Haziran
Cumku	1 Haziran- 21 Haziran

Kaynak: Chilam Balam, 1933, s.*85.*

Mayalı âlimler Venüs'ü çok önemsemiş ve Venüs'te bizim gördüğümüzden farklı şeyler görmüşler, Venüs'ü, güneşin küllerinden doğan efsanevi bir tanrıya dönüştürmüşlerdir. Oldukça önemsedikleri Venüs döngüsü bağlamında hesaplamalar yapmışlardır. Venüs'ün 584 günlük tam döngüsü, Maya kâhinleri tarafından sihirli bir sayı olarak kabul edilmiştir. Muhtemelen Mayalar, Venüs zaman döngüsünü dörde ayırmıştır: "akşam yıldızı dönemi, "sabali yıldızı dönemi" ve "gözle görülmediği eşit olmayan zaman aralıkları için iki dönem". Ayrıca Mayalar, Venüs sayısının doğayla uyumlu başka bir yönü olan mevsim özelliğini keşfetmiştir. 584 günlük döngü ile 365 günlük haab arasında 8'de 5'lik mükemmel bir oran bulunmaktadır. Yani Venüs

konumu, sekiz takvim yılı sonra tekrar gerçekleşir. Örneğin Venüs'ün helyak doğuşu yaşandıktan sekiz güneş yılı sonra neredeyse aynı gün bu olayın tekrarlanacaktır (Aveni, 2021, s.212).

2.2.4.4.2. Aztek Takvimi

Aztekler ve Mayalar, zaman ve mekân bakımından birbirinden uzaktır ancak iki kültür de benzer takvimlere ve zaman felsefelerine sahiptir. Aztekler iki takvim kullanmışlardır, ilki tonalpohualli adını verdikleri 260 günlük bir takvim, ikincisi ise xiuhpohualli adını verdikleri 365 günlük bir takvim. Xiuhpohualli takviminde bir güneş yılı, yirmi günlük on sekiz aya bölündü ve gereksiz ilâveler (Parrinder, 1971, s.219) ya da bulanık gün, kötücül gün olarak Türkçeye çevrilebilecek beş gün eklenmiştir (Batur, 2000, s.115). Bu takvimi toplayıp elli iki yıllık bir takvim elde etmişlerdir. Elli iki yıl ortalama insan ömrüne denk geldiği için bu sayı sayesinde insanlar takvimde yer alan alametleri en az bir kere tecrübe edebiliyordur. Elli iki yıllık turun tamamlanması, Aztekler için çok önemlidir. Yılların bağlanmasını sağlamak için kutlanılan Ateş Töreni'nde, yanan bütün ateşi söndürürler, kullandıkları kap kacağı, hasırları ve diğer aletleri yok edip yerine yenisini koyarlar. Bu şekilde bir döngüyü tamamlayıp diğerine başlarlar (Aveni, 2021, s.238).

Şekil 7. Aztek Takvimi

Kaynak: The Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, 1862-1863.

Aztek takvimindeki yirmi gün, bahsedilen günlerle ilişkilendirilmiş tanrılar ve bu tanrıların insanlarla etkileşimlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 7. Aztek Takvimi Gün İsimleri

Gün işaretleri Tanrılar	Tanrılar	İnsanlarla ilişkileri
1. Cipactli (timsah)	Tonacatecuhtli (mısır tanrısı)	İyi
2. Ehecatl (rüzgâr)	Quetzacoatl (rüzgar tanrısı)	Kötü
3. Calli (ev)	3. Calli (ev) Tepeyollotli (toprak tanrısı) İyi	İyi
4. Cuetzpalin (kertenkele)	4. Cuetzpalin (kertenkele) Huéhuécoyotl (ateş tanrısı) İyi	İyi
5. Coatl (yılan)	5. Coatl (yılan) Chalchiuhtlicue (su tanrıçası) Kötü	Kötü
6. Miquiztli (ölüm)	6. Miquiztli (ölüm) Tecciztecatl (ay tanrısı) Kötü	Kötü
7. Mazatl (geyik)	7. Mazatl (geyik) Tlaloc (yağmur tanrısı) İyi	İyi
8. Tochtli (tavşan)	8. Tochtli (tavşan) Mayahuel (sabır otu tanrısı) Belirsiz	Belirsiz
9. Atl (su)	9. Atl (su) Xiuhtecuhtli (ateş tanrısı) Kötü	Kötü
10. Itzcuintli (köpek)	10. Itzcuintli (köpek) Mictlantecuhtli (ölüm tanrısı) İyi	İyi
11. Ozomahtli (maymun)	11. Ozomahtli (maymun) Xochipilli (müzik tanrısı) Belirsiz	Belirsiz
12. Malinalli (kuru ot)	12. Malinalli (kuru ot) Pâtecatl (içki ve ilâç tanrısı) Kötü	Kötü
13. Acatl (kamış)	Tezcatlepoca-Iztlacoliuhqui (kuzeyin yüce tanrısı)	Belirsiz
14. Ocelotl (ocelot)	Tlazolteotl (bereket tanrıçası)	Belirsiz
15. Cuauhtli (kartal)	Xipe Totêc (bereket tanrısı)	Belirsiz
16. Cozcacuauhtli (akbaba)	Itzpapalotl (ölüm tanrıçası)	İyi
17. Ollin (devir)	Xolotl (ikizler tanrısı)	Belirsiz
18. Tecpatl	Tezcatlepoca	Kötü
19. Quiahuitl (yağmur)	Chantico (ocak tanrıçası) veya Tonatiuh	Kötü
20. Xochitl (çiçek)	Xochiquetzal (çiçek tanrıçası)	Belirsiz

Kaynak: Parrinder, 1971, s.219

2.2.4.4.3. İnka Takvimi

İnkaların takvimi ne bir kâğıt üzerine yazılmış ne de bir taşa oyulmuştur. İnkalarda takvim, şehrin kendisidir. Şehirlerini gök olaylarına bağlı bir şekilde inşa etmişlerdir.

Her biri Coricanha'dan çıkan ve şehre yayılan kırk bir ceque yani görünmez yarıçap çizgileri bulunur. Bu çizgilerin üzerinde ise ipe dizilen boncuklar gibi 328 huaca vardır. Huacalar yani kutsal mekânlar, kaya, vadi, pınar, dağ gibi yerlerden ve nesnelerden oluşmaktadır. Ceque sistemi üzerine kurulan İnka takvimi, bir halk takvimidir. İnkalar, diğer birçok medeniyet gibi, insanların toplumsal yaşama katılımını sağlamak için zaman hesaplamaları yapar. Ülkedeki her bir kişi, mensubu olduğu ailenin huacalarını doğru zamanda beslemekle görevlidir. Ancak bu sayede dünyanın varlığını sürdürmesini sağlayabilirler.

Takvim sistemlerine göre Huacaların sayısı, bir yıldan otuz yedi gün kısadır. 328 gün ise kafa karıştırıcıdır. Ay takviminin hesabına uymayan bu sistem yıldız aylarını birleştirmek için mükemmel bir sayıdır. Yirmi yedi günden oluşan Yıldız ayı, Ay'ın zodyaktaki bir takımyıldızla art arda iki kavuşumu arasındaki süredir. 328 sayısı, tam olarak bu tür on iki döngüyü kapsar (Aveni, 2021, s.259-281). Aynı zamanda İnkalar yıldız aylarını on ikiye bölmekle kalmamışlar ve aşamalı olarak daha küçük parçalara bölmüşlerdir. Aveni'nin ifadeleriyle (1982, s.61) "two equal periods", "four nearly equal periods", "twelve periods of rather unequal lengthe", "41 very unequal periods" olarak dört parçaya bölünen bu hesaplama ile takvimlerini ayrıntılı hale getirmişlerdir. Huacaların sayısı gibi ceque sayısı olan 41 de yıldız ayı hesaplamalarına mükemmel bir şekilde uygundur. Yıldız ayı döngüsünün yanında Ülker döngüsü de, ceque sistemine tam olarak uyar (Aveni, 2021, s.278-279). Mayalar için Venüs neyi ifade ediyora İnkalar için Ülker de aynı önemi taşımaktadır.

2.2.4.5. Mısır Takvimi

Mısırlılar dünyada ilk defa olarak güneş yılı esaslı takvim sistemini geliştiren halktır. Tahmini olarak M. Ö. 3000 yılında geliştirilen bu takvim sistemi başta Roma takvimi ve dolayısıyla Miladi takvim olmak üzere birçok takvim sistemine kaynak olmuştur. Mısırlıların bu takvimi geliştirmesi bir doğa olayından ilham alınarak gerçekleşmiştir. Yılda bir kez, Memphis bölgesinde, Akyıldız, gündoğumundan hemen önce gökyüzüne yükselir ve bu, Nil'in kabarmasından kısa bir süre önce olur. Bu olay, art arda üç yıl boyunca, 365 günde bir ve bir sonraki yıl, bir gün sonra yinelenir. Böylece Mısırlılar yılı her biri otuz günden oluşa on iki aya bölerler ve buna herhangi bir aya ait olmayan beş gün daha eklerler ve artık yıl olarak isimlendirilir. Çünkü Akyıldız'ın göğe yükselişi, dört yılda bir, bir gün sonra gerçekleşir (Bourgoing, 2008, s.24-25).

Böylece Akyıldız'ın döngüsü ve Nil'in düzenli olarak kabarması Mısır takviminin temelini oluşturmuştur.

Şekil 8. Mısır Takvim Parçası (Uğurlu- Uğursuz Günler)

Kaynak: The British Museum, 2024d.

Mısırlılar zamanı üç parçaya ayırmışlardır, böylece suların kabarması, ekim zamanı ve hasat zamanı olmak üzere yılın üç mevsimden oluştuğunu kabul etmişlerdir. Bu üçlü sistemi ay ve günler için de uygulamışlardır (Bourgoing, 2008, s.25). Eski Mısır takviminde ay isimleri şöyledir:

Tablo 8. Mısır Takvimi Ay İsimleri

Türkçe Ay İsimleri	Mısır Takvimindeki Karşılıkları	Karşılık Geldiği Mevsim
Nisan	Thoht	Hasat
Mayıs	Phaophi	Hasat
Haziran	Athyr	Hasat
Temmuz	Choiak	Hasat
Ağustos	Tybi	Tarım
Eylül	Mechir	Tarım
Ekim	Phamenoth	Tarım
Kasım	Pharmuthi	Tarım
Aralık	Pechons	Sel (Tufan)
Ocak	Payni	Sel (Tufan)
Şubat	Epiphi	Sel (Tufan)
Mart	Mesore	Sel (Tufan)

Kaynak: O'Neil, 2001, s.80.

Mısırda daha sonraları Takvim-i Kıptî isimli bir takvim kullanılmıştır. Bu takvim eski Mısır takviminin tadil edilmiş şeklidir. Takvimin başlangıcı olarak M.S. 284 senesinin 29 Ağustos gününü esas almışlardır. Eski Mısır takvimiyle aynı ay isimlerin kullanılan takvimde artık yıl hesaplaması farklı yapılmıştır. Mısır Müslümanların eline geçince Müslüman halklar bu takvimden etkilenmiştir. Osmanlılarda genel bir takvim sistemi olarak kabul edilmese de bu bölge halkınca kullanılmaya devam etmiş arasında ve müneccimler tarafından da oldukça kullanılmıştır (Türker, 1940, s.20).

Mısırlılar gelişmiş takvim sistemlerinin yanında zamanı ölçmek için basit güneş saatleri de yapmışlardır. Günün saatini gösteren çizgilere gelen gölgeler sayesinde zaman tespit edilebilmiştir. Hava kapalı olduğunda ve geceleri güneş saatleri işe yaramamış ve su saatleri kullanılmıştır (Sivas, 2019, s.138). Bu durum da Mısırlıların göksel olaylar ve zamanı ölçme konusundaki yetkinliklerini göz önüne sermektedir.

2.2.4.6. Çin Takvimi

Ay esaslı takvim sistemi kullanan Çinliler, muhtemelen milattan birkaç binyıl önce, günleri ve kameri ayları hesaplamaya başlamışlardır. M.Ö. 13. yüzyılda, yılın yaklaşık 365.25 gün ve kameri ayın yaklaşık 29.53 olduğunu ifade etmişlerdir (O'Neil, 2001, s.135). Bu açıdan Çin takvimi astronomik anlamda bugünkü hesaplamalara en yakın olan takvimdir. Çin toplumu M.Ö. 4. yüzyılla M.S. 18. yüzyıl arasında yüzden fazla takvim geliştirmiş ve takvim reformu yapmışlardır. Bu çalışmalar, tutulmaları, gezegenlerin kavuşumunu, ayın ve yılın uzunluğunu daha doğru bir şekilde belirlemeyi kısacası hatasız bir takvim oluşturmayı amaçlamaktadır. Çinli âlimler bu gözlemleri yaparken Yunan ve Batı'nın aksine zamanın geçişini, tutulmalara göre değil ekvatoru esas alarak hesaplamıştır ve bu Batı astronomisi için yeni bir yöntemdir (Aveni, 2021, s.291).

Çin takvimine göre 354 ya da 355 günden meydana gelen bir yıl yirmi dokuz-otuz güne ayrılmış olan on iki aydan oluşmuştur (Encyclopedia Britannica, 2023). Ayrıca on dokuz senede bir güneş yılı ile ay yılı arasındaki dengeyi sağlamak için takvime yedi artık ay eklenir (Topakkaya, 2015, s.273). Babillilerin sistemi gibi Çin takvimi de temel zaman birimi olarak, altı ve katlarını kullanır. En büyük birim altmış yıllık döngüdür. Bu karakterler, on iki dünyevi dal adı verilen başka bir setteki on iki karaktere eklenir ve böylece on iki yılda bir yenilenen sistem ortaya çıkmıştır. On ikili yıllar sırasıyla şu hayvanların adını taşır: Sıçan, Öküz, Kaplan, Tavşan, Ejderha, Yılan,

At, Koyun, Maymun, Horoz, Köpek ve Domuz. Tamamlayıcılık ilkesini yansıtan bu takvimdeki hayvanların altısı vahşi, diğer altısıysa evcildir. Her bir hayvan, ya yang'a (aktif, vahşi, eril) ya da yin'e (pasif, evcil ve dişi) aittir.

Antik Çinliler, Mayaların Venüsü izlemesi gibi Jupiter'i takip etmiş ve önemsemişlerdir. Jüpiter döngüsünde belirgin olan on iki ve katları, Çin takviminin on ikili yapısını oluşturmuş olabilir. Bu on ikili sistem Türklerin takvim sisteminde de görülecektir. Ayrıca Çinliler, zirai yıldaki değişiklikleri gözlemleyebilmek için yılı, her biri on beş günden oluşan yirmi dört haftalık dönemlere bölmüşlerdir. Daha sonraki dönemlerde haftadaki gün sayısını on olarak hesaplamışlar ve bunun da astronomik bir temele dayandırmamışlardır (Aveni, 2021, s.293-296).

Takvimde yılı temel almaya başladıktan sonra Çinliler, yılın uzunluğunu daha büyük bir hassasiyetle ölçmeye çalışmıştır. Çinli gökbilimciler çok dikkatli gözlemcilerdir ki yılın uzunluğundaki dakikalık sapmaları bile fark etmişlerdir. Batı dünyası, bu sapmaları ancak Rönesans'tan sonra keşfedecektir. Devlet düzeyinde teşkilatlanan Çin toplumu, bir süre sonra küçük döngüleri kullanarak büyük döngüler oluşturmuş ve tekrar eden döngüsel zamanı altmış yıllık Jüpiter-Satürn kavuşum döneminin ötesine taşımıştır. Örneğin Üçlü Uyum adı verilen 135 aylık dönem, Jüpiter dönemini, mevsim yılını ve ay tutulması döngüsünü bir araya getirmişlerdir (Aveni, 2021, s.295-296).

2.2.4.7. Hint Takvimi

Hint takvimleri ilk dönemlerde keskin kuralları olmayan Ay ve Güneş'in hareketlerine bağlı bir takvime sahiplerdir. O'Neil (2001, s.123) bu takvimin Babil ve Yunan takviminden etkilenilerek oluştuğunu düşünür. Günümüze kadar gelişen takvim sistemi yine Ay esaslı oluşturulmuştur. Otuzar günlük on iki ay bulunan takvim bir yılda yaklaşık 360 gün içerir. Ay takviminden dolayı festivallerin farklı zamana gelmemesi için her ikinci ve beşinci yıllarda "Adhik" adı verilen "artık ay" ilave edilir. Hint takviminde ay isimleri şu şekilde isimlendirilir:

Tablo 9. Hint Takvimi Ay İsimleri

Türkçe Ay İsimleri	Hint Takvimindeki Karşılıkları
Nisan	Çiatra
Mayıs	Vayşahi
Haziran	Jayşit
Temmuz	Aşadh
Ağustos	Şravan
Eylül	Bhadrapad
Ekim	Asvin
Kasım	Karttik
Aralık	Margaşerş
Ocak	Pauş
Şubat	Maga
Mart	Falguna

Kaynak: Ünal, 2008, s.39.

2.2.4.8. Pers (İran) Takvimi

Güneş esaslı takvim kullanan Persler tarihlerinin başlangıcını Cemşit'in tahta çıkışıyla hesaplamışlarsa da daha sonraları bu durum değişiklik göstermiştir. Bu takvime göre[5] otuz günden oluşan on iki ay bulunur. 360 günden eksik kalan beş gün ise Mısır takvimi gibi senenin sonuna ilave edilir. Yine dört senede bir oluşan fazladan bir gün toplanır ve yüz yirmi senede otuz gün elde edilince o senenin aylarına ilave edilerek on üçüncü ayı oluşturur. Buna "devr-i kebîse" demişlerdir. Bu takvimde ay isimleri ise şu şekildedir:

[5] Bu takvim sistemi *Celâlî Takvimi* bölümünde daha ayrıntılı şekilde incelenecektir.

Tablo 10. Eski İran Takvimi Ay İsimleri

Türkçe Ay İsimleri	Eski İran Takvimindeki Karşılıkları	Gün sayısı
Mart- Nisan	Ferverdin	31
Nisan- Mayıs	Ürdü bihişt	31
Mayıs- Haziran	Hurdat	31
Haziran- Temmuz	Tir	31
Temmuz- Ağustos	Murdat	31
Ağustos- Eylül	Şehriyar	31
Eylül- Ekim	Mihir	30
Ekim- Kasım	Aban	30
Kasım- Aralık	Azer	30
Aralık- Ocak	Dey	30
Ocak- Şubat	Behmen	30
Şubat- Mart	İsfendar	29

Kaynak: Türker, 1940, s.20-21.

Daha sonraları Osmanlı takvim sistemini etkileyen bu takvim Celâlî Takviminin oluşmasına yardımcı olmuş, Osmanlı'da ay esaslı takvimden kaynaklanan sorunların bir nebze azaltılmasını sağlamıştır.

3. TÜRKLERİN KULLANDIĞI TAKVİM SİSTEMLERİ VE TÜRLERİ

3.1. Türklerin Kullandığı Takvim Sistemleri

Türkler tarih boyunca zamanı ölüp ve bunun önemini kavramış bir millet olmuş dolayısıyla birçok takvim sistemi geliştirmiş ve kullanmışlardır. İhtiyaçlara, zamana ve coğrafyaya göre bu takvim sistemleri değişiklik göstermiş, daha faydalı ve doğru hale getirilerek geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkler kullandıkları kimi takvim sistemlerini başka uygarlıklardan almış, kimilerini de kendileri oluşturmuştur. Türklerin tarih boyunca kullandıkları takvim sistemleri sırasıyla "On İki Hayvanlı Türk Takvimi", "Hicri Takvim", "Celâlî Takvimi", "İlhanlı Takvimi", "Kıptî Takvim", "Rumi Takvim", "Takvim-i Garbî" ve "Miladi Takvim" olarak belirlenmiştir.

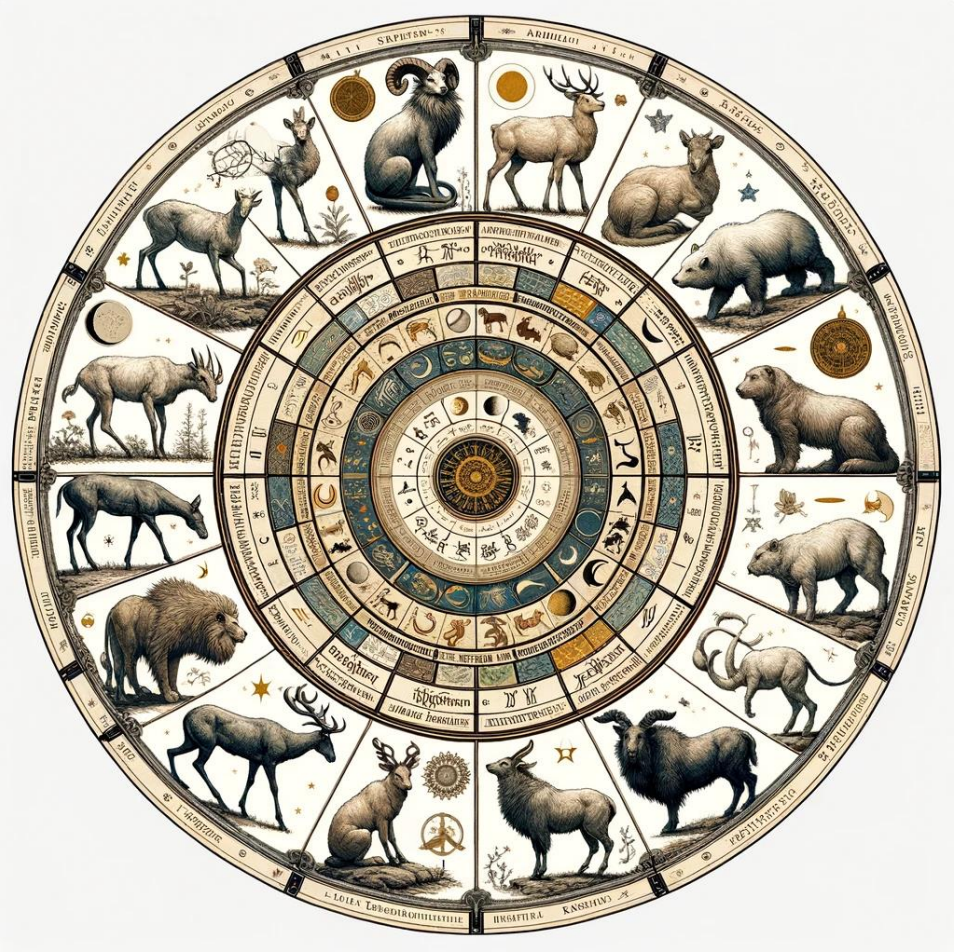
3.1.1. On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Türklerin hayvancılık ve tarımla uğraşmaları takvimcilik anlayışlarını geliştirmiş ve zamanı ölçmenin önemini anlamalarını sağlamıştır. Bunun yanında bozkırın zorlu coğrafyası da takvim sistemini kurup geliştirmelerinde etkili olmuştur. Tarihsel süreç içinde Türkler birçok farklı takvim kullansalar da on iki hayvanlı Türk takvimi[6] Türklerin elimizde olan kaynaklara göre kullandığı en eski takvim niteliğindedir.

On iki hayvanlı takvim sistemi Türkler dışında başka toplumlarca da kullanılmıştır. Bu takvimin özellikle hayvancılık ve tarıma dayalı toplumlarda totemik inançların da etkisiyle ortaya çıktığı düşünülür (Balcı, 2010, s.86). Bazı toplumlar hayvancılık yapmak ve tarıma yön vermek için takvime ihtiyaç duymuş, bu sistemi kurarken de toplumsal bilinçaltında yatan totemik imgelerini kullanmıştır. Çinlilerin de kullandığı bilinen bu takvim sisteminin Amerika kıtasındaki Aztekler arasında, Japonya'dan Avrupa'nın doğusuna kadar uzanan geniş bir coğrafyada kullanıldığı görülür (Tavkul, 2007, s.26). Geniş bir alana yayılmış bu on ikilik sistem bahsedildiği üzere Türklerin de takvim yapısının temelini oluşturmuştur.

[6] Görsel için bk: Ek 1.

Şekil 9. On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Kaynak: ChatGPT 4.0 - DALL-E tarafından çizilmiştir.

3.1.1.1. Kökeni ve Kuruluş Sistemi

On iki hayvanlı Türk takviminin kökeni ve kuruluş sistemi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

3.1.1.1.1. Kökeni Hakkında Görüşler

Birçok farklı coğrafyada kullanılmış totemik hayvan kaynaklı takvimin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmüş, takvimin kökeni tartışması hâlâ çözümlenememiştir. Araştırmacılar zaman içerisinde farklı kaynaklar göstererek bu takvimi çeşitli kökenlere bağlamıştır.

2.5.1.1.1.1. Türk Kökenli

Bu tartışmalarda en çok savunulan iki görüşten birisi takvimin Türk kökenli olduğudur. Bu yönde görüş bildiren birçok araştırmacı vardır. Bunlardan biri olan E.

Chavannes'in görüşüne göre bahsedilen takvim M.Ö 48 yılında Şansı eyaletine yerleşen Hiong-nu'lar tarafında Çin'de oluşturuldu. Ona göre bu devre Çin zihniyetine değil Türk zihin yapısına uygun bir devredir (Turan, 2019, s.71). Chavannes ise M.Ö. II-I. yüzyılda Türklerden Çin'e geçerek Çin halkı içinde de yayıldığını ekler (Esin, 2002, s.750). Bunun dışında A. Remusat gibi birçok araştırmacı da bu takvimin Türk menşeili olduğunu doğrulamaktadır (Turan, 2019, s.74). Bunun dışında Esin, (2001, s.46) Çin'in kendi kaynaklarında kaydedilen on iki hayvan adının ilk olarak bir Türk tarafından söylendiği bilgisini hatırlatmaktadır. Ayrıca eski Çin metinlerinde de on iki hayvanlı takvime ait bir delil bulunmadığını ekler.

Bu düşünceye karşı olanlar da vardır. Örneğin Samoiloviç takvimde domuzun bulunması ve Türkçe'de "I" harfi ile başlayan kelime olmaması nedeniyle bu takvimin Türk kökenli olamayacağını savunmuştur. Lüders de Lu'nun Çince Lung'den geldiğini savunarak takvimin kökeninin Türk olmayacağını açıklar. Aynı şekilde maymunun da Türk ilinde bulunmaması ama takvimde yer almasının da çelişkili olduğunu savunur (Turan, 2019, s.76). Bu iddiaları çeşitli açılardan çürütmek mümkündür. Domuzun Türklerde sevilen bir hayvan olmaması büyük ölçüde İslamiyet'in etkisidir. Ayrıca bu yılın kötü özelliklerle tarif edilmesi de yılı domuz yılın olarak anılmasına neden olmuş olabilir. "I" harfi ile başlaya kelime Türklerde olmasa da çeşitli kültürlerle komşu olan Türkler bazı kelimeleri alıp kullanmış olabilir.

Köken meselesinde en güçlü iki kol Türk ve Çin menşeini savunanlardır. Bu iki takvim asıl itibariyle birbirine çok benzemekle beraber on iki hayvanlı Türk ve Çin takvimleri arasında önemli farklar mevcuttur. On iki hayvanlı Türk takviminin temel unsuru, hayvancılığa bağlı ekonomik düzenin gereksinimlerini yansıtmasıdır. On iki hayvanlı Çin takviminin temeli ise tarımsal özellikleri bünyesinde barındırır (Tekay, 1994, s.8). Böylece ne kadar benzeseler de temel bazı noktalarda ayrıştıkları görülür.

Bazı araştırmacılar da takvimin Türk kökenli olup Türklerden Çin'e geçtiği, sonrasında Türkler'in, Çinliler tarafından yenilenmiş halini alıp kullandığı yönünde fikirler ortaya atmıştır. Örneğin L. Rásonyi'ye göre Çin takviminin esasını Türk takvim sistemi oluşturmaktadır. Daha sonra Türk kavimleri Çinlilerin geliştirdiği takvimi alıp kullanmışlardır (Rasonyi,1988, s.34). Görülüyor ki birçok araştırmacı takvimin kökeninin Türk kültürü olduğu fikrini ortaya atmış ve kendi fikirlerine dayanaklar sunmuştur.

2.5.1.1.1.2. Çin Kökenli

Tartışmanın en çok savunulan iki görüşünden ikincisi takvimin Çin kökenli oluşudur. Onlara göre köken meselesinde bazı deliller Çin'i işaret etmektedir. Çin'de yılların sırası, Jüpiter gezegeninin on iki yıllık hareketiyle belirlenir ve on ikili bir takvim sırası vardır (Esin, 2001, s.46). Bu durumun on iki hayvanlı takvimin Çin tarafından üretildiği tezini desteklediği düşünülür. Bununla beraber on ikili anlayışın dünyanın birçok bölgesinde görülmesi kökenin Çin olduğuna şüphe ile bakmamızı da sağlar.

L. De Saus on iki hayvanlı takvimin Çin gök tasviri düşünceleri sonucunda ortaya çıktığını düşünerek kökenini Çin'e bağlar. Lüders de takvimin Çinliler tarafından icat edilip Türklere ve Hindistan'a geçtiğini savunur (Turan, 2019, s.75). L. Bazin'e göre ise bu takvimdeki Luu (Ejder) gibi bazı yılların Çin kaynaklı olması da bu takvim sisteminin Çin menşeli olduğuna dayanak niteliğindedir (Esin, 2002, s.750). Antik bir medeniyet olan ve içinde yoğun bir şekilde totemik hayvan anlayışı bulunduran Çin kültürünün böyle bir takvim sistem üretmesi olağan olsa da bütün bu görüşler birer tez boyutunda kalmış, kesin bir sonuca ulaşılamamıştır.

2.5.1.1.1.3. Orta Asya Budistleri Kökenli

Chavannes Orta Asya Buddistleri tarafında bu takvimin oluşturulduğunu savunur (Turan, 2019, s.73-74). Bu görüşün de güçlü bir dayanağı bulunmamaktadır.

2.5.1.1.1.4. Mısır Kökenli

J. Halévy'nin ileri sürdüğü bu fikir çok zayıftır. Mısır'da on ikilik sistemin olmaması bu fikri güçsüzleştirir (Turan, 2019, s.71-72). Bununla birlikte Mısır'ın Nil Nehri'ne göre oluşturduğu birçok farklı takvim sistemi bulunur.

2.5.1.1.1.5. Kıptî Misyonerler Kökenli

Birinci asırda Kıptî misyonerlerin Türkistan'a gitmeleri sonucu bu takvimin oluşmuş olabileceği de düşünülür. J, Halévy tavşan, maymun ve tavuğun Batı kökenli olduğunu ve bu hayvan adlarının Süryani veya Kıptî misyonerler tarafından Türkçeye geçtiğini savunur (Turan, 2019, s.72). Ama bu düşünce de kaynak meselesini çözmek için yeterli değildir.

2.5.1.1.1.6. Kalde (Kildanistan) Kökenli

M. Boll takvimde kullanılan on iki hayvanın Babil düşünce yapısında olan on iki yıldızın sembolü olduğunu ileri sürerek takvimin menşeini Kildanistan'a bağlamıştır

(Turan, 2019, s.72). Bununla birlikte on ikilik sistemin ve on iki sayısının kutsallığının birçok kültürde bulunduğu da söylenebilir.

2.5.1.1.1.7. Hindistan Kökenli

Barthold, bu takvimin menşeinin Hindistan olduğunu beyan etmekle beraber dayandığı kanıtları açıklamamaktadır (Turan, 2019, s.73). Bu nedenle bu görüş de güçlü bir temele sahip değildir.

2.5.1.1.1.8. Avustralya-Asyatik Kökenli

On iki hayvanlı takvim sisteminin bazı araştırmacılar tarafından Çin kaynaklı olduğu savunulsa da takvimde yer alan bazı hayvan adlarının alışılmış hayvan adlarıyla uyuşmadığı görülür. Bu takvimdeki kimi hayvan isimlerinin Avustralya-Asyatik kökene sahip bazı kültürlerden alındığı düşüncesi dolayısıyla takvimin kökeninin de bu halklar olduğu sonucunu doğurabilir (Vovin, 2004, s.118). Yine de dilin yapısı gereği birçok kelime ödünç alınabilirken hayvan adlarının farklı kültürlerden ödünç alınması, kökeni konusuyla zayıf bir bağ taşımaktadır.

3.1.1.1.2. Kuruluş Sistemi

Takvim sisteminin on ikili olarak bölünmüş olması çeşitli görüşleri de beraberinde getirir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

2.5.1.1.2.1. On İki Yılda Bir Tekrar Eden Olaylar

Bazı yıllar diğerlerine göre hava durumu, o yıl olacak kehanetler gibi çeşitli açılardan farklılık göstermektedir ve bahsedilen bu farklılıklar on iki yıllık süreyle sürekli tekrar etmektedir. Buna göre insanlar on iki yılda bir aynı şeyi yaşamaktadır (Boyraz, 2010, s.154). İnsanların on iki senede bir aynı olayların tekrar ettiğini fark etmesi takvimi on iki devreye bölmelerine neden olmuş olabilir.

2.5.1.1.2.2. Türklerin On İki Boy Teşkilatına Mensup Olmaları

“Bu on iki hayvan Türklerin on iki boy teşkilatına mensup oldukları bir devrin totemik bir hatırasıdır” iddiasını dile getiren Turan (2019) on ikili sistemin kaynağını bu yönde düşünür. Bununla beraber kurt gibi totemik hayvanların bu takvimde yer almadığı ayrıca domuz sıçan gibi sevilmeyen ve totem olarak tercih edilmeyen hayvanların takvimde bulunduğu görülür (Boyraz, 2010, s.153). Bu nedenle bu iddia zayıf kabul edilir.

2.5.1.1.2.3. Bir Yılı Oluşturan 12 Aydan Kaynaklanmış

Bir yılın on iki ayla tamamlanıp başa döndüğünü fark eden insanlar, aynı düzeni yılları hesaplamak için de uygulamış olabilir. Böylece on iki yıldan oluşan bir müçe tasavvur edilmiştir (Boyraz, 2010, s.153). Bu durum da insanların takvim sistemini bir bütün olarak gördüğüne işaret edebilir.

3.1.1.2. Takvimin Tarihsel Seyri ve Türk Kavimleri Arasında Yayılımı

Mezkûr takvimin Türk halkları arasında ne kadar eskiye gittiğini tespit etmek Orhun Abidelerinden eski yazılı kaynağa ulaşamadığımız için güçtür. Bunun yanında Türk dilinin en eski yazıtı olan Orhun Abidelerinde zikredilen vakaların bu takvime göre tarihlendiğini bilmekteyiz. Örneğin Tekin'in (2020, s.40-41) yayınladığı eserde Kül Tigin Yazıtı / Kuzey Doğu tarafında şu ifadeler yer almaktadır:

> Kül Tigin koon yılka yiti yegirmike uçdı. Tokuzunç ay yeti otuzka yog ertürtümiz. Barkin bedizin bitig taşin biçin yılka yitinç ay yiti otuzka koop alkdımız. / Kül Tigin Koyun yılında on yedinci günde öldü. Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde yas törenini tamamladık. Türbesini, resimlerini-heykellerini, kitabe taşını Maymun yılında yedinci ayın yirmi yedisinde hep bitirdik.

Bilge Kağan Yazıtı / Güney (Tekin, 2020, s.68-69) yüzünde ise şu ifadeler yer almaktadır:

> Bunça kazganıp kañım kagan ıt yıl onunç ay altı otuzka uça bardı. Lagzin yıl bişinç ay yiti otuzka yog ertürtüm. / Bu kadar çok kazanıp babam hakan Köpek yılının onuncu ayının yirmi altısında vefat etti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde cenaze törenini tamamladım.

Bunlar haricinde Göktürklere ait abidelerde, Irk Bitig isimli eserde bu tarihlerin kullanımı devam eder. Göktürkler 'in devamı olan Uygurlarda da bütün vesikalar yine bu takvime ait isimlerle tarihlendirilmiştir. Eski Uygur metinlerinde on iki hayvanlı Türk takviminin kullanımına dair aşağıdaki vesika örnek verilebilir (Arat, 1987, s.557-558):

> Küskü yıl sekizinç ay sekiz yigirmike ben Tüşimi agır igke tegmişke edgü ayıg bolgay men tip kişim Sılangka bitig kotdum. / Sıçan yılı sekizinci ayın on sekizinde ben Tüşimi ağır hastalığa tutulduğum için iyi veya fena olacağını düşünerek, karım Sılang'a vasiyetnâme bıraktım.

11-12. yüzyıllarda Nesturî Hristiyanlığını benimseyen Türklerce de bu takvim sistemi kullanılmaya devam etmişti. Orta Çağdan kalma Nesturî Hristiyan Türklere ait iki mezarlığın kitabelerinde on iki hayvanlı Türk takviminden izler görülmektedir (Tavkul, 2007, s.32). Bu metinlerden biri şu şekildedir (Tekay, 1994, s.10):

> Aleksandros han sakıs min altı yüz yegirmi üç erdi. Türkçe yıl sıçgan erdi. Bu kuvra mengü-taş tay kopuzçının turur. Yâd bolsun. / İskender han yılına göre bin altı yüz yirmi üç idi. Türk yılına göre Sıçan yılı idi. Bu ebedî taş kopuzcunundur. Hatırlansın.

Altın Ordu devletinin yazışmalarında da bu takvimin izleri görülmektedir. Bunun yanında Moğol, Mançu ve Tibet kültürlerinde on iki hayvanlı takvim geniş bir yere sahiptir.

Kırgızların da çok eski zamandan beri on iki hayvanlı bu takvimi kullandıkları bilinir. Kırgızların Manas destanında da takvimin izleri görülür. Destanın bir bölümünde şu ifadeler yer alır (Yıldız, 1995, s.732):

Attanbaçı çong Coloy!	Atlanmasana ulu Coloy!
Cılan cılı cılsangçı!	Yılan yılı sürünsene!
Cılkı cılı o cerde	At yılı o yerde
Barıp uruş salsangçı!	Gidip savaşsana!

İslamiyet'i kabul eden Türk halklarına da bu takvim ulaşmış ve kullanılmıştır. Günümüzde çeşitli Türk boyları arasında hâlâ bu takvim yaşatılmaya devam etmektedir. Hakaslar arasında 19.yy'dan itibaren Hristiyanlık yayılmadan önce, on iki hayvanlı Türk takvimi yaygın olarak kullanılmaktadır (Tavkul, 2007, s.35). Kazaklarda da bu takvim sistemi kullanılmakta ve yıllara göre çeşitli özellikler ve kehanetler barındırmaktadır. Nogay Tatarlarında da on iki hayvanlı Türk takviminin kullanıldığı bilinir. Yahudiliği benimsemiş Karaimlerde, Gürcülerde ve bunlar gibi birçok Türk toplumunda kullanılmış ve kullanılıyor olması on iki hayvanlı Türk takviminin ne ölçüde yayıldığını da gösterir niteliktedir.

3.1.1.3. Özellikleri

On ikilik bir döngüye sahip bu takvim sistemi on iki farklı hayvanla adlandırılır. Her on iki yıldan sonra devre başa dönerek tekrarlanır ve bu on ikilik sistem bir devir

halinde sürüp gider. Türk lehçelerinde on iki yılın her biri, "müçe, müçel, müçöl, müşel" gibi isimlerle anılmaktadır (Biray, 2009, s.672). Osman Turan (2019, s.33) bu takvim sistemine ait on iki hayvanı sırasıyla şöyle belirtmiştir: "Sıçgan, Ud, Bars, Tavışgan, Lu, Yılan, Yond, Koy, Biçin, Taguk, İt, Tonguz". Bu isimler muhtelif Türk devletlerinde farklı adlar almışlardır.

Bu takvim güneş esaslı kurulmuştur. Tabiatın içinde yaşayan Türkler doğanın en önemli unsurlarından biri olan güneşi temel alarak takvim sistemlerini oluşturmuşlardır. Bunun yanında Kafesoğlu (2009, s.343) takvimin başlangıçta ay yılına dayandığını daha sonra Göktürkler tarafından güneş yılına çevrildiğini belirtmiştir.

Tusi ve Uluğ Bey bu takvimin bir yıllık süresini 356 gün, 5 saat, 50 dakika ve 47 saniye olarak belirlerler. Bu konu hakkında farklı görüşler olsa da genel görüş bir senenin bu süreye yakın bir zamanı kapsadığı yönündedir. Yıl ise altmışlık hafta itibariyle altı haftaya ayrılmıştır. Bunun yanında dört mevsim olarak da sınıflandırılmış, yılın başlangıcı baharın başlamasıyla hesaplanmıştır (Turan, 2019, s.35-36). Bu durumda, bahar bayramlarının Türk yıllarının başlangıcını temsil ettiği sonucuna varılabilir ki bu bayramlar soradan Nevruz veya benzeri adlarla anılır.

On iki hayvanlı Türk takviminde ayların özel isimleri olmadığı sadece sayılarla adlandırıldığı görülür. Fakat birinci ve on ikinci ayların isimleri farklıdır. Bu takvimde yer alan ay isimleri şu şekilde sıralanır:

Tablo 11. On İki Hayvanlı Türk Takvimi Ay İsimleri

Ayın adı	Anlamı
Aram ay	Birinci ay
İkinc ay	İkinci ay
Üçünc ay	Üçüncü ay
Törtinç ay	Dördüncü ay
Beşinc ay	Beşinci ay
Altınç ay	Altıncı ay
Yitinç ay	Yedinci ay
Sekizinç ay	Sekizinci ay
Dokuzunç ay	Dokuzuncu ay
Onunç ay	Onuncu ay
Bir yirminç ay	On birinci ay
Çakşaput ay	On ikinci / Oruç ayı

Kaynak: Temelkuran,2002, s.783.

Kaşgarlı Mahmud ise *Divan-ı Lugatit Türk* (2006, s.348) isimli eserinde aylar için şehirlerde Arapça ad kullandığını bunun yanında göçebe olan ve Müslüman olmayan Türklerin, yılı dörde bölerek ad verdiğini söyler. Yılın içindeki üç aylık zamana dilimlerinin adı bulunur. Yeni günden sonra gelen ilkbahar zamanı "oglak ay" olarak adlandırılır. Bu zamandan sonra "ulug oglak ay" olarak anılan kısım gelir. Bu isimle anılmasının nedeni bu dönemde oğlakların büyümesindendir. Bir sonraki kısma "ulug ay" denilir; bu ay yaz ortasına denk gelir, bereket artar, hayvanlar gelişir, sütleri çoğalır, besinler artar.

Gün isimlerinin ise ayın içindeki sıraya göre adlandırıldığı görülmektedir. Beşinci gün, on ikinci gün, yirmi üçüncü gün, yirmi sekizinci gün gibi adlar verilir (Tel, 2008, s.78). Bu bilgilere bakılarak Türklerin günlere ve aylara özel isimler vermediği, daha çok sırasına göre adlandırıldığı ve önemsedikleri hususun yılların adları olduğu sonucu çıkarılabilir.

On iki hayvanlı Türk takviminde bulunun her hayvan ait oldukları yılın kaderine de yön verir. Bu nedenle insan doğduğu yılın hayvanını iyi bilmeli ve o hayvanın dolayısıyla o yılın sahip olduğu özelliklere göre hareket etmelidir. Ayrıca doğduğu

yılın hayvanını diğerlerine göre daha fazla sevmesi gerekir ve ona iyi davranmalıdır. Bu hayvanı öldürmek, yasaktır. Doğduğu yıla ait hayvanı öldürmek isteyen insan bunu başkasına yaptırmalıdır. Aksi takdirde başına kötü şeyler gelebilir (Karunovskaya, 2010, s.802).

Bütün bu özelliklerinden dolayı on iki hayvanlı takvim, geleceği bilmek hatta geleceğe yön vermek için de kullanılır. Takvimdeki yıllara ve özelliklerine göre fal bakmak için de bu takvimde yararlanılır. Bununla birlikte evlenmek isteyen iki kişinin aynı hayvan yılında doğmamış olması gerektiği çünkü aynı karakterde iki kişinin anlaşamayacağı yönünde de bazı toplumlarda inanç vardır (Kahya, 2002, s.736). Kısacası on iki hayvanlı takvim toplum içinde sadece zamanı ölçmek için kullanılmamış, toplumsal yaşama da yön vermiştir.

İslam-Türk âlimleri bu on ikili sisteme "Tarih-i Türki", "Tarih-i Türkistan", "Tarih-i Khita" ve "Uygur" veya "Sal-i Türkan" yani "Türk Yılı" demektedirler. Bu takvime göre Dünya'nın ömrü 3.600.000 yıldır. Bu süre 360 vendir. 1 ven, 10.000 yıldır. 12 yıl ise bir devirdir. 1 yıl, 12 aydır. 1 ay, 4 hafta ve 30 gündür. Günün başlangıcı, gece yarısıdır (Kafesoğlu, 2009, s.344).

Zamanın geçmesi ile gelen kültürel, sosyal, dini, iktisadi değişimler sonucu on iki hayvanlı takvim anlayışında da değişimler olmuştur. Örneğin on iki takvimde yer alan hayvanlar İslamiyet'i kabul eden Kazaklarda helal haram hayvanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Haram hayvanlar olarak nitelenen yılların bereketsiz, yokluklarla ve kötülüklerle dolu, helal hayvan olarak nitelenen yılların bolluk ve güzelliklerle geçeceğine inanmışlardır. Ayrıca yine İslamiyet'in etkisiyle Kazaklar domuz yılının adını gizleyip açıkça söylemezler ve bu yılda doğan insanlar doğum yılı sorulduğunda adını gizler, "Kara Geyik" derler (Tursynbayeva, 2018, s.110). Kültürel, dini, sosyal değişimler böylece on iki hayvanlı Türk takvimini de etkilemiş ve değiştirmiştir.

3.1.1.4. Yılların Özellikleri ve Miladi Yılların Çevrilmesi

On iki hayvanlı Türk takviminde her yılın kendine ait özellikleri olduğu düşünülür. Bunun yanında takvim miladi yıllara da çevrilebilir.

3.1.1.4.1. Yılların Özellikleri

On iki hayvanlı Türk takvimindeki her bir yılın kendine özgü özellikleri vardır. Bu özelliklerden yola çıkarak gelecek yıllarda ne olacağı tahmin edilir, kehanetler sunulur,

fallar bakılıp önlemler alınır. On iki hayvanlı Türk takvimindeki on iki hayvan yılı ile ilgili çeşitli vasıflar farklı kaynaklarda yer almaktadır. Aşağıda Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvân-ü Lûgat it Türk*, Celâlüddîn Mehmed Abdullah Yezdî'nin *Tuhfet ül Müneccimîn*, Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir*, Abdül Gaffar'ın *Umdet üt Tevarih*, İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye*, İbrahim Hakk'nın *Ma'rifetnâme* adlı eserlerinden, Topakkaya'nın *Eski Türkler'de Zaman* (2021) isimli makalesinden, yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklardan alınan on iki hayvanlı Türk yılları özelliklerine ve Tuvalar'ın rivayetlerine de yer verilecektir.

2.5.1.4.1. Sıçan Yılı

Sıçan yılı *Tuhfet ül Müneccimîn*'e (1169) göre (Turan, 2019, s.101) karışıklığın, kargaşanın ve kan dökmenin çok olduğu bir yıldır. İnsanlar bu yılda hırsızlardan ve böceklerden zarar görürler. Bu yılda yağmurlar ne şiddetli ne az olur. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) adlı eserine göre (Berdibek, 2017, s.250) bu yılın özellikleri daha olumlu tarif edilir. Esere göre bu yıl genel olarak iyi geçer ve sonu da iyi biter. Fakat bu yılda sinek ve fare çok fazla olur. Aynı zamanda bu yılda yağmurlar çok şiddetli olur.

Umdet üt Tevarih'de (1747) (Turan, 2019, s.101) bu yılın daima sıcak ve kurak olduğundan bahsedilir. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) isimli eserinde (Kaya, 2012, s.21) sıçan yılının özellikleri yine daha çok olumlu olarak ifade edilmiş, yağmurların çok olduğundan ekinin bereketli oluşundan bahsedilmiştir. Bu yılın sonu ise daha karamsar geçer ve şiddetli soğuk görülür, halk arasında kan dökülür.

Ma'rifetnâme'de (1757) (Turan, 2019, s.101) bu yılda hoşluk olduğu, yılın ortasının çok yağışlı geçtiği ve yılın sonunda kargaşalıkların çoğaldığı, savaşlar baş gösterdiği görülür. bu yılda kış uzun ve soğuk geçer. Sıçanlar çoğalır ve tarlalara zarar verir. Topakkaya'nın makalesinde (2021, s.20) yer verdiği özelliklerde ise bu yılın başı ve sonu ferahlık olur. Ama yılın sonunda insanlar ve yöneticiler arasında fitne başlar, salgınlar çıkar. Sıçanlar çok olur ve ekinlere zarar verir. Yani bu yıl huzur ve huzursuzluğun birlikte görüldüğü bir yıldır.

Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan, 2019, s.101) sıçan yılı huzur, güvenlik yılıdır. Yılın ortasına gelen zaman diliminde hava yağışlı olur ve bu

yağış rahatlık getirir. Meyveler bu senede bereketli olur. Sıça yılında kış uzun sürer, soğuklar şiddetlenir ve karışıklıklar, kan dökmeler görülür. Hükümdarlar bu yılda çok sıkıntı çeker. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre sıçan yılı mutlu, huzurlu bir yıldır. Hava ılık, az karlı olur. Ekinler boldur ve hastalıklar olmaz. Hayvancılığa ve ava uygun, bol kazançlı bir yıldır (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.290).

2.5.1.4.2. Sığır Yılı

Dîvân-ü Lûgat it Türk'de (1074) belirtildiği üzere bu yıl savaşlar çoğalır çünkü sığırlar döğüşgendir. Bu yıl *Tuhfet ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.101) ise bu yılda dertler çoğalar, baş ağrısı yaygınlaşır. Soğuklar şiddetli geçer, fitneler çıkar. İnsanlarda ve hükümdarlarda keder çoğalır. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.251) adlı eserine göre bu yılın özelliklerinin başında savaşların çok olması gelir. Hayvanlarda hastalıklar sık görülür.

Umdet'üt Tevarih'de (1747) (Turan, 2019, 101) bu yılda kışın soğuk ve kuru olduğundan bahsedilir. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.21-22) isimli eserinde sığır yılının özelliklerinin başında yılın soğuk olması gelir. Fitne ve kan dökücülük artar, yağmurlar çok yağar. Ma'rifetnâme'de (1757) (Turan, 2019, s.101) bu yıl ile ilgili hastalıkların çok olduğundan, fitnelerim arttığından ve bundan dolayı hükümdarların sıkıntıya girdiğinden bahsedilir. Bu yılda birçok hayvan helak olur. Kış şiddetli fakat kısa olur. Meyvelere don vurur ve ziyan olur.

Topakkaya'nın (2021, s.20) makalesinde yer verdiği özelliklerde ise bu yılda yıldırımların çok olduğu ve gök gürültülü yağmurların görüldüğü, kışın çok kar yağdığı ve uzun sürdüğü belirtilir. Bu yılda ekinler çok ve bereketli olur. Aynı zamanda doğal felaketler de görülür fakat bunların yanında bereketli bir yıl olmasından da bahsedilir. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan, 2019, s.101-102) sığır yılında fitneler çıkar, savaş ve isyanlar baş gösterir. Yağmurlar çok olur ve seller artar. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.290) kış sert geçer, hayvanlar zarar görür ve kıtlıklar baş gösterir. Tuva'nın güneydoğu tarafında ise bu yılın sıçan yılı gibi ilik, bereketli bir yıl olduğu düşünülür.

2.5.1.4.3. Kaplan Yılı

Dîvân-ü Lûgat it Türk (1074) isimli esere göre kaplan yılında yağışlar çok olur (Turan, 2019, 102). Bu yıl *Tuhfet ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.102) ise hükümdaların aralarında çatışmalar yaşandığından bahsedilir. Hayvanlar zarar görür, denizcilerin gemileri batar ve bu yılda halk arasında değişik haller görülür. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.253) adlı eserine göre ise bu yılın özelliklerinin başında kışın erken gelmesi ve mahsulun bol olması yer alır. bolluk sebebiyle ucuzluk artar. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.22) isimli eserinde kaplan yılının özelliklerinde hükümdarların arasında anlaşmazlık yaşanır. Savaşlar görülür, kan dökülür.

Ma'rifetnâme'de (1757) (Turan, 2019, s.102) bu yıl ile ilgili yazılan ifadelerde halk arasında düşmanlık olduğu, denizlerde afet yaşandığından belirtilir. Kış kısa ve soğuk olur. Topakkaya'nın makalesinde (2021, s.20) yer verdiği özelliklerde ise bu yılda insanlar arasında düşmanlık ve fitne yaşanır. Hükümdarlar arasında anlaşmazlık baş gösterir. Denizlerde afetler görülür. Kısacası bu yıl bireysel ve toplumsal anlamda kötü bir yıl olarak ifade edilir.

Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan, 2019, s.102) ise yine hükümdarlık arasında yaşanan savaşlardan, karışıklıklardan bahsedilir. Bu yılda böcekler çok olur ve hayvanlarda ölümler görülür. yazın uzun süren sıcak günler kışın ise yine uzun süren soğuk zamanlar görülür. Tuvaların arasında geçen rivayetlere (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) göre pars yılı ne iyi ne kötü bir yıldır. Güneydoğuda yaşayan Tuvalar'a göre ise bu yılda doğum yapan kadın için bu yılın zor geçeceğine inanılır.

2.5.1.4.4. Tavşan Yılı

Bu yıl Tuhfet ül Müneccimîn'de (1169) (Turan, 2019, s.102) bolluğun çok olduğu, aynı zamanda hastalıkların arttığı görülür. Bunun yanında adaletin bol olduğu bir yıldır. Yağmurlar bereketli olur. Firdevsi-i Tavil'in "Tali-i Mevlâd-i Kebir" (16.yy) (Berdibek, 2017, s.253) adlı eserine göre bu yılında ekinler bereketli ve ucuz olur. Kış sert geçer ve hayvanlar telef olur. Savaşlar baş gösterir. İsmail Bin Abdullah'ın "Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye" (1750) (Kaya, 2012, s.22) isimli eserinde tavşan yılının özellikleri arasında kışın bolluk olduğundan yazın ise savaşların ve kargaşalıkların çıktığından bahsedilir.

Ma'rifetnâme'de (1757) (Turan, 2019, s.102) bu yıl ile ilgili yiyeceklerin bereketli olduğundan bahsedilir. Topakkaya'nın (2021, s.20) makalesinde ise bu yıl bolluk ve bereket yılı olarak tasvir edilir. Bu yılda havalar iyidir, halk arasında barış görülülür. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre bu yılda kış mevsimi ılık, hayvanlara uygun bir yıldır (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291).

2.5.1.4.5. Ejder Yılı

Dîvân-ü Lûgat it Türk (1074) isimli esere göre ejder yılında yağmurlar fazladır ve bolluk görülür. Bu durum timsahın suda yaşamasına bağlanır (Turan, 2019, s.103). Bu yıl *Tuhfet ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.103) savaşların çok olduğu bir yıl olarak tarif edilir. Ekinlere afet vurur. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.254) adlı eserine göre bu yılın özellikleri arasında yağmurların bol olduğundan bahsedilir. Bu yılda doğum yapan kadınlar doğum sırasında çok zorlanır.

İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.22) isimli eserinde ejder yılı için ağaçlara ve ekinlere soğuk vurduğundan bahsedilir. *Ma'rifetnâme*'de (1757) (Turan, 2019, s.103) bu yıl ile ilgili savaşların ve fitnelerin çoğaldığı fakat ürünlerin bereketli olduğu belirtilir. Bu yılda kar ve yağmur çok olur. Topakkaya'nın (2021, s.20) makalesinde ise bu yıl genel olarak hüzünlü bir yıldır ve halk arasında fitneler boldur. Yazın yağmurlar kışın ise karlar çok yağar. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) ejder yılında fazla yağmur yağdığı ve tarımın bereketli olmadığı görülür.

2.5.1.4.6. Yılan Yılı

Bu yıl için *Tuhfet ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.103) kışın soğuk ve kurak geçtiğinden bahsedilir. Böcekler, yılanlar, fareler ve karıncalar çoğalır. Halk ve devletler arasında savaşlar, fitneler görülür. Hastalıklar ve salgınlar çoğalır. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.255) adlı eserine göre bu yılda kış yumuşak geçer. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.22) isimli eserinde yılan yılında kuraklık ve veba görüldüğü ve yılanların ve sıçanların çoğaldığı söylenir.

Ma'rifetnâme'ye göre (1757) (Turan, 2019, s.103) bu yılda yiyecekler pahalıdır. Kıtlıklar görülür. Topakkaya'nın (2021, s.20) makalesinde ise yılan yılında kıtlıkların yaşandığından, yazın yağmurların az olduğundan bahsedilir. Kıtlık ve ürünlerdeki pahalılık baş gösterir. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan,

2019, s.103) ise bu yılda yağmurlar az, ürünler kıt olur.halk arasında çeşitli hastalıklar baş gösterir. Böcekler, yılanlar ve fareler bu senede artar. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre ise (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) bu yılda kuraklık görülür ve zehirli yılanlar çoğalır. Tuva'nın güneydoğu bölgesinde ise, bu yılın Ejder yılı gibi iyi bir yıl olduğu inancı yaygındır.

2.5.1.4.7. At Yılı

At yılı *Tuhfet ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.104) fitne ve karışıklık çıkan, meyve ve sebzelere afet vuran bir yıl olarak tarif edilir. At yılında kış çok soğuk geçer ve yağışlar fazla olur. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.256) adlı eserine göre ise bu yılda savaşlar çoğalır. Kış sert geçer ve küçükbaş hayvanlar telef olur. İsmail Bin Abdullah'ın Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye (1750) (Kaya ,2012, s.22-23) isimli eserinde At yılında çok kan döküldüğü, fitnenin arttığı, kışın çok soğuk geçtiği ve hayvanların telef olduğu anlatılır.

Ma'rifetnâme'ye göre (1757) (Turan, 2019, s.104) bu yılda karışıklık ve fitne bol olur. Savaşlar görülür. Yaz ve kış güzel ve bereketli geçer. Hayvanlar telef olur. Meyvelere afet vurur. Topakkaya'nın (2021, s.20) makalesinde yer verdiği özelliklerde ise bu yılın hem bereketli hem de huzursuz geçtiğinden bahsedilir. Sebze ve meyveler bereketlidir. Fitne ve savaş görülür. hayvanlar telef olur.

Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre ise (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) at yılının çok iyi bir yıl olduğunu düşünülür. Hayvanların sütü bol olur, ekinler bereketlidir. Halk mutludur. Bu yıl içinde at bineceklerin dikkatli olması gerektiği hatırlatılır, eğer dikkat edilmezse attan düşüp sakatlanma tehlikesinin olduğuna inanılır.

2.5.1.4.8. Koyun Yılı

Bu yıl *Tuhfet ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.104) bol nimet görülür, insanlar arası barış olur ve hayırlar artar. Fitne çıksa da çabuk yatışır. Yağmurlar bereketli olur. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.257) adlı eserinde ise koyun yılında buğday çok olur, ucuzluk artar. Kış ise yumuşak geçer. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23) isimli eserinde koyun yılında kışın uzun geçtiği ve afetlerin görüldüğünden bahsedilir.

Ma'rifetnâme'ye göre (1757) (Turan, 2019, s.104) bu yıl hüzünlü bir yıl olarak tarif edilir. Denizde gemiler zarar görür. Savaşlar olsa dahi çabuk biter. Kış ise yumuşak ve

uzundur. Topakkaya'nın makalesinde (2021, s.20) koyun yılında insanların mutlu olacağına inanılır. Yaz mevsiminde hava sıcak olur, kış mevsimi ise soğuk ve uzun geçer. Halk arasında zenginlik ve rahatlık olur. Hükümdarlar arasında fitneler ve anlaşmazlıklar olsa da hemen barış sağlanır. Fakat denizlerde birtakım uğursuzluklar görülür. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre ise (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) bu yılda yaz ayları sıcak, az yağışlıdır. Bu yılda kuraklık tehlikesi bulunur.

82.5.1.4.9. Maymun Yılı

Bu yıl için *Tuhfet ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.104) çok savaş ve zulüm olacağından bahsedilir. Hırsızlar ve fitneciler halka rahat vermezler. Maymun yılında üzüm gibi meyvelere zarar gelir. Büyükbaş hayvanlar telef olur. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.258) adlı eserine göre maymun yılı yağmurun çok yağdığı, buğdayın bereketli olduğu bu nedenle de ucuzluğun arttığı yıl olarak görülür. Bunun yanında hastalıklar artar, hayvanlar telef olurlar. Bu yılın sonu ise hayırlı biter. Ayrıca kadınlar arasında sıkıntılar görülür. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23) isimli eserinde maymun yılında kuraklığı görüldüğünden bahsedilir. Kış zor geçer. İnsanlar birbirine ihanet eder.

Ma'rifetnâme'ye göre (1757) (Turan, 2019, s.104) bu yıl uğursuz bir yıldır. Hırsızlar çoktur, develere ve atlara hastalık vurur. Kış kısa ama soğuk geçer. Topakkaya'nın (2021, s.21) makalesine göre maymun yılı iyi yıllar arasında sayılmaz. İnsanlar arasında fitneler ve savaşlar görülür. Yaz mevsiminde yağmurlar çok yağar, kış mevsiminde ise kar çok görülür. Hastalıklar artar. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan, 2019, s.104-105) bu yılda meyve çok olur fakat halk arasında uğursuzluk yaygındır. Savaşlar çoğalır, halk zarar görür. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.292) bu yıl çok zor bir yıldır. Kışın çokça kar yağar, hayvanlar yem ve su kıtlığı çekerler. Yazın mevsimi ise serin geçer.

2.5.1.4.10. Tavuk Yılı

Dîvân-ü Lûgat it Türk'de (1074) belirtildiği üzere bu yılda besin bol olur, ama tavukların yiyeceğini karıştırarak yemek yemesinden dolayı bu yıl karışıklık çıkar. *Tuhfet ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.105) bu yılda hastalıkların çok

olduğundan bahsedilir. Depremler görülür, eşyalar pahalanır bu nedenle ticaret azalır. Bazı yerlerde büyük savaşlar görülür. hayvanlar çoğalır fakat sebze meyve az olur. Bu yılda kadın hastalıkları ve çocuk düşürme olayları sık görülür. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.255) adlı eserine göre bu yıl ucuzluk çok olur. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya ,2012, s.23) isimli eserinde bu yılın uğurlu geçtiğinden söz edilir. Bunun yanında yağmur az yağar ve yiyeceklerde kıtlık olur.

Ma'rifetnâme'ye göre (1757) (Turan, 2019, s.105) bu yılda hastalık görülmez. Meyve ve sebzede bolluk olur. Kış yumuşak ve uzundur. Hamile kadınlara felaketler gelir. Topakkaya'nın (2021, s.21) makalesinde yer verdiği özelliklere göre ise tavuk yılında yaz mevsiminde yağmurların çok olduğu ve bu mevsimin sıcak geçtiği belirtilir. Kış karlı ve soğuk olur. Hamile kadınlara zorluk gelir. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan, 2019, s.105) ise bu yılda hastalıklar artar. Kış uzun sürer. Hamile kadınlara kötülükler gelir. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre ise (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.292) bu yıl verimli bir yıl değildir. İnsanlar hastalığa yakalanırlar, yiyeceklerde kıtlık görülür.

2.5.1.4.11. İt Yılı

Tuhfet ül Müneccimîn'de (1169) (Turan, 2019, s.105) it yılı fitne ve karışıklık yılı olarak tarif edilir. Hayvanların kıymeti artar fakat at ve katırlar arası ölüm çoğalır. Hastalık çok olur, veba artar. Düşmanlık görülür, halk arasına muhalefet olur. Firdevsi-i Tavil'in Tali-i Mevlâd-i Kebir (16.yy) (Berdibek, 2017, s.260) adlı eserine göre it yılında kışlar uzun ve sert geçer. Ticarette çok kar olur. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23) isimli eserine göre it yılında kuraklık görülür. Hırsızlar çok olur. At ve develerde ölüm görülür.

Ma'rifetnâme'ye göre (1757) (Turan, 2019, s.105) bu yılda sebze meyve az olur. Bu nedenle yiyecek pahalıdır. Kış hafif geçer ama ölüm çoğalır. Topakkaya'nın (2021, s.21) makalesinde it yılında ölümlerin çok olduğu, yazın yağmurların azaldığı kışın ise yumuşak geçtiği anlatılır. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.292) bu yılda tahıl çok olur. Toprak verimlidir ve hayvanlarda bereket görülür. Bu yıl doğanlar mutlu olurlar. Ancak bu yılda hırsızlık, kurt saldırıları ve yırtıcıların tehlikesinden sakınmak gerekir.

2.5.1.4.12. Domuz Yılı

Dîvân-ü Lûgat it Türk'de (1074) belirtildiği üzere domuz yılı soğuk geçer ve çok kar yağar. Bu yıl huzursuzluklar ve karışıklıklar da çoktur. *Tuhfet ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.105) bu yıl hükümdarlar arasında muhalefet olduğundan bahsedilir. Hastalıklar çoğalır, hırsızlık artar. meyveler bollaşır ama hayvanlarda ölüm çoğalır. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.261) adlı eserinde domuz yılı mahsulün çok olduğu, ucuzluğun arttığı bir yıl olarak tarif edilir. Kışlar sert geçer. Bu yıl dünyaya gelen oğlan ve kızda çok zahmet olur. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23-24) isimli eserine göre doğumlar bu yılda çok ve zor olur. Kış uzun ve soğuk geçer. Hükümdarlar arasında anlaşmazlılar çıkar. Aynı zamanda bu yılda göçler çok olur.

Ma'rifetnâme'ye göre (1757) (Turan, 2019, s.106) bu yılda hükümdarlarda hastalık görülür, aynı zamanda hükümdarlar arası savaşlar çıkar. Halk arasında göç çoğalır. Hırsızlar çok olur. Kış yumuşak ve uzun geçer. Topakkaya'nın (2021, s.21) Türklerin bu yılın ismini zikretmekten kaçındıklarından bahsedilir. Türkler domuz yılı yerine genelde "geyik yılı" derler. Yağmurlar ve soğuklar bu yılda oldukça fazla görülür fakat tahıllar bereketli ve ucuz olur. Hükümdarlar arası savaş çoğalır, insanlar arasında huzursuzluklar artar.

Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan, 2019, s.105) bu yılda düşmanlık artar. Elbise ve kumaş pahalanır, kış sert ve soğuk olur. Ekinlere afet gelir. Domuz yılında hastalıklar görülür, koyunlara ve ticari mallara afet gelir. Nimetler çok olsa da pahalı olur. Tuvaların arasında geçen rivayetlere göre ise (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.292) bu yıl hayvanların bereketli olduğundan, sütlerinin arttığından bahsedilir. Bu yılın kışında fazlaca kar yağsa da tehlikeli değildir.

Yukarıdaki bilgileri incelediğimizde aynı yıl için belirtilen kehanetlerin bazı kaynaklarda birbirinin zıttı olduğu görülmüştür. Bu durum zaman, mekân, kültür farkı gibi birçok nedenden gerçekleşmiş olabilir. Sonuç olarak her toplum kendi zaman ve mekânında yaptığı gözlemlerinin sonucunu belirtmiştir. Bütün bu kaynaklardan yola çıkarak yıllar hakkında toplu yorumlarda bulunabiliriz.

İlk yıl olan sıçan yılı kaynakların bazılarında kötü olarak nitelenir ve karışıklığın çok olduğu, kan döküldüğü söylenir. Bazılarında ise iyi bir yıl olarak belirtilir. Genel olarak iyi başlayıp sonunun kötü geçeceği sonucuna ulaşılabilir. İkinci yıl olan sığır

yılı bütün kaynaklarda kötü olarak nitelenmiştir. Savaşlar çıkar, hastalıklar görülür, kışlar zor geçer, kıtlık görülür. Üçüncü yıl olan kaplan/pars yılı da sığır yılı gibi kötü özelliklerle betimlenir. Çeşitli afetlerin olacağı, yöneticiler arasında anlaşmazlık çıkacağı, halkın huzursuz olacağı, kin dolu bir yıl olarak nitelenir. Dördüncü yıl olan tavşan yılı iyi sayılan yıllardandır. Bu yıllarda bereket olur, huzur artar, yöneticiler açısından adalet görülür. Bazı olumsuzluklar belirtilse de genel olarak iyi bir yıldır. Beşinci yıl olan ejder yılın ise kötü geçen yıllar arasında sayılır. Bu yılda yağmur çok olur ama insanlara zarar verecek sonuçlar doğurabilir. Altıncı yıl olarak sayılan yılan yılında kuraklık ve kıtlık göze çarpar. Genel olarak kıtlık yılı olarak nitelenir ve kötü geçen yıllar arasında yerini alır. Halk arasında ölümler, salgın hastalıklar görülebilir. Yedinci yıl olan at yılı bazı kaynaklarda iyi olarak zikredilse de genellikle karışıklık ve fitne yılı sayılabilir. İsminin at olmasından kaynaklı atlarla ilgili bazı kehanetler taşır. Sekizinci yıl olan koyun yılı insanların huzurlu, mutlu olacağı iyi yıllar arasında yerini alır. Kötü kehanetler zikredilse de genel olarak iyi bir yıl olduğu söylenebilir. Bir sonraki yıl olan maymun yılı hayırsız yıllar arsındadır. Hastalıklar, savaşlar görülebilir. Kış zor geçer ve hayvan ölümleri artar. Onuncu yıl olan tavuk yılı ne kötü ne de iyi olarak nitelenebilir. Bazı kaynaklar boluk, bazıları kıtlık olacağını söyler. İt yılında ölümler, savaş, kıtlık artar ve kötü bir yıl sayılır. Son yıl olan domuz yılı da kötü özellikleriyle öne çıkar. Düşmanlıklar, hastalıklar, afetler bu yılda çokça görülür. Sonuç olarak yılları genel itibariyle şu şekilde iyi, kötü ve ne iyi ne kötü olarak üç gruba ayırabiliriz:

İyi yıllar: Tavşan yılı, koyun yılı.

Kötü yıllar: Sığır yılı, pars yılı, ejder yılı, yılan yılı, at yılı, maymun yılı, it yılı, domuz yılı.

Ne iyi ne kötü yıllar: Şıçan yılı, tavuk yılı

Ulaştığımız bu sonuca bakılarak kaynaklardaki kehanetlerin genelde olumsuz olduğu görülür. İyi ve ne iyi ne kötü olarak nitelenen yıllarda sadece ikişer yıl bulunmasıyla beraber geri kalan sekiz yıl kötü özellikleriyle ön plana çıkar. Kaynaklarda özellikle olumsuz etkilerin üzerinde durulması halkı, gelebilecek kötülüklerden koruma, zorluklara karşı önlem almaya sevk etme, tembellikten alıkoyma gibi nedenlerden dolayı olabilir.

3.1.1.4.2. Miladi Yılların Çevrilmesi

Miladi yılları On iki hayvanlı Türk takvimine çevirmek için yıl dokuzla toplanır. On ikiye bölünür. Kalan sayı on iki hayvanlı Türk takvimine göre ifade edilen yılı belirler. Örneğin 1998 yılının on iki hayvanlı Türk takvimindeki karşılığını bulmak için 1998 sayısı dokuz ile toplanır ve 2007 sonucu bulunur. 2007 sayısı ise 12'ye bölünür ve 3 kalır. Sonuç olarak 1998 yılı on iki hayvanlı Türk takviminin üçüncü yılı olan pars yılına denk gelir. Başka bir örnek olarak 2023 yılını ele alalım. 2023 sayısına 9 ekleyince 2032 sayısını elde ederiz. Bu sayıyı 12'ye bölünce 4 sayısı kalan olur. Bu da on iki hayvanlı Türk takviminin üçüncü yılı olan tavşan yılına denk gelir.

Aşağıdaki tabloda bazı miladi yılların on iki hayvanlı Türk takviminde karşılık gelen yıl isimlerine yer verilmiştir:

Tablo 12. On İki Hayvanlı Türk Takvimi Yılları ve Miladi Yıl Karşılıkları

1.	Sıçgan (sıçan)	1900	1912	1924	1936	1948	1960	1972	1984	1966	2008	2020
2.	Sığır / Ud (Öküz)	1901	1913	1925	1937	1949	1961	1973	1985	1997	2009	2021
3.	Bars (pars)	1902	1914	1926	1938	1950	1962	1974	1986	1998	2010	2022
4.	Koyon / Tavışgan (Koyun/ Tavşan)	1903	1915	1927	1939	1951	1963	1975	1987	1999	2011	2023
5.	Nag (Timsah)	1904	1916	1928	1940	1952	1964	1976	1988	2000	2012	2024
6.	Cıyan (Yılan)	1905	1917	1929	1941	1953	1965	1977	1989	2001	2013	2025
7.	Cılkı/ Yund (At)	1906	1918	1930	1942	1954	1966	1978	1990	2002	2014	2026
8.	Koy (Koyun)	1907	1919	1931	1943	1955	1967	1979	1991	2003	2015	2027
9.	Biçin (Maymun)	1908	1920	1932	1944	1956	1968	1980	1992	2004	2016	2028
10.	Takagu (Tavuk)	1909	1921	1933	1945	1957	1969	1981	1993	2005	2017	2029
11.	İt (Köpek)	1910	1922	1934	1946	1958	1970	1982	1994	2006	2018	2030
12.	Doŋuz (Domuz)	1911	1923	1935	1947	1959	1971	1983	1995	2007	2019	2031

3.1.1.5. Yıllara Göre Doğanların Özellikleri ve Yaş Hesapları

On iki hayvanlı Türk takviminde insanların doğdukları yıla göre çeşitli özelliklere sahip olduğu düşünülür. Bunun yanında yılara göre yaş hesabı yapmak da mümkündür.

3.1.1.5.1. Doğanların Özellikleri

On iki hayvanlı Türk takvimindeki her bir yılın özelliğine göre o yılda doğmuş insanların da belirli özellikleri tespit edilmiştir. Kaynaklar bu özelliklere göre karakter analizi yapmıştır. On iki hayvanlı Türk takvimindeki yıllara göre doğanların özellikleri farklı kaynaklarda yer almaktadır. Aşağıda Kore inanışlarına, Celâlüddîn Mehmed Abdullah Yezdî'nin *Tuhfet ül Müneccimîn*, Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir*, Abdül Gaffar'ın *Umdet üt Tevarih*, İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye*, İbrahim Hakk'nın *Ma'rifetnâme* adlı eserlerinde belirttiği özelliklere, Türkmen, Kırgız, Tuva ve Hakaslar arasında yaşayan rivayetlere yer verilecektir.

2.5.1.5.1.1. Sıçan Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.334) bu yılda doğan insanlar neşeli, becerikli, tutumlu, zeki ve girişken olurlar. Ticari ve siyasi hayatta genellikle başarılıdırlar. Sır saklarlar ama dedikodu yapmayı da severler. Bu yılda doğan insanlar sadece kendilerine yakın olan kimselere karşı cömerttir. Ejderha maymun ve boğa yılında doğanlarla iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.101) bahsedildiği üzere bu yılın ilk üçünde dünyaya gelen kimse zalim olur; ikinci üçte dünyaya gelen kimse bilge, temkinli ve edebli olur; son üçte dünyaya gelen kimse yalan söyleyen, boş konuşan ve cahil kimse haline gelir. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.250) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler sağlıklı olur. Yılın ortasında dünyaya gelenler akıllı, bilgili ve güzel huylu olur. Yılın sonunda dünyaya gelenler yalancı ve hilekâr olurlar.

İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.21) isimli eserine göre bu yılın ortasında dünyaya gelenler çabuk kavrayışlı, anlayışlı; sonunda doğanlar yalancı ve münafık olur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.101) göre bu yılın başında doğan çocuklar akıllı ve iyi kalpli olurlar. Ortasında dünyaya gelenler çok yalan söyleyen kimselerdir ve kötü huylu olurlar; sonunda dünyaya gelenler ise kötülük yapan kimselerdendir. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre bu yıl doğanlar çok akıllı olur.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.678) sıçan yılında doğanlar eşine az rastlanan hareketli insanlardır. Konuşmada kabiliyetlidirler. İşleri yolunda gider ve sezgileri güçlüdür. Uyumayı seveler. Araştırmaya meraklıdırlar ve zor olayların üstesinden gelirler. Kötü işlerden kaçarlar. Gece dünyaya gelenler gündüz dünyaya gelenlere göre daha çeviktirler. Gündüz doğanlar ise çok pis ve korkaktırlar. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) bu yılda doğanlar rahat ve tepkisiz gibi dursalar da aslında içlerinde haraketli insanlardır. Dertlerini içlerinde yaşar, dışarı vurmazlar. Göz önünde olmayı sevmezler. Sevdikleri kişilere çok değer verirler. Bu yılda doğan kişilerle maymun, ejder, sığır yılında doğan kişilerin evliliği mutluluk getirir. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) sıçan yılında doğan erkekler akıllı ve tutumlu olurlar. Duygularını belli etmezler, sakin ve ılımlı görünseler de aslında sinirlidirler. Bu yılda doğan kadınlar ise kendilerine hakim olabilen ve öz güven sahibi kişilerdir.

2.5.1.5.1.2. Sığır Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.334) bu yılda doğan insanların başlıca özellikleri çalışkan, güvenilir, gerçekçi, sistemli sakin ve sabırlı olmalarıdır. Bunun yanında sinirli ve inatçılardır. Yılan, fare ve horoz yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.101) bu yılın ilk kısmında doğanlar bilge ve anlayışı geniş kişiler olur. İkinci kısmında doğanlar üzüntülü ve sıkıntılı olur. Son kısmında doğanların ise aklı az olur, boş konuşur. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.251) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler akıllı ve bilgili olurlar. Yılın ortasında doğanlar güzel yüzlü, iyi huylu olurlar, ayrıca eğlenmeyi severler. Yılın sonunda doğanlar sürekli üzgün olurlar.

İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.21-22) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar alim, ortasında doğanlar gösterişli olur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.101) göre bu yılın başında doğan kişiler kendi işleriyle meşgul olmak yerine başkalarının işine karışırlar. Ortasında doğan kişiler güzel suratlı, zeki ve mutlu olurlar. Yılın sonunda doğan kişiler ise kederli ve mutsuz olur. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan, 2019, s.102) bu yılın başında dünyaya gelen kişiler zeki olurlar. Yılın ikinci üçte birinde dünyaya gelen kişiler güzel yüzlü fakat sıkıntılı olurlar.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.678) bu yılda dünyaya gelen erkekler, kadınlara karşı nazik olurlar. Genelde kalabalıktan uzak durmayı severler. Akıllıdırlar ve bir konu hakkında doğru düşünebilme yeteneğine sahiptirler. Yaşamları şanslı geçer. Bu yılda doğan kızlar iseyine şanslı bir hayat sahibi olurlar, hastalık gelse de uzun bir ömür sürerler. Sığırın ağır yaratılışlı olmasından dolayı sığır yılında doğanlar da ciddi ve düşünceli, geçmişi hatırlayarak öğrenilen dersleri ve hayat tecrübelerini göz önünde bulunduran bireylerdir. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) ise sığır yılında doğanlar az konuşur ve sabırlıdırlar. Hızlı sinirlenebilirler, dış görünüşleri güzeldir, çok zekidirler ve hızlı düşünürler. Gelenek ve inançlarına bağlıdırlar. Ticarette başarılı olamazlar. Aile yaşamlarına düşkündürler. Fare ya da tavuk yılında doğanlarla evlenmeleri uğur getirir. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) bu yılda doğan insanlar çok çalışkan, sabırlı ve ağırkanlıdır. Geleneklere bağlıdırlar ve yeniliklerden hoşlanmazlar. Bu yılda doğan kadınlar ise iyi kalpli, dikkatli ve duygusaldırlar.

2.5.1.5.1.3. Kaplan Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.334) bu yılda doğan insanlar cesur, samimi ve sevecendirler. Tez canlılıklarıyla ön plana çıkarlar. Haraketlerini tahmin etmek zordur ve bazen kendilerinden yaş veya mevki bakımından büyük olanlarla zıtlaşırlar. İşlerinde pratiktirler. Yılan fare ve horoz yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.102) yılın başında doğan kişiler güzel suratlı ve cesur olur. Yılın ortasında doğan kişiler ise zengin olur. Sonunda doğan kişiler ise zekasını kullanmayan kişlerdir. Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.252) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler iyi huylu, sevecen ve güçlü, yılın ortasında doğanlar güzel yüzlü ve iyi huylu olurlar. Yılın sonunda doğanlarise akılsız, korkak ve tembel olurlar.

İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.22) isimli eserine göre bu yılın ortasında ve sonunda doğanlar sersem ve söz dinlemez olur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.102) göre bu yılın başında doğan çocuklar yumuşak yüzlü olur. Yılın ikinci üçte birinde doğanlar olgun yapıda kişilerdir. Yılın son üçte birinde doğan insanlar ise erişkin olur. Yazarları ve tarihleri bilinmeyen kimi kaynaklara göre yılın başında doğanlar bedenen güçlü ve kişilik olarak da haraketli ve iş bitiren kimseler olur. Devlet kademelerinde yükselirler. İkinci üçte birde doğanlar tatlı dilli, hayvanlarla iyi anlaşan kişilerdir. Fakat bu kişiler deniz konusunda dikkatli

olmalıdır zira deniz seferleri sırasında zarar görebilirler. Yılın son üçte birinde doğanlar tembeldirler ve sorumluluklarını yerine getirme konusunda başarısızdırlar.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.678-679) bu yılda doğan kişiler sıcakkanlı ve sosyal kişilerdir. Aynı zamanda fiziksel kuvvete sahip olmalarından dolayı askerliğe uygun yaratılıştadırlar. Bu yılda doğan kadınlar ise erkeklerle inatlaşırlar ve söylediklerini dinlemezler. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, 3 s.36) bu yılda dünyaya gelen kişiler temiz kalpli, huyları güzel fakat aniden sinirlenen insanlardır. Mühim karar verecekleri anlarda tereddüt ederler ve bu tereddütleri sonucu bir çok fırsat kaçırırlar. İnsanlarla tartışmak hoşlarına gider. Genelde düşünmeden iş yapar ve sonradan pişman olurlar. Bu yılda dünyaya gelenlerin at ya da ejder yılında doğanlarla evlenmeleri uğur getirir. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) ise duygusal, güçlü ve ihtiraslıdırlar bu nedenle genelde mutlu olmazlar. Hayatları sürprizlerle doludur. Bu yılda doğan kadınların karşılıklı sevgi bulmaları zordur. Maddî sıkıntı çekerler ve aile hayatlarında problemleri olur. Tuva inanışına göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) kaplan yılında doğan kadınlar zor bir hayat yaşar, evlendiğinde bile mutsuz bir yaşama sahip olacağına inanılır.

2.5.1.5.1.4. Tavşan Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.334) bu yılda doğan insanlar dürüst ve saygılıdırlar. Problemleri kolayca çözerler. Üstün zevke sahip, işlerinde dikkatli insanlardır. Yılan, maymun ve at yılında doğanlarla iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.102-103) bu yılın ilk üçte birinde doğanların talihi iyi olur, bu kişiler yiğit ve çalışkandır. Ama sözlerine güvenilmez. Yılın ortasında doğanlar bahtları açık olmayan, uzağı göremeyen kişiler olur. Yılın sonunda dünyaya gelenler ise boş konuşan kişilerdir.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.253) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler ciddiyetsiz olurlar. Yılın ortasında doğanlar akıllı, mübarek ve bilgili olurlar. Yılın sonunda doğanlar vahşi yaratılışlıdırlar, insanlarla iyi anlaşamazlar. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.22) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar avcı, sonunda doğanlar konuşkan olur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.103) göre bu yılın başında doğan çocuklar kötü huylu, ortasında doğanlar güzel, sonunda doğanlar vahşi olur.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.679) bu yılda doğan kişilerin sezgileri güçlüdür, merhametlidirler. Tavşan tabiat olarak korkak bir canlı olduğundan dolayı bu yılda doğanlar da bu özelliği taşır. Zor işleri sevmezler ve kaçarlar. Tartışmadan ve huzursuzluktan hoşlanmazlar. Yaşamları boyunca büyük ölçüde orta yolda ilerlerler, ne zengin ne fakirdirler ne çok iyi ne de kötü olurlar. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) tavşan yılında doğanlar temiz kalpli, çalışkan, özverili, görgülü, dış görünüşeri güzel kişilerdir ama kibirlidirler ve çabul sıkılırlar ve küçük şeyler için üzülürler. Koyun, domuz ve ya köpek yılında doğanlarla evlenmeleri daha uygun olur. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) bu yılda doğan insanlar üstün yetenekli olurlar ve toplumda öne çıkarlar. Bu yılda doğan kadınlar ağırbaşlıdırlar ve ince zevkleri ve nezaketleriyle öne çıkarlar. Tuva inanışına göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) bu yıl içinde doğanlar, ne çok iyi ne de çok kötü, orta hâlli bir hayat sürerler.

2.5.1.5.1.5. Ejder Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.334-335) bu yılda doğan insanların özellikleri çalışkan, yetenekli, esprili ve idealist olmalarıdır. Kararlı kimselerdir ve bu durum insanlara güven telkin eder. Kolay heyecanlanırlar ve kolay sinirlenirler. Maymun, fare ve horoz yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.103) bu yılın başında dünyaya gelen kişiler kötü davranışlı olur ve insanlar arasında sosyal bir kişiliğe sahip değillerdir. Yılın ikinci üçte birinde doğanlar doğru sözlüdürler ve işlerini iyi yaparlar. Yılın sonunda doğanlar sinirli ve hayâsız olur.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.254) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler topluma faydalı olurlar. Yılın ikinci üçte birinde doğanlar kötü huylu olurlar. Yılın son üçte birinde dünyaya gelenler ise sıkıntılı kimselerdir. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.22) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar kötü talihli, ortasında veya sonunda doğanlar kötü huylu olur. Bu senede doğan kimseden hayır gelmez. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.103) göre bu yılın başında doğanlar akılsız ve beceriksiz, ortasında doğanlar yumuşak, sonunda doğanlar ise utanma duygusu olmayan kişilerdir.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, 679) ejder veya balık yılı olan bu yılda doğanlar zengin ve uzun yaşayan kimselerdir. Kendi başlarına buyruklardır ama kimseye de karışmazlar. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) Ejder yılında doğan insanlar sağlıklı, güçlü, temiz kalpli, merhametli, güvenilir ve enerji dolu insanlardır. Bu insanların mükemmelliyetçi yapısı herkesin onlara saygı duymasını sağlar, insanları kolayca etkileyebilir. Bu yılda doğan kişilerin fare, yılan, maymun veya tavuk yılında doğanlarla evlenmeleri iyi görülür. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) bu yılda doğan kişiler sağlıklı ve güçlü olurlar. Fakat etrafındaki kişilere ve kendilerine karşı serttirler. Tuva inanışına göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) bu yıl içinde doğanlar zengin olur ve iyi bir yaşam sürerler.

2.5.1.5.1.6. Yılan Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.335) bu yılda doğanlar hem büyüleyici hem de ileri görüşlü bir kişiliğe sahip olurlar. Fakat kibirli, bencil ve cimri olmaları onların kötü özelliklerindendir. Parayla ilgili meselelerde şansları açıktır. Boğa, horoz ve ejderha yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.103) bu yıl üçe bölündüğünde ilk üçlük kısmında doğan insanların özellikleri mülayim, sakin, vakarlı ve uzun ömürlü olmalarıdır. İkinci üçlük kısımda dünyaya gelenler kindar ve kötü niyetli olur. Son üçlük kısımda dünyaya gelenler ise sert, hilekâr ve ihmalkârdırlar.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.255) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler güzel yüzlü ve tatlı dilli olurlar. İşleri genelde yolunda gider. Yılın ortasında doğanlar ağır, sakin ve güzel huyludurlar. Yılın sonunda doğanlar sert sözlerle konuşan kimseler olur ve genellikle yalan söylerler. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.22) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar çok bilen ve az söyleyen kişilerden olur. Sonunda doğanlar ise kötü sözlü, bilgisiz olur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.103) göre bu yılın başında doğan çocuklar sakin ve bilgili, ikinci üçlük kısmında dünyaya gelenler kötü davranışlı, son üçlük bölümünde dünyaya gelenler ise çirkin ve kötü davranışlı olur. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre yılan yılının başında doğanlar iftiracı kimseler olur. Ortasında doğanlar tamahkâr fakat kindar, son zamanlarda dünyaya gelenler ise sert konuşan ve katil olma ihtimali taşıyan kişiler olur.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.679-680) bu yılda doğanlar da şanslı olur, güçlü ve kuvvetli olmalarıyla öne çıkarlar. Bu yılda dünyaya gelen kişilere çevresindekiler saygı duyar. Yılan yılında doğan kadınların ise hayatları zorluklar ile doludur ve inatçılıklarıyla bilinirler. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) bu yılda doğanlar zeki, mantıklı kişilerdir ve konuşkan değillerdir. İnsanlara saygı duyarlar kendilerine de saygı duyulur. Soğukkanlıdırlar ve çok hızlı karar verirler. Bazıları biraz cimridir; borç para vermeyi sevmezler. Bu kişilerin sığır ya da tavuk yılında doğanlarla yapacakları evlilikler mutluluk getirir. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) bu yılda doğan insanlar sakin kişilerdir, hızlı karar verirler ama bazen çok tembel olurlar. Bu yılda doğan kadınlar kocalarını seçmek ve kendilerine bağlamak konusunda yeteneklilerdir.

2.5.1.5.1.7. At Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.335) at yılında doğanlar neşeli, canlı ve popülerdirler. Genellikle mutlulardır ve zor durumlara kolay uyum sağlarlar. Genelde vefasız ve gevezedirler. Olayları tahlil edebilmekteki yetenekleri ve işle ilgili sıkıntıların üstesinden kolayca gelebilmeleri onların iyi bankacı ve iş adamı olmalarını sağlar. Kaplan ve köpek yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.104) bu yılın evvelinde doğanlar bilgili, akıllı, yüksek himmetli olur. Yılın ikinci kısmında dünyaya gelenler dürüst, doğru sözlüdür. Yılın son bölümünde dünyaya gelenler ise kötü huylu, kötü düşünceli ve kin tutucudurlar.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.256) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler akıllı ve bilgili olurlar. Hükümdarlar tarafından saygı duyulan kişilerdir. Yılın ortasında doğanlar cahil olurlar. Yılın sonunda doğanlar kötü huylu olurlar. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.22-23) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar akıllı ve halk arasında saygı gören kişilerdir. Ortasında ve sonunda doğanlar kötü huyludur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.104) göre bu yılın ilk kısmında dünyaya gelen kişiler tatlı dilli ve muhabbeti seven kimselerden olurlar ama sıkıntı çekerler. Yılın ortasında doğanlar iyi işli güzel huylu olur. Son zamanda dünyaya gelen kişiler ise sıkıntılı, kötü sözlü ve kötü huylu olur.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.680) at yılında doğanlar güçlüdürler, kendilerine güvenleri çoktur. Haraket etmeyi ve çalışmayı çok severler. Gündüz dünyaya gelmiş

kişiler aceleci, gece dünyaya gelmiş kişiler zevkine düşkün bir karakter gösterirler. Bu kişiler pahalı kıyafetlere çok para harcarlar. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) At yılında doğanlar güzel yüzlü, akıllı ve neşeli insanlardır. Eğlenceyi severler. Özgür kişiliğe sahiptirler. At yılında doğanlar: pars, köpek, koyun yılında doğanlarla evlenirlerse mutlu olurlar. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) at yılında doğan erkkeler haraketli, gururlu, becerikli ve girişkendirler. Kadınlar ise yönetmeyi severler, çalışkanlardır ve ruh halleri değişkenlik gösterir.

2.5.1.5.1.8. Koyun Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.335) bu yılda doğan insanların başlıca özellikleri uysal, sevecen ve bazen de utangaç olmalarıdır. Onlar aynı zamanda kötümserdirler. Endişelenmeye yakın yaratılsalar bile yaşadıkları problemleri çabucak unuturlar. At domuz ve tavsan yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.104) ilk kısımda dünyaya gelen kişiler bereketli ve güzel suratlı olur. Yılın ikinci üçlük kısmında dünyaya gelenler vefasızdır. Yılın sonunda doğanlar ise akılsız ve kısa ömürlüdürler.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.257) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler iyi huylu, akıllı, bilgili ve gönlü geniş kimselerdir. Yılın ortasında doğanlar oldukça akıllı ve bilgili olurlar. Yılın sonunda doğanlar ise akılsız ve az düşünceli olurlar. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar halkı bir araya toplamaya mahirdir. Yılın ortasında doğan erkeklerin düşmanı çok olur fakat kızlar iyi olur. Sonunda doğanların ise ömrü az olur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.104) göre bu yılın başında doğan çocuklar başkalarına yarar sağlayan kimseler, ortasında doğanlar sakin ve sıkıntısız, sonunda doğanlar ise kötü huylu olur.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.680) Koyun yılında doğanların sezgileri güçlüdür, herkese saygılı davranırlar ve sevgi hisleri kuvvetlidir. Yalnızlığı sevmezler. Övünmeyi, insanlar arasında öne çıkmayı severler. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) bu yılda doğan kişiler temiz kalpli, uyumlu ve hassas kimselerdir. Dini inanç açısından kuvvetlidirler. Bu kişiler tavşan, domuz ve at yılında doğanlarla evlenirlerse mutlu olurlar. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) koyun yılında doğan kişiler iyi kalpli, çalışkan, meraklı, alçak gönüllü ve sağduyuludur.

Zevkleri incedir ve yaratıcılıkları gelişmiştir. Tuva inanışına göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.291) bu yıl içinde doğanlar uzun ve mutlu bir hayata sahip olurlar.

2.5.1.5.1.9. Maymun Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.335) bu yılda doğan insanlar kıvrak zekâlı, becerikli ve eşine az rastlanır türden kimselerdir. Kararları çabuk verirler ama biraz kibirlidirler. Hırslarıyla hareket etmeye meyillidirler. Yenilikçilerdir ve bu özellikleriyle dil öğrenimi konusunda yeteneklilerdir. Ejderha ve fare yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.104) bu yılın başında doğan insanlar kötü yaratılışlı olur. İkinci kısımda dünyaya gelenler kurnaz ve kıskanç kimseler olur. Son kısımda dünyaya gelenler ise akılsız olur.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.258) adlı eserinde belirttiği üzere ise yılın ilk kısmında dünyaya gelenler güzel suratlı ve iyi huylu olur. İkinci üçlük kısımda dünyaya gelenler yalancı olur. Yılın sonunda doğanlar ise vefasız olurlar. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar halk tarafından sevilip sayılan kişilerdir. Ortasında ya da sonunda doğanlar ise kötü kimseler olur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.104) göre bu yılın başında doğanlar güler yüzlü ve iyi huylu, ortasında doğanlar haset edici ve sonunda kısımda dünyaya gelenler ise huyu kötü ve vefasızdırlar. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre (Turan, 2019, s.104-105) yılın başında doğanlar zeki, çabuk anlayışlı, ortasında doğanlar yalancı, sonunda doğanlar ise kötü huylu ve vefasız olur.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.680) Maymun yılında doğanlar eğlenmeyi severler, ileri görüşlü, sıcakkanlı fakat biraz kurnaz ve hemen öfkelenen bir yapıya sahiplerdir. Kadınlar ise özellikle çeviklikleriyle dikkati çekerler. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) bu yılda dünyaya gelenler kurnaz ve akılı kişilerdir. Çok okurlar, bilgilerini artırmaya çalışırlar, öğrenmeyi severler. Özgürlüklerine düşkündürler ve evliliklerinde mutlu olurlar. Maymun yılında doğanların ejder ve fare yalında doğanlarla evlenmeleri tavsiye edilir. Hakas inancına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) bu yılda doğan insanların hafızaları kuvvetlidir, yeni şeyler öğrenmeyi severler. Bu kişiler hızlı sinirlenir ve çabuk sakinleşirler. Bu yılda doğan kadınlar çok çabuk sever fakat çabuk bırakırlar. Tuva inanışına göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.292) bu yılda doğanların hayatları zorluklarla geçer.

2.5.1.5.1.10. Tavuk Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.335) bu yılda doğan insanların öne çıkan özellikleri genellikle yanlış anlamaya yatkın olmalarıdır. Genellikle yerine getirebileceklerinden daha fazla söz vermeye meyillidirler. Ruh halleri genel olarak karamsardır. Talihleri de ruh halleri gibi inişli çıkışlıdır. Yılan, ejderha ve boğa yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'de (1169) (Turan, 2019, s.105) ilk kısımda dünyaya gelenler güzel yüzlü ve zeki kişilerdir. İkinci kısımda dünyaya gelenler sinirli ve fesat çıkarıcıdırlar. Sonunda kısımda dünyaya gelenler ise tatlı konuşur ve tedbirli davranır.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.259) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler iyi kimselerdir ve insanlar tarafından sevilirler. Yılın ortasında doğanlar fâsık olurlar. Yılın sonunda doğanların ise düşmanları çok olur. Ama bunun yanında güzel huylu ve sevecen olurlar. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23) isimli eserine göre bu yılın başında doğanların yüzü güzel olur, ortasında doğan kimseler kendilerine güvenilen insanlardan olurlar. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.105) göre bu yılın başında doğan çocuklar güzel ama kıymeti az, ortasında doğanlar eziyet verici olur. Sonunda kısımda dünyaya gelenler ise cömert ve misafirperver olur.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.680-681) genelde cimridirler, ayrıca kuvvetli ve azimli olmalarıyla da ön plana çıkarlar. Gururlu, edepli ve ahlaklı olmalarıyla bilinirler. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) Tavuk yılında doğanlar; doğru sözlü, cesur, akıllı, çalışkan ve yeteneklidirler. Sözlerinde dururlar. İyi giyinmeyi, güzel görünmeyi severler. Bu yılda doğanların sığır, yılan veya ejder yılında doğanlarla mutlu evlilikler olur. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) bu yılda doğanlar yetenekli ve çalışkandır. Kendilerine güvenleri fazladır. Kararlı görünmelerine rağmen ürkektirler. Bu yılda doğan kadınlar ise evlerinde özenlidirler.

2.5.1.5.1.11. İt Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.335-336) köpek yılında doğanlar zeki ve organizatördürler. Espri yetenekleri gelişmiştir. Sorumluluk duyguları ve sadakatleriyle tanınırlar. Sır saklarlar ama aynı zamanda bencil ve dik başlıdırlar. At, kaplan, tavşan ve domuz yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.105) bu yılın başında doğanlar kötü huylu ve köpek sıfatlı olur. Bunun yanında mücadeleci özellikleri de göze çarpar. İkinci

kısımda dünyaya gelenler zeki ama insanların saygı göstermediği kişilerden olur. Son kısımda dünyaya gelenler ise cesur ve vefalı olur.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.260) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler kötü huylu olup insanlar arasında kavga çıkmasına sebep olurlar. Yılın ortasında doğanlar akılsız olurlar. Yılın sonunda doğanlar cahil olurlar. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar kötü tabiatlı ve kötü sözlü, ortasında veya son kısmında dünyaya gelenler ise yürekli ve vefalı olur. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.105) göre bu yılın başında doğan çocuklar kötü sözlü ve çok yiyen kimselerden olur. Ortasında dünyaya gelenler çok kavga eder, son kısımda dünyaya gelenlet ise azla yetinen ve vefalı kimselerdendir.

Kırgızlara göre (Biray, 2009, s.681) it yılında doğan kimseler hisleri güçlü insanlardır ve daima temkinli davranırlar. Gece doğanlar çevrelerindeki her şeye karşı dikkatlidir. Gündüz doğanlar ise temiz değillerdir ve çok yemek yerler. Bu yılda doğanlar, akıllı, güçlü hafızalı ve kendine güvenen kişilerdir. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) it yılında doğmuş kimseler vefalı, temiz kalpli, sır saklayan insanlardır. Adaletsizliğe katlanamazlar. Bunun yanında inatçılıklarıyla bilinirler. Genelde bu yılın insanlarından çok iyi liderler ve yaşadığı topluma hizmet edecek kişiler çıkar. At, pars ya da tavşan yılında doğanlarla evlilik yapmaları uygun olur. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) bu yılda doğan kimseler namuslu, sadık, ve dürüst kimselerdir. Başladıkları işi sonuna kadar götürürler. Kadınlar zarif ve akıllıdırlar. Sakin ve yalnız yaşamayı severler.

2.5.1.5.1.12. Domuz Yılı

Kore İnanışına göre (Kara, 2006, s.336) Domuz yılında doğanlar, cesur, vefalı ve naziktirler. Yeni şeyler öğrenmeyi severler. Tez canlı ve içedönüktürler. Dostluk kurduklayrıyla sağlam ilişlileri olur fakat dostluk kurmakta zorlanırlar. Özellikle edebiyat ve sanatta oldukça başarılıdırlar. Tavşan, koyun, köpek ve ejderha yılında doğanlarla daha iyi anlaşırlar. *Tuhfet'ül Müneccimîn*'e göre (1169) (Turan, 2019, s.105) bu yılın başında dünyaya gelenler güzel yüzlü, edepli ve zeki olur. Sonunda dünyaya gelenler ise kahraman ve meşhur kimseler olur. Fakat çok kan dökerler.

Firdevsi-i Tavil'in *Tali-i Mevlâd-i Kebir* (16.yy) (Berdibek, 2017, s.261) adlı eserinde belirttiği üzere ise bu yılın başında doğan kişiler cahil olurlar.Yılın ortasında doğanlar

güzel huylu olurlar.Yılın sonunda doğanlar güçlü, kuvvetli, cesur ve yiğit olurlar. Ama bunun yanında kötü huyludurlar. İsmail Bin Abdullah'ın *Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye* (1750) (Kaya, 2012, s.23-24) isimli eserine göre bu yılın başında doğanlar kuvvetli, katı yürekli ve savaş çıkarıcı olurlar. *Ma'rifetnâme*'ye (1757) (Turan, 2019, s.106) göre bu yılın başında doğan çocuklar kendini beğenmiş ve bencil, ortasında doğanlar yalancı, sonunda doğanlar ise yumuşak huylu olurlar. Yazarları ve tarihleri belirsiz olan bazı kaynaklara göre yılın başında doğanlar ahlaklı ortasında doğanlar akıllı ve ilim sahibi, sonunda dünyaya gelenler ise akılsız, bilgisiz ve kötü huylu olurlar. Fakat bu kimselerin kahramanlık özelliği de vardır.

Kırgız inanışına göre (Biray, 2009, s.681) bu yılda doğanlar kibirlidirler ve başkalarının onları övmesinden hoşlanırlar. Rahatı, sessizliği ve temizliği severler. Yemek yemek onla riçin güzel bir zevktir. Kadınlar, edeplidirler, iyi terbiye almışlardır. Türkmen inanışına göre (Kara, 2006, s.336) domuz yılında doğmuş olmalarından ve bu hayvanın pis bir hayvan olarak nitelenmesinden dolayı bu yılda doğanların ömür boyu temizliklerine dikkat etmesi gerekir. Kirliliğin bu insanlar için tehlikeli olduğu söylenir. Dostları azdır fakat olan dostlukları sağlamdır. Bu insanların kalbi çabuk kırılır ama cesurdurlar. Çok meraklı okumayı ve öğrenmeyi seven kimselerdir. Bu yılda doğanlar, tavşan ve koyun yılında doğanlarla evlenirlerse daha iyi olur. Hakas inanışına göre (Butanayev, 1994, s.464-467) bu yılda dünyaya gelmiş kişiler fedakârlıklarıyla tanınır. İnsanlara çok çabuk inanırlar ve dostları azdır ama dostlarına değer verirler. Dışardan iyi kalpli görünseler de kindardırlar. Bu yılda doğan kadınlar iyi kalpli ve samimi olurlar. Tuva inanışına göre (Badarç & Koçoğlu Gündoğdu, 2017, s.292) domuz yılında doğanların, sağlıklı, güçlü ve mutlu olacakları düşünülür.

Yukarıdaki kaynaklarda verilen bilgileri incelediğimizde yıllara göre doğanların çeşitli özellikleri olduğunu görüyoruz. Bunların bir kısmı olumlu özellik taşırken bir kısmı da olumsuz özellik taşır. Yılların özelliklerinde olduğu gibi burada da kimi yerde farklı kaynaklarda aynı yıl doğanlar için zıt özellikler ifade edilmiştir. Bazı kaynaklar yılı üçe ayırıp başında, ortasında ve sonunda doğanlara farklı özellikler atfetmişlerdir. Kimi kısımlarda da o yılda doğan kadınlar ve erkeklerin özellikleri farklılaştırılmıştır. Böylece insanlar takvimdeki yıllara göre o yılda doğan kişilerin özelliklerini tahmin etmeye çalışmış ve bu tahminlerle kişilere fark ettirmeden öğütler vermeyi amaçlamıştır.

3.1.1.5.2. Yaş Hesapları

Türk topluluklarında her birine müçel adı verilen on iki yıllık devreden oluşan Türk takvimine göre yaş hesapları yapılmaktadır. Bu takvimin ve yaş hesabının kullanıldığı Türk coğrafyalarında insanlar yaşını değil, içinde bulunduğu müçeli söyler. Bu devreler şöyledir:

Tablo 13. On İki Hayvanlı Türk Takvimine Göre Yaş Hesapları

Birinci müçe	Çagalık / Bebeklik müçesi	0- 13 yaş
İkinci müçe	Cahıllık / Çocukluk müçesi	14-25 yaş
Üçüncü müçe	Yigitlik müçesi	26-37 yaş
Dördüncü müçe	Orta yaş müçesi	38-49 yaş
Beşinci müçe	Ak sakallık müçesi	50-61 yaş
Altıncı müçe	Gartañlık/İlk yaşlılık müçesi	62-73 yaş
Yedinci müçe	Garrılık/yaşlılık müçesi	74-85 yaş
Sekizinci müçe	-	86-97 yaş

Kaynak: Aynakulova,2007, s.24.

Altaylılar ise takvimi devrelere ayırmışlar buna göre insanların yaşamlarına dair nasihatler vermişlerdir. İnsanların ömrünün 13, 25 ve 37. yaşında, yani 1. 2. ve 3. devresinde hastalık ve hatta ölüm tehlikesi atlatacağını ve bu yıllarda dikkatli olmak gerektiğini öğütlerler. İnsan, bu üç devreyi atlatırsa ölünceye kadar rahat yaşayabilir (Karunovskaya, 2010, s.802). Bu nasihatler sayesinde insanlar tedbir alıp yaşamlarını şekillendirmiştir.

3.1.1.6. Takvimin Oluşumu Hakkında Anlatılar[7]

On İki Hayvanlı Türk Takviminin ortaya çıkışı hakkında çeşitli kaynaklarda ve sözlü kültürde birçok efsane ve hikâye anlatılmaktadır. Bu anlatılarda bazı benzerlikler görülür ve anlatıların neredeyse tamamı arkaik ögeler taşır.

3.1.1.6.1. Çindeki Anlatı

Çin'de bu takvimin kökeni ile ilgili çeşitli rivayetler aktarılmaktadır. Bu anlatılara göre Buda, bütün hayvanları yanına çağırmış ve bu hayvanların geliş sırasına göre her birine

[7] Bahsedilen takvim ile ilgili Anadolu'da anlatılan bir anlatıya rastlanmadığı için Anadolu dışında anlatılan anlatılara yer verilmiştir.

birer yıl hediye etmiştir. Yanına ilk gelen fare ilk yılı alırken sonra sırasıyla boğa, kaplan, tavşan, ejderha, yılan, at, koç, maymun, horoz, köpek ve domuz gelmiştir ve hepsinin adı birer yıla verilmiştir.[8] Takvimin kökeni Buda'nın kutsiyetine dayandırılmıştır. Onu dinleyip en hızlı gelen hayvan takvimdeki ilk yerini alır. Böylece Buda'nın sözünü dinleyip hızlı davranmanın önemi de vurgulanır.

3.1.1.6.2. Divân-ı Lügati't-Türk'deki Anlatı

Kaşgarlı Mahmud'un eserinde bulunan on iki hayvanlı Türk takviminin köken anlatısına göre Türk hakanı bir savaşın yılını öğrenmek istemiş ama bir takvim sistemi olmadığı için bu savaşın zamanını kimse söyleyememiştir. Bunun üzerine hakan kendinin ve kendinden sonrakilerin yararlanması için bir takvim sistemi kurmaya karar verir. Böylece gökyüzündeki on iki burç ve on iki ay sayısına bağlı olarak her yıla bir ad koymak ister. Böylece hakan ava gider ve yabani hayvanların Ilısu ırmağı'na doğru sürülmesini söyler. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru ilerlemelerini sağlar. Sudan geçebilen sadece on iki hayvan bulunur ve bu hayvanların adları sudan geçiş sırasına göre yıllara verilir. Bu hayvanlar sırasıyla fare, öküz, timsah, yılan, maymun, tavuk, pars, at, it, tavşan, koyun, domuz olur.[9]

Bu anlatıda Kaşgarlı Mahmud on iki hayvanlı Türk takviminin nasıl oluştuğunu anlatır. Takvimin kökenini bir Türk hakanına bağlar. Fikir ondan çıkmıştır. Türklerce hakanın kutsal bir kişi sayıldığını da göz önüne aldığındığında takvimin kutsal bir temele dayandırıldığını söylenebilir. Ayrıca hakan kutsal olan gök ile takvim hesabının yapılmasını istemiştir. Hakan takvimi belirlemek için bir ava çıkar. Av[10] da Türklerce çok önemli bir olaydır. Tarih boyunca Türkler özellikle yönetici sınıfında av kültürünü devam ettirmiş ve bu olayı törenler düzenleyerek kutlamışlardır. Av aynı zamanda eski halkların temel geçim kaynağı olmuş, savaş konusunda pratik yapmak için de bir ortam oluşturmuştur. Yine bu av sırasında, hakanın hayvanların takvimdeki sırasını belirlemesi bir ırmak kenarında olur. Su kültünün[11] anlatının temel unsurlarından olması da önemlidir. Su iyesinin kutsallığına inanan Türklerce on iki hayvan

[8] Anlatı metni için bk: Ek 2.
[9] Anlatı metni için bk: Ek 3.
[10] Av konusunda daha ayrıntılı bilgi için bk: Ahmet Ongun, Türk Kültüründe Av / Özbay Güven & Gülten Hergüner, Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları / İbrahim Onay, İslam Öncesi Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri Ve İktisadi, Askeri, Dini Değeri.
[11] Su kültü konusunda daha ayrıntılı bilgi için bk: Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi II. Cilt. / Esen Nur Daş, Bursa/Gemlik'te su kültü ve iyeleri / Fatih Ege, Kazaklarda Yer-Su / İskender Oymak, Anadolu'da Su Kültünün İzleri. Fırat.

belirlenirken sudan geçenlerin seçilmesi aynı zamanda hayvanlara da kutsallık katmıştır. Sudan geçen hayvanlar su iyesince kutsanmış, temizlenmiştir.

3.1.1.6.3. Kırgızlardaki Anlatı

Kırgızlardaki anlata göre bu sefer takvimi oluşturmak isteyenler hayvanlardır. Hayvanlar her yıla birer isim koymak istemiş, böylece on iki hayvanlı Türk takvimini oluşturmuşlardır. Ancak takvimdeki yıllara isim verilirken aralarında anlaşmazlık çıkmış, hepsi kendisinin ilk yıl olmasını istemiştir. Bu anlaşmazlık sonucu bir yarışma yapmaya karar vermişler, kim ilk olarak güneşin doğduğunu görürse, onun birinci olacağı konusunda anlaşmışlardır. Deve en uzun boylu hayvanın kendisi olduğuna güvenerek ilk kendisinin göreceğine emindir fakat sıçan gizlice onun başı üzerine çıkar ve güneşi ilk gören olur. Böylece sıçan takvimde ilk yılın ismi olarak yer alır.[12]

Başka bir anlatıda ise yaptığı oyun ile sıçan yine güneşi ilk gören olur ama deve bu olaya çok kızar. Sıçan devenin kulağından inip kül yığınına girerek saklanır. Deve fareyi kül yığını içinde aramaya başlar.[13] Bu anlatıda takvimin oluşumu üzerinde insanların etkisi olmadığı görülür. Fabl edasıyla anlatılan bu anlatıda hayvanlar kendileri toplanıp bir takvim oluşturmaya karar vermiş ve ayların isimlerini belirlemişlerdir. Bunu yaparken aralarında bir anlaşmazlık çıkmış, her hayvan adının ilk aya verilmesi konusunda ısrar etmiştir. Güneşi gören ilk hayvanın birinci seçileceği konusunda anlaşmışlardır. Burada geçen güneş[14] ifadesi ise aydınlanmayı, doğuşu temsil eder ve yine Türk mitolojisinde çok önemli bir yer ifade eder. Anlatının sonunda ders verme amacı da güdülür. Deve kendine çok güvenip kazanacağını düşünürken ondan çok ufak olan sıçan aklını kullanarak yarışmayı kazanır.

3.1.1.6.4. Moğollardaki Anlatı

Moğollar arasında anlatılan on iki hayvanlı takvim ile ilgili anlatıya göre ise takvimdeki on iki yıl için hayvan isimlerini tanrı verir. Fakat on bir hayvanı hemen seçmiş, ama sonuncu için karar verememiş, deve ile sıçanı aday olarak belirlemiştir. Kararsız kalan ve kimsenin üzülmesini istemeyen tanrı kararı deve ve sıçana bırakır. Deve ve sıçan arasında bir yarışma düzenlenir ve sabah Güneş'in ilk ışıklarını kim

[12] Anlatı metni için bk: Ek 4.
[13] Anlatı metni için bk: Ek 5.
[14] Güneş kültü konusunda daha ayrıntılı bilgi için bk: Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II. Cilt*. / Nagihan Çetin, Türk Kültüründe Işık Kültü / Yalçın Kayalı & Esra Büyükbahçeci, Türk Ve Hint Mitolojilerinde Doğa Fenomenleri: Güneş ve Ay / Emre Şen & Fatma Gürpınar, Farklı Kültürlerde Güneş Sembolü.

önce görürse onun kazanacağı söylenir. Deve doğuya bakıp güneşi beklerken sıçan batıya, dağların tepelerine bakar. Bunu yapmasının nedeni Güneş'in doğarken ışıklarının dağların tepelerine yansıyacak olmasıdır. Böylece ilk ışığı sıçan görür ve on ikinci hayvan olarak seçilir. Deve bu olaya sinirlenince sıçan korkarak kül yığınına saklanır ve o günden beri develerin ne zaman kül görürse orada yuvarlanacağı ve en sonunda sıçanı öldüreceği düşünülür.[15]

Moğol anlatısında da takvimin ortaya çıkışı tanrı ile yani bir kutsalla ilişkilendirilir. Anlatıda takvimdeki son hayvana karar veremeyen tanrı bu belirlemeyi hayvanlara bırakır ve anlatının devamı Kırgız anlatısındaki gibi gerçekleşir.

3.1.1.6.5. Buryatlardaki Anlatı

Buryantların anlatısı Kırgız ve Moğol anlatısına benzer. Anlatıda yine ilk yılın kimin adıyla anılacağı konusunda anlaşmazlık çıkmış, deve ve sıçan kavgaya tutuşmuştur. Devamı Moğol anlatısındaki gibi gerçekleşen anlatıyı kazanan yine sıçan olur. [16] Böylece takvim sistemi oluşturulur ve yılların adlandırılması tamamlanır. Bir başka rivayete göre ise olayın devamı biraz farklılık gösterir. Sıçan Güneş'i görmediği halde gördüğünü söyleyerek bir hile yapar ve deve bu hileyi anlar. Deve çok sinirlenir, sıçan ise yine kül yığınına saklanır.[17] Buryantlar arasında anlatılan bu anlatı da Kırgız ve Moğol anlatısıyla büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Yine zekâsını kullanarak deveyi yenen sıçan bu anlatıda diğer anlatılardan farklı bir yol izleyerek yarışmayı kazanmıştır.

3.1.1.6.6. Başkurtlardaki Anlatı

Başkurt rivayetine göre yine hayvanlar toplanarak takvimi oluşturur ve yılları adlandırır. Yine aralarında ilk yılın isimlendirilmesi konusunda anlaşmazlık çıkar fakat bu sefer anlatıda devenin yerini sığır alır. Sığır, kendisinin diğer hayvanlara göre daha uzun olduğunu ve yarışmayı kazanacağını düşünür fakat sıçan yine gizlice onun boynuzuna çıkınca güneşin doğuşunu ilk olarak o görür.[18] Görüldüğü gibi Başkurtların anlatısı Buryant ve Kırgız anlatısına benzer. Tek farkı onlardaki devenin yerini sığırın almasıdır.

[15] Anlatı metni için bk: Ek 6.
[16] Anlatı metni için bk: Ek 7.
[17] Anlatı metni için bk: Ek 8.
[18] Anlatı metni için bk: Ek 9.

3.1.1.6.7. Kazaklardaki Anlatı

Kazaklar arasında geçen anlatıda ise diğerleriyle benzer olarak hayvanlar bir araya gelir fakat takvimde ilk yılı adlandırılması konusunda anlaşmazlık yaşanır. Her hayvan kendi isminin olmasını ister. Sığır, insanlara sütünü, etini ve derisini verdiği için ilk yılın kendi ismi olmasını teklif eder. At ise sığırın verdiklerini verdiğini buna ek olarak binek olarak da kullanılabildiğini ifade eder. Sıra deveye gelince deve ise gücü, susuzluğa dayanıklılığı ve çok yük taşıyabilmesi ile övünür. Koyun ise etinin lezzetli olduğunu, yününden faydalanıldığını ve insanlara süt ve peynir verdiğini söyleyerek ilk yılın isminin koyun yılı olmasını ister. Sıra köpeğe gelince bütün hayvanları kurttan onun koruduğunu ifade ederek ilk yılın kendi hakkı olduğunu belirtir. Bu tartışma böylece devam ederken sıçan bir teklifte bulunur ve kim sabah güneşini ilk defa görürse ilk yıla onun isminin verileceğini söyler. Olayın devamında yine sıçan devenin kulaklarına çıkarak yarışmayı kazanır ve ilk yılı isimlendirme hakkını elde eder.[19] Kazak anlatısında da Başkurt, Buryant ve Kırgız anlatısında geçen, güneşi ilk görme olayı vardır. Bununla beraber anlatının başı farklılık gösterir. Başlangıçta hayvanlar takvimde ilk sırayı alabilmek için insanlara karşı olan yararlarından bahsederler.

Anlatıları toplu olarak değerlendirecek olursak takvimi oluşturan dört varlıktan söz etmek mümkün olacaktır. İlki takvimi tanrının oluşturduğu inanışıdır. İkinci olarak takvimin kökeni Buda'ya dayandırılır. Üçüncü olarak ise takvim sistemini oluşturanın Türk hakanı olduğu düşünülür. Son ve en yaygın olarak ise takvimi on iki hayvan bir araya gelerek oluşturmuştur. Bu açıdan takvime kutsallık katılmaya çalışılmış ve yıl adları ile bunların isimlerini aldıkları hayvanlar arasında bir bağ kurulması sağlanmıştır.

Anlatıda geçen hayvanlara bakılacak olursa neredeyse her anlatıda sıçanın olduğu ve ilk yıla isim verdiği görülür. Sıçan, farklı anlatılarda güçsüzlüğü ile öne çıkar ve genelde karşısında güçlü bir hayvan ile karşılaştırılır (Gardin vd., 2019, s.222). Mitolojilerdeki farklı anlatılarda aklı ile öne çıktığı görülen sıçan tehlikelerden kenidini korur ve diğer hayvanları aklı ile yener. Anlatılarda geçen bir diğer önemli hayvan ise devedir. Deve, Türk kültüründe önemli bir yer taşır. Kervanlar ve ticaret için önemli bir canlı olan deve, anlatılarda da uzun boyu ile öne çıkar vücuduna çok güvenir fakat aklı ve zekası sıçandan daha geri kalmıştır. Aynı zamanda develer gücü, kuvveti ve inatçılığı ile de halk arasında ünlenmiştir. Anlatıda yer alan başka hayvanlar

[19] Anlatı metni için bk: Ek 10.

ise büyük baş hayvan kategorisi altında sayılan boğa, öküz ve sığırdır. Bu hayvanlar, gücü ve üreme özelliği ile tanınır. Bunlar zorlu çalışma koşullarında üretime yardım eder. Mitolojik anlatılarda da yer bulan boğa öküz ve sığır, aynı zamanda bereketin sembolü olarak görülür. Küçük baş hayvan olan ve anlatılarda yer bulan koyun ve koç da bolluğun, bereketin ve gücün sembolü olarak Türk mitolojisinde yerini alır. Kaplan veya pars ise gücü ve hızı ile öne çıkar. Aynı zamanda yıkımı ve yaratılışı temsil eder (Gardin vd., 2019, s.487). Tavşan verimliliği, berekti ve doğurganlığı ile öne çıkar. Çin anlatısında geçen ejderha ise Türk mitolojisinde de yeri bulunan bir hayvandır. Ejderha anlatılarda genelde kötülüğün simgesi olsa da aynı zamanda bilgelik, bereket, güç ve kuvvet ile de ilişkilendirilmiştir. Yılan ise ejderha ile ilişki kurulmuş bir hayvandır. Genelde kötülükle temsil edilen yılan gerek yaratılış efsanelerinde gerek çeşitli mitolojik anlatılarda sıkça yer bulmuştur. Döngüselliğin de temsili olarak görülen bu hayvan hem zehri hem de şifayı, hem koruyuculuğu hem zarar vericiliği, hem aydınlığı hem karanlığı temsil etmesiyle çift yönlü bir güç oluşturur. Bu açıdan iki uç noktayı da temsil eder. At ise gücü, zerafeti, asaleti ve özgürlüğe olan düşkünlüğü ile öne çıkar ve göçebe Türk kültüründe kişiliğe sahip olan hayvanlardan biridir ve kahraman olarak görülür. Alplerin dostu olarak sayılan atlar özellikle savaşlarda kullanılması açısından önemlidir. Tavuk ve horoz özellikle barışın ve doğurganlığın sembolüdür ve Güneş'in doğuşunun habercisidir. Yine takvimde yer alan köpek ise sadakati, koruyuculuğu, dostluğu ile ön plana çıkar. Aynı zamanda Türk kültürü için de önemli bir hayvandır. Maymuna ise Türk mitolojisinde çok rastlanmasa da takvimde bulunan hayvanlardan biridir. Taklitçiliği ve zekası ile ön plana çıkar. Bu takvimde yer alan ama Türk mitolojisinde sık rastlanmayan başka bir hayvan da timsahtır. İnsanlar timsahtan hem korkmuş hem de ona saygı duymuştur. Bereketli suların sembolüdür ve yaşam ile ölüm arasındaki eşiğin bekçisi sayılır (Wilkinson, 2021, s.64). Son olarak takvimde yer bulan domuz Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle beraber haram ve pis bir hayvan olarak sayılmış ve bu hayvandan kaçınılmıştır. Aynı zamanda doğurganlığı ile de anılır. Bu hayvanlar ya bedenlerinin gücü ya da zekaları ile öne çıkan hayvanlardır. Böylece bu hayvanlar kullanılarak takvimin köken anlatısı oluşturulmuş, bu anlatı sayesinde takvim halk arasına yerleşmiş ve yaşamıştır. Aynı zamanda halk, kullandıkları takvim sisteminin kökenini de bilerek kafalarını çeşitli soru işaretlerinden arındırmıştır.

3.1.2. Hicri Takvim

Hicri takvim[20] temelini cahiliye dönemi Arap toplumundan alan, İslamiyet'ten sonra son şekli oluşturulan bir ay takvimidir. Kaynağını Mezopotamyalıların kullandığı ay takviminden aldığı söylenebilir (Unat, 2004, s.17). Ayın dünya çevresini dolaşımı gözlenerek oluşturulmuştur. Başta Arap toplumları olmakla beraber Türkler dâhil İslamiyet'i kabul eden birçok devlet tarafından tarih boyunca kullanılmıştır. Günümüzde hâlâ İran, Afganistan, Suudi Arabistan, Pakistan gibi birçok ülkede kullanılmaktadır.

3.1.2.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri

Cahiliye dönemi Arapları ay takvimini kullanmışlardır. Üçer (2000, s.123) İslamın Araplar arasında kabul edilmesinden önce Arap kavimlerinin, öncesinde Yahudilerin kullandığı "Nesili takvim" adı verilen Ay takvimini kullandıklarını söyler. Bu takvimin bütün Arap toplumunca ortak ve sabit bir tarih başlangıcı yoktur (Çağatay, 1978, s.129). Arap kültürünün etkisiyle her kabile tarafından önemli görülen savaş, hastalık gibi bazı olaylar o kabile için takvim başlangıcı kabul edilmiştir. Örneğin Hz. Muhammed zamanında Mekke halkı Habeşistanlıların Mekke'ye saldırdığı yıl olan "Fil yılı'nı" olayları tarihlendirmek için kullanılmıştır (Hamidullah, 2000, s.14). Taberi (1960-1970, s.390-391. aktaran: İğdi, 2018, s.129) ise bu konuyla ilgili şöyle bir rivayette bulunmuştur:

> İsmailoğulları, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail Kâbe'yi inşa edene kadar, Hz. İbrahim'in ateşe atılışını takvim başlangıcı kabul etmişler, bundan sonra da Kâbe'nin inşasını takvim başlangıcı olarak benimsemişlerdi. Yine Arap kabileleri Tihâme'den çıkışlarını, Ka'b b. Lüey'in ölümünü ve Fil olayını da takvim başlangıcı olarak kabul etmişler ve bu durum Hz. Ömer'in hicrî 17 ya da 18 yıllarında Hz. Peygamber'in hicretini takvim başlangıcı olarak tespit etmesine kadar devam etmiştir.

Cahiliye dönemi Araplarında "Haram aylar" uygulaması görülmektedir. Buna göre zilkade, zilhicce, muharrem, recep ayları haram ay kabul edilmiş bu dönemde halk savaşmaktan kaçmış ve bir güven ortamı tesis edilmiştir. Halk bu ayları kutsal kabul ederek kimseye zarar vermemiştir.

[20] Görsel için bk: Ek 11.

Arap toplumunda bedeviler yaşamlarını kervanlardan haraç alarak, su ve otlak bulmak için zaman zaman birbirleriyle çarpışarak sürdürmüşlerdir. Bedeviler için haram aylar bu nedenle zor geçer. Kameri takvim sebebiyle aylar bir önceki yıla göre on bir gün daha erken gelir. Halk hac merasimini Zilhiccenin muayyen günlerinde değil kendilerince uygun buldukları havanın uygun, ticarî ortamın müsait olduğu diğer gün veya aylarda yapmak istemişlerdir (Şulul, 2002, s.150). Kötü hava koşulları panayırları dolayısıyla ticareti olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Araplarda çeşitli sebepler yüzünden kabileler arası savaş yaygındır. Arka arkaya gelen üç haram ayda savaşmanın yasak olması onların hayatını zorlaştırmış, haram ayların ertelenmesini istemişlerdir. Böylece savaşlarını tamamlamaları mümkün hale gelir. Kendilerince yaşadıkları bu sorunlara çözüm sağlayabilmek için kamerî takvimi şemsî takvime uyarlayıp nesî[21] uygulamasına başvurmuşlardır (Fayda, 2006, s.578). Böylelikle takvimi istedikleri gibi değiştirmişlerdir.

Nesi meselesinin toplum içinde birçok probleme, huzursuzluğa neden olduğu görülür. Ayrıca nesi konusu ibadetler açısından da sıkıntı yaratmaktadır. Hz. Muhammed son üç ay hariç hayatının tamamı eski usul takvime göre geçirse de nesi meselesinin yanlış olduğunun farkındadır ve hicretten on yıl sonra veda hutbesinde nesî ve "artık yıl" uygulamasına son vermiştir. Veda hutbesinde konuyla ilgili şu ifadeler geçer (Şulul, 2002, s.161):

> Ey insanlar! Nesi usulünü tatbik etmek küfürde ileri gitmektir. Kâfirler bununla şaşırtılır. Allah'ın haram kıldığının sayısını çiğnemek ve Onun haram kıldığını helal

[21] Nesi' kelimesi sözlükte "geciktirmek; çoğaltmak, arttırmak, ilâve etmek" mânasındaki nes' kökünden türeyen bir kelimedir. Nesi' uygulamasında bir ayın haramlığının çeşitli nedenlerle başka bir aya ertelendiği görülür (Fayda, 2006, s.578). Ayrıca bu takvime göre Ay yılı ile Güneş yılı arasında 11 günlük fark bulunmaktaydı ve bu farkı telafi edebilmek için halk üç yılda bir takvime 13. bir ay ekleme uygulamasını da sürdürüyorlardı (Üçer, 2000, s.123). Böylece cahiliye dönemi Arapları haram ayların yerini değiştirmişler ve kendi isteklerine göre şekillendirmişlerdi.
Nesi uygulamasının ay takvimi kullanan başka toplumlarda da uygulanan bir uygulama olduğu görülür. Mezopotamya, Eski Çin, Moğol, Tibet gibi ay takvimini esas alan kadim kültürlerde ve Mûsevîler'de yaygın bir uygulamadır. Ay ve güneş yılı arasında on gün fark bulunur ve bu farkın giderilmesi amacıyla kamerî yıla belirli yıllarda bir ay ilâve edilmesi nesi uygulaması gerçekleştirilir. Böylece ay takvimi ay-güneş takvimi haline dönüştürülür (Fayda, 2006, s.587-588).
Nesi' uygulamasının Araplar arasında ilk ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte Birûnî'ye göre nesî'uygulamasının İslam'dan yaklaşık 200 sene önce Mekke'de Yahudilerden alınarak uygulanmaya başladığını söyler bununla beraber Birûnî, verdiği bilgiler için kaynak belirtmez. Hamidullah (2000, 10) ise bu bilgilerin yanlış olduğunu düşünerek nesî' uygulamasının, İslam'dan 400 sene önce başlamış olabileceğini öne sürer.
Mekke'lilerin Kamerî-Şemsî takvimde uyguladıkları nesî' konusunda nasıl bir yol izledikleri kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre, nesi her yıl uygulanır, diğer görüş ise nesi'in iki yılda bir uygulandığı yönündedir. Başka bir görüş de her üç yılda bir tatbik edildiğini söyler (Hamidullah, 2000, s.12)

kılmak için (haram ayını) bir yıl helal sayarlar, bir yıl da haram sayarlar. Şimdi zaman, Allah'ın yeri ve gökleri yarattığı durumuna dönmüştür. Allah'ın kitabında, ayların sayısı 12 olarak takdir edilmiştir. Bunlardan dördü haram aylardır. Bu dört aydan üçü: Zilkade, Zilhicce ve Muharrem peş peşe gelir. Ayrı ve tek olan öteki ay ise Mudar kabilesinin Recep ayıdır ki bu, Cemazivelahir ile Şaban ayı arasında bulunur. Ay, yirmi dokuz ve otuz gündür. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi? Allah'ım şahit ol!

Tevbe Sûresi 36 ve 37. Âyet de nesi'i yasaklar ve şu ifadeleri sunar (Kuran-ı Kerim, 2020b):

Doğrusu Allah'a göre ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir. Aylara ek yapmak, inkârcılığı artırmaktan başka bir şey değildir, inkârcıların daha da sapmasına yol açmaktadır. Onlar (ayların sayısını) Allah'ın yasakladığı aylara uyarlamak üzere, bu eklemeyi bir yıl helâl bir yıl haram sayıyorlar ki, böylece Allah'ın haram kıldıklarını meşrû hale getirsinler. Bu yaptıkları kötü işler kendilerine güzel görünüyor. Allah inkârcılar topluluğunu doğru yola iletmez.

Ayetlerde anlaşılacağı üzere bu uygulama kesin olarak yasaklanmış ve Allah evreni on iki ay yaratığı halde insanların kendilerine göre ay ekleyip on üç aya çıkarması sonucunda Allah'ın yarattığı düzeni bozdukları, Allah'ın haram kıldığını helal yaptıkları ve böylece sapkınlardan oldukları ayetlerce belirtilmiştir.

Nesi uygulamasının yasaklanması için birçok sebep vardır. İlk olarak müslümanlar arasında adalet sağlanmaya çalışılmıştır. Bu uygulamanın devam etmesi halinde dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslümanlara oruç, hac gibi ibadetlerde zorluk olacaktır. Bazı müslümanlar daima uzun günlerde oruç tutacak veya hayatları boyunca diğer bölgelerde yaşayan müslümanlardan daha zor şartlarda ibadet edeceklerdir (Şulul, 2002, s.161). Bu uygulamanın kaldırılması takvimden kaynaklanabilecek büyük çaplı sorunları da engellemiştir. Böylece artık takvimde nesi uygulaması yasaklanmış ve kameri takvim ile şemsi takvimin birleştirilmesi uygulamaları son bulmuştur. Takvim reformunu Hz. Muhammed'in bizzat yaptığını görmekteyiz. Bunula birlikte takvim bu

dönemde sistematikleşmemiş, başlangıcı belirlenmemiştir. Bu durumun oluşması Hz. Ömer dönemini bulacaktır. Hz. Ömer dönemi İslam topraklarının büyümesi, devlet işlerinin sistematikleşmesi gibi olaylar takvimin düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Hz. Ömer zamanında hicretin 17. yılında alınan bir kararla hicretin olduğu sene hicri takvimin birinci yılı ve o yılın muharrem ayı da hicri-kameri takvimin yılbaşı kabul edilmiştir (Şenkardeşler, 2013, s.18). Böylece hicri takvim son şeklini alır.

3.1.2.1.1. Takvimin Düzenlenme Rivayetleri

Hicri takvim bir ihtiyaç ve toplumda yaşanan karışılık neticesinde ortaya çıkmıştır. Hicri takvimin kabulüne dair bazı rivayetler vardır (İğdi, 2018, s.130). İlk rivayete göre Ebû Mûsa el-Eşa'rî Hz. Ömer'e bir mektup yazar ve "Senden bize tarihsiz mektuplar/yazılar geliyor" der ve Hz. Ömer takvim meselesiyle ilgili bazı sorunlar olduğunu anlar. Bunun üzerine Hz. Ömer de ashabı toplayarak istişarede bulunur ve takvimi sistematik hale getirir. İkinci rivayete göre ise şaban ayı tarihli resmi bir evrak Hz. Ömer'e getirilir. O da bu şaban ayının bu yılın mı yoksa gelecek yılın mı şaban ayı olduğunu sorar. Daha sonra da ashab ile durumu istişare eder. Takvimin başlangıcının belirlenmesi hususunda tartışırlar.

3.1.2.1.2. Hicretin Başlangıç Olarak Kabul Edilmesine Dair Rivayetler

Hicretin başlangıç yılı olması hakkında temelde iki rivayet mevcuttur. İlk rivayete göre hicret vaktinin tespitini Hz. Peygamber istemiş ve milat olarak da kullanmıştır. İkinci rivayette ise sahabiler kendi içtihatlarıyla hicreti, tarih tespiti için milat olarak kullanmışlardır. Hz. Ömeri'in takvim hususunda çıkan karışıklıklar neticesinde sahabeyi topladığı ve onların görüşlerini aldığı belirtilir. Sahabe, İslam takviminin başlangıcını belirlerken dört alternatif üzerinde durmuştur (Şulul, 2002, s.164-169):

1- Hz. Peygamber'in doğumu
2- Hz. Peygamber'in bi'seti
3- Hz. Peygamber'in hicreti
4- Hz. Peygamber'in vefatı

Ayrıca istişare sonucu bazı sahabeler başka takvimlerin başlangıçlarını kullanmayı önermişlerdir. Bazılarının Rumların takvim başlangıçlarını teklif ettikleri bazılarının da Farsların takvim başlangıçlarını esas kabul edilmesini önerdikleri bilinir (İğdi, 2018, s.130). Neticede Hz. Ömer'in bunları kabul etmeyip hicretin esas alınması

gerektiğini söylediği rivayet edilir. Halifenin bu fikri ortaya atarken iki kanıtı kullandığı bilinir. İlk olarak Hz. Ömeri'in "Hz. Peygamber'in hicreti, hak ile batılın ayrıldığı zamandır" (Taberi, 1960-1970, s.390-391. aktaran: İğdi, 2018, s.129) deyip hicreti öne sürdüğü söylenir. Başka kaynaklarda ise Kuran-ı Kerim'de Tevbe suresi 108. ayette geçen "İçine adım atacağın en uygun mescid, daha ilk günden beri Allah'tan yana sağlam bir bilinç ve duyarlılık (takva) temeli üstünde yükseltilen mescittir" (Kuran-ı Kerim, 2020c) mealindeki ayette belirtilen "daha ilk günden beri" ibaresinden ilham alarak bu fikri ortaya attığı söylenir.

Bütün bu rivayetler ve anlatılar sonucunda hicri takvim uygulamasının Hz. Muhammed tarafından uygulanmaya başlandığı ama sistematikleşmediği, Hz. Ömer zamanında çeşitli ihtiyaçlar neticesinde muhtemelen sahabiler arası istişareyle bu takvimin sistematik hale getirildiği ve başlangıcının "hicret olayı" olarak belirlendiği sonucuna ulaşılabilir.

3.1.2.2. Takvimin Türklerce Kullanımı

Türk devletleri, İslamiyet'i kabul ettikten sonra yeni dinin ve dinin getirdiği Arap kültürünün etkisiyle hicri takvimi kullanmaya başlamışlardır. Osmanlı'da 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar devlet işlerinde, fermanlarda, el yazması kitaplarda çoğunlukla hicri kameri takvim sistemi kullanılmış (Tezcan Aksu, 2018, s.391), tarihi olaylar hicri ay yılı ile tespit edilmiştir. Miladi güneş yılı takvimi Hristiyan krallarına gönderilen "name-i hümâyün"larda, Hristiyan devletleriyle yapılan anlaşma ve ahidnamelerde kullanılmış, bunun dışında güneş takviminin kullanımına Tanzimat'a kadar Osmanlı'da rastlanmamıştır. Tanzimat'tan sonra hicri takvimle beraber güneş takvimlerinin kullanıldığı görülse de cumhuriyetin kabulüne kadar hicri takvim terkedilmemiştir. Böylece Osmanlı toplumu zamanı ölçme konusunda da dinle bağını koparmamaya gayret etmiştir.

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, 1924 yılında müneccimbaşılık kurumu kaldırılmış, başmuvakkitlik kurumu kurularak takvim hesapları bu kuruma devredilmiştir. 1 Ocak 1926'da çıkarılan 698 sayılı yasa ile Türkiye Cumhuriyeti'nde takvim devrimi yapılmış, devletin resmi takvimi olarak miladi takvim kabul edilmiş, özel durumlar için hicri takvimin hazırlanması görevi Kandilli Rasathanesi'ne verilmiştir (Üçer,2000, s.127). Günümüzde Türkiye'de hicri takvim sadece ramazan

ayının belirlenmesi, dini bayramlar, kandiller, hac günü gibi İslam dinini ve Müslümanları ilgilendiren günler için kullanılmaktadır.

3.1.2.3. Takvimin Özellikleri ve Hicri Yılın Miladi Yıla Dönüştürülmesi

Hicri takvimin çeşitli özelliklerinin bulunmasının yanı sıra bu takvim sistemini miladi yıla dönüştürmek de mümkündür.

3.1.2.3.1. Özellikleri

Hicri takvim yukarıda da belirtildiği gibi Ay'ın haraketlerini esas alan bir takvimdir. Takvimin başlangıcı olarak Hz. Muhammed'in ve dönemin müslümanlarının Mekke'den Medine'ye hicret ediş tarihi kabul edilmiştir.

İslamiyet'in ilk devirlerinde teknoloji yeterince gelişmediği, gökyüzü hakkında kesin bilgilere ulaşılamadığı için takvim tamamen görsel olarak tespit edilmiştir. Ay takviminin kullanılmaya başladığı dönemlerde en az iki kişinin, dönemin kadısının huzurunda hilali gördüğünü (rüyet-i hilal) belirtmesi gerekmektedir. Hilalin görülmesiyle yeni ay başlatılır (Üçer, 2000, s.123-124). İleriki zamanlarda Osmanlı'da gök hakkındaki bilgiler ve hesaplamalar artsa da hilalin görülmesi (rüyet-i hilal) meselesine devam edilmiş, özellikle bu durum ramazanın başlaması ve bitmesini belirlemek için kullanılan en önemli ritüellerden biri haline gelmiştir.

Bir yıl ay takvimine göre 354 gün 8 saat 48 dakika 36 saniyede tamamlanır. Ayın dünya etrafında iki kez dönüşü ortalama elli dokuz gün sürer. Bu nedenle ayların bazısı otuz bazısı yirmi dokuz gün sürmektedir. Zilhicce ayı normalde yirmi dokuz gün iken artık günlerin toplanmasıyla bazı yıllarda otuz gün sayılır. İlk ay olarak muharrem ayı kabul edilmiştir. Hicri yılın aylar ve ay isimlerinin anlamları şu şekildedir:

Tablo 14. Hicri Takvim Ay İsimleri

	Ayın adı	Anlamı	Gün Sayısı
1	Muharrem	Sözlükte "haram kılınan, yasaklanan; kutsal olan, saygı duyulan" anlamındadır (Yaşaroğlu, 2020, s.4-5). Haram aylardan[22] biri olduğu için bu adı almıştır.	30
2	Safer	Sözlükte "boş kalmak, boşluk; sararmak, sarılık; karında yaşayan kurtçuk" anlamlarına gelir. "Boş kalmak" anlamına geldiğini rivayet edenler insanların câhiliye döneminde haram aylardan çıkıp savaşa gittikleri ve evlerinin boş kaldığı ya da saldırdıkları evlerin eşyasını alıp boşalttıkları gerekçesiyle bu şekilde adlandırıldığını savunurlar. "Sararmak" anlamıyla ilişkilendirenler ise insanların suratlarının sararmasına sebep olan veba salgınının bu ayda olması sebebiyle bu ismin verildiğini söylerler. Bazıları ise Yemen'deki Saferiyye adlı panayırla ilişki kurarak bu ismi aldığını düşünürler (Yaşaroğlu, 2008, s.450-451).	29
3	Rebiülevvel	Sözlükte "rebîʿ" kelimesi "bahar, bahar yağmuru, bolluk ve bereket" gibi anlamlara gelir. Bu kelimenin "bir yerde ikamet etmek, bahar mevsiminde bir yerde konaklamak; bahar evi, mahalle, yurt" anlamlarına gelen "rba" kökünden türediği düşünülür. Bu ayda hava güzel, su ve yeşillik boldur. Bu nedenle Araplar bir yerde konaklayıp hayvanlarını otlatırlar. Rebiʿ kelimesinin de bu durumdan çıktığı düşünülür (Günay, 2007b, s.501-502). "Evvel" kelimesi ise Arapçada "ilk" anlamlarına gelir. "İlkbahar" anlamına gelebilecek bu ay baharın başladığının da göstergesidir.	30
4	Rebiülahir	"Rebîʿ" kelimesi yukarıda bahsedilenlerle aynı manayı taşımakla beraber "ahir" kelimesi Arapçada "son" anlamına gelir ve kelime "sonbahar" anlamını yüklenir.	29
5	Cemaziyelevvel	Sözlükte "Cumâdâ" kelimesi "soğuk" ve "kurak" anlamlarına gelir. Bu aya isim verildiği sırada şiddetli soğuk ve kuraklık bulunduğu için bu şekilde isimlendirildiği rivayet edilir. Yine "ilk" anlamına gelen "evvel" kelimesi ile kurak ve soğuk ayların ilki olduğu belirtilir.	30
6	Cemaziyelahir	Kurak ve soğuk ayların sonuncusu olduğu belirtilerek bu ismi almıştır.	29
7	Receb	Sözlükte "korkmak; saygı duymak, tâzim göstermek" anlamlarına gelir. (Günay, 2007c, 506-507). Bu ay haram aylardan biridir. Bu nedenle huzurun hâkim olduğu ve kutsallık barındıran bu aya "receb" ismi verilmiştir. Ayrıca dini olarak kutsal olan üç aylardan ilki olması sebebiyle de bu ismin verildiği düşünülebilir.	30
8	Şaban	Kutsal sayılan üç aylardan ikincisi olan ve sözlükte "dağılmak, gruplara ayrılmak" anlamına gelen bu ay haram aylardan olan recebden sonra gelir. Savaş yasağının kalkmasıyla kabileler gruplar halinde dağıldığı için bu isimle anıldığı söylenir. Diğer bir yorum ise Araplar'ın bu ayda su temin etmek amacıyla gruplara ayrılması nedeniyle bu ismi aldığıdır. Yine farklı bir yorum bu ayın ramazan ve receb aylarını birbirinden ayırdığı için böyle adlandırıldığıdır. Kamerî ayların eski adlarının değiştirilmesi ağaçların dal verdiği döneme rastladığı için de bu şekilde isimlendirildiğini söyleyenler mevcuttur (Yaşaroğlu, 2010a, s.207).	29
9	Ramazan	Kutsal ayların sonuncusu olan "Ramazan" kelimesinin kökeni ile ilgili birçok tartışma mevcuttur. "Günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalınayak yürümekle ayakların yanması" anlamlarındaki "ramad" masdarından veya "güneşin güçlü ısısından çok fazla kızmış yer" mânasındaki "ramdâ'" kelimesinden türediği ya da "yaz sonunda ve güz mevsiminin başlarında yağıp yeryüzünü tozdan temizleyen yağmur" anlamındaki "ramadî" kelimesinden veya "kılıcı veya ok demirini inceltip keskinleştirmek için iki yalçın taş arasına koyup dövmek" anlamındaki "ramd" masdarından türediği de ileri sürülmüştür. Bu ayın rastladığı mevsim gereği çok sıcak ve yakıcı bir özelliğe sahip olması nedeniyle bu ismi aldığı ileri sürülmüştür (Günay, 2007a, s.433-435).	30
10	Şevval	Sözlükte "yukarı kalkmak, yükselmek; kaldırmak" anlamlarına gelen bu ay Araplar kamerî ayların eski adlarını değiştirirken yaz mevsiminde havanın sıcak olduğu bir döneme rastladığı için bu ismi aldığı rivayet edilmektedir. Ayrıca develerin çiftleşme mevsiminde kuyruklarını kaldırmalarından dolayı ya da havanın çok sıcak olması sebebiyle develerin sütünün azalması yüzünden bu adla anıldığı şeklinde açıklamalar da mevcuttur (Yaşaroğlu, 2010b, s.34).	29
11	Zilkilde	Dört haram aydan biri sayılan bu ayın kutsallığına karşı saygılarından dolayı savaş ve saldırıyı, kötü söz ve kötü davranışı, hatta hayvanları için otlak aramayı bırakmaları sebebiyle "oturmakla geçen ay, oturma zamanı" anlamına gelen "zü'l-kaʿde" olarak isimlendirildiği söylenir (Yaşaroğlu, 2013b, s.416).	30
12	Zilhicce	Dört haram aydan biri sayılan bu ayı sözlükte "hac ayı" anlamına (Yaşaroğlu, 2013a, s.415-416) gelir, hac yapılan ay olduğu için bu adı taşır.	29 (kimi yıllar 30)

[22] Haram aylar Arap kültüründe savaşmanın, huzursuzluk çıkarmak yasak olduğu barışın devam ettiği aylardır.

Osmanlı zamanında hangi ayların yirmi dokuz hangi ayların otuz süreceği Ay'ın döngüsü gözlemlenerek şeyhülislam tarafından belirlenmiştir. Yeni ay hilalinin görülebilmesi geniş arazilerde ve özellikle de havanın açık ve bulutsuz olduğu günlerde mümkün olabilmektedir. Ay'ın hava şartlarından dolayı görülemediği durumlar olmuş, bunun için de bir çözüm ileri sürülmüştür. Kurala göre özellikle de ramazan ayında ayın yirmi dokuzuncu gününün akşamı yeni ay görülememişse o ayın otuz güne tamamlanması dini bir kural olarak kabul edilmiştir. Bu kural daha sonra bütün aylar için uygulanmıştır (Dağlı & Üçer, 1997, s.13).

Hicri takvim ile miladi takvim arasında yaklaşık on günlük süre vardır. Dolayısıyla aylar güneş yılına göre farklılık gösterir ve Müslüman olan insanlar ramazan ayı orucu ve hac gibi ibadetlerini sürekli farklı zaman ve mevsimlere gelecek şekilde yaparlar. Bir ayın aynı zamana gelebilmesi için 33 yıllık bir süre geçmesi gereklidir (Üçer, 2000, s.124). Böylece aynı zamanlarda oruç tutabilmek için 33 yıl beklemek gerekir.

Hicri takvimde gün Güneş'in doğmasıyla değil Ay'ın görünmesiyle yani akşam vaktinde başlar. Bu takvimde haftanın ilk günü pazar günü kabul edilir ve haftanın yedi günü aşağıdaki gibi adlandırılır:

Tablo 15. Hicri Takvim Gün İsimleri

1	Pazar	ehad: **الأَحَدُ**
2	Pazartesi	isneyn: **الإِثْنَيْنِ**
3	Salı	sülâsâ: **الثُّلاثَاءُ**
4	Çarşamba	erbi'â: **الأَرْبِعَاءُ**
5	Perşembe	hamîs: **الخَمِيسُ**
6	Cuma	cum'a: **الجُمُعَةُ**
7	Cumartesi	sebt: **السَّبْتُ**

Hicri takvim sistemi "hicri-şemsi" ve "hicri-kameri" takvim olarak ikiye ayrılır. Hz. Muhammed'in Kuba köyüne geldiği 20 Eylül 622 tarihini, sene başlangıcı olarak kabul eden ve Dünya'nın Güneş etrafındaki dolanımını esas alan takvim sistemine hicri-şemsi Takvim denilmektedir (Şenkardeşler, 2013, s.18). Miladi takvimden farkı, takvimin başlangıcı olarak kabul edilen olaydır. Hicri-kameri takvim ise hicret günü olan 16 Temmuz 622 tarihini başlangıç olarak kabul etmekle beraber Ay'ın Dünya etrafındaki dolanımını esas almaktadır.

3.1.2.3.2. Miladi Yıla Dönüştürülmesi

Hicri yılı miladi yıla çevirmek için bilinen en kolay ve yaygın yöntem hicri yılın %3'ünü alıp bu sayıyı hicri yıldan çıkarmak ve elde edilen sayıya 621 eklemektir.

Örneğin hicri 700 yılını ele alalım. 700 sayısının yüzde üçü 21 olarak bulunur. 700 den 21 sayısını çıkardığımızda da 679 sayısını elde ederiz ve bunu 621 ile topladığımızda 1300 yılını elde etmiş oluruz. Yani hicri 700 yılı miladi 1300 yılına denk gelmektedir.

3.1.3. Celâlî Takvimi

Celâlî takvimi[23] Selçuklular döneminde Ömer Hayyam önderliğinde düzenlenmiş bir takvim olup Türklerce icat edilip kullanılmıştır. Takvim, adını Sultan Melikşah'ın lakabı olan "Celâlüddevle" isminden almıştır. Bu takvime kaynaklarda Melikî isminin de verildiği görülür (Akgür, 1993, s.257). Ayrıca kaynaklar, halk arasında bu takvime, takvimi hazırlayan komitenin başkanı olan Hayyam'ın isminin verilerek "Hayyam Takvimi" denildiğini de kaydeder (Tezcan Aksu, 2018, s.391).

Gregoryen'den yaklaşık 500 yıl önce düzenlenen bu takvim aynı zamanda Gregoryen takvimin Celâlî takvimi örnek almasına da neden olmuştur (Akgür, 1993, s.258). Bu takvim matematiksel kurallar yerine astronomik hesaplarla kurulduğu için, ilkbahar ekinoksunun başlangıcını belirlemede Gregoryen takviminden daha doğru bir tahmin verir (Akyol, 2015, s.16). Miladi takvimde hata payı 3330 yılda bir gün iken, Celâli takvimde bu hata payı 5000 yılda bir gündür (Tezcan Aksu, 2018, s.392).

3.1.3.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri

İslamiyet'in kabulünden sonra Türklerce hicri-kameri takvim kullanılmıştır. Ay'ın hareketlerini esas alan bu takvim ile güneş takvimleri arasında kayma meydana gelmiştir. Bu kayma yıllık yaklaşık 11 günlük süredir (Saha, 1953, s.97). Hicri takvim dini ve sosyolojik hayat açısından daha adil bir durum oluşturuyorken, 11 günlük kaymalar nedeniyle ekonomik, mali ve bürokratik işlerde adaletsizlik yaratmıştı. Bu durum devletin vergi toplamasında, ticari hayatta, askeri işlerde büyük sıkıntılara neden olmuştur (Gündüz, 2017, s.3). Devletlerin harcamaları hicrî tarihe göre yapılmış bununla beraber vergi de mevsimlere göre toplanmıştır. Her yıl değişen bu vergi toplama zamanları mali hesaplarda açık çıkmasına neden olur ve her otuz yılda bir

[23] Görsel için bk: Ek 12-13.

senelik devlet masrafları karşılıksız kalır (Tuzlu, 2021, s.20-21). Böylelikle özellikle mali işleri düzene sokmak için hicri takvim gibi mevsimlere göre değişen bir takvim yerine sabit bir takvime ihtiyaç duyulmuştur.

Abbasi halifesi Tâi‘-lillâh döneminde, bu sorun tespit edilmiş, devlet hazinesinin zarara uğradığı belirlenmiştir. Halife her ne kadar dinî açıdan yasak olsa da nesi uygulamasını kullanarak ay esaslı takvimdeki gün farklarını gidermeye çalışmıştır. Böylece 31 kamerî sene, 30 şemsî seneye eşitlenmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1966, s.74).

Bahsedilen bu durumu iyileştirmek için Sultan Melikşâh dönemine gelindiğinde Yezdücerd takvimindeki hatalar düzeltilerek bu duruma çözüm aranmak istenmiştir. Bu doğrultuda Melikşah kendi adına bir rasathâne kurmak için vezir Nizâmülmülk'ün de desteği ile astronomi bilginlerini İsfahan'da bir araya toplamış ve astronomi çalışmalarına başlanmıştır. Ömer Hayyâm'ın başkanlığında Ebü'l-Muzaff er İsfizârî, Meymûn b. Necîb el-Vâsıtî, Abdurrahman Hâris ve Muhammed Hâzin'den oluşan bir heyet kurulmuş, bu heyetin takvimleri incelemesi sonucunda var olan takvimler üzerinde düzeltme yapmasındansa yeni bir takvim oluşturması fikri kabul edilmiştir. Heyetin çalışmaları sonucunda ise Celâlî Takvimi ortaya çıkmıştır (Akgür, 1993, s.257). Celâlî Takviminden önceki takvimlerin en önemli iki eksiği mevsimlere tam olarak uymaması ve yılbaşının sabit olmamasıdır. Yılbaşı sürekli farklı zamanlara denk gelir. Celâlî Takvimi özellikle bu iki eksiğin üzerinde durmuş böylece mevsimlere tam olarak uyan ve büyük ölçüde yılbaşını netleştiren Celâlî Takvimi uygulamaya konmuştur. Bu takvim doğru tarihleme veren, yanılgısız takvimlerin ilk uygulaması olarak sayılır.

3.1.3.2. Takvimin Kullanımı

Celâlî Takvimi Melikşah döneminde kullanılsa da diğer müslüman devletlerle ticari ve siyasi ilişkilerde aksaklığa neden olmuştur bu nedenle Melikşah döneminden sonra kullanılmaktan vazgeçilerek tekrar hicri takvime dönülmüştür. Takvim Büyük Selçukluların dışında Ekber Şah zamanında (1556-1603) Babür Devleti'nde kullanılmıştır (Tezcan Aksu, 2018, s.394). Hindistan'da "Takvim-i İlâhi" adıyla da anılır (Vural, 2020, s.25). Ayrıca bu takvim 20. yüzyılın başında İran'da da kullanılmıştır. 1911 yılında İran Parlamentosu'nda Celâlî Takvimi resmi takvim olarak kabul edilmiş ancak uzun süre uygulanmada kalmamış ve 1925 tarihinde İran

Parlamentosunun aldığı yeni bir karar ile Celâlî Takvimi'ni uygulamadan kaldırılmıştır (Abdollahy, 1990, s.668–674).

Selçuklulardan sonra bu takvime oldukça önem veren devlet Osmanlı Devleti olmuştur. Takvimi mali işlerin ve devlet işlerinin düzenlenmesinde de esas almışlardır (Genç, 1995, s.15). Özellikle vergilendirme sistemini kurarken güneş yılı esaslı Celâlî takvimi kullanmışlardır. Ayrıca Celâlî Takviminin yılbaşı olan Nevruz Osmanlı Devleti'nce de yılbaşı olarak kabul edilmiş ve müneccimbaşı takvimleri hazırlanırken Celâlî takviminden yararlanılmıştır.

3.1.3.3. Takvimin Özellikleri

Celâlî takvimi güneş yılı esas alınarak düzenlenmiş bir takvimdir. Bir yıllık süre üç yüz altmış beş gün ve altı saat olarak hesap edilmiştir (Vural, 2020, s.25). Takvimin başlangıç günü 9 Ramazan 471 Cuma yani 21 Mart 1079 tarihine denk gelir. Bu yılbaşı günü aynı zamanda güneşin koç burcuna giriş gününü, yani ekinoksu temsil eder. Yılbaşı gününü ekinoksa denk getirmek için artıklama uygulaması kullanılmaktadır. Nasıl bir yöntem izlenilip artıklama yapılması gerektiği çeşitli kişilerce tartışılmışsa da net bir sonuca varılamamıştır. Bir görüşe göre dört yılda bir gün artıklama yapılır. Bununla beraber bu hesabı tutturabilmek için dört yılda bir altı yedi defa artıklamanın ardından bir defa beşinci yıl artıklanır (Akgür, 1993, s.257). Bahsedilen bu yılbaşı günü başta Türkler olmak üzere bu takvimi kullananlarca da Nevruz olarak kutlanmıştır. Yılbaşı Nevruz olarak sayılsa da Celâlî takvimi sıfır noktası olarak hicri takvim gibi hicreti esas almıştır.

Ay adları eski Fars takvimindeki ay adlarıyla aynıdır fakat Eski Fars takviminde ay isimlerinin sonuna gelen "kadim" kelimesi yerine "celâlî" kelimesi getirilerek yeni takvimde kullanılmıştır (Akgür, 1993, s.257). Ay isimleri ve aşağıda verildiği gibidir:

Tablo 16. Celâlî Takvimi Ay İsimleri

Ay Adı	Manası	Miladi Takvime Göre Karşılığı
Ferverdin mah-ı Celâlî	Ölümden sonra dindar ruhlara eşlik eden kutsal ruhlar için kullanılan bir terimdir.	21 Mart- 20 Nisan
Urdibehst mah-ı Celâlî	Adını Zerdüşt tanrısı "Amahraspand" dan alır.	21 Nisan- 21 Mayıs
Hordad mah-ı Celâlî	Adını Zerdüşt tanrısı "Haurvatat"dan almıştır.	22 Mayıs- 21 Haziran
Tur mah-ı Celâlî	Bu adı hayat veren, yağmur yağdıran ve doğurganlıkla ilişkilendirilen "Tishtrya" isimli Zerdüşt tanrısından almıştır.	22 Haziran- 23 Temmuz
Mordad mah-ı Celâlî	Zerdüşlüğün kutsal ölümsüzlük kavramı olan "Ameratat" kelimesinden adını almıştır.	24 Temmuz- 23 Ağustos
Şehriver mah-ı Celâlî	Adı Zerdüşt tanrısı olan "Kshatra Vairya"dan gelmektedir.	24 Ağustos- 23 Eylül
Mihr mah-ı Celâlî	Adını İran tanrısı "Mitra"dan almıştır.	24 Eylül- 23 Ekim
Aban mah-ı Celâlî	"Sular" manasına gelir.	24 Ekim- 23 Kasım
Azer mah-ı Celâlî	Zerdüştlükte kutsal bir kavram olan ve "kutsal ateş" anlamına gelen "Atar" kelimesinden türemiştir.	24 Kasım- 21 Aralık
Dey mah-ı Celâlî	Kelime anlamı olarak "yaratıcı" anlamına gelir. Zerdüştlükte büyük yaratıcı olan "Ahura Mazda"ya hitaben bu isim verilmiştir.	22 Aralık- 20 Ocak
Behman mah-ı Celâlî	"Çığ" anlamına gelen bu kelime köken itibariyle "Vohu Manah" yani Zerdüştlükteki "iyi düşünce, iyi amaç, saf akıl, mutlak bilinç" anlamına gelen bu terimin bir karşılığı olduğu düşünülmektedir.	21 Ocak- 19 Şubat
İsfand mah-ı Celâlî	Kelime anlamı "saf, kutsal" dır.	20 Şubat- 20 Mart

Kaynak: Akgür, 1993, s.257.

3.1.3.3.1. Ayların Özellikleri

Celâlî Takvimini düzenlenleyenlerin başında olan Ömer Hayyam tarafından *Nevruzname* isimli bir eser yazılmıştır. Bu eserde Ömer Hayyam (1933, s.4-5 aktaran: Kaya, 2020, s.1545-1546) aslı Fars takviminden alınmış ayların özelliklerini aşağıdaki gibi belirtmiştir:

Tablo 17. Celâlî Takvime Göre Ayların Özellikleri

Ay Adı	Özellikleri
Ferverdin	Tabiat canlanır. Bahar başlar.
Ordibeheşt	Tabiat yeşerir ve cennet gibi olur.
Hürdat	İnsanlar yeme içme ve iaşe ihtiyaçlarını karşılar.
Tir	Güneş ışınları en dik seviyeye gelir ve Yaz mevsimi başlar.
Murdat	Meyveler ve yemişler olgunlaşır. Yaz mevsiminin ortasıdır.
Şahriver	Vergiler toplanır. Yaz mevsiminin sonudur.
Mehir	Yiyecekler insanlar arasında takas edilir. Sonbahar mevsiminin başıdır.
Aban	Yağışlar bol olur ve ekinler sulanır.
Azer	Hava bu ayda soğumaya başlar ve insanlar bu yüzden ateş yakar.
Dey	Yaşam zorlaşır, bitkiler sararır ve kış mevsimi başlar.
Behman	Önceki ay gibi zor olur.
İsfendarmez	Bitkiler ve meyveler azalmaya başlar

Kaynak: Ömer Hayyam 1933, s.4-5 aktaran: Kaya, 2020, s.1545-1546.

3.1.4. İlhanlı Takvimi

"İlhanlı takvimi" ya da" Hâni takvim" olarak adlandırılan bu takvim İlhanlı Devletinde Gazan Mahmud Han'ın emriyle Celâlî takvimi ıslah edilerek oluşturulmuş, güneş yılını temel alan bir takvimdir. Çok uzun dönem kullanılmamasına ve yaygın bir kullanım sahası olmamasına rağmen İlhanlılar dışında da başka devletlerce benimsenmiştir. Özellikle mali işleri ve devlet işlerini düzenlemek için kullanılmıştır.

3.1.4.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri

İlhanlılar Devleti'nde birçok takvim bir arada kullanılmıştır. Gündelik hayatta ve dini işlerde hicri takvim, maliye işlerde Celâlî takvimi, gelenekleri takip etmek içinse on iki hayvanlı Türk takvimi kullanılır (Akar, 2018, s.84). Gâzân Mahmud Han, tahta geçtikten sonra bilimsel ve kültürel çalışmalara ağırlık vererek 1300 yılında Tebrîz'de bir gözlemevi kurmuştur. Takvimde mevcut olan karışıklığı gidermek için de dönemin ünlü astronomu ve saray müneccimi olan Şemseddîn El-Vâbkanavî'den Celâlî Takvimi düzenleyerek yeni bir takvim yapmasını istemiştir (Dalen, 2007, s.1187. aktaran: Kaya, 2020, s.472-473). Bu yeni takvim devletin adı olan "İlhanlı takvimi"

olarak anılmanın yanında döneminde “Hân takvimi” ya da “Hâni Takvim” olarak da anılır.

Bu takvim ay ve güneş yılları arasında meydana gelen gün farklılıklarını ortadan kaldırmış, devlet işlerinde ve mali işlerde kolaylık sağlamıştır (Akar, 2018, s.84). İlhanlı takvimi bu sebeple sosyal alanda değil özellikle divanda ve mali işlerde kullanılmıştır.

3.1.4.2. Takvimin Kullanımı

Başta İlhanlı devletince kullanılan bu takvim on dördüncü yüzyılda Yu-an hanedanının hizmetinde görev alan Müslüman gökbilimci Ebu Muhammed ‘Ata el-Semerkandî tarafından da kullanılmıştır (Kaya, 2020, s.473). Takvim 1925 yılından itibaren İran’da milli takvim olarak kabul edilmiştir ve 1957’den beri de Afganistan‘da kullanılmaktadır (Tezcan Aksu, 2018, s.394).

3.1.4.3. Takviminin Özellikleri

İlhanlı takvimi güneş yılını esas alınarak düzenlenen bir takvimdir. Bu takvimin diğer takvimlere göre farkı ay uzunluklarının farklılık göstermesidir (Vural, 2020, s.26). Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi takvimdeki ilk 6 ay 31 gündür. Sonraki 5 ay 30 gün son ay ise 29 veya 30 günden oluşur (Tezcan Aksu, 2018, s.394). Ay adları, miladi takvimdeki karşılıkları ve ayda bulunan gün süresi aşağıda verildiği gibidir:

Tablo 18. İlhanlı Takvimi Ay İsimleri

Ay Adı	Miladi Takvimde Karşılığı	Gün Sayısı
Ferverdîn	21 Mart- 20 Nisan	31
Ordîbihişt	21 Nisan- 21 Mayıs	31
Hordâd	22 Mayıs- 21 Haziran	31
Tîr	22 Haziran- 22 Temmuz	31
Mordâd	23 Temmuz- 22 Ağustos	31
Şehrîver	23 Ağustos- 22 Eylül	31
Mihr	23 Eylül- 22 Ekim	30
Âbân	23 Ekim- 22 Kasım	30
Âzer	23 Kasım- 21 Aralık	30
Dey	22 Aralık- 20 Ocak	30
Behmen	21 Ocak- 19 Şubat	30
İsfend	20 Şubat- 20 Mart	29 veya 30

Kaynak: Tezcan Aksu, 2018, s.394.

Bu takvimde de yılbaşı Nevruz günü olarak kabul görür. İlk zamanlar başlangıç tarihi hicret günü olan 16 Temmuz 622 olarak belirlense de 1976'da bu tarih değiştirilerek başlangıç tarihi Dairus'un tahta çıkış yılı olan MÖ 522 olarak kabul edilmiştir (Tezcan Aksu, 2018, s.394).

3.1.5. Kıptî Takvimi

"Tutiye" de denilen Kıptî takvim Türklere ait olmamakla beraber Türklerin kullanmış oldukları takvimler arasında yer alır. Bu takvim eski Mısır takviminin devamı niteliğindedir. Bu takvim Türklerce sadece Osmanlı zamanında ve Mısır bölgesinde kullanımıyla sınırlı kalmıştır.

Bahsedilen takvim Mısır'da mirî emval muhasebesinde kullanılmıştır. Bu usul Osmanlı öncesine dayanmakta olup Osmanlılar bu hususta Kıptî takvim kullanımına devam etmişlerdir (Tok, 2006, s.366). Takvim Mısırda uzun yıllar kullanılmış, bir süre bu alana hâkim olan Osmanlı Devleti de bu sistemi devam ettirmiştir.

3.1.5.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri

3.1.5.1.1. Osmanlı Dönemi Öncesi Kullanımı

Julyen takvimi ile Gregoryan takviminin köklerini oluşturan Eski Mısır takvimi (Tok, 2006, 368) temelde ziraata dayalı güneş yılı esaslı bir takvimdir. Toplumun temeli olan Nil Nehri'nin hareketleri gözlemlenerek oluşturulmuş ve halk tarafından benimsenmiştir.

Eski Mısır takvimi konusunda bize bilgi veren ilk kaynak, Herodot Tarihi'dir (1991, s.86). Herodot bu takvimle şu ifadelerde bulunur:

> İnsanlar arasında mevsimleri on iki bölüme ayırıp ilk olarak yılı bulanlar Mısırlılardır. Ayları ise yıldızlara bakıp hesaplayarak bulmuşlardır. Mısırlılar bana kalırsa, yılı Yunanlılardan daha bilimsel olarak hesaplamışlardır Yunanlılar mevsimleri denkleştirmek için yıla iki yılda bir, bir artık ay katarlar, Mısırlılar ise on iki ayın her birini otuz gün sayarlar ve sadece yıla açıktan 5 gün katarak mevsimlerin periyodik çemberini tamamlamış olurlar.

Böylece Mısırlılar, Firavunlar döneminden beri, zamanı bölüp yılları tarihlendiren ve aylara ayıran ilk topluluk olmuşlardır (Medhat, 2007, s.26. aktaran: Eryiğit, 2019, s.54). Takvimin başlangıç yılı olarak Bizans imparatoru Diolectian'ın 284 yılında milyonlarca Kıptîyi katlettiği "Şehitler Yılı" kabul edilir (Baha Ed-Dîn, 2013, s.48, aktaran: Eryiğit, 2019). Bu nedenle bu takvim "Şehitler Takvimi" olarak da anılır (Eryiğit, 2019, s.54).

Eski Mısır takviminde yıl süreleri Nil Nehri'nin yıllık kabarmasından sonra görülen Sirius yıldızının güneşle beraber doğması olayına göre belirlenmiştir. Bu açıdan Mısır takvimi aslında bir ziraî takvimdir (Özdemir, 2003a, s.73). Böylece Nil Nehri'nin Mısırlı çiftçiler için bir zaman ölçüsü olduğu ve takvimin böylece şekillendiği görülür. Nil Nehri'nin taşmasına göre yıl, taşma dönemi (haziran ayı ortasından ekim ayı ortasına kadar), ekme dönemi (ekim ayı ortasından şubat ayı başlarına kadar), hasat dönemi (şubat ayından haziran ayına kadar) olmak üzere ayrılmıştır. Böylece bir yıl üç farklı dönem olarak döneme bölünmüştür. Ancak bu takvimin bazı sorunları vardır. Bu takvimde yıl gerçek güneş yılından çeyrek gün kısadır. Bu durum 120 yılda bir, bir ay ileri kalmaya yol açar. Ayrıca takvim, ne Nil'in taşma zamanının başlangıcını, ne de mevsimleri tam olarak karşılar (İnan, 1987, s.29). Bu nedenle ilerleyen dönemlerde bu sorunlar giderilerek eski Mısır takvimi kökenli başka takvimler oluşturulmuştur.

Kıptî takvimi, Eski Mısır takviminin devamı olan ve "Diokletianus Tarihi" olarak da adlandırılan bu takvimin başlangıcı olarak Roma imparatoru Diokletianus'un tahta çıkış tarihi olan 29 Ağustos tarihi kabul edilmiştir (Akgür, 1991, s.170). Ahmet Cevdet Paşa (1966, s.58) Kıptî takviminin ortaya çıkışını şu ifadelerle anlatır : "Milattan 284 ve Selevkos (İskender)' dan 595 sene sonra Mısır ahalisi zorbalığa kalkıştıklarından Dakyanûs (Dioklatianus) adlı Roma İmparatoru onların terbiyesine niyet etmiş ve bizzat Mısır üzerine hareket ettiği vakit bir takvim ittihaz olunmuştur. Buna Kıptî takvimi denilir".

Kıptî takvimi de tıpkı eski Mısır takvimi gibi Nil Nehri'nin hareketlerine göre düzenlenmiştir. Firavunların da özelikle vergileri hesaplarken bu takvimi kullandıkları söylenir. İslami döneme gelindiğinde şer'i olan ve olmayan iki çeşit vergi olduğu görülür. Şer'î vergi şemsi sene ile şer'î olmayan varidat vergisi hicrî sene ile hesap edilir. Kısacası Mısır'da ziraî ve malî takvim Kıptî takvimi olarak ele alınmıştır. Bu durum Memlûkler döneminde de devam etmiş ve özellikle ziraat ekim işi bu takvime göre yapılmıştır. Bununla beraber vergi alma işi ise ay yılına göre hesaplanır (Keleş, 1998, s.162). Bu durum karışıklık yaratsa da bölgedeki yerel kültüre bağlı takvim sistemi devam ettirilmeye çalışılmıştır.

3.1.5.1.2. Osmanlı Döneminde Kullanılması

Osmanlı Devleti genel itibariyle fethettikleri yerlerde bulunan sistemi devam ettirmişler, burada bulunan kurumların işleyişlerini de genellikle sürdürmüşlerdir. Mısır'ı hâkimi altına alan Osmanlı bu durumu Mısır için de devam ettirmiş, hâlihazırda var olan sistemi sürdürmüştür. Devam ettirdiği uygulamalardan biri de Kıptî takvimi uygulamasıdır. Bu takvim özellikle idarî ve malî konularla ilgili uygulamalarda kullanılmıştır. Yapılan atamalar, vergi tahsilleri ve harcamalar Kıptî takvimi esas alınarak düzenlenmiştir (Tok, 2006, s.370). Böylece halkın alışmış olduğu durum bozulmamaya çalışılmış ve var olan takvim sistemi bazı alanlarda kullanılmaya devam edilmiştir.

3.1.5.2. Takviminin Özellikleri

Kıptî takviminin güneş yılına dayanan bir takvim olduğu genel kanı olarak kaynaklarda belirtilse de kimi kaynaklar ilk oluşum zamanlarında artık yılın dikkate alınmamasından dolayı ne ay ne de güneş sistemine tam uygun olduğunu söyler. Bu takvime göre her yıl on iki ay, her ay otuz günden oluşur. Normalde 360 gün olan

takvimin sonuna artık beş gün ilave edilir böylece bir yıl 365 günden meydana gelir (Tuzlu, 2021, s.25). Bu beş güne "basite senesi" derler (Ahmet Cevdet Paşa, 1996, s.58). Daha sonraları Mısırlıların Romalılara yenilmesi sonucunda takvim, Roma takvim sistemlerine uydurulmuştur. Böylece bir senede çeyrek gün eksik kalmıştır. Bu açıdan artık yıl kullanılmış ve bu çeyrek günler her dört yılın sonuna bir gün olarak eklenmiştir (Tuzlu, 2021, s.25). Buna ise "kebise senesi" denmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1996, s.58).

Kıptî Takviminde gün başlangıcı Yahudi ve Yunan günlerinde olduğu gibi Güneş'in batışıyla başlamaktadır. Haftanın başlangıcı ise pazar günü sayılmış ve bugünün tanrının günü olduğu düşünülmüştür (Tadros & Malaty, 1988, s.5). Kıptî takvimi, Firavun kültür dünyası mirasının bir parçasıdır ve bu açıdan aylar Firavun isimleriyle adlandırılmıştır (Baha Ed-Dîn, 2013, s.48, aktaran: Eryiğit, 2019). Kıptî takvimde yer alan aylar şu şekildedir:

Tablo 19. Kıptî Takvimi Ay İsimleri

Kıptî aylar (Latin harfleriyle yazılışı)	Kıptî aylar (Arap harfleriyle yazılışı)	Miladi takvime göre karşılığı
Tût/ Thout	توت	11 Eylül - 10 Ekim
Bâbe	بابه	11 Ekim - 9 Kasım
Hetûr/ Hatour	هتور	10 Kasım - 9 Aralık
Kehvâk/Kihâk/ Kyhak	كهواك	10 Aralık - 8 Ocak
Tûba/ Toubeh	طوبى	9 Ocak - 7 Şubat
İmşîr/ Amchîr	امشير	8 Şubat - 13 Mart
Bermehât/ Baromihât	برمهات	14 Mart - 8,9 Nisan
Bermûde/ Baramouda	برموده	9,10 Nisan - 8,9 Mayıs
Bişnes/ Bashans	بشنس	9,10 Mayıs - 7, 8 Haziran
Beûne/ Bau'umih	بؤونه	8,9 Haziran - 7, 8 Temmuz
İbîb/ Abîb	ابيب	8, 9 Temmuz - 6, 7 Ağustos
Mesrâ/ Misrî	مسرى	7,8 Ağustos - 5, 6 Eylül
Artık gün olan Küçük ay: Nasy	-	6, 7 EylüI - 10 Eylül

Kaynak: Medhat, 2007, s.27-29. aktaran: Eryiğit, 2019, s.54-55.

3.1.6. Rumi Takvim

Güneş yılını esas alan ve bir yılın 365 günden oluştuğu bu takvim Roma kökenli Julien takvimine dayanır. Bizans-Ortodoks geleneğinden Osmanlılara geçen Rumi takvim Osmanlılarca tarım gelirlerinin vergilendirilmesinde kullanılmıştır (Aydüz, 2013, s.54). Bu takvim hicri takvimin yerine kullanılmamış sadece ekonomik işlerin yürütülmesinde Rumi takvime başvurulmuştur. Bu nedenle Rumi takvime "mali takvim" de denir. Ayrıca hem hicrete hem de güneş yılına dayandığı için "hicri şemsî takvim" adıyla da anılır (Tezcan Aksu, 2018, s.395). Rumi takvimin halk arasında "eski hesap" diye de ifade edildiği bilinir (Aslan vd., 1996, s.46). Halk takvimindeki birçok tarih de bu sebeple Rumi takvime göre hesaplanmıştır. En yaygın ismiyle "Rumi takvim" olarak adlandırılmasının nedeni ise takvim sisteminin Roma sistemine dayanmasıdır. İlk günü yani mali yılbaşı 1 Mart olarak kabul edilir. Yıl olarak hicri takvimi takip eder. Böylelikle Osmanlı kendi mali takvimini geliştirerek sorunlara çözüm aramaya çalışmıştır.

3.1.6.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri

Resmi olarak hicri takvimi kullanan Osmanlılar özellikle mali alanda ay hesabından dolayı zorluk yaşamışlardır. Bu zorluğu kısmen farklı yollarla çözmeye çalışsalar da tam olarak çözüme ulaşamazlar. Tarım vergisi olan öşür vergisi güneş yılına göre mevsimden mevsime alınırken devlet maaşları, giderlerini ay yılına göre ödenmiştir. Yani hicri yılla Rumi yıl arasındaki 11 günlük fark sebebiyle devlet, maaşları ve giderlerini vergiler gelmeden 11 gün önce ödemek zorunda kalmıştır. Bu durum devletin gelir gider dengesi bozup devletin gelirinden fazla ödeme yapmasına neden olurken halk için de adaletsizliğe yol açmıştır. Bütçede ortaya çıkan bu açığı kapatmak ve mali dengeyi sağlamak amacıyla resmî işlerde hicri takviminin kullanımından vazgeçilmiş, onun yerine güneş hesabına dayanan bir takvim kullanma ihtiyacı hissedilmiştir. İki takvim arasındaki dengeyi sağlamak için yıl hesabı hicri takvime denk gelen bir takvim gerekçesi doğmuştur. Ayrıca Avrupa ile uyum sağlanmak istenmiştir. Bu amaçla Başdefterdar Hasan Paşa'nın önerisiyle 1677 yılında "Rumi takvim" adı verilen yeni bir takvim sistemi geliştirilmiştir (Tezcan Aksu, 2018, s.395).

Rumi takvim 1677 yılından itibaren kısmen, 1840 yılından itibaren ise resmen kullanılmaya başlanmıştır (Tezcan Aksu, 2018, s.395). 1840'dan sonra çift takvim uygulamasına geçilerek Hicri ve Rumi takvim beraber kullanılmaya devam edilmiştir

(Vural, 2020, s.26). 1870 yılına kadar devam eden bu ikili sistemde daha sonra sadece Rumi Takvimin esas alınmasına karar verilmiştir (İpek, 2014, s.361). 1 Mart 1917 tarihine gelindiğinde Rumi takvim 13 gün ileri alınmış ve miladi takvim ile olan gün farkı ortadan kaldırılmıştır.

Takvimdeki son değişiklik 10 Ocak 1945'te bazı ay adlarının değiştirilmesiyle yapılmıştır. Takvimdeki teşrinievvel, teşrinisani, kânunuevvel, kânunusani aylarının isimleri ekim, kasım, aralık ve ocak olarak Türkçeleştirilmiştir (Tezcan Aksu, 2018, s.396).

Rumi takvim bahsedidiği üzere önceleri sadece mali işler için kullanılsa da 1840 yılından sonra resmi yazışmalarda ve takvimlerin sütunlarında hicri tarih ile birlikte yer almaya başlamıştır. 1925'te miladi takvimin kabul edilmesiyle Rumi takvim uygulaması son bulmuştur.

3.1.6.2. Takvimin Özellikleri ve Miladi Yıla Dönüştürülmesi

Rumi takvimin çeşitli özelliklerinin bulunmasının yanı sıra bu takvim sistemini miladi yıla dönüştürmek de mümkündür.

3.1.6.2.1. Özellikleri

Güneş yılını esas alan Rumi takvimde hicret, başlangıç olarak kabul edilmiştir. Bir yıl 365 gün olarak hesaplanmıştır. Rumi yılların hicri yıllarla paralel olmasının yanında, aylar Jülyen takvimindeki aylarla paraleldir (Dağlı & Üçer, 1997, s.13). Böylece Osmanlı hem hicri takvimle bağını koparmamış hem de güneş yılını esas alarak mali dengeyi sağlamaya çalışmıştır.

Hicri yılla Jülyen yıl arasındaki 11 günlük fark bulunmaktadır. Bunu gidermek için her 33 yılda bir, 1 yıl Rumi takvimden çıkarılmıştır. Bu yıllara "atlanan yıl" veya "sıvış senesi" adı verilmektedir (Tezcan Aksu, 2018, s.395). Ayrıca Rumi takvim ile Miladi takvim arasında 13 gün fark vardır (Vural, 2020, s.46). Rumi takvime göre bir yıl yaz ve kış olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. İlki yaz mevsimini de oluşturan ve"Hızır günleri" adı da verilen 6 Mayıs ile 8 Kasım arası olan süredir. İkincisi ise kış mevsimi olan ve "kasım günleri" olarak da bilenen 8 Kasım ile 6 Mayıs arasını kapsayan zamandır (Uğurlu, 2015, s.37). Yılı ikiye ayıran bu zaman daha sonra halk takviminin de temelini oluşturacaktır.

Osmanlı'da Juilen ve Gregorien olmak üzere iki farklı Rumî takvimin kullanıldığı görülür. 1918 yılına kadar Julien esaslı Rumî takvim kullanılmıştır. Julien esaslı bu takvimde bahsedildiği üzere yılbaşı 1 Mart'tır (Anonim, 2023). Rumi ve miladi takvim arasındaki yılbaşı farklılığını da gidermek için 1 Ocak 1918'de Gregorien esaslı Rumî takvime geçilmiş ve 1 Ocak yılbaşı olarak kabul edilmiştir (Tezcan Aksu, 2018, s.396). Böylece miladi takvime geçiş yolunda ilk adımlar da atılmıştır. Takvimdeki ay adları ve aylardaki gün sayıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 20. Rumi Takvim Ay İsimleri

Ay Adları	Gün Sayısı
Mart	31
Nisan	30
Mayıs	31
Haziran	30
Temmuz	31
Ağustos	31
Eylül	30
Teşrinievvel / Ekim	31
Teşrinisani / Kasım	30
Kânunuevvel / Aralık	31
Kânunusani / Ocak	31
Şubat	28

Miladi takvimde kullanılan ortak ay isimlerinin anlamlarına miladi takvim kısmında yer verilecektir. Bunun yanında bu takvime özel olan ayların isimleri ve anlamları aşağıdaki gibidir:

Tablo 21. Rumi Takvim Ay İsimlerinin Anlamları

Ay Adları	Anlamı
Teşrinievvel	Akadlıların yedinci ayıdır. Teşrin isminin aslı başlamak anlamına gelen "Ticshritu"dur. Bu ay yılın ikinci kısmının başlangıcı olduğu için bu isimle adlandırılır. Ayrıca Teşrîn kelimesi Arapça'da, sonbahar anlamına da gelir. Evvel Arapça'da ilk demektir. Bu ay ilk Teşrin olduğu için yanına evvel kelimesini almıştır.
Teşrinisani	Teşrin kelimesi yukarıda yazan anlamı taşır. Bununla beraber bu ay ikinci Teşrin olduğu için Arapça "ikinci" anlamına gelen sani kelimesi ile tamlama yapılmıştır.
Kânunuevvel	Bu ay Süryanilerin üçüncü ayıdır. Aslı Konoun'dur. Kanûn Arapçada ise "topraktan yapılmış mangal ya da fırın" anlamına gelmektedir. Yine yanına evvel kelimesini almasının nedeni takvimdeki ilk kanun ayı olmasındandır.
Kânunusani	Kanun kelimesi yukarıda belirtilen anlamı taşır. Bu ay ikinci Kanun olduğu için yine yanına sani kelimesini almıştır.

Kaynak: Unat, 2004, s.20.

3.1.6.2.2. Miladi Yıla Dönüştürülmesi

1918 öncesi Rumi takvim Julien takvime göre, sonrası ise Gregorien takvime göre düzenlendiği için Rumî takvimin miladi yıla çevirisinde 1334 (M. 1918) öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı hesap yapılmalıdır (Anonim, 2023).

1918 öncesinde kullanılan Julien esaslı Rumi takvimde çeviri yapılırken verilen Rumî yıla 584 eklenir. Güne ise; bulunan miladi yıl 20. Yüzyıl ise 13; 19. yüzyıl ise 12; 18. yüzyıl ise 11 eklenir. Ayrıca verilen ay kânûn-ı evvel, kânûn-ı sânî ve şubat ise ve miladi yıla çevirdikten sonra bulduğumuz ay ocak, şubat veya mart ise, bulduğumuz miladi yıla 1 yıl eklenir. Çünkü Julien takvimde bu aylar takvimin son üç ayı iken miladi takvimde bu aylar takvimin ilk üç ayıdır. Dolayısıyla miladi takvimde bir sonraki seneye geçilmiştir (Anonim, 2023).

Örneğin 4 Mart 1320 tarihini Miladi tarihe çevirelim:

Yıl hesabı: 1320+584=1904

Bulunan miladi yıl 20. yy olduğu için;

Gün hesabı: 4+13=17

Denk geldiği Miladi tarih=17 Mart 1904

Diğer bir örnek olarak 10 Kânûn-ı sânî 1290 tarihini ele alalım:

Yıl hesabı: 1290+584=1874

Kânûn-ı sânî ayı olduğu için;

1874+1=1875

Bulunan miladi yıl 19. yy olduğu için;

Gün hesabı: 10+12=22

Denk geldiği Miladi tarih =22 Ocak 1875

1918 sonrası ise kullanılan Gregorien esaslı Rumi takvimde sadece verilen Rumî yıla 584 eklemek yeterlidir (Anonim, 2023).

Örneğin 18 Temmuz 1400 tarihini Miladi tarihe çevirelim:

1400+584=1984

Denk geldiği Miladi tarih: 18 Temmuz 1984

3.1.7. Takvim-i Garbî

Takvim-i Garbî temel olarak Batı takvimi olan Gregoryen takvimin Osmanlı'ya uygulanmış hali olarak tanımlanabilir. Bu takvim özellikle Batı ile yaşanan sorunları ve Rumi takvim ile hicri takvimin birlikte kullanılmasından dolayı yaşanan problemleri çözmek amacıyla Mehmet Reşad döneminde miladi 21 Şubat 1917 tarihinde çıkarılan kanun ile kabul edilmiş bir takvimdir. Bununla beraber takvim, düzenlenme ilkeleri gereği uzun süre kullanılamamıştır.

3.1.7.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri

Rumi takvim bahsinde konu alınan Osmanlı'da takvim sorunu Rumi takvimle kısmen çözülmeye çalışılsa da zaman geçtikçe büyümüştür. Rumi takvimin Jülyen yılına uygun hale getirilebilmesi için Rumi takvimden her 33 yılda bir, 1 yıl düşülmesi yani sıvış yılı uygulaması 1871 yılından sonra uygulanmamıştır (Tezcan Aksu, 2018, s.396). Dolayısıyla Rumi yıllarla Jülyen yıllar arasında fark giderek artmıştır. Bu durum beraberinde çeşitli sorunlar doğurmuştur. Bu sorunlar iki temel üzerine kurulmuştur. İlki sıvış yılı uygulaması, ikincisi ise Avrupa ile olan tarihsel uyuşmazlıktır.

Bahsedilecek ilk sorun Avrupa devletleri ve Osmanlı arasında oluşan takvim sorunudur. Osmanlı'nın Avrupa devletleriyle ilişkisi artmış bu durum beraberinde

ticareti de arttırmıştır. Bu ilişkilerde tarihlendirme konusunda problemler oluşmuştur. Bu problemlerin giderilmesi de takvimi düzenlemekle sağlanabilecektir. Yaşanan ikinci sorun olarak Birinci Dünya Savaşı sırasında parasal olarak dış yardımlara ihtiyaç duyulmasından bahsedilebilir. Bu yardım talebinin sonucunda ortaya çıkan işlemlerde zorluk yaşanmıştır. Çünkü Avrupa'da kullanılan miladi takvim ile Osmanlı'da kullanılan Rumi takvim arasındaki tarihsel karşılaştırmalarda zorluklar yaşanmıştır. Aslında bu durum da ilk sorunun devamı olarak sayılabilir. Kısacası güçlenen Avrupa ülkeleriyle bağ kurabilmek bu açıdan zorlaşmıştır. Bir diğer sorun Tanzimat'tan sonra nüfus cüzdanlarının verilmeye başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Kimi nüfus memuru nüfus cüzdanına tarih atarken hicri yılı kimi de Rumi yılı kullanmıştır. Dolayısıyla bu uyuşmazlık büyük bir problem yaratmıştır (Tezcan Aksu, 2018, s.396). Halk arasında doğum tarihlerinde anlaşmazlığa ve farklılığa neden olmuştur. Ele alınabilecek son sorun ise üç ayda bir ödenen yeniçeri maaşlarıdır. Bu maaşların ödenmesinde de güçlükler ortaya çıktığı görülmüştür (Çağatay, 1978, s.135).

Devlet işlerinde ve mali işlerde hicri ve kameri takvimin beraber kullanılması ikinci meşrutiyet yönetiminin son yıllarına kadar devam etmiş böylece bu süre zarfında yukarıda bahsedilen problemlere bir çözüm bulunamamıştır (Vural, 2020, s.27). İkinci Meşrutiyet'le birlikte, Osmanlı Devleti hem yaşadığı sorunlara çözüm bulmak adına hem de Rumî takvimin ilmi bir kaideye dayanmadığı gerekçesiyle, kullanılan Güneş esaslı Rûmî Takvimi, miladi takvim esasına uygun olarak yeniden düzenlenmek istenmiştir (Yazıcı & Yaramış, 2019, s.1897). Bahsedilen düzenleme işi Mehmet Reşad döneminde miladi 21 Şubat 1917 (28 Rebî'u'lâhir 1335) tarihinde "Muamelat-ı devlette Takvim-i Garbî'nin kabulü hakkında kanun" ile gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla Mehmed Reşat'ın hükmü sonucunda hicri-kameri takvim önceki kullanım alanlarında kullanılmaya devam edilecek bununla beraber Osmanlı Devletinde resmî işlerde ise Takvim-i Garbî kullanılacaktır. Karara göre 1332 senesi Şubat'ının 16. Günü, 1333 senesi Mart'ının 1. günü kabul edilecektir ve böylelikle bu sene 13 gün kısalmıştır. Son olarak da alınan karar gereği takvimin başı hicret olarak kalacak miladi takvimin başlangıç tarihi esas alınmayacaktır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi).

Alınan bu kararla düzenlenen takvim Jülyen takvimine nispetle düzenlenmiş olan Rumi yıl ile Gregoryen takvimine bağlı olarak düzenlenmiş olan miladi takvim arasındaki gün farkını ortadan kaldırmıştır (Çağatay, 1978, s.136), Hicri ve Rumi takvimin devlet işlerinde ve resmi yazışmalarda beraber kullanılması neticesinden

ortaya çıkan karışıklıklar azaltılmış ve gün farklılıklarını ortadan kaldırmıştır (Vural, 2020, s.27). Ama takviminin başlangıç tarihi hicret olarak kaldığı için hedeflenen uluslararası takvim sistemine tamamen uyamamış, bahsedilen sorunlar tam olarak giderilememiştir. Bu nedenle takvimin kullanım alanı ve süresi kısıtlı olmuştur. Bununla beraber bahsedilen kanun, miladi takvime geçiş aşamasında çıkarılan ilk kanun olduğu için büyük bir önem arz etmektedir (Tezcan Aksu, 2018, s.396).

3.1.7.2. Takvimin Özellikleri

Takvim gün, ay ve yıl hesabı olarak Gregoryen takvimin özelliklerini taşır. Bununla birlikte bazı farklılıkları vardır. En önemli farkı takvimin başlangıcı meselesidir. Başlangıçta takvimin ilk ayının ocak ayının olması ve sıfır noktasının Hz. İsa'nın doğumu sayılması teklif edilse de bu durum Hristiyanlığa ait kabul edilerek kültüre ve dine aykırı olduğu düşünülmüştür. Böylece takvimin başlangıcı hicret olarak kalmıştır. Ayrıca bu takvim ile birlikte hicri-kameri takvimin kullanılmasına da devam edilmiştir.

3.1.8. Miladi (Gregoryen) Takvim

Miladi (Gregoryen) takvim dünya genelinde en yaygın kullanılan takvim olma özelliğini taşır. Güneş esaslı bir takvim olan miladi (Gregoryen) takvim, temellerini Antik Mısır ve Antik Yunan'dan almış Roma'da gelişerek son haline kavuşmuştur.

"Milat" kelime anlamı olarak "doğurmak, doğmaktan" anlamlarını taşır (Vural, 2020, s.27). Bu ismi almasının nedeni bahsedildiği üzere takvimin Hz. İsa'nın doğumu esas almasıdır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere birçok devlet tarafından kullanılan bu takvim ülkeler arası takvim birliğini de sağlayarak dünya geneline yayılmıştır.

3.1.8.1. Takvimin Oluşumu ve Tarihsel Seyri

Miladi takvimin temellerinin atıldığı Roma imparatorluğunda üç takvim sisteminin oluştuğu söylenebilir. Bunlardan ilki Roma İmparatorluğu'nun ilk kralı Romulus tarafından oluşturulan "Eski Roma Takvimi", ikincisi Julius Caesar döneminde bu takvimin geliştirilmesi ile oluşturulmuş "Jülyen takvimi", sonuncusu ise Papa III. Gregorius döneminde Jülyen takviminin geliştirilmesi ile oluşturulmuş "Gregoryen takvim"dir.

3.1.8.1.1. Eski Roma Takvimi

M.Ö. 738 yılında oluşturulan Eski Roma takvimi Miladi takvim sisteminin temel hali olarak nitelenebilir. Bu takvimin de temelini Mısır takvim sisteminden (Tezcan Aksu, 2018, s.397) ve daha sona Antik Yunan takviminden aldığı söylenebilir. Roma İmparatorluğu'nun ilk kralı olan Romulus tarafından Roma takviminde ilk düzenlemelerin yapıldığı görülür. Eski Roma Takvimi bir ay-güneş takvimidir (Üçer, 2000, s.120) ve mart ay ile başlayan on aydan oluşur. Bu takvime göre bir yılda 304 gün bulunur. Kış mevsimine denk gelen aylar bu takvimde bulunmaz çünkü takvim genellikle ekim ve hasat için kullanılmıştır, kış mevsiminin aylarında ise tarım yapılamaz. Bu nedenle takvime konulmaya gerek duyulmadığı görülür. Bu durum Roma'nın ikinci kralı Numa Pompilis döneminde değişerek var olan on aya iki ay daha eklendi böylece bir yıl, 12 ay ve 365 gün olarak kabul edildi. Eskiden mart (Martius) ile başlayan yıl artık ocak (Ianuarius) ayı ile başlatıldı (Unat, 2004, s.21). Yeni takvime göre ayların isimleri ve sırası şöyledir:

Tablo 22. Eski Roma Takvimi Ay İsimleri

Miladi Takvime Göre Ay Adı	Eski Roma Takvimine Göre Ay Adı
Ocak	Ianuarius
Şubat	Februarius
Mart	Martius
Nisan	Aprilis
Mayıs	Maius
Haziran	Iunius
Temmuz	Quintilis
Ağustos	Sextilis
Eylül	September
Ekim	Oktober
Kasım	November
Aralık	December

Kaynak: Unat, 2004, s.21

M.Ö. 6. yüzyıla denk gelen dönemde Roma'nın beşinci kralı adına astronom Tarquinius Priscus tarafından bu takvim yeniden düzenlenmiş ve Roma'nın resmi

takvimi halini almıştır. M.Ö. 323 yılında takvimin başlangıç yılı olarak, İskender'in ölüm tarihi olan 323 tarihi kabul görür (Unat, 2004, s.21). Böylece eski Roma takvimi son halini almış olur.

3.1.8.1.2. Jülyen Takvimi

Takvim sistemi yıllar içinde gelişse de sorunlar tam olarak çözülememiştir. Eski Roma takviminde karışıklıklar vardır. Eklenen iki ay ile bu karışıklıklar daha da artmıştır. MÖ. 46 yılına gelindiğinde ise Eski Roma takviminin son yılı yaşanır. MÖ. 45 yılında Julius Caesar, Sosigenes'i takvimi düzenlemekle görevlendirmiştir (Üçer, 2000, s.120). Bu nedenle bu takvime "Jülyen Takvimi" adı verilir.

Julius Caesar döneminde sivil yıl ile astronomik yıl arasında üç aylık bir fark vardır. Yapılan takvim reformunu düzenleyebilmek için takvime üç ay eklenmek zorunda kalınmıştır. Böylece MÖ 45 yılı 365 gün değil 445 gün olmuş ve bu yıl dünyadaki en uzun takvim yılı olarak tarihe geçmiştir. Bu yıla "karışıklık yılı" anlamında "year of confusion/annus confusionis" ismi verilmektedir (Yıldız, 2005, s.53).

Oluşturulan yeni takvim tamamen Güneş'e dayalı olarak düzenlenmiştir. Takvimin süresi 365.25 gün olarak hesaplanır. Yıldaki bu 0.25 günlük artış ise dört seneye, bir gün olarak eklenmiş ve bu yıllar 366 gün sayılmıştır. Bu yıllar "ekli yıl", "kebise sene" (Unat, 2004, s.21) ya da "artık yıl" olarak anılır.

Takvimde ocak, mart, mayıs, temmuz, eylül ve ekim otuz bir gün; nisan, haziran, ağustos, kasım ve aralık ayları ise otuz gün olarak belirlenmiştir. Ayrıca şubat ayı normalde yirmi dokuz, artık yıl da otuz gün olarak hesaplanır (Yıldız, 2005, s.53). Takvimde aylara denk düşen gün sayıları böylelikle belirlenmiş olur.

Jülyen takvimine göre günün başlangıcı, öğle vakti Güneş'in meridyenden geçtiği zamana tekâmül etmiştir. Bunun yanında yılın ilk ayı mart değil ocak ayı olarak kabul edilmiştir. Takvim başlangıcı olarak ise ilk dönemlerde Roma İmparatorluğu'nun kuruluşu kabul edilmiş daha sonra MS 6. yy yılında Dionysos Exiguus adlı bir tarihçi takvimi başlangıcının Hz. İsa'nın doğumu olması gerektiğini savunarak, miladi temelli takvim sistemini ortaya atmıştır. Bununla birlikte ilk zamanlar Hz. İsa'nın doğum zamanı net olarak hesaplanamamıştır (Üçer, 2000, s.121). Bu durum da miladın belirlenmesinde sıkıntılar oluşturmuştur.

Jullius Cesar takvimde ay isimlerinin bir kısmını da değiştirmiştir. Temmuz ayına denk gelen "quintilis" ismi "july" olarak değişmiştir. Kral Augustus dönemine gelindiğinde ise ağustos ayı olan "sextilis" adını kendi adıyla değiştirerek "august" olmasını sağlar ve süresini otuz bir gün olarak hesaplayıp şubat ayından bir gün eksiltmiştir (Tezcan Aksu, 2018, s.397). Böylece ayların isimleri ve gün sayıları son olarak aşağıdaki tabloda belirtilen halini alır:

Tablo 23. Jülyen Takvimi Ay İsimleri

Miladi Takvime Göre Ay Adı	Jülyen Takvimine Göre Ay Adı	Gün sayısı
Ocak	Ianuarius	31
Şubat	Februarius	28-29
Mart	Martius	31
Nisan	Aprilis	30
Mayıs	Maius	31
Haziran	Iunius	30
Temmuz	July	31
Ağustos	August	31
Eylül	September	31
Ekim	Oktober	31
Kasım	November	30
Aralık	December	30

Şubat ayının ise diğer aylardan kısa olmasının bir nedeni vardır. Bir inanışa göre şubat, Romalılarca ölüm ayı sayılır. Bu ayın son günleri ölülere mahsus kabul edilir (Türker, 1940, s.60). Bu nedenle Romalılar bu ayı kısa tutmak istemiştir. Bu ayın kısa olması ile ilgili başka bir görüş daha bulunmaktadır. Julius Caesar'ın adını taşıyan temmuz (July) ayı ve otuz bir gün sürer. Caesar'dan sonra Roma İmparatoru Augustus da kendi adını bir aya verir. Ama kendi adını alan ağustos ayı otuz gün çekmektedir. Kendi ayının Caesar'ın adını taşıyan temmuz ayından kısa olmasını şanına yakıştıramayan İmparator Augustus, ağustos ayının da otuz bir gün sürmesini emreder. Bu istek üzerine astronomlar, yılın son ayı olan şubattan bir günü alır ve bugünü ağustos ayına ekler. Böylece şubat ayı yirmi sekiz-yirmi dokuz günlük bir döngüde devam etmeye başlar.

3.1.8.1.3. Gregoryen Takvim

Uzun yıllar Jülyen takvimi kullanılsa da takvime göre 365.25 gün sayılan yıl süresi aslında 365.2422 gün olduğu için yıllar içinde biriken bu süre farkı probleme neden olmuştur. Böylece 400 yılda üç günlük kaymaya sebep olan takvime çözüm bulunmak istenmiştir (Üçer, 2000, s.121). 1582 yılına Papa XIII. Gregorius dönemine gelindiğinde bu üç günlük fark yaklaşık on güne çıkmış, ortalama 21 Mart tarihine denk gelmesi gereken ilkbahar ekinoksu takvimdeki bu sapma nedeniyle 10 Mart tarihinde gerçekleşmiştir (Tezcan Aksu, 2018, s.397). MS 325 ile 1582 yılları arasında oluşan bu on günlük farkı telafi etmek için (Üçer, 2000, s.121) Luigi Lilio tarafından takvim düzenlenmiş ve 4 Ekim 1582'de resmen kabul edilen bu takvim sistemi "Gregoryen takvimi" adını almıştır. Papa XIII. Gregorius Paskalya Yortusu'nu doğru tarihte kutlamak istemiş bu nedenle, takvime 10 gün ekleyerek 4 Ekim 1582 gününü, 15 Ekim 1582 günü olarak ilan etmiştir (Tezcan Aksu, 2018, s.397). Bu uygulama sonucu insanlar, Papa'yı ömürlerinin on gününü çalmakla suçlamışlardır (Hamidullah, 2000, s.14). Bu tür suçlamalar bulunsa da bu uygulama sonucu takvimdeki zaman kayması telafi edilmiştir.

3.1.8.2. Takvimin Kullanımı

Miladi takvim dünya çapında ve Türkiye'de kullanılmaktadır. Bu açıdan global bir takvim özelliği gösterir.

3.1.8.2.1. Dünyada Kullanımı

Miladi takvim dünyada en çok yayılan ve kullanılan takvim olma özelliğini taşır. Günümüzde teknolojinin ilerlemesi, ülkeler arası ilişkilerin artması, küreselleşme gibi nedenlerle devletlerin aralarındaki ilişkiyi kurabilmeleri önemli duruma gelmiştir. Bu ilişkinin kurulmasının temel şartlarından birini de takvim birliği oluşturmuştur. Bunun yanında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan sömürge devletlerin de takvimi kabul etmesi sömürge sahibi devletler vasıtasıyla olmuştur. Bu durum da takvimin yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Takvim öncelikle Katolik ülkelerce benimsenmiştir. Protestan, Ortadoks ve Müslüman olan devletlerin bu takvimi kabul etmeleri daha ileriki dönemlere denk gelmiştir. Gregoryen takvim kısa süre sonra Protestan ülkelerde şiddetli bir muhalefet ve hatta birçok Katolik arasında huzursuzluk uyandırmış ama sonunda neredeyse tüm Hristiyan kiliseleri tarafından kabul edilmiştir (Dutka, 1988, s.56-64). İlerleyen dönemlerde

kendilerine ait takvimleri olsa da ülkeler arası takvim birliğinin sağlanması için İslam ülkeleri olan Arap devletleri, Pakistan, İran, Afganistan, Endonezya gibi ülkeler de dâhil olmak üzere birçok ülke ortak takvim olarak Miladi takvimi kullanmaya başlamıştır. Bazı ülkeler ve miladi takvimi kabul etme seneleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 24. Dünyadaki Bazı Ülkelerin Miladi Takvimi Kabul Ediş Yılları

Ülke Adı	Miladi Takvimi Kabul Ediş Yılı
İspanya	1582
Portekiz	1582
Polonya	1582
İtalya	1582
Fransa	1582
Danimarka	1582
İsviçre Katolik kantonları	1583
Hollanda'nın Katolik kilisesine bağlı bölgeleri	1583
Avusturya	1583
Almanya'nın Katolik eyaletleri	1584
Polonya	1586
Macaristan	1587
Hollanda'nın geri kalan eyaletleri ve İsviçre'nin geri kalan bölümleri	1700 -1701
Kutsal Roma Cermen İmparatorluğunun Protestan ülkeleri	1700 -1701
İngiltere	1752
ABD	1752
Kanada	1752
İsveç	1753
Alaska	1767
Japonya	1873
Çin	1912
Yunanistan	1914
Romanya	1914
Bulgaristan	1916
Rusya	1918
Estonya	1918
Ürdün	1924
Türkiye	1926

Dünyada birçok ülke tarafından kabul edilen bu takvimini hâlâ kabul etmemiş olan devletler de tabi ki mevcuttur. Etiyopya, Myanmar, Tayland, Nepal gibi bazı ülkeler resmi olarak miladi takvim yılından farklı yıllar yaşamaktadır.

Bunun dışında miladi takvimi resmi olarak kabul eden ama çeşitli ihtiyaçlar için başka takvimleri de bünyesinde bulunduran devletler de vardır. Bu durum kültürel ve dini ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Örneğin Türkiye'de dini ihtiyaçlar için hicri takvim kullanılır, Japonya'da uğurlu günleri ve imparatorluk ile ilgili özel zamanları gösteren başka takvimler de bulunur, Güney Kore'de miladi takvimin yanında ay takviminin kullanımına da devam edilir.

3.1.8.2.2. Türkiye'de Kullanımı

Önceki bölümde bahsedilen Takvim-i Garbî Batı takvimine geçişte önemli bir adım olmuştur. Bu takvimin de istenilen sonucu vermemesi başka çözüm arayışlarına neden olmuş, 1924 yılına gelindiğinde Osmanlı'da önemli bir yer tutmuş olan müneccimbaşılık kurumu kaldırılmış, takvim hesaplama görevi başmuvakkitlik kurumuna devredilmiştir (Üçer, 2000, s.126). 26 Aralık 1925 tarihinde ise "Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun" (Tezcan Aksu, 2018, s.399) ile miladi takvime geçiş süresi resmileşmiş ve kesinleşmiştir.

Daha önce tartışılan takvimin başlangıç meselesi 1926'da çözüme kavuşmuş ve başlangıç olarak Hz. İsa'nın doğumu kabul edilmiştir. 1935 senesinden itibaren yılbaşı da resmi tatil haline gelmiştir. Hafta sonu tatili meselesine de çözüm bulunmak istenmiştir. 1 Haziran 1935'e kadar perşembe günü saat 13.00'ten cumartesi günü saat 09.00'a kadar süren hafta sonu tatili, cumartesi günü saat 13.00'ten pazartesi günü saat 09.00'a kadar sürecek şekilde değiştirilmiştir. Günümüzdeki halini alarak haftalık tatil günlerinin cumartesi ve pazar günleri olması ise 1 Temmuz 1974 yılında kabul edilmiştir (Tezcan Aksu, 2018, s.400). Ay isimleri ise 13 Ocak 1945 tarihinde bugün kullandığımız halini almıştır. Böylece Batı takvimi ile oluşan farklar giderilmiş, miladi takvimin oluşum sistemi uygulanmıştır.

14 Ocak 1926 yılında çıkan kanunla daha önce mart başı olan bütçe yılı başlangıcı haziran başı olarak değiştirilmiş, 17 Ocak 1945 tarihine gelindiğinde ise bütçe yılı ile takvim yılı başlangıçları aynı zaman getirilmiştir (Topkan, 1962, s.27-28). Bu durum da yıllardır yaşanan mali takvim sorununa kesin çözüm sağlamıştır.

Miladi takvim kabul edilse de çoğunluğu Müslüman olan halk, ibadet için hicri takvime de ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç kendini özellikle ramazanın başlangıcının belirlenmesinde hissettirir. Devlet hicri takvimin hazırlanma görevini Kandilli Rasathanesi'ne vermiştir. Bu takvim sadece özel durumlarda kullanılmak üzere kabul edilmiştir (Üçer, 2000, s.122). Böylece halkın dini vecibeler için zorunlu hale gelen takvim meselesine de çözüm bulunmuş olur.

3.1.8.3. Takvimin Özellikleri

Miladi (Gregoryen) takvim Güneş'in hareketlerini esas alan bir takvimdir. Bir yıllık süreyi bir yıl 365,25 gün yani yaklaşık 365 gün 6 saat olarak hesaplar. Bu süre ayrıca 12 ay, 52 hafta olarak da bölünebilir. Gün gece yarısında başlar. Yılbaşı 1 Ocak olarak kabul görür. Hz. İsa'nın doğumu sıfır noktası yani milat sayılır ve bu tarih temel alınarak takvim sisteminde yıllar ikiye ayrılır. Bu tarihten öncesi "milattan önce", sonrası "milattan sonra" olarak isimlendirilir.

Bu takvime göre şubat ayı bazı yıllar yirmi sekiz bazı yıllar yirmi dokuz çeker. Yirmi dokuz çektiği yıllar "artık yıl" olarak isimlendirilir. Bu yıllar sonu 00 ile bitmeyen ve dörde kalansız bölünebilen yıllardır. Bu yıllardaki gün süresi 365 değil 366 olarak hesaplanır. Yani bir yıldaki altı saat toplanarak bu yıllara bir gün olarak ilave edilir.

Miladi takvim yanılgısız takvimler arasında yer alır. Senede 10,8 saniye hata oranıyla en güvenilir ve hassas takvim sayılır (Polat, 2017). Bu takvim tam yanılgısız olmayıp 365,2425 - 365,2422 = 0,0003 gün/yıl veya 1/0,0003 = 3 333,333 ... yılda bir gün ölçüsünde yanılgılıdır. Bununla birlikte yanılgının bu derece az olması sebebiyle yanılgısız sayılmaktadır (Akgür, 2010, s.488). Zaten sıfır yanılgılı bir takvim yapmak da mümkün değildir.

3.1.8.3.1. Ay İsimleri ve Anlamları

Miladi (Gregoryen) takvimdeki ay adlarının anlamlarına baktığımızda bazılarının ayın sırasını bildiren anlamı olmasını yanında bazıları isimlerini tanrıların isimlerinden alır. Takvimde bulunan ayların isimleri, Eski Roma takvimindeki isimlerinin anlamları ve gün sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 25. Eski Roma Takvimine Göre Ay İsimleri ve Anlamları

Miladi Takvime Göre Türkçe Ay Adı	Eski Roma Takvimine Göre Ay Adı	Anlamı	Gün sayısı
Ocak	Ianuarius	Roma dininde tüm dualar tanrı "Janos"a hitap ederek başlar ve "Vesta"yı anarak sona erer. Janos, giriş, kapılar, açma ve başlangıcın tanrısıdır. Yılın başlangıcı olan Ianuarius buradan türetilmiştir.	31
Şubat	Februarius	Lâtince "arınma" anlamındaki "februa"dan gelmiştir.	28-29
Mart	Martius	Savaş tanrısı Mars'tan adını alır.	31
Nisan	Aprilis	Güzellik tanrıçası Aphrodite'nin adından türetilmiş olduğu ve Roma karşılığı tanrıça Venüs'e adanmış ay mânâsını taşıdığı düşünülür. Bazı kaynaklar da tanrısal kahraman Aper ya da Aprus'un adından geldiğini söyler.	30
Mayıs	Maius	Bu ay ismini Titan Atlas'ın kızı ve Hermes'in annesi tanrıça Maia'nın adından alınmıştır.	31
Haziran	Iunius	Ayın ismi ana tanrıça "Junon"dan (Grekçe Hera'dan) gelir.	30
Temmuz	Quintilis Julius (Daha sonraki adı)	Beşinci anlamındadır. (Yıl Mart ayından başladığı için bu anlamdadır) Jülius Sezar döneminde, ona ithâfen bu ismi almıştır.	31
Ağustos	Sextilis Augustus (Daha sonraki adı)	Altıncı anlamındadır. (Yıl Mart ayından başladığı için bu anlamdadır) Augustus'a ithâfen bu ismi almıştır.	31
Eylül	September	Yedinci anlamındadır. (Yıl Mart ayından başladığı için bu anlamdadır)	30
Ekim	Oktober	Sekizinci anlamındadır. (Yıl Mart ayından başladığı için bu anlamdadır)	31
Kasım	November	Dokuzuncu anlamındadır. (Yıl Mart ayından başladığı için bu anlamdadır)	30
Aralık	December	Onuncu anlamındadır. (Yıl Mart ayından başladığı için bu anlamdadır)	31

Kaynak: Unat, 2004, s.21.

Miladi takvime göre ayların Türkiye Türkçesindeki karşılığı ve anlamları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 26. Türkiye Türkçesine Göre Miladi Takvimdeki Ay İsimleri ve Anlamları

Türkiye Türkçesine Göre Miladi Takvimdeki Ay Adı	Anlamı
Ocak	Aslı itibariyle Türkçe olan bu kelime Eski Türkçede ateş anlamına gelen "ot" kelimesinden türemiştir. Isınma, pişirme vb. işlerde kullanılmak üzere ateş yakılan yer (Kubbealtı, "Ocak", 2023) anlamına gelir. Türk kültüründeki ocağı önemi nedeniyle ilk aya bu isim verilmiş olabilir. Atalar kültü ile de ilişkilendirilebilecek ocak anlayışı Türk kültüründe kutsal bir yer taşır.
Şubat	Bu kelime Türkçeye Süryanice'deki "Şabat" kelimesinden geçmiştir. Yahudilerce dinlenme günü olan şabat isminin Şubat ayına ilham olmasının nedeni ise eskiden son ay olan Şubat ayının aynı zamanda kışın da sonu olmasıdır. Tarım toplumundaki çiftçilerin ekimden önce dinleneceği son zaman olması açısından bu ismi almıştır. Ayrıca Unat (2004, s.20) bu duruma farklı bir yorum getirir. Bu ay Akadlıların on birinci ayıdır. Ona göre Şubat isminin aslı Schabatu'dur. Bu bir buğday çeşididir.
Mart	Latinceden gelmiş bir kelimedir. Savaş ve tabiat tanrısı Mars'tan adını alır. Ayrıca Rum aylarının birinci ayıdır (Unat, 2004, s.20).
Nisan	Süryanice kökenli bu kelime Arami/Süryani takviminin birinci ayı" anlamındadır. Bu sözcük Akatça nisannu "yılın ilk ayı, taze mahsul, turfanda" sözcüğünden alıntıdır. Aynı zamanda Sümerce aynı anlama gelen nisag sözcüğünden de türediği düşünülür (Nişanyan Sözlük, 2023, "Nisan").
Mayıs	Rum aylarının üçüncü ayıdır (Unat, 2004, s.20). Latince Maius (May) kelimesinden türetilmiştir.
Haziran	Süryanice "sıcak" anlamına gelen "ḥeziran" kelimesinden türemiştir.
Temmuz	Süryanice "temuz" kelimesinden türemiştir. Bu kelime Bâbil'de üreme ve bereket tanrıçası Tamuza'nın adından gelmiştir (Kubbealtı, "Temmuz", 2023). Bu tanrı eski zamanlarda ilkbaharı bitiren tanrı veya bu ayda ölen tanrıdır. Ayrıca bu ay Akadlıların dördüncü ayıdır (Unat, 2004, s.20).
Ağustos	Latince Augustus kelimesinden türetilmiştir. Rum aylarının ise altıncısıdır.
Eylül	Süryânîce "ilūl" kelimesinden türetilmiştir. Aynı zamanda Akatça "elūlu" veya "elūnu" kelimesi "hasat festivali, bu festivalin yapıldığı ay" sözcüğü ile eş kökenlidir (Nişanyan Sözlük, 2023, "Eylül"). Bu ay Akadlıların altıncı ayıdır. Onlara göre ise kelimenin asıl kökeni Oululu'dur ve haykırmak anlamına gelir (Unat, 2004, s.20).
Ekim	Türkçe "ek" kökünden gelmiştir. Bu ayda tarlalara ekim işlemi yapıldığı için bu adı almıştır.
Kasım	Arapça "ayıran, bölen" anlamlarındaki bu kelime "yılı ikiye ayıran gün" anlamına gelen "rūz-ı kāsım" tamlamasından kısaltma ile oluşmuştur (Kubbealtı, "Kasım", 2023). Nitekim Anadolu'da da yıl "Kasım günleri" ve "Hızır günleri olarak ikiye ayrılır. Bu nedenle yılı ikiye bölen anlamında bu aya kasım denmiş olabilir.
Aralık	Türkçe kökenli bir kelimedir. Bu aya neden Aralık dendiği net olarak bilinmese de Kasım ayı ile Ocak ayı arasında kaldığı için böyle isimlendirildiği yorumunda bulunanlar vardır (Bakırcı, 2018)

Miladi takvimdeki ay adlarının Türkiye'de ve diğer Türk Cumhuriyetlerindeki karşılığı aşağıdaki gibidir:

Tablo 27. Çeşitli Türk Cumhuriyetlerine Göre Miladi Takvimdeki Ay İsimleri

Azerbaycan Türkçesi	**Kazakistan Türkçesi**	**Kırgızistan Türkçesi**	**Özbekistan Türkçesi**	**Türkiye Türkçesi**	**Türkmenistan Türkçesi (2002-2008 arası)**
Yanvar	Kantar	Birdin Ayı/ Akpan	Yanvar	Ocak	Türkmenbaşı
Fevral	Akpan	Calgan Kuran/ Çal	Fevral	Şubat	Bayrak
Mart	Naurız	Çın Aprelkuran/ Nooruz	Mart	Mart	Nevruz
Aprel	Otamalı	Bugu/ Körük	Aprel	Nisan	Kurbansultan
May	Zauza/Seuir	Kulca/ Kükük	May	Mayıs	Mahdumkulu
İyun	Kökek	Teke/ Çilde	İyun	Haziran	Oğuz
İyul	Şilde	Baş Oona/ Sarıca	İyul	Temmuz	Korkutata
Avgust	Tamız	Ayak Oona/ Kır Küyök	Avgust	Ağustos	Alparslan
Sentyabr	Kırkuyek/Mizam	Toguzdun Ayı/ Mizam	Sentyabr	Eylül	Ruhname
Oktyabr	Kazan/Sünbile	Cetinin Ayı/ Karaca	Oktyabr	Ekim	Garaşsızlık
Noyabr	Karaşa	Beştin Ayı/ Kazan	Noyabr	Kasım	Sultansancer
Dekabr	Deddi/Toksan	Üçtün Ayı/ Kaætar	Dekabr	Aralık	Bitaraflık

Kaynak: Kalaycı, 2013, s.602.

3.2. Türklerin Kullandığı Takvim Türleri

Türkler zaman içinde birçok takvim sistemi kullansalar da kimi zaman bunlar yeterli gelmemiş ve bu takvim sistemleri çeşitli şekiller değiştirerek kimi takvim türlerininin oluşumuna katkı sağlamıştır. Genelde bir işlev doğrultusunda ve alanda uzman kişi

veya kişilerce geliştirilen bu takvim türlerinin özellikle Osmanlı Devleti içinde yaygın olarak kullanıldığı görülür. Bu takvim türleri kullanılarak kitaplar yazılmış, geliştirilen bu türler özellikle devlet işlerinde ve dini meselelerde kullanılmıştır. Bu başlık altında ele alınacak "müneccimbaşı takvimleri", "rûznâmeler", "salnâmeler" ve "gurrenâmeler" bu takvim türlerine örnektir.

3.2.1. Müneccimbaşı Takvimleri

Müneccimbaşı tarafından hazırlanan, devletin resmi takvimi niteliğinde olan bu takvimler[24] Celâlî takvimi sistemi esas alınarak hazırlansa da Türklerin daha önceden kullandığı 12 Hayvanlı Türk takviminden, hicri, Rumi, Kıptî takvimlerden ve eski Fars takviminden de izler taşır (Akgür, 1992, s.99-120).

3.2.1.1. Müneccimbaşılar ve Müneccimbaşılık Kurumu

Müneccimbaşılık kurumu Osmanlı'da 15.yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Daha önceki Türk-İslam devletlerinde de astrolojiyle ilgilenen, takvimi hazırlayan kişiler bulunur. Bununla birlikte hükümdarlar, gelecekten haber almak, düşmanları hakkında gizli bilgileri elde etmek gibi isteklerle de müneccimlere başvurmuşlardır. Kısacası her zaman devletin içinde yer bulan müneccimler ancak Osmanlı Devleti'nde devlette kurumsal olarak yer almışlardır.

Kurumun başında olan müneccimbaşılar Osmanlı Devleti'nde sarayın selamlık erkânından olan ilmiye sınıfına mensuptur. Bu kişiler medrese mezunu eğitimli kişilerdir. (Yeşilyaprak, 2012, s.59). Astronomi, astroloji ve matematik alanlarında uzmanlaşırlar. Müneccimbaşıların bir yardımcısı bulunur ve buna "müneccim-i sâni" (ikinci müneccim) ismi verilir. Ayrıca yine kendi hizmetinde bir kaç tane kâtip olarak isimlendirilen müneccimleri vardır (Aydüz, 2000, s.132). Bu görevliler müneccimbaşı başkanlığında bu kurumun işlerinin idaresini sağlar.

Müneccimbaşılar astronomi ve astroloji alanında görevli kimselerdir. Temel görevleri her sene düzenli olarak takvim hazırlamak olsa da buna bağlı olarak ramazan imsakiyesini belirlemek, uğurlu zamanlar gibi astrolojik tespitlerde bulunmak da görevleri arasındaydır (Aydüz, 2000, s.132). Ayrıca müneccimbaşılar "zayiçe" adı verilen ve yıldızların belirli vakitlerdeki yerlerinin işaretli olduğu bir cetvel hazırlarlar.

[24] Görsel için bk: Ek 14.

Önemli olayları kaydederler, göksel olayları inceleyip zamanları belirlerler ve bunlar hakkında gözlemlerde bulunurlar. Bütün bu kayıtlarını da devlete sunarlar.

Müneccimbaşıların bu görevlerinin yanında "müneccimbaşı tarihleri" denilen eserler kaleme aldıkları da bilinir. Bu eserler müneccimbaşıların yaşadığı dönemlerdeki önemli olayları ya da geçmiş hakkında duydukları önemli hadiseleri yazmalarıyla oluşmuş bir nevi tarih kitaplarıdır. Böylece takvimlerin yanında tarihe de ışık tutmuşlardır.

Müneccimbaşılar gelirlerini; hazırladıkları takvimler, imsakiyeler ve zayiçelerden sağlarlar. Devlet tarafından ödenen aylık ulûfeleri vardır (Aydüz, 2004, s.417). Ayrıca her takvim sunuşlarında "nevruziye" adı verilen parayı alırlar. Bunlar saray erkânından olan müneccimbaşıların gelirinin iyi seviyede olduğunu gösterir.

15.yy'ın ortasından başlayan ve 20'yy'ın ortasına kadar devam eden bu kurum yaklaşık beş yüz yıl Osmanlı Devleti'ne hizmet vermiştir. 1924 yılında son müneccimbaşı olan Hüseyin Hilmi Efendi'nin vefat etmesi ve bunun üzerine yeni bir müneccimbaşı atanmaması sonucu bu kurum ilga edilmiştir (Aydüz, 2000, s.132). Bu kurumun yerini alması için 1927 senesinde baş muvakkıtlık makamı oluşturulmuştur. Takvimi oluşturma işi bir süre de bu kurumca yürütülmüş, bahsedilen bu beş yüz yıl içinde Osmanlı Devleti'nde müneccimbaşılıkta 37 kişi bulunmuştur. Bunların en meşhur olanları 16.yy'da Takîyüddîn el-Râsıd, 17.yy'da Hüseyin Efendi ve 18.yy'da Derviş Ahmet Dede'dir (Yeşilyaprak, 2012, s.60). Derviş Ahmet Dede'nin yazdığı Câmi' al-Duval[25] isimli tarih kitabı ilim dünyasında önemli bir yer tutar.

3.2.1.2. Takvimin Özellikleri

Müneccimbaşı takvimleri asıl itibariyle cetveller halinde düzenlenmiştir ve on sayfalık bir yer teşkil eder. Bu takvimde hicri ve Rumi takvimin günleri belirtilip mevsimsel hadiseler yazılır (Aydüz, 2006, s.3).

Takvimler renkli kalemlerle özel bir risale olarak hazırlanmıştır. Ayrıca müneccimbaşıların takvimlerin kenarlarına kendilerince bazı notlar aldıkları da görülür. Yaşanan göksel olaylar, doğa olayları, savaş gibi devlet olayları kısacası yaşanan önemli hadiseler takvimlerin kenarına not düşülür (Yüksel, 2010, s.507). Bu durum olayları kolektif bellekte tutmak açısından önemlidir. Bunun yanında

[25] Bu eser 1299-1481 yıllar arasındaki Osmanlı devletinde yaşanan önemli olayları anlatır. Eser Ahmed Ağırakça tarafından günümüz Türkçesiyle yayımlanmıştır.

takvimlerde kimi zaman müneccimbaşının kendinin veya ailesinin yaşadığı önemli olayların, gördüğü rüyaların belirtildiği de görülür (Aydüz, 2000, s.140). Böylece bu takvimler, kolektif belleği oluşturmanın yanında bireysel hafızayı da canlı tutar.

Müneccimbaşı takvimleri senelik olarak hazırlanır. Hazırlanan bu takvimlerin padişaha ve devlet görevlilerine sunumu çok önemli bir yer tutar. Her sene 21 Mart tarihinde takvimlerin sunumu yapılır ve bu sunum "nevruziye" adı verilen törenlerle kutlanır (Aydüz, 2000, s.134). Bu törenlerde müneccimbaşına atiyeler verilir.

Osmanlı Devletinde müneccimbaşının yaptığı takvime ilk olarak II. Murad döneminde rastlanır. II. Bayezid devrine gelindiğinde ise astronomi gelişmiş bununla birlikte müneccimlerin sayısı artmıştır. Bu durum da beraberinde takvimlerde gelişmeyi getirmiştir. Ayrıca bu dönemde oluşturulan cetvel tarzı takvim stillerine devletin son dönemlerine kadar devam edilmiştir. Tarihi kaynaklarda saraya ilk müneccim alma işinin de bu dönemde olduğu görülür (Aydüz, 1933, s.24). İlk dönemlerde müneccimbaşı takvimi devlet için hazırlamış ve takvim devlet erkânı tarafından ulaşılabilmişti. Osmanlının son dönemlerinde matbaanın da yayılmasıyla bu durum değişmiş ve 19.yy'da bu takvimler matbaalarda basılıp halka sunulmuştur. Böylece müneccimbaşı takvimleri saray çevresinde belirli kesimle sınırlı kalmayıp halk arasında da yayılma göstermiştir.

3.2.1.3. Takvimin Çeşitleri

Müneccimbaşı Takvimleri iki çeşide ayrılır. İlkine "Rakam Takvimi", ikincisine "Ahkam Takvimi" ismi verilir.

3.2.1.3.1. Rakam Takvimleri

Başlangıcı Nevruz olan ve bir senelik süreyi kapsayan bu takvimlerde senenin on iki ayı, mevsimler ve günler belirtilir (Aydüz, 1933, s.76). Rakamlardan oluştuğu için bu takvim "rakam takvimi" adını alır. Rakam takvimlerinde de o sene hakkında bazı bilgiler bulunabilir ama bu ahkâm takvimlerindeki kadar ayrıntılı olmaz.

3.2.1.3.2. Ahkâm Takvimleri

Müneccimbaşı tarafından hazırlanan rakam takvimine göre bir yıllık süre içinde meydana gelebilecek olaylar belirtilir, uğurlu günler hesaplanır ve o yıl içinde

yapılması doğru ya da yanlış olan eylemler tespit edilir (Aydüz, 1933, s.93). Bu tür hükümlerin yer aldığı takvimlere "Ahkâm Takvimi" adı verilir.

3.2.1.4. Takvimin Bölümleri

Bu takvimler üç bölüm olarak incelenebilir. Birinci kısım giriş mahiyetindedir, tarihi bilgiler bulunur. İkinci kısım takvimin asıl kısmıdır ve cetvellerden oluşur. Son kısımda o sene yaşanacak güneş ve ay tutulmaları gibi göksel olaylar belirtilir.

3.2.1.4.1. Birinci Bölüm

Giriş bölümü olan bu bölümde tarihi ve astrolojik konular hakkında bilgiler verilir. Dini ve siyasi kronolojik listeler bulunur. On iki hayvanlı Türk takvimine ait bilgiler de bu kısımda mevcuttur (Aydüz, 1933, s.94-95). Bu durum ilk dönemlerde böyle iken geç dönem takvimlerinden giriş kısmında tarihi bilgilerin ve kronolojik tabloların yer verilmediği de görülür (Tuzlu, 2021, s.34-35). Ayrıca geçmiş yılda yaşanan bazı önemli olaylara ve bu sene yaşanması tahmin edilen hadiselere de yer verilir.

3.2.1.4.2. İkinci Bölüm

Asıl bölüm olan bu kısım cetveller halinde oluşturulmuştur. Bahsettiğimiz üzere takvim asıl olarak Celâlî takvimi üzerinden hesaplansa da birçok takvimden esinlenilmiştir. Erken dönem takvimlerde eski Fars ve 12 hayvanlı Türk takvimi günleri veilmesine karşın daha sonraki dönemlerde bu kısımlar takvimlerden çıkarılmıştır (Tuzlu, 2021, s.35). Bazı takvimlerde namaz vakitleri de bulunur (Aydüz, 1933, s.95). Ayrıca bu kısımda uğurlu, uğursuz günlere yer verilir ve yapılması veya yapılmaması gerekenler hakkında tavsiyelerde bulunulur.

3.2.1.4.3. Üçüncü Bölüm

Takvimin sonucu niteliğinde olan bu kısım Ay ve Güneş tutulmalarıyla ilgili bilgiler içerir.

3.2.1.5. Takvimlerin Hazırlanmasında Kullanılan Zicler

Astronomi cetvelleri olan ziclerde[26] astronomik gözlem sonuçları, tablolar halinde kaydedilir (Unat, 2013, s.397). Müstakil eser mahiyetindeki zicler, İslam dünyasının astronomi çalışmalarında çok önemli yer teşkil etmişlerdir.

Müneccimbaşılar da takvimi hazırlarken bu ziclerden yararlanmışardır. Gök cisimlerinin günlük ve yıllık hareketleri bu cetvellerde önceden yapılan uzun rasadlar neticesinde hazır olarak bulunmaktadır (Aydüz, 1933, s.77).

Osmanlı'da müneccimbaşılar çok uzun süre Uluğ Bey zicine bağlı çalışmalar yapmıştır. Literatürde çok önemli bir yer teşkil eden bu zic, Uluğ Bey ve arkadaşları tarafından Semerkand Rasadhanesi'nde hazırlanmıştır. Ancak bu zicde hatalar bulunur. 1800 senesinde Paris'te Cassiniler bu zicdeki hataları gidererek "Cassini Ziel" adında yeni bir zic ortaya koymuşlardır. Daha sonraları müneccimbaşılar bu zici kullanmaya başlarlar (İhsanoğlu, 1992, s.762). Bunun ardından Lalande Zici tercüme edilmiş Cassini Zici terkedilerek bu zic kullanılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılın son yarısından itibaren ise Fransız rasathanesinin her sene yeni rasat sonuçları açıklamıştır ve takvimler buna bağlı hazırlanmıştır (Aydüz, 1933, s.80-81). Kısacası tarih içinde birçok zice bağlı hazırlanmaya çalışılan müneccimbaşı takvimleri yenilikleri takip edip daha doğru tarih belirleme yöntemini bünyesinde bulundurmak istemiştir.

3.2.2. Rûznâmeler

Kelime, "Farsça gün anlamına gelen "rûz" ve mektup anlamına gelen "nâme" kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Aydüz (2013, s.55) ruznameleri şöyle tanımlar: "Hicrî ve Rûmî ayların ilk günlerini işaret eden, Güneş'in hangi gün hangi burca girdiğini belirten, Güneş ve Ay tutulmalarını gösteren özel hazırlanmış cetvellere verilen isimdir". Ruznameler[27] yüzyıl veya daha fazla zamanı kapsayan bir süre için hazırlanabilir (Tuzlu, 2021, s.47). Ruzname benzeri eserlere Osmanlı dışında Orta Asya'daki Türk coğrafyasında da rastlanır (Tezcan Aksu, 2018, s.403). Ruznameler "Takvim-i Dâimî" veya "Devr-i Dâim Takvimleri" adıyla da anılır.

[26] "Zic" Güneş, Ay, yıldızlar ve gezegenlerin konumlarının astronomik hesaplamaları için kullanılan parametreleri tablolaştıran İslami astronomi kitaplarına verilen isimdir.
[27] Görsel için bk: Ek 15-16.

3.2.2.1. Özellikleri

Ruznamelerin renkli kalemler ve altın yaldızlı süslemelerle oluşturulan nüshalarının olmasının yanında, daha sade örnekleri de bulunur (Tuzlu, 2021, s.47). On-on beş sayfalık risale şeklinde hazırlanabileceği gibi rulo şeklinde de hazırlandığı görülür (Aydüz, 2013, s.55). Boyları iki metreyi bulunabilmektedir. İnce bir deri üzerine yazılır (Tezcan Aksu, 2018, s.402). Tek parça halinde oluşturulan ruznamelerde yıl, mevsim, ay ve gün hesapları yer alır. Ayrıca kenarına yazılan notlarla da gerekli açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

Bazı manzum türde yazılan rûznâmeler olduğunu da görebiliriz. Bunlarda ayın uğurlu ve uğursuz günleri belirtilir. Yapılması veya yapılmaması gereken işler hakkında tavsiyelerde bulunulur (Yıldız, 2016, s.431). Böylece ruznameler salt takvim olma özelliğinden çıkmış, içinde çeşitli kehanetleri ve nasihatleri de barındırmıştır.

3.2.2.2. Önemli Ruznameler

Osmanlı sahasında yazılan ilk rûznâme 1488 tarihinde Şeyh Vefa'nın yazdığı ruznamedir. Bu eser rulo şeklindedir ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Aydüz, 2013, s.55). Bu alanda önemli bir isim Süleyman Hikmetî'dir. "Ruzname-i sene 1199" ve "Ruzname-i Sene 1218" adlarını taşıyan takvim hazırlamıştır (Tezcan Aksu, 2018, s.406). Darendeli Mehmed Efendi de ruzname alanında öne çıkmış isimlerdendir. Hazırladığı "Takvim-i Dâimî" Osmanlıyı etkilediği kadar Avrupa'da da yankı uyandırmıştır. Ebüzziyâ Tevfik Efendi tarafından da Osmanlının son zamanlarında bu takvimin benzer bir örneği oluşturulmuştur[28] (Tuzlu, 2021, s.51).

3.2.3. Salnâmeler

"Salname" sözcüğü, Farsça yıl anlamına gelen "sâl" ve yazılı şey anlamına gelen "nâme" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş bir sözcüktür. Bu eserlere "nev-sâl"[29] adı da verilir (Aydın, 2009, s.51). Salnâmelerin[30] amacı devlete bağlı resmi kurumların veya özel kişi ve vakıfların halkı bilgilendirmesidir (Tuzlu, 2021, s.38). Bu metinler bir yıllık süreyi kapsar. Bir yıl içinde yapılanların raporu niteliğinde oldukları söylenebilir. Salnâmeler görüldüğü üzere müstakil bir takvim niteliğinde değillerdir.

[28] Ebüzziyâ Tevfik, Takvim-i Ebüzziyâ.
[29] Özellikle özel salnamelere bu isim verilmiştir.
[30] Görsel için bk: Ek 17-18-19.

Takvim konusunun altında değerlendirilmesinin nedeni ise salnâmelerin içinde yer alan takvim kısımlarıdır. Her salnâmede bulunma zorunluluğu olmasa da genelde salnâmelerin başında bulundurulur. Salnâme yazarları, eserleri için özel takvimler hazırlatır. Hicri, miladi ve Rûmi, günler bu takvimde belirtilir. Ayrıca müneccimbaşı takvimleri gibi salnâmelerin takvim kısmında da astronomik bilgilere yer verilmektedir. Namaz vakitleri gök cisimlerinin hareketleri, hava olayları, özel günler, doğa olayları ile ilgili bilgiler bu takvimlerde yer alabilir (Gökmen, 2019, s.171).

3.2.3.1. Tarihi Seyri ve Önemli Salnâmeler

Salnâmelerin Osmanlı sahasında ortaya çıkışı tanzimat döneminden sonra olmuştur. İlk salnâme[31] (1847) yılında Mustafa Reşid Paşa'nın önderliğinde Ahmed Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve "*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*" başlığı ile yayımlanmıştır (Tuzlu, 2021, s.39). Bu eser Batı'da ilgi görmüş ve Bianchi tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir[32] (Aydın, 2009, s.52).

1872 yılından sonra devlet salnâmesi hazırlama görevi Maârif Nezâreti'ne verilmiş, bu görev 1888 yılından sonra "Sicill-i Ahvâl Komisyon-ı Umûmîsi Tedkîkat Kalemi"ne devredilmiştir (Palalı, 2010, s.3). Türkiye Cumhuriyeti dönemine gelindiğinde ise 1925-1926 ve 1927-1928 yıllarında Arap alfabesiyle "Devlet Salnâmesi" adıyla iki salname hazırlanmış, daha sonra "Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı" adıyla 1928-1929 yıllarında Latin harfleriyle basılmıştır. 1941 tarihinde sonuncusu neşredilen bu yıllıklar toplam altı tanedir (Aydın, 2009, s.52).

Özel salnâmeler alanında ise ilk örnekleri Ali Suavi vermiştir[33] (Tuzlu, 2021, s.40). Eserlerinde takvim kısmı da bulunur. Ali Suavi bu eserlerini yurt dışında hazırlamıştır. Yine 1290 yılında hazırladığı salnamesiyle ilkler arasına giren Ebüzziyâ Mehmed Tevfik Efendi de bu alanda önemlidir. "Salnâme-i Hadika" isimli eseri, Türkiye'de yayımlanan ilk özel salnâme olarak sayılır. Salnâme türündeki ikinci eseri ise "Salnâme-i Ebüzziyâ 1296-1297"[34] isimli eserdir (Tuzlu, 2022, s.279).

---

[31] Bu eser devlet salnamesi özelliği taşır.

[32] Journal Asiatique'te bölümler halinde yayımlanmıştır. Daha sonra *Le premier annuaire impérial de l'Empire ottoman ou tableau de l'état politique, civil, militaire, juridiciaire et administratif de la Turquie, depuis l'introduction des réformes opérées dans ce pays par les sultans Mahmoud II et Abdul-Medjid, actuellement regnant* adıyla kitap olarak 1848 yılında Paris'te basılmıştır.

[33] Hazırladığı salnâmelerin isimleri şu şekildedir: *Türkiye fî Sene 1288, Türkiye fî Sene 1289, Türkiye fî Sene 1290* ve *Mısır fî Sene 1288*.

[34] Daha fazla bigi için bk. Talat Karataş, Salnâme-i Hadika ve Salnâme-i Ebüzziya'nın Transliterasyonu.

3.2.3.2. Çeşitleri

Salnâmeler resmî ve özel olarak ikiye ayrılır. Resmi başlığı da devlete nezârete ve vilâyetlere ait olanlar şeklinde üç alt başlıkta incelenebilir.

3.2.3.2.1. Resmî Salnâmeler

Resmi salnâmelerin "Nezâret Salnâmeleri", "Vilayet Salnâmeleri" ve "Devlet Salnâmeleri" olmak üzere üç çeşidi mevcuttur.

2.6.3.1.2.1. Nezâret Salnâmeleri

Osmanlı ordusu hakkında bilgiler verir. Görevli sayısı ve özellikleri, tarihçesi ve askerî yapısı gibi hususlardan bahsedebilir (Tuzlu, 2021, s.39).

2.6.3.1.2.2. Vilayet Salnâmeleri

Osmanlı devletine bağlı vilayetler hakkında bilgiler verir. Teşkilat yapısı, coğrafi şartları, geçim alanları gibi konular anlatılır (Tuzlu, 2021, s.39).

2.6.3.1.2.3. Devlet Salnâmeleri

Devletin genel yapısı, idâresi, kültürel olguları, tarihi, sosyal ve ekonomik yapısı ve bunlar gibi devletle ilgili her çeşit hususta bahsedilebilir (Tuzlu, 2021, s.39).

3.2.3.2.2. Özel Salnâmeler

Özel kurum ve kuruluşlar dönemin sosyo-kültürel yapısını ifade eden, mizah, siyaset, sanat gibi konuları ele alınan salnâmeler hazırlamışlardır (Tuzlu, 2021, s.39).

3.2.4. Gurrenâmeler

Gurre sözcüğü, sözlükte: "Arabi ayın birinci günü yerinde kullanılır bir tâbirdir. Arapça aklık, parlaklık demektir. Ay ilkin nurani şekilde görülmeğe başladığı için bu tâbir meydana gelmiştir" (Pakalın, 1993) şeklinde tanımlanır. "Gurrenâme-i Dâimî" adıyla da anan Gurrenâmeler[35] ise Osmanlı edebiyatında takvimle ilgili bilgiler içeren, çeşitli yöntemler ile hicri ayların ilk günlerini tespit eden ve bunu halka sunan eserlerdir. "Gurrenâme-i Dâimî" olarak anılan gurrenâmelerin dâimî bir takvim oldukları iddia edilse de geçerliliklerinin on üç yıl olduğu tespit edilmiştir (Kut, 1998, s.133).

[35] Görsel için bk: Ek 20.

Hicri Takvim bölümünde bahsedildiği gibi hicri takvim Ay esaslı bir takvimdir ve günler, hilalin görünmesi (Rüyet-i hilal) ile hesaplanır. Bu durum da özellikle Ay'ın gözlenemediği zamanlarda sorun oluşturmaktadır. Bu sorunu gidermek, günleri daha belirgin hale getirmek için çeşitli çalışmalar yapılmış ve yapılan çalışmalar bu eserlerde halka sunulmuştur.

Gurrenâmeler risale, cetvel, tablo, grafik ile çeşitli şekillerde hazırlanabilir. Bunun yanında manzum gurrenâmelerin olduğu da bilinmektedir (Tuzlu, 2021, s.52). Rulo olarak ya da varak olarak yazılabilir. Müstakil bir eser olarak yazılabilmenin yanında kimi cönk, mecmua gibi eserlerin içinde de gurrenâmelere rastlanmıştır. Bu eserlerde farklı içerikler olsa da genel olarak Osmanlı'da kullanılan takvimlerin birbirine göre karşılığı verilir, hicri günler tespit edilir, özel günlere ve astrolojiye ait bir takım bilgiler sunulur.

Özetlenecek olursa Türkler tarih boyu zamanı organize ederken çeşitli yöntemlere başvurmuşlar, kendilerinin ürettiği ya da başka devletlerin takvimlerinden esinlenerek birçok takvim sistemi ve takvim türü kullanmışlardır. Aşağıda verilen tabloda Türklerin kullandığı takvim sistemlerinin özet hali sunulmuştur:

Tablo 28. Türklerin Kullandığı Takvimler

Takvim adı	Kullanıldığı dönem	Kökeni	Referans Aldığı Gök Cisimi	Bir yılın süresi	Sıfır noktası	Yılbaşı	Miladi 2023 yılına karşılık gelen yılı
On İki Hayvanlı Türk Takvimi	Göktürk Öncesi Dönem	Türk	Güneş	365 gün 5 saat 50 dakik 47 saniye	-	21 Mart	Koyun/Tavşan
Hicri Takvim	Türklerin İslamı Kabulü Sonrası	Arap	Ay	354 gün 8 saat 48 dakika 36 saniye	Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti	Muharrem ayı	1444/1445
Celâlî Takvimi	Selçuklu Devleti-Celaleddin Melikşah Dönemi	Türk (Eski İran takvimi temel alınmış)	Güneş	365 gün ve 6 saat	Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti	21 Mart	-
İlhanlı Takvimi	İlhanlı Devleti-Gazan Mahmud Han Dönemi	Türk (Celâlî Takvimi temel alınmış)	Güneş	365 gün ve 6 saat	İlk zamanlar başlangıç tarihi hicret olarak belirlense de 1976'da başlangıç tarihi Darius'un tahta çıkış yılı olan MÖ 522 olarak kabul edilmiştir.	21 Mart	-
Kıptî Takvim	Memlük öneminde ve Osmanlı Dönemi-Mısır'ın fethiyle Mısır Bölgesinde	Mısır (Eski Mısır takviminin devamı niteliğinde)	Güneş	365 gün	Roma imparatoru Diokletianus'un tahta çıkış tarihi	Eylül	-
Rumi Takvim	Osmanlı Dönemi 1677 yılından itibaren kısmen, 1840 yılından itibaren ise resmen kullanılmaya başlandı	Türk (Roma kökenli Julien Takvimi'ne dayanır.)	Güneş	365 gün	Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti	1 Mart (1918 den önce) 1 Haziran (1918'den sonra)	1439
Takvim-i Garbî	Osmanlı Dönemi Mehmet Reşad döneminde 21 Şubat 1917 yılında kulanılmaya başlandı	Türk (Gregoryen Takvim temel alınmış)	Güneş	365,25 gün (yaklaşık 365 gün 6 saat)	Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti	1 Mart	-
Miladi Takvim	Türkiye'de 1926 yılında kulanılmaya başlandı	Eski Roma takvimi temellidir. Daha sonra değişerek Jülyen takvimi meydana gelmiştir. Bir sonraki aşeması da Gregoryen takvimdir.	Güneş	365,25 gün (yaklaşık 365 gün 6 saat)	Hz. İsa'nın doğumu	1 Ocak	-

4. HALK TAKVİMİ

4.1. Anadolu Halk Takvimi

Toplumlar toplayıcı, avcı, çoban, çiftçi vb. gibi hangi çeşit ekonomiye sahip olursa olsun, her sosyal birliğin doğal şartlarına ya da ekonomik yapısına uygun kendine özgü bir takvimi bulunur. Bu takvim; uzun zaman içerisinde toplumun gelenek, coğrafya, ekonomi, iklim koşulları, tarım, siyaset, hukuk, tarih, din, gibi birçok unsurundan etkilenilerek halkın tecrübeleri sonucu müşterek bir şekilde oluşturulmuştur (Erginer, 1969-1970, s.18). Örneğin Eski Mısır tarımı ve Nil'in yıllık taşmalarına bağlı bir takvim oluştururken, Hititlerde ekip biçme sistematiği, Antik Yunan'da deniz, Asya'da kar unsurlarını temel alan bir halk takvimi pratiği geliştirilmiştir (Veren, 2019, s.165). Böylece toplumlar kendi özel ihtiyaçlarına göre bu takvimleri oluşturmuşlardır.

Toplumlar halk takvimini oluşturma serüvenlerinde maddi-manevi kayıplar vermiş ve birçok konuda tecrübe sahibi olmuşlardır (Artun, 2017, s.266). Bu nedenle bu uzun süreli deneyim ve bilgi birikiminin ürünü olan halk takvimlerine uymamak, bireyin büyük zararlara uğramasına neden olur. Çünkü halk takvimleri oluştukları doğal ve kültürel ortamın ürünleridir (Erginer, 1984, s.22). Halk takvimlerinde resmi takvimlerden farklı olarak zaman bölümlenmiş ve adlandırılmıştır. Bunun yanında kimi zaman birimlerine iyi veya kötü özellikler yükleyerek bunlar üzerinden çeşitli inanmalar ve uygulamalar oluşturulmuştur.

Bu takvimlerde yer alan tarihlendirmeler, önemli olaylar, uygulamalar her zaman gözlem sonucu farkedilen tekrarlanan olaylar sonucu belirlenmiştir yani her sene aynı zamanda gerçekleşen soğuklar veya sıcaklar, fırtınalar, baharın geldiği zaman, hayvanların çiftleşme zamanı, ekim-biçim zamanı gibi döngüsel olarak tekrar eden zamanlar göz önünde bulundurulur, tek seferlik olaylar takvime dâhil edilmez. Ayrıca hava tahminleri, dönem içinde yaşanabilecek zorluklar, toplumdaki insanların bilmesi gereken önemli tarihler de bu takvimde belirlidir. Tarım ve hayvancılığa dair bütün

işler bu takvime göre tarihsel olarak belirlenmiştir. Bu takvimler kuşaktan kuşağa aktarılmış, ve toplumdaki kişiler arası bağların kuvvetlenmesini de sağlamıştır.

Dünyada birçok medeniyette görüldüğü gibi Anadolu'ya ait de birçok halk takvimi bulunur. Bu takvimlere halk arasında "çoban hesabı", "eski hesap", "ana baba hesabı", "kocakarı takvimi", "kocakarı hesabı", "sayılı" ya da "hesaplı", "gayrı resmi takvim", "yerel takvim" gibi isimler verilmektedir. Anadolu'da halk için önemli tarihlerin işaretli olduğu, nesilden nesile aktarılan tavsiyelerin, uygulamaların, kaçınmaların, törenlerin bulunduğu bu takvimler yöreden yöreye farklılık göstermiş ve Anadolu içinde yüzlerce halk takvimi oluşmuştur. Bu halk takvimlerinin birimleri, adlandırmaları, önemli olayları her yerde farklılık gösterse de hepsi temelde Rumi takvimin tarihlendirmesini kullanmışlardır. Bu nedenle günümüzde kullanılan miladi takviminin tarihlendirmesinden farklılık göstermektedir. Örneğin halk takviminde bulunan "Mart Dokuzu", Rumi takvime göre mart ayının dokuzuncu gününe denk gelse de miladi takvim hesabına göre 21 Mart olarak tarihlendirilir. Günümüzde insanların doğadan kopması, teknolojinin gelişmesi ve resmi takvimlerin kullanılmasıyla halk takvimi eskisi kadar yaygın olmasa da özellikle tarıma ve doğaya bağlı kırsal kesimlerde hâlâ önemli bir yer taşımaktadır.

4.2. Anadolu Halk Takvimi Birimleri

Anadolu halk takvimi halk tarafından kendi içinde düzenlenmiş ve gün, ay, mevsimler gibi resmi takvimlerde de görülen birimlere bölünmüşlerdir. Fakat halk takvimlerinin birimlere ayrılmasında, sınıflandırılmasında, isimlendirilmesinde yöreden yöreye değişiklikler görülür. Resmi takvimden farklı olan bu birimler aynı şekilde farklı bölgelerde de değişiklik gösterir. Böylece her yöre, kendine ait halk takvimini oluşturmuş olur.

4.2.1. Günün Bölümleri (Vakitler)

Anadolu halk takviminde günler çeşitli dilimlere ayrılmıştır. Günler saatlere bağlı olsa da halk için bu durum yeterli ve kullanışlı değildir ayrıca insanlara yapay ve mekanik gelmektedir. Bu nedenle insanlar saatle değil, kendilerince ayrılan vakitlerle günü ölçerler ve bölerler. Genellikle Güneş'in haraketlerine bağlı olarak ölçülen bu vakitler her yörede farklı ayrılmış ve adlandırılmıştır. İşlerini, planlarını bu vakitlere göre ayarlayan halk, zamanla ilgili yapacakları planlarda ortak olarak belirlenmiş ve

insanların zihnine kazınıp nesilden nesile aktarılmış bu bölümlemeleri kullanır. Böylece halk arasında oluşan ortak dil ve buna bağlı ortak kültür sayesinde bölgede takvimsel olarak birlik yaratılır. Bu zamanlar sadece günlük işlerin ayarlanmasında kullanılmaz. Aynı zamanda bunlara ilişkin çeşitli inanmalar, uygulamalar, kaçınmalar da oluşturulur. Böylece ortak hafızaya sahip olan bölge halkları, günü daha anlamlı hale getirerek mekanikleşmekten kurtarır ve doğa ile olan bağlarını sağlamlaştırır. Aşağıda tablo halinde Anadolu'da kimi yerlerde kullanılan vakit adlandırmalarına ve bu vakitlerin nasıl ölçülüp hesaplandığına yer verilmiştir:

Tablo 29. Anadolu Halk Takviminde Günün Bölümleri

Vaktin tanımı	Sivas'taki adlandırma	Giresun'daki adlandırma	Trabzon'daki adlandırma	Alanya'daki adlandırma
Gece yarısı ile sabah vakti arasında, günün yeni ağarmaya başladığı zaman. Gün doğumundan önce görülen alacakaranlık vakti.	Gün doğumu	Seher	Tan / tan vakti	Şafak Vakti, Tan Yeri, Tan
Günün yeni ağarmasından kuşluk vaktine kadar olan zaman ve günün başlangıcı.	Çavma	Zabah	Sabah çağı / sabah vakti	Sabahın Körü, Sabahleyin
Sabahtan sonra öğleden önce olan zaman dilimi.	Kuşluk	Guşluk	Kuşluk çağı/ kuşluk vakti	Guşluk
Öğleden bir iki saat önceki zamandan öğleye kadar olan vakit.	-	-	Kaba kuşluk çağı / kaba kuşluk vakti	-
Kuşluktan sonra güneşin kızmaya başladığı vakit.	Emiş	-	-	-
Güneş tepeye iyiden iyiye yükseldiği emişle öğlen arasındaki bir saatlik zaman.	Er öğlen	-	-	-
Kuşluk ile ikindi arası. Bu vakit günün tam ortasıdır.	Öğlen	Öğlin	Öğle çağı / öğle vakti	Tepe Vakti, Gün Ortası, Öğlen
Öğleden sonrayı takip eden zaman.	Öğlen geçimi	-	-	-
Öğlen geçimi ile ikindi arası vakit.	Er ikindi	-	-	-
Öğlen vaktiyle akşam vakti arasında kalan zaman dilimi.	İkindi	Kindiin	İkindi çağı ikindi vakti	İkindi, İkindin
İkindi ile gün batım arasındaki zaman.	Cançıktı	-	-	-
Güneşin batmak üzere olduğu, kırdaki hayvanların köye döndüğü an.	Dağılım	-	-	-
Güneşin batıya yöneldiği, havanın kararmaya başladığı zaman dilimi. İkindi ile yatsı arasını kapsar.	Akşam	Aaşam	Akşam çağı/ akşam vakti	Dar Vakit, Gün Batımı, Akşamleyin
Güneşin batışından doğuşuna kadar olan zaman dilimi. Bu zaman havanın aydınlanmaya başlamasına ve sabah ezanın okunmasına kadar devam eder.	As vakti	Yatsı	Yatsı çağı / gece vakti	Yatsı, Gece Yarısı
Yatsı ile şafak arasındaki vakit.	Kan uyku	Gece	Gece	-

Kaynak: Kuzucular, 1979b, s.22./ Küçük, 2011, s.403-404. / Vural, 2020, s.61-62. / Çiçek, 2014, s.266-267.

Anadolu'da vakitlere göre inanışlar ve uygulamalar da bulunmaktadır. Örneğin inanışa göre şafak vakti edilen dualar kabul olur. Sabahın erken saatlerinde kalkıp evin dış kapısı açılmalıdır çünkü inanışa göre, bu saatler herkesin rızkının dağıtıldığı zamandır. Eğer o vakitte kapı açılmazsa o günün rızkı kaçırılmış olur. Elbise biçmek ve giymek gibi işler mutlaka gündüzleri yapılır. Gece biçilirse elbisenin erken yırtılacağı, bir yere takılıp parçalanacağı, ateş sıçrayıp yanacağı inancı vardır. Elbiseyi ilk giyme zamanı da önemlidir. Yeni elbise hiçbir zaman öğleden sonra ve geceleyin giyilmez. Eğer giyilirse elbisenin kısa ömürlü olacağına inanılır. Bunun için en iyi zaman sabahlarıdır. Yine inanışa göre gün batımında uyumamak gerekir, bu vakitte uyuyanların kısmetinin kapacağına ve ömrünün azalacağına inanılır. Gece yarısı ise tırnak kesilmesi, çarşaf silkelenmesi hoş görülmez (Vural, 2020, s.61-62/Veren, 2019, s.36-38). Akşam vakti uğursuz sayılır. Akşam ezanından sonra evden hamur mayası ve çiğ süt verilmez, verilirse içine bir kömür parçası atılır. Bunun sebebi bereketin kaçmamasıdır (Küçük, 2011, s.404). Akşam vaktinden sonra kapıları açık bulundurmamak gerekir çünkü bu saat kötü ruhların, cinlerin saatidir (Veren, 2019, s.37). Bunlar gibi Anadolu'da vakitlere bağlı birçok yasaklar, uygulamalar, inanışlar mevcuttur. İnsanların tecrübeleriyle ve büyük ölçüde insanları korumak, iyi olduğunu düşündükleri şeylere yönlendirmek için bunların ortaya çıktığı söylenebilir. Böylece halk takviminin en küçük birimi olan günün vakitler halinde bölünerek isimlendirilmesi, bu vakitler etrafında çeşitli inanışlar, kaçınmalar ve uygulamalar oluşturulması mümkün olur.

4.2.2. Günler

Anadolu'da gün, çeşitli vakitlere ayrılsa da temelde gece ve gündüz olarak kabul görür. Bazı yörelerde gün, Güneş'in doğuşundan başlatılırken bazı yörelerde İslamiyet'in etkisiyle Güneş'in batışından başlatılmaktadır. Kaşgarlı Mahmud (2015, s.150), *Divanu Lugati't Türk* isimli eserinde Türklerde yedi günün adlarının olmadığını çünkü "hafta" kavramının Türkler arasında İslamiyet'le bilindiğini belirtir. Türkler, göçebe bir hayat yaşadıkları için ilk dönemlerde zaman kavramı üzerinde pek durmamışlar, sonradan yerleşik hayata geçmeleriyle ve takvim sistemi oluşturmalarıyla beraber hafta kavramı zihinlerinde oluşmuştur. Bu yüzden günlerin şuan kullanılan isimleri yabancı dillerden alınmıştır (Alptekin vd., 2017, s.324). Hafta kavramını takvimlerine katan Türkler daha sonrasında günlere de çeşitli isimler vermişlerdir. Anadolu halk takvimine gelindiğinde ise günlere verilen isimler yöreden yöreye değişmektedir. Anadolu halk takviminde günlerin adlandırılmasının bölgede kurulan kasaba pazarının

kuruluş günü tarafından etkilendiği görülmektedir. Birçok yörede gün, pazar kurulan kasabanın adı ile anılır. Cuma günü ise dinde kutsal sayıldığı için genellikle değişiklik göstermez. Pazar günü için Anadolu'da kullanılan "gireği" adlandırması Rumcadan gelmektedir (Boratav, 2020, s.152). Aşağıdaki tabloda Anadolu'da çeşitli yerlere ait gün adlandırmalarına yer verilmiştir:

Tablo 30. Anadolu Halk Takviminde Gün İsimleri

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
Afyonkarahisar	Bazaretesi / Dernek	Salı / Dinar Pazarı	Çarşamba / Isparta Pazarı	Bolavadınbazarı / Cum-Aşamı	Cümeyi / Cuma	Cümeyiertesi / Yarım Tatil	Bazar/ Bütün Tatil
Aydın	Atça Pazarı / Sobuca/ Yenişe-Garsu (Karaca- Su) Pazarı	Salı / Aydın Pazarı/ Bozdon Pazarı	Yenipazar / Akçaova Pazarı/ Biresse Pazarı	Nazilli Pazarı / Nazilli Günü / Çine Pazarı / Kiroba Pazarı	Umurlu-Sultanhisar Pazarı / İnebolu (Yazıkent) Pazarı /	Köşk Pazarı / Karpuzlu Pazarı / Cumartesi	Dalama Pazarı/ Pazar
Kütahya	Örencik Pazarı/ Örencik / Dernek / Duşamba/Duşambe /	Aslanapa Pazarı/ Emet / Bazar (Emet Pazarı)/ Dernek	Çavdırhisar Pazarı/ Çavdar/ Bazartesi/ Pazar/ Çarşamba	Gediz Pazarı/ Cuma Akşamı/ Perşembe	Cuma/ Cume/ Cumey	Cumartesi/ Gediz/ Pazartesi	Girey/ Tatil
Uşak	Gulabazarı	Dernekgardeşi/ Gulabazarertesi/ Salı/ Selendi	Dernek / Yenibazar/ Eşmebazarı/	Bazaf /Eskibazar/ Eşmebazarı	Cuma	Cumartesi	Basar /Girey / Dernek
Denizli	Pazar	Pazartesi/ Salı	Işıklı / Çerşembe / Eşme Pazarı	Cuma Akşamı / Buldan Gidimi / Buldan Pazarı	Cuma	Cumartesi	Gireği/ Tadil
Eskişehir	Pazartesi/ Gireitesi/ Derneg Önü/Dirneg Önü	Salı/ Dernek/ Dirnek	Eşgişer Bazarı / Kayı Bazarı	Cuma Aşamı / Cümaşamı	Beylikaarbazarı / Cüme/ Cuma/Cûme/ Çifteler Bazarı	Cümertesi / Cümertesi/ Cumartesi/ Kulapa Bazarı	Bozan Bazar/Gapali Bazar/ Gireği Gadı Bazarı /Kadıkuyusu Köyü
Giresun	Giresun Pazarı	Görele Pazarı	Eynesil Pazarı / Keşap Pazarı	Bulancak Pazarı	Tirebolu Pazarı /Giresun Pazarı / Yağlıdere Pazarı	Alucra Pazarı / Sis Dağı Pazarı	Karabuldukuk Pazarı
Bolu	Bolu Pazarı	Dernek	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Pazar	Pazartesi

Kaynak: Filiz, 2015, s.12/ Veren, 2019, s.41-42/ Kalaycı Durdu, 2010, s.183-184/ Erginer, 1969-1970, s.20- 22/ Boratav, 2020, s.15-21/ Kutludağ, 1997, s.324/ İleri, 2017, s.64-68/ Küçük, 2011, s.403.

Günlerin yöreden yöreye değişen farklı adlandırılmasının yanında günlerin uğurlu veya uğursuz olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir. Sözlüklerde uğur "Bazı olaylarda görülen ve insana iyilik getirdiğine inanılan belirti veya bazı nesnelerde var olduğuna inanılan iyilik kaynağı" (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023i) olarak tanımlanırken uğursuzluk ise "Bazı olaylarda görülen ve insana kötülük getirdiğine inanılan belirti veya bazı nesnelerde var olduğuna inanılan güç; yomsuzluk, kademsizlik, meymenetsizlik, nuhuset, şeamet, şomluk" (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, 2023j) olarak ifade edilir.

Yine Hesiodos'un "İşler ve Günler" isimli şiirinde günler uğurlu veya uğursuz diye ayrılmıştır. Eliade (2002, s.76) ise Babilli hekimlerin kimi uğursuz günlerde hastalara bakmadıklarını söyler. Uğursuz sayılan bugünlerde, kozmik uyumda bir kopma ve uyumsuzluk yaşandığı, insanın eylemlerinin büyüsel bir mühür altında bulunduğunu ve bu nedenle uğursuz sayılan günlere karşı tedbirli olunması gerektiğini ifade etmiştir. Dinlerde de uğurlu günler bulunur. Müslümanlara göre cuma, Yahudiler'e göre cumartesi, Hristiyanlar'a göre ise pazar mübarek gün olarak kabul edilir. Bunların yanında Anadolu'da günler etrafında "uğurlu-uğursuz" inanışı oluşmuş, bunun belirlenmesinde halkın tecrübeleri, gözlemleri, toplumsal hafızaları etkili olmuştur.

Pazartesi gününün Sinop, Trabzon, Rize, Erzincan, Kayseri, Kocaeli, Sinop, Batı Trakya, Mersin, Ankara'da uğurlu ve hayırlı bir gün olduğuna inanılır (Veren, 2019, s.53-61/ Yıldırmış, 2017, s.171/ Kabak, 2015, s.730/ Dede, 1978, s.131-132/ Nergiz, 2022, s.181/ Şimşek, 2010, s.214). Kütahya'daki inanışa göre cumartesi, pazar Yahudiler ve Hristiyanlar için kutsal olduğundan onun öncesi ve sonrası İslami inanışa göre kutlu günler olarak kabul görür (Kalaycı Durdu, 2010, s.184). İslamiyet'te, pazartesi günü; Hz. Muhammed'in doğduğu, ilk vahyin indiği, Kâbe'deki Hacer-ül Esved taşının yerine konduğu, hicretin ve irtihalin de olduğu rivayet edildiğinden bugün halk arasına kutsal bir gün olarak kabul edilir (Veren, 2019, s.57). Herhangi bir yörede pazartesinin uğursuz olduğu inanışına rastlanmamıştır.

Salı günü kimi yörede Türkler için uğurlu ve hayırlı günlerden kabul edilir. İstanbul, Türkler tarafından salı günü alındığı için bugün Türklerce uğurlu ve Müslüman olmayanlarca uğursuz sayılmıştır (Hançerlioğlu, 2000, s.177). Konya-Ermenek bölgesinde salı günü iyiler günüdür (Aydın, 1982, s.3-4). Fakat salı gününü uğursuz sayan birçok yöre de vardır. Trabzon, Kayseri, Erzincan, Rize, Isparta, Mardin bölgelerinde bugün uğursuz kabul edilir. (Veren, 2019, s.56- 57/ Küçük, 1987, s.244 /

Yıldırmış, 2017, s.171/ Kabak, 2015, s.729/ Nergiz, 2022, s.181). Salı gününün İslamiyet'e göre "kan günü" olarak adlandırıldığı, Hz. Muhammed'in Uhud Savaşı'nda dişlerinin kırıldığı, Hz. Salih ve Hz. Yahya'nın şehit edildikleri gün olduğu kabul edilen inanışlar arasındadır (Veren, 2019, s.57-58). Batı Trakya'da ise ne uğurlu ne de uğursuz gün olarak kabul görür (Dede, 1978, s.131-132).

Çarşamba günü ise Kayseri yöresinde uğurlu gün olarak görülürken (Veren, 2019, s.57) Trabzon, Mardin, Batı Trakya bölgelerinde uğursuz, kötü gün olarak görülmektedir. Çarşamba, genellikle halk arasında "kara çarşamba" olarak adlandırılır. Bir anlatıya göre Hz. Nuh ve Hz. Lut'un kavimlerinin bugün helak olduklarına inanılır. Halk arasında çarşamba günleri cinlerin günü olarak kabul edilmektedir (Nergiz, 2022, s.181-182/ Yıldırmış, 2017, s.171/ Dede, 1978, s.131-132).

Perşembe gününe gelince bugün incelenen her yörede uğurlu gün sayılmış, uğursuz gün olarak nitelendirilen bir yöreye rastlanmamıştır. Trabzon, Ankara, Kayseri, Kocaeli, Mardin, Osmaniye, Adana, Bingöl ve Batı Trakya'da perşembe gününün iyi olduğuna inanılır (Veren, 2019, s.53-59/ Yıldırmış, 2017, s.172/ Nergiz, 2022, s.181/ Kılıç, 2010, s.165/ Akyol, 2006, s.29/ Karakaş, 2005, s.89/ Üzelgök, 2008, s.123/ Irmak, 2018, s.216-217/ Dede, 1978, s.131-132). Perşembe gecesi cuma gününün başlangıcı sayıldığı için kimi yörelerde özel bir kutsiyeti vardır.

Cuma günü Müslümanlar için kutsal bir gündür ve Müslümanların bayramıdır. Bu nedenle yine uğursuz sayıldığı bir yöreye rastlanmamıştır. Erzincan, Kayseri, Sinop, Mardin, Osmaniye, Adana, Bingöl, Batı Trakya, Artvin, Rize, Ankara, Trabzon, Sinop gibi yerlerin hepsinde cuma günü mübarek gün olarak sayılır. (Veren, 2019, s.53-61/ Yıldırmış, 2017, s.172/ Kabak, 2015, s.730/ Nergiz, 2022, s.181/ Kılıç, 2010, s.165/ Üzelgök, 2008, s.123/ Irmak, 2018, s.216-217/ Dede, 1978, s.131-132).

Cumartesi günü ise bütün günlerin aksine her yerde uğursuz gün olarak kabul edilmiş, uğurlu gün olarak sayıldığı bir yöreye rastlanmamıştır. Kayseri, Mardin, Kastamonu, Batı Trakya gibi yerlerde cumartesi uğursuz kabul edilir. Bugün cinlerin günü olarak görülür (Veren, 2019, s.57/ Nergiz, 2022, s.181-182/ Karabüber, 2017, s.240/ Dede, 1978, s.131-132).

Hz. Muhammed'in doğduğu gece pazarı pazartesiye bağlayan gece olduğu için pazar gününün Trabzon'da hayırlı olduğuna inanılır (Veren, 2019, s.53/ Gedik, 2008, s.300-301). Alanya'da ise pazar günü Müslümanlara ait olan bir gün olarak görülmediği için

önem görmez (Vural, 2020, s.66). Batı Trakya'da ise ne uğurlu ne de uğursuz gün olarak görülür (Dede, 1978, s.131-132).

Bu açıklamalara bakarak halk arasında genellikle pazartesi, perşembe, cuma günleri uğurlu günler; çarşamba ve cumartesi günleri ise uğursuz günler olarak kabul edilmiştir. Salı ise Türklerce uğurlu olmakla beraber İslamiyet'in etkisiyle uğursuz olarak görülmeye başlanmış, "salı sallanır" gibi ifadelerle bugünün kötülüğü vurgulanmıştır. Pazar günü de arada kalan günlerdendir. Hristiyanlar'ın ibadet günü olduğu için kimi yörelerde uğursuz sayılırken kimi yörelerde de Hz. Muhammed'in doğduğu gece olması hasebiyle uğurlu sayılmıştır. Dolayısıyla halk arasında günlere bağlı uygulamaların temelinde de uğurlu ve uğursuz gün inanışını etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Uğurlu ve uğursuz gün inanışı bağlamında günlere bağlı inançlar, kaçınmalar ve uygulamalar da oluşmuştur. Eski zamanlardan beri dünyanın pek çok yerinde halk kendi bölgesine ait günlerle ilgili oluşturdukları bu inanış ve uygulamaları önemsemişler, günlük hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Genellikle halkı korumak, bereketi sağlamak gibi sebeplerle uygulanan bu ritüeller ya da kaçınmalar şiirlere, destanlara ve çeşitli anlatımlara da konu olmuştur. Örneğin Hesiodos'un, "İşler ve Günler"[36] isimli şiirinde günlerle ilgili inanışlardan açıkça bahsedilmiş, hangi gün hangi uygulamanın yapılması veya neyden kaçınılması gerektiği tavsiye edilmiştir. Sadece günler ve günlere bağlı olarak işleri konu alan bu şiir insanlar arasında bu inanışların ne kadar önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Türkler arasında da özellikle Anadolu'da günlerle ilgili inanışlar, uygulamalar ve kaçınmalar yaygın bir şekilde halk arasında yaşamaktadır. Bu inanışların ve uygulamaların oluşmasında öncelikle şamanizmden sonra İslami inançlar ile komşu medeniyetlerin geleneklerinden etkilenme önemli rol oynamıştır (Alptekin vd., 2017, s.324). Anadolu'da görülen günlerle ilgili inanışlara çeşitli örnekler vermek mümkündür. Anadolu'da günlere bağlı yapılması iyi olan ve yapılması tavsiye edilen birçok inanış ve uygulama mevcuttur.

Pazartesi günü Sinop'ta ve Batı Trakya'da kız isteme günüdür. Trabzon, Kastamonu, Tokat, Van ve Samsun'da, bugün iş görmek iyi sayılır. Her ne işe başlanırsa bugün başlanması gerektiğine, bugünlerde başlanan işlerin çabuk biteceğine ve hayırlı

[36] Ayrıntılı bilgi için bk: Hesiodos, Theogonia- İşler ve Günler.

olacağına inanılır (Yıldırmış, 2017, s.171/ Veren, 2019, s.57-61/ Delihasanoğlu, 2022, s.109/ Albayrak, 2006, s.100/ Çakıroğlu, 2021, s.274/ Dede, 1978, s.131-132). Türkmenler arasında bugün biçki, biçmek iyi sayılır (Yalkın, 1977, s.59). Alanya'da Yörükler bugün göç eder (Vural, 2020, s.64). Kayseri, Batı Trakya ve Kocaeli'de pazartesi çamaşır yıkama günüdür. (Veren, 2019, s.57-58/ Dede, 1978, s.131-132/ Yalkın, 1977, s.59). Düziçi'nde temizlik bugün yapılır (Kılıç, 2010, s.165). Trabzon'da bugün oruç tutmak iyidir (Yıldırmış, 2017, s.171). Çorum'da ilk defa taşınılacak bir eve pazartesi gecesi taşınılır. Pazartesi günü lambayı geç yakmak sevaptır. İstanbul'da bugün tırnak kesen kişinin kabir azabı görmeyeceğine inanılır (Veren, 2019, s.55-56). Bingöl'de yeni doğan bebek pazartesi günü yıkanır (Irmak, 2018, s.216-217).

Salı günü genelde uğursuz görüldüğü için bugünle ilgili uygulamalar daha azdır. Tokat Reşadiye yöresinde bugün eşya veya para almak iyidir, çünkü tükenmesi ve kullanılması uzun sürer. Çorum İskilip yöresinde ürünün çok olacağı inancıyla salatalık, domates salı günü ekilir (Veren, 2019, s.55-61). Ordu Ünye'de tohumların salı günü toprağa atılmasının iyi olacağına inanılır (Çağlayan Kaya, 2011, s.158).

Çarşamba günü Mersin'de bir işe başlamak iyi sayılır (Şimşek, 2010, s.214). Çorum'da bugün öğleden sonra başlanan el işi çabuk biter (Veren, 2019, s.55). Batı Trakya'da bugün sıva, süpürge yapılır, saç-sakal tıraşı yapılır, tırnak kesilir, temizlik yapılır. (Dede, 1978, s.131-132).

Perşembe günü hakkında birçok uygulama ve inanış mevcuttur. Kastamonu, Osmaniye, Batı Trakya'da her ne işe başlanırsa perşembe günü başlanması gerekir, bugünlerde başlanan işlerin çabuk biteceğine ve hayırlı olacağına inanılır. (Delihasanoğlu, 2022, s.109/ Kılıç, 2010, s.165/ Dede, 1978, s.131-132). Trabzon ve Van'da bugün Tırnak kesilirse malın artacağına (Yıldırmış, 2017, s.172/ Albayrak, 2006, s.100), Türkmenler arasında ise tırnak kesenin ve tıraş olanın dininin artacağına inanılır (Yalkın, 1977, s.59). Kastamonu, Trabzon, Ordu, Kocaeli, Adana'da ve Türkmenler arasında Perşembe çamaşır yıkamak sevaptır, çamaşır yıkanırsa zengin olacağına inanılır (Delihasanoğlu, 2022, s.109/ Veren, 2019, s.57-59/ Çakıcı, 2015, s.280/ Yıldırmış, 2017, s.172/ Kök, 2006, s.81/ Yalkın, 1977, s.59). Alanya'da Yörükler bugün göçer (Vural, 2020, s.64). Aynı şekilde Denizli Tavas yöresinde göçlerin perşembe günleri yapılması daha iyidir, diğer günler uğursuzluktur. Bugün Cuma akşamı olarak kabul edildiği için Kocaeli'de dini kitaplar okunur (Veren, 2019,

s.56- 59), Adana'da ve Bingöl'de Kuran ve özellikle Yasin okunur, ölen kişiye dua edilir (Irmak, 2018, s.216-217/ Kök, 2006, s.81). Erzincan'da bugün yola çıkılmaz. Isparta'da perşembe günü okuldan çıkan öğrencilere elma, mısır patlatması, bisküvi, şeker, pişi, katmer, nokul gibi yiyecekler dağıtanların işleri iyi gider (Veren, 2019, s.56). Rize'de temizlik perşembe günleri yapılır (Kazmaz, 1994, s.165). Darende ve çevresinde, Mardin'de perşembe akşamları ata ruhlarının aileyi ziyaret ettiğine inanılır ve bu nedenle ata ruhlar için yemek verilir (Uslu, 2004, s.94). Yemek verilmezse, ölünün kabirde aç kalacağına inanılmaktadır. Musibetlerin en yoğun yaşadığına inanılan zaman diliminin perşembe ikindi sonrası nedeniyle bu zaman diliminde çeşitli musibetlerin defi için hayır amaçlı ekmek ve şeker verilmesine özen gösterilmektedir (Nergiz, 2022, s.181). Konya-Ermenek bölgesinde perşembe günleri ruhların kendi mezarları üzerine çıktığına ve etrafı seyrettiğine inanılır (Aydın, 1982, s.3-4). Tunceli'de düğünlerin en uğurlu gün olarak kabul edilen perşembe geceleri yapılması gerekir (Veren, 2019, s.62) Kastamonu'da kız isteme, söz, nişan gibi işlerin perşembe günü yapılması hayırlıdır (Delihasanoğlu, 2022, s.109) Batı Trakya'da ve Kütahya'da gelin almaya bugün gidilir (Dede, 1978, s.131-132/ Veren, 2019, s.59). Adana Halk Kültüründe gelin için düğün alışverişi yapılacaksa, bugün yapılmasının hayırlı olacağına inanılır (Akyol, 2006, s.29). Bereketli olması umuduyla ekinleri biçmeye perşembe gününde başlanır ve yine buğday kültüne bağlı olaran ekmek bugünde pişirilir. (Vural, 2020, s.65). Feke'de yapılacak yardım ve hayırlar bugünde yapılmaya çalışılır (Karakaş, 2005, 89). Adana'da biçki ve dikiş bugün yapılır (Akyol, 2006, s.29). Bingöl'de yeni doğan bebek perşembe günü yıkanır (Irmak, 2018, s.216-217). Perşembe ile ilgili bu kadar çok uygulamasının olmasının temel nedeni perşembenin genel olarak uğurlu gün kabul edilmesindendir. O nedenle önemli işler bugünde yapılır.

Cuma günü ise halk arasında en uğurlu gün olarak kabul edilir. Bu nedenle Kütahya ve Tokat'ta cuma günü işe başlamak iyidir (Veren, 2019, s.62/ Kalaycı Durdu, 2010, s.184). Kocaeli Kandıra yöresinde, Düziçi yöresinde cuma namazı vaktinde tırnak kesmek hayırlı sayılır, bir deveyi kurban etmek kadar sevaptır, kesenin malı artar (Veren, 2019, s.56-59/ Albayrak, 2006, s.100/ Yalkın, 1977, s.59/ Kılıç, 2010, s.165-166). Cuma günü tırnağını kesen kişinin diğer cumaya kadar başına kaza, bela gelmez (Irmak, 2018, s.216-217). Alanya'da, Sinop'ta kız istemeye bugünde gidilir (Vural, 2020, s.65/ Veren, 2019, s.61) Konya Selçuklu'da kızlar evlenirken baba evinden

cuma günleri çıkmalıdır. Başka bir gün çıkması uğursuzluk getirir (Arıcı, 2018, s.31) Batı Trakya'da düğün cuma başlatılır (Dede, 1978, s.131-132). Konya Selçuklu yöresinde cuma günü anne rahmine düşen çocuğun bilgili olacağına inanılır. Çocuk çok ağladığı zaman babasının veya çocuğun ağzına cuma günü kilit vurulur (Arıcı, 2018, s.30-31). Tekirdağ yöresinde emekleyen çocukların yürümeye başlaması için ikiz kardeşler tarafından cuma günleri koltukaltlarından tutulup sallamanın faydalı olacağına inanılır (Veren, 2019, s.61). Bunun yanı sıra Kızıltepe ve çevresinde yürümekte zorluk çeken bir çocuğun, yürümesini hızlandırmak için cuma günü camide Kuran okunduğu sırada çocuk, kendi evinin etrafında yedi kere döndürülmektedir. Aynı zamanda bereketi bol ürünler elde etmek amacıyla tarlalara tohum ekimi cuma günü yapılmaktadır (Nergiz, 2022, s.181). Rize'de cuma günü fasulye ekilince bereketli olacağı söylenir (Kabak, 2017, s.110). Kütahya ve Konya'daki inanışa göre Hz. Muhammed, yeni elbiselerinizi cuma günü giymeyi tercih ediniz dediği için halk buna uyar (Kalaycı Durdu, 2010, s.184/ Arıcı, 2018, s.31). Hastaların ve yaşlıların ziyaret edilmesi genelde bugüne denk getirilir. Adana, Mardin'de cuma günleri dua ve Kuran okumanın iyi olacağına inanılır (Akyol, 2006, s.30). Türbelere dua ve dileklerin kabul edilmesi niyetiyle cuma günü gidilmektedir. Ölülerin cuma günleri kabirlerini ziyarete gelenleri gördüklerine inanılmaktadır (Nergiz, 2022, s.181). Cuma günleri, ölüler merdivenin başında hayır beklediğine inanıldığı için bugün ölünün hayrına hayır hasenat verilir. Cuma günü için de yapılması iyi olan birçok uygulamanın bulunmasının temel sebebi bugünün hayırlı gün olduğunun düşünülmesidir.

Uğursuz sayılan cumartesi günü için de yapılması tavsiye edilen çok uygulamaya rastlanmamıştır. Alanya'da tarlada çalışılacak en iyi zamanın bugün olduğuna inanılır ve birçok yöre için çok önemli bir besin olan buğday, toprağa bugün atılır (Vural, 2020, s.64). Kastamonu'da tarla cumartesi gün kazılmaya başlanırsa işin çabuk biteceği düşünülür (Delihasanoğlu, 2022, s.110). Çorum İskilip yöresinde ilk defa taşınılacak bir eve cumartesi gecesi taşınılırken (Veren, 2019, s.55), Düziçi yöresinde cumartesi günü yapılan ekmeğin bereketleneceğine inanılır (Kılıç, 2010, s.164).

Pazar günü Tokat Reşadiye yöresinde iş görmek iyidir. Denizli ve Alanya için göçlerin yapıldığı gündür. İstanbul'da pazar günü tırnak kesilirse hediye gelir. Kütahya ve Batı Trakya'da gelin kız baba evinden pazar günü çıkar (Veren, 2019, s.56-59/ Dede, 1978, s.131-132/ Vural, 2020, s.62- 64). Tokat Reşadiye yöresinde yeni yapılan bir eve bugün taşınmak, Darende ve çevresinde ev yaptırmaya bugün başlamak iyidir. Diğer

günler taşınmak iyi sayılmaz (Veren, 2019, s.62/ Uslu, 2004, s.94). Türkmenler arasında bugün biçki, biçmek ve çamaşır yıkamak, yolculuk yapmak iyi sayılır (Yalkın, 1977, s.59).

Bunların dışında Anadolu'da günlere bağlı yapılması iyi olmayan ve tavsiye edilmeyen birçok inanış ve uygulama da mevcuttur. Pazartesi günü işe başlamak hayırlı görülmez, Konya Selçuklu yöresinde bugün başlanan bir işin yavaş ilerleyeceğine inanılır (Arıcı, 2018, s.31). Erzincan'da bugün çamaşır yıkamak doğru bulunmaz (Küçük, 1987, s.244). Adana Feke'de bugün evden dışarıya hiçbir şey verilmez (Karakaş, 2005, s.89). Bingöl'de ise evden kimseye soğan verilmez. Eğer verilirse o evdeki acının soğan verilen eve geçeceğine inanılır. (Irmak, 2018, s.216-217).

Salı günü için kullanılan "salı sallanır" cümlesi Düziçi yöresi, Antalya, Samsun, Kastamonu, Mersin, Adana, Erzincan, Isparta, Kastamonu, Kırşehir, Tunceli, Mardin, Bilecik, Batı Trakya ve Kütahya'da halk arasında yaygındır ve salı günü yeni bir işe başlamak uğur getirmez, başlanan iş bitmez (Veren, 2019, s.53-62/ Arıcı, 2018, s.31/ Albayrak, 2006, s.100/ Yıldırmış, 2017, s.171/ Kılıç, 2010, s.164/ Karabüber, 2017, s.239- 240/ Şimşek, 2010, s.214/ Karakaş, 2005, s.89/ Kök, 2006, s.81/ Aydın, 1982, s.3-4/ Küçük, 1987, s.244/ Vural, 2020, s.64/ Çakıroğlu, 2021, s.275/ Nergiz, 2022, s.182/ Çakıcı, 2015, s.280/ Delihasanoğlu, 2022, s.109/ Akyol, 2006, s.29/ Dede, 1978, s.131- 132/ Kalaycı Durdu, 2010, s.184). Ordu Ünye'de erkek çocuklarının salı günü yıkanmamaları gerektiğini, bugünlerde şeytanın onları aldattığına inanılır (Çağlayan Kaya, 2011, s.158). Adana Kozan'da salı günü su dökmek hoş sayılmaz (Üzelgök, 2008, s.123). Uşak, Kırşehir, Rize, Artvin, Konya, Van, Antalya, Alanya, Erzincan, Kocaeli, Osmaniye, Konya'da salı günü yola çıkmak pek makbul değildir. Yolda başa kaza bela gelme ihtimali vardır (Veren, 2019, s.54-62/ Kabak, 2015, s.729/ Arıcı, 2018, s.31/ Albayrak, 2006, s.100/ Vural, 2020, s.64/ Aydın, 1982, s.3-4/ Kılıç, 2010, s.164). Konya Selçuklu yöresinde, Bingöl'de salı günü düğün yapılmaz (Arıcı, 2018, s.31/ Irmak, 2018, s.216-217). Mardin, Uşak, Artvin, Kütahya, Adana, Osmaniye ve Batı Trakya'da salı günleri çamaşır yıkanmaz (Nergiz, 2022, s.182/ Veren, 2019, s.54-62/ Karakaş, 2005, s.89/ Kılıç, 2010, s.164/ Dede, 1978, s.131- 132). Kastamonu, Antalya ve Rize'de salı günü göçülmez (Karabüber, 2017, s.239- 240/ Vural, 2020, s.64/ Kabak, 2015, s.729). Uşak yöresinde saç ve tırnak kesilmeyeceğine inanılır. İstanbul yöresinde salı günü tırnak kesmeye alışanların çocuğu ölür (Veren, 2019,

s.56-62). Trabzon Akçaabat'ta bugün doğan ve ölen kişi hayırlı görülmez (Yıldırmış, 2017, s.171). Konya Selçuklu yöresinde salı günü doğan çocukların kan dökücü olacağına inanılır (Arıcı, 2018, s.31). Eskişehir, Çorum, Tokat, Balıkesir, Konya, Van, Ankara, Trabzon, Kocaeli ve Osmaniye'de salı günü tavuk gurka yatırılırsa civciv çıkmayacağına inanılır (Kılıç, 2010, s.164). Rize'de salı günlerinde yeni elbise giyilmez (Kazmaz, 1994, s.162). Batı Trakya'da, Artvin Yusufelinde, Bolu yöresinde, Adana'da bugünde nakışa başlanmaz, biçki yapılmaz. salı günü yorgan yüzlenmez. (Dede, 1978, s.131- 132/ Akyol, 2006, s.29/ Veren, 2019, s.54-55). Tokat ve Antalya'da salı günü toprağa tohum atılmaz, fidan dikilmez, çift sürülmez. Antalya'da marangozlar salı günleri çalışmazlar, ağaç kesmezler. Tokat Reşadiye yöresinde, para veya ödünç malzeme verilmez, verilen uzun süre iade edilemeyebilir (Veren, 2019, 61/ Vural, 2020, s.64) Rize'de salı günü ekin biçilmez (Kabak, 2015, s.729). Salı günü uğursuz kabul edildiği için bugünde halk için önemli işleri yapmak iyi değildir. Bu nedenle salı günü ile alakalı kaçınılması tavsiye edilen birçok uygulama olduğu görülür.

Çarşamba günü uğursuz gündür, Trabzon'da bugün aksilik çıkacağı için hiçbir iş yapılmaz (Yıldırmış, 2017, s.171). Adana, Kastamonu, Osmaniye, Batı Trakya, Bilecik ve Mardin'de çarşamba günü çamaşır yıkanmaz, yıkanırsa mutlaka kavga çıkacağına, çamaşırın yanacağına ya da yıkayanın öleceğine inanılır (Dede, 1978, s.131-132/ Çakıcı, 2015, s.280/ Nergiz, 2022, s.182/ Kök, 2006, s.81/ Delihasanoğlu, 2022, s.109/ Akyol, 2006, s.29/ Kılıç, 2010, s.164). Rize'de bugün yeni elbise giyilmez, bugünde giyilen ayakkabının çabuk yıpranacağı söylenir (Kazmaz, 1994, s.162-204). Adana Kozan'da çarşamba günü su dökmek hoş sayılmaz. (Üzelgök, 2008, s.123). İstanbul yöresinde, Kızıltepe ve çevresinde çarşamba günü tırnak kesen kara haber alır (Nergiz, 2022, s.182/ Veren, 2019, s.56-57). Alanya'da çarşamba günü alışveriş yapılmanın iyi sayılmayacağına inanılır (Vural, 2020, s.64). Erzincan Üzümlü yöresinde çarşamba günü kabir ziyaretleri için makbuldür. Yola çıkmak hayırlıdır (Veren, 2019, s.56). Konya Selçuklu'da bugün ev satın almanın hayır getirmeyeceğine, bugün süt içmenin iyi olmadığına (Arıcı, 2018, s.31), Erciş'te bugün yorgan kaplayanın hasta olacağına (Albayrak, 2006, s.100), Düziçi yöresinde çarşamba günü ateş yakılmayacağına, kazan kurulmayacağına inanılır (Kılıç, 2010, s.164). Kırşehir yöresindeki inanışa göre çarşamba günü doğan çocuğun gözü şaşı olur (Veren, 2019, s.59). Mardin ve Erciş 'te bugün banyo yapılmaz, ev süpürülmez,

besmelesiz yere basılmaz, bugün bir yere gezmeye gidilmez ve uzak bir yere yolculuğa çıkılmaz (Nergiz, 2022, 182/ Albayrak, 2006, s.100). Hayırsız bir gün olarak kabul edilen çarşambanın getireceği felaketlerden kurtulmak için bu tavsiyeler halk tarafından önemsenir ve uygulanır.

Perşembe günü Alanya'da yaş ağaç kesilmesi hoş karşılanmaz. Bu işi yapan olursa kişinin başına kötü bir iş geleceği düşünülür (Vural, 2020, s.64). Samsun Alaçam ilçesinde perşembe günü akşam ezanından sonra sarımsak ve soğan yenilirse meleklerin eve gelmeyeceğine inanılır, akşam ezanından sonra çocuğu ölen kişinin iğne tutmaması gerektiği söylenir (Çakıroğlu, 2021, s.275). Alanya'da perşembe günü öğleden sonra dikiş dikilmez (Vural, 2020, s.64). Adana'da perşembe geceleri sakız çiğnemenin ölü eti çiğnemek olduğuna, çünkü bu gecelerde ruhların evleri dolaştığına inanılır (Akyol, 2006, s.29). Düziçi yöresinde perşembe akşamları bulaşıklar yıkamaz. Bu akşamlarda ölülerin evlerine gelip karnını doyurduğuna ve meleklerin o kapları yaladığına inanılır (Kılıç, 2010, s.165). Tokat, Tosya ve Alanya'da perşembe günü çamaşır yıkanmaz (Karabüber, 2017, s.239/ Vural, 2020, s.64/ Veren, 2019, s.62). Alanya'da perşembe günü insanlar birbirine acı bir yiyecek, biber, yumurta ya da tuz vermez, bugünde toprağa tohum atılmaz (Vural, 2020, s.64) Rize'de perşembe günü ekim olursa ekilen şey çiçeklerini döker (Kabak, 2017, s.110). Tokat Reşadiye yöresinde perşembe günü yapılan iş pullanır. (Veren, 2019, s.62). Kaçınılması gereken bu uygulamaların genelde perşembe günü öğleden sonraki zamanı kapsaması bu zamanın Cuma gecesi olmasıyla ilişkilidir. Mübarek sayılan perşembe akşamı ve cuma gününde yapılması gereken birçok uygulama bulunmakla beraber kaçınılması gereken de birçok davranış görülür. Bu zamanlarda kaçınılması tavsiye edilen işlerin çokluğu, günün uğursuzundan değildir. Mübarek gün sayılan bu zamanlar insanların ibadetle uğraşması hoş görülür. Bu nedenle birçok gündelik işin yapılması yasaklanmıştır.

Yukarıda bahsedilen nedenden ötürü en çok yasak da cuma günü görülür. Bugün genel olarak ev ve dışarı işi yapmak, ibadet dışında bir şeyle uğraşmak iyi değildir. Adana'da Cuma günleri yaşlılar öğlen vaktine kadar konuşmazlar. Tosya, Adana, Konya, Kastamonu, Trabzon, Kilis, Uşak, Alanya, İçel, Antalya, Muğla, Denizli, Isparta, İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir ve Çanakkale, Artvin, Bingöl ve Kırşehir yörelerinde çamaşır yıkanmaz, uğursuzluk getireceğine inanılır. (Akyol, 2006, s.30/ Karabüber, 2017, s.239-240/ Arıcı, 2018, s.30/ Delihasanoğlu, 2022, s.109/ Veren, 2019, s.53-62/ Yıldırmış, 2017, s.172/ Vural, 2020, s.65). Düziçi yöresinde cuma günü meleklerin

eve geldiğine, çamaşır suyu dökülürse meleklerin zayi olacağına inanılır, onun için cuma günü çamaşır yıkanmaz (Kılıç, 2010, s.165-166). Kastamonu'da cuma günü çamaşır yıkayanın çocuğunun öleceğine inanılır (Delihasanoğlu, 2022, s.109-110) Bilecik İli Söğüt İlçesi Küre köyünde cuma günleri, kederle kirlenir diye, çamaşır yıkanmaz (Çakıcı, 2015, s.280). Batı Trakya'da da cuma çamaşır yıkanmaz. Eğer üç cuma üst üste çamaşır yıkanırsa yıkayan kişinin öleceğine inanılır (Dede, 1978, s.131-132). Adana, Uşak, Isparta ve Bingöl'de cuma günü saç, sakal tıraşı olunmaz ve tırnak kesilmez (Karabüber, 2017, s.239-240/ Arıcı, 2018, s.30/ Veren, 2019, s.59) Kesilirse günah işleneceğine inanılır. Denizli ve Kastamonu'da cuma günü sakız çiğnenmez, ölü eti çiğnendiğine inanılır. Mersin, Konya ve Tunceli'de cuma günü iş yapılmaz, hiçbir işe başlanmaz. (Şimşek, 2010, s.215/ Veren, 2019, s.56-62/ Arıcı, 2018, s.31/ Karabüber, 2017, s.239-240/ Kılıç, 2010, s.165-166). Erzincan ve çevresinde insanlar cuma günü iş yapan kişinin kısmetinin az olacağına inanırlar (Küçük, 1987, s.244). Cuma günü namaz vaktine kadar iş yapanların işinin bitmeyeceğine ve meleklerin isyan edece ineğine inanılır (Kılıç, 2010, 165-166). Erzurum ve Trakya'da bugün ekmek pişirilmez, fırın yakılmaz (Veren, 2019, s.56/ Dede, 1978, s.131-132). Adana'da cuma günleri ağaç budamanın ve kesmenin iyi olmayacağına inanılır (Akyol, 2006, s.30). Batı Trakya'da, Trabzon'da ölmüş çocuğu olan anne o gün eline iğne iplik almaz. Alırsa çocuğunun su ibriğini deleceğine (Dede, 1978, s.131-132/ Arıcı, 2018, s.31) ya da bu iğneyi çocuğunun etine batırdığına inanılır (Çakıroğlu, 2021, s.275). Antalya Korkuteli'nde dikiş dikenlerin kısmetinin kesileceğine inanılmaktadır (Gönenç, 2011, s.33). Bingöl'de meleklerin evlere geldiğine ve Allah'ı zikrettiğine inanıldığı için o gün evde dikiş yapılmaz (Irmak, 2018, s.216-217). Rize'de bugün, dikmek için eşya kesilmez. Şayet kesilmişse dikilir ama o gün kesilmez (Kabak, 2017, s.110). Kızıltepe ve çevresinde elbisenin yanacağı ya da kötü şeylerin insanın başına geleceği inancıyla cuma günü elbise biçilmemektedir (Nergiz, 2022, s.181). Bugün birçok yörede temizlik yapılmaz, ev süpürülmez. Antalya, Düziçi ve Alanya'da cuma günü ava çıkmanın da doğru olmadığına ava çıkan kimsenin başına bir felaket geleceğine (Gönenç, 2011, s.33/ Vural, 2020, s.65) av avlayan kişinin çocuğunun öleceğine inanılır (Kılıç, 2010, s.165-166). Cuma kadınlar çocuklarıyla yıkanamaz. Üç cuma artarda çocuğunu yıkarsa çocuk ölür. Ordu Ünye'de erkek çocuklarının salı ve cuma günü yıkanmamaları gerektiğini, bugünlerde şeytanın onları aldattığına inanılır (Çağlayan Kaya, 2011, s.158). Bingöl'de cuma günü yıkanan çocukların ömürlerinin kısa olacağına inanılır (Irmak, 2018, s.216-217). Erzurum

Tortum yöresinde yolculuğa çıkılırsa sorunla karşılaşılacağı bilinen inanışlardandır. Kastamonu İğdir'de cuma gecesi elişi yaptırılmaz. Kırşehir yöresinde bugün uzun süreli komşu ziyaretine gidilmez (Veren, 2019, s.56-59). Alanya'da cuma günü akşam komşu komşudan alışveriş yapmaz. Alanya'da bugünde çift sürülmez, sürülürse sabanın kırılacağı ve uğursuzluk getireceği düşünülür (Vural, 2020, s.65). Aynı şekilde Çorum İskilip yöresinde cuma günleri çift sürmeye gidilmez. (Veren, 2019, s.55) Düziçi yöresinde cuma günü buğday ekilmeyeceğine, fıstık çekmeye başlanmayacağına, öküzle çift sürülmemesi gerektiğine, sürülürse uğursuzluk getireceğine inanılır. Cuma günü çift sürülmez. Eğer öküz çifte giderse arkasındaki kişinin Müslüman mı gayrimüslim mi diye dönüp baktığına inanılır. Cuma günü tavuk gurka yatırılırsa civcivlerin horoz çıkacağına inanılır. (Kılıç, 2010, s.165-166). Alanya'da bugünde insanlar dışarıya sarımsak ve soğan kabuğu atmaz, atarsa evlerinin bereketinin gideceği düşünülür. Eğer atılırsa ve evin etrafında koku yaparsa meleklerin o evden uzaklaşacağına inanılır (Vural, 2020, s.65). Bu yasaklar halk tarafından önemsenir ve başlarına kötü işler geleceği düşünüldüğü için bahsedilen işler yapılmaz. Bunun yerine ibadet etmek daha hayırlı sayılır.

Tosya, Mersin, Osmaniye, Tokat ve Batı Trakya'da yine uğursuz görülen cumartesi gününde yapılan hiçbir işten hayır gelmeyeceğine inanılır. O gün için şöyle denir: "Domuzların bile tüyünü dökmediği gün". Sadece başlatılmış işe devam edilir. (Karabüber, 2017, s.240/ Şimşek, 2010, s.215/ Dede, 1978, s.131-132/ Kılıç, 2010, s.164/ Veren, 2019, s.62). Konya ve Artvin'de, bugün çamaşır yıkanmaz (Veren, 2019, s.54/ Arıcı, 2018, s.31). Tokat Reşadiye yöresinde cumartesi günü yola çıkmak iyi değildir. (Veren, 2019, s.62). Bilecik ili Söğüt ilçesi Küre köyünde cumartesi günü tırnak kesilmez, yorgan kaplanmaz (Çakıcı, 2015, s.281). Tosya'da, Denizli Tavas yöresindeki inanışa göre cumartesi günleri göç yapmak, ev değiştirmek uğursuzluk getirir. Artvin Yusufeli yöresinde, bugün ekin ekilmez, meyve toplanmaz (Karabüber, 2017, s.240/ Veren, 2019, s.54-56).

Ordu Ünye'de ise pazar gününde dikilen yeşilliklerin fareler tarafından yenildiğine bu yüzden pazar günü dikim yapılmayacağına inanılır (Çağlayan Kaya, 2011, s.158). Kastamonu Araç yöresinde pazar gününe "deri günü" denir. Pazar gecesi deri günü olduğundan el işi yapılmaz. Tosya'da Tokat Reşadiye yöresinde pazar günü dikiş dikmek günah sayılır (Karabüber, 2017, s.240/ Veren, 2019, s.57-62). Konya Selçuklu yöresinde pazar günü çalışmanın uğursuzluk getireceğine inanılır. (Arıcı, 2018, s.31)

Batı Trakya'da pazar iş başı yapılmaz fakat başlanmış işe devam edilir (Dede, 1978, s.131-132).

İncelenen günlere bağlı inanmalar ve uygulamalar kapsamında çeşitli sonuçlara ulaşmak mümkündür. Salı, çarşamba ve cumartesi günleri uğursuz gün olarak kabul edildiği için yapılması iyi davranışlar da çok azdır. Bunun aksine uğurlu günler kabul edilen pazartesi, perşembe ve cuma günlerinde yapılması tavsiye edilen birçok uygulama tespit edilmiştir. Bu durumun aksine uğursuz günler olan salı ve çarşamba günlerinde kaçınılması gereken birçok uygulama bulunur. Uğurlu gün olan perşembe ve cuma günlerinde ise yapılmaması tavsiye eden birçok işin bulunmasının temel nedeni bugünlerin ibadet günü olarak kabul edilmesi ve ibadetten başa bir işle halkın uğraşmasının hoş görülmemesinden kaynaklanmaktadır.

Böylece Anadolu halk takviminde günler bağlamında isimlendirme, uğurlu veya uğursuz günlerin belirlenmesi, günlere bağlı inanış ve uygulamaların bulunması halkın zamanı algılayış biçimleri üzerinde etkili olmuş, günlük yaşamlarının her alanında etkisini göstermiştir.

4.2.3. Aylar

Türkler eskiden beri ay kavramını kullanmışlardır fakat bu durum günümüzdeki gibi yılın on iki aya bölünmesi şeklinde değildir. Daha çok hava olaylarına ve doğaya göre yapılan bu tasnifte her üç aylık dönemin bir ismi bulunur. Kaşgarlı (2015, s.150) bu durumu şu şekilde ifade eder:

> Şehirlerde ay adları da Arapça adlandırılır. Göçebeler ve cahil kâfirler ise onu dört mevsimle adlandırırlar. Her üç aylık dönemin bir ismi vardır. Onunla yılın geçtiği anlaşılır. Nevruz'dan sonraki baharın başlangıcına oğlak ay dendiği gibi. Ondan sonra ulug oğlak ay yani "büyük oğlak ayı"dır; çünkü ikinci ayda o (oğlak) buyur. Ondan sonra ulug ay yani büyük ay. Çünkü bu, yazın ortasıdır; süt çoğalır, bütün hayvanların ve yerin ürünleri artar. Diğeri de bunlar gibidir; çok az kullandıkları için onu zikretmiyorum; sen anla.

Anadolu'ya gelindiğinde, Halk takviminde ay adları oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu adlandırmaların yapılmasında hava olayları, doğada görülen değişimler, iklim, tarım ve hayvancılık gibi birçok unsur etkili olmuştur. Bunun yanında bu adların verilişinde başka kültürlerden etkileşim de görülür. Aşağıdaki tablolarda çeşitli yörelerde ayların adlandırılışı verilmiştir:

Tablo 31. Doğu Karadeniz Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Rize	Boyug ay/ kalandar / Beyuğa yi	Gucuk ay/ küçük/ Kuçuğ ayi	mart	april	mayıs/ meyis	çerez/ kiraz/ kirazayi	Çürük ay/ orak/ Çuruğ ayi	Ağustos ayı/ ağustos/ Ağusyos	Ilk cüz/ istavrit	Orta cüz/ izim / Oğtovri	Ahir cüz/ ayrıt/ Uzum ayi	Kara kış/ istiyanar/ hustiyar
Trabzon	galandar /zemheri /kalandar	gunduran/ gücük/ Küçük	mart/dert	abril/ çiçek ayı / Abrul	Mayıs	Kirez/ kiraz	çürük/ orak/ Temmuz	asus/ harman/ Ağustos	stavrit/ ilkgüz / hacı ayı/ istavrit	koç ayı/ darı ayı/ orta güz/ üzüm/ koç ayı/ İzim	koç ayı/ üzüm ayerit/ üzüm/ Kasım	steno yar/ isteyenar/ koç/ İstiyanar
Bayburt	Zemheri	Gucuk	Mart Tohum/ Döldökümü	Aprul	Mayıs/ Ayların geli ni	Kiraz	Çürük / Ot ayı	Ağustos/ Orak	İstavrit / Harman	Koç Ayı/ Ceğert	Sığırkoyan/ Koç	Küçük Zemheri/ Sığırkoyan
Gümüşhane	Zemheri	Gücük	Mart	Abrul	Mayıs	kiraz ayı	orak ayı	ağustos	ceket ayı	gazel ayı	koçkoyan ayı	sığır koyan ayı
Giresun	Zemheri ayı/ zemheri	Gucuk Ayı/ Gücük / Küçük	Mart ayı/ Mart/ Gurgamuk ayı/ dert ayı	Ablur ayı/ abrul/ reşberlik ayı	Mayıs ayı/ Mayıs	Kiraz ayı/ Kiraz/ Kirez ayı/ güllük ayı	Orak ayı/ orak	Ağustos ayı/ ağustos/ çürük ayı/ harman ayı	İstavurt / haç ayı/ Ceviz/ İlkgüz/ ceviz ayı	Darı ayı/ avara/ Darı / Ortagüz	Goç ayı/ koç ayı/ Ahırgüz/ üzüm ayı	Karakış ayı/ karakış/ Garagış

Kaynak: Kabak, 2017, s.96-98./ Yıldırmış, 2017, s.175./ Keleş,2018, s.241. /Yıldızoğlu, 2019, s.156-157. /Veren, 2019, s.68-69. /Kaya, 2019, s.108./ Boratav,2020, s.153./ Küçük, 2011, s.405. / Melikoğlu, 2018, s.642-643.

Tablo 32. Batı ve Orta Karadeniz Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Karabük	Zemheri	Küçük / Gücük / Güccük/ Güççük/ Kısır ay	Mart	Abrul/ Abdul / April	Mayıs	Kiraz	Orak	Ağustos	İlk güz	Orta güz	Son güz	Kara kış
Ordu	Zemheri	Gücük	Mart	Abrul	Mayıs	Kiraz / Kirez	Orak	ağustos	Darı ayı/ ilkgüz	İstavri/ ortagüz	Kasım/ son güz	Kara kış
Samsun	Zemheri	Gücük	Mart	Aprul	Mayıs	Kiraz	Orak	Ağustos	İlk Güz	Orta Güz	Son Güz	Kara kış
Tokat	Zemheri	Gücük	Mart	Abril/ abrul	mayıs	gündönümü/ kiraz	1. tomus/ orak	2. tomus/ ağustos	Harman / ilkgüz	Ekim/ ortagüz	Koç / son güz	kara kış

Kaynak: Veren, 2019, s.70. /Beyazıt, 2019, s.235./ Kılıç, 2014, s.167-168./ Eren, 2021, s.366./ Çakıroğlu, 2021, s.225-228. /Deniz vd., 2017, s.38.

Tablo 33. Doğu Anadolu Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Ardahan	zemheri	gücük	mart	abril	mayıs	kiraz	herk ayı	çayır ayı	tarla ayı	harman ayı	koç ayı	karakış ayı
Erzincan	zemheri	şubat	Mart	abril	Mayıs	haziran	temmuz	ağustos	eylül	havara	koç ayı	karakış
Erzurum	zemheri ayı	gücük ay/ cücük	döltökümü //kuzulama ayı/ tohum	abril/ çift ayı/ abrel	yağmır ayı / Mayıs	kirez ayı/ Haziran	vart aver / vart iver / çayır ayı/ Temmuz	kokmuş ay/ ağustos	kagos/ kagus ayı/ Eylül	krahman ayı/ Ekim	gezel ayı/ yaprak dökümü/ koç ay/ koç katımı/ kasım	kara kış ayı/ Karakış
Kars	Karakış/ Zemheri	Güçük	Döldöküm ü	Yağmur Ayı	Çiçi yayı	Yayla Ayı	Kotan Ayı	Ot Biçimi	Böğürme	Harmanay/ Sarab ayı	Koç ayı	Nahır ayı
Malatya	Orta karakış	Gücük	Mart	Nisan	Mayıs	İlk temus	Orta temus	Son temuz	İlk güz	Orta güz	Son güz	İlk karakış
muş	kanun-i sani	sıbat	Adar/ Mart	Ebrul/ nisan	gulan	haziran	temmuz	tabak	eylül	birinci çirin/ teşrin-i evvel	ikinci çirin/ teşrin-i sani	kanun-ı evvel
Van	kanusani	şubat	mart	nisan	gülan	haziran	temmuz	ağustos	eylül	teşrinievvel	teşrinisani	kanunuevvel

Kaynak: Boratav, 2020, s.153-154./ Veren, 2019, s.66-73. /Sezen, 1993, s.157. Atalarımızdan Kalanlar, 2007.

Tablo 34. Ege Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Denizli	Zemheri	cemile / kanlı şubat/ Karakış	kumlubahar/ Mart	mart	Hıdırellez / Ülker	Gündönümü	Temus	tamamcı / hâsılat ayı/ Ağustos	pekmez ayı/ Güz	son güz/ Güz	Kasım	Kasım
Uşak	ocak	şubat /güçük ay	mart	lisan	mayıs	haziran	temmus	avostos / gızıl issi	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık

Kaynak: Veren, 2019, s.67-71./ Boratav, 2020.

Tablo 35. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Diyarbakır	çardak ayı	yelin ayı	mart ayı	yuvadan çıkma ayı	ilk kırkım ayı	kuzu kırpma ayı	eşme ayı	eşme ayı	eşme ayı (yarısı)-karayatak ayları (yarısı)	kara yatak ayları	karayatak ayları	karayatak ayları (yarısı)-çardak ayı (yarısı)
Mardin	Ikveynin	Izbat	Azar	Nisan	Ayyar	Hzeyren	Temmuz	Tıbbah	Eylül	Tışrin	Teşerin	Kenün

Kaynak: Ayan, 2012, s.179./ Veren, 2019, s.67.

Tablo 36. İç Anadolu Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Kayseri	ikinci kanun/ zemheri	gücük	Mart	Aprıl	Mayıs	Haziran	yay ayı	Ağustos	ilk güz	birinci teşrin/ orta güz	ikinci teşrin/ songüz	birinci kanun/ kara kış
Kırıkkale	Zemheri	Yelin	mart	Aprıl	İlk kırkım/ Çaylak	Haziran	Eşme	Harman ayı	Bağ bozumu	Kara yatak	Kara yatak	Çardak
Sivas	Zemheri	Gücük	Mart	Abrul	Mayıs	Kiraz	Orak	Harman	Haç	Avara	Koç	Kara kış

Kaynak: Veren, 2019, s.69./ Açıkgöz, 2019, s.115-116. /Ayan, 2012, s.228,229.

Tablo 37. Marmara Bölgesi Halk Takvimi Ay İsimleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
İstanbul	zemheri	Gücük	Mart	Aprıl	Hıdırellez	Kiraz	Orak ayı	Harman ayı	sultay	yalancı ay	Kasım	Aralık

Kaynak: Şendur, 2019, s.239.

Tablolarda da görüleceği üzere ocak ayı için genellikle "zemheri" adlandırılması kullanılmıştır. Kışın en şiddetli zamanını belirten bu ifade ocak ayında yaşanan hava şartlarına göre belirlenmiştir. Birçok bölgede şubat, öteki aylara göre kısa kaldığı için, "gücük" olarak adlandırılmıştır (Boratav, 2020, s.155). Mart ayına ise baharın geldiği, doğanın ve hayvanların canlandığı ay olduğu için "döl dökümü", "kuzulama ayı" gibi isimler verildiği görülür. Ayrıca Muş bölgesinde mart ayına "adar" denildiği görülür. Bu kelime İran asıllı bir dilden gelir (Veren, 2019, s.73). Nisan ayı için ise en çok "aprıl, abrul" isimlendirmesinin yapıldığı görülür. Bu isim Türkçe olmayıp muhtemelen Avrupa dillerinden etkilenerek takvime alınmıştır. Mayıs ayı ise standart kullanımının dışında "yağmur ayı", "çiçek ayı", "Hıdırellez", "ilk kırkım ayı" gibi adlarla anılır. Bu durum da yine doğanın canlanması ile ilişkilendirilebilir. Haziran ayı

için en sık kullanılan isim "kiraz ayı"dır. Bu durum haziran ayında kiraz ağaçlarının meyve vermesiyle ilişkilendirilebilir. Temmuz ayı, en çok "orak ay", ağustos ayı ise "harman", "ot biçimi ayı" olarak adlandırılmıştır. Yine bu ayların isimlendirilmesi bağlamında tarım ile ilişki kurulduğu görülür. Eylül ayına kimi bölgelerde "Haç ayı" denmesinin nedeni ise bu ayda, Hz. Meryem'in doğuşunun ve haçın bulunuşunun kutlandığı bayramlar olmasıdır. Yine eylül ayına Karadeniz bölgesinde "istavrit" denmesi, eylül ayı itibariyle balık sezonunun başlaması ve istavrit avının da yapılması ile ilişkilendirilebilir. Ekim ayı ise birçok yörede "havara", "avara" gibi isimlerle adlandırılmıştır. Bu ayda ekim işleri biter ve köylü avare yani işsiz ve boş kalır. Kasım yine hayvancılıkla ilişkilendirilerek "koç katımı" adını almıştır. Bir bayram olarak da kutlanan koç katımı, daha önce yavrulama olmaması adına sürüden ayrılan erkek koçların süreye geri kazandırıldığı dönemdir. Aralık ayı için ise birçok bölgede "karakış" ifadesi kullanılmış, bu ay köylünün iş göremediği ve en çok sıkıntı yaşadıkları günlerini kapsayan dönem olduğu için buradaki kara sıfatı aya olumsuzluk anlamı yüklemiştir.

Görüldüğü gibi Anadolu'daki halk yaşam tecrübeleriyle, hayvancılık ve tarım olaylarıyla, hava durumuyla, halk için önemli görülen olaylarla, kimi zaman da farklı kültürlerle yaşadığı etkileşimin sonucuyla aylara yöreden yöreye değişen çeşitli isimler vermiş ve insanlar hayatlarını bu aylara göre düzenlemişlerdir.

Anadolu halk takviminde aylara verilen farklı isimlerin yanında aylara bağlı oluşturulan çeşitli inanmalar ve uygulamalar da görülür. Bunun yanında halk hava durumuna bağlı olarak aylara göre işlerinin düzenlemesini, yaşam şartlarını ayarlamışlar, hayatlarını tecrübeler sonucu oluşan bu halk takvimine göre planlamışlardır. Ocak, şubat ve mart aylarında havada şiddetli soğuklar, yağışlar ve kar görülür. Bu nedenle insanlar genelde evlerinde kalır, dışarı işi yapmaz. Şubat ayında "Hamsin Soğuğu" adı verilen ve elli gün süren soğuklu ve yağışlı bir hava Anadolu'nun çeşitli yerlerine hâkim olur. Mart ayında ise cemreler düşmeye başlar. Bu durum nisanda gelecek olan baharın habercisi kabul edilir. Bu ay içinde "Kocakarı soğukları" adı verilen ani bastıran soğuklar görülür. Ayın sonunda artık bahar doğaya hâkim olur, soğuklar biter. 21 Mart tarihine denk gelen "Mart Dokuzu", Anadolu'da baharın gelişinin sevinçle karşılandığı törenlerden biridir ve bugünde halk hava durumunu takip ederek gelecek yıl hakkında çeşitli tahminlerde bulunur. Aynı şekilde çeşitli bölgelerde bu tarihte baharın sevinci olarak "Nevruz" kutlanır.

Nisan ayında havanın artık tamamen ısınmaya başladığı, baharın geldiği görülür. Kimi yörelerde soğukların bitişi ve baharın gelişi çeşitli törenlerle nisan ayı içinde kutlar. Nisan ayında yağan "Nisan yağmurları" insanlar için çok değerlidir. Bu yağmur suları biriktirilerek şifa amaçlı kullanılır. Havaların ısınmasıyla tarlalara da bereket gelir. Nisan ayında bahar gelse de bu ayın içerisinde "karasu soğuğu", "Abrulun beşi soğukları", "sitte-i sevr soğuğu" (Deniz vd., 2017, s.223) gibi çeşitli adlar verilen soğuklar yaşanmaktadır ve insanlar bu soğuklardan korunmak için çeşitli inanmalar ve uygulamalar yaratmış, bunlara bağlı olarak halkı korumak ve bu zamanların unutulmamasını sağlamak amacıyla anlatılar oluşturmuştur. Mayıs ayına gelindiğinde ise sıcak hava iyice belirginleşir. Doğa tamamen canlanır. Kimi yörelerde baharın gelişi bu ayda "Hıdırellez", "Kakava", "Mayıs Yedisi" gibi isimlerle kutlanır. Farklı bölgelerde bahar bayramlarının farklı tarihlerde kutlanmasının temel nedeni bölgedeki hava şartlarıdır. Bu ayda yine "Ülker soğuğu" isimli aniden gelen ve kısa süren bir soğuk yaşanır. Havanın güzel olduğu mayıs ayında toprak de verimlidir. Toprak ekilir ve biçilir, hayvanlar yaylalara, otlaklara çıkarılır. Her anlamıyla doğa canlanır ve bereketini gösterir.

Haziran ayında artan sıcaklık ağustos ayı gelindiğinde daha yoğun hissedilir. Bu ay içerinde yılın en sıcak günleri sayılan ve genelde yedi sekiz gün süren "eyyâm-ı bâhur" sıcakları yaşanır. Eylül ayı artık sıcaklıkların azalmaya başlandığı ve yavaş yavaş kışın geldiği aydır. Bu nedenle bu ay içerisinde kış için hazırlıklar yapılır. Ekim ayında soğuklar giderek artar ancak bu ayın sonunda yalancı sıcaklar olarak da nitelendirilebilecek "pastırma yazı" yaşanır. Geçici olarak hava ısınır. Kasım ayında iyice bastıran soğuklar sonucu hayvanlar ağıl gibi kapalı alanlara alınır ve artık kış başlamış sayılır. Aralık ayı kışın kendini en sert gösterdiği aylardandır. İnsanlar soğuk sebebiyle genelde evlerinden çıkmazlar. Geceler ise uzundur ve halk zaman geçirmek için kimi yörelerde akşamları evlerde veya köy odalarında "helva sohbetleri" adı verilen toplanmalar gerçekleştirerek yiyip içip eğlenirler. Bu ay içinde ayrıca "Zemheri soğukları" ya da "Erbain soğukları" adı verilen şiddetli soğuklar yaşanır. Bütün bu olaylar halk takviminde ve dolayısıyla insanların zihninde kayıtlıdır. Hayatı kolaylaştırmak için insanlar tecrübeler sonucu elde edilen bu bilgilere ve bilgilerin oluşturduğu halk takvimine önem verir, hayatlarına buna göre düzenlerler.

4.2.4. Mevsimler

Halk Takviminde sene esas itibariyle kış ve yaz olmak üzere iki döneme ayrılır (Erginer, 1984, s.35). Yılın mevsimlere bölünmesinde yöreden yöreye değişmeyen ilke, yılı kasım ve Hıdırellez diye ikiye bölme kuralıdır. Kış zamanı kabul edilen kasım günleri, 8 Kasım'da başlar ve 5 Mayıs'a kadar devam eder. Yaz zamanı kabul edilen Hıdırellez günleri ise 6 Mayıs'tan 7 Kasım'a kadar olan dönemi kapsar (Boratav, 2020, s.155-156). Bunun yanında çeşitli yörelerde bu iki dönem kendi içinde de ayrı dönemlere bölünebilir. Örneğin kimi yörede kasım günleri kendi içinde "erbain" ve "hamsin" olarak ikiye ayrılır. Kimi yörede ise kış, kırk gün devam eden büyük çile (20 Aralık-30 Ocak) ve yirmi gün süren küçük çile (1 Şubat-20 Şubat) olarak kendi içinde iki kısma ayrılmıştır (Bayat, 2022, s.95). Bunun dışında halk takviminde bahar kavramı kullanılmaz. Eskiden "yay" olarak ifade edilen ve zamanla yerini "yaz" kelimesine bırakan bu isimle aslında aslında bahar zamanı kastedilmiş, zamanla Farsça'nın etkisiyle "bahar" kavramı da kullanılmaya başlanmıştır.

İnsanlara göre kış mevsimi, hastalık, dert, bela, müşkül, zorluk ve dolayısıyla ölüm olarak kabul edilmiş, bu nedenle halk bir soğukluk ve çile olarak gördükleri kışı hızlı bir şekilde atlatmak için çeşitli ritüeller düzenlemişlerdir (Bayat, 2022, s.95). Kış sonu törenlerinde kışın kovulmasına yardımcı olan insanlar bahar törenlerinde ise bereketin, canlılığın, yeniden doğuşun gelişini sevinçle kutlarlar.

5. HALK TAKVİMİ ANLATILARI

5.1. Anadolu Halk Takvimi Anlatıları

Anadolu halk takvimi anlatılarını anlamak için ilk önce bu anlatılar çerçevesinde oluşan takvimsel ritüelleri ele almak gerekir. Takvimsel ritüeller toplumun ortak ürünüdür ve bu açıdan toplumda birlik ve beraberliği sağlar. Aynı zamanda sosyal hayatın ritmini oluşturur (Lauri, 2006, s.132). Doğanın gözlemlenmesi sonucunda oluşan takvim ritüelleri, toplum tarafından açıkça belirlenmiş olan ve her yıl sabit olarak aynı zamanda kutlanan ritüellerdir. Bu açıdan kutlama tarihlerinin değişiklik göstermediği görülür. Bunun yanında aynı veya benzer ritüellerin farklı toplumlarda farklı zamanlarda yapılması; toplumun içinde bulunduğu coğrafya, iklim, ekonomik ve sosyal koşullar gibi değişkenlere göre farklılık gösterebilir ama bir toplumda olan takvimsel ritüel her zaman için sabittir.

Bu ritüeller genellikle yılın başında, kıtlıktan bolluğa geçiş dönemlerinde, ilk ürün veya hasat şenliklerinde olduğu gibi; sevinci, yeniden doğuşu, bereketi, çoğalmayı ve yaşamın oluşumunu konu alır ya da yılın sonunda, bolluktan kıtlığa geçiş dönemlerinde; kış mevsiminin zorlukları tahmin edildiği ve büyü aracılığı ile bunlarla baş edildiği zamanlardaki gibi; yaşamın sonu, yas, doğanın ölümü gibi konuları temsilen icra edilir (Turner, 2018, s.176). Takvim ritüelleri icra ediliş amaçları açısından; tarihi/dini bir olayı veya kişileri anma, yılın döngüsüyle ilgili mevsim dönüşlerini işaretleme amacına sahip ritüeller olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bu açıdan takvim ritüelleri eşik zamanları için sosyal açıdan anlamlı tanımlamalar yaparak zamanın yenileyici döngüsünü yaratır ve zamanın düzenli bir ebedi yeniden başlama ve tekrarlama dizisi gibi görünmesini sağlarlar (Bell, 1997, s.102-103).

Takvime bağlı oluşan bu ritüellerin temel yapı taşlarından birisi ise anlatılardır. İnsan dille birlikte kendini tanımlama çabası içine girdiğinde, ihtiyaç duyduğu kozmos için birçok küçük parçadan oluşan büyük kurucu metinler üretmiştir ve bu büyük kurucu mitler binlerce yıl öteden günümüze kadar geçerliliğini koruyarak bütün dünyaya yayılmıştır. Ölümlü bedene karşı ölümsüz öyküler icat etmek isteyen ve yalnız olmadığını bu öyküler sayesinde hisseden insanlar toplumla arasındaki bağı mitolojik

anlatılar sayesinde kurar. Toplumsal bilinçdışının dışa yansıması olan mitler, insanların bilinmeyene duyduğu bilme ihtiyacını karşılar, toplum ihtiyaç duydukları köken bilgisini ve tarih bilincini bilinçdışından mitler vasıtasıyla elde etmeye çalışır. Mitler, rastgele kurgulanan anlatılar değildir. Onlar kültürün DNA'sıdır ve insanların dünyayı ve yaşamı algılama biçimini gösterir niteliktedir (Gezgin, 2022, s.44-151). İnsanların tarih boyunca görülen bu anlamlandırma ve anlatma ihtiyaçları sayesinde oluşan mitsel anlatılar, takvime bağlı ritüellerin de temelini oluşturmuş ve takvim mitlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Takvim mitleri "evrenin yaratılmasıyla zamanın oluşmasının kodlaşmış anlatımıdır. Zamanın ölçülmesi, ilk zaman ve onların ortaya çıkmasını sembolik bir dille anlatan hikâyeler veya kaya üstü tasvirler, takvim mitlerini oluşturur" (Bayat, 2017, s.15). Gündelik hayatın ritimlerini düzenleyen, toplumun tarihsel hafızasını oluşturan ve doğadaki dönemsel tekrarların ritmine uygun davranış tarzlarını düzenleyen anlatılar takvim mitleridir. Dünya genelinde oldukça yaygın bir şekilde görülen takvim mitleri, halkların zamanı kavraması bakamından genel tipolojik çizgileri bulunmasının yanında etnik-kültürel özellikleri de bünyesinde barındırır (Beydili, 2004, s.533). Takvim mitleri toplumların zaman anlayışının metne yansımış ve sembolik bir dile dökülmüş varyantıdır ve zamanla kozmik bilgilerin saklı bulunduğu bir kategori haline gelmiştir (Bayat, 2022, s.92). Çalışmada beş alt başlık altında incelenecek olan takvim anlatıları bu takvim mitlerinin devamı niteliğindedir.

Anadolu halk takvimine bağlı anlatılar, bahsedilen takvim mitlerinden kökenini alarak zamanla coğrafya, mekân ve döneme bağlı değişiklikler gibi bir çok etmenle beraber değişikliğe uğramış ve bugünkü şeklini almıştır. Anadolu'da hâlâ yaşayan takvime bağlı anlatılar bu açıdan mitik özellikler göstermekle beraber, dini ve kültürel birçok olguyu da barındırır. Halk için önemli zamanların unutulmasını engellemek, toplumu bir arada tutmak, önemli zamanlara anlam katmak ve bu zamanları kutsallaştırmak için anlatıları üreten ve yaşatan insanlar, bu anlatıların gerçekliğine inanmış ve bu anlatıları nesilden nesile aktarmıştır. Bu bölümde yazılı kaynak taramasıyla tespit edilen Anadolu halk takvimi anlatıları ele alınmış ve anlatılar sınıflandırılarak incelenmeye çalışılmıştır.[37]

[37] Bu çalışmada takvime bağlı bütün törenler veya halk takvimine göre önemli bütün tarihler incelenmemiş, sadece anlatısı tespit edilen tarihler ele alınmıştır.

5.2. Yaratılış Zamanı Anlatıları

"Kutsal zaman" sayılan yaratılış zamanı, tanrı ile ilişkilendirilir ve bu ilk zaman her şeyin temiz, saf, yeni ve tanrısal olduğu kutsal bir dönemi kapsar. Eliade (2022, s.422), mitsel zaman ile yakından ilişkilendirdiği bu yaratılış anını yani kutsal zamanı iki özelliği bağlamında ele alır. Öncelikle yaratılış anı tekrar edilebilir yani yeniden üretilebilir. Nitekim takvime bağlı törenlerde yapılması amaçlanan da bu ilk ana dönüp o anı tekrar yaratarak kozmogoniyi oluşturmak ve kutsal ve tanrısal zamanı yeniden canlandırmaktır. Bu zamanın bir diğer özelliği ise bir "başlangıç anı" sayılmasıdır. Bu başlangıç anlarının ilki ve en kutsal olanı ise tanrının dünyayı yarattığı andır. Bu nedenle her şeyin ilk anı olan ve döngüsel zaman bağlamında sürekli bu zamana dönülen yaratılış anı, takvimsel anlatıların ilk başlığını oluşturur. Bu bağlamda *Yaratılış Zamanı Anlatıları* başlığı altında insanın yaratıldığı ilk anı anlatan Türk-Memlük yaratılış efsanesi ve insanların ve dünyanın ikincil yaratılışını, yeniden doğuşunu konu edilen Nuh tufanı anlatısı ele alınacaktır.

5.2.1. Türk-Memlük Yaratılış Efsanesi

"Ulu Han Atabitiği" isimli eserde yer alan Türklerin yaratılış efsanesi[38], içinde arkaik unsurlar barındıran ve takvimsel anlamda bize ipucu veren önemli bir anlatıdır. Tam metni elimizde olmayan "Ulu Han Atabitiği" isimli eserin yazarı ve yazılış tarihi net olarak tespit edilememekle beraber Orhun yazıtlarından çok önce metin haline getirildiği düşünülmektedir (Demir, 2017, s.22). Bu eser hakkında bilgilere ve içindeki yaratılış efsanesinin özetine Aybek ed- Devadari aracılığı ile ulaşmak mümkündür. Anlatıya göre eski bir çağda şiddetli yağmurlar sonucu oluşan sel, toprağı çamur haline getirir ve Kara Dağcı Dağı'nda bir mağaradaki insana benzer yarıkların içine bu çamurlar dolar. Asırlar geçer ve bu topraklar su ile birleşir. "Saratan" yani koç burcunda, ilkbaharın başlangıcında, güneş bu çamura gelir, ateş ve su ile toprak pişer. Dokuz ay süren rüzgârın esmesi sonucu yarıkta "Ay-Atam" adı verilen insan oluşur. Daha sonra yine seller olur ve "sünbüle" yani başak burcuna gelindiğinde, sonbaharda, mağaradaki ikinci yarık, "Ay-Va" denilen bir kadına dönüşür. Ay-Atam ile Ay-Va evlenirler ve nesiller onlardan ürer. Onlar ölünce çocukları onları bu mağaraya gömer

[38] Türklere ait birçok yaratılış anlatısı bulunmaktadır fakat tezde Türk-Memlük yaratılış efsanesinin ele alınmasının nedeni diğer yaratılış anlatılarında bulunmayan takvime ve zamana dair ipuçları içermesidir. Bu nedenle takvim anlatıları içerisinde ele alınabilir.

ve bu mağara nesillerce ziyaret edilip kutsal sayılır.[39] Özetlenecek olursa anlatıda yaratım yeniden doğuş zamanı olan ve kutsal zaman sayılabilecek ilkbaharda, kutsal mekân olan mağarada, doğadaki dört unsur olan toprak, su, ateş ve hava sayesinde gerçekleşmiştir. Bu unsurları tek tek ele almak faydalı olacaktır.

Anlatıda insanın yaratılış zamanı belirtilmiştir. Erkek olan ata koç burcunda yani ilkbaharın başlangıcında, kadın olan ata ise başak burcunda yani sonbaharın başlangıcında yaratılır. Yaratım zamanının belirtilmesi takvim anlatısı olması açısından önemli bir husustur. İlkbaharda doğanın, hayatın canlanması ve yeniden doğuş sürecine girmesi gibi ilk ata olan insanın yaratılışı da aynı zamana rastlar. İlkbaharda doğa yaratım için elverişlidir. Bu açıdan ilkbaharı kutsal zaman olarak saymak mümkündür. Kadın ata olan Ay-Va ise sonbaharda yani yine bir geçiş döneminde yaratılır. Ama Ay-Atam gibi şartların, doğanın ve güneşin en elverişli zaman olduğu ilkbaharda yaratılmadığı için ondan daha güçsüz olduğu belirtilir. Anlatıyla ilgili bir diğer unsur ise yaratımın dağda bulunan bir mağarada gerçekleşmesidir. Merkez simgeciliğine göre dünyanın merkezinde, yerle göğün birleştiği kutsal dağ bulunmaktadır. Bu açıdan kutsal yerler kozmik dağların zirvesi ile özdeşleştirilir (Eliade, 2022, s.403-404). Axis mundi olarak adlandırılan bu mekân gök ile yer arasında bir bağlantı kurar ve o yere kutsallık kazandırır (Eliade, 1992, s.23). Kozmik enerji dağda toplanmıştır ve dağ, bu enerjiyi paylaştırır (Ögel, 2021, s.230). Bu açıdan mağaranın kutsal bir dağın zirvesinde olması tesadüf değil, yaratımın gerçekleşmesi için zorunlu bir durumdur. Yaratıcı, koruyucu özelliği bulunan güvenli bir alan olan mağara ise anne rahmini temsil eder (Roux, 1994, s.95) ve doğurganlığın simgesidir.

Anlatıya göre mağaradaki yaratım süresinin dokuz ay olması da bebeğin anne rahminde dokuz ayda oluşmasıyla benzerlik gösterir. Böylece mağara yaratım için uygun bir mekân olma özelliği taşır. Anlatı hakkında bir diğer önemli husus yaratım esnasında bir yaratıcıdan bahsedilmemesidir. Yaratım tamamen doğa tarafından sağlanmıştır ve ilahi bir varlık anlatıda bulunmamaktadır. Doğa mucizevi bir şekilde yıllık döngüsüyle beraber ilk insanları oluşturmuş, bu oluşum sırasında da toprak, su, ateş ve hava olmak üzere dört unsuru kullanmıştır. İlk insanın balçık ya da topraktan yaratılması, ilahi dinler dâhil olmak üzere birçok insanın yaratılış anlatısında bulunmaktadır. Toprak, kadınla özdeşleştirilmiştir ve bu açıdan o "sürekli üreten

[39] Metnin tamamı için bk. Ek.21.

rahim" (Eliade, 2022, s.291), "besleyici bir anne" (Gardin vd., 2019, s.614) gibi özellikler barındırır. Yerin bu üretkenliği aynı zamanda ondan çıkan her şeyin yaşam dolu olmasını sağlamış aynı şekilde ona dönen her şeyin de yeniden yaşam bulmasına sebep olmuştur (Eliade, 2022, s.283). Böylece anlatıda anne rahmi gibi bir mağaradan ve topraktan oluşan insan; annedeki güveni, şefkati ve bereketi doğada bulmuştur.

İnsanın oluşumu için gerekli ikinci unsur "su"dur. Yaratılış, seller sonucu mağaraya dolan çamurla başlamıştır. Bu açıdan yağmur ve sel yaratılışı tetikleyen en önemli maddelerdendir. Sembolik olarak seller; ölüm ve yenilenmeyi, bir döngünün son bulup bir başka döngünün başlamasını temsil eder. Sellerin oluşturduğu bu dönüm noktası anlatıda, insanın oluşumunu sağlamıştır. Su; sürekli biçim değiştirebilen, dönüşen, arınma ve şifa kaynağı olan (Wilkinson, 2021, s.32-39), temizlik, masumiyet (Beğenç, 1974, s.80) ve bereket (Gardin vd., 2019, s.554) timsali bir maddedir ve hayatın sembolüdür. Yaşam için vazgeçilmez temel madde olan suyun hayat verici bir gücü vardır (Beydili, 2004, s.504). Sular tüm varoluşun kaynağı ve yaratıcı gücüdür. Dünyanın yaratılışı da su ile başlar. Her türlü kozmik tezahürün temeli, bütün tohumların taşıyıcısı, hayatın ve büyümenin kaynağıdır ve suda yaşam, güç ve sonsuzluk bulunur (Eliade, 2022, s.216-221). Ayrıca mağara ve toprakta olduğu gibi suyun da rahim ile ilişkisi vardır. Bebeğin rahimde su içinde bulunması ve büyümesi gibi anlatıda da insan su ile yaratılmıştır.

İnsanın oluşmasını sağlayan üçüncü unsur ise ateştir. Güneşin ateşi ile su ve toprak pişmiştir. Çoğu kültür, tarihinin bir döneminde, her şeyin gelişip büyümesini sağlayan ulu evrensel güç olarak güneşi kabul etmiş ve böylece güneş kozmosun sembolik merkezi haline gelmiştir (Wilkinson, 2021, s.16-17). Aynı şekilde mitolojik dünya modelinde merkez simgesini üstlenen ateş, (Bayat, 2021, s.125) ruhsal enerjinin, yaşamın, sağlığın, (Cirlot, 2001, s.105) yenilenmenin, arınmanın da sembolüdür. Ateş dünyayı değiştirebilecek büyüsel, dinsel bir gücün dışavurumudur ve bu dünyaya ait değildir (Eliade, 2020, s.85). Bu nedenle insanın kutsalla ilişkisini kurar. Güneş ve ateşin aynı zamanda doğurganlık verimlilik sembolü (Gardin vd., 2019, s.64) olması da yaratımın gerçekleşmesi için ateşin gerekli olduğunu göstermektedir. Böylece yaratım için toprak, su ve ateş üçlüsü birleşmiş tek eksik olarak havanın gelip pişen toprağı kurutması ve ona ruh vermesi kalmıştır. Rüzgârın esmesi; birçok kültürde ruhu, hayatı, canlanmayı sembolize etmiştir. Rüzgâr aynı zamanda su ve ateş arasında bir köprü oluşturur (Gardin vd.,2019, s.272-511). Rüzgârın yani son unsur olan havanın

kurduğu bu köprü ile insanın yaratımı tamamlanmış ve bu yaratılış olayı, zamanı ve mekânı kutsal kabul edilip her yıl törenlerle anılmıştır. Ayrıca bu törenlerin daha sonra "Nevruz" kutlamalarının kökenini oluşturduğu da düşünülür.

5.2.2. Nuh Tufanı

Tufanlar ikinci yaratılış anlatıları olarak düşünülebilir. Temelinde bir ceza olarak tanrı veya kutsal güçler tarafından insanlara gönderilen tufan aynı zamanda yıkım ve yeniden doğuşun sembolü olarak da görülür. İnsanın yaratılış anlatılarında suyun oynadığı temel rol, ikinci yaratılış anlatısı sayılabilecek tufan anlatılarında da asıl unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlığın sular altında kalması sonucu, seçilmiş bir kişi vasıtasıyla yeni bir ırk ve dönemin kuruluşu söz konusudur. Bir felaketle eski dönem son bulmuş ve yeni insanların hükmettiği farklı bir dönem başlamıştır (Eliade, 2022, s.238). Böylece bir döngü sona erip yeni döngü yaratılır. Su ile gelen kaos yine su ile kozmosun yaratılmasına sebep olmuştur. Ölümü ve yaşamı bir arada bulunduran tufandaki su ile temas; yenilenmeyi, çözülüp dağılmayı ve yeni bir doğumu beraberinde getirir. Suya batma, hayat potansiyelini bereketli kılıp çoğaltır (Eliade, 2023, s.115). Böylece yaratım tamamlanarak yeni bir düzenin kurulması sağlanır. Bahsedilen bu tufan anlayışı evrensel bir nitelik taşır. Türklerdeki ve semavi dinlerdeki tufan anlatılarının yanında Sümer, Babil ve Hititlerdeki anlatılar önemli bir yer tutar. Çin'den Rusya'ya, Amerika'dan Avustralya'ya, Hindistan'dan Tibet'e dünyanın hemen her yerinde tufan anlatılarına rastlamak mümkündür ve hepsinin özünde ölen ve yeniden doğan hayat ve insanlar yatmaktadır.[40]

Tufan anlatılarının en önemlilerinden biri olan Nuh tufanı gerek kutsal kitaplarda gerek İslamı, Hristiyanlığı ve Yahudiliği kabul eden topluluklarda çeşitli şekillerle anlatılagelmiştir. Anlatıların birçok farklı varyantı bulunmakla beraber ele aldığımız anlatı Şanlıurfa'dan derlenen ve benzer diğer anlatıların özeti niteliğinde olabilecek bir hikâyedir.[41] Anlatıya göre Hz. Nuh, gördüğü eziyetler sonucu kavmine beddua

[40] Dünyadaki çeşitli tufan anlatıları için bk: Gökhan Akmaz, Hint, Yunan, Sümer ve Türk Mitolojilerinde Tufan Mitinin Kültürel Bellek Açısından Önemi.

[41] Nuh tufanı ile ilgili Anadoluda anlatılan benzer anlatılar için bk: Ayşenur Akçay, Samsun Efsaneleri /İsmail Akkanat, Arpaseki Köyü Monografisi/ Nagihan Baysal Yurdakul, Kültürel Belleğin Tazelenmesi: Türk Dünyası Efsanelerinde Tufan Simgeciliği/ Tuğba Çelik, Uşak'tan Derlenen Efsaneler Üzerine Bir İnceleme/ Cafer Ersoy, Konar-Göçer Folkloru: Mersin'de Yaşayan Tırtar Yörükleri Örneği/ Zekeriya Karadavut, Yozgat Efsaneleri (İnceleme- Metin)/ Fırat Caner, Büyük Tufan Mitleri ve Atra-Hasis/ Sevinç Kılıçaslan Kırpık, Türk Kültüründe Tufan Ve Tufan İle İlgili Anlatılar/ Vahdi Özer, Karaman Efsaneleri (İnceleme-Metin).

eder. Bu yakarış karşısında Allah Hz. Nuh'a bir gemi yapmasını, ona inanan insanları ve her cins hayvandan dişi ve erkek olmak üzere bir çifti alarak gemiye bindirmesini emreder. Vakit tamam olunca Allah'ın bir cezası olarak tufan başlar, altı ay süren tufan sonucu gemidekiler dışında kimse kurtulmaz. Tufan sona erince gemi muharrem ayının onuncu günü Cudi Dağı'nda karaya oturur ve gemiden çıkan insanlar ve canlılar tekrar çoğalarak nesillerini devam ettirip yeni bir yaşam kurarlar.[42] Anlatıda insan ve hayvan neslinin devam etmesi için en önemli kurtarıcı gemidir. Gemi kozmik okyanusta beşik ya da anne rahmini temsil eder (Wilkinson, 2021, s.242). Bu açıdan yaratılış anlatısındaki mağara motifi ile benzerlik gösterir. İnsanları koruyan, yaşamın devamını sağlayan güvenli bir sığınak görevi görür. Tufan son bulunca gemi bir dağa yerleşmiştir. Dağın kutsal olması ve kozmik yaratımın merkezi sayılması ikinci yaratılış sayılabilen tufandan sonra yeni bir düzen kurmak için uygun bir mekândır. Böylece yaratım tamamlanmış, anne rahmi olan gemi sayesinde kurtulan halk yeni bir nesli meydana getirmiştir.

5.3. Mevsim Anlatıları

Mevsimler; evrensel olarak doğumu, büyümeyi, ölümü ve yeniden doğuşu yani zamanın geçişini temsil eder. Zamanı Güneş ve Ay'ın döngüleriyle bilen insanlar mevsimi de bu şekilde ölçmüşlerdir. Çeşitli dünya mitolojilerinde her mevsimin ona atfedilen tanrıları, hayvanları, renkleri, duyguları bulunur. İlkbahar, tazeliği ve yeşilliği ile yeniden doğuşu simgeler. Hayvan ve insan yavruları, genç kadınlar ve doğurganlık bu mevsimin sembollerindendir. Yaz ise olgunlaşmanın mevsimidir. Sonbahar geleneksel olarak ya bir çocuk ya da konukseverlikle mevsimin bolluğunu simgeleyen bir sepet üzüm taşıyan kadınla gösterilir. Kış, soğuk rüzgarların estiği, ağaçların yapraklarını döktüğü, toprağın katı ve çıplak olduğu ölü zamandır. Bu nedenle mitolojik hikâyelerde kış anlatıları genelde ölüler diyarında yani yer altında geçer ve bir ayrılıkla ilişkilendirilir (Wilkinson, 2021, s.40-41).

Mevsim geçişleri ise tarih boyunca insanlar tarafından çeşitli ritüellerle kutlanmış, bu dönemlere ait anlatılar üretilmiştir. Bu törenlerin büyük bir bölümü ise ilkbahar zamanında gerçekleştirilmiş, bu törenlerle ilk yaratılış mitinin yeniden yaşanması sağlanmıştır (Lvova vd., 2013, s.57). Bunun dışında kış törenleri de halk arasında

[42] Anlatı metni için bk: Ek 22.

önem arz etmektedir. Bu anlatılarda yaz (bahar) mevsimi olumlu özelliklerle ve yeniden doğuşla ele alınırken, kış mevsimi büyük ölçüde olumsuzluklarla ve ölümle doludur. Mevsime bağlı halk takvimi anlatıları; *Kış, Yaz (Bahar)* ve *Yaz (Baharın) İçinde Yaşanan Soğuk Zamanlar* olmak üzere üç alt başlık altında incelenmiştir.

5.3.1. Kış

Kış, soğuk havanın hâkim olduğu, karanlıkla temsil edilen, ağaçların yapraklarını döktüğü, toprağın kuruduğu kısaca doğanın ölü olduğu mevsimdir. İnsanlar ayrıca kışı hastalık, dert, bela, müşkül, zorluk olarak kabul etmiştir. Bu nedenle Anadolu halk takvimine göre kış kırk gün devam eden "büyük çile" (20 Aralık-30 Ocak) ve yirmi gün süren "küçük çile" (1 Şubat-20 Şubat) olarak ikiye bölünür. Bu soğuk ve kurak dönemin bitmesi ile bahar gelir ve döngü her yıl böylece devam eder. Dünyadaki birçok millet ve Türk halkları bir zorluk ve çileden ibaret olarak gördükleri kışı hızlı bir şekilde atlatmak için çeşitli törenler düzenlemişler (Bayat, 2022, s.95), bu törenlere bağlı ritüeller ve hikâyeler yaratmışlardır. Böylece kışın zararından korunmaya ve döngüyü tamamlayıp baharın gelmesini sağlamaya çalışmışlardır.

Kış dünyanın birçok yerinde mitolojik olarak ele alınmış ve doğayı açıklama çalışan insanlar tarafından kış ve takvime bağlı kış törenleri hakkında çeşitli hikâyeler anlatılmıştır. Örneğin Yunan mitolojisine göre kış, Demeter'in kızı Persephone'nin kaçırılması ve yer altına götürülmesiyle doğa tanrıçası olan Demeter'in büyük bir hüzne kapılmasıyla oluşur. Doğaya hâkim olan tanrıçanın mutsuzluğu doğayı kurutur. Birçok mitolojide kışın gelişi ile ilgili benzer anlatımlar bulunmaktadır.

Dünyada tarih boyunca kış mevsiminde takvime bağlı birçok kutlama ve ritüel gerçekleştirilmiştir. Bunlar genelde kışın kötülüğünden korunmak için yapılır. Aynı zamanda bu kış törenleri yeni yıl törenleri olarak nitelendirilebilir. Bahar törenlerinin kozmogoniyi tamamlayıp yeni bir başlangıç yaratması için öncelikle döngünün son bulması gerekir. Döngüye son veren de kış törenleridir. Törenlere hakim olan karmaşa, ritüeller sayesinde bastırılır. Kış dönümünde tersine dönen dünyada bu törenler sayesinde düzen kurulmaya başlanır ama düzenin tam olarak oluşturulup yeni bir başlangıcın yaratımı bahar törenlerine rastlayacaktır. Kısacası baharda yeniden doğuşu sağlamak için kış törenleri sayesinde mutlak bir yıkım gerçekleşitirilir.

Dünyada kutlanan önemli kış bayramlarından biri Kelt bayramı olan "Samhain"dir. Tarihi çok eskilere dayanan bu bayram "Yaz sonu" anlamına gelir ve "bitkileri kurutup

öldüren güçlerin saltanatlarını sürmeye başladıkları" dönem olarak ifade edilir. Bu kutlama kışa bağlı hasat günü olmanın yanı sıra "ölüler günü" olarak da ifade edilir ve bugünde ruhlarla yakın ilişkiler kurulur. Aynı zamanda Samhain, kozmosun ve yer altının güçleri ile bağlantılı kötülüklerin yılın belirli bir döneminde defedilmesi ve doğurganlığın/verimliliğin yenilenmesini temsil eder (Turner, 2018, s.191). Semhain kutlaması Kelt kültüründe 31 Ekim akşamı gerçekleştirilirken farklı kültürlerde 7 Kasım'da kutlanır. Her halükarda bu kutlama kışa gelmektedir ve soğuk ve karanlık gecelere aittir. Özellikle eski Samhain adetlerine bakılırsa o gece dışarıda dolaşmanın uygun olmadığı (Akyurt Kurnaz & Ön, 2021, s.194-195), karanlık güçlerin dışarıda olduğu ve onlardan korunmak gerektiği düşünülür. Bu koruma için çeşitli ritüellere başvurulur. Gücü tükenmekte olan Güneş'i temsil eden bir şenlik ateşi yakılır, ateşin sihirli şekilde güneşe güç vermesi umulur. Evlerdeki ateş söndürülür. Şenlik ateşinde tutuşturulan ateş, evlere götürülerek evlerde yeni ateşler yakılır. Samhain'de bir kişi seçilerek kurban olarak topluluğun kötülüklerinin yükleneceği ve muhtemelen o kişinin kurban verildiğine dair kanıtlar da vardır (Turner, 2018, s.191/ Rogers, 2002, s.12). Ayrıca bugünün en önemli özelliklerinden biri yaşayanlar dünyası ile ölüler dünyası arasındaki kapıların açık olmasıdır. Keltler, bu dönemde ölülerin ortaya çıkabileceğine ve yaşayanlarla iletişim kurabileceğine inanmaktadır (Kortemartin & Kortemartin, 2021, s.6). Bu tehlikeli dönemde ruhlardan özellikle kostüm giyerek, maske takarak kısaca kendilerini ve yüzlerini gizleyerek korunmaya çalışır. Semhain bayramı günümüzde kutlanan Cadılar Bayramı'nın kökenini oluşturmakta, günümüzde Anadolu'da kutlanan Bocuk, Kalandar gibi kutlamalarla da birçok benzerlik içermektedir.

Cadılar Bayramı ise günümüzde hâlâ kutlanmakta olan bir kış bayramıdır. 31 Ekim'de Amerika, Avrupa gibi dünyanın birçok yerinde kutlanır. Bugün, Samhain'de olduğu gibi gibi kötü ruhlarla ilişkilendirilir. Masum ile günahkâr, çocuk ile cadı arasında garip bir ittifak oluşturulur, şaka mı şeker mi oyunuyla acıma ve dehşetin taklidi gerçekleştirilir (Turner, 2018, s.191-192). Bu bayramda da şekil değiştirme, yüz boyama, kostüm giyme temel unsurlardır. Yaşayanlar ile ölüler arası bağın olduğuna inanılan bu dönemde 19.yy'a kadar özellikle şalgam ön planda olmuştur. Ama 19. yy. ile birlikte şalgamın yerini balkabağı almıştır. Bunun yanında şalgamın içine konulan mumlarla fener yapma imgesi araf içerisinde sıkışan ruhları betimlerken, balkabağı fenerleri hasat zamanını temsil etmektedir (Ertürk, 2011, s.19). Özellikle buradaki

kabak ritüeliyle Anadolu'da kutlanan Bocuk törenlerinde kullanılan kabağın benzer amaç taşıması dünyada farklı yerlerde kutlanan kış törenlerinin amaçlarının ve ritüellerinin benzerliğini gözler önüne sermektedir.

Önemli kış kutlamalarından biri de paganlar tarafından kutlanan "Yule" bayramıdır. 25 Aralık tarihinde, gündüzlerin kısa olduğu İskandinav ülkelerinde yılın en kısa "gündüz"ünde yapılır (Şenay, 2007, s.202). Yule aynı zamanda "Işık Festivali" olma özelliği de taşır. Amaç Dünya'nın Güneş'e yeniden yaklaşmaya başlamasını kutlamaktır. Bugünde de kötü ruhlar ve kış arasında ilişki kurularak kötü ruhlardan korunmaya çalışılır. Bunun için bazı ritüeller gerçekleştirilir. Örneğin yaprak dökmeyen bir ağaç seçilir ve süslenerek güneş tanrısı için ağacın altına hediyeler bırakılır. Yeniden doğuşu temsil etmesi için şenlik ateşi yakılır, halk ateş etrafında toplanarak hikâyeler anlatır, şarkılar söyler (Hutton, 2008, s.251-273).

Kış gün dönümünün kutlandığı bir bayram olan Yule, 1l. yy'dan sonra Noel olarak kutlanmaya başlamıştır. Noel, aynı zamanda eski Roma tarafından kabul edilen güneş tanrısı Mithra'nın doğum günü kutlamasına dayandırılır. Bu nedenle Noel ışığın yükseldiği zaman olarak görülür. Bu zaman diliminin de kötü ruhların dünyada dolaştığına, uğursuz ve tehlikeli bir dönem olduğuna inanılır. Noel ile ilişkilendirilen bir başka bayram ise insanlar arası farklılıkların ortadan kalktığı, hür-köle ayrımının görülmediği, insanların serbest olduğu Roma tanrısı Saturn adına yapılan festivalerdir. Noel'in kökenlerinden biri sayılan bu kış festivalinde de mum ve ışık yakmak önemli görülür (Comte, 2000, s.183). Sonraki dönemlerde oluşturulan anlatılarla Noel, Hz. İsa'nın doğum günü sayılarak kış dönümü kutlamalarına kutsallık kazandırsa da aslında Hz. İsa'nın doğum gününün bu tarih olmadığı bilinir. İnanışa göre kilise görevlileri başlıca Hristiyan yortularını güneş yılının önemli dönemlerine denk getirmeye çalışmışlar, örneğin Paskalya'yı ilkbahar ılımına, Noel'i kış gündönümünün yakınlarına, günlerin uzamaya başladığı döneme denk getirmişlerdir. Böylece önemli bir eşik zamanı olan kış dönümüne dinsel bir anlam da katılarak kutsallığı arttırılmış, unutulmaması sağlanmıştır. Bu dönem aynı zamanda özgürlük, rahatlama ve coşma zamanıdır; her türlü taşkınlığa izin verilir (Bourgoing, 2008, s.48-49). Böylece sınıfsal farklar bir gün için bile olsa ortadan kalkarak insanlara rahatlama duygusu armağan edilir. Kötülüklerden korunulan bu eşik zamanında yapılan aşırılıklar suç sayılmaz, ayıplanmaz.

Noel'de çeşitli ritüeller de gerçekleştirilir. Bu ritüellerin en önemlilerinden biri çam ağacı süslemektir. Yaprak dökmeyen çam ağacı ölümsüzlük ve Roma tanrısı Bacchus ile ilişkilendirilir (Wilkinson, 2021, s.94). Aynı zamanda çam ağacı bereket tanrısı Attis ile de ilişkilendirilir. Atttis'in çam ağacında yeniden vücut bulduğuna inanılır ve buna bağlı olarak çam ağacına bereket sembolü olarak tapınılmaktadır. Bir başka inanışta ise Noel ağacı İskandinav tanrısı Odin'in dünyayı yarattıktan sonra kendini evrenin ağacı denilen ve hiç solmayan bir çam ağacına asmak suretiyle hikmet ve bilgiye dönüşmesine dayandırılır (Şenay, 2007, s.202). Hayat ağacı ile de ilişkilendirilebilecek çam ağacı, kutsal güçlerle bağdaştırılır. Aynı zamanda daha eski zamanlarda ağaç süslemek kötü ruhları kaçırmak için de uygulanan bir ritüeldir. Noelde özellikle mum ve ışık yakma anlayışı da Yule festivali, Cadılar Bayramı gibi kış festivallerinin olmazsa olmaz ritüellerindendir. Mum ve ışıklar karanlık olan kışı aydınlatır ve bu aydınlık, insanları eşik döneminde dünyalar arası geçiş yapan ruhlardan korur.

Noel'in en önemli şahsiyeti ise "Noel Baba"dır. Bacadan inen Noel Baba "Cennetten armağanlarını sunan ilahi otoritenin bir sembolü" olarak görülür (Wilkinson, 2021, s.234). Bir inanışa göre Noel Baba Kuzey Kutbu'nda eşi ve elfleri ile birlikte yaşar. Mektupla isteklerini yazan çocuklara ren geyikleri ve uçan kızağı ile evlerinin bacalarından hediyeler verir. Diğer bir inanış Noel Baba'nın Pataralı (Antalya) Aziz Nikolas olduğudur. Aziz Nikolas yardımseverliği ve iyi kalpli oluşu ile halk arasında tanınmış, toplum tarafından kendisine kutsal bir statü atfedilmiştir. Aziz Nikolas ihtiyacı olanların yardımına koşar ve bu yardımı daima gizli yapar. Anlatıya göre evlenmek isteyen fakir bir ailenin üç kızı vardır ve Aziz Nikolas bu kızlara yardım etmek ister. Bir gece gizlice kapıdan içeri bir kese altın atar ama daha sonra bu altınları az bulur ve tekrar yardım etmek isteyerek bir sonraki gece bir kese daha altın atar. Yine de altınları yetersiz bulur ve üçüncü gece de bir kese altını kapıdan atmak ister ama altınların nereden geldiğini bilmeyen kızlar korkarak üçüncü gece bütün kapıları kilitlemişlerdir. Aziz Nikolas son kese altını da bacadan içeri atar ve kese şöminede asılı olan çorabın içine düşer (Of, 2021, s.98). Böylece sorunları çözülen kızlar mutlu olur ve evlenirler. Çam ağacının altına hediye bırakma geleneğinin ve Noel babanın bacadan girerek insanlara hediye bırakması inancının bu anlatıdan doğduğuna inanılır. Noel Baba'ya benzer bir figür Türklerde de bulunmaktadır. Türk mitolojisinde "Ayaz

Ata" olarak var olduğuna inanılan kış tanrısı/kutsal kişisi Türklerde kutlanılan Narduğan bayramı ile ilişkilendirilecektir.

Bolluk ve bereketi sağlamak için kutlanan kış festivallerinden biri de Bulgaristan'da kutlanan "Kukeri Festivali" ve "Surva Festivali"dir. Yeni yıl civarında 13- 14 Ocak tarihlerinde düzenlenen ritüeller "Surva" olarak bilinirken Paskalya civarında yapılan ritüeller "Kukeri" olarak bilinmektedir. Bu festivallerin en önemli uygulamalarından biri Semhain'de olduğu gibi maske takarak kötü ruhlardan korunmaktır. Bu açıdan dünyada ve Anadolu'da kutlanan kış ritüelleri ile birçok benzerlik taşımaktadır.

Yunanistan'da kutlanan "İskeçe Festivali" de bahsedilen diğer festivallerle aynı amaç için yapılır ve benzer ritüeller içerir. Bu festivalin kökeni Hz. İsa ile ilişkilendirilir. Anlatıya göre Hz. İsa çocukken peygamber olacağı anlaşılınca halk onun öldürüleceğinden korkar ve kötü niyetli kimselerin Hz. İsa'yı bulamamaları için şehirdeki tüm çocukların suratlarını boyarlar. Böylece çocuklar tanınmaz hale gelir ve Hz. İsa korunmuş olur. On gün boyalı şekilde dolaşan çocuklar tehlikenin geçtiğine kanaat getirir ve temizlenir böylece "Temiz Pazartesi"ye başlanır. Tehlikenin geçmesi üzerine halk bir araya gelir ve eğlenceler düzenler (Akyurt Kurnaz & Ön, 2021, s.195-197). Bu anlatıya göre de maske takmanın amacı tanınmamak ve dolayısıyla kötülükten ve kötü canlılardan korunmaktır. Nispeten yeni bir anlatı olduğu için diğer törenler kadar mitolojik özellik barındırmaz. Samhain gibi törenlerdeki kötü ruhlar, bu anlatıda kötülük yapmak isteyen insanlara dönüşmüştür. Yine de ortak özellik olarak kötülükten korunmak için kılık değiştirme ritüeli korunmuş, eşik ve tehlike dönemi atlatılmıştır. Antik Çin'de de dünyadaki diğer törenlere ve Karakoncolos ile Bocuk Karısı'na benzer anlatımlar ve inanışlar vardır. Nian isminde bir canavarın kışın en korkunç zamanında geldiğine ve insanlara zarar vediğine inanılır. İnsanları özellikle çocukları yer. Günümüzde hâlâ Çin halkı kış dönümünde bu canavarın geleceğinden korkarak çeşitli ritüeller gerçekleştirirler.

Günümüzde kutlanan bir diğer kış festivali şubat ya da mart ayında, Brazilya'da kutlanan "Rio Festivali"dir. Karnavalın 17.yy'dan beri kutlandığı bilinse de kökenleri daha eskiye dayanmaktadır. Modern kış festivallerinden bir diğeri ise yine şubat ya da mart ayında, tarihi 13.yy'a kadar uzanan ve İtalya'da kutlanan "Venedik Festivali"dir. Bu iki festivalin ve dünyada birçok benzerleri olan festivallerin en temel özelliği festivallerde maske kullanılmasıdır.

Dünyada ve Anadolu'da kutlanan takvimsel kış kutlamalarının ortak özellikleri olduğu tespit edilebilir. Bu ortak özelliklerin ilki kutlamaların kışın en soğuk zamanları denebilecek zamanlarda yapılması ve insanların çeşitli ritüellerle tehlikeli zaman olarak görülen bu dönemden korunmak istemeleridir. Bu kutlama, soğuk ve karanlık gecelerde olur. Bu dönem bir geçiş dönemi olduğu için farklı alemlerin kapısı açılır ve eşik dönemi yaşanır. Başka alemdeki kötü ruhlar serbest kalır ve insanlar bu ruhlardan korunmaya çalışılır. Kış, karanlık, kötü ruhlar, soğuk gibi bütüm imgeler baharın temsil ettiği sevincin aksini temsil eder. Karamsarlığın hakim olduğu bu dönemlerde temel duygu korunma içgüdüsüdür. Bu korunmayı sağlamak için de incelenen törenlerin hemen hepsinde maske kullanılır. Maske bir sığınaktır, örtüdür, gizdir, topluma ve ölüme meydan okumaktır. Yüz, beden yok olup gidecek, maske kalacaktır (Acar, 1995, s.13-22). Bu açıdan ölümsüzlüğü simgelemesinin yanında bu törenlerde maskenin kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri kötü ruhlardan korunmak ve onları kaçırmaktır. İnsanlara anonimlik sağlayan maskeler tanınmamanın güvencesidir, çünkü herkes tanınmaz hale gelir. Ama ters çevirme ritüellerinin çoğunda olduğu gibi, burada da anonimlik aşağılama değil, saldırı amacına hizmet eder. Maskeler sayesinde doğaüstü güçlerle donatılan insanlar aynı zamanda maskesini taktıkları korkunç canlının özelliklerini de alır ve bu özellikler onlara güç katar, eşik döneminde dünyaya erişimi olan kötü ruhlarla savaşmak için gerekli donanımı insanlara sağlar. Törenlerde maske takanlar özellikle gençler ve çocuklardır çünkü çocuklar ölüler ile yaşayanlar arasında aracı olarak görülür. Onlar mezar ile eş tutulan rahimden kısa süre önce çıkmışlar ve başka bir dünyadan bu dünyaya gelmişlerdir. Bu nedenle eşiğe en yakın onlardır ve başka alemden gelen kötü ruhlarla iletişim kurup onları kaçırması en kolay olan kişiler de yine çocuklar olarak görülür.

Aynı zamanda bu dönemde yaş ve cinsiyet rollerini ters çevirme ritüellerinin izleri görülür (Turner, 2018, s.180). Tersine dönmüş ve eşiğin açılması sonucu farklı âlemlerle karışan bu dünyada hâkim olan duygu, korkunun yanında karmaşadır. İktidar, cinsiyet rolleri, bedensel sınırlamalar bu dönemde ortadan kalkar ve bir boşluk alanı oluşur. Bu boşluk sonucu sınıfsal farklılıklar ortadan kalkar. Maske takan ve anonimliği sağlanan halk arasında zengin-fakir, alt sınıf-üst sınıf, yönetim-yönetilen vb. ayrımlar söz konusu değildir. Herkesin eşit olduğu bu dönem aynı zamanda insanlara mutlak bir özgürlük alanı yaratır. Var olan düzeni muhafaza etmek için baskın ideolojinin kişilere sınırlı ve geçici bir zaman süresince bütün otoritelere karşı

gelebilecekleri bir özgürlük alanı tanınması sağlanır (Arargüç, 2009, s.464-468). Kısıtlamalar ortadan kalkar, kısa bir süreliğine de olsa toplumsal kurallardan kurtulan, bastırılmış duygularını serbest bırakan halk bu özgürlük sayesinde rahatlamaya kavuşur. Böylece maske olgusu gerek dünyada gerek Anadolu'da kutlanan kış kutlamalarının ve takvime bağlı kış anlatılarının olmazsa olmaz bir unsurunu oluşturur. İlerleyen bölümde incelenecek olan "Bocuk Gecesi", "Kalandar" gibi Anadolu'da kutlanan kış bayramlarında da dünyada kutlanan bayramlardaki ortak özellikler görülmektedir.

Anadolu'da kış bir "kocakarı" olarak kişileştirilir. Kışın doğanın ölü halde bulunması, yaşam dolu olmaması, insanlar için hayatın durması ve zorlaşması kış için "kocakarı" tanımlamasını anlamlı kılmaktadır. Anadolu'da kış mevsiminin oluşumu ve kışa bağlı kutlanan takvimsel törenler için çeşitli hikâyeler anlatılmış, halk tarafından bu hikâyelere bağlı ritüeller ve uygulamalar geliştirilmiştir. Tespit edilen kışa bağlı takvim anlatılarına ve incelemelerine aşağıda yer verilmiştir.

5.3.1.1. Kışın ve Yazın Oluşumu

Kışın ve yazın oluşumunun bir anlatıya göre Baykal Gölü'nde veya yer altındaki büyük denizde yaşadığına inanılan "Arat" isimli devasa balık sayesinde olduğu düşünülür. Balığın alt çenesi yere, üst çenesi göğe değer ve çenelerinden biri yazı ve sıcağı, diğeri ise kışı ve soğuğu getirir.[43] Kışı ve yazı dev bir balığın getirdiği anlatısı dünyanın balığın sırtında olduğu inancıyla benzerlik göstermektedir. Böylece anlamlandırılamayan tabiat olaylarının doğada görülen canlılar üzerinden şekillenmesi insanların anlam dünyasını genişletmiş ve kafa karışıklıklarını gidermiştir.

5.3.1.2. Kışın Oluşumu

Kış, halk arasında yaşlı bir kadın, kocakarı olarak tasvir edilir. Bir anlatıya göre yaşlı bir kadın olan Kış'ın "Büyük Çile", "Küçük Çile" ve "Boz Ay" olmak üzere üç oğlu olduğundan bahsedilir. Yaşlı kadın ilk olarak Büyük Çile'yi yeryüzüne gönderir ve döndüğünde ne yaptığını sorar. Büyük Çile, insanları ocağın yanına düzüp geldiğini söyler. Sonra Küçük Çile gider ve döndüğünde insanları ocağın içine doldurup geldiğini anlatır. Sonuncu olarak da Boz Ay gider ve annesinin sorusuna "Ocaktan çıkarıp geldim" cevabını verir.[44] Bu anlatı bize kışın nasıl oluştuğu ve evreleri

[43] Anlatı metni için bk: Ek 23.
[44] Anlatı metni için bk: Ek 24.

hakkında bilgi vermektedir. Yaşlı kadın ve anne olarak tasvir edilen kış ilk olarak Büyük Çile'yi gönderir. Büyük çile Anadolu'da 21 Aralık- 31 Ocak arasındaki zamanı kapsar ve soğukların başladığı zamanı ifade eder. Bu nedenle anlatıda Büyük Çile isimli oğul insanları ocağın yanına dizdiğini yani soğukları başlattığını haber verir. Küçük çile ise Anadolu'da 1 Şubat ile 20 Şubat arası sürer ve bu dönem kışın en sert hissedildiği dönemdir. Bu nedenle Küçük Çile isimli oğul insanları ocağın içine doldurduğundan yani soğukları iyice arttırdığından söz eder. Son oğul ise insanları ocaktan çıkarmış yani soğukları dindirip baharın müjdesini vermiştir. Bu anlatı, kışın evrelerini göz önüne sermekle beraber, insanların bu döngü için bir hikâye anlatıp bu dönemleri anlamlandırmasını da sağlamıştır.

5.3.1.3. Doksancıl Kuşu (Doksan Gün Süren Kış)

Kış mevsiminin Anadolu'da birçok yörede doksan gün sürdüğü kabul edilir. Halk bununla ilgili hikâyeler de anlatır. Bir anlatıya göre "doksan cücüğü" (doksancıl) adı verilen efsanevi bir kuş ile kışın bitişi özdeşleştirilir. Anlatıda bu kuşun efsanevi oluşumu hakkında da bilgi verilmiştir. Bir gün iki arkadaş bulgur kuruturlar ve bu esanda şiddetli bir fırtına ve soğuk çıkar. Bulgurlar dağılır, kendileri de kuşa dönüşürler.[45] Kuş kışın başlamasına doksan gün kalmasından itibaren yuvasına her gün bir tane taş götürür ve taşların sayısı doksanı bulunca yuvasına kapanır ve doksan gün boyunca her gün bir taşı dışarı atar. Son taşı da yuvadan atınca kendisi de yuvadan ayrılır ve kuşu görenler artık kışın bitmiş olduğuna inanır.[46]

Anlatının temel unsuru olan kuş, mitolojide uçma yeteneklerinden dolayı gökyüzü ile yeryüzü arasındaki haberciler olarak görülmüştür. Ayrıca uçmak dünyevi yaşamdaki fiziksel sınırları aşmak anlamına geldiği için kuşlar ruhları da temsil eder. Bunun yanında kuşlar bilgelik, zekâ ve çevik düşünce ile de nitelendirilmiştir (Wilkinson, 2021, s.58). Kuşlar aynı zamanda kehanet için de kullanılmış ve haber ileten elçiler olarak görülmüştür (Boratav, 2012, s.102). Bu açıdan anlatıda kışın geldiğini ve bittiğini haber veren canlının kuş olması da tesadüf değildir. Aynı zamanda yumurtayı, kadını ve rahmi temsil eden kuşun (Ateş, 2001, s.129) mevsimleri oluşturması kışı getirip son vermesi ve döngüyü sağlaması yeniden doğumun yaratılması açısından önemlidir. Anlatıda kuşa dönüşen iki arkadaştan da bahsedilmektedir. Kuş donuna girme mitolojide yaratıcı tanrılarda karşımıza çıkar. Tanrıların bazısı dünyayı

[45] Anlatı metni için bk: Ek 25.
[46] Anlatı metni için bk: Ek 26.

yaratırken kuş donuna girer. Anlatıda da kışın ve döngünün kuş donuna giren kişilerce yaratılması, yaratılış anlatılarıyla benzerlik göstermektedir. Bunun yanında şamanların ve velilerin de çeşitli durumlarda kuş donuna girdikleri sıkça görülür. Kuş donuna girme özellikle haber getirip götürme işlevinde kullanılırken anlatıda da kışın başladığı ve bittiği haberi yine kuş donuna giren kişilerce verilmektedir. Kuşa dönüşen arkadaşların bu dönüşüm esnasında buğday kurutmaları da yine tesadüf değildir. Buğday, yeniden doğuşun ve bereketin simgesidir. Bu açıdan anlatıda kışın buğday kurutan iki arkadaş tarafından başlatılması ve bitirilmesiyle baharın gelecek olması bereketi ve yeniden doğuşu simgelemektedir.

Doksancıl kuşunun yuvasına taş toplaması ve bu taşları atması böylece kış için gün hesabı yapması da taşın yeniden doğum, bolluk ve bereket sembolleri içermesinden kaynaklanır. Taş aynı zamanda rahmi sembolize eder ve dünyanın yaratılma sürecinin sembolik yolla yeniden canlandırılmasında kullanılır (Beydili, 2004, s.551). Bu anlatıda da kış ve mevsim döngüsünün taş ile sağlanması ile yeniden canlanma ve yaratım arasında sıkı bir bağ kurulabilir. Kış mevsiminin doksan gün sürmesiyle alakalı başka bir anlatıda ise doksancıl kuşundan söz edilmez. Kışı getiren, bu anlatıya göre hamsin ile zemheri arasındaki savaştır. Ayları kişileştiren bu anlatıda kış zemheri ile başlar ve kırk gün sürer. Hamsin zemheriyi kovarak havadaki yerini almadan önce korkunç bir savaş verir. Zemheriyi yener ama o gün insanlar da soğuktan el-aman derler. Hamsinin hükmü ise yirmi gün sürer.[47] Aylar arasındaki bu savaş ve zafer kışı başlatır ve bitirir.

5.3.1.4. Nardugan Bayramı (21 Aralık)

Türk toplumları tarafından kutlanan bir kış festivali/bayramı olan Nardugan, nar; güneş, dugan; doğan anlamına gelen kelimelerin birleşmesiyle oluşmuştur. Nardugan bir kış bayramıdır ve anlatılara göre tanrı Ülgen güneşi insanlara geri verir ve ona teşekkür olarak bu bayram kutlanır. Noel'e benzeyen bu kutlamanın Noel'in kökenini oluşturduğunu düşünenler de vardır. En uzun gecenin yaşandığı 21 Aralık'ta kutlanan bu Türk bayramı Anadolu'da Muğla, Marmaris ve Bodrum'da kutlanmaya devam edilmektedir. Ayrıca eski Türklerden kalan bu bayramı Tatar, Başkurt, Çuvaş gibi diğer Türk devletlerinin de kutladığı bilinir. Tatarlar bu bayramı "Koyaş Tuğa", Başkurtlar ve Udmurtlar "Nadrugan veya Mardugan", Mişer Tatarları "Raştua",

[47] Anlatı metni için bk: Ek 27.

Çuvaşlar "Nartavan ya da Nrtugan", Zırizyalarda "Nardava", Mokşalar "Nardvan" olarak adlandırırlar (Nadirov, 1991, s.72). Nardugan bayramının en önemli figürü "Ayaz Ata/Han"dır. Anlatılarda da görülen "ay tanrısı" ve "soğuk tanrısı" olarak nitelendirilen bu figür, inanışa göre Türk halkını soğuktan koruması için gönderilmiştir. Kışın en soğuk zamanlarında, "Sagun" adı verilen ve ana vatanı Orta Asya olan Ren geyiğinin çektiği kızaklara biner ve ihtiyacı olanların yardımına koşar. Noel baba ile oldukça benzerlik gösteren Ayaz Ata Özbeklerde; Ayaz Bobo, Kırgızlarda ve Kazaklarda; Ayaz Ata, Tatarlarda; Qış Babay, Azerbaycan Türkleri'nde ise Şahta Baba olarak bilinmektedir (Of, 2021, s.96-97). Ayaz Ata'nın temsil ettiği Ay, döngüsünde yaşadığı değişiklikler nedeniye mükemmel ritmik bir devir, ölüm ve yeniden doğuşun sembolüdür ve bereketi temsil eder (Eliade, 2022, s.238). Döngüsünü tamamlayan ay sayesinde aynı zamanda doğadaki düzen de kurulur. Daha çok dişilik ile ilişkilendirilen ay, Türklere göre erkek bir ata/ tanrıdır. Ayaz Ata hakkında anlatılan bir hikâye de mevcuttur. Bu anlatıdaki Ayaz Ata ve Kar Kız, doğanın düzenini kuran ve döngüyü, yeniden doğuşu tamamlayan kişiler olarak görülür:

> Ayaz Ata'nın soğuk rüzgârları getirmek için dolaştığı günlerden bir gün, bir dağın eteğinde yaşayan bir kız çocuğuyla karşılaştı. Bu kız çocuğunun ismi Kar Kız'dı. Kar Kız, doğayı uyandırmak ve kışın zorlu geçişini hafifletmek amacıyla Ayaz Ata'ya bir dilekte bulundu. Ayaz Ata bu dileği, Nar Ağacı'nın meyveleri olan narları toplamak ve kırmak suretiyle gerçekleştirecekti. Kar Kız bu görevi kabul etti ve yıllar boyu Nar Ağacı'nın etrafında toplanan insanlar, birlikte narları kırmaya başladılar. Bu ritüel, doğanın uykusundan uyanmasını, toprakların bereketlenmesini simgeliyordu (Manat, 2023).

Nardugan bayramında uygulanan çeşitli ritüeller mevcuttur. Bayram günü evler temizlenir, en güzel kıyafetler giyilir, Ak Çam ağacının altında toplanılır. Bu ağaç etrafında çeşitli eğlenceler düzenlenir, danslar edilir. Eğlence sonrasında aile bir araya gelir ve hazırlanan yemekler topluca yenilir (Çığ, 2020, s.27). Tatar Türkleri bu bayramda kılık değiştirerek ev ev dolaşırlar. Bu açıdan kış törenleriyle ortak özellik göstermektedir. Akağacın altında dilek dileyen Tatar Türkleri yemek olarak da özellikle keşkek pişirirler (Çetin, 2004, s.123-143).

Türklerde oldukça önemli olan Nardugan bayramına ait çeşitli anlatılar bulunmaktadır. Anlatıya göre Kayra Han'ın oğlu tanrı Ülgen, gökyüzünün hakimidir ve hava durumu, verimlilik, doğurganlık, güneş ve ay onunla ilişkilendirilir. Güneş'i geri verdiği için

bugünde Ülgen 'e dua edilir. Erlik ise kötülüğün sembolüdür. Ama Çam Bayramı'nda kötülerin de iyilik yaptığına inanılır. Erlik'in bu bayramda kıyafetlerini değiştirip Türk kıyafetleri giydiği ve çantasında hediyeler getirdiği düşünülür. Türk mitolojisinde gece ve gündüz savaş halindedir. Gün ışığının geceyi yendiği gün yılbaşı olarak kutlanır.[48] Anlatıda "Ayaz Han" yerine "Ülgen"in ismi geçmektedir. Başka bir anlatıda ise Ülgen'in yerini Ay tanrısı Ayaz Han alır ve anlatıya göre ay, insanlara Ayaz Han tarafından hediye edilmiştir. 22 Aralık'ta gündüz ve gece savaşa başlar. Gündüzün kazanması ve gecelerin kısalıp gündüzlerin uzamasıyla sonuçlanan bu savaş "yeniden diriliş" olarak kabul etmektedir.[49] Anlatılara göre gündüz ve gece somutlaştırılmış ve aralarında savaş yaşanmıştır. Kışın en uzun ve zor zamanı olan bu zaman, bir eşik dönemidir. Eğer Ayaz Han yardım etmezse ve savaşı "gündüz" kazanamazsa yeniden doğuş sağlanamayacak, döngü tamamlanamayacak ve evrensel bir yıkım olacaktır. Bu zor zamanda evrenin döngüsüne yardımcı olmak isteyen halk, çeşitli ritüellerle Ayaz Han'a ve gündüze yardımcı olmuş, gece, kış ve soğuk zamanlar yenilmiştir.

5.3.1.5. Bocuk Gecesi (6- 7- 8 Ocak)

Takvimsel döngüye bağlı dünyada kutlanılan ve yukarıda "kış" başlığı altında kısaca bahsedilen diğer kış törenleri gibi Bocuk (Kolada) Gecesi de Trakya'nın özellikle Tekirdağ, Kırklareli, Edime-Keşan bölgelerinde, ocak ayında, yılın en sert ve en soğuk gecesinde kutlanmaktadır. Mevsimsel döngü kutlaması olan Bocuk Gecesi'nde kutlama ya da şölen havası görülmez. Korku temalı bir etkinliktir. Bocuk Gecesi evin bereketli olması, hayvanların bol süt yumurta, ağaçların bol meyve vermesi arzusuyla bereket çağırmak için yapılan bir ritüeldir (Artun, 1993, s.36). Bereket istemenin yanında kötülüklerden korunma amacı da vardır. "Bocuk Anası", "Bocuk Karısı", "Bocuk Dedesi" olarak adlandırılan korkunç bir varlığın bugünde gezdiğine ve insanlara zarar verdiğine inanılır. Bocuk; korkunç bir derisi ve postu olan, dikenleri ile korkutucu bir görünüme sahip, beyazlar içerisinde olan varlık olarak tarif edilmiştir (Güzel & Akyurt Kurnaz, 2020, s.171). Bu varlığın zararından korunmak için çeşitli ritüeller gerçekleştirilir ve bu ritüellere bağlı inanışlar halk arasında yaşatılır.

Çorlu'nun köylerindeki inanışa göre Bocuk Gecesi'nde, Bocuk Karısı, yaşlı bir kadın görünümünde beyazlar giyerek evleri tek tek gezer. Yukarıda bahsedilen törenler gibi eşik sayılabilecek bir günde kutlanan bu törende de iki dünya arası boyut kalkar ve

[48] Anlatı metni için bk: Ek 28.
[49] Anlatı metni için bk: Ek 29.

kötü ruhlar serbest kalır. Serbest kalıp insanlara zarar veren ruhlardan biri de Bocuk'tur. Eğer bu gece gerekli olan ritüeller gerçekleştirilmezse Bocuk Karısı hayvanları huysuzlaştırma, hayvanların sütünü yumurtasını kesme gibi kötülükler yapar. Bocuk'un hayvanlara zarar vermemesi için o gece çatıya bir tepsi baklava konur ve gelip yemesi beklenir.

Bocuk Gecesi'nin en önemli ritüelinden biri her evde kabak pişirilmesidir. Bocuk Karısı bugünde kabak pişen eve kötülük yapmaz (Artun, 1993, s.36-37), tatlıdan yemeyen kişilerin sırtına biner ve onlara zarar verir. Kabak pişirilmesinin bir diğer önemli nedeni de bugünde aynı zamanda Rumların domuz pişirmesidir. Türk çocuklarının, Rumların domuz pişirdiklerini görmemeleri için dışarıya çıkmaları yasaklanmış ve domuz eti kokusunun bastırılması amacıyla kabak pişirilerek ritüele dönüşmüştür (Güzel & Akyurt Kurnaz, 2020, s.176). Bocuk Gecesi'nde toplanmak da önemlidir. Akrabalar, komşular toplanarak, birbirine destek olur ve bu uzun ve korkunç geceyi atlatmayı amaçlarlar. Evlerde toplanan halk maniler, türküler, bilmeceler söyler, hikâyeler anlatır. Misafir olarak geceye katılanlar evlerine dönerken, "Bakalım şimdi eve nasıl gideceğiz, sırtımıza Bocuk binecek" diyerek kapıdan ayrılırlar. Bocuk Gecesi'nde yapılan önemli ritüellerden biri de gece suya tahta atılmasıdır. Tahta sabah donmuş bir şekilde bulunursa o evde yaşayan kişilerin bir sene boyunca sağlıklı olacağına inanılmaktadır (Sarıtaş & Hacıoğlu, 2017, s.336-337).

Bocuk Gecesi'nde yapılan ve Cadılar Bayramı'na benzeyen bir diğer ritüel de kılık değiştirerek, maske takarak kısaca tanınmaz hale gelerek insanları korkutmaktır. Farklı boyutlar arası kapıların açık olduğu bu dönemde Cadılar Bayramı, Meksika Ölüler Günü, Venedik Maske Karnavalı gibi dünyadaki birçok kutlamada da görülen kılık değiştirme hadisesi temelde farklı boyuttan gelen ve insanlara zarar verebilecek canlılardan korunmaktır. Şekil değiştiren ve yüzlerini gizleyen insanlar tanınmayacaklarını düşünürler. Ayrıca yüzlerini gizlemek ve halkı korkutmak insanlara bir özgürlük alanı da oluşturarak kısa süreli de olsa serbest ve rahat bir ortam sunar. Bocuk Gecesi'nde de çeşitli kıyafetler giyen, yüzlerini boyayan, çarşaflara sarınıp ölü taklidi yapan insanlar Bocuk Anası geliyor diyerek çevresindekileri korkuturlar. Bunlar ve bunlara benzer çeşitli ritüeller ve inanışlar günümüzde hâlâ yaşatılmaktadır. Kış kutlaması olan Bocuk Gecesi'nin ve Bocuk Karısı'nın takvime bağlı anlatıları da bulunmaktadır.

İncelenecek ilk anlatıda Bocuk Karısı'nın oluşumundan söz edilmektedir. Efsaneye göre seksen yaşında bir nine bir tavuk yumurtasını koltuk altında yirmi bir gün saklar

ve sonunda yumurtadan bir civciv çıkar. Civcivi büyütür ve 6 Ocak günü kesip yer. Böylece bir günlüğüne on sekiz yaşına geri döner ve ahırları gezerek karnını doyurmak için gece oradan oraya uçmaya başlar. [50] Bir diğer anlatıya göre Bocuk senede bir gün ortaya çıkan, insanlara kötülük yapan korkunç görünümlü bir varlıktır. Erkeklere genellikle güzel ve genç bir kız gibi görünür, onları kandırır. Bocuk ahırları gezip ineklere zarar verir, gebe olanların düşük yapmasına sebep olur ya da memelerini emer, köreltir. Özellikle çatılarda gezer ve kabak pişmeyen eve girererek insanların üstüne biner.[51] Başka bir anlatıya göre ise Bocuk Karısı, Bocuk Gecesi'nde insan kılığında beyaz çarşaflara bürünerek yaşlı bir kadın görünümünde gezer ve gece boyu bacadan bağıranı arar. Eğer bağıranı bulursa üzerine işer, bulamazsa çatlar. Bocuk Karısı sığırlara büyü yapar ve hayvanın sütünü kendine alır. Fakat büyü bozulunca, aldığı süt işe yaramaz, sidik kokar. Bir hayvanın sütü kesilirse bunu Bocuk Karısı'nın kestiğine inanılır, hayvan okutulur, büyü bozulmaya çalışılır.[52]

Anlatıda yaşlı bir kadının yirmi bir[53] günün sonunda yumurtayı büyütüp civciv çıkarıp onu yemesi ve böylece dönüşüm geçirerek büyüsel bir şekilde gençleşmesi yumurtanın yaşam ve yeniden doğuş sembolü olması ile yakından alakalıdır. Yaratımı ve yeniden doğuşu sağlayan kozmik yumurta yaşlı kadına da gençlik getirmiştir ama doğaya ve doğal olana müdahale eden kadın lanetlenerek kötü bir ruha dönüşmüştür. İnsanlara ve hayvanlara zarar veren Bocuk Karısı bu özelliği ile Türk mitolojisinde çok önemli bir yer tutan kötü ruh "Alkarısına" benzemektedir. Alkarısı da özellikle ahırdaki hayvanlara zarar verir. Kabak pişirmenin Bocuk Karısı'nı kaçırması da Cadılar Bayramı ritüelleriyle benzerlik gösterir. İnanışa göre kabak kötü ruhları kaçırır ve insanları korur. Böylece yılın en soğuk ve zor gününde insanların başına gelebilecek felaketlerden korunmaları bir anlatıya, törene ve ritüellere bağlanmış olur.

5.3.1.6. Kalandar Gecesi (14 Ocak)

Bir kutlama olmasının yanında özellikle Karadeniz bölgesinde kullanılan halk takviminin ilk ayı olan "kalandar" ayından ismini alan Kalandar Gecesi, bir kış kutlamasıdır. Kışın en soğuk dönemi sayılan 14 Ocak'ta; Trabzon, Giresun,

[50] Anlatı metni için bk: Ek 30.
[51] Anlatı metni için bk: Ek 31.
[52] Anlatı metni için bk: Ek 32.
[53] Kutsal 7 ve 3 sayılarının sonucu olduğu için yirmi bir sayısı mükemmellikle bağlantılıdır (Schimmel,1998, 250). Yumurtanın oluşması ve büyüsel güç kazanması da mükemmel zamanın tamamlanması ile mümkün olur.

Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Yozgat, Bolu, Kastamonu, Sinop, Tokat, Bayburt ve Zonguldak gibi illerde rastlanan Kalandar Gecesi'nin ilk olarak ne zaman çıktığı keesin olarak bilinmese de kökeninin antik Yunan'da Dionysos'un onuruna kutlanan Lenaia şenliklerine ya da yine Yunan'da kutsal evlilik ayı olarak kabul edilen gamelion ayında Zeus ile Hera'nın evlilik törenlerinin kutlanmasına dayandığı düşünülmektedir. Dünyada kutlanılan kış bayramları; Anadolu'da kutlanan Narduğan bayramı ve Bocuk Gecesi ile oldukça benzerlik taşıyan bu gece de kışın zorluğunu yenmek, bu zorlu eşik günlerinde ortaya çıkan "Karakoncolos" isimli yaratıktan korunmak için uygulanan ritüellere sahiptir.

Özellikle Yunanistan ve Bulgaristan'da oldukça benzeri bulunan kış yarısı cini olan "Karakocolos" isimli kötü ruh "Yaban adamı, esmer tenli veya tüylü, dağlarda yaşayan, konuştuğu varsayılan, yeni yıl (kalandar) zamanı ortaya çıkan, ustalıkla kandırılmaz ve bazı tedbirler alınmazsa insanlara zarar verebileceğine inanılan yaratık adı" olarak tanımlanır (Öztürk, 2005, s.620). Bazı inanışlara göre ise "maymuna benzeyen, kısa boylu, çirkin, dağınık saçlı, yüzleri ve bacakları kapkara, avuç içleri delik, giysileri ayı postu gibi tüylü, bellerinde iri çanlar olan, eli değnekli erkek veya kambur belli, buruşuk yüzlü, yaşlı kadın" olarak tasvir edilir (Türkiye Kültür Portalı, 2024). Yani Koncoloslar dişi veya erkek olabilir. Eğer insanın karşısına dişi çıkarsa gören kişi Koncolos'un kendisini beğenip kaçırmaması için kendisini çirkin olarak tanıtması gerekir. Mesela "Adım Musa, boyum kısa, kendim köse" deyince karanlıkta çok iyi göremeyen Koncolos o kişiyi bırakabilir (Rize Halk Eğitim Müdürlüğü, 1999).

Karakoncoloslar'ın kışın ormandan sahil köylerine fırtınayla veya denizden çıkarak geldiğine inanılır (Alay, 2018, s.103). Koncolos'un yeni doğmuş çocukların ciğerini çektiği, (Öztürk, 2005, s.621) buzağıları yediği (Artvinli, 2000, s.1005) yani çocuklara ve hayvanlara zarar verdiği düşünülür. Bu yönüyle Bocuk Karısı ile oldukça benzerlik gösterir. Kalandar Gecesi'nde Koncoloslar'ın dolaştığına ve karşılaştıkları insanlara bazı sorular sorduğuna inanılır. Eğer aldığı cevapları beğenmezse, onları tapul tarağı ile başlarına vurarak öldürebilir. Ondan kurtulmak için her sorusuna "kara" ile başlayan bir cevap vermek gerektiğine inanılır: "Adın nedir?" "Kara Mahmut", "Nereden geliyorsun?" "Kara köy'den", "Nereye gidiyorsun?" "Kara Dağ'a" gibi (Rize Halk Eğitim Müdürlüğü, 1999). Karakoncoloslar'ın en korkulan yönü taklit yetenekleridir. Geceleri sokaklarda dolaşırken pencereleri yaklaşır ve insanları tanıdıkları birinin sesiyle dışarı çağırır. Konuşanın sesini alır, dışarı çıkanı alıp götürür;

eğer seslendiği kişi uyanmazsa sabah sokakta donmuş olarak bulunabilir (Türkiye Kültür Portalı, 2024).

Koncoloslar'ın kalandar gecesinde evlere dadandığı söylenir. Ondan zarar görmek istemeyen halk onun için kapının önüne yiyecekler bırakır (Tuncer, 2017, s.224-225). Demir sandal giydiği, kurt, kurbağa, yılanla beslendiğine ve evlere özellikle bacalardan girerek orada bulunan insanların sırtına bindiği düşünülür (Başgöz, 2015, s.70). İşte insanlara musallat olan ve zarar veren bu kötü ruhtan korunmak için halk, bu ruhun serbest kaldığı Kalandar Gecesi'nde çeşitli ritüeller gerçekleştirirler. Bu ritüellerden en önemlisi "Kalandar gezmesi"dir. Köyün çocukları ve gençleri akşam namazından sonra toplanarak grup oluştururlar. Her grup kendine ayrılan bölgedeki evleri dolaşır. Bu ev gezmesi Cadılar Bayramı'ndaki uygulama ile oldukça benzer. Tanınmamanın temel amaç olduğu bu ritüelde de diğer kış törenleri gibi kılık değiştirme, maske takma görülür. İnsanlar bazen yüzlerini boyayarak kendilerini korkunç hale getirirler. Ev sahibine yakalanmaması gereken Kalandarcılar, Kalandar torbasını kapının önüne yerleştirir ve kapıyı çalarak kaçıp saklanırlar. Bazen çatıya çıkılarak torbalar bacadan sarkıtılır. Ev sahibi torbayı alır ve genelde ayva, portakal, nar, elma gibi kış meyveleri ya da fındık, ceviz gibi yiyecekler koyar. Eğer Kalandarcı, kapı çalındığında kaçamayıp ev sahibine yakalanılırsa oyunun büyüsü bozulur ve bu durum uğursuz sayılır. Ev dolaşmaları bitince gruplar toplanır ve evlerden aldıkları yiyecekleri beraber yerler (Veren, 2019, s.114-115).

Bir diğer önemli ritüel ise yine köydeki gençlerin sergiledikleri "Karakoncolos" veya "Momoyer" isimli seyirlik oyunlardır.[54] Köy meydanında büyük bir ateş yakılır ve ateşin üzerine içi karla dolu büyük bir kazan koyulur. Gençler ateşin etrafında dans ederler; maniler, türküler söyleyip eğlenirler ve seyirlik oyunları sergilerler (Kantarcı, 2017, s.495-496). Kalandar Gecesi ev halkının bir araya toplanıp yemek yemesi, beraber olması çok önemlidir. Bu eve bereket getirir ve kötü ruhlardan korunmayı kolaylaştırır. "Kalandar sofrası" kurulur. Özellikle Kalandar'a özgü "koliva" ismi verilen mısırlar haşlanır. Sofrada kış mevsimine ait meyve ve sebzeler bulunur (Alay, 2018, s.102). Bu gecede yapılan yiyeceklerden biri de "golot" adı verilen yağlı ve yumurtalı ekmektir (Üçüncü, 2019, s.198). Ayrıca kabak ve pancar pişirmek ve bugün için önemlidir. Karakoncolos'un pancar pişen eve gelmeyeceğine inanılır (Özbaş, 1967, s.12). Önemli bir diğer yiyecek ise yumurtadır. Dilek tutulup yumurta

[54] Karakoncolos seyirlik oyunu için bk: Metin And, Dionisos ve Anadolu Köylüsü.

tokuşturulur. Bugün eve yabancı kimse girmemesi de çok önemlidir. Eve yabancı biri girmesi demek Kalandar'ın bozulması anlamna gelir. Bu nedenle Kalandar'ı bozacak ilk kişinin uğurlu sayılan biri olması gerekir. Uğursuz sayılan bir kişi konuk olarak gelirse o evde işlerin ters gideceğine, hayvanlarının hastalanacağına, ürünlerde kıt olacağına inanılır (Köksal vd., 2022, s.241). Bütün yılı etkileyeceğine inanılan bu durum için eve gelecek kişi çok önemlidir. Bu açıdan ev ev gezip yiyecek toplamak, maske takıp kılık değiştirip kendini korkunç hale getirmek ve tanınmamak ayrıca kılık değiştirmeleri sayesinde kötü ruhları kaçırmak, ritüelleri gerçekleştirenlerin çocuklar ve gençler olması ve gece kendilerine zarar verebilecek olan kötü ruhlardan kaçınılması, aile fertlerinin bir araya gelip yemek yemesi Kalandar Gecesi'nin diğer kış törenleriyle ortak özelliklerindendir.

Kalandar kutlamalarının da anlatıları bulunmaktadır. Karakoncolos ile alakalı olan bu anlatılardan biri Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bulunur. "On üçüncü ibret verici tılsım" başlığı altında anlşatılan hikâyeye göre Zeyrekbaşı adlı yerdeki Hz. Yahya adıyla yapılan kilisenin altında büyük bir mağara vardır. Her sene kalandar gecesinde bu mağaradan Karakoncoloz cadıları çıkıp arabalara binip dünyayı dolaşırlar. Güneş'in doğuşuna yakın koncolozlar o mağaraya girip kaybolurlar.[55] Mağaralar dünyalar arası geçiş yeridir. Bu anlatıya göre Karakoncoloslar'ın gizli mağaralarda yaşaması ve yılın bir günü çıkması iki dünya arası eşiğin açık olduğunu gösterir. Evliya Çelebi bu anlatıda Koncoloslar'ın insanlara zarar verdiğinden bahsetmez. Bunun yanında anlatılan diğer hikâyelerde zararlı bir varlık olduğu vurgulanır.

Sürmene'de anlatılan bir hikâyeye göre Koncoloslar, kuzey rüzgârları estiği vakit büyük bir kayıkta kürek çekerek dere boylarından yukarı çıkar, önüne çıkana zarar verir. Bundan korkan halk, Koncoloslar'ın insanları değil yiyecekleri yemesi için kapılarının önlerine kansız kurban niteliğinde yemekler bırakır. Eğer Koncolos yiyecek bir şey bulamazsa evin küçük erkek çocuğunu yer.[56] Bırakılan bu kansız kurban Kalandar ritüellerinde bulunan Kalandar gezmesi esnasında çocuklara verilen yiyeceklerde de kendini gösterir. Karakoncolos'un kayık ile gelmesi dünyalar arası geçişi temsil eder. Tıpkı şamanın üst ya da alt âleme yaptığı ziyarette kuş, kanat, at, ağaç vb. bir aracı kulanması gibi başka boyuttan gelen Koncolos da kayığı aracı olarak kullanır ve bu ona âlemler arası geçiş imkânı tanır. Birçok kültürde de ölen ruhların

[55] Anlatı metni için bk: Ek 33.
[56] Anlatı metni için bk: Ek 34.

diğer dünyaya kayık ile geçtiği inancı vardır. Trabzon ve Rize'de anlatılan hikâyelere göre ise Kalandar Gecesi gelen Karakoncolos'un sandığı vardır. Koncoloslar insanları öldürüp sandığa koyar. Koncoloslar daha çok suyun yanında bekler ve gece biri su almaya çıkarsa onu yakalar.[57] Su başlarının Türk kültüründe de ruhların mekânı ve tehlikeli bir yer olduğu görülür. Buralarda bekleyen Karakoncolos'un insanları öldürüp sandığa koyması ise hapsi ve gizemi vurgular.

Cihanşarlı köyünde anlatılan bir başka anlatıda ise kışın karlar içinden bir adam çıktığı ve evlere gidip insanların tanıdıkları seslerle onlara seslenip insanları dışarı çıkardığına ve onları kaçırdığı söylenir. Anlatıda Kalandar günü çıkan bu "Conguluz" isimli adamın kocası askerde olan bir gelini kocasının sesini taklit ederek kandırıp "Ev Deresi"ne kadar götürür ve orada boğup öldürür. [58] Sesleri taklit edip insanları kandıran Koncolos'un Artvin'de ise yeni doğmuş çocukların ciğerini yiyen bir yaratık olduğu anlatılır. Kalandar günü ortaya çıkan bu varlık ayrıca hayvanları da yer ve onlara zarar verir.[59]

Başka bir anlatıya göre ise kışın en soğuk zamanlarında gelen Congolos bazı evlerde açıkta bırakılan suların veya yemeklerin üstüne kusup işer. Yine insan sesini taklit edip halkı sokağa çıkarır ve donarak ölmelerini sağlar.[60] İncelenecek son anlatı ise diğerlerinden biraz farklıdır. Anlatıya göre "Kalikancaros"lar yer altında yaşamaktadırlar. Bütün yıl boyunca dünyanın üzerinde durduğuna inandıkları ağacı baltalarıyla kesmeye çalışırlar. Ağacı tam kesecekleri sırada Kalandar günü yeryüzüne çıkıp geri dönerler ve ağacı sağlam bir şekilde bulurlar.[61] Bu anlatıda görülen "Hayat ağacı" imgesi ise kozmogoninin temelini oluşturan yapıya zarar vermeyi ifade eder. Koncoloslar düzeni bozmak isteseler de işlerini bırakıp farklı âleme geçtikleri bir günde insanların uyguladıkları ritüeller sayesinde dünyanın yenilenmesi ve döngünün sağlanması sonucunda isteklerine ulaşamazlar. Bütün bu anlatılarda, kışın en tehlikeli zamanında görülen kötü ruhtan korunmak için bir çaba görülür. Doğa şartlarının zorluğunu ve insanlara verebileceği zararı somutlaştırarak bir canavara dönüştüren insanlar, bu zor durumdan kendilerini ve sevdiklerini korumak için bu kötü ruh etrafında anlatılar oluşturmuşlar, çeşitli inanmalara ve ritüellere yer vermişlerdir.

[57] Anlatı metni için bk: Ek 35.
[58] Anlatı metni için bk: Ek 36.
[59] Anlatı metni için bk: Ek 37.
[60] Anlatı metni için bk: Ek 38.
[61] Anlatı metni için bk: Ek 39.

5.3.1.7. Dem Bayramı (14 Ocak)

Siirt'te 14 Ocak'ta kutlanan ve mevsim geçişini ifade eden bir bayram olan Dem Bayramı kış bayramı olarak nitelendirilebilir. Kışın en soğuk zamanında kutlanan bu bayram üç gün sürer. Her gece değişik türde yağlı yemekler ve tatlılar yenir (Veren, 2019, s.61). Bugünde özel olarak iki çeşit börek, iki çeşit tatlı yapılır. Böreklerden birincisinin "ırk" denilen küçük pide şeklinde, ikincisinin ise "ismeyket", ırk'tan daha büyük, daha küçük pide şeklinde olduğu belirtilmektedir. Tatlılar ise "imçerket" ve "heşvet"tir. İmçerket'in baklava unuyla yağ içinde kavrularak, ince yufka gibi, heşvetin ise daha kalın pide şeklinde yapıldığı ifade edilmektedir. Bunlar yapıldıktan sonra üzerlerine erimiş bal ya da pekmez döküp yenilmektedir (Hatun, 2001).

Dem Bayramı'nın ana karakteri Noel Baba ile oldukça benzerlik gösteren "Devveme"dir. İnek suretinde olan bu iyilik meleğinin evlerin bacalarından girerek ocağın yanına altın ve mücevher bırakacağına inanılır ve bugün Devveme'yi bekleyen çocuklar Devveme gelince ona hediye etmek için yeşil otlar, üzüm ve ceviz gibi yiyecekleri ocağın yanına bırakırlar. Bacadan geleceğine inanıldığı için birkaç gün önceden evlerdeki bacalar temizlenir. Bocuk ve Kalandar kutlamasının aksine bu bayramda kötü ruh bulunmaz. Devveme iyi bir ruhtur ve insanlar ondan saklanmak, korunmak için çaba göstermezler.

Dem Bayramı hakkında bir anlatı da mevcuttur. Anlatıya göre Hz. Âdem Hindistan'da yaşarken sonbaharın son günlerinde Güneş'in gitgide aşağıya kaydığını görür ve Güneş'in gidip bir daha hiç geri gelmeyeceğini zanneder. Ocağın dördüne gelince günlerin uzadığını fark ederek çocuklarına Güneş'in tam olarak batmayacağı müjdesini verir. Bu aynı zamanda kışın ebedi olarak sürmeyeceğinin de müjdesidir.[62] Bu anlatıya göre korkulan şey Güneş'in insanları terk edeceğidir. Kışın zorlu şartlarına, kuraklığına hapsolmak istemeyen insan güneşin dünyadan ayrılmasını istemez, baharı ve bereketi talep eder. Nitekim inanışa göre döngüyü bilmeyen ve baharın gelmeyeceğinden korkan Hz. Âdem de aynı şeyi talep etmiştir. Anlatıda her ne kadar bahar müjdelense de bu bir kış anlatısı ve kış bayramıdır. Anlatıya göre baharın gelişi kutlanmamış, sadece kışın biteceği müjdelenmiştir ve anlatıda bahar anlatılarının aksine karamsar bir hava ve korku hâkimdir.

[62] Anlatı metni için bk: Ek 40.

Anadolu'da anlatılan kış mevsimine bağlı olarak incelenen takvimsel anlatılara bakıldığında ortak özellikler görülür. Anlatılarda daima olumsuzluk, karanlık, korku gibi duygular hâkimdir. Kışın zorlu şartları "Kocakarı", "Bocuk Karısı", "Koncolos", "Erlik" gibi kötü ruhlarla özdeşleştirilir. Dünyalar arası kapıların açık olduğu bu dönemde insanlar da tehlikelere karşı açıktır ve insanlara zarar veren bu ruhlardan korunmak gerekir. Aslında kışın soğuğundan, zor şartlarından korunmak isteyen insanlar, çeşitli ritüellerle halkı korumaya çalışmış, bu ritüel ve törenlerin unutulmaması için de onlara anlatılar yaratmışlardır. Böylece bu anlatılardan korkan ve çekinen insanlar bugünler için ritüeller ve törenler oluşturmuş, onları nesilden nesile aktarmıştır.

5.3.2. Yaz (Bahar)

Erbain ve hamsinden sonra güneşin Hamel, Sevr ve Cevzâ burcunda bulunduğu 22 Mart ile 21 Haziran günleri arasında hüküm süren bahar[63] (Kurnaz, 1991, s.468), doğanın canlandığı, bereketin arttığı, insanlar arası sevinç ve neşenin hâkim olduğu dönemdir. Yeni yıl kavramı özellikle doğayla içe içe olan ve tarımla uğraşan toplumlarda mevsimlerin değişim döngüsüyle özdeşleştirildiği için birçok coğrafyada bahar bayramları ve yeni yıl bayramları aynı zamanda kutlanır (Tanrısever, 2021, s.387). İnsanlar tarih boyu yılın başlangıcını bahar mevsiminin gelişi ile başlatmışlardır. Yılbaşının günümüzdeki gibi ocak ayına yani kış mevsimine alınması çok sonraki süreçlerde meydana gelmiştir.

İlkel toplumlarda yeni yıl, halk için yeni hasat üzerindeki tabunun kaldırılmasına eşdeğerdir. Böylece hasat, tüm topluluk için yenilebilir ve kullanılabilir hale gelir (Eliade, 1994, s.61). Çoğu kültürde yeni yılın ilk günü, ölümün yerini hayata bıraktığı, bir tür yeniden doğuş bayramı ve bir yenilenme zamanı olarak kutlanır (Aveni, 2021, s.124). Bu kutlamaların temelinde ise her yıl zamanın baştan başlaması, yani kozmogoninin bir tekerrürünü yaratma düşüncesi yatmaktadır. Dünyanın yaratılışını her yıl tekrarlayan insanlar, kış dönemindeki kaosun yerini kozmosun almasını kutlarlar. Bu törenler esnasında zamanın akışını durur ve kutlamayı yapan kişiler mitsel zamana yani "in illa tempore"ye döner. Bu ayinler bir tanrısal arketipi taklit

[63] Halk takviminde bahar kavramı kullanılmamış, eskiden "yay" olarak ifade edilen ve zamanla yerini "yaz" kelimesine bırakan bu isimle aslında bahar kastedilmiştir. Zamanla Farsça'nın etkisiyle "bahar" kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle her ne kadar insanlar bu anlatılarla baharı kastetseler de halk takviminde yıl "yaz ve kış" olmak üzere ikiye ayrıldığı için çalışmamızda bahsi geçen bölümün adlandırılması "Yaz (bahar)" şeklinde yapılmıştır.

eder (Eliade, 1994, s.64-81). Böylece kendini tekrarlayan kutsal zaman bugüne taşınmış olur (Eliade, 2022, s.420). Mitolojik öykülere dayandırılan yeni yıl törenlerinde bu öyküler sergilenir, okunur, öykülerde geçen tanrılara adak sunulur (Tanrısever, 2021, s.387). Günümüzde hâlâ kutlanmakta olan bahar törenlerinin anlatıları farklılaşmış olsa da kökenlerini bu arkaik törenlerden alırlar.

Doğanın yeniden dirilişi ve baharın gelişi ile ilgili dünyada ve Anadolu'da birçok mitik anlatı bulunmaktadır ve bu anlatılar genellikle tanrılarla ilişkilendirilmiştir. Söz edilen bu anlatıların halk tarafından benimsenmesi sonucunda, bahar mevsiminde, anlatıda geçen tanrı adına törenler düzenlenmiş, baharı hediye eden tanrıya şükranlar sunulmuştur. Mitolojik öykülerdeki mevsimsel döngü, baharın gelişi ve yeniden doğuş anlatıları "tanrıların ölüp dirilmesi", "tanrıların kaybolması" ve "tanrıların mücadeleleri" ile sağlanmıştır.

Doğaya hükmeden "tanrıların ölmesi" aynı zamanda doğanın ölümü, "tanrıların dirilişi" ise doğanın dirilişi olarak yorumlanabilir. Bu durumda doğa ve tanrılar özdeşleştirilir. Yer altı dünyasına inerek ölüp dirilen Sümer tanrısı "Dumuzi (Tammuz)"yi konu edilen anlatıya göre tanrıça "İnanna", karanlık taraf olan yer altına inmek ister ve Uruk şehrinin idaresini kocası "Dumuzi"ye bırakır. Yer altı İnanna'nın kız kardeşi olan Ereşkigal'in hâkimiyetindedir. Yer altı dünyasının güçleri İnanna'yı hapseder. Sadece yerine geçecek bir tanrı bulursa serbest kalacağını söyler. Yerine geçecek birini aramak için şehre dönen İnanna kocası Dumuzi'yi tahtta mutlu bir şekilde görünce çok sinirlenir ve kendi yerine yer altına inmek için kurban olarak kocasını seçer. Dumuzi'nin kız kardeşi bu duruma çok üzülür ve her yılın altı ayını onun yerine yer altında geçirmeyi kabul eder.[64] Böylece yer altına inen ve ölüp dirilen Dumuzi'nin yeryüzüne çıktığı zaman bahar olur, doğa canlanır. Yer altına inmesi gerektiği zaman ise kış gelir, doğa ölür ve bu döngü her yıl tekrardan yaratılır. Dumuzi adına yapılan ölüp dirilme festivalleri ise 21 Mart'a denk düşmektedir.

Yine yer altı dünyasına inerek ölüp dirilen bir başka tanrıça "Dumuzi ve İnanna" anlatısıyla oldukça benzer olan Yunan miti "Demeter ve Persephone" anlatısıdır. Demeter toprak, doğa ve bereket tanrıçasıdır. Yer altı tanrısı "Hades" in Demeter'in kızı "Persephone"yi yer altına kaçırmasıyla Demeter büyük bir hüzün yaşamış, hâkim olduğu doğa da onun hüznünden etkilenip karanlığa bürünmüştür. Persephone'yi

[64] İnanna ve Dumuzi'nin anlatısı için bk: David A. Leeming, A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi.

kandırıp yer altı meyvesini yediren Hades artık onun serbest olamayacağını ama yılın belli zamanları yeryüzüne annesinin yanına çıkabileceğini söyler. Persephone'nin yer altına indiği dönem onun ölümü yeryüzüne çıktığı dönem ise dirilişidir. Yeryüzündeyken mutlu olan annesi bereketini de doğaya verirken yer altına dönüşü ile yaşadığı hüzün sonucu doğaya kış ve kuraklık hâkim olur.[65]

Roma mitolojisinde "Demeter ve Persephone"nin yerini "Ceres ve Proserpina" alır. Anlatıya göre Proserpina amcası tarafından kaçırılarak yer altı dünyasına götürülür. Bereket tanrıçası Ceres'in yaşadığı bu hüzün doğaya kuraklık, soğuk, kış getirir. Proserpina da Persephone gibi yer altının nimetlerinden yediği için artık o dünyaya ait sayılır ve altı ay annesinin yanına gitmesi izin verilirken altı ay yer altına kalır. Yer altında kaldığı altı ay kış, annesinin yanında kaldığı altı ay ise Ceres'in sevinciyle bahar yaşanır.[66] Ovidious, "Fasti" isimli eserinde her yıl 12 Nisanda Ceres adına düzenlenen bir bahar festivali olduğunu söyler.

Yunan mitolojisinde baharı getiren bir diğer tanrı ise "Adonis"tir. Genç ve yakışıklı olan Adonis'e aşık olan Persephone ve Afrodit arasında tartışma çıkar ve tartışmayı bastırmak isteyen Zeus, Adonis'in yılın 4 ayı Afrodit ile, 4 ayı ise Persephone ile kalmasına karar verir. Geri kalan 4 ay için de Adonis, Afrodit ile olmayı tercih eder. Adonis avlanırken bir yaban domuzunun saldırısına uğrar ve ölür. Adonis gençliğinin en güzel zamanında hayata veda eder, işte bu ölümle bahar dünyayı terk eder. Onun ölümüne dayanamayan Afrodit, Zeus'tan onu diriltmesini ister. Adonis'in ölümüyle kuraklık yaşayan doğaya, dirilmesiyle bahar gelir.[67]

Frig Tanrısı "Attis" ise Yunan tanrısı Adonis ile benzerdir. Doğurganlık ve bereket tanrıçası olan Kybele yakışıklı bir delikanlı olan Attis'e âşıktır fakat Sagaritis/Agdistis de Attis'e âşık olur. Attis Sagaritis/Agdistis ile evlenecekken bu duruma çok kızan Kybele ile karşılaşır ve yaptığından pişman olarak erkeklik uzvunu Kybele'ye kurban eder. Böylece ölümü gerçekleşir. İlkbahar gündönümünde ise tekrar hayata döner.[68] Attis'in Kybele'den ayrı kaldığı zamanlar tanrıça üzgündür ve bu mutsuzluğu doğanın ölmesiyle sonuçlanır. Attis'in yeniden doğuşu ve Kybele ile buluşması ise doğaya

[65] Demeter ve Persephone'nin anlatısı için bk: David A. Leeming, A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi / Şefik Can, Klasik Yunan Mitolojisi.
[66] Ceres ve Proserpina'nın anlatısı için bk. Çiğdem Dürüşken, Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk Roma'nın Gizem Dinleri.
[67] Adonis ve Afrodit'in anlatısı için bk: Şefik Can, Klasik Yunan Mitolojisi.
[68] Attis ve Kybele anlatısı için bk: David A. Leeming, A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi / Şefik Can, Klasik Yunan Mitolojisi.

sevinç, bereket, yeşillik ve baharı getirir. Bu anlatıyı unutmayan insanlar her yıl 4-10 Nisan'da Attis'in yeniden doğuşunu yani baharın gelişini kutlarlar. Yunan'ın bir başka ölüp dirilen ve baharı getiren tanrısı; üzüm, şarap ve bahar tanrısı olarak nitelendirilen "Dionysos"tur. Titanlar tarafından öldürülen Dionysos, tanrılar tarafından hayata döndürülür.[69] Dionysos'u oldukça önemseyen insanlar yüzyıllar boyu onun adına şenlikler düzenler.

Sümerlerdeki "Dumuzi-İnanna", Yunanlardaki "Demeter-Persephone" ve "Adonis-Afrodit" gibi anlatılar Mısır'da "Osiris ve İsis" anlatısına dönüşür. Osiris ile karısı İsis beraber güçlü bir şekilde hüküm sürerken kardeşi Seth, Osiris'i öldürür. Bu ölüm sonucu İsis ve Osiris'in uyumlu dengesiyle yönetine dünyanın dengesi bozulur, İsis'in gözyaşlarıyla Nil Nehri taşar ve doğa ölüme mahkûm olur. İsis kocasının kaybolduğunu farkedince her yerde onu arar ve sonunda onu diriltir ama Osiris'in üreme organı eksiktir. Bu dirilmeyle denge yeniden kurulur ve doğa tekrar canlanır. Osiris her ne kadar dirilmiş olsa da artık eksiktir ve bu eksikliği onun yer altı dünyasına gitmesine neden olur.[70] Böylece denge yeniden bozulur ve doğa yeniden ölür. Bu döngü bu şekilde her yıl yenilenir. Asur tanrısı Ba'al da yer altı tanrısı tarafından öldürülen ve yeniden dirilen tanrılardan biridir. Kardeşi Môt tarafından öldürülen Ba'al bir bereket tanrısıdır. Kız kardeşi Anat, Ba'al'ın yeniden dirilmesini sağlar. Böylece Ba'al'ın ölümü kışı, yeniden dirilişi ise baharı getirir.

Mevsimsel döngü, baharın gelişi ve yeniden doğuş kaybolan tanrılarla da ilişkilendirilmiştir. Ölümün yokluğu bu anlatılarda kaybolma ile karşılanır. Mitolojilerdeki en meşhur kaybolan tanrı Hitit mitolojisine ait olan bereket tanrısı "Telepinu"dur. Diğer tanrılara kızdığı için ortadan kaybolan Telipinu'nun kaybolması sonucu doğadaki bereket de yok olmuş ve doğa ölüme mahkûm olmuştur. Tanrılar onu arayıp bulur ve Telepinu bereketi dünyaya geri getirir.[71] Telepinu anlatısı dolayısıyla baharın gelişi Hititlerde her yıl "An.Tah.Sum Bayramı" olarak kutlanır. Çiğdem ile ilişkilendirilen bu bayram günümüzde hâlâ Anadolu'da baharın gelişi dolayısıyla "Çiğdem Bayramı" adıyla kutlanmaktadır.

Baharın gelişi anlatılarda son olarak tanrıların mücadelesiyle açıklanmıştır. Hititlilerin yeni yıl festivali olan 21 Mart'ta gerçekleştirilen "Prulliyas", Fırtına Tanrısı ile yılan

[69] Dionysos anlatısı için bk: David A. Leeming, A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi / Şefik Can, Klasik Yunan Mitolojisi.
[70] İsis ve Osiris'in anlatısı için bk: David A. Leeming, A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi.
[71] Telepinu anlatısı için bk:Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü.

İlluyanku arasındaki savaş anlatısına bağlı olarak kutlanmaktadır. Fırtına Tanrısı ve İlluyanka ejderi (yılanı) savaşırlar ve Fırtına Tanrısı İlluyanka'yı yenilgiye uğratıp öldürür.[72] İlluyanka, öldürülmüş olsa da, yeniden doğacak ve bir yılan nasıl deri değiştiriyorsa o da bir sonraki savaş için tekrar yenilenecektir. Anlatıda İlluyanka'nın kış, Fırtına Tanrı'sının ise ilkbahar mevsimini temsil ettiği düşünülür (Tercan, 2019, s.206). Ölüp yeniden doğan İlluyanka ve Fırtına Tanrısı arasındaki savaş devam edecek, böylece yaz-kış döngüsü sağlanacak, kozmos kaosa hakim olacaktır. Tanrıların mücadelesi ve bahar arasında bağlantı kurulan bir diğer anlatı da Babil mitolojisindeki Marduk ile ejder Tiamat arasındaki çatışmayı anlatan hikâyedir. Bu mitolojik hikâye sonucu nisan ayının başında "Akitu Festivali" kutlanarak bahar coşkuyla karşılanır. Anlatıya göre Marduk ile Tiamat arasındaki savaşı Marduk kazanır.[73] Bu açıdan "Fırtına Tanrısı-ejder İlluyanka" ve "Marduk-ejder Tiamat" arasında oldukça yüksek bir benzerlik vardır. Yine doğurganlığı, bereketi temsil eden Marduk'un zaferi dünyaya baharı getirir ve insanlar bu durumu festivallerle kutlar. Akitu töreni sırasında Yaratılış destanı olan "Enuma Eliş" Marduk tapınağında, bir kaç kez törenle okunur. Böylece Marduk ile Tiamat arasındaki doğuş yeniden canlandırılır. Bahsedilen bu doğuş sayesinde "in illo tempore"ye dönülmüş ve tanrının nihai zaferiyle kaosa son verilmiştir (Eliade, 1994, s.65).

Tanrılar arası mücadeleyi ve baharın gelişini konu edilen son mitolojik anlatı olarak Afrika'da anlatılan "Sagbata ve Sogbo (Hevioso)" mitosundan bahsedebilebilir. Anlatıya göre iki kardeş olan ve gökyüzünde beraber yaşayan "Sagbata ve Sogbo" aralarında çatışma yaşarlar ve Sagbata gökten yere inerek yeryüzünde yaşamaya başlar. Suya ve ateşe hâkim olan Sogbo en güçlü tanrı konumuna gelir ve Sagbata ile arasındaki savaş nedeniyle yağmurun yağmasını engeller, böylece doğa ölür. Sagbata'nın yerin hâkimiyetini de kardeşine vermesiyle yağmurlar yeniden başlar ve doğa canlanarak baharı yaşar.[74]

Kutsal dinlerde de bahar bayramı olarak nitelendirilebilecek bayramlar bulunur. Bahar, Yahudilikte "Pesah", Hristiyanlıkta "Paskalya" bayramı ile kutlanır. Pesah Bayramı Yahudilerin tanrının yardımı ile Mısır'dan çıkışını ve bu göç esnasındaki

[72] Fırtına Tanrısı ve İlluyanka anlatısı için bk: Tercan, Anadolu Kökenli Bir Hitit Efsanesi: "İlluyanka".
[73] Marduk ve Tiamat anlatısı için bk: David A. Leeming, A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi.
[74] Sagbata ve Sogbo anlatısı için bk: Nazan Özdemir, Kayıp Tanrı Mitosları: Kraliçe Aşmunikal'in Kaybolan Fırtına Tanrısı.

sıkıntıları hatırlamak, çıkış sonrası kölelikten kurtulmalarını kutlamak için gerçekleştirilir. Nisan ayında icra edilen bu bayram boyunca mayalı ürünlerin yasak olması ve Yahudilerin mayasız ekmek tüketmelerinden dolayı Pesah Bayramı aynı zamanda "Hamursuz Bayramı" adını da alır. Kökeninde mitolojik anlatılardaki doğanın uyanışı nedeniyle kutlanan bayram dinin etkisiyle bir ulusun kölelikten kurtuluşunu simgeleyen bir anlatıya dönüşmüştür. Hristiyanlarca kutlanan ve yine kökeninde baharın kutlanması amacı taşıyan "Paskalya" bayramı, inanışa göre Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra üçüncü günde dirilmesini kutlamak için gerçekleştirilir. Bu açıdan yukarıda bahsedilen ölüp dirilen tanrılarla Hz. İsa ve paskalya bayramı arasında bağlantı kurulabilir. Hz. İsa da ölmesi ve sonrasında dirilmesiyle halka sevinci, baharı getirmiştir.

Bahar ile başlayan yeni yıl şenlikleri dünyada özel bir önem taşımıştır. Gök cisimlerinin deviniminin düzeninden, bugün bizim olduğumuz kadar emin olmayan insanlar her yıl doğadaki döngünün yenilenmeyeceğinden korkarlar. Her yılın sonunda, yeni yılın yaratımına büyü yaparak yardım etmeye ve bu döngüyü sağlamaya çalışırlar (Bourgoing, 2008, s.29) Bunun için de çeşitli törenler düzenler, ritüeller gerçekleştirirler. Festivalleri yukarıda bahsedilen tanrıların ya da bunlara benzer anlatılara sahip tanrıların adına kutlarlar çünkü bu tanrılar doğanın ölüp dirilişinin sembolüdür. Anlatılarla bu törenleri ölümsüz ve unutulmaz kılan insanlar her yıl doğaya yeniden doğması ve baharın gelmesi için yardımcı olurlar. Sonunda bahara kavuşan insanlar bu durumu sevinçle karşılar ve toplum olarak birleşip bereketi arttırmayı amaçlarlar. Yukarıda bahsedilen anlatıların birçoğunun benzer nitelikte olduğu açıkça görülür. Anlatılar temelde tanrılar üzerine kurulmuş, bereketi ve baharı temsil eden iki tanrıdan birinin ölmesi ve diğerinin onu diriltmesi, tanrının kaybolması ya da iki tanrının (ya da bir tanrı ile bir canavarın) savaşması ve baharı temsil eden tanrının kazanması ile sonuçlanmıştır. Böylece doğa uyanmış ve insanlar baharın gelişini ve bu geliş için yaptıkları kutlamaları bir anlatıya bağlamışlardır.

Türkler de tarih boyunca bahar gün dönümlerine önem vermişler, baharın gelişini törenlerle kutlamışlardır. Çin kaynaklarına göre Göktürkler her yıl baharı kutlamak için atalar mağarasında merasimler yapmışlardır (Turan, 2019, s.51). Hunlar da ilkbaharda "Lung-Ç'eng" adı verilen yerde büyük bir bayram gerçekleştirmişler, bayram esnasında atalarına ve tanrılara kurbanlar sunmuşlardır (Çay, 1985, s.31-32). Uygurlar da baharda Tamır ırmağı kenarında çeşitli bahar törenleri yapmışlar, tanrılara

kurbanlar sunmuşlardır. Tabgaçlar da ilkbaharda, tapınak saydıkları "taş-ev"de baharın gelişini kutlamış, Gök-Tanrı'ya, ata ruhlarına kurbanlar vermişlerdir (Kafesoğlu, 2009, s.302-303). Moğollar'da bahar bayramları "örüş sara" adıyla devletin resmi bayramı kabul edilmiş ve 9 Mayıs'ta kutlanmıştır.

Müslüman Kazak- Kırgızlar ve Başkurtlar ise "kımız murunduk" adıyla mayıs ayında ilkbaharı karşılama törenleri yapmışlardır. Başkurt kadınlarının ise "karga toy" adıyla andıkları kendilerine özel törenleri vardır. Bu törende kargalara sarı ve süt koyarlar. Erkeklerin hatta küçük erkek çocuklarının bile bu törene katılması yasaktır (İnan, 2020, s.97). Böylece döngünün tamamlanışı ve doğanın yeniden doğuşu tarih boyunca Türkler tarafından da sevinçle karşılanmış, çeşitli ritüeller düzenlenmiş, anlatılar yaratılmıştır. Türklerde baharın başlangıcı şubat ayından haziran ayına kadar uzanan, coğrafya ve iklim şartlarına göre değişen çeşitli tarihlerde kutlanmaktadır; ancak baharın karşılanması için kutlamalar daha çok 21 Mart ve 6 Mayıs tarihlerinde yaygınlık kazanmıştır (Oğuz, 2000, s.245-252). Bu bölümde Anadolu'da baharın gelişi ve buna bağlı kutlanan takvimsel törenler ile ilgili anlatılara yer verilecek ve anlatılar incelenecektir.

5.3.2.1. İlkbaharın Gelişi

Türk halkları Güneş'e kutsiyet atfetmiş, ilkbaharın gelişi ile güneş arasında ilişki kurmuşlardır. Çeşitli merasimler düzenleyerek Güneş'i dolayısıyla baharı çağırmışlardır. İlkbaharın gelmesi ile alakalı olan bir takvim merasim nağmesinde Güneş, kâinatın yaratıcısı gibi gösterilmektedir (Bayat, 2017, s.68). Bu anlatıya göre Güneş'in "Kel Kız" ve "Saçlı Kız" olmak üzere iki kızı vardır. "Kel Kız" kışı, "Saçlı Kız" ise baharı temsil etmektedir. Halk, tören esnasında okudukları bu nağme ile Güneş'ten kel kızı geriye göndermesini, saçlı kızı getirmesini istemektedir.[75] Kışın doğanın çorak, kurak olması kışı temsil eden kızın "kel", bahar mevsiminde ise doğanın yeşil, bereketli olması baharı temsil eden kızın "saçlı" olarak nitelenmesine neden olmuştur. Böylece halk doğayı ve doğadaki döngüyü kişileştirerek kel ve saçlı kızlara benzetmiştir. Anlatıdaki "Güneş'in kırmızı don biçmesi" olayı havanın ısınacağının habercisidir. Böylece Güneş ile konuşan ve ona çağrıda bulunan halkın arzusu sıcakların, bereketin, baharın gelmesidir.

[75] Anlatı metni için bk: Ek 41.

5.3.2.2. Vade Yeli (14- 23 Şubat)

Özellikle Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde şubat ayı içerisinde estiğine inanılan [76] Vade Yeli; karların erimesini, sıcakların gelmesini, bahara geçilmesini ve dolayısıyla insanların berekete kavuşmasını temsil eder. Vade Yeli ile ilgili anlatılan anlatıya göre bir köyde zengin bir adam yaşar. Güzeller güzeli de bir kızı vardır. Bir Hristiyan onunla evlenmek ister ama kız razı olmaz. Bir kış zamanı köyde büyük bir kıtlık yaşanır. Yiyecek bir şeyi kalmayan zengin adam kızını isteyen gayrimüslime giderek ondan borç ister ama adam borcu kızıyla evlenmek şartıyla vermeyi kabul eder. Kız ve babası bu şartı çaresiz kabul ederler ama kız hiç istemediği bu adamla evlenmek zorunda kaldığı için derin bir hüzne kapılır. O gece sabaha kadar karın, soğuğun gidip baharın ve berketin gelmesi, kıtlıktan kurtulmaları için dua eder. "Es, vade yeli es. Gavuru kısmetimden kes" diye Allah'a yakarır. Gece bir rüzgâr eser ve bütün karı eriterek sıcak havayı getirir. Böylece açlık biter ve bereket gelir. Kız da istemediği adam ile evlenmekten kurtulur.[77]

Anlatıda kışın zor şartları ve bundan kurtulmak için bir kızın kurban edilişi karşımıza çıkar. Genç ve güzel bir kız istemediği bir adamla evlenmek zorunda kalmıştır. Bu adamın gayrimüslim olması da bu evliliği imkânsız kılmaktadır nitekim İslam'da Müslüman bir kızın gayrimüslim bir erkekle evlenmesi yasaklanmıştır. Bu imkânsızlıklar sonucu ilahi güce sığınan kız dualarının karşılığını alır. Bahar gelir ve kıtlık son bulur. Baharın müjdecisi bu rüzgâr; halkı kıtlıktan, kızı ise manevi olarak kurban edilmekten kurtarır.

5.3.2.3. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Doğaya bağlı yaşayan insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek adına doğayı gözlemlemişlerdir. Doğanın kışın ölmesi ardından bahar geldiğinde tekrar canlanması onlar için yaşamın devam etmesini sağlamıştır. Bu açıdan baharın gelişini çeşitli törenlerle kutlayan insanlar yukarıda da bahsedildiği gibi baharın gelişini anlatan öyküler de anlatmışlardır. Baharın gelişinin işaretlerinden biri ise "cemre" inancıdır. Halk takviminde yer alan cemre olayı özellikle ekonomisi hayvana ve tarıma bağlı toplumlarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Arap, Fars ve Türklerde karşımıza çıkan cemrenin Moğol, Çin ve Greklerde de olduğu belirtilmektedir (Hamarat, 2012, s.166).

[76] Bazı bölgelerde Mart veya Nisan ayı içinde estiğine inanılır. April beşinde gerçekleştiğini düşünen anlatılar da vardır.
[77] Anlatı metni için bk: Ek 42, 43, 44, 45, 46.

Arapça “ateş, kıvılcım” anlamına gelen cemre Anadolu'nun kimi yörelerinde "Cemile", "Cemle", "Cemile Hanım" olarak da anılır (Veren, 2019, s.179). Cemre şu şekilde tanımlanabilir:

> Cemre şubatta havaya, suya, toprağa arız olan hararetlerden her biri, şubatta meydana gelen ve üç defa zeminden heyecan eden buhar ve hararet; hava, su ve toprakta meydana gelen sıcaklık yükselişi; havaya, suya, toprağa düşerek bunların ısınmalarına sebep olan ısıtıcı kuvvet; havaya, suya, toprağa semadan düşen ve bunları ısıtan böcek; baharda ortalığın ısınması olarak düşünülmekte ve tanımlanmaktadır (Hamarat, 2012, s.168-169).

Görüldüğü gibi cemre önce havaya sonra suya, en son ise toprağa yedişer gün arayla düşer ve düştüğü yeri ısıtır. Havaya düşmesi 21 Şubat’ta olur ve havalar ısınmaya başlar. Bundan yedi gün sonra 28 Şubat’ta suya düşer, sular ısınmaya başlar. Yedi gün sonra ise toprağa düşer, toprak ısınmaya başlar (Erginer, 1969-1970, s.37). Kısaca soğukların bitmesi ve doğanın ısınması halk arasında cemre düşmesi ile ifade edilir. Gözle görülmeyen cemre düşmesi insanlar tarafından somutlaştırılmış ve hakkında çeşitli anlatılar söylenmiştir.

İlk anlatıya göre bazı Araplar soğukların şiddetlendiği zamanlarda, soğuktan korunmak için hayvanlarıyla beraber dağlarda bulunan geniş mağaralara girerler. Mağarayı üçe ayırırlar. İçten dışa sırayla: kendileri için, küçükbaş hayvanları için ve büyükbaş hayvanları için ayrı yerler oluştururlar. Isınmak ve hayatta kalmak için her bölüme ayrı bir ateş yakarlar. Kış sonuna doğru soğuğun azaldığını hissettikçe üç ateşi sırayla söndürürler. Bu şekilde ateşi söndürmeye “sukut-ı cemerât” derler ve her bir ateşin sönmesine de “sukut-ı cemre” adını verirler.[78] “Sukut” kelimesi Arapça “düşmek” demektir. Bu açıdan insanlar cemrenin düşmesini böyle bir anlatı ile açıklamışlardır. Üç ayrı kısım üç cemreyi ifade eder. İlk cemre düşünce ilk odadaki, ikinci cemre düşünce ikinci odadaki ve üçüncü cemre düşünce son odadaki ateşi söndürürler. Böylece üç cemre de düşmüş hava tamamen ısınmıştır.

Buna benzer bir anlatı Moğollar tarafından da anlatılmaktadır. Anlatıya göre Moğol kralları soğuk şiddetlendiği zaman meclislerinde üç tütsü yakarlar. Soğuğun şiddeti azaldıkça teker teker o tütsüleri kaldırırlar, bunu de cemrelerin düşmesi olarak ifade

[78] Anlatı metni için bk: Ek 47, 48, 49.

ederler.[79] Cemre inanışı çeşitli hayvanlarla da ilişkilendirilmiş ve bu hayvanlar bağlamında anlatılar oluşturulmuştur. Böylece gözle görülmeyen cemre somutlaştırılarak bir hayvan kılığına bürünmüştür.

Bir anlatıya göre yılan kış geldiğinde ağzına üç çakıl taşı alır, yerin altına iner ve kendini onunla besler. Birinci cemre düştüğünde çakıl taşının birini ağzından çıkarır, ikincisinde öbür taşı çıkarır ve üçüncüsünde de son taşı atarak dışarı çıkar.[80] Yılan kuyruğunu ağzına almış şekilde tam bir daire olarak haraketin, cennette kadına elmayı vererek doğurganlığın yani hayat vericiliğin, uzun süre uyuması ve sonra yer altındaki karanlıklar alemlerde ebedi hayat ve gençlik bitkisine dokunarak yeniden hayat bulup uyanıp deri değiştirmesi yeniden doğuşun sembolüdür (Beğenç, 1974, s.72-73). Aynı zamanda merkez düşüncesini verir. Bu açıdan yılan ve bahar arasındaki bağlantıyı kurmak zor olmayacaktır. Anlatıya göre yılan; mevsimsel döngüyü oluşturmuş, yeniden doğuşu sağlayarak baharı getirmiştir. Hayvanlarla ilgili başka bir anlatıda "bir yuvadaki siyah canlı şeyler"den bahsedilir. Bunlar yuvadan çıkıp etrafa yayılınca cemre düşer.[81] "Siyah canlı şey" diye ifade edilen canlının böcek olma olasılığı yüksektir. Nitekim başka bir anlatıda da havaya, suya ve toprağa düşen üç böcekten bahsedilir. Bu üç böcek cemrelerdir.[82] Böceklerin dünyanın ekosistemine büyük bir katkısı olduğu görülür. Küçük ve önemsiz sayılsalar da toprağın havalanması, tozlaşma, ölü maddelerin ayrışması gibi toprağı canlandırıcı ve bereketi getirici işlevleri vardır (Wilkinson, 2021, s.72). Toprak ve bereket üzerindeki bu önemli rolleri açısından cemrelerin böceklerle ilişkilendirilmesi de anlamlı olacaktır.

Hayvanlarla ilgili anlatılan son anlatıya göre cemre "sudaki siyah benekleri olan sicim gibi bir şeydir". Bu aslında sudaki kurbağa yumurtalarıdır.[83] Sudaki bu değişik oluşuma anlam veremeyen insanlar bu anlamsız şeyin giderek değişmesi ve kurbağaya benzemesi ile havanın ısınmasının aynı zaman denk geldiğini keşfetmiş ve cemreyi bu hayvanla ilişkilendirmiştir. Kurbağa Kelt mitolojisine göre yeryüzü ve şifalı suların efendisidir. Mayalara göre ise çıkardığı ses ile yağış getiren bir yağmur tanrısıdır (Wilkinson, 2021, s.65). Hem suda hem karada yaşayabilme özelliğine sahip olan ve

[79] Anlatı metni için bk: Ek 50.
[80] Anlatı metni için bk: Ek 51.
[81] Anlatı metni için bk: Ek 52.
[82] Anlatı metni için bk: Ek 53.
[83] Anlatı metni için bk: Ek 54.

yeryüzü, su ve yağmurla ilişki içinde olan kurbağalar baharı getiren canlılar olarak görülmüştür.

Cemre ile ilgili anlatılan başka bir anlatıda ise cemre "yakışıklı bir delikanlı" olarak tarif edilmiştir. Bu delikanlı gökte yaşar, dünyayı merak edip bakmak isteyince havaya düşer ve bu sırada gördüğü bir kıza âşık olur. Kıza yaklaşmak isteyince suya düşer ve temizlenir. Sudan çıkınca toprağa düşer ve sevgilisine kavuşur. Böylece yakışıklı delikanlı ve güzel kız arasındaki bu aşk, yeryüzüne bereketi, sıcaklığı ve baharı getirir.[84] Anlatıya göre iki sevgilinin kavuşması sonucu yaşanan mutluluk ile baharın gelişi arasında bağlantı kurulmuş, cemre düşmesi bir insana benzetilerek bir aşk hikâyesine dönüştürülmüş ve insanlar için daha anlamlı hale gelmiştir. Cemre isimli delikanlının düşüş sırası da cemrenin doğaya düştüğü sırayla aynıdır. Başka bir anlatıya göre ise cemre yıldızlarla ilişkilendirilmiştir. Anlatıda cemre üç yıldızdan ibarettir. Parlak ve kırmızı olan bu yıldızların düşmesi sayesinde su, hava ve toprak ısınır.[85] Yıldızlar ile kutsal güçler arasında bağlantı kurulabilir. Bunun yanında insanlar gözlemleri sonucu gök cisimlerinin ve dolayısıyla yıldızların doğadaki değişikliklere etki edebileceklerini keşfetmişler, buna göre cemrenin düşüşünü yani baharın müjdelenişini de yıldızlarla ilişkilendirmişlerdir.

Cemre son olarak Türk mitolojisindeki "İmre Cini" ile ilişkilendirilmiştir. Bir ilkbahar ruhu olan İmre, baharda görünüp titrek ışık saçarak gökyüzüne yükselen bir yer ruhudur. Sonra oradan buzların üzerine düşerek onları eritir ve tekrar yerin içine girer. Bunun sonucunda toprak ve doğa ısınır.[86] Benzer bir anlatıya göre ise İmre gökyüzünden insanlara bakar, soğuk ile yaşadıkları mücadeleyi görür ve her şubat ayı geldiğinde insanların bu çilesine son vermek için gökyüzünden süzülerek yeryüzüne iner. Eline kocaman ateş topları alır, önce havaya, sonra suya, sonra da toprağa atarak hepsinin teker teker ısınmasını sağlar. Böylece doğa yeşillenir, insanlar bahara kavuşur.[87] Türklerde doğa olaylarını yöneten kutsal ruhlar olduğuna inanılır bu inanış cemre anlayışına da sirayet etmiş ve İmre cini ile ilgili anlatılar cemreye kutsallık katmıştır.

Cemre ile ilgili incelenen anlatıların hepsinde çeşitli somutlaştırmalarla baharı getiren bir canlıdan bahsedildiği görülür. Cemre kimi zaman bir delikanlı, kimi zaman bir

[84] Anlatı metni için bk: Ek 55-56.
[85] Anlatı metni için bk: Ek 57.
[86] Anlatı metni için bk: Ek 58.
[87] Anlatı metni için bk: Ek 59.

hayvan, kimi aman da bir tanrı/tanrıça olmuştur. Böylelikle baharın gelişi müjdelenmiş, bu haber insanlara sevinç ve mutluluk vermiştir. Cemre ile ilgili çeşitli inanışlar ve uygulamalar bulunmakla beraber bir tören olarak kutlanılmamış, baharla ilgili kutlanılacak törenlerin müjdecisi niteliği taşımıştır.

5.3.2.4. Aşure Günü (10 Muharrem)

Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem'in onuncu günü kutlanan, İslâmi unsurlarla bezenmiş ve İslamiyet çerçevesinde anlatılar ve inanışlarla şekillenen Aşure Günü'nün kökeni İslamiyet'ten çok öncesine dayanmaktadır. Bahar bayramı olan ve baharın gelişinin kutlandığı Aşure Günü'nün gerçekleştiği tarih ay takviminden, durağan güneş takvimine çevrildiğinde, gerçekleştirilen ritüellerin bu bölgelerin eski toplumlarındaki belirli ritüellerin zamanına, işlevlerine, simgesel anlamlarına uyduğu, yapılan bu törenlerde İslam dışı ve öncesi uygulamaların İslam'ın kabulüyle İslami ögelere bürünerek devam ettiği görülür (And, 1975, s.49). Bu açıdan Aşure Günü tarih boyu dünyada ve Anadolu'da kutlanan bahar bayramlarıyla yakın özellikler göstermiş, bugünün arkaik bahar bayramlarının kalıntısı olduğu düşünülmüştür.

Etimolojik olarak incelendiğinde "Aşure" kelimesinin Arapça "onuncu" anlamına gelen "Aşir" kelimesinden türediği görülür (Kaya, 2007, s.110). Muharremin onuncu günü kutlandığı için bu adı aldığı düşünülür. Anadolu'da bugüne ait ritüeller ve inanışlar da bulunur. Bugüne ait en önemli uygulama aşure tatlısının pişirilmesidir. Bu tatlının Nuh tufanından kaldığı düşünülmektedir. Kırk gün süren Nuh tufanı sonucu gemi toprağa oturur. Bu zaman zarfında gemide yiyecek tükenmiş, selle kaplanan yeryüzünde de yiyecek bulunamamıştır. Gemideki erzaktan kalan ne varsa karıştırılır ve bir yemek yapılır (Erginer, 1969-1970, s.34). İşte bu anlatıya inanan halk, her yıl aşure pişirir ve baharın bereketini kutlar. Genelde yedi çeşit malzeme kullanarak yapılan tatlının malzemeleri Anadolu'da yöreden yöreye değişse de malzemelerin temel özellikleri taneli yiyecekler olmalarıdır. Taneli yiyecekler de her zaman baharı, bereketi, çoğalmayı temsil etmiştir. Hz. Nuh'un ve inananların kurtuluşunu unutmamak isteyen insanlar bu tatlıyla onu anar ve tatlıyı etraftakilere dağıtarak sevap kazanacaklarına inanırlar.

Aşure pişerken de çeşitli ritüeller uygulanır. Aşure pişip kazan ocaktan yere indirildiğinde, evin en yaşlısı kazanı karıştırarak bir Yasin-i Şerif okur kazanın üstüne üfler. Bir tepsi ile kazanı kapar. Kaseler hazırlanıp da aşure paylaştırılmaya başlanınca

ilk önce evin beyine, hanımına ve çocuklarına götürülecek kaseler doldurulur. Ev halkı birer Salâvat-ı Şerife getirerek kazanın üstüne kapatılan tepsideki sıcaklığın etkisiyle oluşan buğudan birer parmak alıp göz kapaklarının üstüne sürerler. Bir dahaki Aşure Günü'ne kadar göz ve baş ağrısı çekilmeyeceğine inanırlar. O gün aşureyi pişirene bahşişler verilir (Koçu, 1960, s.1178). Aşure Günü oruç tutmanın sünnet olduğuna inanılır bu nedenle halk bugün oruç tutar. Aşure Gününde tutulan oruç uygulamasının İslamiyet'ten çok önce Yahudiler tarafından yapıldığı ve Müslümanlara geçtiği hatta İslamiyetten önceki dönemde yaşayan Arapların da bugün oruç tuttuğu bilinir (Hançerlioğlu, 1975, s.74).

Aşure Günü tutulan orucun da bir anlatısı bulunur. Gemideki halk Hz. Musa zamanında yaşadığına inanılan Hızır'a seslenerek "yetiş ya Hızır bizi kurtar" diye dua etmiş, fırtına dinince de Allah'a üç gün oruç adamışlardır (Fırat, 1998, s.22). Başka bir rivayette ise gemidekilere üç gün oruç tutmaları emredilmiştir (Aksakallı, 1997, s.17). Hz. Ayşe'nin, Kâbe'nin örtülerini Aşure Günü değiştirdiğine dair de bir inanış mevcuttur. Bu nedenle evde değiştirilecek bir şey varsa bugün değiştirilir ve böylece eve bereket geleceğine inanılır. Bugün evler temizlenir, akrabalar ziyaret edilir, hediyeler, sadakalar verilir. Aşure Günü'ne yakın bir zamanda kız istenecekse, mutlaka bugünde istenir. Bugün evliliğe başlamak bereket getirir. Aşure Günü gusül abdesti alanın yıl içinde hastalanmayacağına ve yine o gün gözlerine sürme çekenin o yıl içinde göz ağrısının olmayacağına inanılır (Oğuz & Aslan, 2020, s.190). Bu ritüeller ve inanışlarla bahar, seviç ve bereketle karşılanır. Aşure Günü'nün kökeni hakkında birçok anlatı da mevcuttur. Bu anlatıları çeşitli başlıklar altında ele alıp incelemek daha açıklayıcı olacaktır.

5.3.2.4.1. Yaratılışa ve Kutsal Kişilerin Doğumuna Bağlı Anlatılar

İnanışa göre Dünya, Arş, Kûrsi, Kâlem, Yerler ve Gökler Aşure Günü yaratılmıştır (And, 2018, s.36). Ayrıca dört büyük melek olan "Cebrail", "Mikail", "İsrafil", ve "Azrail" de bugün Allah tarafından yaratılmıştır. İlk insanlar olan Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılışı, Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'in (Beder, 2011, s.11), Hz. Musa'nın, Hz. Yahya'nın, Hz. İsa'nın (And, 2018, s.36) doğumu bugüne rastlar. Kutsal doğumlar, bugünü de kutsal kılar. İnsanlar evrenin yaratımı ve kutsal doğumlar hakkında anlatılan hikâyeler sayesinde bereketi arttırmaya ve bugünün unutulmamasını sağlamaya çalışmışlardır.

5.3.2.4.2. Kurtuluşa Bağlı Anlatılar

Aşure Günü ile ilgili en meşhur anlatı "Nuh tufanı" anlatısıdır. Tufandan sonra güvercin zeytin dalı getirmiş böylece tufanın bittiği ve kurtuluşun yaşandığı gemidekiler tarafından anlaşılmış, bugün sevinç günü olmuştur. Tufandan kurtuluşun ve selamete erişin yıldönümü olan Aşure Günü Hz. Nuh'un gemisinin Cudi Dağı tepesine oturduğu gündür.[88]

Bugün ile ilgili anlatılan bir diğer kurtuluş anlatısı ise Aşure Günü Hz. İbrahim'in ateşe atılması ve ateşten yanmadan çıkmasıdır. Nemrud'un zulmünden bir mucize ile kurtulan Hz. İbrahim'in bu kurtuluşu ve ateşin çiçek açması, zor şartlar barındıran kıştan bahara geçildiğini sembolize eder. Aşure Günü yaşanan bir diğer kurtuluş ise Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarılması ve yine Hz. Yusuf'un tutukluluktan özgürlüğe kavuşmasıdır. Kuyuda ölüme mahkûm edilen Hz. Yusuf ölmemiş aksine yeniden doğarak hayatının tamamen farklı bir yönde ilerlemesini sağlamıştır. İlerleyen dönemde iftira sonucu hapse atılması ve mahkûmiyetten özgürlüğe kavuşması yine bugünün bir sevinç günü olmasını sağlamıştır.

Bugüne ait başka bir kurtuluş da bugünün Hz. Eyüb'ün hastalıklarından kurtulduğu gün olduğuna inanılmasıdır. Uzun yıllar boyu ağır hastalıklar sınanan Hz. Eyüp sonunda şifa bulmuş ve adete bahara kavuşmuştur. Hz. Yunus da balığın karnından bugünde çıkmış ve Ninova kentini bugünde kurtarmıştır (And, 2018, s.36). Tıpkı Hz. Yusuf gibi ölümün eşiğindeyken adeta bir yeniden doğuş yaşamıştır. Hz. Mûsa ve ona inananların Kızıldeniz'den geçmesi ve halkın özgürlüğe kavuşmasının da Aşure Günü'ne denk geldiğine inanılır. Hz. Nuh anlatısındaki gibi inanan halk yaratıcının gönderdiği mucize ve yardımla esaretten ve zor şartlardan kurtulup yeni bir yaşama başlamışlardır. Bütün bu kurtuluş anlatılarının yine İslamiyet'te kutsal sayılan kişilerle bağdaştırıldığı görülür. "Kurtuluş" aslında "yeniden doğuşun" temsilidir. Bu açıdan bahsedilen anlatılarda mecazen de olsa baharın gelmesi ile doğanın ve döngünün yeniden yaratılışı arasında bağ kurmak mümkündür.

5.3.2.4.3. Kuruluşa / İnşaya Bağlı Anlatılar

Aşure Günü ile ilgili kuruluş ve inşa anlatıları da bulunur. İnanışa göre Hz. İbrahim Kabe'yi bugün inşa etmiştir (Göçmenoğlu, 1996, s.7). Müslümanlar için dünyadaki en

[88] Nuh tufanından ve anlatısından "Nuh Tufanı" başlığı altında bahsedilmiş ve anlatı incelenmiştir. O nedenle bu kısımda tekrar incelenmeyecektir.

kutsal yer olan, bir nevi dünyanın merkezi olarak görülen Kabe'nin inşasının Aşure Gününde olduğu inancı tıpkı dünyanın bugünde yaratılması gibi dünyanın merkezinin ve dayanağının da aynı günde yaratılması ile bağdaştırılabilir.

5.3.2.4.4. Affedilmeye / Duanın Kabulüne Bağlı Anlatılar

Affedilme ve edilen duanın kabulüyle isteğine ulaşmak da huzura ermenin, berekete erişmenin simgeleridir. Bugünde Hz. Âdem'in ve Hz. Davut'un tövbesi kabul edilmiş, Hz. Yahya'nın babası Hz. Zekeriyya'nın yaşlılığında çocuğu olsun diye Allah'a ettiği duanın karşılık bulmuştur (And, 2018, s.36). Tövbenin ve duanın kabulü ile bir nevi kutsanan ve temizlenen kişiler ile berekete kavuşan doğa arasında yine bağlantı kurulabilir.

5.3.2.4.5. Kavuşmaya Bağlı Anlatılar

Aşure Günü'ne ait anlatılarda ele alınacak son başlık olan kavuşma da diğer anlatılar gibi mutluluk, sevinç, bereket içerir. Bugünde Hz. İdris ve Hz. İsa göğe yükseltilmiş ve Allah ile kavuşmuş, Hz. Musa Kutsal Tuva Vadisi'nde ateş ağacını görmüş ve Allah ile konuşmuş, Hz. Musa Tur-i Sina'ya çıkmış ve Allah ile buluşmuştur. Yaratıcıyla buluşup kutsallık ve bereket kazanmanın yanında bugünle ilgili Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yusuf'a kavuşması ve Hz. Süleyman'ın tılsımlı yüzüğünü bularak krallığının ululanması (And, 2018, s.36) dünyevi buluşmalardan sayılabilir. Bu kavuşmalar insanların ve doğanın bahara kavuşması gibi mutluluk getirir.

Aşure Günü ile ilgili bahsedilen bütün bu anlatılarda ortak özellikler olduğu görülür. Anlatıların hepsinde İslam dinince kutsal sayılan kişiler bulunur. Yaratılış, kurtuluş, kuruluş, affediliş ve kavuşmaya bağlı olarak bütün anlatıların sevinç, mutluluk, rahatlama, özgürlük ve bereket getirdiği görülür. Böylece baharın gelişinin kutlandığı Aşure Günü'nde kış törenlerinin anlatıları ve uygulamaları gibi karamsar bir hava hâkim değildir. İslami unsurlarla bezenmiş bu anlatılar sayesinde Aşure Günü Anadolu'nun neredeyse her yerinde hâlâ kutlanmaktadır.

5.3.2.5. Mart Bozumu (14 Mart)

Daha çok Karadeniz bölgesinde ve özellikle Giresun'da uygulanan Mart Bozumu, eski takvime göre Mart'ın birinci günü (miladi takvime göre 14 Mart'ta) gerçekleşir. Bugün yılın ilk günü sayılır, baharın bugün başladığı kabul edilir. Biri bahar biri kış törenleri içinde gerçekleşse de "Mart bozma" uygulaması "Kalandar bozma" ile oldukça

benzerlik içerir. Önemli bir günü bozmak aslında o güne son vermek anlamına gelir. Mart bozmasında da eve ilk giren yabancı evin martını bozmuş olur. İnsanlar uğurlu saydıkları kişilerin evlerine gelmesini isterler çünkü martı bozan kişi eğer uğurlu biriyse eve bereket getireceğine inanılır. Geçmiş senelerde martı bozan kişi sayesinde o sene ev bereketli olmuşsa seneye özellikle aynı kişi çağrılır. Kadınların bozması çok iyi karşılanmaz, daha çok erkek misafir beklenir ama özellikle günahsız sayılan çocuklara mart bozdurulması adettir (Çelik, 1999, s.456). Martı bozan kişi eve girip "hayırlı uğurlu olsun" dedikten sonra evin duvarlarına su serper. Bu uygulama bereket getirmek için yapılır (Dost, 2018, s.76).

Ayrıca Mart Bozumu'nda insanlar ayaklarını denize sokar, böylelikle şifa bulacaklarına inanırlar. Bu da su ile ilgili bir başka ritüeldir. Suyun bahar ritüellerinde bu kadar sık kullanılmasının nedeni su ile temasın yenilenmeyi temsil etmesidir. Su, aynı zamanda bütün potansiyel üretken güçleri temsil eder ve sular varoluşun kaynağı sayılır. Yaratıcı güç olan su her türlü kozmik tezahürün de temelidir (Eliade, 2022, s.216-217). Böylece baharın getirdiği yeniden doğum anlayışı su ile sağlanır. Martı bozan kişiye ev sahibi tarafından ikramda bulunulur. İkram yapılmazsa martın aç kalacağına inanılır (Dost, 2018, s.76).

Mart Bozumu'nda, eve ait hayvanların kuyruğuna kırmızı ip bağlanarak kuyruk üç kez çekilir ve "mart ben tarttım, sen tartma" denir. Bu ip kendi kendine düşer, çözülmez. Bu ritüelle hayvanlar korunmaya çalışılır (Kara Düzgün, 2017, s.121). Böylelikle halk ip bağlayarak da hayvanlarını kutsal güçlere emanet etmiş, koruma ve bereket dilemiş olur. Bu açıdan bahar uygulaması olan Mart Bozumu'nda kırmızı ip kullanılması anlam kazanır. Bu uygulama özellikle Giresun'da görülür, aynı zamanda Gagavuz Türkleri, Bulgar Türklerinde de rastlanır. "Marta, martacık, martinitsa" gibi adlarla anılan bu kırmızı-beyaz ipleri bileğine takan veya üzerinde taşıyan insanlar bu ipin barış ve bereket getireceğine inanır.

Mart Bozumu'nda uygulanan marta ipinin bir anlatısı da bulunmaktadır. Gagauz Türkleri arasında anlatılan efsaneye göre Gagavuzlarım "Asparuh" isimli bir hakanı vardır. Bizanslılarla yaptığı savaşı kazanan ve Balkanlarda kendi devletini kuran Han Tanrı'ya kurban vermek istemiş ama inanışa göre akılacak kurban ateşini bir demet dereotuyla yakmak gerek. Fakat o çağlarda Balkanlarda dereotu bulunmaz. Ne yapacağını düşünen hükümdarın omzuna, ayağında bir demet dereotu olan bir kuş konar. Kuşu gönderen ise hükümdarın kız kardeşidir. Kız, rüyasında abisinin

dereotuna ihtiyacı olduğunu görür ve dereotunu abisine göndermek için hazırlarken iple bağladığı esnada ip elini keser ve ipin bir kısmı kan olur. Dereotunu alan hakan hemen kurban ateşini hazırlatır ve dereotunun ipini de bileğine bağlar. Bunu gören halk, hükümdarın yaptığının aynısını yapmaya başlar ve ellerine beyaz ve kırmızı iplik bağlarlar. Efsaneye göre o gün mart ayının birinci günü olan yılbaşıdır.[89] Anlatıda kuşun kullanılması onun haberci ve ulak olmasındandır. İpin kırmızı olması ise onun bereketi, doğurganlığı ve yeniden doğuşu simgelemektedir (Wilkinson, 2021, s.280). Aynı zamanda ipe bulaşan kan "kurban" olarak nitelendirilebilir. Anlatıdaki kız kardeş barışa, huzura, bahara kavuşmak için kanını kurban olarak sunmuştur. İp ile bağlanmak da ilahi yükseliş ve gökle kurulan bağlantıyı temsil eder (Gardin vd., 2019, s.302). Mart Bozumu'nda yapılan bu ritüeli uygulayan insanlar baharın getirdiği canlılıkla beraber tüm yıl sürecek bereket ve uğur dilerler.

5.3.2.6. Mart Çarşambası / Kara Çarşamba (7- 15 Mart)

7-15 Mart tarihleri arasında, mart ayı ortasındaki iki çarşamba günü "Mart Çarşambası"ya da "Kara Çarşamba" olarak ifade edilir (Veren, 2019, s.98). Bugünle ilgili anlatıya göre ilk çarşamba gününde şeytanın kızı baba evinden gider, ikinci çarşamba baba evine geri döner. Şeytanın kızının baba evine geri dönerken; yılan, çiyan, sinek, karınca gibi yaz hayvanlarından bazılarını da eteğinde getirir. Şeytanın kızının dönmesiyle beraber bu hayvanların görülmesi baharın da geldiğinin habercisidir.[90] Anlatıda bahsedilen yılan, çıyan, sinek gibi hayvanların şeytan ile ilişkisi mitolojik anlatılarda karşımıza çıkar. Şeytan ise kötülüğün, ölümün, bereketin yok oluşunun kısaca kaosun sembolüdür. Şeytanın kızının baba evine dönmesi de onun insanlardan ve doğadan uzaklaşması, böylece doğadaki kışın, kuraklığın gitmesi anlamına gelir.

5.3.2.7. Mart Dokuzu (21 Mart)

Her yıl 21 Mart tarihinde gece ile gündüzün eşitliği görülür. Bu nedenle yeni yıl Anadolu'da genellikle bu tarihte başlatılmış, takvimlerde yılın ilk günü olarak 21 Mart tarihi yerini almıştır. Yeni yıl aynı zamanda baharın başlaması demektir. Özü itibariyle Mart Dokuzu ve Nevruz gibi bahar kutlamalarıyla benzer özellikleri ve ritüelleri taşısa

[89] Anlatı metni için bk: Ek 60.
[90] Anlatı metni için bk: Ek 61.

da yöreden yöreye isim ve kültür değişikliğine uğraması nedeniyle farklı bayramlar gibi kutlanmıştır.

Mart Dokuzu'nda yılın ilk günü olması ve baharın başlaması gibi nedenlerle çeşitli ritülller gerçekleştirilir. Mart Dokuzu'nda evler temizlenir, ev sahipleri gençlere hediyeler verir. Gençler meydanda toplayıp ateş yakar ve ateş etrafında türküleri ve mâniler okur, seyirlik oyunlar oynarlar. Mart Dokuzu gecesi namaz kılınarak dua edilir. Yılın rızkının bu gece belirlendiğine, bekâr genç kız ve erkekler nasiplerinin o gece yazıldığına, ölülerin o gece affedileceğine inanılır. Bu inanışlar neticesinde dualar gerçekleştirilir. Sabah gün doğmadan kalkan halk yeni ve temiz elbiseler giyer. Sabah erkenden eve koç, kuzu veya yeni doğmuş bir buzağı getirilir. Eşikten geçerken ayağına dikkat edilir. İlk adımını sağ ayağı ile atarsa uğur, sol ayağı ile atarsa uğursuzluk getireceği düşünülür. Hayvanın üstüne su dökülür ve yemek verilir. Mart bozmasına benzer bir inanış bugün de görülür. Eve ilk gelen kişinin uğur veya uğursuzluk getireceğine inanıldığı için bu ilk gelen yabancının kim olacağı önemsenir (Demir, 2012, s.12). Bugün köyün ileri gelenleri toplanıp gelecek yıla ait hava tahminleri de yapar. Mart Dokuzu'nda hava nasıl olursa mart ayının tamamında öyle olacağına, sonraki on bir gündeki havanın diğer on bir ayı temsil ettiğine inanılır Mart Dokuzu'nda kurdun sırtını kurutabilen güneş gelire bu baharın müjdecisi olarak kabul edilir. Bugünle ilgili bir başka uygulama ise çeşitli yemeklerin içine mavi boncuk saklanmasıdır. Mavi boncuğu bulan kişi uğurlu sayılır ve yıl boyu bereketli olması istenen her işe o kişi başlar. Ayrıca kız istemeyi bugün yapmak da uğur getirir (Demir, 2001, s.64-66). Bugünle ilgili bir başka inanış da kurtlar ile ilgilidir.

Mart Dokuzu ile ilgili anlatılarda da yer alan bu kurt motifinin etkisiyle halk çeşitli ritüeller gerçekleştirirler. Bu yılda doğmuş çocuklar akan bir dereye götürülür ve dere suyu ile yıkanır. Yıl boyu kurdun bu suda yıkandığına ve kurdun gücünün bebeğe geçeceğine inanılır. Ayrıca kurtla ilgili başka inanışlar da mevcuttur. Mart Dokuzu'ndan dokuz gün önce yani martın biri ile dokuzu arasındaki süreye "kurt kızanı" denilmektedir. İnanışa göre bu sürede kurtlar kızan olup çiftleşirler. Ayrıca bugün kurtların bayram ettiği söylenir. Bu inanışlar neticesinde bugünde evlenenlerin ömür boyu çocuklarının olmayacağına inanılır. Evli kişilerin çocukları bugünde doğarsa çocukların sakat olacağı düşünülür (Demir, 2005, s.120). Mart Dokuzu ile ilgili bir anlatıda her yıl mart ayının dokuzuna rastlayan günün sabahında kurtlar suya

girip yıkanmaktadır.[91] Yukarıda bahsedilen çocukları suda yıkama inancı ile bu anlatı ilişkilidir. Yenilenmeyi, doğumu temsil eden suya girmek yeniden doğuşu başlatmakla ilişkilendirilebilir.

Kurt ise Türk mitolojisinde çok önemli bir yer teşkil eder. Türkler, kurtları hayvan-ata olarak görür. Türeyiş ve göç anlatılarının ana kahramanı kurtlardır. Güç, cesaret, doğurganlık ve bereket simgesi olan kurtların güç ve sağlıklarının insanlara geçmesi inancında da şamanizmle bağlantı kurulabilir. Şamanlar, donuna büründükleri hayvanın gücünü aldıklarına inanırlar. Nitekim bu inanç İslam sonrası da devam etmiş, pek çok menkıbede görülmüştür. Mart Dokuzu'nda anlatılan bu hikâye ve uygulanan bu ritüelin de temelinin buraya dayandığını söylemek mümkündür. Böylece temas büyüsü ile özünde iletken olan su, kurdun gücünü, sağlığını ve doğurganlığını çocuğa geçirir.

Mart Dokuzu ve kurt ile ilgili başka bir anlatı da mevcuttur. İnanışa göre martın dokuzunda bir kurt suya girer. Bazı yerlerde dokuzunda bazı yerlerde on ikisinde sudan çıkar. Eğer o gün hava kurdun kuyruğunu kurutacak kadar güneşli olursa, o sene havanın güneşli geçeceği, kuyruğu kurumazsa havanın soğuk olacağı düşünülür.[92] Yine kurt motifinin bulunduğu bu anlatıda kurt ve su birlikte ele alınmış ve buna göre hava tahmini yapılabileceği belirtilmiş ve kurdun suya girip çıkması ve kuyruğunu kuruması ile bahar müjdelenmiştir. Bugün ile ilgili başka bir anlatı ise "Kocakarı soğukları" başlığı altında da ele alacağımız anlatılarla oldukça benzerlik gösterir. Efsaneye göre yaşlı ve dul bir kadın Mart Dokuzu'nda kimseyi beklemeden yaylaya çıkmak ister ama halk onu uyararak henüz havanın tam ısınmadığını ve yaylaya çıkmaması gerektiğini söyler. Kadın bu uyarılara kulak asmayıp hayvanlarını da alıp yola çıkar. Bir süre sonra hava bozar ve fırtına başlar. Fırtınadan korunmak isteyen yaşlı kadın elindeki kazanı ters çevirip altına girer. Bir yandan da sürekli "Yağsan da gideceğim, yağmasan da gideceğim" diye söylenir. Bu sözü Allah'a şirk koşmak olarak algılanır. Ceza olarak da taşa dönüşür.[93] Mart Dokuzu bu anlatılar ve gerçekleştirilen ritüeller neticesinde Anadolu'da başta Karadeniz bölgesi olmak üzere birçok yerde yılbaşı ve bahar bayramı olarak kutlanmakta ve önemini korumaktadır.

[91] Anlatı metni için bk: Ek 62.
[92] Anlatı metni için bk: Ek 63.
[93] Anlatı metni için bk: Ek 64. *Kocakarı soğukları* başlığı altında bu anlatı tekrar inceleneceği için bu kısımda özetinin verilmesi yeterli görülmüştür.

5.3.2.8. Nevruz (21 Mart)

21 Mart'ta Orta Asya, Balkanlar, Anadolu gibi birçok coğrafyada kutlanan Nevruz, gerek uygulanış zamanı gerek ritüel ve inançları itibariyle tabiatın yeniden canlanmasını barındırır, bu nedenle bir bahar bayramıdır. Tarih boyunca dünyada kutlanan ve kutlanıyor olan birçok bahar bayramı gibi karanlık-aydınlık, yaz-kış, yeni-eski, doğum-ölüm, kıtlık-bolluk çatışması ekseninde oluşan bayramdır.

Türk dünyasında Nevruz; "Nevruz-i Sultanî", "Sultan Nevruz", "Mart Dokuzu", "Mart Bozumu", "Yılsırtı", "Gün Dönümü", "Yeni Gün", "Ölüler Bayramı", "Mart Dutması", "Döldökümü", "Kurt Kızanı", "Bozkurt Bayramı", "Ergenekon Bayramı", "Bahar Bayramı", "Yörük Bayramı", "Yumurta Bayramı", "Bereket Bayramı", "Kış Bitti Bayramı", "Yıl Yenilendi", "Kırklar Bayramı", (Türkiye), "Bahar Bayramı", "Novruz", "Ergenekon Bayramı", "Ölüler Bayramı" (Azerbaycan), "Navröz", "Yeni Kün", "Nevbahar" (Özbekistan), "Nevruz", "Teze Yıl" (Türkmen), "Navrız", "Naurız", "Nevruz Köce", "Ulıstın Ulı Künü", "Ulus Künü" (Kazak), "Navruz", "Saban toy" (Nogay), "Gollu", "Saban Toy", "Gutan, Tegri Toy", "Navruz, Çoppa", "Altın Hardar" (Karaçay-Malkar), "Nevruz" (Tatar), "Nardugan", "İrte Yaz", "Nawruz", "Ekin Bayramı" (Başkurt), "Nartukan", "Nurıs" (Çuvaş), "Cılgayak" (Altay), "Çılpazı" (Hakas), "Isıah" (Yakut-Saha), "Baba Marta", "İlkyaz Yortusu" (Gagauz), "Mevris" (Batı Trakya), "Sultanı Navrız" (Yugoslavya), "Mart Dokuzu" (Kıbrıs), "Noruz", "Yeni Gün" (Uygur), "Navrez", "Gündönümü", "Kantar" (Kırım), "Yazbaş", "Yaransuvar", "Güneş Bayramı", "Everçin" (Kumuk Türkleri) gibi adlarla anılan Türklerin en önemli bahar bayramı olan Nevruz Türk rivayetlerinde kurtuluş günü sayıldığı için "Ergenekon" veya "Bozkurt Bayramı" olarak da kabul edilir (Pirverdioğlu, 2002, s.65/ Kaya, 2024, s.1/ Çay, 1985, s.7). Nevruz bayramının farklı adlarla anılması ve birçok coğrafyaya yayılıp yaklaşık aynı tarihte benzer uygulamalarla kutlanması baharın ve dolayısıyla doğanın canlanıp yeniden doğuşun tamamlanmasının tarih boyunca insanlar için büyük bir önem taşımasına bağlanabilir.

Nevruz, Farsça "yeni gün" anlamına gelmektedir (Çay, 1985, s.5-9). Nevruz kelimesine yazılı kaynaklarda ilk defa Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügâti't-Türk (2015, s.150) isimli eserinde rastlanır:

> Türklerde yedi günün adı yoktur. Çünkü "hafta" İslamiyet'le bilinmiştir. Aynı şekilde, şehirlerde ay adları da Arapça adlandırılır. Göçebeler ve cahil kâfirler ise

onu dört mevsimle adlandırırlar. Her üç aylık dönemin bir ismi vardır. Onunla yılın geçtiği anlaşılır. Nevruz'dan (Arapça Neyruz olarak geçer) sonraki baharın başlangıcına oglak ay dendiği gibi. Ondan sonra ulug oglak ay yani "büyük oglak ayı"dır; çünkü ikinci ayda o (oglak) büyür. Ondan sonra ulug ay yani büyük ay. Çünkü bu, yazın ortasıdır; süt çoğalır, bütün hayvanların ve yerin ürünleri artar. Diğeri de bunlar gibidir; çok az kullandıkları için onu zikretmiyorum; sen anla.

Bayat (2022, s.98) zamanla ilkbahar takvim mitlerinin "Nevruz" adı altında toplandığını belirtmiştir. Yeni yıl takvim mitinin ilkbaharı simgelemesi ve Nevruz'un ilkbaharda kutlanması hayvancı bir kavmin sosyo-kültürel dokusu ile izah edilmelidir. Yeniden doğuşun ve yeni oluşumun başlangıcı olarak kabul edilen ve gece-gündüz eşitliği yaşanan 21 Mart, Türklerce her yıl kutsanmış ve yapılan çeşitli kutlamalar aracılığı ile dünyanın yaratılşı tekrarlamıştır. Böylece Türkler bununla kendi varoluş ve yenilenme imgelerini gerçekleştirmişler. Dünyanın yenilenmesinin Nevruz kutlamaları aracılığı ile gerçekleşmesi bugünün kozmogonik mitlerin bir parçası olmasını sağlar. Simgesel olarak dünyanın yeniden yaratılışını sağlayan insanlar; böylelikle düzenin kurulmasına, döngünün tamamlanmasına, felaketlerin önlenmesine ve kışın kovulup baharın yani bereketli günlerin gelmesine yardımcı olmuşlardır. Nevruz Eski Türkler tarafından yılbaşı olarak kabul edilmiş, Türk takvimi olan on iki hayvanlı takvim bugünden başlatılmıştır. Nitekim günümüzde takvim ve yılbaşı değişikliğe uğrasa da Anadolu'da hâlâ halk arasında geçerli olan halk takviminde yılbaşı, Nevruz olarak hesaplanır.

Orta Asya'daki ve dünyadaki Türk halkları arasında Nevruz canlı bir şekilde kutlanmaya devam etmekte ve Nevruz günü hakkında pek çok inanış bulunmakta, ritüeller gerçekleştirilmektedir. Kırgızlar yeni yılın ilk günü olan Nevruz gününe "Nooruz" adını verirler ve "Nooruz köcö" isimli bir yemek ve "Sümölük" isimli bir tatlı yaparlar. Yedi gün önceden bayram temizliğine başlarlar. Kırgız Türkleri Nevruz günü iş yapmaz. Açık renkli elbiseler tercih ederler. Gençler toplanır, ateş yakıp üzerinden atlarlar. Özbekistan'da ise bir hafta devam eden Nevruz törenlerine "Seyil eğlenceleri" adı verilir. Su kenarlarında veya çayırlarda toplanan halk yemekler yer, buralarda çeşitli yarışmalar düzenler (Çay, 1985, s.51-52).

Özbekistan'da Nevruzun sembolik bir kahramanı vardır. Bu kahraman, "Baba Nevruz'dur". Yeşil bir kıyafet giyer. Bu renk baharın sembolüdür. Bazen "Baba Nevruz" yerine "Baba Dehkan" (Baba Çiftçi) da denir (Mustavayev, 2013, s.68).

Azerbaycan Türklerinde ise insanlar birbirini ziyaret eder, evler önceden temizlenir, çeşitli armağanlar verilir. Azerbeycan'da Nevruz öncesi dört çarşamba çok önemlidir. Bunlar sırasıyla; 29 Şubat'ta kutlanan birinci çarşamba: Su (Ab-Evvel) Çarşambası, 7 Mart'ta kutlanan ikinci çarşamba: Ateş (Od) Çarşambası, 14 Mart'ta kutlanan üçüncü çarşamba: Hak (Toprak) Çarşambası ve son olarak 21 Mart'ta kutlanan ve dördüncü çarşamba: Hava (Yel, Rüzgâr, İlahir, Kara) Çarşamba'sıdır (Baygül, 2017, s.75). Nevruzdan önce ataları anmak, mezar ziyaretleri yapmak da çok önemlidir. Ahir Çarşamba'dan önceki salı günü "Kabir- Üstü" ya da "Ölü Bayramı" olarak adlandırılır. Bugünde mezarlara giden insanlar oraya atalarının ruhları için yemekler götürür, dualar ederler. Ahir Çarşamba'da ateş yakılır ve üzerinden atlanarak dilekler tutulur. Bugün için, içinde yedi çeşit yemek bulunan sofra hazırlanır. "Semeni" isimli helva yapılır. Bugün her şey temizlenir. Çocuklar ev eve gezip harçlık toplar. Bugüne özel "kulak asma adeti" de görülür. Gençler bir şeye niyet ederler ve gizlice evlerin kapılarını dinlerler. Eğer duydukları şey güzelse niyetleri iyi çıkacaktır. Duydukları şey kötüyse o niyetten vazgeçilir.

Nevruz günü, gün doğmadan su kenarlarına gidilir, suyu üzerinden atlanır. Kısmet açmak için çeşitli uygulamalar yapılır. Bugünde seyirlik oyunlar oynamak da önemlidir. "garavellie, "çömçebaşı", "bezeme" gibi oyunlar oynanır. Nevruzdan bir önceki güne ise "baca-baca" denir. Bugün çeşitli renklere boyanmış yumurtalar kapı kapı dolaşan çocuklara verilir. Bayram günü ise insanlar toplanır, hediyeleşir, eğlenceler düzenlenir (Çay, 1985, s.61-75). İran'da yaşayan Türkler arasında da Nevruz'dan önceki çarşambalar çok önemlidir. Ayın ilk üç çarşambasının özel isimleri bulunur ve bu isimler şu şekilde belirtilir: "Koduk Kırktı Çarşamba", "Kül Çarşamba" ve "Gül Çarşamba." Koduk Kırktı Çarşambası'nda hayvanların yünü kesilir. Adını da buradan almıştır. Kül Çarşambasında temizlik yapılır ve ocakta bulunan eski yıla ait kül dışarı atılır. Gül Çarşambasında ise ev eve dolaşılır, yumurta toplanır ve niyet tutarak kulak asma vb. gibi uygulamalar gerçekleştirilir (Makas, 1987, s.61-64). Doğadaki dört unsuru içeren bu çarşambaları cemre inancı ile ilişkilendirmek de mümkündür.

Bugün için "Nevruz çiçeği" de önemli bir yer tutar. İlkbaharda açan bu çiçekler Nevruz'un ve dolayısıyla baharın müjdecisidir. Kırım Türklerinde çocuklar bu çiçekleri toplayıp bir dala bağlarlar ve ev eve gezip mani söylerler (Çay, 1985, s.77). Kazak Türklerinde Nevruz günü kurbanlar kesilir, "Navrız Köje" denilen ve içinde

yedi veya dokuz çeşit yiyecek bulunan bir tür çorba pişirilir ve misafirlere ikram edilir. Eskiye ait kötülüklerin, uğursuzlukların yok olması için evlerin duvarlarına veya çeşitli yerlere kil veya cam kaplar atılarak parçalanır. Nevruz ateşi yakılarak üzerinden atlanır, bu sırada günahların veya kötülüklerin ateşte yanması, yok olması, kişinin arınması dilenir. Çeşitli eğlenceler, yarışmalar yapılır, oyunlar oynanır (Çınar, 2000, s.447-448).

Kırgız Türklerinde benzer uygulamaların yanı sıra Nevruz günü, çiftçiler, bol ürün vereceği inancıyla ekin ekerler. Çocuklar ise, kovalara taş doldurup, bir kepçeyle kovaya vurup sesler çıkararak çadırın etrafında dönerler ve şunu söylerler: "Yer yarılıp ot çıksın, meme yarılıp süt çıksın" (Kutlu, 2001, s.188). Karaçay-Malkarlar Nevruz gününün sabahında, evlerinde tavuk keserler ve evdeki herkes daire şeklinde toplanıp, kol kola girip dans eder. Bu dansı icra eden erkekler kırmızı gömlekler giyip beyaz başlıklarını başlarına takarlarken, ellerinde tavuk kanatlarını tutarlar. Kızlar ise yeşil veya mavi elbiseler giyip, beyaz başörtüler takarlar, alınlarına kestikleri tavuğun kanını sürerler (Tavmurzalanı & Bayramkullanı, 1998, s.168. aktaran: Tavkul, 2007, s.244). Bu uygulama Nevruzda yapılan kurban uygulamalarına örnek verilebilir. Balkan Türklerinde Nevruz kutlamaları daha çok “Mevris” adıyla anılır. Kır eğlenceleri bugün için çok önemlidir. Yağmurun çok olması için su başına gidilir, çocuklar çabuk büyüsün ve bel ağrısına şifa olsun diye çayırda yuvarlanılır (Çay, 1985, 103). Görüldüğü gibi günümüzde hâlâ Türk coğrafyalarında büyük önem taşıyan Nevruz günü ve uygulamaları Anadolu’da önemini korumaktadır.

Anadolu’nun hemen hemen her yerinde Nevruz büyük bir coşkuyla kutlanır. Örneğin Toros Türkmenleri yaylada toplanır, eğlenceler gerçekleştirir ve kurban keserler. Tahtacı Türkmenlerinde 22 Mart’ta bütün kadınlar çamaşır yıkar, çeşitli yemekler hazırlarlar, bir araya gelip bayramı kutlarlar. 23 Mart’ta mezar ziyaretlerine gidilir sonrasında yaylaya çıkılır (Çay, 1985, s.107-109).

Manisa’da kutlanan “Mesir Bayramı” da Nevruz ile ilişkilendirilir. Iğdır ve Kars çevresinde; Nevruz gününde Azerbaycan’daki uygulamalara benzer olarak “Baca Baca” ve “Döldökümü” adı verilen gelenekler uygulanır. “Baca Baca” adı verilen gelenek, bir dileğin tutulması ve tutulan bu dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak için kapıların dinlenmesiyle gerçekleştirilir. Bu geleneğe Iğdır’da “Uşak Bayramı Günü” adı verilmiştir. Çocukların evlerin bacalarını dolaşarak kendileri için hazırlanmış ve bacalara konulmuş hediyeleri topladıkları törenlere ise “Döldökümü”

adı verilmiştir. Bugün kapı kapı dolaşan çocuklara farklı renklerde boyanmış yumurtalar ve yemişler dağıtılır (Şengül, 2006, s.67). Edirne'de de Nevruz'dan bir gün önce kadınlar ve genç kızlar o yıl buğdayların taneleri kırmızı olsun diye ellerine kına yakarlar (Kalay, 1996, s.29-30). Eve bereket getireceğine inanıldığı için karınca yuvalarından toprak alınarak, kapı arkasına serpilir ya da bir torba içerisinde kapıya asılır. Erkekler tarlalara giderek ekinlere su verip bereketli olması için dua ederler (Uca, 2007b, s.161). Nevruz günü ağacın dibinden ucuna kadar su yürüdüğüne ve bu sebeple de yaz kokusu geldiği ne inanılır. Ayrıca 21 Mart'ta bağlar budanır, budanan bağların ağladığı rivayet edilir.

Afyon'da çocuğu olmayan kadınların 21 Mart' ta hamile kalacağı inancı yaygındır. Nevruz günü göze sürme çekilirse, o yıl göz ağrısı çekilmez, gusül eden kimse de o yıl hastalanmaz (Turan, 2000, s.354). Sivas'ta kadınlar komşularıyla birlikte bir evin bahçesinde toplanarak sabah kahvaltısını birlikte yaparlar. Sofraya özellikle beyaz ve 'S' harfi ile başlayan yiyecekler konulur. Bütün kadınlar beyaz elbiseler giyinerek beyaz örtüler takınırlar (Şengül, 2006, s.70). Adana'da mezarlık ziyareti yapılır, mezarların üstüne şeker ve tatlı bırakılır. Meydanlarda yakılan ateşten hem insanlar atlar hem de hayvanlar atlatılır. Ayrıca Nevruz sabahı akarsularda yıkanıldığı takdirde kuvvet ve sağlık kazanılacağına inanılır (Akyol, 2006, s.138-139). Mersin-Silifke yöresinde "Mart ipliği" adındaki gelenek kapsamında ağaçlara ipler bağlanarak çeşitli dileklerde bulunulur. Bunların dışında Anadolu'da pek çok yerde ortak uygulama olarak Nevruz gecesi iş yapılmadığı ve kısmetin açık olması dileğiyle uyunmadığı görülür. Ayrıca ateş hemen hemen her yörede Nevruz için çok önemli bir yere sahiptir. Nevruz ateşinden atlayan insanlar dilekler diler. İnsanların bir araya gelip çeşitli eğlenceler, yarışmalar düzenlemesi de pek çok yerde görülen ortak uygulamalardandır. Kısacası baharın karşılandığı bugünde birlik beraberlik, sevinç getiren etkinliklerde bulunmak, gelecek yıldan bereket dilemek için çeşitli ritüelleri uygulamak önemlidir.

Dünyanın yeniden canlanmasını, yeniden doğmasını sembolize eden Nevruz uygulamaları Anadolu'da ve diğer Türk coğrafyalarında ortak unsurlar içermektedir: Nevruz'a hazırlık döneminde evler temizlenir, yeni kıyafetler giyilir. Bu temizlik ve yenilenme uygulamaları makrokosmostaki doğanın yenilenmesinin mikrokosmosta evlere uygulanması olarak yorumlanabilir. Yine bayramdan önce mezarlar ziyaret edilir. Bu durumun atalar kültü ile yakından ilişkisi vardır. Türkler eskiden beri bahar törenlerinde ata mağaralarını ziyaret etmekte ve onlar için kurban kesmektedir. Eski

Türk inanç sistemine göre atalar kültü, aile ocağı ve ateş kültü ile sıkı sıkıya bağlıdır (Çay, 1985, s.179). Bu kültün temelinde ölen atanın yeryüzünde manevi varlığını devam ettirdiği ve geride bıraktığı yakınlarının hayatına olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu inancı yatmaktadır. Bu nedenle eski Türkler atalardan yardım almak, onlardan gelebilecek kötülüklerden korunmak, onları mutlu etmek için bu kültü devam ettirmiş, mevsim geçişlerinde gerçekleştirilen bereket törenlerinde kutlamaları atalar mağaralarında yapmışlardır. Ayrıca kurban kesmek, dilek dilemek, atalara hediye vermek gibi uygulamaların yanında ölmüş atalarını simgeleyen maskeleri takmış ve canlandırmalar yapmışlardır (Karaman, 2014, s.15-l6). Bu da günümüzde Nevruz günü hâlâ uygulanan seyirlik oyunlarının kökenini açıklamaktadır.

Bayram günü en önemli uygulama bir araya toplanmaktır. Doğa uyandığı ve havalar güzel olduğu için bu toplanmalar yeşil alanlarda yapılır. Böylece doğa ile bütünleşilir, ona teşekkür edilir. Kırlarda toplanan halk çeşitli eğlenceler, yarışmalar düzenleyerek doğanın yeniden dirilişini kutlar. Bunun yanında seyirlik oyunlar sergilenir. Doğanın ve yenilenmenin taklidi niteliğinde olan bu seyirlik oyunlar arkaik bilinçaltından kalma canlandırmalardır. Yine kırda büyük bir ateş yakılır. Yakılan ateşin etrafında toplanan insanlar çeşitli maniler söyler, ateşten atlar ve dileklerde bulunur. İlahi güçlerle ilişkilendirilen ateş Altay Türklerindeki efsaneye göre ateş, Tanrı Ülgen tarafından insanlara armağan edilmiştir ve bu sebeple kutsaldır (İnan, 2020, s.70). Nevrûz'da yakılan bu ateş yeni yılın habercisi niteliği taşımakla beraber eski yıla ait olan kötülüklerden arınmayı da bünyesinde barındırır. Bu ateş ile toprağın ısınıp uyanmasına vesile olma amacı taşınır (Artun, 2008, s.113). Ateşin üzerinden atlamak ise ateşin sağaltıcı özelliği ile bağdaştırılarak kötülüklerden, hastalıklardan, günahlardan arınmayı temsil eder. Ateş aynı zamanda ocak kültü ile de alakalıdır. Soğuk kış akşamlarında ateşin başına toplaşan insanlar birbirilerine daha da yaklaşmışlar bu durum da zamanla ateşin aile sembolüne dönüşmesini sağlamıştır (Yoloğlu, 2000, s.391). Böylece birlik ve beraberliği sağlayan ateş bahar törenlerinin de vazgeçilmezi halini almıştır.

Bir araya toplanan insanlar için beraber sofra kurup yemek yemek de önemlidir. İnsanlar arası bağlayıcılığı sağlayan sofra herkesin ortak çabası sonucu kurulur. Nevruz sofrasının özelliği sofrada "S" harfi ile başlayan yedi yiyeceğin bulunmasıdır. Bereketi temsil eden bu yiyecekler beraberce yenir. Nevruz'a özel "Sümelek", "Semeni", "Nooruz köcö" gibi isimlerle anılan bayram yemekleri de bulunmaktadır.

Bugün için bir diğer önemli yiyecek "yumurta"dır. Bugün yumurta pişirilir, boyanır. Kapı kapı dolaşan çocuklara hediye edilir. Üremenin, dirilişin ve doğanın sembolü olan yumurtayı bereketle ilişkilendirmek mümkündür. Evrensel bir bereket ve hayat potansiyeli sembolü olan kozmik yumurta pek çok yaradılış mitinin ana temasıdır (Wilkinson, 2021, s.101). Bu özellikleri sebebiyle yeniden dirilişin sembolü olan bahar törenlerinde de önemli bir unsur olarak yerini almıştır. Bugünde kurban sunmak da çok önemlidir. Yine eski inançlardan kalan bu inanış günümüzde kimi zaman kanlı kimi zaman kansız kurban uygulamalarıyla devam etmektedir. Esas itibariyle doğaya sunulan bu kurban adak kurbanı olarak gelecek yıldan bereket ummak ve şükür kurbanı olarak yeşeren doğaya teşekkür etmek için yapılan bir uygulamadır.

Bugünde bir diğer önemli uygulamalar da su ile yapılanlardır. Suyun üzerinden atlamak, su ile temizlenmek de tıpkı ateş kültünde olduğu gibi yeni yıla temizlenmiş girmeyi, bereket dilemeyi umarak gerçekleştirilir. Yine kozmogoninin temelinde bulunan su, kozmik döngünün yenilendiği bugünde de önemini korur. Bütün bu uygulamaların temelinde ise bolluk ve bereketi sağlama, gelecek yıldan bereket umma, kişisel olarak sağlığa, mutluluğa, baht açıklığına kavuşma yani şifa dileme, kötü ruhlardan ve kötülüklerden korunma ve son olarak da giden kışı kovup gelen bahara teşekkür etmek bulunmaktadır.

Nevruz hakkında en önemli unsurlardan biri de bugüne ait anlatılardır. Nevruz anlatıları bugünün unutulmamasını sağlamış, onu kutsal bir dayanağa dayandırarak halk için öneminin artmasına vesile olmuştur. İran coğrafyasında da çok önemli bir yer teşkil eden Nevruz'un İranlılar arasında anlatıları bulunmaktadır. Nevruz hakkında en önemli anlatı Cemşid'in tahta çıkış anlatısıdır. Efsanaye göre Cengiz Nevruz günü tahta oturmuştur.[94] Ayrıca yine Cemşid'e ve Nevruz'a bağlı başka anlatılar da oluşmuştur. İran padişahı Cemşid günün birinde avlanmaya çıkar ve bir hayvana attığı ok kayaya çarpar. Bu çarpışma sonucu çıkan kıvılcımla çevredeki kuru otlar tutuşup ateş alır. Böylece ilk ateş Cemşid tarafından keşfedilmiş, bugün de Nevruz günü olarak kutlanır.[95] Başka bir anlatıda da Cemşid'in bir araba yaptırdığı ve ilk kez Nevruz'da yaptırdığı bu arabaya bindiği, cinlerin onu taşıdığı söylenir. Halk bu olaya keramet atfedip bugünü bayram ilan etmiştir.[96]

[94] Anlatı için bk: Daimi Cengiz, Nevruz'un Mitolojik Ve Tarihi Kaynakları, Türkiye ve Azerbaycan'da Melo-Poetik Hususiyetleri.
[95] Anlatı için bk: Fatih Köse, Osmanlı Devletinde Nevrûz.
[96] Anlatı için bk: Kabıl Maksedof, Ebu Reyhan El-Beyrûnî ve Nevruz Hakkında.

Bugün ile ilgili başka bir anlatı da Firdevsi'nin Şehnamesinde de yer verdiği Feridun ile Dehhak'ın öyküsüdür. Feridun zalim Dehhak'ı Nevruz günü yenmiştir.[97] Bütün bu anlatılar sonu mutlu biten, kutlama gerektiren anlatılardır. Zalimin tutsak ediliş, hükümdarlık tahtına çıkış gibi olgular yeniden doğuşu, canlanışı çağrıştırmaktadır. Bu nedenle bu anlatılardaki zafer kışın bahara zaferi gibi yorumlanabilir. Yine İran mitolojisindeki bir anlatıya göre "Norûz" bir delikanlıdır ve "Elahe" adındaki genç kıza âşıktır ama birbirlerine kavuşamazlar. Norûz, Elahe ile birgün karşılaşmak umuduyla sokak sokak gezerve zamanla yaşlanır. İnsanlar ona "Norûz Amca" der ve bu kişi baharın müjdecisi olur. Yanında dolaşan arkadaşı Pirûz ise, bir efsaneye göre baharın gelişi ile yeniden dirilen doğanın uyanışını simgeler. Nevruz'un insanlaştırıldığı anlatılara Anadolu'da da rastlanacaktır. Bu anlatıda sevdiği ile kavuşamayan Nevruz kışı yaşar ama içindeki bahar umudu ile sokak sokak dolaşır ve onun umudu insanlara müjde verir.

Nevruz günü hakkında bir diğer önemli anlatılar da Kürt halkı arasında anlatılır. Buna göre Dehhak'ı öldüren Feridun değil Demirci Kawa'dır.[98] Dehhaktan kurtulup özgürlüğe kavuşan halk dağda ateş yakar, kutlamalar yapar. İşte bu Nevruz ateşidir. Yezidiler ve Zerdüştler arasında anlatılan anlatılara göre ise Zerdüşt bugün doğmuş, Hürmüz insanı bugünde yaratmış ve bugünde gerçekleştirilen Ahriman ile Hürmüz'ün mücadelesinde savaşı Hürmüz kazanmış böylece tabiat yeşillenmiş ve bereket gelmiştir. Anlatılarda ortak unsurlar göze çarpar.[99] Bu efsaneler genel itibariyle kutsal birinin doğuşu, kutsal kişinin tahta çıkışı, kutsal ateşin bulunuşu ve iyi-kötü arasındaki savaş olarak sıralanabilir. Bunların hepsi bugüne kutsiyet atfetmenin yanında kış-yaz, ölüm-doğum, kıtlık-bereket gibi ikilikler arasında yaşanan savaşta baharın galip gelmesini de sembolize eder.

Anadolu'da Nevruz'a ilişkin anlatılan anlatıları da çeşitli başlıklar altında gruplandırmak mümkündür:

[97] Anlatı için bk: Daimi Cengiz, Nevruz'un Mitolojik Ve Tarihi Kaynakları, Türkiye Ve Azerbaycan'da Melo-Poetik Hususiyetleri.
[98] Anlatı için bk: Daimi Cengiz, Nevruz'un Mitolojik Ve Tarihi Kaynakları, Türkiye Ve Azerbaycan'da Melo-Poetik Hususiyetleri/ Ömer Kırmızı, Şanlıurfa Efsanelerinin İcra Bağlamı Ve İşlevleri / İsmail Onarlı, Nevruz Bayramı.
[99] Anlatılar için bk: Mustafa Aksoy, Kültür sosyolojisi açısından Nevruz kavramı/ Aynur Koçak, Mitlerle Varoluş / FatihKöse, Osmanlı Devletinde Nevrûz.

5.3.2.8.1. Kozmogoni ile İlgili Anlatılar

Nevruz günü kozmogoni ile bağdaştırılarak Dünya'nın ve insanın yaratılışının gerçekleştiği gün olarak kabul görür. Ayrıca Allah yıldızları yaratmış ve bugünde bütün yıldızlara ait oldukları feleklere yerleşmelerini emretmiştir. Yaratım ile ilgili bu inançların Nevruz gününe bağlanması tesadüf değildir. Gece ve gündüz süresinin eşit olduğu bugün ayrıca baharın da başladığı gün kabul edilir. Dünyanın her sene yenilenmesi ve kozmogoninin tekrarının bugünde gerçekleştiği düşünceleri bu anlatılarla uyumludur.

5.3.2.8.2. Türklerle İlgili Anlatılar

Nevruz ile ilgili en yaygın anlatı "Ergenekon Destanı"dır. Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türki isimli eserinden yola çıkarak destanın özetini vermek mümkündür. Türk halkının dirilişini anlatan Ergenekon Destanı, İlhan'ın oğlu Kıyan ve yeğeni Nokuz etrafında şekillenir. Kıyan ile Nokuz aynı yıl evlenir ve bir savaş sonrası eşleriyle birlikte kaçarlar. Daha önce ordularını kurdukları yere yerleşirler ve burada hayvanları evcilleştirirler. Ancak, kendilerini güvende hissetmezler, güvenli bir yer arayışına girerler ve dağlar arasında, bir yer bulup yerleşmeye karar verirler. Zorlu yolculuklar sonunda, engin bir ülkeye ulaşırlar. Ergenekon adını verdikleri bu yer, nehirler, meyveler, çayırlar ve hayvanların bol olduğu verimli bir topraktır. Dört yüz yıl boyunca burada yaşayan hal çoğalır ve alanın yetersiz hale gelmesiyle başka yere gitme kararı alır. Yıllar boyunca başka yer görmedikleri için, atalarının anlattığı güzel memleketleri aramaya karar verirler. Çıkış bulunmayan bu yerden ayrılmak için, bir demirci, demir cevherini eriterek bir yol yapmayı önerir. Halk, dağı odun ve kömürle yakarak demiri eritir ve böylece bir geçit açılır. Börtaçina liderliğindeki halk, öz yurtlarına döner, düşmanlarından geri alır ve intikamlarını alır. Özgürlüklerine kavuştukları günü ve saati büyük bir önemle kutlarlar, her yıl Ergenekon'dan çıktıkları günü, "Zindandan çıkıp ata yurduna geldikleri gün" olarak adlandırırlar. Bu kutsal günü yıllık kutlamalarla anarlar.[100]

Özeti verilen Ergenekon Destanı Göktürklere ait bir Türk destanıdır ancak zamanla Moğollar, kendi meşruiyetlerini sağlamak ve hüküm sürdükleri bölgedeki Türk nüfusunu kontrol altında tutabilmek için bu efsaneyi Moğol kültürüne uyarlamışlardır. Bu anlatıya göre Ergenekon'dan çıkılan bugün sonraları Nevruz Bayramı olarak

[100] Anlatı metni için bk: Ek 65.

kutlanmaya başlamıştır. Destanın kahramanları olan Kıyan ve Nokuz anlatıda yeniden doğuşu başlatacak kişilerdir. Bu iki kahraman güvenli yer arayışına girerler ve bir mücadeleye girerek yer değiştirirler. Bu yer değiştirme de yeniden yaratımın bir parçasıdır. Güvenli yer olarak dağı seçen halk buraya yerleşir. Koruyuculuğu ile anne rahmini andıran dağ sembolik olarak kozmik modelin eksenidir (Ögel, 2014, s.227). Dağda gök ve yer birleşerek "axis mundi" oluşur (Eliade, 1994, s.26). Bu açıdan dağlar, eski Türklerin kutsal merkez inanışını şekillendirmekte ve devlete ait merkez olarak işlev görmektedir. Dağ, aynı zamanda öteki âleme açılan kapı görevindedir (Bayat, 2021, s.219). Bütün bu özellikler daha kutsiyet katar ve yeniden doğuşun oluşması için mükemmel bir ortam oluşturur. Ayrıca Eliade'nin (2022, s.405) ifadesine göre dağlar, olağanüstü bir yaratılış mekânıdır, çünkü tüm gerçekliğin ve dolayısıyla enerji ve yaşamın kaynağı burada bulunmaktadır. Bu açıdan kozmogoni ile dağlar da yakından ilişkilidir. Kozmogoninin yinelendiği Nevruz gününün anlatısının da ana mekânının dağ olması bu açıdan tesadüf değildir. Böylece Nokuz ve Kıyan, evrenin tamamının doğduğu "Merkez"e adım atarak, zamanı ve yaratılışı aşmış ve evrenin doğumundan önceki zamansız ve mekânsız anı deneyimlemiştir (Eliade, 2022, s.405). Halk dağlar arasında kurdukları bu yeni yaşam alanı ile "in illo tempore"ye dönerek yaratılışı döngüsel açıdan tekrarlamışlardır.

Savaştan yani kaostan kaçan halkın cennet gibi tasvir edilen Ergenekon'a sığınışları onların kosmosa geçtiklerini gösterir. Bu da kıştan bahara geçmek gibi düşünülebilir. Böylece anlatıdaki ilk kosmos kurulmuş olur. Ama zamanla bu dağ onlar için yetersiz kalır ve yeni bir kaosa girerler. Yine kış gelir ve halk baharı aramak için bir çıkış yolu düşünür. Dağdan yani anne karnından çıkmaya çalışan halk, yeniden doğuşu tekrar kuracaktır. Bu yenilenmeyi sağlamak için ilham olan kişi ise bir demircidir. Demiri eritip dağı delmeyi teklif eder. Demirci motifi, mitolojilerde önemli bir yer taşımaktadır. Göksel tanrıların birçoğunun yardımcıları mitolojik demircilerdir (Cengiz, 2021, s.893). Bu açıdan demirci ile ilahi güç arasında bağlantı kurulabilir. Ayrıca demirci ve şaman ile özdeş sayılır, bu da demirciye kutsiyet kazandırır. Ateşin efendisi olan demirci toprak kültürü için gerekli olan aletleri bulan kişi olduğu için "uygarlaştırıcı kahraman" olarak nitelendirilir. Bu özelliği ile tanrısal yaratıma katkı sağlayan biridir (Eliade, 2020, s.85-100). Bu yaratım gücü sayesinde anlatıda kaostan kosmosa, kıştan bahara geçişi getiren ikinci kahraman olarak sayılabilir. Dağdan çıkmak için halkın yaktığı ateş ile Nevruz uygulamalarındaki ateş arasında da bağ

kurulabilir. Bu kutsal ateş sayesinde halk dağdan kurtulur ve bugünü "kurtuluş günü" kabul eder. İşte yeniden doğuşun sağlandığı, doğanın dirildiği, kosmosun haki olduğu bugün Nevruz günü olarak asırlarca kutlanır.

Nevruz'un Türk tarihi ile ilişkilendirildiği başka anlatılar da mevcuttur. Bugün aynı zamanda Mete Han'ın tahta çıkış târihi olarak kabul edilir. İran anlatılarında da görülen tahta çıkış motifi yeni bir düzenin, devletin kuruluşunu ve dolayısıyla kosmosun sağlanmasını temsil eder. Bugünle ilgili son anlatı ise Hacı Bektâş-ı Velî'nin Anadolu'ya geldiği günün Nevruz Bayramı olarak kutlanmasıdır (Sarıkaya, 2020, s.138). Anadolu'nun manevi mimarı olan Hacı Bektaş Osmanlı'nın kuruluşunda ve Anadolu'nu Türkleşmesinde oldukça etkilidir. Anadolu'da sağladığı birlik ve beraberlik de tıpkı tahta çıkış gibi kosmosun temsili sayılabilir. Bu açıdan anlatılar ile düzenin sağlanması, yeniden doğuşun gerçekleşmesi ve baharın gelişi arasında bağlantı kurmak mümkün olur.

5.3.2.8.3. Nevruz'un İnsan veya Hayvan Olarak Tarif Edildiği Anlatılar

Nevruz anlatılarının bazılarında Nevruz'un kişileştirildiğini görmekteyiz. İlk olarak bir anlatıda Nevruz kötü bir kişi olarak gösterilir. Her yıl ölen bu kişinin ölümü ve dolayısıyla halkın zulümden kurtuluşu insanlar arasında bayram olarak kabul edilmiştir.[101] Kötülükten kurtulan halkın berekete, bahara, mutluluğa kavuşması bugünün anlam ve önemi ile bağdaşır. Başka bir anlatıda ise "Sultan Nevrûz" adlı yoksulları koruyan iyi bir kişiden bugünün miras kaldığı söylenir. Nevruz halkın sevdiği bu kişinin doğum günü olarak kutlanır (Cenikoğlu, 2003, s.5). Diğer anlatıdaki zalimin ölümünün kutlanması bu anlatıda iyi bir kişinin doğumunun kutlanması ile yer değiştirir.

Yine Nevruz'un insan olarak düşünüldüğü başka bir anlatıda ise Kazak, Sozak ve Nevruz adlı üç kardeşten bahsedilir. Nevruz'un çocuğu olmaz. Ölürken kardeşlerine çocuğunun olmadığı için adının yok olmasından korktuğunu, bunu engellemek için ölüm yıl dönümlerinde onun adına hayır vermelerini vasiyet eder. Ölümünden sonra vasiyeti gerçekleştiren kardeşleri sayesinde bugün hayır verme töreni olarak kutlanmaya devam eder.[102] Anlatıda karşımıza çıkan çocuksuzluk motifi kışın kuraklığı ile ilişkilendirilebilir. Bunun yanında bu bereketsizliği berekete yani hayır

[101] Anlatı metni için bk: Ek 66.
[102] Anlatı metni için bk: Ek 67.

vermeye dönüştürmek ise baharın hediyeleriyle açıklanabilir. Böylece anlatıda kıştan bahara geçiş sembolik olarak gerçekleşir. Bir diğer anlatıda Nevruz bir kadındır. Türklerin atası olan "Türk baba"nın "Nurnevruz" isimli bir kadınla evlendiği bugün, Nevruz günü olarak kutlanmıştır.[103] Bu anlatı aslında bir köken anlatısıdır. Türk ırkının kökenini "Türk Baba" ve "Nurnevruz Anne"ye bağlayan anlatı bir ırkın doğuş öyküsünü göz önüne serer. Bu doğuş bahsedilen iki kişinin evlenmesi ile olmuştur. Aslında kutlanan özü itibariyle evlilik değil Türk ulusunun oluşumudur.

Nevruz hakkında anlatılan başka iki anlatıda ise Nevruz'un kuş donuna giren kızlar olduğuna inanılır. "Sultan Navrız" isimli bu kız Nevruz gecesi gökte ayaklarındaki halhalları sallayıp gergef işleyerek göç eder.[104] Benzer bir başka anlatıda ise "Nevruz" isimli canlı, Nevruz gecesi gökyüzünde uçan güzel bir leylek kız olarak tarif edilir (Demir, 2003b, s.20). Kuşların göçü baharın müjdecisidir ayrıca kuş donuna girmek kişinin özgürlüğünü ifade eder. Baharı müjdeleyen bu kuş donuna girmiş kızlar ile Nevruz töreni ilişkilendirilir. İncelenecek son anlatıya göre ise Nevruz günü "Guguk" ile "Haguk" adında iki dişi kuş ile ilgilidir. Bu kuşlar kardeştir. Annelerinin bedduası üzerine ayrı düşen bu kuşlar Nevruz günü birleşir.[105] Böylece bu birleşme baharı getirir. Hıdır ve Ellez anlatılarına oldukça benzeyen bu anlatıda yine yeryüzü ile gökyüzü arasındaki iletişimi sağlayan kuş motifinin kullanılması ilahi güçten insanlara ve doğaya gelen bir yardım olarak da algılanabilir. Kuşların getirdiği bu sevinçli haber ve kavuşma ilahi gücün baharı hediye edişidir.

5.3.2.8.4. İslam Dini ile İlgili Anlatılar

İslamiyet öncesinde de Türkler arasında farklı isimlerle kutlandığı bilinen Nevruz'a, İslamın kabulü ile İslami ögeler eklenmiştir. Bu İslami ögelere anlatılarda da rastlanır. Böylece Nevruz'a kutsallık katılmış, dinle ilişkilendirilmiştir. Anlatılara göre Nevruz Allah'ın insandan kendisinin rab olduğuna dair söz aldığı (Celepoğlu, 2020, s.59), Hz. Âdem'in yaratıldığı çamurun yoğrulduğu, cennetten çıkılarak yeryüzünün farklı bölgelerine indirilen Hz. Âdem ile Havva'nın tövbelerinin kabul edilip Arafat'ta ilk buluşmasının gerçekleştiği (Çay, 1985, s.6), Hz. Nuh'un gemisinin karaya ulaştığı ve halkın kurtulduğu (Boratav, 2020, s.249), Hz. İbrahim'in putları kırdığı (Ayan, 2008, s.227), Hz. Yusuf'u kuyudan çıktığı ve Hz. Musa'nın asasıyla Kızıldeniz'i ikiye

[103] Anlatı metni için bk: Ek 68.
[104] Anlatı metni için bk: Ek 69.
[105] Anlatı metni için bk: Ek 70.

yararak halkını kurtardığı gündür. Ayrıca bugün Süleyman peygamberin tahta çıkışı ile de ilişkilendirilir. Anlatılana göre Hz. Süleyman entrikalar sonucu sihirli yüzüğünü ve tahtını kaybeder. Bu durumu anlayan veziri sayesinde yüzüğüne ve tahtına geri kavuşur. İşte bugün Nevruz olarak kutlanır.

Bunun yanında Nevruz günü, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulduğu (Çay, 1985, s.6-7), Hz. Muhammed'in peygamberliğinin duyurulduğu (Celepoğlu, 2020, s.59), Hz. Muhammed'e peygamberlik hil'atının giydirildigi (Islah, 2012, s.137) ve Hz. Peygamber'in Mekke'yi fethedip Kâbe'deki putları kırdığı (Önal, 2006, s.30) gündür. Bütün bu anlatılar Aşure Günü için anlatılan anlatılarla oldukça benzerlik gösterir. Bu kutsal olayların Nevruz'la ilişkilendirilmesi bugüne kutsallık katmak, unutulmamasını, halkın zihnine kazınmasını başarabilmek ve sevinç günü olarak kutlanmasına devam edilmesini sağlamak içindir.

5.3.2.8.5. Hz. Ali ile İlgili Anlatılar

Nevruz günü Alevi-Bektaşilerce de çok önemli bir yer taşımaktadır. Bu nedenle bugüne ait anlatıları Hz. Ali etrafında şekillendirmişlerdir. Anlatılara göre Nevruz günü Hz. Ali'nin doğduğu gün olarak kabul edilir. Fatıma bint Esed Nevruz günü Hz. Ali'yi Kabe'de doğurur. Sonrasında Hz. Muhammed onu yıkayıp adını verir.[106] Bunun dışında bugün Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın evlendiği, (Celepoğlu, 2020, s.59), Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in doğduğu (Tek, 2019, s.151), Hz. Ali'nin Gadîr-i Hum'da Hz. Peygamber tarafından veli ve vasi ilan edildiği (Sarıkaya, 2020, s.138), Ali'nin halife olduğu (Boratav, 2020, s.249) ve Kerbela'nın yaşandığı gündür. Bütün bu olaylar yine Alevi-Bektaşilik için kutsal olan Hz. Ali'nin kutsiyetinin bugüne kutsallık katması için anlatılmıştır.

Genel olarak diğer anlatılar gibi kutsal kişinin doğumu, evlenişi, hükümdarlığı eline alışı gibi önemli dönüm noktalarıyla ilişkilendirilen bugün, nasıl bu kutsal kişi için eşik günü ise halk için de baharın gelişi sonucu yaşanan eşik zamanının sembollerini taşır. Ayrıca anlatılara göre Nevruz günü dargın olanların barışması için Hz. Ali tarafından ilân edilen bir bayramdır (Cenikoğlu, 2003, s.5). Bir başka anlatıda ise Hz. Ali'nin doğduğu günde Nevrûz isminde öksüz bir çocuğun boyalı bir yumurtayı hediye

[106] Anlatı metni için bk: Ek 71-72-73.

olarak vermesi nedeniyle kutlanılan bir gün (Makas, 1987, s.83) olduğu ifade edilir. Nevruz ve yumurta ilişkisi bu anlatı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Nevruz ile ilgili bahsedilen anlatılarda zindandan (dağdan) kurtuluş, kutsal kişinin gerçekleştirdiği kutsal olaylar, hükümdarlığa kavuşması veya doğumu gibi çeşitli metaforlar kulanılarak baharın gelişi, kışın kovuluşu, berekete kavuşma anlatılmaya çalışılmış, kaos durumundan kosmosa geçilmesi sağlanmıştır. Bu anlatılar ile Nevruz, bahar bayramı olmasının yanında yine özünde kış-bahar savaşının olduğu farklı farklı olaylarla da ilişkilendirilmeye çalışılmış, böylece hafızalara kazınmıştır.

5.3.2.9. Gâvur Küfrü (21 Mart- 6 Mayıs)

Gâvur Küfrü törenleri, Hristiyanlar ile Müslümanların bir arada yaşadığı zamanlardan kalma, Hristiyanların Paskalya Bayramı zamanı Müslümanlar tarafından yapılan uygulamalardır. Paskalya Bayramı Türkler için küfür olarak algılanır, bu nedenle birtakım tedbirler alınır (Önal, 2003, s.129). Anadolu'da Afyon, Eskişehir, Manisa, Muğla ve Kütahya'da kutlandığı bilinen bu bahar bayramı "Gâvurun Küfrü", "Kızıl Yumurta Bayramı", "Gâvur Bayramı", "Küfür Akşamı", "Betnem", "Betlem", "Hasır Küfrü" gibi çeşitli adlarla anılmaktadır.

Bu bayramda birtakım ritüeller uygulandığı görülür. Bugünde dikenler takınmak, maniler söylemek, meskun yerlerin etrafına darı dizmek veya kül dökerek kötülüklerden korunmaya çalışmak, kırlarda gezinmek gibi korunma tedbirlerinin yanı sıra, İslâmî bir ritüel olarak hayvanların kulaklarına sûreler okumak gerçekleştirilen uygulamalar arasında sayılabilir (Önal, 1996, s.696-698). Bugüne ait önemli bir uygulama da ateş üzerinden atlamaktır. Gâvur Küfrü'nde yakılan ateşin Anadolu'dan giderken "ateş yakıp, atlaya atlaya giden düşmanları kovmak" anlamında yapılan bir uygulama olduğu da düşünülmektedir. Ayrıca çocuklara vermek üzere yumurtalar kaynatılıp bu yumurtalar kırmızı renk veren ot kökleri ya da soğan kabuğu ile boyanır, çocuklar bu yumurtaları birbirleriyle tokuşturarak eğlenir (Doğlarlıoğlu, 2013, s.231). Bu törenin "Hasır Küfrü" olarak adlandırılmasının nedeni ise o gün çocukların, genç kızların ve kadınların eski hasırları yakıp üstünden atlamalarından ileri gelmektedir. Eski hasırları yakmak, yeni yıl ile evlerin, eski şeylerden arınması, yenilenmesi, tazelenmesi anlamlarına gelir (Boratav, 2020, s.251).

Gâvur Küfrü gününe ait anlatılar da mevcuttur. Anlatıya göre köyün birinde bir Hristiyan yaşar. Cimri, aksi ve kurnaz olan bu adamın fazladan samanı olduğu halde

kimseye vermez. Havalar iyice ısınıp hayvanlar dağa çıkınca adam samanlara ihtiyacı olmadığını düşünüp hepsini dağıtır. Fakat hava birden kötüleşince hayvanlar otlamaya çıkamaz. Köylülerin hayvanları bu adamın verdiği saman sayesinde hayatta kalır ama adamın hayvanları ölür. Bu olaydan sonra adam her zaman küfür eder ve "Sakla samanı gelir zamanı" der.[107] Gâvurun Küfrü günü bir gayrimüslimin pişman olacağı bir şey yapması ve bunun üzerine küfür etmesi ile bağdaştırılır. Anlatıda kötü gösterilen adam, cezasını da çekmiştir.

Bir başka anlatıda ise bir defasında Hristiyanlar paskalya gününün hesaplama yöntemini unuturlar; onlara bunu, bir rivayete göre Müslüman çocuklar başka bir rivayete göre, Fatih'in çağdaş ünlü din adamı Cıbalı öğretir (Boratav, 2020, s.251). Bu anlatıda Gâvur Küfrü günü ile Paskalya günü ilişkilendirilmiştir. Son anlatıya göre ise Gavur Küfrü, köylünün tavuğunu, yumurtası alan ve sıkıntı yaratan gavurların, köylerini mart ayında terk etmesinin ve "gavuru savmış" olmanın anısına yapılan bir şenliktir (Kütahya Valiliği, 2010). Bir zaferin kutlanması ile kışın bahara karşı zaferinin kutlanması ilişkilendirilmiş ve bahar bayramı olarak kutlanan bugün, Müslümanların beraber yaşadıkları gayrimüslimlerle ve onların kutladıkları törenlerle ilişkilendirilmiştir.

5.3.2.10. Mesir Bayramı (15 Nisan)

Manisa'da her yıl 15 Nisan'da kutlanan bu bayram, yaklaşık dört yüz yıldır devam eden bir gelenektir. Günümüzde Nevruz'la ilişkilendirilen Mesir Bayramı'nın kökenleri çok daha eskiye dayandırılır. Bu bayramın temelinin, eski Anadolu inançlarına ve kutlamalarına dayandığı düşünülür. Mesir Bayramı, Dumuzi ve Adonis anlatıları ve bunlara bağlı gerçekleştirilen bahar kutlamaları ile ilişkilendirilir hatta bu şenliklerde de şifa veren macunlar yapılıp tüketildiği düşünülür (Hançerlioğlu, 2000, s.324/ Şar, 1984, s.205). Böylece insanlar baharın gelişini kutlamak için Anadolu'da bu töreni düzenlemişler, tören kapsamında kırk bir çeşit baharattan yapılan, şifa verici, güç arttırıcı, iştah açıcı, sindirimi kolaylaştırıcı, etkileri bulunan mesir macununu yapmışlar ve yemişlerdir.

Anadolu'da hala kutlanmakta olan olan bu bayram kapsamına çeşitli ritüeller de uygulandığı ve inançlar bulunduğu da görülür. Mesir macununu yiyen kişiyi o yıl yılan, akrep gibi hayvanların sokmayacağına, ağır hastaları iyileştireceğine, sağlıklı

[107] Anlatı metni için bk: Ek 74.

olanların o yıl hastalanmayacağına inanılır. Macunu yiyen genç kızlar o yıl içinde evlenir, çocuğu olmayanların çocuğu olur. Macunun sarılı olduğu kâğıt kapı aralarına sıkıştırılırsa, o eve yılan, çıyan gibi zararlı hayvanlar girmez. Mesir Şenliği için hazırlıklar bir hafta öncesinden başlar, yemekler pişirilir. Mesir günü insanlar Sultan Camii önünde toplanarak camiden atılacak macunu beklerler (Oğuz & Aslan, 2020, s.47-48). Minarelerden atılan bu mesir macunları festivalin en önemli uygulamalarındandır.

Mesir Bayramı ile ilgili anlatılan hikâyeler de mevcuttur. Anlatıya göre Sultan Camii'ni yaptıran Hafta Sultan hastalanır ve hiç kimse derdine derman bulamaz. Bunun üzerine Merkez Efendi onun için bir macun hazırlar ve Hafsa Sultan bu macun sayesinde şifa bulur. Bu olaydan sonra mesir macununun halka dağıtılmasına karar verilir ve o günden sonra da bugün şenlik olarak kutlanır.[108] Bir başka anlatıda ise Merkez Efendi, Sultan Külliyesi'ni çok beğenerek Hafsa Sultan'dan ek olarak bir de darüşşifa yaptırmasını ister. Hafsa Sultan bu isteği kabul eder ama darüşşifada başhekim olarak kalmasını şart koşar. Merkez Efendi göreve başlayınca darüşşifada kırk bir türlü baharattan hazırlattığı macun ile akıl hastalarına şifa olur ve her yıl Nevruz'a denk gelen günde imaret kulelerinden halka bu macunun atılarak macunun şifa verici özelliği kutlanır.[109] Bu anlatıda mesir macunun şifa verici özelliği üzerinde durulmuştur. Şifaya kavuşan ve yeniden doğan Hafsa Sultan veya akıl hastaları baharın yeniden doğuşu ile ilişkilendirilmiş, bugün bahar bayramı olarak kutlanmıştır.

Bugün ile ilgili incelenecek son anlatıya göre ise Manisa'nın Osmanlı idaresine geçmesinden sonra, şehrin ovaya doğru kaydırılması planlandığı görülür. Bu düşünce ile ovada Sultan Külliyesi inşa edilir. Darüşşifanın başhekimi olan Merkez Efendi ise halkı ovada yerleşmeye teşvik etmek için mesir macununu hazırlar ve Nevruz günü Sultan Camii'nin minaresinden halka atılarak dağıtılmasını ister.[110] Bu anlatıda macunun şifa verici özelliği bulunmasa da fetih ile ilişkilendirildiği görülür. Yeniden doğuşu, yenilenişi, zaferi temsil eden fetih olgusu zamanla bahar dönümü ile birleşerek bu bayramın oluşmasına vesile olmuştur.

[108] Anlatı metni için bk: Ek 75.
[109] Anlatı metni için bk: Ek 76.
[110] Anlatı metni için bk: Ek 77.

5.3.2.11. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Halk Takvimi başlığı altında da bahsedildiği üzere yıl, halk arasında 6 Mayıs-8 Kasım arası "Hızır günleri" ve geri kalan zaman da "kasım günleri" adıyla anılmaktadır. Hızır günleri Hıdırellez kutlamaları ile başlatılır. Bir bahar bayramı olan ve yeni yılın ve baharın başlangıcını temsil eden Hıdırellez kutlamalarının kökeninin çok eskiye dayandığı, zamanla İslamiyet etkisiyle Hızır ve İlyas motifi çevresinde şekillendiği düşünülmektedir. Hıdırellez, halk arasında ölümsüzlük sırrına eren ve karada darda kalanlara yardım eden Hızır, denizde darda kalanlara yardım eden İlyas peygamberlerin yılda bir defa bir araya geldiklerine inanılan gündür. Ancak bu beraberlikte, ismi geçmesine rağmen uygulamada İlyas tamamıyla silinerek Hızır ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu bayramda icra edilen bütün merasimler Hızır'la ilgilidir ve İlyas'ın adı genellikle ritüellerde geçmez. Bunun temel sebebi İslam öncesi devirlerde kutlanan yaz bayramlarının ve bayramlar aracılığı ile kültleşen insanüstü varlıkların daha ziyade Hızır'ın şahsiyetine uygun düşmesi ve onunla özdeşleşmesidir (Ocak, 1998, s.313).

Hıdırellez ismi "Hıdır" ve "İlyas'ın halk ağzında birleşerek oluşturduğu bir isimdir. Hızır ise Arapça "hadr" kökünden gelen ve yeşillik anlamına gelen bir kelimedir. "Hızırilyas", "Hızır Günü", "İlkyaz", "Hıdırellez", "Derlez", "Hıdrellez", "İderlez", "Teferrüç", "Hıdır-İlyas", "Delez", "Hızır Bayramı", "Bayram Bayramı", "Eğrice Günü" (Artun, 1990, s.1-23) gibi isimlerle anılan bu bayram daha çok Anadolu'nun Batı kısımları ile Balkan coğrafyasında kutlanmaktadır. Hızır-İlyas kültünün oluşmasında Kur'an-ı Kerim'in El-Kehf suresinde Hz. Musa ve Hızır kıssası, İskender-i Zülkarneyn hikâyesi, Tevrat'ta bir peygamber olarak anılan Elijah (İlye, İlyas) hakkında anlatılan efsane etkili olmuştur (Ocak, 2012, s.43-58). Hıdırellez su ve ağaç kültünün öne çıktığı mevsimlik bayramlardandır. Hızır aslında yeşillik iyesi, İlyas ise su iyesidir ve yeşillik ile suyun kavuştuğu bugün baharın da başlangıcı kabul edilir.

Hızır'ın, Arapların İslam öncesi mitolojilerinde, tabiatın bahar mevsiminde yeniden canlanmasını simgeleyen tanrımsı bir varlık olduğu düşünülür. İslam'la beraber "nebi" (peygamber) statüsü kazandırılan Hızır Aleyhisselam'ın (Boratav, 2020, s.253), nebi olma özelliği tartışılsa da onun "Tanrı'nın yeryüzünde dolaşan güçlü ve yardımsever elçisi" (Günay, 1995, s.3) olduğu inancı halk arasında kabul görür. Aynı zamanda Hızır'ın İslamiyet öncesi dönemde Türklerin yardımcı, koruyucu ve yol gösterici

olarak gördükleri "boz atlı yol iyesi"nin İslamiyet'in kabulüyle beraber form değiştirerek Hızır'a dönmüş olabileceği de düşünülür (Oğuz, 2001, s.116/ Tekin, 1990, s.6). Hızır isminin verilmesi ile ilgili de bir anlatı bulunur. Anlatılanlara göre bir gün, taş üzerinde oturan Hızır, ayağa kalkıp yürümeye başlayınca, oturduğu taş da onunla yürümüş, ayağını bastığı yerlerde çimenler bitmiştir. Bundan dolayı "yeşil" anlamına gelen "Hızır" adını almıştır (Sezen, 1993, s.161).

Kaynaklarda ve halk arasında Hızır'ın görünüşü de tarif edilir. Hızır; beyaz tenli, yumuşak ve kemiksiz elleri olan, aksakallı, çiçeklerden oluşan uzun hırkası, yeşil sarığı ve kırmızı ayakkabıları olan (Sezen, 1992, s.33), genellikle beyaz veya gök rengi elbiseler giyinen, şehadet ve orta parmağının aynı boyda olduğu, sağ el parmaklarının perdeli veya bir parmağının eksik olduğu düşünülen (Kalafat, 2011, s.50/ Çobanoğlu, 1997, s.55) bir kişidir. İnsanlara kimi zaman yaşlı kimi zaman genç biri, kimi zaman ise bir hayvan formunda görünür. İlyas'ın görünüşüyle ilgili de çeşitli rivayetler bulunsa da Hızır gibi ayrıntılı tarif edilmemiştir. Keçi derisinden uzun bir gömlek giyen İlyas, esmer zayıf ve uzun boyludur (Tural, 2004, s.280/ Uraz, 1978, s.8312).

Hızır hakkında savunulan bir başka görüş ise Aya Yorgi ve Hızır-İlyas kültünün benzeşmesidir (Ocak, 2012, s.149-150). Hristiyanlar Hz. İsa'nın dirildiği günü Aya Yorgi bayramı olarak kutlarlar, bu da Hıdırellez ile aynı güne denk gelmektedir. Aya Yorgi dışında Hızır ile benzerliği kurulan bir başka efsanevi şahıs Aziz George (St. George)'tur (İvgin, 2013, s.182-184). Bu üç şahsın kişilik özellikleri, insanlara yardım edişleri, ölümsüz olmaları, görünüşleri ve hayat hikâyelerinde benzerlikler bulunmaktadır. Üçü de bahar ve yeniden doğuş ile ilişkilendirilmiş ve bahar bayramlarının vazgeçilmez karakterleri olmuşlardır.

Hıdırellez bayramı gelmeden önce çeşitli hazırlıklar yapılır. Diğer bahar bayramlarında görüleceği gibi en önemli hazırlıklardan biri temizliktir. Baharı yenilenmiş, temizlenmiş karşılamak isteyen halk; evlerini, kıyafetlerini, bahçelerini temizler. İnsanlar Hıdırellez günü baharı temsil eden Hızır Aleyhisselam'ın evleri ziyaret ettiğine inanıldığı için onu her anlamda temiz karşılamak ister. Bazı bölgelerde "Hızır hakkı için" kurban kesilir, namazlar kılınır, oruçlar tutulur. Hıdırellez günü halk bölgedeki genelde "Hıdırlık" "Hıdırepe", "Hıdırdüzü", "Hıdıryeri" gibi (İvgin, 2013, s.180-181) adlar verilen yeşil alanlara ya da su kenarlarına gider. Bazı bölgelerde bir türbenin etrafında toplanıldığı da görülür. O gün çeşitli eğlenceler düzenlenir, yemekler yenir, hediyeler verilir ve herkes Hızır'ın geleceğine inanır ve ona rastlama

ümidi taşır. Bu nedenle gördükleri kişilere iyilik yaparlar, yardım ederler. Bugün şifa bulmak için kuzu kurban edilir ve yenir, kırlardan toplanan şifalı bitkiler içilir. Ayrıca Mayıs Yedisi ve Kakava bayramlarında da görülen şifa için suya girme uygulamasına Hıdırellez'de de rastlanır.

Yine pek çok bahar bayramında karşımıza çıkan ateşten atlama uygulaması, Hıdırellez günü de uygulanır. Şifa bulacağına, dileklerinin kabul olacağına, kötülüklerden arınacağına inanan insanlar Hıdırellez ateşinden atlar. Yine diğer bahar törenlerinde de görülen gelecek yıl için fal bakma ritüeli uygulanır. Çeşitli aracılarla bakılan bu fal neticesinde gelecek yılın bereketli geçip geçmeyeceği anlaşılmaya çalışılır. Bugün Hızır tarafından dualaların gerçekleştirileceğine inanan halk, dileklerini bir kağıda yazar veya daha çok resmini çizer. Bu kağıtlar gül ağacının dalına asılır. Aynı şekilde dilekleri temsil eden şekiller yapılıp (ev isteyenler taşlardan ev maketi, çocuk isteyenler bezden beşik gibi) gül ağacının altına konur. Gül ağacının seçilmesinin nedeni ise Hızır ve İlyas'ın gül ağacı altında buluşacağına inanılmasıdır. Böylece semboller aracılığı ile istediklerini Hızır'a bildirirler. Ertesi gün bu kağıtlar alınır ve nehir, göl, deniz gibi bir suya atılır. Böylece suyun iletken gücü ve Hızır'ın suların hakimi olduğu inancı ile Hızır'a ulaşacağına inanılır (Ocak, 2012, s.153-161). Bu uygulamalar yöreden yöreye değişiklik gösterebilir. Böylece genel olarak Hıdırellezle ilgili uygulamalar "şifa ve sağlık talebine yönelik", "uğura, bereket ve bolluk talebine yönelik", "mal mülk, mevki ve servet talebine yönelik", "kısmet ve talih açmaya yönelik" olmak üzere sınıflandırılabilir (Ocak, 1998, s.314). Anadolu'da Hıdırellez günü ile ilgili pek çok hikâye anlatılmaktadır. Hıdırellez'e ilişkin bu anlatıları çeşitli başlıklar altında gruplandırmak mümkündür.

5.3.2.11.1. Arkadaş Olarak Hızır ile İlyas

Hızır ile İlyas'ın arkadaş olarak düşünüldüğü birçok anlatı mevcuttur ve bu anlatılarda bazı ortak motifler yer alır. Anlatılarda Hızır ile İlyas'ın birer peygamber ve yakın arkadaş olduğu ve Allah'ın Hızır ve İlyas peygamberi iyilik yapmaları için dünyaya gönderdiğinden bahsedilir. Onlar ölümsüzlük suyundan içmek vesilesiyle ebedi olarak yaşarlar. Hızır karaların, İlyas ise suların koruyucusudur. Hızır ve İlyas Peygamber durmadan seyahat etmek suretiyle çeşitli kılıklara girip insanlara yardım ederler, insanların imdadına yetişirler. Hızır ve İlyas beraber yüksek bir yere çıkarlar, o anda fırtına ve yağmur aniden başlar, bu nedenle Hızır ve İlyas birbirlerinden ayrılırlar ve

birbirlerini kaybederler. Uzun süre birbirlerini ararlar. İnanışa göre Hıdırellez günü Hızır dünyayı dolaşmaya sağdan, İlyas ise dolaşmaya soldan başlar. Dünyayı dolaşırlar ve sohbet etmek için her yıl mayıs ayının altısında kimi anlatıya göre Müslüman topraklarında, kimi anlatıya göre bir su kenarında, ya da bir gül ağacının altında birleşirler. Birleşme esnasında kavuşma sevinci ile sohbet edip hasret giderirler, birbirlerinin başını tıraş edip dua okuyarak ayrılırlar. Hızır ve İlyas'ın buluşması nedeniyle etraf yeşillenir, tabiat canlanır renklenir. İşte bu buluşma gününü anmak için Hıdırellez kutlanır.[111]

Kısaca özetlenen anlatılara göre Hızır ve İlyas tanrı tarafından seçilmiş kutsal kişilerdir. Onlar birbirini tamamlar. Ayrı olduklarında onlar da doğa da eksiktir. Bu ayrı oldukları dönem kış mevsimidir. Suyu ve toprağı temsil eden bu iki şahsın birleşmesi de baharı getirir ve kainat yenilenir. Onlarla birlikte bereket, yeşillik, hayat gelir. Ölümsüz olmaları da doğa ve bahar ile bağdaştırılabilir. Hızır ve İlyas nasıl ölümsüzse doğa da her yıl baharda yeniden doğar.

5.3.2.11.2. Kardeş Olarak Hızır ile İlyas

Bazı anlatılarda Hızır ve İlyas arkadaş olarak değil kardeş olarak tarif edilir. Bu anlatılarda da Hızır ve İlyas'ın tarifi, arkadaş oldukları anlatılarla oldukça benzerlik gösterir. İkisi de ölümsüzdür, biri mağripten diğeri maşrıktan gelir. Allah Hızır peygambere karaları, İlyas peygambere ise denizleri koruma görevini vermiştir. Onlar küçük yaşlarda birbirinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bir anlatıya göre ise bu kardeşler sürekli birbiriyle kavga ettikleri için ayrı yerlerde yaşamak istemişler ve ayrılmışlar. Allah Hızır'ı dünyada bırakır, İlyas'ı ise göğe çıkarır. Zaman geçince iki kardeş olan Hızır ve İlyas birbirlerini çok özlerler. Birbirini görmek için dua ederler ve Allah da dualarına cevap verir, onları mayısın altıncı günü kavuşturur. Anlatılara göre her yerleşim birimlerinin mezarlık ve ziyaret yerlerinde bir araya gelirler. Her ikisi de buluşmaya at ile gelir. Buluştukları zaman atlarını mürver ağacının ya da gül ağacının altına bağlarlar. Hızır ve İlyas buluştukları zaman hasret giderir, birbirlerini tıraş eder, o gece birlikte kalır, birlikte uyurlar. Bu buluşmada tabiat rengârenk olur, bahar gelir. İnsanlar bu kavuşma ve bereket gününü bayram olarak kutlamaya başlar.[112] Bu anlatılarda ise Hızır ve İlyas kardeş olarak görülmüş, yine birbirlerinden

[111] Anlatı metinleri için bk: Ek 78- 79- 80- 81- 82- 83- 84- 85- 86.
[112] Anlatı metinleri için bk: Ek 87- 88- 89- 90- 91- 92- 93- 94- 95.

ayrılmazlıkları vurgulanmıştır. Nasıl Demter kızı Persephone'den ayrı kalınca hüznü doğaya yayılıp bereket kaybolmuşsa Hızır ve İlyas kardeşlerin de ayrı kalması demek doğanın ölmesi olarak anlaşılmıştır. Buluşup kavuştukları gün ise baharı getirirler, o gün tüm doğa ve insanlar için bayram olur.

Bahsedilen anlatılara benzer başka bir anlatıya göre ise Allah dünyayı yaratırken dört peygamberi yaratmış, Hz. İsa gökyüzünün, Hz. İdris cennetin peygamberi olarak gönderilmiş, iki kardeş olan Hızır ve İlyas ise karanın ve denizin peygamberi olmuşlardır. 6 Mayıs günü Hızır ve İlyas buluşur ve bu buluşma yirmi dört saat sürer. Bir kıyıda buluşurlar ve bugünde kâinat bereketlenir.[113] Yine tanrı tarafından görevlendirildikleri düşünen bu iki kardeşe başka bir anlatıda tanrı, insanların nüfuslarını tutma görevi vermiştir. Hızır doğanları, İlyas ise ölenleri kaydeder. Hızır ve İlyas'ın biri güneşin battığı diğeri de güneşin doğduğu yöne doğru giderler ve bu ayrılışın üzerinden bir sene geçtikten sonra 6 Mayıs gününde buluşurlar.[114] Ölen ve doğanları sayma görevi bulunan bu iki kutsal kişi anlatıda ölüm ve doğum ile ilişkilendirilmiş böylece doğanın ölümü ve yeniden doğumu da onların vasıtasıyla olmuştur. Başka bir anlatıya göre ise kardeş olan Hızır ve İlyas, babalarına ölümsüzlük suyunu bulmak istediklerini söyler. Babaları onlara birer tane balık tutmalarını, bu balıkları tavaya koyup tek tarafını kızartmaların ve sonra tavayla birlikte bu suyu aramaya çıkmalarını tavsiye eder. Suyu bulduklarında ise tavada kızartılan balıklar canlanacak ve suya atlayacaktır. İşte bu, ölümsüzlük suyudur. İki kardeş bu tavsiyeye uyarlar ve suyu içip ölümsüz olurlar. Ebedi yaşama kavuşan iki kardeş; biri karada, biri denizde olmak üzere birbirlerinden ayrı kalırlar ve yedi gün süreyle görüşemezler. Bu iki kardeşin buluştukları gün, 6 Mayıs gününe rastlamaktadır.[115]

Benzer bir anlatıda ise Muhiddin isminde ermiş bir kişinin Hızır ve Ellez isminde iki oğlundan bahsedilir. Babaları onların peygamberlik mertebesine ulaştığını anlar ve bundan emin olmak için onları uzağa gönderir, yanlarına da yemek olarak kızarmış balık verir. Bu balıklar nerede canlanıp göle atlarsa oradan geri dönmelerini ister. Hızır ile Ellez üç buçuk gün yürürler. Yemek yiyeceklerken balıklar canlanır ve göle atlar. O günden bu yana her yıl nisan ayının yirmi üçünde karada buluşurlar ve hasret giderirler. İnanışa göre peygamberliklerinin kesinleştiği bu olaydan beri, o gün

[113] Anlatı metni için bk: Ek 96.
[114] Anlatı metni için bk: Ek 97.
[115] Anlatı metni için bk: Ek 98.

Hıdırellez olarak kabul edilmiştir.[116] Bu anlatı Kuran-ı Kerim'de Kehf suresi 60-64. ayetlerde yer alan kıssaya benzemektedir. Kuranda balığın canlanması olayı Hz. Musa'nın başına gelen bir olaydır. Ama Hz. Musa bu anlatılardaki gibi ölümsüzlük suyunu bulmak veya peygamberliğini kanıtlamak için balığın canlanışına şahit olmamıştır. Balığın canlanışı onun aradığı Hızır'ı bulduğuna işarettir. Yine de çok açık bir şekilde görülür ki bahsedilen anlatılar Kuran'daki bu kıssadan etkilenmiştir. Ölü olan balığın hayat bulması ve adeta yeniden doğmasını ise baharla ilişkilendirmek mümkündür. Bugün balığın canlanması ve bunun sevinciyle Hızır ve İlyas'ın her sene buluşarak bugünü hatırlaması metaforik olarak ölü olan doğanın Hıdırellez günü hayat bulmasıyla açıklanabilir. Her iki anlatıda da balık, Hızır ve İlyas'ın aradığı şeye kavuşması ile canlanır. Aslında aradıkları şey de bahar ve berekettir.

Yine Kuran'daki Hz. Musa ve Harun kıssasından etkilendiği görülen başka bir anlatıda ise Hızır değil İlyas anlatının kahramanıdır. İlyas Peygamber, puta tapan İsrailoğullarını doğru yola çağırır fakat halk onu dinlemez ve kovar. Bunun üzerine Hz. İlyas çöllere gider ve kendiyle beraber doğadaki bereketi de götürür. Onun gitmesiyle yeryüzündeki sular kurur, ağaçlar meyve vermez, etraftaki yeşillikler solar. Bunun üzerine pişman olan halk İlyas'ı yeniden çağırır. Onun gelmesiyle doğa da eski bereketine kavuşur. Fakat o gelince yine onu dinlemeyip eski adetlerine geri dönerler ve İlyas tekrar onların arasından ayrılır. Hızır ile buluşurlar ve ölümsüzlük suyundan içerler. İşte bugünden beri Hızır ve İlyas, 6 Mayıs günü bir deniz kıyısında buluşurlar.[117] Kuran'da Araf suresi 148-152. ayetlerde ve Taha suresi 80-97. ayetlerde anlatılan kıssa bu hikâyeye benzerdir. Kıssaya göre Hz. Musa kavminden ayrılıp Allah ile buluşmak için Tur Dağı'na gitmiş ve kavmini kardeşi Harun'a emanet etmiştir. Ancak kavmi puta tapmaya başlamış ve Hz. Harun'u dinlememişler, onu kovmuşlardır. Sonrasında Tur Dağı'ndan geri dönen Hz. Musa insanların halini görüp çok üzülür ve Hz. Harunla beraber halkını terk edip gider. Bu kıssanın bahsedilen anlatı ile benzerlikleri çok açıktır. Anlatıda halkın Hızır'ın kardeşi olan İlyas'ı kovması Kuran'daki kıssada da halkın Hz. Musa'nın kardeşi olan Hz. Harun'u kovmasıyla aynıdır. Böylece Kuran'da anlatılan Musa, anlatılarda Hızır'a; Harun ise İlyas'a dönüşmüştür. Bereket timsali olan Hızır ile İlyas'ın bulundukları yeri terk etmeleri ile kış yaşanmış, geri dönmeleri ile ise bahar gelmiştir. İkinci defa terk edişleri ile ise yine

[116] Anlatı metni için bk: Ek 99.
[117] Anlatı metni için bk: Ek 100.

bereket yok olur, kış gelir. Böylece bu hal bir döngü gibi işler. İlyas ile Hızır'ın buluşup ölümsüzlük suyunu içtikleri gün ise baharın gelişi kutlanır.

Hızır ile İlyas'ın kardeş olarak anlatıldığı bir başka anlatıda ise bir anne iki çocuğu ile birlikte bir nehirden geçmek ister. Anne ilk önce çocuğun birini alır ve karşıya geçirir, diğer çocuğu da almak için karşıya geçmek ister fakat geçerken dengesini kaybeder ve düşüp boğulur. Böylece çocuklar farklı tarafta kalır ve çaresizlikle birbirlerine kavuşmak için çabalarlar. Uğraşlar sonucu 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gecenin sabahında bu çocuklar kavuşurlar. Bu sebeple her yıl 6 Mayıs, Hızır ve İlyas'ın buluştuğu gün olarak kabul edilir ve yine bugün baharın müjdecisi olarak görülür.[118]

Benzer bir diğer anlatıda ise kardeş olan Hızır ve İlyas yılda bir kez aynı yerde 6 Mayıs'ta bir araya gelirler. Yine bir buluşma gününde İlyas, Hızır ile buluşmak için gökten bir suyun kenarına iner ve o anda ayağı kayıp suya düşer. Suda boğulmak üzereyken İlyas'ın yardımına Hızır yetişir ve onu kurtarır. Bu kurtulma her yıl bayram olarak kutlanmaya başlanır. İnsanlar da bu sevince katılarak o güne "Hıdırellez" adını vererek her yıl o günü bayram olarak kutlarlar.[119] Bu iki anlatıda da suya düşme motifi bulunur. Suya batma simgesi Eliade'nin (2022, s.22) de ifadesiyle ölümü ve sonrasında yeniden doğuşu ifade eder. Suya batan kişi temizlenir, geçmişinden kurtulur ve arınır. Yani tam anlamıyla yeniden doğar. Bu nedenle bahar törenlerindeki ritüellerde ve takvime bağlı bahar anlatılarında su simgesinin önemi büyüktür.

Başka bir anlatıda ise karşımıza ejderha motifi çıkar. Anlatıya göre Allah, dünyayı yaratıktan sonra ortaya büyük bir ejderha çıkmış, tüm suları içmiş ve dünya susuzluk çekmeye başlamıştır. Yine bu ejderha her gün halk arasından birer kızı kaçırır. Günün birinde iki kardeş olan Hızır ve İlyas dünyayı dolaşırken bir çeşme yanında güzel bir kıza rastlarlar. Kız ağlayarak ejderhanın onu alacağını anlatır. İki kardeş kızı kurtarmaya karar verirler ve ejderha ile yaptıkları savaş sonucu ejderhanın altı başını keserler fakat yedinci başını kesemezler, sadece yaralayabilirler. Ejderha ellerinden kaçar. Hızır ve İlyas ejderhanın peşinden giderler. Bir pınarın yanına varırlar. Pınarın içi ejderhanın kaçırdığı kızlarla doludur. Kızları pınardan çıkarmaları üç gün üç gece sürer. Son kızı mayısın altıncı gününün sabahı çıkarırlar. Böylece çeşme ve kaynaklardan tekrar su akmaya başlar. İşte bu olay sonrasında halk her sene o günü su

[118] Anlatı metni için bk: Ek 101.
[119] Anlatı metni için bk: Ek 102.

kenarında kutlar ve kızların kurtuluşu için kuzu keser.[120] Dede Korkut anlatılarında "Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü boy"da, "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy"da, birçok farklı halk hikâyesinde ve efsanelerde bu anlatıya benzer hikâyeler mevcuttur. İnsanlara kötülük yapan ejderhanın bir kahraman tarafından öldürülmesi ve halkın kurtulması sevinçle karşılanmış ve bugünü bayram saymışlardır. İncelenen diğer anlatılardan farklı olan bu anlatıda mitolojik ögelerin daha yoğun olarak kullanıldığı görülür. Bu anlatıda iki kardeşin kavuşması değil halkın ve kızların felaketten kurtulması baharı ve sevinci getirirken halkın kaybolan sularına kavuşması da başka bir mutluluk nedeni olur. Bütün bu anlatılarda farklı ayrıntılar bulunsa da özü itibariyle Hıdırellez günü, iki kardeş olarak görülen Hızır ve İlyas'ın buluştuğu ve beraberlerinde yeniden doğuşu ve baharı getirdikleri günün sevinci olarak kutlanır.

5.3.2.11.3. Sevgili Olarak Hızır ile İlyas

Anadolu'da Hıdırellez hakkında anlatılan kimi hikâyelerde ise Hızır ve Ellez iki sevgili olarak görülür. Hızır erkek, Ellez kız olarak kabul edilir. Anlatılarda İlyas değil de özellikle bu karaktere Ellez denmesi İlyas isminin erilliğini ortadan kaldırmak içindir. Birbirlerini çok seven bu iki genç ayrılmak zorunda kalırlar. 6 Mayıs'ta bir tesadüf ile çayır veya çimenlik bir yerde ya da gül ağacının altında kavuşurlar. Bir anlatıya göre bugün evlenirler.[121] Başka bir anlatıda ise onlar kavuşurlar ve bu kavuşmanın sevinci ile orada ölürler.[122] Diğer bir diğer anlatıda ise zaten birbirine kavuşmadan ölmüşlerdir ama öldükten sonra her yıl aynı tarihte buluşup bir günlüğüne kavuşurlar.[123] Daha önceki anlatılarda arkadaş veya kardeş olarak görülen Hızır ve İlyas bu anlatılarda iki sevgiliye dönüştürülerek Hıdırellez hikâyesine farklı bir bakış açısı kazandırılmış, birbirine âşık olan ve ayrılmak zorunda kalan bu iki kişinin öyküsü anlatılmıştır.

Başka bir anlatıda ise olay daha öyküleştirilerek anlatılmış, Türk masallarındaki motifler anlatıya girmiştir. Anlatıya göre zamanın birinde Hızır isimli bir çoban Ellez isimli bir paşa kızına âşık olur. Ancak paşa, kızının bir çobanla beraber olmasına izin vermez. Hızır ve Ellez bir gece beraber kaçarlar ancak çok geçmeden askerler tarafından yakalanırlar ve saklandıkları yeri askerler ateşe verir. Hızır ve Ellez

[120] Anlatı metni için bk: Ek 103.
[121] Anlatı metni için bk: Ek 104.
[122] Anlatı metni için bk: Ek 105.
[123] Anlatı metni için bk: Ek 106.

birbirine sarılır ve çaresiz durumda ne yapacaklarını bilemezler. Bu anda bilinmez bir ses ateşe basıp geçmelerini söyler. Böylece Hızır ve Ellez askerlerden kurtulsa da bir daha birbirlerine dokunamazlar ve ayrılmak zorunda kalırlar. Yıllar sonra kızının hasretine dayanamayan paşa onları affeder ve bir kez olsun kızını görmek için dua eder. Duanın neticesinde Hızır ve Ellez paşanın yanında belirir ve hem kız babasına hem de iki âşık birbirine kavuşmuş olur. Bugün törenlerle kutlanır.[124] Padişah, paşa gibi motiflerin girdiği bu anlatılar halk hikâyelerine yaklaşmış, evlenilmesine izin verilmeyen iki sevgilinin kaçması ve sonrasında baba izni olmadığı için bir nevi lanetlenmeleri ve sonrasında af ile bu lanetin kalkıp kavuşmaları konu edilmiştir. Bahsedilen bütün bu anlatılarda genel itibariyle Hıdırellez günü, bu iki aşığın kavuşmasının sevinci ile ilişkilendirilmiş, bu kavuşma ve yaşadıkları mutluluk da halka bahar olarak hediye edilmiştir.

5.3.2.11.4. Ermiş Bir Kişi Olarak Hızır

Kimi anlatılarda İlyas önemini yitirmiştir ve anlatılarda görülmemektedir. Hızır, ermiş bir kişi olarak anlatılmıştır. Zamanın birinde Hızır, bir ağanın evinde kâhya olarak çalışmaktadır. Bir gün evin beyi hacca gider. Evin hanımı ise hamurlu bir yemek yapar ve aklına kocasının bu yemeği çok sevdiği gelir, hüzünlenir. Bu durumu gören Hızır hamuru alıp hacca evin beyine birkaç saat içinde götürüp geri gelir. O zamanın şartlarında bu kadar hızlı gidip gelmesi imkânsızdır ve evin hanımı ona inanmaz. Aylar sonra hacdan gelen evin beyi kâhyanın ona bu hamuru getirdiğini doğrular ve kâhyanın ulu bir kimse olduğu anlaşılır. Evin hanımı ve beyi Hızır'ı ararlar fakat onu bulamazlar. Hızır çoktan gitmiştir. Hızır'ın kutsal bir kişi olduğu düşünülür ve her sene onu anmak için törenler düzenlenir.[125] Bu anlatıda görülen tayyi mekân motifi evliya menkıbelerinde sıkça görülen bir motiftir. Önceki anlatılarda mitolojik metinlerdeki ve halk hikâyelerindeki motifleri barındıran Hıdırellez hikâyeleri, burada İslami bir hale bürünerek evliya menkıbelerindeki motifleri içermiştir. Hıdırellez kutlaması bu anlatıya göre bir buluşma veya kavuşmanın sevinci olarak değil Hızır'ın ulu bir kimse olması ve onun anılması için düzenlenir.

İncelenecek son anlatıda ise bir köyde ailesiyle yaşayan ve çok fakir olan Hıdır aynı zamanda oldukça misafirperver ve yardımsever bir kişidir. Hıdır'ın ailesi yoksulluktan

[124] Anlatı metni için bk: Ek 107- 108- 109.
[125] Anlatı metni için bk: Ek 110.

kurtulmak için sürekli dua eder ve günün birinde duaları kabul olur. Hz. Hızır bu aileyi imtihan etmek için yanında atlı altı kişi ile birlikte Hıdır'ın evine misafir olarak gelir. Hıdır ve ailesi onlara evde bulunan son yiyecekleri ikram eder, hoş bir şekilde davranırlar ve böylece imtihanı geçerler. Bu olaydan sonra evlerine bereket gelen aile, misafir olarak gelen kişinin Hz. Hızır olduğunu anlar ve bu olayı anmak için her yıl o günü bayram olarak kutlamaya başlar.[126] Özetlenen bu anlatıda ise Hıdırellez bayramı, Hızır Aleyhisselam için değil, aynı ismi taşıyan bir kişinin evine Hızır Aleyhisselam vasıtasıyla bereket geldiği için kutlanır. Kıtlık, sıkıntı, zorluk yaşayan bu ailenin durumu kışı yaşayan doğaya benzetilebilir. Sonrasında Hızır Aleyhisselam'ın verdiği bereket ise baharın gelişi ile açıklanabilir. Böylece bu anlatılarda "ermiş bir kişi" olarak karşımıza çıkan Hızır; İlyas karakterinden kopmuş, İslami bir hale bürünerek yeniden doğuşu ve canlanışı sağlamıştır.

5.3.2.11.5. Hızır ve Hz. Musa

Tespit edilen bir anlatıda ise Hızır ve Hz. Musa arasında geçen bir olay konu edilmiştir. Anlatıya göre Musa Peygamber Allah'a seslenerek bu dünyadaki en akılı kişinin kim olduğunu sorar ve Hıdırbey adında bir çobanın en akıllı kişi olduğu cevabını alır. Onu bulmak için Allah'tan yardım ister ve Allah uçsuz bucaksız bir nehre vardığı zaman elindeki değneği yere saplaması gerektiğini ve değneğin ağaca dönüşeceğini aynı zamanda yanında götüreceği torbadaki balıkların canlanıp nehre atlayacağını söyler. Bunun üzerine Musa bir balıkçı ile karşılaşır ve balıkçı, yaptığı şeyleri sorgulamayacağına dair Musa'dan söz alınca ikisi beraber Hızır'ı aramaya başlarlar. Yolda balıkçı denizdeki kayıkları deler. Buna şaşıran Musa bunu neden yaptığını sorar ama verdiği sözü hatırlayıp susar. Sonrasında balıkçı yolda gördüğü ufak bir çocuğu öldürür, Musa yine neden yaptığını sorunca balıkçı susar. En sonda da geldikleri köyde balıkçı bir duvarı karşılıksız tamir eder ve Musa dayanamayıp yine bunu neden yaptığını sorunca balıkçı onun sabredip sözünü tutmadığını söyler ve yaptılarının nedenini açıklar. Ama artık aralarındaki anlaşma bozulmuştur ve Hz. Musa, Hızır Bey'i göremeyecektir. O günden sonra Samandağ'ındaki kayanın olduğu yere insanlar Musa ve Hıdır'ın buluştuğu yer derler. Her yıl 14 Temmuz 'da bu buluşma anını hissetmek isteyen insanlar, bir bayram havasında o günü kutlarlar.[127]

[126] Anlatı metni için bk: Ek 111.
[127] Anlatı metni için bk: Ek 112.

Halk arasında anlatılan bu efsane Kuran'da Kehf suresinde geçen kıssanın neredeyse aynısıdır ve halk arasında ufak değişimlerle anlatılmaya devam etmiştir. Hıdırelllez gününü bu anlatıya bağlayan insanlar, Hızır ve İlyas'ın kavuşmasını anlatan diğer anlatıların aksine burada bugünü Hızır ve Musa'nın kavuşması ile ilişkilendirirler. Kavuşma, mutluluk ve baharın gelmesi birleşmiş ve bu birleşme bahar bayramını oluşturmuştur.

5.3.2.11.6. Hızır ve Padişah

Halk arasında anlatılan bir diğer hikâyede ise Hızır Aleyhisselam döneminde yaşayan iyi kalpli bir padişahtan bahsedilir. Ölümsüzlük suyunu arayan bu padişah, suyun yerini ancak Hızır'ın bildiğini öğrenir ve onu bulur. Beraber yola çıkarlar ve Bingöl'e gelirler. Burada Hızır bir hayvanı öldürür ancak hayvan dirilir ve buradaki suyun ölümsüzlük suyu olduğunu anlarlar. Hızır suyu içer ancak padişah ile yollarını ayırmışlardır. Padişaha haber vermeye giden Hızır tekrar buraya gelince suyun kuruduğunu görür. Padişah suyu içemez ama Hızır ölümsüz olur ve kendisine bahşedilen bu hikmetin bedelini ödemek için her sene ilkbaharda İlyas peygamberle beraber insanların arasına karışır ve onun geldiği bu hafta kutsal kabul edilir.[128] Ölümsüzlük suyu ile ilgili olan bu anlatıda Hıdırellez gününün kutlanması yine Hızır'ın yeryüzüne gelmesi ve gelirken yanında baharı, bolluk ve bereketi getirmesiyle ilişkilendirilmiştir. Ama bu geliş insanlar için sevinç kaynağı olsa da anlatıya göre Hızır'ın ödediği bir bedeldir.

5.3.2.11.7. Veli Olan Dede ve Ninenin Buluşması

Hıdırellez ile ilgili incelenecek son anlatıda ise Hızır ve İlyas motiflerinin tamamen ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Hızır bahsedilen anlatıda veli bir dede, İlyas ise veli bir nine halini almıştır ama isimleri Hızır ve İlyas olarak zikredilmez. İki farklı yatırda yatan bu nine ve dede 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece buluşurlar ve bu nedenle halk, yatırları ziyaret ederek Hıdırellez kutlamasını gerçekleştirir. Özü itibariyle sevgili olan Hızır ve İlyas anlatılarıyla aynı özellikleri gösterir fakat bu isimler anlatıda anonim olarak kalıp veli iki kişi ile özdeşleştirilmiştir.[129]

[128] Anlatı metni için bk: Ek 113.
[129] Anlatı metni için bk: Ek 114.

5.3.2.12. Kakava (6 Mayıs)

"Kakava" ya da "Tencere Bayramı" adıyla anılan bu bayram aslında bahar bayramı olan Hıdırellez ile aynı kaynaktan gelse ve uygulamalarında çeşitli benzerlikler görülse de özellikle anlatılar açısından farklılık taşır. Edirne, Kırklareli tarafında kutlanan ve ilkbaharı karşılamak için yapılan Kakava şenlikleri özellikle bölgedeki Romanlar açısından büyük önem arz eder.

Kakava Şenlikleri, 5 Mayıs akşamı çeribaşının ateşi yakmasıyla başlar. İnsanlar yakılan Kakava ateşinin üzerinden atlar ve kötülüklerden arınmayı, gelecek yılın iyi geçmesini dilerler. Sonrasında müzik çalınır, danslar edilir, yemekler yenerek havanın ısınması, baharın gelişi kutlanır. Kutlamalara 6 Mayıs sabahı da devam edilir. Sabah ezanıyla uyanan halk, törenin yapılacağı Tuncu Nehri'nin kıyısına, "talika" adlı at arabasına binerek gider. Nehir kenarına beyaz gelinlik giyerek gelen kızlar, güneş doğmadan gelinliklerini çıkararak suya atarlar. Böylece kısmetlerinin çok kısa bir zamanda açılıp evleneceklerine inanırlar. Erkekler ise sabahın erken saatlerinde soğuk suya girerler. Tunca Nehri'ne gelen insanlar, söğüt ağacının dallarını koparark bu dallarla köprüyü geçerler. Söğüt ağacının dallarıyla köprünün geçilmesi, bu ağacın bolluk ve bereket getireceğine inanılması sebebiyledir. Bu şenliklerdeki bir diğer uygulama da Hıdırellez ile benzerlik gösteren gül ağacının dibine dileklerini yazma/ çizme uygulamasıdır. Yine gün doğmadan bir kâğıda yazılan dilek akarsuya atılırsa, dileğin o yıl içinde gerçekleşeceğine inanılır (Oğuz & Aslan, 2020, s.114-116). Ayrıca bugünün kahramanı olan ve insanları kötü durumdan kurtaracağına inanılan "Baba Finge (Fingo)" adlı kişinin, nehirden çıkacağına inanılır. Nehir kenarında bu efsanevi kişilik beklenir (Kaleli, 2021, s.240). "Baba Fingo" figürü "Hıdırellez" ile oldukça benzerdir. İkisinin mekânı da su kenarlarıdır, ikisinin temel görevi de insanlara yardım etmek ve dileklerini gerçekleştirmektir.

Baba Fingo ile ilgili anlatıya göre Firavun, Mısır'da yaşayan Kıptî halkı ile birlikte, inanış ve köken bakımından ayrı olan bir kavme karşı zulümler yapmış ve önderlerini nehirde boğdurmuştur. O zamandan beri bu halk, kurtarıcılarını su kenarlarında aramakta, bu ulu kişinin döneceği umuduyla yaşamaktadır. Suda boğdurulduğuna inanılan bu önder "Baba Fingo"dur (Kaleli, 2021, s.239-240). Ancak inanışa göre Baba Fingo ölmemiştir ve Kakava gününde geri dönecektir. Bu anlatı aynı zamanda Kakava şenliklerinin kökenini açıklamak için de kullanılır.

Yine Kakava ve Baba Fingo hakkında anlatılan başka bir anlatı mevcuttur. Anlatıya göre çok eski dönemlerde Romanların lideri sayılan "Baba Fingo" adlı, yiğitliğiyle ve yakışıklılığıyla ünlü bir hükümdarları vardır. Ancak bu hükümdarın şarap ve kadın olmak üzere iki zayıf noktası bulunur ve düşmanları bunu öğrenir. Baba Fingo'yu nehir kenarına götüren düşmanlar onu sarhoş ederler ve nehre atarlar. Bunu öğrenen halk, bütün su kenarlarını dolaşarak hükümdarlarını ararlar ancak bulamazlar. O sırada bir ses gelir ve ses, Baba Fingo'nun bundan sonra yaşamını nehirde sürdüreceğini ve hiçbir zaman ölmeyeceğini söyler.[130] Ölümsüz bir kurtarıcı beklemek hemen hemen bütün mitolojilerde görülen bir durumdur. Bu efsanevi kurtarıcının gelmesinin umulduğu zamanın ise bahar törenleri olması tesadüf değildir. Kış ile baharın savaşında baharın kazandığı ve eşik dönemi sayılabilecek bugün dönümleri aynı zamanda halkın berekete kavuşmalarını sevinçle karşıladıkları dönemdir. Bekledikleri kurtarıcı bu sevinçli dönemde gelecek, bereketleri artacak ve kış- bahar savaşında ebedi zafere kavuşacaklardır.

Kakava bayramı ile ilgili başka bir anlatı ise Osmanlı zamanına bağlanır. Osmanlı döneminde Kırklareli'nde Romanların seçtikleri Çeribaşı Hıdırellez şenliklerini vergi toplama vesilesi yapmıştır. Adına da kendi dillerinde (Kakava-Kakava) anlamında Tencere Bayramı demişlerdir.[131] Böylece Kırklareli bölgesinde kutlanan ve bahar bayramı olan Kakava şenliklerinin temeli atılmıştır. Bu anlatının yakın zamanda geçmesi ve tarihi dayanakları olması anlatının mitolojik yönlerini zayıflatmış, tarihi yönlerinin ağır basmasını sağlamıştır.

Bugüne ait yine tarihi dayanağı olan başka bir anlatıda da Edirne'nin fethi ve Sazlıdere Savaşı zamanına aittir. Anlatıya göre savaşı kazanana Osmanlı askerleri 6 Mayıs günü kanlı elbiselerini Tunca nehrinde yıkamışlardır. Ayrıca Edirne'nin feth edildiği 5 Mayıs günü güneş tutulması yaşanmış, etraf çok karardığı için aydınlatma amaçlı ateşler yakılmıştır.[132] Nehir ve ateş ile ilgili bu iki uygulama daha sonra Kakava törenlerinin de temel uygulamalarından olmuştur. Böylece bugün "Fetih Günü Bayramı" olarak halk tarafından kabul edilmiş ve yıllar boyu kutlanmıştır. Bahsedilen fetih bayramı anlayışı zamanla bahar bayramına dönüşmüştür. Yine bir zaferin söz

[130] Anlatı metni için bk: Ek 115.
[131] Anlatı metni için bk: Ek 116.
[132] Anlatı metni için bk: Ek 117.

konusu olduğu bu anlatıyı tarihi yönünün dışında kış-bahar savaşıyla da ilişkilendirmek mümkündür.

5.3.2.13. Mayıs Yedisi (20 Mayıs)

Mayıs Yedisi daha çok Doğu Karadeniz bölgesinin Ordu, Giresun, Trabzon gibi illerinde kutlanan bir bahar bayramıdır. "Deniz bayramı", "Su bayramı" gibi adların yanında bölgede yaşayan Çepniler için önemli bir gün olduğundan dolayı "Çepni Bayramı" olarak da bilinir. Mayıs Yedisi'nin 20 Mayıs günü kutlanmasını nedeni ise Rumi takvime göre 7 Mayıs'ın miladi takvime göre 20 Mayıs'a denk gelmesindendir.

Bugün uygulanan ritüeller de mevcuttur. Mayıs Yedisi günü halk mutlaka su kenarına gider. Şenlikler kutlanılan bölgeye göre, Ağasar ırmağının denize döküldüğü Beşikdüzü, Giresun'un doğusunda yer alan Aksu Deresi'nin deniz ile kesiştiği yer gibi su kenarlarında yapılır. Görüldüğü gibi bu mekanın dere ile denizin kesiştiği yer olması önemlidir. Bu nokta eşik noktasıdır. Eşik ise geçiş törenlerinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu kesişim yeni yaratımlar sağlanması, eşik zamanının atlanıp huzurlu zamanlara kavuşulması için önemlidir. Bunun yanında su kenarında yedi dalgaya ayak sokulur veya su ısınmışsa yedi dalganın altından geçilir. Isınmamışsa yedi dalganın üzerinden atlanır. Özellikle hastaların şifa bulması, çocuğu olmayanların çocuk sahibi olması, evlenemeyenler kısmetinin açılması için su kenarına gelmeleri önemlidir. Suyun insanda bulunan uğursuzlukları alıp götürdüğü, ağrı ve sızıların bu yedi dalgayla gittiği kabul edilmektedir (Demir, 2012, s.16).

Mayıs Yedisi kutlamalarında ayrıca "sacayaktan geçme" uygulaması görülür. Nevruz ve Hıdırellez'de görülen ateşten atlama ve dilekte bulunma uygulaması bu kutlamada da biraz farklılaşmış şekliyle bulunur. Böylece sacayaktan geçen halk kötülüklerden kurtulduğuna, temizlendiğine, dileklerinin kabul olduğuna inanır. Bir diğer uygulama ise "dereye taş atma" uygulamasıdır. İnsanlar, "derdim, belam denize" diyerek yedi çift, bir tek olmak üzere on beş tane taşı suya atarlar. Aynı zamanda taşlar atılırken dilek de tutulur. Bir diğer uygulama ise "adanın etrafını dolaşmak"tır. İnsanlar, dere kenarında toplanarak motorlarla denize açılırlar. Denize açılan insanlar kötülüklerden ve dertlerinden arınarak bunları suya atmak amacıyla adanın etrafında yedi tur atarlar. Bu ritüelleri gerçekleştiren halk sonrasında çeşitli yarışmalar düzenleyerek, "deve oyunu", "sınırcılar", "bakır düğme", "Arap oyunu", "kalaycı", "iğne", "değirmenci" ve "sirkeci' gibi seyirlik oyunlar oynayarak ve yemek yiyerek eğlenirler (Oğuz &

Aslan, 2020, s.127-130). Bugün her anlamıyla şifalıdır. Mayıs Yedisi gününde yağmur yağması da çok uğurlu sayılır ve yağan bu yağmur, mutlaka insanlar tarafından toplanarak tüketilir. O gece cadıların bereket toplamaya çıkacaklarına inanılır. Bunun için cadılar tarlanın bereketini almasın diye tarlalara diken koyarlar. Yine evlere girmesin diye bacalarda diken bulundururlar (Çelik, 1999, s.455-456). Kısacası temel uygulamaları su vasıtasıyla şifa, kötülüklerden korunma, bereket isteme olan bu bahar bayramı özellikle Doğu Karadeniz bölgesindeki halk tarafından çok önemsenmiş ve şenliklerle kutlanmıştır. Bu bayram hakkındaki anlatılarda da su simgesi görülür. Suyun bu denli önemli olması ise muhtemelen kutlanılan coğrafyanın ikliminden ve coğrafi yapısından kaynaklanmaktadır. Karadeniz bölgesi halkı için çok önemli olan deniz, aynı zamanda halkın çok iyi bildiği ve tanıdığı bir yerdir.

Bugün hakkında çeşitli anlatılar da bulunur. Ele alınacak ilk anlatıda Hızır ve İlyas karakterleri karşımıza çıkar. Hızır ve İlyas peygamberin her yıl Mayıs Yedisi'nde denizin karaya vurduğu yerde buluştuklarına ve hasret giderdiklerine inanılır. Bu nedenle halk deniz ve akarsu kenarlarına gelerek Hızır ve İlyas peygamberi karşılar, onların dualarını alırlar (Eren, 2021, s.293/ Demir, 2012, s.16). Hıdırellez'de ve Kakava şenliğinde de benzer inanca rastlanır. Sudan gelecek kurtarıcının, ilahi kahramanın insanlara yardım etmesi beklenir. Bereket getirecek bu kişinin aslında baharla özdeşleştirildiği görülür. Bereketi getiren, insanların gelişini bekledikleri kişiye kavuşma ile kutladıkları, özü itibariyle bahardır. Bahar kişileştirilerek bir insan kılığına sokulur.

Bugün ile ilgili başka bir anlatı ise Mayıs Yedisi kutlamalarını, geçmişte mayısın yedinci gününde Karadeniz'de kopan bir fırtınaya bağlamıştır. Bu fırtına insanlara çok zarar vermiştir ve insanlar gelecek yıl da bu felaketi yaşamaktan korkarlar. Gelecek yıl bu fırtınanın kopmaması için çeşitli uygulamalarda bulunan halk, uygulamaların neticesinde havanın güzel geçtiğini görür. İlerleyen yıllarda insanlar fırtınanın bir daha yaşanmaması sağlamak ve havanın güzel olmasını kutlamak için kayıklarla denize açılmaya ve çeşitli etkinlikler yapmaya başlarlar.[133] Anlatıya göre kışın ve kuraklığın felaketlerinden kurtulmak isteyen halkın, kış ve baharın savaşında bahara yardımcı olmak amacıyla bereketi getirmek için çeşitli uygulamalarda bulunduğu görülür. Böylece Mayıs Yedisi kutlamaları başlar.

[133] Anlatı metni için bk: Ek 118.

Bugün ile ilgili incelenecek son anlatı da geçmişte Giresun civarında yaşayan Amazonlarla ilgilidir. Anlatıya göre Giresun'un karşısında yer alan küçük bir ada olan Giresun Adası'nda yaşayan Amazonlar, bu bölgenin erkeklerini kaçırıp cinsel ilişkiye girerler ve gebe kaldıktan sonra bu erkekleri ve doğurdukları erkek çocukları öldürürler. Mayıs Yedisi'nde yapılan uygulamalar, yöre kadınlarının erkeklerini Amazonlar'dan korumaya yönelik olarak yaptıkları törenlerin kalıntılarıdır (Oğuz, 2006, s.10). Mayıs Yedisi'nde denize taş atma uygulamasının da buradan geldiği düşünülebilir. Yine kötülük ve iyiliğin savaşını esas alan anlatının metaforik olarak kışın kovuluşunu simgelediği söylenebilir. Anlatılarda ve uygulamalarda en önemli simge olan "su" ise kozmogoni ile ilişkilendirilebilir. Kâinatın var oluşundan itibaren kozmogoniye konu olan inanışlar başta olmak üzere suyun Türk kültür tarihinde mukaddes bir varlık olarak kabul gördüğü söylenebilir (İnan, 1998, s.401-405). Böylelikle yeniden doğuşun bir simgesi olarak kabul edilen suyun, tarih boyunca bahar kutlamalarında sıkça kullanıldığı görülür ve Mayıs Yedisi kutlamalarının de temel unsurunu oluşturur. Su, bu uygulamalarda doğayı ve insanları canlandırmak, bereket ve şifa vermek için kullanılır. Dinlerde de görülen su ile arınma anlayışı (vaftiz, abdest alma vb.) Mayıs Yedisi uygulamalarında da görülür. Su ile temas her zaman bir yenilenmeyi bünyesinde taşır (Eliade, 2023, s.115). Böylece ilksel sulardan beri kutsal olan su, bahar bayramı ritüellerinde ve takvime bağlı oluşan bahar anlatılarında oldukça önemli bir yer içerir.

Gök cisimlerinin döngüsünden günümüzde olduğu gibi emin olmayan insanlar her yıl doğadaki döngünün yenilenmeyeceğinden korkmuş, bu nedenle yıllık döngünün tamamlanması ve doğanın yeniden doğuşunun sağlanması için çeşitli törenler ve ritüeller ile doğaya yardımcı olduklarına inanmışlardır. Baharın gelişini, doğanın canlandığını gördüklerinde ise bunu sevinçle kutlar, doğaya kanlı/kansız kurbanlar sunarak onlara bereketi getiren bahara şükranlarını iletirler. Bahsedilen bu eşik dönemleri için çeşitli anlatılar yaratan halk, bu anlatılarla tarihi zihinlerinde mühürlemiş, unutulmasını engelleyerek bu zamanları kutsallaştırmış olur.

Anadolu'da yaza (bahara) bağlı anlatılan takvim anlatılarında bazı ortak unsurlar tespit edilebilir. Anlatıların çoğunda başlangıçta bir zorlukla karşılaşılır, ancak bu zorlukların üstesinden gelinerek daha iyi bir duruma ulaşıldığı görülür. Bu durum, kışın sona erip bahara geçişi sembolize eder. Zorlukların ardından yaşanan buluşma, kurtuluş, şifa bulma, bereketlenme, arzulanan bir şeye kavuşma ya da arzulanmayan

bir şeyden kurtulma gibi unsurlar insanlara mutluluk verir. Doğanın uyanışını kutlayan insanlar, genellikle bu mutlu olayı somutlaştırır ve önemli bir karakterin başından geçen sevinç dolu bir hikâye olarak aktarırlar, böylece bugünü daha da anlamlı kılarlar. Temelde bu amaçla oluşan bahara bağlı takvim anlatılarının sadece Anadolu değil dünya genelinde bir öneme sahip olduğu görülür.

5.3.3. Yazın (Baharın) İçinde Yaşanan Soğuk Zamanlar

Havaların ısındığını gören Anadolu halkı kimi zaman baharın geldiğine hükmederek rahatlama yaşar ve kış için aldıkları tedbirlerinden uzaklaşırlar. Özellikle havanın ısınmasına aldanıp yaylaya çıkmak için sabırsızlandıkları görülür. Halbuki henüz yaz (bahar) gelmemiştir ve yaşanan bu sıcaklar aldatıcıdır. Birkaç gün kendini gösteren sıcak hava sonrasında aniden yaşanan soğuk hava ile bozulur ve aniden gelen, kısa ama sert bir şekilde yüzünü gösteren bu soğuklar tedbir alınmazsa insanlara ciddi zararlar verebilir. Bu başlık altında incelenecek anlatılar böyle zamanları konu alır ve genellikle insanları tedbirli olmaya davet eden, öğüt verici hikayeleri içerir.

5.3.3.1. Arap Devenin Karnında (1-13 Şubat)

Anadolu'da soğuk korkulan bir durumdur. İnsanlara ve hayvanlara zarar verebilir hatta onları öldürebilir. Bu açıdan soğuktan korunmak isteyen insanlar bölgedeki ani soğukların zamanını bilir ve ona göre önlem alır. Ani gelen ve donma vakalarıyla sonuçlanan bu soğuklardan birisi de Arap'ın devenin karnına girdiği gündür. On iki buçuk gün süren bu soğuklar "Arap devenin karnına girdi" olarak ifade edilirken soğukların bitişi "Arap devenin karnından çıktı" sözüyle dile getirilir. Bu ifade artık soğukların bittiğine ve tehlikenin ortadan kalktığına işarettir.

Bugünler için Anadolu'da anlatılan hikâyeler bulunur. Anlatılara göre "Sa'dizzebih" olarak da isimlendirilen bugünlerde ticaret yapan Debah adlı bir Arap şubat ayının ilk günü kışın bittiğini düşünerek yola çıkmak ister fakat babası kışın bitmediğini söyleyerek yola çıkmaması konusunda onu uyarır. Babasının sözünü dinlemeyen Debah, yola çıkarken babası ona bir öğütte bulunur ve yanına bolca erzak almasını ve eğer tipiye tutulursa bindiği devenin karnını kesip içine saklanmasını söyler. Yola çıktıktan kısa bir süre sonra tipiye tutulan Arap babasının öğüdünü tutarak devenin karnına saklanır ve on iki buçuk gün orada kalır. Havalar ısınınca devenin karnından

çıkar ve ölümden kurtulur.[134] Bu anlatı halk arasında anlatılır böylece bölge halkının takvimde işaretli bu soğuk ve tehlikeli zamana dikkat etmesi ve aldatıcı havalardan korunması beklenir. Baharın girdiği düşünülse de daha önceki yıllarda tecrübe edilmiş ve takvime işaretlenmiş aniden gelen bu zarar verici soğukların önemli bir zaman olarak ele alınması ve bu zamanın anlatıyla kalıcı kılınması mümkün olmuştur.

5.3.3.2. Çakır Ahmet Kışı (20 Şubat)

Özellikle Eskişehir'de rastlanan bu soğuk zaman da bahar mevsiminde ani bastıran ve ölümcül olan bir hava olayını anlatmaktadır. 20 Şubat günü görülen bu soğuk zaman Çakır Ahmet isimli bir Çerkez'in ava gitmesi ve oğlunu kaybetmesini anlatan bir anlatıya sahiptir. Buna göre adam çocuğunu bulamaz ve o gün fırtına çıkar. Komşuları da eğer gece yarısına kadar uyumazsa ve sığınacak bir yer bulursa çocuğun kurtulacağını çünkü bu soğuk zamanın gece yarısından sonra son bulacağını söylerler.[135] Bahar zamanının içinde yaşanan ani soğuk bugünle ve anlatıyla ilişkilendirilmiş ve takvimde yerini almıştır.

5.3.3.3. Tuşkek Fırtınası (Şubat Sonu)

Yılın en kısa olan ayı Şubat için insanlar çeşitli inanışlar üretmişlerdir. Bu ayın diğer aylardan farklı oluşu ve kısalığı bir anlatı ile sabitlenmiş ve halk arasındaki bu bilinmezlik ve gizem açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu ayın neden kısa olduğunun anlatıldığı anlatıda takvimde sabit olan bir fırtınadan da bahsedilir. Anlatıya göre havalar güzel giderken bir teke, bir tepede gözüne bir filizi kestirir ve gidip onu yemeğe karar verir. Güzel havalara aldansa da çevresindekiler onu uyarmaya çalışır ama o dinlemez ve yola koyulur. Sonunda da istediği filizi yer. Bunu gören mart ayı, mart gelmeden baharın geldiğine inandığı için tekeye kızar ve şubat ayına giderek ondan iki gün borç ister. Böylece mart başlamış olur ama intikam almak isteyen mart, bir fırtına gönderir. Teke evine dönemeden fırtınada donarak ölür. Bu fırtınaya ise tekenin ismi olan "Tuşkek" adı verilir.[136] Yine sıcaklara aldanıp sonunda bu dikkatsizliği hayatına mal olan bir canlının anlatısı, soğuk ve tehlikeli bir fırtınanın anlatısı olmuştur. Anlatıda diğer metinlerin aksine soğuktan zarar gören insan değil bir hayvandır. Çevresindekilerin öğütlerine uymamasının ve inadının cezasını çekmiştir.

[134] Anlatı metni için bk: Ek 119-120.
[135] Anlatı metni için bk: Ek 121.
[136] Anlatı metni için bk: Ek 122.

Anlatıda hayvan olarak tekenin seçilmesi ise muhtemelen keçi ve teke gibi hayvanlarla özdeşleşen inat, kararlılık ve çeviklik özelliğindendir.

5.3.3.4. Pire Günleri (Şubatın Son Üç Buçuk Günü ile Martın İlk Üç Buçuk Günü Arasında)

Yedi günlük süreyi kapsayan ve halk takviminde işaretli olan "Pire Günleri" de havanın belirsizliği üzerine kurgulanmış bir anlatıya sahiptir. Bu zaman zarfında pire gülerse havanın güneş açtığı, pire ağlarsa fırtına ve yağmur olacağı düşünülür (Ekmekçi, 2020, s.83). Bir tehlike barındırmayan bu anlatı da hava olaylarını çok küçük olan bir hayvan üzerinden anlatmış, pirenin duygu durumuna göre havanın farklılaşabileceği belirtilerek bu yedi günlük zamanın ne kadar kolay bir şekilde değişebileceği vurgulanmıştır. "Kocakarı Günleri" ya da "Kocakarı Fırtınası" olarak da isimlendirilen bugünlerin bir diğer anlatısı ise söz dinlemeden inat edip bunun bedelini hayvanlarının canı ile ödeyen kocakarıyı anlatmaktadır. Bu tehlikeli ve bilinmeyen günlerde bir yaşlı kadın havanın güneşli olmasına aldanıp kuzularını çayıra salar ve "Allah'a minnetim de yok artık'' der. Bu söz Allah'ın hoşuna gitmez ve bir fırtına gönderir. Hayvanları ölür kendisi ise tandırın içine girerek kurtulur. O günden sonra bahara yakın çıkan bu fırtınaya özellikle Muş civarında "Roje Pire" veya "Bagera Pire" denilmiştir.[137] Kocakarının söz dinlemeyip, havalara aldanıp soğuktan donması ve hayvanlarının telef olması anlatısı birçok yörede farklı bir halk takvimi gününe bağlı olarak ufak değişikliklerle kendini göstermektedir.[138]

5.3.3.5. Karı Kışı (Şubat Sonu-Mart Başı)

Çukurova bölgesinde "Karı kışı" olarak isimlendirilen bu soğuklar yine bir kadın figürü üzerinden anlatılmaktadır. Bu soğuk ve yağmurlu zamanın anlatısındaki kadın figürü diğer anlatıların aksine söz dinlemeyen, inatçı bir kadın değil sadece doğa olayından zarar gören bir kişidir. Anlatıya göre yalnız yaşayan fakir bir kadın ve keçisi havalar güzelleşmeye başlamışken evlerinde otururlar. Aniden gelen yağmur ve fırtına sonucu seller oluşur; kadını, keçisini, evini sular alıp götürür. Her yıl bu zamanlarda yağan yağmurlar ve soğuklar için "karının kışı geldi" denilir.[139] Görüldüğü gibi anlatıdaki kadın, bir suç işlememiş sadece kader kurbanı olmuştur. Yine de halk bu

[137] Anlatı metni için bk: Ek 123.
[138] Bu anlatılar *Kocakarı Soğukları ve Fırtınası* başlığı altında ele alınacaktır.
[139] Anlatı metni için bk: Ek 124-125.

zamanda yağabilecek yağmur ve ani bastıran soğuklara karşı insanları uyarmak ve bugünü halk takvimine sabitlemek için böyle bir anlatı üreterek bu zor ve aldatıcı zamanlardan korunmayı hedeflemişlerdir.

5.3.3.6. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Halk arasında, "kocakarı fırtınası", "kocakarı soğuğu", "kocakarı kışı", "kocakarı donduran", "karıyı kazana koyan kış", "berd-ül acûz", "berdele güz" ya da "eyyâmü'l-acûz" gibi isimlerle anılan yedi gün süre bu soğuk ve fırtınalı geçen günler insanlar için bir tehdit unsuru olarak görülür. Bugünde hayvanlar ahırlara kapatılır, zarar görmemeleri için dışarı salınmaz. Farklı bölgelerde bugünün tarihi değişebilir. Bugüne ismini veren "kocakarı" figürünü insanlar bereketin ve doğa güçlerinin kişileştirmesi olarak oluşturmuşlardır (Eliade, 2022, s.379). Bugün, "büyük ana", "ilahların anası" olarak görülmüş, Ortadoğu "koca analar ülkesi "olarak tasvir edilmiştir. Mitolojide ilkbaharın ve üremenin tanrıçaları olan İştar ana, Temmuz, İsis gibi birçok tanrıça koca ana olarak nitelendirilir bunun yanında Hz. Meryem de bu sınıflandırmaya dâhil edilebilir. (Beğenç, 1974, s.70-71). Aynı zamanda halk arasında kış ya da soğuk zamanlar kocakarı görünümünde tasvir edilmiştir (Beydili, 2004, s.63). Bu açıdan bakılacak olursa baharın içinde aniden gelen bu soğuk zaman anlatılarında kocakarı figürünün kullanılması tesadüf değildir. Halk arasında yaşayan çeşitli anlatılar ile bu sayılı gün, halk takvimine işlenmiştir.

Baharın içindeki belirli soğuk zamanlardan en çok anlatısı bulunan gün kocakarı soğukları diye ifade edilen gündür. Özellikle Arap anlatılarında bu fırtına Anadolu'daki anlatılar gibi söz dinlemeyen yaşlı kadın motifi üzerine değil, halka öğüt veren ama kimse tarafından dinlenmeyen ve sonunda da sadece kendisi kurtulan bir yaşlı kadın figürü üzerine kurgulanmıştır. Arap kaynaklarına göre kâhin olarak nitelendirilebilecek yaşlı bir Arap kadın, aniden ortaya çıkan bu soğukları önceden haber vererek halkı uyarır ama kimse tarafından dinlenmez (Özcan, 1992, s.486). Yaşlı kadına bakış açısı bu nedenle Arap ve Türk kaynaklarında farklılık gösterir.

Anadolu'daki anlatılardan bazıları bugünü Âd kavmine dayandırır. Âd kavminin helak olduğu rüzgarların, bu rüzgarlar olduğuna inanılır. Anlatıya göre sekiz gün süren bu rüzgârlar sonucu tüm Âd kavmi mahvolmuş sadece ibadet kulesine saklanan bir kocakarı ölümden kurtulmuştur.[140] Bir başka anlatıda bu olay daha ayrıntılı ifade

[140] Anlatı metni için bk: Ek 126.

edilir. Anlatıya göre Âd kavminde yaşayan bir kocakarı kış boyunca yedi keçisini ahırda besler. Kışın sonuna doğru yemekleri biter. Havaları ısınmış gören kadın aç olan keçileri beslemek için yaylaya çıkmaya karar verir. Çevresindekiler havanın ısınmadığı konusunda onu uyarsalar da kimseyi dinlemez. Yolda aniden şiddetli bir rüzgar bastırır. Kadın keçilerle beraber bir mağaraya sığınır. Bir süre burada kalan kadını çoluğu çocuğu olmadığı için merak eden, arayıp soran olmaz. Kocakarı, komşularını dinlemeyip yola çıktığına pişman olur. Yedi gece süren bu fırtınada kadın ve keçiler mağarada esir kalır ve her gece bir keçi ölür. Yedinci gece son keçisini de kaybeden kadın bütün geçim kaynağının yok olmasına üzülerek köye dönmeye karar verir. Bir yandan da soğuğa ve kışa beddua eder. Fırtınanın dinmemesi üzerine kadın da yolda canını teslim eder ve cesedi bir kaya oyuğunda donar. O günden sonra bu tarihlerde kimse yaylaya çıkmaz.[141] Bu anlatıların benzer şekilleri görülse de bu iki anlatıyı diğer anlatılardan ayıran özellik hikâyelerin Anadolu'da anlatılıyor olmasına rağmen olayların Âd kavmine dayandırılmasıdır. Bunun yanında yaşlı bir kadının ve yedi keçisinin ölümü motifi üzerine kurgulanan pek çok anlatı Anadolu'da farklı varyantlarda anlatılır (Veren, 2019, s.184). Anadolu'da anlatılan benzer rivayetlerin bazısı hem kocakarının hem hayvanların ölümüyle ya da taşlaşmasıyla sonuçlanır. Havanın ısınmasına aldanan kocakarı, kuzularını alarak otlatmaya götürür. Bir anlatıda kadın kuzularını korumak için büyük bir kazana doldurur yine de hem kadın hem kuzular ölür.[142] Başka bir anlatıda ise yine hayvanlarını otlatırken aniden soğuğa ve fırtınaya yakalanan kadın "Bizi ya taş eyle ya kuş" diyerek Allah'a yalvarır ve önce taş olmayı dilediği için hepsi birden taş olur.[143]

Kimi başka varyantlarda ise yaşlı kadının ölmediği, sadece hayvanlarının telef olduğu görülür. Yine havanın ısınmasına aldanan kadın hayvanlarını otlatmaya götürür ve aniden çıkan fırtına ve soğuk hava sonucu hayvanlar ölür. Bu anlatıların bazısında yedi keçisinin öldüğü, kendisinin de bir kayaya sığınıp kurtulduğu rivayet edilir.[144] Yine kocakarının kurtulduğu anlatıların bazısında yazın habercisi bir kuş figürü karşımıza çıkar. Ağaçta bir kuşun yumurtladığını ve kuluçkaya yattığını ya da göçmen kuşların geldiğini gören yaşlı kadın havanın ısındığını düşünüp yaylaya çıkmaya karar verir. Kimseyi dinlemeyip hayvanlarını otlatmaya götüren kadının hayvanları telef olur ama

[141] Anlatı metni için bk: Ek 127.
[142] Anlatı metni için bk: Ek 128.
[143] Anlatı metni için bk: Ek 129.
[144] Anlatı metni için bk: Ek 130-131-132.

kendisi kurtulur. Anlatının sonunda ise kuşa gider ve onu kandırdığı için kuştan hesap sorar.[145] Başka anlatılarda ise kadının soğuktan korunmak için bir kazana girdiği fakat öldüğü görülür. Bu anlatılarda bahsedilen sayılı gün "Karıyı kazana koyan kış" olarak isimlendirilir. Anlatıların kimisinde yine martın bitmesini bahane edip hayvanlarını otlatmaya çıkaran kadının soğuktan donmamak için bir kazanın altına girmesi ama yine de ölmesi[146] anlatılırken kimisinde hayvanlar yoktur. Bunlara göre kocakarı hayvanları otlatmaya değil çamaşırları yıkamaya gider. Çamaşırları yıkamadan aniden bastıran soğuk neticesinde kazanın altına ya da içine girerek korunmaya çalışsa da sonu ölüm olur.[147]

Farklı varyantlarda ise özellikle şirk koşma motifi karşımıza çıkar. Anlatılara göre kadın "Kar yağsa da gideceğim, yağmasa da gideceğim", "Martı arkama attım, nisanı önüme kattım. Allah izin verse de gideceğim, izin vermese de", "Yağmurlar yağar, oğlaklarım oynar, yağmuru yağdıracak, oğlaklarımın kıkını yesin", "İşte bahar geldi. Kuzularımı çayıra saldım. Allah'a minnetim de yok artık", "Allah'ım hani kuzularımı öldürecektin? Bak onları kurtardım, büyüttüm, bahara eriştirdim" gibi çeşitli söylemlerle Allah'a karşı gelir ve bu durum anlatılarda "Allah'a şirk koşuyordu" olarak belirtilir. Bunun sonucunda kadına ceza veren Allah, gönderdiği soğukla ya kadını öldürür ya da taşa çevirir.[148] Bir anlatıda ise Allah'ın yerini "tabiat ana" figürü almıştır. Anlatıda kadın "Oh nihayet kıştan kurtulduk da bahar geldi" diyerek tabiat anayı kızdırmıştır.[149] Bunun üzerine tabiat ana kadına fırtına ve soğuk göndererek ceza verir ve kadının hayvanları telef olur.

Tabiat kültüne ve tabiata saygıya oldukça önem veren Türkler bugünle ilgili aktarılan başka anlatılarda ise kışla alay eden ya da mart ayına küfreden bir kadının cezalandırılış öyküsünü aktarır. Bu anlatılarda kocakarı kışın bittiğini, yazın geldiğini düşünür. Kimi anlatıda kışla dalga geçer, kimi anlatıda mart ayına lanet eder. Kışla dalga geçtiği anlatılarda kış mevsimi kadını cezalandırmak hatta öldürmek amacıyla mart ayından üç gün borç alır ve böylece soğuklar ve fırtınalar devam eder.[150] Mart ayına lanet ettiği anlatılarda ise mart ayı şubat ayından birkaç gün borç alarak kadının

[145] Anlatı metni için bk: Ek 133-134.
[146] Anlatı metni için bk: Ek 135.
[147] Anlatı metni için bk: Ek 136-137.
[148] Anlatı metni için bk: Ek 138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148.
[149] Anlatı metni için bk: Ek 149.
[150] Anlatı metni için bk: Ek 150.

ve hayvanların ölmesini sağlar.[151] Bir başka anlatıda ise mart ayı kocakarıya kızarak şubat ayından değil nisan ayından gün ödünç alır.[152] Bir anlatıda kocakarı İbibik kuşlarının ötüşünü duyarak yazın geldiğine hükmeder ve hayvanları yaylaya çıkarmak ister. Mart ayı ise buna kızar. O zamana kadar mart ayı 30 gün, nisan ayı 31 gün çeker. Yaşlı kadının sözlerini duyan mart, nisana yalvarır. "Gözünü seveyim nisan kardeş bana bir gününü ver, ver de şu koca karıya gününü göstereyim." der. Nisan da bir gününü ona verir. Böylece kadının oğlakları telef olur ve baharı haber veren kuştan hesap sorar.[153] Şubat, mart ya da nisan ayından alındığı rivayet edilen bugünler aynı zamanda ayların gün sayılarının belirlenmesinin de hikâyesini anlatmaktadır.

Bu sayılı gün ile ilgili anlatılan farklı hikâyelerin kiminde ise yine sıcağa aldanan bir kocakarı bulunsa da hayvanlar hikâyede bulunmaz. Bu anlatılara göre yaşlı kadının kocası ölmüştür. Yedi veya sekiz tane çocuğu vardır. Yeniden evlenmek isteyen kadına, çocukları onun yaşlandığını söylese de kadın inat eder. Çocuklar şart koşarak yedi sekiz gece dışarıda kalmaya dayanabilirse onu evlendireceklerini söylerler. Yaşlı kadın havaların ısındığını düşünerek kabul eder fakat havalar aniden soğur ve kadın yedinci gün soğuktan ölür.[154] Bu anlatılar kadının yaşlı olduğu halde evlenmek istemesinin sonucunda ona verilen ceza olarak görülse de aslında anlatılar aniden bastıran soğuklardan korunmanın önemini belirtmesiyle ile anlam kazanır. Böylece bu sayılı gün halk takvimine yerleşirken toplumsal bir mesajı da bünyesinde barındırır.

Farklı bir anlatıda ise yaşlı kadın soğuktan ve fırtınadan zarar gören kişi olarak değil padişahı bugünün vereceği zarardan koruyan bir karakter olarak anlatılır. Padişah geziye çıktığı esnada bu soğuk zamana yakalanır ve burada bulunan yaşlı bir kadın süt kazanlarını devirip padişahı ve diğer insanları bu kazanların altına sokarak fırtınadan kurtarır.[155] Kadının burada kahraman figürü olarak anlatılması Arap anlatıları ile benzerlik göstermektedir. Bugünle ilgili aktarılabilecek son anlatıda ise kış için hazırlık yapmayan anne ve kızın cezalandırılışı anlatılır. Yaşlanan anne kışı göremeyeceğini, kızının da evleneceğini düşünür. Böylece kış için hazırlık yapmalarının bir anlamı olmadığını düşünür. Fakat kış gelince ne kocakarı ölür ne de

[151] Anlatı metni için bk: Ek 151-152.
[152] Anlatı metni için bk: Ek 153.
[153] Anlatı metni için bk: Ek 154.
[154] Anlatı metni için bk: Ek 155-156.
[155] Anlatı metni için bk: Ek 157.

kız gelin olur. Kışa hazırlıksız yakalanan anne kızın yaşadığı bu zorluk dolu zamana "kocakarı kışı" adı verilir.[156]

Kocakarı soğukları ve fırtınası hakkında anlatılan bu anlatıları toplu olarak değerlendirmek yararlı olacaktır. Öncelikle anlatı kahramanının "kocakarı" olarak ifade edilen yaşlı ve genellikle kimsesiz bir kadın olduğunu görülür. Hayatının son zamanlarına yaklaşması, bereketsizliği ve güçsüzlüğü ile kışı temsil eden bu kadının anlatıların çoğunda ailesi yoktur. Bu nedenle kendi geçimini sağlamak zorundadır. Kadın havanın sıcaklığına aldanıp baharın geldiğini düşünür ve geçim kaynağı olan hayvanlarını otlatmaya çıkarmak ister. Etraftaki insanlar onu yazın gelmediği konusunda uyarsalar da o dinlemez. Bununla birlikte nasihatleri dinlememenin cezasını çekecektir. Bu epizotlar anlatıların birçoğunda ortaktır. Kadın kimi anlatıya göre keçisini, kimi anlatıya göre oğlağını ya da kuzusunu yaylaya çıkarır. Bu hayvanlar anlatının aktarıldığı bölgelere göre değişiklik gösterir. Aktarılan bölgede hangi hayvan önemliyse anlatıda da o hayvana yer verilir. Anlatıların bir kısmında bu hayvanların sayısı yedi olarak belirtilir. Bu soğukların yedi gün sürmesi, evlenmek isteyen kocakarıya yedi gün dışarıda bekleme şartı konması gibi unsurlar da anlatılardaki diğer yedi motifinin görüldüğü yerlerdir. Bilgeliğin ve yaratılışın sayısı olarak görülen yedi, aynı zamanda kozmik yapının sayısı olarak nitelenir (Schimmel, 1998, s.140-141). Bununla birlikte tanrısallığı ifade eden üç sayısı ile maddi dünyayı ifade eden dört sayısının birleşmesi ile oluşmuştur bu nedenle bir çok kültürde tamlığı simgeler (Wilkinson, 2021, s.295). Bu açıdan mevsimlere ve takvimle ilişki kurulan anlatıda yedi motifinin yer alması tesadüf değildir.

Bu sayılı gün anlatısı halkı bugünde gelebilecek zararlardan korumak amacıyla anlatılır. Bu nedenle anlatının da ibret verici özellikte olması gerekir. Kadının fırtına, soğuk ve yağmurla cezalandırdığı, geçim kaynağı olan hayvanlarının telef olduğu hatta kimi zaman kendi hayatını da kaybettiği görülür. Bu açıdan anlatıların hepsi kötü sonla biter. Bu ceza, anlatılarda çeşitli nedenlere bağlanmıştır. Çoğu anlatıda sıcak havaya aldanması ve çevresindekilerin öğüdünü dinlemeyip hayvalarını otlatmaya çıkarması sonucu başına kötü olaylar gelir. Diğer anlatılarda ise kuşlara bakarak baharın geldiğini düşünme, inat etme, Allah'a, doğaya, kışa ya da mart ayına saygısızlık etme, yaşlı olduğu halde evlenmek isteme, kocasının sözünü dinlemeyip çamaşır yıkamaya gitme gibi nedenlerle de cezalandırıldığı görülür. Kadın bu ceza sonucu hayatından

[156] Anlatı metni için bk: Ek 158.

olur, bazı anlatılarda yaşasa bile hayvanlarını kaybetmesi onun bütün geçim kaynağının elinden gitmesi anlamına gelir dolayısıyla bu durum da kadının maddi ve manevi çöküşünü temsil eder. Bahsedilen cezalandırma sebepleri bu sayılı günden korunmanın tavsiye edilmesinin yanında aynı zamanda halka öğüt vermek için kullanılmıştır. Halk arasında Allah'a veya doğaya saygısızlık etmek hoş görülmez. Bunu yapan cezalandırılır. Çevresindekilerin öğüdünü dinlemek ve inat etmemek de çok önemlidir. Aynı zamanda halk arasında yaşlı ve dul kadınların evlenmesi hoş karşılanmaz. Bu nedenle anlatıda bunu istemek de bir ceza sebebi olarak gösterilmiştir. Anlatılarda bu motiflerin yer alması insanların sosyal yaşamda kabul görmeyen bu unsurlardan kaçınmasının ve bu hikâyelerden ibret almasının istenmesindendir.

Anlatılarda zaman tam bir eşik dönemidir. Kıştan yaza geçişin temsili olan bu eşik dönemi aynı zamanda tehlikelerin açık olduğu bir dönemdir. Bu zamanda havalar ısınmış görülür fakat bu bir kandırmacadır. Bu nedenle tedbir almak gerekir. Halkın takvimlerinde işaretlediği bugünlerde insanlara ve hayvanlara zarar verebilecek soğuklar olur. Anlatılarda görülen aniden çıkan soğuk, fırtına, yağmur veya kar hava durumundaki değişikliklerin insan hayatına ne denli zarar verebileceğini gösterir niteliktedir. Bu zarar vereci soğuklardan korunmak ise yıllık döngüde belirlenen günün halk takvimi üzerine işaretlenmesi ile olur.

Fırtınalar ve rüzgarlar yağmur getiren ilahi kızgınlıklar olarak görülür. Fırtına yıkıcı olduğu kadar yapıcı bir güce de sahiptir (Gardin vd., 2019, s.223). Bu açıdan anlatılarda bulunan fırtına temelde yıkıcı bir güç olsa da yaratıcı ve yapıcılığını fırtınadan sonra gelen güzel havada gösterir. Kar ve yağmur ise su sembolizmi ile ilişkilendirilerek yaşam ve ölümün temsilini sunar. Bu yönden ise doğanın ölümü ve yeniden doğuşu ile bağdaştırılabilir. Aniden gelen bu fırtınalar, yağmurlar soğuklar aynı zamanda tanrıların gazabının da temsilidir. Tanrılardan ceza olarak görülen bu doğa olayları ile anlatılarda Allah'ı, doğayı, martı ya da kışı kızdıran kocakarının başına gelenler uyum arz etmektedir.

Kadın bu eşik zamanındaki tehlikeden korunmak için kazanın altına saklanır. Kimi anlatılarda bu saklanma işe yarar kimi anlatılarda ise faydasız kalır. Kazan motifi "dönüşümü" simgeler. Bu açıdan kışın bahara dönüşümünü anlatan bir anlatıda kazan motifinin kullanılması uygunluk taşır. Aynı zamanda kazan "döllenmiş rahim" ile özdeşleştirilir. Kazanın bitip tükenmeyen bereketi, doğumu ve yaratımı sağlar. Anne rahmine benzemesi ve yeniden doğumu sağlaması açısından korunmak için uygun bir

ortamdır. Bir diğer korunmaya çalışma yöntemi ise mağaraya sığınıştır. Anne rahmi olarak nitelendirilen bir diğer unsur olan mağara motifi koruyuculuğu ve merhametiyle ön plana çıkar. Bu açıdan kadın soğuktan korunmak için bu yöntemlere başvurmuş, doğanın rahmine sığınmıştır. Fakat anlatılarda genellikle doğanın da kadının cezalandırılmasında hem fikir olması sonucu mağara veya kazan da onu korumaz ya da en azından hayvanlarına zarar verir.

Anlatıların sonucu hep bir felaketle biter. Genelde kocakarının ölümü ya da hayvanlarının ölümü ile son bulan bu anlatılar aynı zamanda kocakarının temsil ettiği kışın ölümünü ve artık baharın geldiğini de temsil eder. Anlatılarda bulunan bir diğer son ise taşa dönüşmedir. Bir ceza yöntemi olan taşa dönüşme kadının hataları sonucu başına gelmiştir. İlahi gücün verdiği bu ceza sonucu taş kesilen kadın özellikle kutsal değerlere saygısızlığının karşılığını almıştır. Aynı zamanda çeşitli yörelerde görülen taş kesilmiş kocakarıya benzetilen farklı taş şekilleri insanların sürekli olarak bu taşı görmesi ve takvime bağlı bugünü unutmaması için örnek niteliği taşır.

5.3.3.7. Beygirkıran Kışı (18 Mart)

Karaman ve Ernek'te görülen bu soğuk ve fırtınalı zaman, gerçekten yaşandığına inanılan bir olaya dayandırılır. Havanın ısındığına inanan halk hayvanlarını çayıra sürer, ani çıkan fırtına ve soğuklar neticesinde beygirler ölür.[157] Bu soğuk zaman yine havaların ısınmasına aldanan kişilerin hayvanlarının ölmesi ile sonuçlanmıştır. Anlatılarda özellikle hayvanların telef olması, hayvancılıkla geçinen topluluklar için ibret niteliğindedir. Hayvanlarını kaybeden insanlar geçim kaynaklarını da kaybederler ve bu onlara oldukça zarar verir. Bu zarardan korunmak için ani bastıran bu soğuk, fırtınalı ve yağmurlu zamanlara dikkat edilmesi, bahar gelmiş gibi gözükse de her an tedbirli davranılması gereklidir.

5.3.3.8. Mart Dokuzu (21 Mart)

Aslında bir bahar bayramı olan "Mart Dokuzu"nun baharla ilgili anlatılarının yanında havaların ısınmaya başlaması esnasında ani gelen soğukları ifade etmek için de bir anlatısı bulunmaktadır. Ordu'da anlatılan bir efsaneye göre yaşlı ve dul bir kadın Mart Dokuzu'nda kimseyi beklemeden yaylaya çıkar. Herkes havanın ısınmadığı konusunda onu uyarsa da o dinlemez ve yolda fırtınaya tutulur. Yanındaki kazanı ters çevirip içine

[157] Anlatı metni için bk: Ek 159.

girer ve Allah'a şirk koşarak "Yağsan da gideceğim, yağmasan da gideceğim" der. Bu sözü üzerine kazanla beraber taş kesilir.[158] Yine kocakarı soğukları anlatılarında görülen motiflerin neredeyse aynısını barındıran bu anlatı takvimsel olarak Mart Dokuzu zamanına bağlanmıştır. Kadının soğuğa ve fırtınaya aldanmaması ve insanları dinlemeyip inat etmesinin yanında Allah'a şirk koşması, onun canına mal olmuştur. Yine öğütlerle dolu bu anlatı gelecek nesilleri hem halk takvimi açısından hem de dini açıdan uyarmak için oluşturulmuş ve takvimde belirli bir güne sabitlenmiştir.

5.3.3.9. Urfan Gışı (30 Mart)

Uşak yöresinde sıcak zamanların içinde aniden bastıran soğuklara "Urfan" isminde bir kişinin adı veilmiştir. Anlatıya göre bu kişi yazın geldiğini düşünerek yaylaya çıkar ama yolda bastıran soğuk ve fırtına yüzünden hem kendisi hem hayvanları ölür.[159] Bu anlatıda yine verilmek istenen mesaj ve yaşanan olay kocakarı soğukları anlatıları ile aynı olsa da bu sefer anlatı karakteri bir kadın değil erkektir. Bu açıdan diğer anlatılardan farklılık gösterir.

5.3.3.10. Balcı Gışı (Mart sonu)

Yine Uşak yöresinde "balcı gışı" olarak adlandırılan bu zamanın anlatısı bulunur. Mart sonunda havalar ısınmaya başlar ve bu sırada iki köylü bir yerden başka bir yere çıplak olarak gidip gelme konusunda iddiaya girer. Kazanan ödül olarak bal alacaktır. Nasıl olsa havanın ısındığını düşünüp bu iddiayı gerçekleştirmek üzere yola çıkarlar. Çıplak olarak giderlerken hava birden bozar, kar fırtınası çıkar ve köylüler bu fırtınada ölür. O zamandan sonra bu tarihte çıkan soğuklar "balcı gışı" olarak anılır.[160] Bu anlatıda yine amaç halkı aniden çıkan tehlikeli soğuk, fırtınalı, yağmurlu hatta karlı zamanlara karşı korumaktır. Ama bu anlatıda diğer anlatıların aksine hayvanlarını otlatmaya çıkan bir kişi bulunmaz. Anlatının kahramanları eğlenmek ve ödül kazanmak için iddiaya giren sıradan kişilerdir. Yine de bu tehlikeli zaman için önlem almamışlar ve yalancı sıcaklara kanmışlardır. Bunun cezasını da kendi canlarıyla ödemişlerdir.

[158] Anlatı metni için bk: Ek 160.
[159] Anlatı metni için bk: Ek 161.
[160] Anlatı metni için bk: Ek 162.

5.3.3.11. Karının Oğlağını Sel Götürdüğü Gün (13 Nisan)

Mevsim ne kadar kurak geçerse geçsin halk arasında 13 Nisan gününün hep fırtınalı ve yağmurlu geçtiği gözlemlenmiş ve halk takvimine bugün işaretlenmiştir. Bugüne ait anlatıda yine sıcakların geldiğine inanan yaşlı kadın oğlaklarını da alır ve kıra gider. Doğanın canlandığını gören kadın sevinç içinde doğayı seyredip eğlenirken "Mart götüne parmağım, dingildesin oğlağım" der. Eskiden mart 30 gün, nisan 31 gündür. Mart yaşlı kadının sözlerine kızar ve kadından intikam almak için nisandan bir gün borç ister. Bu teklifi kabul eden nisan 30 gün olurken mart 31 gün olur. Rumi takvimle 31 Mart'a denk gelen bugünde mart soğuk ve yağmur vererek kadının oğlağını öldürür.[161] Bu anlatıda hem baharın içinde ani bastırabilecek soğuklar için bir uyarı bulunmaktadır hem de mart ayının nasıl 31 gün olduğu açıklanmaktadır. Mart ayı bir insan gibi düşünülmüş, sinirlenen ve intikam almak isteyen bir kişi olarak tasvir edilmiştir. Böylece diğer anlatılardaki Allah'a şirk koşulması olayı bu anlatıda doğaya meydan okunması ve saygı duyulmaması halini almıştır. Bu durum ise yine cezasız kalmaz. Türkler tarafından kutsal sayılan doğaya saygısızlık etmenin sonucu kötü olur.

5.3.3.12. Coruk Mıstık Kışı (14 Nisan)

Tokat'ta "Coruk Mıstık kışı" olarak adlandırılan ve yine baharın içindeki beklenmeyen soğuk zamanı ifade eden bu tarih yaşandığına inanılan ve efsaneleşerek aktarılan bir anlatıya dayanır. Olay 14 Nisan 1937 tarihinde gerçekleşmiştir. "Coruk Mıstık" lakabıyla anılan Mustafa Kaya isimli kişi eşiyle beraber patates satmak için çarşıya gider. Patatesleri satarlar ve eksiklerini alıp köye geri dönmek için yola çıkarlar. Hava güzelken aniden soğuk ve kar bastırır. Evlerine çok yaklaşmışlardır ama tipi hareket etmelerine izin vermez ve bir ağacın altına sığınıp birbirlerine sarılarak can verirler. Bu olaydan sonra o gün takvimlere sayılı fırtına olarak işaretlenir ve halk bu tarihe "Coruk Mıstık Kışı" adını verir.[162] Gerçekten yaşandığı iddia edilen anlatı bu tarihte gelecek soğuk zaman için halkı uyaran bir hikâyeye dönüşmüş ve halk takvimi anlatısı olarak insanlar arasındaki yerini almıştır.

5.3.3.13. Aprıl Beşi (18 Nisan)

Nisan ayında doğa canlanmaya, bahar gelmeye başlamıştır ama kimi yörelerde Rumi takvimle 5 Nisan'a (Miladi takvim 18 Nisan) gelen tarihte kışı andıran bir soğuk

[161] Anlatı metni için bk: Ek 163-164.
[162] Anlatı metni için bk: Ek 165.

yaşanır. Aprıl Beşi için insanlar "Korkma Zemheri kışından, kork Abril'ın beşinden, öküzü ayırır eşinden" deyişini sıkça tekrar ederler. Tarım toplumu için hayati önem taşıyan öküzü eşinden ayıracak kadar soğukların yaşandığı bugün için önlem alınmasını isteyen halk Aprıl Beşi için bir anlatı üretmiştir. Baharın içinde yaşanan diğer soğuk gün anlatılarına benzer bu anlatıya göre adamın biri bu tarihte öküzlerini alıp çift sürmeğe gider. Hava günlük güneşliktir ama aniden değişir ve soğuk, fırtına, yağmur gelir. Köye uzak olan bu tarladaki öküzün biri soğuğa dayanamaz ve ölür.[163]

Bir başka anlatıya göre ise iki öküzü olan bir çiftçi bugün gelen ani soğuklar nedeniyle hayvanlarına yem veremez ve öküzün birini satarak diğerine yem alır.[164] Görüldüğü gibi bu anlatılarda öküzlerin biri ölmüş diğeri tek kalmıştır. Bu nedenle bugünün öküzü eşinden ayırdığı söylenir. Tarım toplumunun üretim kaynağı olan öküzün ölmesi, o yıl bereketin, bolluğun olmayacağı anlamına gelir. Bu nedenle halk onlar için en kıymetli şeyin ölümünü anlatıda konu edilerek insanların aniden gelen ve herkese zarar veren bu soğuk zamandan korunmasını ister.

Bugünle ilgili bir başka anlatı ise kocakarı fırtınasının anlatısından etkilenerek anlatılır. Bir kocakarı nisan ayı geldi diye sevinir ve mart ayıyla dalga geçer. Buna kızan mart, şubattan bir gün ödünç alarak fırtına koparır ve kadına zarar verir.[165] Birçok yörede farklı gün ve fırtına isimleriyle anlatılan bu anlatı Aprıl Beşi için de değişerek söylenmiştir. Böylece halk bugünden korkmalı ve önlem almalıdır aksi taktirde başlarına kötü olaylar gelir.

5.3.3.14. Camışkıran Soğukları (20 Nisan)

Bugün, yine baharın içinde görülen ani bastıran ve tehlikeli diğer soğuklar gibi hayvanların telef olma anlatısı ile takvimlerde yer edinmiştir. Bugün havanın ısınmasına aldanarak camışlarını otlatmak için dağa götüren çobanların öyküsü anlatılır. Anlatının birine göre bir gayrimüslimin kertenkelesi vardır ve kertenkele soğuk günlerde dışarı çıkmaz. Bugün de kertenkelenin dışarı çıkmadığı günlerdendir ve gayrimüslim bugün havanın soğuk olacağı konusunda herkesi uyarır ama insanlar onu dinlemezler. Halk mandalarını dışarı salar ve aniden bastıran soğuk ve fırtına

[163] Anlatı metni için bk: Ek 166.
[164] Anlatı metni için bk: Ek 167.
[165] Anlatı metni için bk: Ek 168.

sonucu hayvanlar ölür.[166] Bugünden sonra ölen bu camışların hatırlanması için bugün takvimlere "Camışkıran Soğukları" olarak geçer.

Bir başka anlatıya göre ise bugün iki mandası olan bir çiftçi havayı güzel görüp camışlarını da alır ve tarlaya gider. Aniden bastıran fırtına sonucunda camışlardan biri ölecekken çiftçi telef olmasın diye hayvanı keser. Bunun ardından hayvanın derisini soyacağı esnada sıcak hava geri gelir ve aslında hayvan boşuna ölmüş olur.[167]

Bugünle ilgili tespit edilen son anlatıda ise çok zengin bir adamın kırk camışı olduğu rivayet edilir. Zorlu geçen nisan ayı sonucu adamın hayvanları besleyecek yemeği kalmaz. Hayvanları aç kalmasın diye bir çoban çağırarak havanın güzelleştiğini söyler ve hayvanlarını otlatmasını ister. Havanın bozacağını anlayan çoban adamı uyarır ama adam aldırış etmez. Çoban hayvanları otlatırken aniden hava soğur ve fırtına ve kar bastırır. Zengin adamın kırk camışı da bu soğukta ölür.[168] Yine söz dinlemeyen bir adamın hayvanlarını havanın sıcaklığına aldanıp otlatmaya göndermesini ve bunun sonucundan hayvanlarından olmasını konu alan bu hikâye bu başlık altındaki birçok anlatıyla oldukça benzerlik gösterir. Kimi anlatıda camışın yerini öküz, manda, koyun gibi hayvanlar alır ve bugünün tarihi ve ismi yöreden yöreye değişir. Ama özünde bütün anlatıların temel noktaları ve amaçları aynıdır.

5.3.3.15. Sitte-i Sevir (21-26 Mart)

"Öküz Soğuğu" olarak da adlandırılan Sitte-i Sevir aslında kocakarı fırtınasının farklı isimlendirilmiş ve tarihlendirilmiş versiyonudur. Anlatıları oldukça benzer olan bu iki gün de aynı amacı taşıyarak halkı bahar içinde yaşanan soğuk zamanalara karşı uyarır. Bugüne ait anlatıya göre havanın ısınığını düşünen bir kocakarı iki keçi ve iki oğlağını alıp yaylaya gider. Yaylada çıkan fırtına sonucu oğlaklar ölür ve kalan keçilerden biri konuşmaya başlayarak kadına "Kocakarı! Kocakarı! Bugün sitte-i sevir donmak istemiyorsan kazanı başına geçir" der. Kadın da bu sözü dinler ve ölümden kurtulur.[169] Bugünden sonra bu anlatıyı bilen insanlar bugünde yaylaya çıkmaz, hayvan otlatmaz çünkü her sene fırtınalı ve soğuk geçen ve halk takvimine işaretlenen Sitte-i Sevir gününden, sonları kocakarıya benzemesin diye sakınmak isterler. Bu anlatıda diğer kocakarı fırtınası anlatılarından farklı olarak keçinin dile gelmesi ve kadının keçi

[166] Anlatı metni için bk: Ek 169.
[167] Anlatı metni için bk: Ek 170.
[168] Anlatı metni için bk: Ek 171.
[169] Anlatı metni için bk: Ek 172.

sayesinde kurtulması olayı görülür. Böylece hayvanlarının bir kısmını kaybetse de kadın hayatta kalmıştır.

5.3.3.16. Kurdoğlu Fırtınası (Bagera Kurdoğlu)

Kurdoğlu Fırtınası özellikle Muş civarında baharın içinde görülen ani soğukları ve karları eriten rüzgarları ifade eder. Bugünlerde havanın iyi olmayacağını bilen halk zarar görmemek adına dışarı çıkmaz. Bu fırtınanın anlatısı ise diğer anlatılardan farklıdır. İnanışa göre amcasının kızı ile evli olan Kurdoğlu isimli bir genç başka bir kadınla daha evlenerek karısına kuma getirir. Adam ilk eşine ilgi göstermeyi keser ve sadece ikinci eşiyle vakit geçirir. Bir gün Kurdoğlu ava çıkar ve o avdayken hava aniden bozar. İlk eşi kocası için çok endişelenirken sonradan evlendiği ikinci eşi kocasını umursamaz, yatar uyur. İlk eş yedi defa dışarı çıkar ve yedi defa içeri girer. Bu anlarda yedi defa gök bulutlanır ve yedi defa güneş açar. Bu uzun bekleyişin sonunda adam eve döner. İkinci eşi hemen yanına gelerek onu çok merak ettiğini söyler. Kurdoğlu, "Beni beklediğin zaman kaç defa gök bulutlandı, kaç defa güneş açtı?" diye sorunca kadın cevap veremez ama ilk eş hemen cevap verir. Bunun üzerine yaptığı yanlışı anlayan adam sonradan evlendiği kadını boşar ve ilk eşiyle mutlu günler geçirir.[170] Anlatı hem yörede aniden bastıran soğukları anlatırken havanın bu zamanda dengesiz ve tehlikeli olacağına karşı insanları uyarır, hem de gizliden verdiği mesaj ile iki evlilik yapan erkeklere ders niteliği taşıyarak iki eşliliğin kötü sonuçlarından bahseder. Böylece bugün anlatı sayesinde halk takvimine işlenirken toplumsal bir mesajı da bünyesinde barındırır.

5.3.3.17. Ismak Kışı (23 Nisan)

Eskişehir'de 23 Nisan'da görülen bu soğuk ve fırtınalı zamanın hikâyesi gerçekten yaşandığı rivayet edilen bir olaya dayanır. Anlatıya göre yöre ağzıyla "Ismayıl" olarak anılan ve "Ismak" lakabı ile tanınan İsmail Konakçı isimli bir genç, çobanlık yapmaktadır. Ismak, havanın ısındığını düşünür ve koyunların yünlerini kırpar. Hava aniden soğuyunca ise koyunlar hastalanır.[171] Bu kişinin yaşadığı düşünülen bu olay insanlara ibret olur ve yöre halkı hayvanların bu tarihten önce yünlerini kırpmazlar. Bu anlatıda yine hayvanları zarar görmüş bir çoban bulunsa da farklı olarak hayvanlar

[170] Anlatı metni için bk: Ek 173.
[171] Anlatı metni için bk: Ek 174.

otlağa götürüldüğü için değil yünleri kesildiği için zarar görür. Bu olay nesilden nesile aktarılarak takvim anlatısı olarak halk arasında yerini alır.

5.3.3.18. Gıdik Boğan Tipisi (Nisan sonu)

Bahsedilen diğer anlatılarla benzer olarak yine bir hayvanın telef olmasını konu alan bu soğuklar nisan ayının son günlerinde görülür. Bu sayılı güne ismini veren "Keçi yavrusu, oğlak" anlamına gelen "gıdik" kelimesi telef olan hayvanın cinsini anlatmaktadır. Anlatıya göre yaşlı bir kadın kış boyunca bir kazanın altında bir keçi yavrusunu gözü gibi koruyarak büyütür. Havalar ısınmaya başlayınca keçi yavrusunu hava alması ve otlaması için dışarı çıkarır. Kadın eve döner. Bu sırada aniden bir tipi bastırır ve keçi yavrusu bu tipide can verir.[172] Anlatıda yine havanın ısınmasına aldanıp sevdiği hayvanı kaybeden bir kadın konu edilmiştir. Bu anlatı ve sayılı gün bağlamında halk yine uyarılmış ve bu zamanda gelen tipiye dikkat edilmesi istenmiştir.

5.3.3.19. Çoban Ali Kışı / Semiz Dek Kışı (Mayıs)

Eskişehir ve çevresine ait halk takviminde işaretlenen bugün, Çoban Ali isminde bir gencin yaşandığına inanılan olaydan adını almıştır. Çoban Ali, tarlasından semizotu toplar ve havanın güzelliğine aldanıp eşeğine atlar, semizotunu satmak için pazara gider. Yolda hava birdenbire bozar ve eşek ölür. Çoban Ali ise yolda kalır. Bu nedenle bu soğuk zaman Çoban Ali'nin adıyla ya da pazara satmaya götürdüğü "semizotu" demek olan "semiz dek" olarak anılır.[173] Çoban Ali'nin geçim kaynağı sağlayacak hayvanını kaybetmesi sıcaklara aldanıp yola çıkmasından ötürü olmuştur. Bu nedenle bu soğuk zamanlara dikkat edilmeli böylece can ve mal kaybından sakınılmalıdır.

5.3.3.20. Oğlak Kıran (Ağustos Ayının İçinde Belli Bir Gün)

Gerçekten yaşandığına inanılan bir öyküsü olan "Oğlak Kıran" yine soğuk havanın, fırtınanın ve hatta karın bir anda geldiği soğuk bir zaman dilimidir. 1960'lı yıllarda bugün çok şiddetli geçmiş, hayvanlar ve çobanlar havanın sıcaklığına aldanıp yaylalara gitmiş ve aniden gelen bu soğuklar sonucu pek çok çoban ölmüş, hayvanlar telef olmuştur.[174] Bu olaydan sonra halk takvimine işlenen bugün her sene kar yağmasa da mutlaka soğuk geçer ve hayvanlar otlatılmaya çıkarılmaz.

[172] Anlatı metni için bk: Ek 175.
[173] Anlatı metni için bk: Ek 176.
[174] Anlatı metni için bk: Ek 177.

Yazın (baharın) içinde görülen soğuk zaman anlatılarına toplu bir bakış sunulacak olursa bazı tespitlerde bulunmak mümkün olur. Aniden gelen ve insanlara zarar veren bu soğuk zamanlar yıllık döngüde tekrar eden olayların halk takvimine işlenmesi ve bu zamanların unutulmaması için hakkında anlatı yaratılması sonucu oluşmuştur. Farklı yörelerde çeşitli isimler alsalar ve farklı tarih olarak belirlenseler de bugünler aslında aynı amaca hizmet etmektedir. Farklı tarih olarak kaydedilmelerinin temel nedeni yörelerdeki coğrafi şartlar ve hava durumudur. Baharın içinde gelen bu soğuklar her yörede farklı tarihe denk gelir. Farklı isimler almalarının nedeni ise yörede bugün ile ilgili anlatılan anlatıya bağlıdır. Bu anlatılar ya sayılı günün denk geldiği tarihe ya da anlatıdaki kahramana göre isimlendirilir. Bu sayılı gün anlatılarının amaçları ise aynıdır. Bahar gelse de tehlike geçmemiştir. Aniden gelen soğuklar insanlara ve hayvanlara zarar verebilir. Eşik zamanı olarak değerlendirilebilecek bugünden korunmak ve bugün için tedbirli olmak, bahar gelmiş gibi görünse de buna aldanmamak gerekir. Anlatıların hepsinin ölüm, taşlaşma, geçim kaynağını kaybetme gibi kötü sonuçlarla bitmesi halkı bu tehlikeli günden korumak için üretilmiştir. Anlatılar kimi zaman efsanevi özellikler taşısa da kimi zaman gerçekten yaşandığına inanılan olaylardan oluşur.

Bu baharda görülen soğuk zaman anlatılarının sayıca en çoğunun kocakarı soğuğu / fırtınası olarak isimlendirilen anlatılar olduğu görülür. Diğer anlatılar bir nevi bu kocakarı anlatılarının varyantlaşmış halidir. Temel motifler anlatıların pek çoğunda ortaktır. Diğer anlatılardan tamamen farklı anlatılar da mevcuttur fakat genel bir değerlendirme yapılacağı için bu anlatılar ele alınmayacaktır. Varyantlaşarak tekrar eden anlatılarda en çok bir kocakarı, yaşlı kadın ya da çoban figürüne rastlanır. Kocakarı da çoban da hayvanlara bakmakla yükümlü ve genelde yalnız kişilerdir. Bunlar baharın gelişine aldanıp hayvanlarını otlatmaya çıkarırlar ve bu süreçte etfraftan gelen uyarıları dinlemezler. Bu inatçılık özellikleri, öğütlere kulak asmayışları, havaya aldanmaları, kutsala saygısızlık etmeleri, kendilerini doğadan daha yüce görmeleri gibi nedenlerle onlara ceza verilir ve başlarına kötü olaylar gelir. Aniden gelen soğuklar kimi anlatılarda kar, tipi, fırtına, rüzgar, yağmur ve dolu ile ifade edilmiştir. Bu doğa olayları aslında bereketin kaynağı olabileceği gibi cezanın da yoludur. Anlatılar, karakterin ölümü ya da geçim kaynağı olan hayvanlarını yitirmesi sonucu bereketin yok oluşu gibi felaketlerle son bulur. Buradaki hayvanlar anlatılarda; camış, keçi, koyun, manda, oğlak, kuzu, teke, öküz gibi çeşitli isimlerle geçmektedir.

Bu hayvanlar anlatının aktarıldığı yörede önemli geçim kaynağı ola hayvanların isimleridir. Bu nedenle anlatıdaki hayvanlar coğrafya değiştikçe farklılık gösterir. Aynı zamanda anlatıların genelinde bilgeliğin, yaratılışın ve kozmik yapının sayısı olarak görülen "yedi" motifinin de sıkça bulunduğu görülür. Bu açıdan doğanın döngüsünün tamamlandığını, tanrının veya doğanın bilgeliğini ve doğa güçleri üzerindeki etkisini ve yeniden yaratımın sağlanmasını gösterir niteliktedir. Bu ibret verici hikâyelerde farklı motiflerin de yer alması halkı uyarma ve başına gelebilecek kötülüklerden korunmasını sağlamanın yanında ders ve toplumsal mesaj verme niteliği de taşımaktadır.

5.4. Ay Anlatıları

Anadolu'da mevsimlere bağlı anlatıların yanında aylara bağlı anlatılar da mevcuttur. Bu anlatılar bir törene bağlanmaz ve içinde yaşandığı ay ile ilişkilendirilir. Genelde ayın bir özelliği efsanevi şekilde açıklanmıştır. Bu anlatılar da takvimde sabitlenerek takvim anlatıları içinde yerini alır.

5.4.1. Yılın On İki Ay Olması

Bir yılın on iki aydan oluşmasının sebebi İ-çi ni-sse-tu'nun on iki karısı ile bağdaştırılır. Anlatıya göre bu kadınlar yaz ve kış tanrılarının kızlarıdır. Yıl bu kadınların sayısı kadar aya bölünmüştür (Demir, 2003b, s.16). Yılın bu bölümlenmesinin tanrılar ve tanrıçalarla ilişkilendirilmesi ona kutsallık katmış ve takvim sisteminin oluşmasını sağlamıştır.

5.4.2. Ayların 30 Gün Olması

Tuvalar arasında anlatılan bir anlatıya göre tanrı, insanları yaratır ve insanlara sonsuz bir ömür verir. Tanrının verdiği ölümsüzlüğü sağlayan Nara-Mançın adındaki Burkan'ın hayat suyudur. Hayat suyuna sahip Nara-Mançın Burkan, hastaları iyileştirmekle görevlidir. Bir gün çok hasta olan birine sakladığı hayat suyunu vermek ister ama suyu bulamaz. Annesi hayat suyunu muhtemelen Araa-Höö'nün aldığını söyler. Araa-Höö'yü ararlar, fakat bulamazlar. Araa-Höö kaçışından otuz gün sonra aya çıkar. Nara-Mançın Burkan ayı tutup karartır. Nara-Mançın Burkan ise sonunda Araa-Höö'yü yakalar ve belinden tutup onu keser. Araa-Höö belini kestiği için Nara-Mançın Burkan'a kızar ve otuz günde bir ayı karartmaya başlar. Ayın bu kararması ve sonra

yeniden aydınlanması ayların belirlenmesini sağlar.[175] Yılın aylarının sayısı gibi ayların gün sayısı da böylece kutsal kişilerle ilişkilendirilmiştir. Böylece insanlar doğanın işleyişinin bilinmezliklerinden kurtulmaya, bu bilinmezliklere anlam kazandırmaya çalışmışlardır.

5.4.3. Zemheri ve Hamsin

Zemheri ve hamsin, halk takviminde yer alan ay isimleridir. Yöreden yöreye küçük farklar görülse de zemheri ve hamsin kışın soğuk zamanlarını belirtir. Zemheri 21 Aralık günü başlayıp ve 30 Ocak günü biterken hamsin genellikle 31 Ocak'tan 21 Mart'a kadar olan günleri kapsar. Miladi takvim ayları ile tamamen örtüşmese de bu belirli zamanlarda kışın zorlu şartları, havanın soğukluğu, doğanın ölümü göze çarpar.

5.4.3.1. Hamsin'in Zemheri'den Soğuk Geçmesi

Halk takvimi içinde aylar hakkında da anlatılar bulunmaktadır. Bunlardan birisi hamsinin neden zemheriden daha soğuk geçtiğini anlatır. Anlatıya göre bir gün hamsin zemheriye "Sendeki kudret bende olsa kaynayan aşı dondururum" demiş. Zemheri ise hamsine "Sen benden kötüsün" diye cevap vermiş. Aralarında geçen bu diyalog sonucu hamsin zemheriden daha soğuk geçmeye başlamış.[176] Bu anlatı ile halk hamsin ve zemheriyi kişileştirilir ve iki insan gibi konuşup tartıştıklarına inanır. Ayrıca hamsinin neden zemheriden daha soğuk geçtiği bu anlatı sayesinde anlamlandırılır.

5.4.3.2. Zemheri ve Hamsin: On İki Gün Arası (26 Ocak- 6 Şubat)

Zemheri ve hamsin arasındaki soğukluk yarışı bir başka anlatı ile daha anlatılır. Rivayete göre zemheri ve hamsin arasında savaş yaşanır. Zemheri çıkmamak için savaşırken hamsin de gelmek için savaşır. Zemheriden hamsine geçilen günler bu savaş nedeni ile fırtınalı ve yağmurlu geçer. Bugünlerde anlatıya göre bir adam devesini kaybetmiştir. Devesini ararken bir çobanla karşılaşır ve çoban ona endişelenmemesini, gece saat on ikiyi geçince zemherinin çıkıp hamsinin geleceğini ve havanın ısınacağını söyler.[177] Bu anlatıda da yine aylar kişileştirilmiş ve aralarında geçen savaş konu edilmiştir. Bu savaş bitip hamsin savaşı kazanınca ise soğuklar azalır.

[175] Anlatı metni için bk: Ek 178.
[176] Anlatı metni için bk: Ek 179.
[177] Anlatı metni için bk: Ek 180.

5.4.3.3. Hamsin

Kışın ikinci yarısını ifade eden, karakıştan sonra gelen elli günlük süreci kapsayan ve soğukların şiddetlendiği ay olan hamsin ayı için de anlatı mevcuttur. Anlatıya göre hamsin içinde karlı ve soğuk bir pazar sabahı bir kadın gelir ve Hoyraz'ın oğlu ile Kabayel'in kızını evlendirdiklerini söyleyerek onları düğüne davet eder. Daveti alan kadının kızı annesinden onu düğüne götürmesini ister. Düğüne gittiklerinde önce oğlan evine varırlar ve burada birkaç kadının aşure pişirdiğini görürler. Aynı şekilde kız evinde de eğlenceler düzenlenir. Daha sonra nikah kıyılır. Gerdekten sonra karı koca birbirlerinden memnun olurlarsa hava kabayele döner ve karlar erir.[178] Görüldüğü gibi anlatıda hava durumları kişileştirilerek aralarında düğün yapılmış ve hamsin zamanı yaşanan olaylar bu anlatı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Hamsin ayı içinde yaşanan soğuklar ve bu ayın sonunun gelmesi ile soğukların bitmesi ve bu durumun baharın habercisi olması bir anlatıya bağlanmış, takvimsel döngünün de böylece oluşması sağlanmıştır.

5.4.4. Gücük

Halk takviminde yöreden yöreye farklılık gösterse de genel olarak 14 Şubat ile 23 Mart arasını kapsayan bu zaman dilimi yine kış mevsiminin içinde yer alan ve soğukların yaşandığı bir dönemdir. Bu ay için de anlatılar mevcuttur.

5.4.4.1. Gücük Ayı

Bu ay ile ilgili anlatılan bir hikâyede gücük ayının "ya kara iti solutacağım ya yüklü devenin boyundan aşacağım" dediğine inanılır. Böylece bu ay ya çok sıcak ya da çok soğuk geçer (Dost, 2018, s.74). Ayın söylemine dayanan ve buna bağlı görülen hava durumu bu anlatı ile takvime işlenir ve böylece gücük ayında yaşanan hava değişimleri halk arasında anlam kazanır.

5.4.4.2. Şubat Ayının En Kısa Ay Olması

Şubat ayının diğer aylardan kısa olmasının nedeni halkın zihnini meşgul etmiş ve bununla ilgili çeşitli rivayetler anlatılmıştır. Bunlardan biri "Tuşkek Fırtınası" başlığı altında ele aldığımız anlatıdır. Buna göre bir teke henüz kış olsa da gözüne kestirdiği bir tepedeki filizi yemek ister. Mart ayı ise bunu görür ve kendisi gelmeden tekenin

[178] Anlatı metni için bk: Ek 181.

bahar havasına girmesine kızar. Tekeyi cezalandırmak isteyen mart ayı şubat ayına gider ve ondan iki gün borç alarak erken gelir ve tekeyi cezalandırır. Daha sonra mart, borç aldığı bu iki günü vermeyi unutunca şubat 28 gün çekmeye başlar. Bu anlatıda şubatın aslında diğer aylarla aynı gün sayısına sahip olduğu fakat sonra mart ayına borç vermesiyle iki gününün eksildiği ve martın da bu borcu iade etmemesiyle şubat ayının artık kısa kaldığı görülür. Böylece zihinlerde şubat ayının kısalığı ile ilgili bir anlatı oluşarak bu durum anlam kazanır.

5.4.4.3. Şubat Ayının En Soğuk Ay Olması

Şubat ayı pek çok yörede nispeten sıcak geçse de yılın en soğuk ayı olarak hissedilen bölgeler de vardır. Bunlardan biri ise Muş'tur. Muş'ta oldukça soğuk geçen bu ay, insanlar tarafından anlamlandırılmaya çalışılmış, bu soğuklar için çeşitli anlatılar yaratılmıştır. Halk arasında şubata kimsenin yemek vermediği bu sebeple aç kaldığı ve ağladığı anlatılır. Sonrasında biri evine alır ve yemek verirse karnı doyar ve güneş açar. Fakat şubatı ağırlayan kişi de onun evinde çok kalmasını istemez, ev sahibi "Sıbat evimden çık, başkasının evine git" der (Ekmekçi, 2020, s.85). Bu anlatı ile şubatın aç kaldığı için doğaya soğuk hava verdiği, doyunca güneşi getirdiği ifade edilir. Yine insan gibi düşünülen şubat ayı içinde yaşanan hava durumları bu olay ile açıklanır.

5.4.4.4. Şubatok / Azbat

Anadolu'da özellikle belirli aylara bağlı ve sadece bu aylarda görülen kötü cin anlatıları yaygındır ve özellikle bu cinler kış aylarında görülür. Doğanın ölü olduğu bu aylarda insanlara zarar vermesi kolaylaşır ve onlardan korunmak için halk arasında çeşitli anlatılar söylenir, ritüeller uygulanır. Yalnızca şubat ayında geceleri ortaya çıkan bir yaratık olan Şubatok veya Azbat ise şubat ayına bağlı anlatılar içinde ele alınabilir.[179] İnanışa göre bu yaratık insan kılığına girer ve insanları kaçırıp yer. Büyük gözleri, ağzı ve pençeleri olan vahşi bir hayvan olarak tasvir edilir. Bu korkunç yaratık özellikle hamile kadınlara zarar verir ve onların yemeğinden kıl olarak çıkabilir. Kadının kayınbabası onu öldürünce cin Şubatok'a dönüşür. Karakoncoloz anlatılarını andıran bu canavarı en çok korkutan şey ise horoz sesi ve tuzdur (Ekmekçi, 2020, s.84).

[179] Kaynaklarda bu kötü ruhtan korunmak amacıyla özel bir tören düzenlendiğinden bahsedilmediği için bu başlığa ay anlatıları bölümünde yer verilmiştir.

5.4.4.5. Şubat Karısı

Şubat ayında ortaya çıkan ve aya bağlı ortaya çıktığı için ay anlatıları başlığı altında yer alabilecek olan bir başka kötü ruh da "Şubat Karısı" olarak isimlendirilen ve insanlara zarar veren bir cindir. İnanışa göre bu kötü ruh sadece şubat ayında Fırat Nehri'nden çıkar ve "Ekmeğim var, etim yok! Ekmeğim var, etim yok!" diye bağırır. Aynı zamanda musallat olacağı kişinin ismini söyler. Eğer bu kişi Şubat Karısı'nın sesine gelirse canavar onun kanını emer ve onu Fırat Nehri'ne götürür.[180] Yine kış zamanı görüldüğü düşünülen bu kötü ruhtan korunmak gerekir. Kış mevsiminin insanlara verebileceği zararları somutlaştırarak bu özellikleri dişi bir canavara yükleyen insanlar bu canavar üzerinden anlatı oluşturmuşlar ve akılda kalıcılığı sağlayarak anlatıların nesilden nesile aktarılmasını kolaylaştırmışlardır. Böylece halk bu aylarda gelebilecek kötülüklere karşı dikkatli olur ve kendilerini koruma çabası içine girer.

5.4.5. Mart

Baharın başladığı ay olan mart ayında havalar ısınır, doğa canlanır ve bereket yer yüzüne iner. Fakat bu ay eşik dönemi olan bir zaman dilimidir. Bu ayda hava durumu tehlikelidir, havalarda ani değişimler görülebilir. Havalar genel olarak ısınsa da insanlar buna aldanmamalı tedbirli davranmalıdır.

5.4.5.1. Mart Ayı

Bu aya bağlı anlatılan anlatıda yukarıda bahsedilen hava durumunun dengesizliği olayı konu edilmiştir. İnanışa göre Mart Baba'nın iki karısı vardır. Bir karısı güzel diğeri ise çirkindir. Mart Baba güzel karısına bakarsa hava güzelleşir, çirkin karısına bakarsa hava bozar (Demirelma, 2021, s.326). Anlatıda mart ayı kişileştirilerek bir erkek kılığına sokulmuş, onun durumuna göre havanın değişebileceği inanılmıştır. Eski devirlerdeki mitolojik anlatılarda da doğanın kişileştirilerek özelliklerinin tanrılara atfedildiği ve tanrıların ruh haline göre doğada değişiklikler görüldüğüne dair inanışlar vardır. Günümüzde anlatılan aylara bağlı anlatıların kökeninin buraya dayandığını tahmin etmek bu açıdan mümkündür.

[180] Anlatı metni için bk: Ek 182.

5.4.6. Ağustos

Yazın iyice baş gösterdiği ağustos ayı bağlamında anlatılan bir anlatı da mevcuttur. Bu anlatı daha çok yazdan kışa geçişi temsil eden bir eşik anlatısıdır.

5.4.6.1. Deniz Ermişi ile Dağ Ermişi (Ağustosun İkinci Haftası)

İnanışa göre Deniz Ermişi ile Dağ Ermişi ağustos ayının ikinci haftasında buluşurlar. Kışı temsil eden Dağ Ermişi soğuğu getirir ve cebinden kar topunu çıkarıp bir kayanın üstüne koyar. Yazı temsil eden Deniz Ermişi ise cebinden bir balık çıkarır ve o da kayanın üzerine koyar. Böylece biri karı yani soğuğu, diğeri balığı yani bereketi ve sıcakları getirerek bunları birleştirir. Yedi gün sohbet eden ermişler yedinci gün ayrılırlar. Ayrılırken kayanın üstüne koyduklarını geri alırlar. Dağ Ermişi karı dağa, Deniz Ermişi balığı denize atar. İnanışa göre bunlar bir sene buluşmazlarsa kış zor, yaz ise kurak geçer.[181] Anlatıda yaz ve kış arası geçişin anlatıldığı görülür. Yaz ve kış mevsimi kişileştirilmiş ve eski anlatılardaki tanrıların yerini ermişler almıştır. Böylece yaz ve kış arasındaki hava değişimleri de halkın zihninde somutlaşmış ve anlam kazanmıştır.

Aylara bağlı anlatılarda bazı ortak noktaları tespit etmek mümkündür. Takvimsel bağlamda aylar anlatılara konu olurken kişileştirilmiş ve insanlar gibi düşünülmüştür. İnsanlara ait özellikler aylara yüklenmiş ve kimi zaman "baba, ermiş, cin" gibi sıfatlarla anıldığı görülmüştür. Aylar kimi zaman sinirlenir, kimi zaman düğün yapar, kimi zaman buluşma gerçekleştirir kimi zaman da insanlara zarar verir. Bunun yanında aylara bağlı anlatılar geçiş dönemlerindeki yaz (bahar) ve kış ayları için tespit edilmiş, ara dönemlerdeki aylar için bir anlatıya rastlanmamıştır. Bu ay anlatılarının en yoğun olarak görüldüğü mevsim ise kış mevsimidir. Kış mevsiminin zorlu şartlarından insanları korumak için çeşitli anlatılar üretilmiş, bir törene bağlanmamakla beraber anlatılar genel olarak aya bağlı oluşturulmuştur.

5.5. Çoban Bayramları

Türklerin temel geçim kaynaklarından biri olan hayvancılık, tarih boyunca ekonomide önemli bir yer tutmasının yanında Türk kültüründe de etkilerini göstermiştir. Hayvancılığın ana karakteri sayılabilecek çoban önemli bir kişi sayılmakla beraber

[181] Anlatı metni için bk: Ek 183.

adına törenler yapılan bir karaktere de evrilmiştir. Çobanların ve hayvanların aktif olarak yer aldığı, bahar dönemi sayılabilecek geçiş dönemlerinde doğadaki değişimlerin bolluk ve bereket ile sonuçlanması için Anadolu'nun birçok yerinde kutlanan Çoban bayramları halk arasında benimsenmiş, çeşitli ritüel ve anlatılarla bugünler halk takvimlerine işlenmiştir.

5.5.1. Dana Bayramı (Mayıs Ayının İlk Cumartesi Günü)

Dana bayramı, Türkiye'ye yerleşmiş, Afrika kökenli kişilerce kutlanan bir bayramdır. Özellikle İzmir ve çevresinde yoğun olarak görülür. Bu şenlik Afro-Türklerin Afrika'dan Anadolu'ya taşıdığı geleneklerden biridir. Dana bayramı, Afro-Türklerin cemaat lideri sayılan ve genellikle kadınlardan oluşan "godya"lar tarafından organize edilir. Bu bayramda erkekler kapı kapı dolaşır, para toplar. Ertesi cuma "peştamal günü"dür. Sabır Taşı denen yere peştamal yayılır ve insanlar oraya para atar. Bu para ile bir dana, iki keçi, pirinç, yağ ve odun satın alınır. Keçiler kesilir, arabaşı yemeği yapılır. Danalar ise kına yakılarak mahalle mahalle gezdirilir. Daha sonra onlar da kesilir ve ortak kurulan sofrada yenir (Boratav, 2020, s.263). Hayvancılığın öne çıktığı bu bayramın anlatısı da mevcuttur. İnanışa göre bir gün ermiş bir kişi bir çocuğun rüyasına girer ve bu ermiş kişi çocuğa "Bir dana satın alın ve bunu aranızda paylaştırın" der (Yanar, 2019). Bu rüyadan sonra kutlanmaya başlandığına inanılan bu bayramın kurban ve bereket ritüelleri üzerine şekillendiğini görmek de mümkündür.

5.5.2. Tostos ve Yünüm Böğedi (Ağustos Ayının Son Pazar Günü)

Hayvancılık ve çobanlıkla ilgili bir diğer bayram da özellikle Burdur civarında kutlanan "Yünüm Böğedi ve Tostos" isimli çoban bayramlarıdır. Bu bayram da diğer çoban bayramları gibi bereketi arttırmak, hayvan sürülerini korumak gibi amaçlarla gerçekleştirilir. Yünüm böğedi şenliklerinin hazırlıkları bir gün öncesinden başlar. Daha önce seçilen ve "elcik" adı verilip özel yetiştirilen dört beş koyun kırmızıya boyanarak süslenir. Bugün akşamüstü "tostos" adı verilen bir geçit töreni düzenlenir. Çobanlar sırasıyla sürüleri arkalarında köyde dolaşırlar (Acar, 2020, s.85). Bu uygulamanın amacı ise Yünüm Böğedi'de yapılacak büyük yarışmaya, sürüyü psikolojik olarak hazırlamaktır (Bulut, 2014, s.122).

Yünüm Böğedi törenlerinde bir çoban, bir su birikintisine atlar ve sürünün de tereddütsüz bir şekilde çobanının ardından o suya atlaması beklenir. Yarışma olarak düzenlenen bu törenlerin amacı kırkım öncesi yayladan inen koyunların sürü

sahiplerine verilmeden önce maddi ve manevi olarak temizlenmesi ve çobanlarına itaatlerini kanıtlamalarıdır (Acar, 2020, s.85). Bu çoban bayramı Karakoyun adlı efsaneye bağlanır. Anlatıya göre Tefenni Hasanpaşa'da bir ağa ve güzelliği dillere destan kızı yaşar. Ağa hayvanları için bir çoban ararken genç, yakışıklı ve çok iyi kaval çalan bir çoban bulur. Ağanın kızı ve çoban birbirlerine aşık olurlar ve haftada bir gün dağda buluşurlar. Aralarındaki bu aşkı anlayan ağa, çobanı çağırır ve kızı ile evlenmesi için bir şart koşar. Buna göre çoban koyunların tamamını bir hafta ağıla kapatıp sadece tuz vermesini, hiçbirine bir damla su vermemesini süre dolunca ise koyunları ağıldan salıp dereye göndermesini ister. Eğer çoban kavalıyla dereye doğru giden koyunları bir damla su içmeden geri çevirebilirse ağanın kızını alacaktır. Şartı kabul eden çoban bunları uygular. Koyunlar tam dereye gidecekken kavalını çalar ve Karakoyun hariç hepsi geri döner. Karakoyun ise suya kadar gelir, kafasını suya eğip dudaklarını suya değdirir fakat içmeden geri döner. Çobanın sürüsünün onu dinlemesi sonucu şartları yerine getirdiğini gören herkes çok sevinir ve çoban kızla evlenmeye hak kazanır. Ağa, Karakoyun'un neden öyle yaptığını sorunca çoban Karakoyun'un çok yaramaz bir anası olduğunu ve kendisinin onu dövdüğünü, Karakoyun'un ise bu sebeple zamansız doğduğunu ve doğumda annesini kaybettiğini söyler. Yani Karakoyun'un bu yaptığı çobandan intikam almaktır.[182]

Masallarda sıkça karşımıza çıkan evlilik için şart koşma motifi bu anlatıda da görülmektedir. Bunun yanında anlatı ile tören esnasında yapılan yarışmalar uyum gösterir. Temelde sürünün çobana itaatinin sınanması anlatıya da konu olmuş, bu sınamayı kazanması sonucu çoban ödülüne kavuşmuştur. Hayvancı toplumlarda çobanın sürüye sahip çıkması oldukça önemlidir, bu açıdan bu törenler çobanların mahirliğini kanıtlamak açısından mühim bir yer teşkil eder.

5.5.3. Sudan Koyun Geçirme (26-28 Ağustos)

Sudan Koyun Geçirme törenleri de Yünüm Böğedi törenleri ile benzerdir. Özellikle Denizli ve çevresinde görülen bu çoban bayramı yine ağustos ayı içinde kutlanır. Çoban ile sürüsü arasındaki bağı kanıtlamak için yapılan bu törenlerde de yine çobanın suya atlaması ve sürünün de çobanın peşine suya girmesi uygulaması göze çarpar. Bu açıdan Sudan Koyun Geçirme törenleri Yünüm Böğedi törenlerinin farklı yörede farklı isimle kutlanan çeşitlenmesidir denebilir. Bu bayram hakkındaki anlatılar da Yönüm

[182] Anlatı metni için bk: Ek 184.

Böğedi törenine ait anlatılarla neredeyse aynıdır. İlk anlatıya göre Karakoyunlu aşiretinden bir çoban, bir beyin kızına âşık olur. Bey ise çobanı istemez ama çobanın ısrarı üzerine onu bir sınava tabi tutar. Çobana koyunları üç gün boyunca tuz ile besledikten sonra Büyük Menderes Nehri'nden su içirmeden karşıya geçirmesini şart koşar. Çoban bunu kabul eder ancak hayvanların su içmeden karşıya geçmesi için tek ümidi sürünün lideri Karakoyun'dur. Böylece Karakoyun'a özel önem veren ve özel ilgi gösteren çoban ile koyun arasında bir bağ kurulur. Sınav vakti gelince çoban Karakoyun sayesinde sınavı kazanır ancak bey sözünde durmaz ve evlenmelerini kabul etmez. Koyunlar susuzluktan bey kızı ise üzüntü sonucu yakalandığı hastalıktan ölür. Sevdiğinin öldüğünü duyan çoban ise kendini dağlara vurur ve koyunlarına kaval çalarak ömrünü geçirir.[183]

Buna oldukça benzer diğer bir anlatıda ise çoban yine beyin kızına aşık olur ancak kavuşamazlar. Bunun üzerine çoban kavalını acıklı acıklı çalar ve kızla aralarında kaval sayesinde iletişim kurulmaya başlanır. Bir gün çoban yaylaya koyun gütmeye giderken yolda çobana hırsızlar saldırır. Çoban yine kavalına sarılır ve kavalın sesini duyan bey kızı bir terslik olduğunu anlayarak insanlara haber verir. Bey ile birlikte tüm köy, çobanı ve koyunları kurtarmak için yaylaya gider. Kızın ve çobanın aşkından etkilenen bey yine önceki anlatılarda geçen şartları koşarak çobanı sınava tabi tutar ve çoban bu sınavı geçer. Bunun üzerine bey, kızı ile çobanın evlenmesine izin verir.[184] Bu anlatının diğerlerinden tek farkı başta geçen, kız ve çoban arasındaki aşkı kanıtlayan olaydır ve anlatının sonunda kız ve çoban kavuşur. Yine bugünde yapılan ritüeller ve bereket törenleri ile uyum sağlayan bu anlatılar Anadolu'nun pek çok yerinde farklılaşmış şekillerde anlatılmakta, hayvancılığın önemini ve çobanın hayvancılıktaki yerini insanlara göstermektedir. Bu törenlerle ve anlatılarla verimli bir hayvancılık döneminin geçirilmesi umut edilir.

Anadolu'da kutlanan ve anlatısı tespit edilen çoban bayramlarının birbirine oldukça benzediği görülür. Yılın bereketli geçmesi, hayvanların bereketli ve çok olması için düzenlenen bu törenlerde hayvancılığın en önemli figürü olan çoban ve sürüsü ön plana çıkar. Bu törenlere ait anlatılarda sürü ve çoban arasındaki bağ kanıtlanmaya çalışılırken aynı zamanda hayvanların ilahi güçler tarafından kutsanması ve korunması da sağlanır.

[183] Anlatı metni için bk: Ek 185- 186.
[184] Anlatı metni için bk: Ek 187.

5.6. Dinî Eksenli Zaman Anlatıları

Dinler ve inanışlar tarih boyunca bütün toplumlar için önemli olmuş, insanların hayatının ana merkezine yerleşmiştir. Yeryüzünde yaşamış ve yaşayan, sistemli ve sistemsiz pek çok din olmakla beraber bu dinlerin hepsi kutsallıklarıyla ön plana çıkar. İnsan hayatında bu denli önemli yer teşkil eden din, beraberinde getirdiği kutsallıkla çeşitli günlerin takvimde işaretlenmesine sebep olmuş, bugünlerle ilgili anlatılar halk arasında yaratılmış ve yaşatılmıştır.

5.6.1. Dini Bayramlar

Özellikle sistematik ve semavi dinler içinde görülen dine bağlı özel günlerin başında ise dini bayramlar gelmektedir. Halkın topluca kutladığı, birlik ve beraberliğe vesile olan, aynı zamanda dini vecibelerin yerine getirildiği, sevincin ve mutluluğun ön planda olduğu dini bayramlar, Anadolu'da İslam'a bağlı gelişmiş ve bugünlere ait anlatılar da İslam dini ile ilişkilendirilmiştir. Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı olmak üzere iki bayram kutlayan Anadolu'da yaşayan müslümanlar bu zamana ait anlatılar da üretmiştir.

5.6.1.1. Ramazan Bayramı

Ramazan Bayramı, ramazan ayında tutulan orucun bitiminde, hicri takvime bağlı bir ay olan şevval ayının ilk üç gününde dünyadaki Müslümanlarca kutlanır. İslam dinine göre Kuran ayı olan ramazan ayında oruç farz kılınmış, Kuran bu ay içinde inmeye başlanmış, Hz. Muhammed'e bu ayda peygamberlik bahşedilmiştir. Bu açıdan oldukça kutsal olan ramazan ayı Müslümanlarca ibadet ayı olarak kabul edilir ve bu ayda ibadetler arttırılmaya çalışılır. Ramazan ayını ibadetle geçirmenin ve Allah'ın rahmetine nâil olma ümidinin sevincini taşıyan Müslümanlar bu ayın bitmesiyle bayram yaparlar (Bayraktar, 1992, s.259-261).

Anadolu'da da oldukça önemli olan Ramazan Bayramı birçok ritüeli içinde barındıran bir bayram olma özelliğini taşır. Bayram öncesi mutlaka temizlik yapılır, bayram temiz karşılanır. Bayram namazının kılınmasıyla başlayan bu önemli günde akraba ziyareti yapmak, insanlara iyilikle davranmak, özel ve temiz kıyafetler giymek, özel yemekler pişirip ailecek yemek ve bugünü kutlamalarla geçirmek Anadolu'da görülen bazı uygulamalardandır. Toplu eğlencelerin gerçekleştiği bugünde insanlar birbirinin

bayramını kutlar, küçükler büyüklerin ellerini öper ve hediye alır. Bunun yanında genellikle bayramdan bir gün önce mezarlık ziyaretleri yapıldığı da görülür.

İnanışa göre Ramazan Bayramı'na ait anlatılar vardır ve bu anlatıların halk arasında yaşaması ve bugünün din tarafından kutsallık kazanması sonucu Ramazan Bayramı unutulmamış ve nesilden nesile aktarılarak yaşamaya devam etmiştir. Bugün ile ilgili anlatı İslam peygamberi olan Hz. Muhammed'e dayandırılır. Anlatıya göre Hz. Muhammed Hira Dağı'nda inzivadayken Cebrail gelmiş ve "Oku" emri ile ona peygamberlik vermiştir. Böylece anlatılarda Kuran'ın indirilmeye başlanması bu zamana denk gelir. Aynı zamanda bir ramazan gününde başlayan ve yirmi üç yıl boyunca devam eden vahiyler, yine ramazan ayı içinde tamamlanır.[185] İslam'ın kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'in bu ayda inmeye başlaması ve yirmi üç yıl sonra bu ayda tamamlanması bugünlere kutsallık katmış ve bu ayın sonunun bayram olarak kutlanmasına vesile olmuştıur. Anlatı ile de pekişen ve halk arasında kutsallaşarak yayılan bu bayrama bir anlam yüklenmiş, bugünün unutulması engellenmiş ve kutsallığı baki kalmıştır.

5.6.1.2. Kurban Bayramı

Kurban Bayramı Hicrî takvimin son ayı olan zilhiccenin onunda başlar ve dört gün devam eder. Bu bayramda İslamdaki ibadetlerden biri olan kurban kesimi uygulandığı için bayram bu isimle anılmıştır. Bayramın kökeni Hz. İbrâhim'in Allah'ın emriyle oğlu İsmâil'i kurban etmeye götürmesi ve İsmâil'in de buna razı olması, nihayet Allah'a karşı gösterilen büyük sadakatin karşılığı olarak Allah'ın gökten bir koç indirmesi ve bu hayvanın kurban edilmesi olayına dayanmaktadır. Böylece Müslümanlar bugünlerde kurban kesmek suretiyle bu iki peygamberin Allah'a karşı verdikleri başarılı imtihanın sevincini hissederler. Bu vesileyle geçmişi hatırlayan ve bu hatıraları dramatik temsillerle sunan insanlar, geçmiş zamanı bugünde tekrar yaşarlar. Bu bayramda gerekli şartlara sahip olan kimseler bayram namazından sonra kurban keserler. Kurban Bayramı, kurban zamanı olmakla beraber aynı zamanda hac zamanıdır. Yine gerekli şartları taşıyan kimseler hac ibadetini yerine getirir. Bu bayram Anadolu'da da sevinçle kutlanır. İnsanlar birbirlerini ziyaret eder, bayramlaşır, beraber sofralar kurar ve bugünleri mutluluk içinde geçirirler (Bayraktar, 1992, s.259-261).

[185] Anlatı metni için bk: Ek 188.

Özellikle toplu eğlencelerin görüldüğü kurban bayramına ait de anlatılar mevcuttur. Anadolu'da bugünle ilgili anlatılan anlatılar Kuran-ı Kerim'deki kıssalardan etkilenmiş ve İslami motifleri bünyesinde barındırmıştır. Anlatıların geneline göre Hz. İbrahim'in oğlu olmaz ve Allah'a dua ederek bir erkek evlat ister. Eğer oğlu olursa onu kurban etmeye söz verir. İsmail adını verdiği oğlu doğar ve yedi yaşına geldiğinde onu söz verdiği üzere kurban etmeye götürür. Fakat bıçak kesmez ve Allah gökten bir koç indirerek oğlunu kurban etmemesini emreder. Böylece Hz. İsmail kurtulur.[186] Bugünü kutsal sayan ve bu itaat ve kurtuluşu sevinçle kutlayan Müslümanlar her sene bahsedilen kurban hadisesini anmak için koç, inek, koyun gibi hayvanları kurban ederler. Böylece hem dini bir ibadeti yaşatılırken hem de bugüne ait anlatı korunur.

5.6.2. Kandiller

Anadolu'da dine bağlı olan önemli takvimsel günlerden bir diğeri ise kandillerdir. II. Selim'in saltanatı sırasında bu özel gecelerde camiler ışıklandırılmış, minareler kandillerle aydınlatılmıştır. Bu sebeple bu gecelere "kandil geceleri" adı verilmiştir (Bozkurt, 2001, s.300). İslam dininde beş adet kandil gecesi bulunur ve bunlar Anadolu'da da çeşitli ritüellerle kutlanır. Kandil gecelerinde görülen ortak ritüeller mevcuttur. Örneğin çoğu yörede kandil gecesi çocuklar ellerine yanan bir kandil, mum ya da fener alarak toplu halde evleri gezer ve harçlık toplar. Ayrıca dini özellikleriyle öne çıkan bugünlerde ibadetleri arttırmak da önemlidir. Camilere gidilir, Kuran okunur, dualar edilir, oruç tutulur. Bugünlerde mezarlık ziyaretinin yapılmasının yanında insanların birbirinin evine gidip kandillerini kutladıkları da görülür. Sofralar kurulur, yemekler ikram edilir. Bu kandil gecelerinin halk arasında anlatılan anlatıları da mevcuttur.

5.6.2.1. Mevlit Kandili

Mevlit Kandili rebîülevvel ayının on ikinci gecesinde kutlanır. Bugünde Hz. Muhammed'in doğduğuna inanılır ve bu kutlu doğum münasebetiyle Mevlit Kandili ihya edilir. Anadolu'da bugünde halk toplanır camilere gidilir, ibadet edilir ve Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan mevlit adı verilen şiirler okunur, yemekler yenir. Bugünle ilgili çeşitli anlatılar da bulunur. Dini gelenekle bağlantılı bu anlatılara göre Âmine, Hz. Muhammed'e hamile kaldığında ondan bir nur çıkmış ve yine Hz.

[186] Anlatı metni için bk: Ek 189-190.

Muhammed'in doğduğu gün Şam topraklarında bulunan Busrâ saraylarını aydınlatan bir nur görülmüştür. Doğumu esnasında yıldızların semadan aşağıya doğru sarktığı ve etrafı aydınlığa boğduğu anlatır. Yine Hz. Muhammed doğduğu gece Kisrâ'nın sarayı yerinden oynayıp sarsılmıştır. Balkonları parçalanıp düşmüştür. Taberîye'nin Gölü kabarmıştır. Sâva Gölü kurumuştur. Mecusilerin taptıkları ve bin yıldır yanmakta olan kocaman ateşler birden sönmüştür (Özkan, 2016, s.26-31). Bu gece gerçekleştiğine inanılan bu mucizeler doğumun kutsiyetini göstermekle beraber halk arasındaki önemini de arttırmış ve bu anlatılarla bahsedilen gün takvime işlenmiştir.

5.6.2.2. Regaip Kandili

Hicri takvime göre receb ayının ilk cuma günü kutlanan bu kandil Müslümanlarca kutsal sayılan üç ayların başlangıcının kutlanmasıdır. Bugünde Anadolu'daki insanlar camilere gider, ibadetler yapar, yemekler dağıtır. Bugün ile ilgili anlatılara ve inanışlara göre bugün Hz. Muhammed'in anne karnına düştüğü gündür. Regaip Kandili'nde "kabeyi kabeyi" diyerek çocukların bahşiş isteme geleneği de Hz. Muhammed'in o gece ana rahmine düşmüş olmasıyla ilişkilidir. Bir başka inanışa göre ise eskiden hacca gitmek için İstanbul'dan 3-6 ay öncesinden develerle yola çıkarlar, bu zaman da yaklaşık olarak Regaip Kandili'ne tekamül eder. Bu uygulama sürre alayının yol güzergahı üzerinde Kütahya'dan geçmesiyle ilişkilendirilerek "Allah size de Kabe'ye gitmeyi nasip etsin" anlamına geldiği düşünülür (Kalaycı Durdu, 2010, s.187).

Regaib Kandili'nin sabahında başlayıp akşamına kadar gerçekleştirilen Konya'ya özgü bir gelenek ise Şivlilik'tir. İnanışa göre Konya'da çocuklar yırtıcı, göçmen bir kuş olan ve "Cüllülük" olarak bilinen kuşun çıkardığı ses dolayısıyla şivlilik denilir. Bir başka anlatıya göre ise Ebubekir Muhammet Şibli adlı bir sufinin recep ayının ilk perşembe gecesinde Hz Muhammed'in o gece anne rahimine düşmesinden mutluluk duymasıyla "Şibl-i" diye söylemesi ve kapısını çaldığı insanların ona hediye vermesi üzerine Şivlilik kelimesinin buradan gelmiş olduğudur.

Bir diğer anlatıya göre ise konargöçer bir ailede bir bey hanımından hamurlu bir yemek ister ve eşi de pişi adı verilen yağda kızartılan hamuru yapar. Hamurlar kızarırken de şiv şiv, civir civir diye sesler çıkarır. Bu sesten dolayı Şivlilik'in adının buradan çıktığı söylenmiştir. Kadın pişiyi yaparken ise söylediği mani ise şudur:

Ufak tavada yapsam azalır

Dığan tavasında yaparsam çoğalır,

Gongşularım yedikçe bereket olur,

Buyurung buyurung çoluk çocuk herkesler

Bolca yeyin yağlı bişi bişii (Görgülü, 2018, s.72-73).

Temelinde üç ayların başlangıcının kutlandığı ve İslam dinince kutsal kişi olan Hz. Muhammed'in anne rahmine düştüğüne inanıldığı bugün için Anadolu'da gerçekleştirilen uygulamalar ve anlatılar bu kutsallığı pekiştirmiş, halk arasında bugünün önemini korumuştur.

5.6.2.3. Miraç Kandili

Miraç Kandili hicri takvime göre receb ayının yirmi yedinci gecesinde Hz. Muhammed'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuk sonucu miraca yükselmesi ve burada Allah ile görüşmesi, aynı zamanda beş vakit namazın bu gecede farz kılınması anısına kutlanır. Miraç zamanı Allah, şirk koşmayan Müslümanların günahlarının affedileceği müjdesi vermiştir. Müslümanlar bu olayı anmak ve bu müjdeyi kutlamak için geceyi ihya etmişlerdir. Göğe yükselme anlamına gelen miraç, tarih boyunca farklı milletlerin mitolojik anlatılarında da görülmüş, kişinin kendi âleminden başka bir âleme geçişini temsil etmiştir (İvgin, 2013, s.229). Başka aleme geçiş, kutsal olanla buluşma ve konuşma Eski Türkler'de şamanların göğe yaptığı yolculuğa da benzemektedir.

Anadolu'da da kutlanan Miraç Kandili'nin bahsedilen miraç hadisesine bağlı olmak üzere anlatıları bulunur. Anlatılarda birçok ayrıntı mevcuttur ama kısaca özetlemek gerekirse Hz. Muhammed Mekke'de uyuyorken Cebrail tarafından Kudüs'e götürülür. Burada göğe Allah'ın huzuruna yükseltilir. Göğün katlarında peygamberleri görür. En son Allah'ın huzuruna çıkar ve Allah ile konuştuktan sonra Mekke'ye döner.[187] Hz. Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e yaptığı mucizevi yolculuk tayy-i mekân olarak düşünülebilir. Bunun yanında mitolojik anlatılarda da görülen göğün katlarına yolculuk yapması, bu katlarda kutsal kişilerle karşılaşması ve en sonunda en üst kata yani yaratıcının yanına ulaşıp yolculuğunu tamamlanması gibi unsurları içerir. Bu

[187] Anlatı metni için bk: Ek 191-192-193-194.

kutsal olay insanların bugünü kutlamasına vesile olmuş, anlatılarla da bugünün kutsallığı yaşatılmıştır.

5.6.2.4. Berat Kandili

Berat kandili hicri takvime göre şâban ayının on beşinci gecesi Allah'ın Müslümanları affedeceği gece olduğu inancı ile kutlanmaktadır. Günah yükünden kurtulunacağı düşünülerek bu geceye Berat Gecesi denmiştir. Anadolu'da da kutlanan bu kandilde insanlar oruç tutar, camilere gider, ibadet eder, birbirlerinin kandilini kutlar. Bugünle ilgili anlatılara göre Hz. Peygamber bu gece dünya semasında tecelli eder ve Kelb kabilesi koyunlarının kılları sayısından daha fazla kişiyi bağışlar. Bir başka anlatıya ve inanışa göre ise Allah o gece güneşin batmasıyla dünya semasında tecelli eder ve fecir doğana kadar, "Yok mu benden af isteyen onu affedeyim, yok mu benden rızık isteyen ona rızık vereyim, yok mu bir musibete uğrayan ona âfiyet vereyim, yok mu şöyle, yok mu böyle!' der" buyurmuştur. Aynı zamanda bu gece Kuran'ın tamamının levh-i mahfûzdan dünya semasına indirildiğine inanılır (Ünal, 2008, s.435). Anlatılarda görülen affedilme ümidi Anadolu'da yaşayan Müslümanlar arasında da önemsenmiş ve günahlarının affedilmesini ummuşlardır.

5.6.3. Dine Bağlı Özel Ay, Özel Gün ve Kutsal Kişileri Anma Törenleri

Anadolu'da dine bağlı kutlamalarda bayramların ve kandillerin dışında da çeşitli törenlere rastlanır. Bu törenlerin dini motiflerle örülü olduğu görülür. Bunun yanında halk arasında bu sayılı günler için anlatılar da üretilmiş ve bugünlerin kutsallığı arttırılmıştır. Anadolu'da İslam dinince kutsal ya da ermiş sayılan kişiler de bulunmaktadır. Bu kişiler genellikle bir anlatıya konu olsalar da her zaman takvime bağlı bir anlatıları bulunmamış, isimlerine şenlikler ya da şölenler gerçekleşmemiştir. Bununla beraber aşağıda ele alınacak kişiler takvimde yerlerini alarak her sene anılmışlardır.

5.6.3.1. Binbir Hatim (15- 19 Ocak)

Erzurum'da gerçekleşen Binbir Hatim geleneği yaklaşık beş yüz yıl önce Pir Ali Baba tarafından başlatıldığına inanılan bir gelenektir. Bu gelenek Erzurum'u doğal afetlerden korumak için yapılmıştır. Pir Ali Baba'nın Erzurum'u bin bir hatimlerin koruması ve kurtarmasını istediği için dualar ettiğine inanılır. Günümüzde hâlâ bugünlerde Binbir Hatim geleneği devam eder. Halk camilerde buluşup kuran okur,

dualar eder. Bugünle ilgili anlatıya göre Pir Ali Baba adındaki bir şahıs Tuzcu köyünde değirmencilik yapar. Dönemin padişahı tebdili kıyafet ile köyde dolaşırken Ali Baba'nın değirmenine denk gelir. Padişah Pir Ali Baba'ya bir isteği olup olmadığını sorar, Ali Baba başta bir şey istemezken sonra değirmenin suyunun tamamının kendisine verilmesini talep eder. Padişah bu kadar su yerini ne yapacaksın diye sorunca Pir Ali Baba kırk değirmen yaptıracağını söyler. Buradan gelecek para ile her yıl hafızları toplayıp afetlerden korunmak için hatimler okutacağını da ekler. Bunu duyan padişah kırk değirmen suyunu Ali Baba'nın değirmenine bağlar[188] ve böylece Binbir Hatim geleneği başlar. Her sene halk bu tarihlerde bin bir adet hatim okuma ve dualar etmeye devam eder.

5.6.3.2. Gadir Bayramı (5-15 Şubat)

Çorum, Adana gibi yörelerde görülen "Gadir Bayramı" ya da "Gadir-i Hum" olarak anılan bu sayılı gün, Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'nin okunduğuna inanılan gündür ve bu sebeple halk arasında önemsenir. Özellikle Aleviler tarafından kutlanmaktadır. Veda Hutbesi'nin okunduğu günü hatırlayan insanlar bugünde beraber yemek yapıp yerler ve dua ederler. Bugünde evlerde hiç kimse bir iş yapmaz. Özellikle dikiş dikilmez, çamaşır yıkanmaz. Akşam olunca da Hızır ve İlyas makamına gidilir. Erkekler bayram için alınan tosun ve koyunları keser, kadınlar ise bunların etlerini ayıklayıp temizler. Bugünde toplu ibadetler de gerçekleştirilir. Böylece halk arasında bu kutlu gün çeşitli ritüellerle yaşatılır. Bugüne ait anlatıda Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'ni okuduğu ve Hz. Ali'yi kendi yerine imam olarak seçtiği anlatılır (Oğuz, Aslan, 2020, s.214-215). Alevilik inancına mensup insanlar arasında Hz. Ali'nin yer çok büyüktür. Bu sebeple tarih boyu tartışılan halife/imam sırası Aleviler için önemli olmuş ve sıranın Hz. Ali'de olduğunu düşünmeleri ile bugün halk arasında önem taşımıştır.

5.6.3.3. Hızır Orucu / Hubyar Orucu (Şubat Ayının İkinci Haftası)

Hızır ayı olarak değerlendirilen bu ayda Hızır'ın gelip insanlara bolluk ve bereket vermesi, insanların yardımına koşması beklenir. Bu sebeple Anadolu'da yaşayan Aleviler arasında oruç tutulur, cem yapılır, çeşitli yemekler pişirilir ve farklı uygulamalarla halk bugünleri anar. Hızır orucuna başlanmadan önce tüm köy halkının

[188] Anlatı metni için bk: Ek 195.

katıldığı bir etkinlik gerçekleştirilir ve bir köy seyirlik oyunu icra edilir (Erdem, 2013, s.276). Sonrasında oruca başlanır. Bu orucun sayısı yöreden yöreye değişiklik gösterse de ez fazla yedi gün ya da bir, üç, beş gibi tek sayılı gün olarak tutulur. Örneğin Hubuyarlılar yedi gün oruç tutarlar çünkü inanışa göre Hubyar Sultan'ın yedi gün yedi gece fırına atıldığı dönemde Hubyar'ın eşi Gönül Ana, yedi top madımakla yedi gün oruç tutmuştur. "Hızır orucu" ya da "Hubyar orucu" olarak anılan oruçtan sonra kurbanlar kesilir. Bunun yanında lokma dağıtılır. Ertesi gün mezar ziyareti yapılır (Dikme, 2018, s.84). Orucun tamamlanmasıyla Hızır cemi yapılır ve burada insanlar bir araya gelir, sohbet edilir, gülbanklar okunur, dualar edilir ve zikirler çekilir. Böylece bugün toplu olarak anılır ve yaşatılır.

Bugüne ait çeşitli anlatılar bulunur. Bir anlatıya göre Hubyar Devletli olarak da adlandırılan Hızır 7 gün fırında kalmış, eşi Gönül Ana, yedi top madımakla yedi gün oruç tutmuştur (Özen, 2024).Yedinci günün sonunda Hubyar'ın fırından sağ salim çıkmasına şükretmek ve Gönül Ana'nın başlattığı bu adak oruç uygulamasını devam ettirmek için bu orucun tutulduğuna inanılır. Halk arasında anlatılan bir başka anlatıya göre ise bu oruç İlyas Peygamber'e bağlanır. İlyas Peygamber Allah'tan "ölümsüzlük" diler ve duası kabul olunca o da kendisine verilen ölümsüzlük hatrına yardım isteyenin yardımına koşar. Hızır İlyas kaybolduğunda ise onun geri dönmesi ve yardımlarına devam etmesi için bu oruç tutulur.[189]

Hızır orucunun tutulmasının başka bir anlatısı olarak ise Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'ya bağlanan anlatılar bulunmaktadır. Bu anlatılara göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ağır bir hastalığa yakalanırlar ve Hz. Ali ve Hz. Fatıma çocuklarının iyileşmesi ümidiyle adak orucu tutarlar. Üç gün tuttukları bu orucun birinci gününde oruçlarını açacakları zaman evlerine yoksul bir kimse gelir ve onlardan yemek ister. Sadece kendilerine yetecek kadar yemekleri olmasına rağmen Hz. Ali ve Hz. Fatma yemeklerini bu yoksula verirler. İkinci gün yine oruç açacakları zaman bir yetim gelir. Yine yemekleri sadece kendilerine yetecek kadar olsa da yemeklerini yetime verirler. Üçüncü gün ise kapılarına bir tutsak gelerek yemek ister. Üçüncü gün de yemeklerini verirler. Böylece üç gün tuttukları oruç boyunca aç kalırlar, sadece su içerler. Bu üç günün bitiminde adakları kabul olur ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin iyileşir. Daha sonra üç gün evlerine gelen kişilerin kimi anlatıya göre Hızır, kimi anlatıya göre Cebrail

[189] Anlatı metni için bk: Ek 196.

olduğunu ve onları bir sınavdan geçirdiğini anlarlar. Bu sınavı başarıyla geçmeleri sonucunda şifa talepleri kabul edilir.[190]

Hızır Anadolu'da önemli bir yer teşkil etmiş ve çeşitli törenlere ve anlatılara da konu olmuştur. En önemli özelliği olan insanlara yardım etmesi ve bereket getirmesi sebebi ile de insanlar arasında kutsal sayılarak zor anlarda gelmesi beklenmiştir. Böylece anlatılardan da yola çıkılarak bu orucun aslında bir adak orucu olduğu, insanların da çeşitli istek ve niyetlerle bu orucu tuttuğu sonucuna varılabilir.

5.6.3.4. Cogi Baba Şenlikleri (16 Nisan)

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşadığına inanılan "veli, ermiş, baba" gibi isimlerle anılan kutsal şahsiyetler bulunur. Hemen hemen hepsine ait bir anlatı bulunmakla beraber kimi kutsal şahısların anlatıları takvim anlatısı haline de gelmiştir. Sivas civarında görülen Cogi Baba da bu kişilerden biridir. Her yıl doğum günü olduğuna inanılan 16 Nisan tarihinde onun adına şenlikler düzenlenir. Cogi Baba'nın kim olduğu hakkında kesin bir bilgi olmasa da onun bir evliya olduğu ve dağda geyik çobanlığı yaptığı rivayet edilmektedir. Bir başka inanışa göre ise "Cuva Baba" olarak da adlandırılan bu kişi, Horasan erenlerinden ve Battal Gazi'nin askerlerinden biridir. Mezarının bulunduğu bu bölgede Ermenilerle yapılan bir savaşta şehit olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca Cogi Baba'nın, Abbasiler zamanında yaşanan fetih hareketleri sebebiyle bu bölgeye gelip burada şehit olduğunu söyleyenler de vardır (Sivas İmranlı Bahadun ve Çevre Köyü Sosyal Dayanışma Ve Kültür Derneği, 2024).

Cogi Babayı anmak için kutlanan bu şenlikte halk dualar eder, kurbanlar keser, yemekler dağıtır. Yemeğin yanında, türbedeki taştan çıkan ve şifalı olduğuna inanılan su içilir. Yemekten sonra eğlenceler yapılır. Şenliklerin sonunda eğlence biter, halk yeniden dua eder ve Cogi Baba'nın anısına gözyaşı dökerler (Öcal, Aslan, 2020, s.195). Cogi Baba ile ilgili anlatılarda kendisinin İstanbul'u almak için gelen Arap ordularına mensup bir asker olduğu ve burada şehit düştüğü ve adına bir köy kurulduğu anlatılır.[191] Kısacası ulu bir zat olan bu kişiyi anmak halk için önemli bir hale gelmiş ve bugün takvimde yerini almıştır.

[190] Anlatı metni için bk: Ek 197-198-199-200.
[191] Anlatı metni için bk: Ek 201.

5.6.3.5. On İki İmam Orucu ve Aşure Günü (10 Muharrem)

Mitolojik kahramanların takvimle bağlılığını yüceltmek amacı ile her yıl belli bir zamanda takvime göre, ritüellerle anılması takvimin canlandırılmasını sağlamış, bütün eski medeniyetlerde görülen mitolojik kahramanların takvime bağlı anlatılarının özellikle yılbaşı gününe rastlaması İslam medeniyetinde de Hz. Hüseyin'in şehit olduğu muharrem ayının yeni yılın başlangıcı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.[192] Aynı zamanda Hz. Hüseyin'in şahit edilmesi yılın en sıcak gününe rastladığı için doğanın ölmesi inancı ile de bağdaştırılmış, bugünde yapılan ritüellerde de yıl sonu doğanın ölümü olarak simgelenmiştir. Bu açıdan Kerbela olayını ve Hz. Hüseyin'in ölümünü bir yaz merasiminin canlandırılması olarak ele almak da mümkündür (Bayat, 2022, s.97).

"On İki İmam Orucu" ya da "Muharrem orucu" adıyla anılan ibadet özellikle Aleviler arasında görülür. Halk takvimine işlenmiş bu sayılı gün, bir matemin anılmasıdır. Bugünde Hz. Ali'nin oğlu İmam Hüseyin, Kerbela'da aç susuz kaldıktan sonra Emevi hükümdarı Yezîd'in emriyle gönderilen ordu tarafından etrafı sarılıp yetmiş iki kişiyle beraber şehit edilir. Bu nedenle muharrem ayı Aleviler için hüzün ve matem ayı olarak nitelendirilir. Halkın bu yası on iki gün süreyle devam eder. Bu ayda "On İki İmam Orucu" adı verilen on iki günlük oruç tutulur. Bu oruç döneminde yumurta, sarımsak, soğan, salça, et, domates, kuru fasulye, tüketilmez; Kerbela olayını anmak için fazla su içilmez. Orucun bitiminde sabah erkenden on iki çeşit yiyecekle yapılan "Aşure" pişirilir ve kurbanlar kesilir (Dikme, 2018, s.85-86).

Matem orucu zamanında farklı yasaklar da vardır. Bugünlerde sakız çiğnenmez, aynalar ters çevrilir, kadın erkek bir arada bulunmaz, cinsel ilişkiye girilmez, kötü söz söylenmez, top oynanmaz çünkü Yezidiler İmam Hüseyin'in kellesini top yapmışlardır. Kadınlar süslenmez, hiçbir eğlence yapılmaz, kahkaha dahi atılmaz. Muharrem ayında bıçak gibi kesici bir alet kullanılmaz. Canlı bir hayvan kesilmez. Elma dahi kesilmez. Muharrem ayının birinci günü ile onuncu günü arasında banyo yapmak, tıraş olmak, tırnak kesmek yasaktır. Oruçtan önce bu işlerin halledilmesi gerekir (Akkanat, 2023, s.184-185/ Beder, 2011, s.37).

[192] Aşure yaz (bahar) anlatıları altında da incelenmiştir fakat Aşure gününe ait bazı anlatılar Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilmesine bağlandığı için bu bölümde ele alınmıştır.

Aşure Günü insanlar camiye giderler ve burada imam onlara Kerbela olayını anlatır. Daha sonra dua yapılır ve camideki tören son bulur. Törenin ardından insanlar, meydanlarda toplanır. O gün, matem günü olduğu için herkes siyah renk giysiler giyer. Kadınların başında "Ya Zehra", erkeklerin başında ise "Ya Hüseyin", "Şehit Hüseyin" yazan yazılar bulunur. Ellerinde ise Hz. Hüseyin'in temsilî resimlerini tutarlar. Daha sonra sağ ellerini siğnelerine vurarak ya da kimi insan zincir ile vurmak suretiyle bu acı günü hatırlarlar (Oğuz, Aslan. 2020, s.191).

Bugüne ait anlatı Hz. Hüseyin'e ve yanındakilere yapılan haksızlıkların, eziyetlerin ve nihayetinde başı kesilmek suretiyle şehit edilmesinin anlatısıdır.[193] Kerbela hadisesi olarak da bilinen bugüne ait anlatı halkın bugünü özel kılmasını ve her sene hatırlayıp yapılan haksızlığa ses çıkarmalarını sağlamıştır.

5.6.3.6. Hacet Bayramı (Mayıs Sonu Haziran Başı)

Ankara ve civarında kutlanan Hacet Bayramı, Akşemseddin'in Nallıhan'a geldiği günün şerefine kutlanır. Bereket ummak, dileklerinin kabulünü istemek için gerçekleşen bu kutlamalar mezar kültü çerçevesinde gerçekleştirilir. Ulu zatların mezarlarının yanında yapılan bu törenlerde halk yemek yer, kurban keser, yağmur duası yapar. Bugün için anlatılan anlatıya göre Akşemseddin memleketi Göynük'ten yola çıkar ve yolu üzerinde bulunan Nallıhan'dan geçer. Burada kalmadan Trakya'ya gider fakat bir gün aklına birden Nallıhan gelir ve buraya yerleşir. Aynı zamanda yaşamını da burada yitirir. İşte Akşemseddin'in Nallıhan'a geldiği bugün, Hacet Bayramı olarak kutlanmaktadır.[194] Ulu bir zatın buraya gelmesi bu yöreye de kutsallık katmış, aynı şekilde mezarının burada olması da halk için bereket kaynağı olarak görülmüştür. İnsanlar her sene bu kutlu günü anarlar ve bu kişinin yüzü suyu hürmetine bereket isterler.

5.6.3.7. Veli Baba Şenlikleri ve Pilav Festivali (Ağustos Ayının İlk Pazar Günü)

Özellikle Isparta ve çevresinde kutlanan bu tören Uluğbey köyünde doğup büyüyen bir derviş olan Veli Baba'nın doğum günü için gerçekleştirilir. Törene birçok şehrinden âşıklar katılır, yemekler ikram edilir, eğlenceler yapılır (Oğuz, Aslan, 2020, s.212). Bugünde özellikle pilav ikram edildiği görülür. Veli Baba'nın türbesinin yapılmasının da anlatısı bulunur. Bu anlatıya göre 16.yy'da yaşayan Veli Baba'nın

[193] Anlatı metni için bk: Ek 202-203.
[194] Anlatı metni için bk: Ek 204.

gerçek adı Hüseyin'dir. IV. Murat'ın başkumandanı Murtaza Zor Paşa, Bağdat Seferi için asker toplamaya çıktığında Isparta Uluğbey'den de geçer. Veli Baba Murtaza Zor Paşa ve ordusuna izzet, ikram ve kerametler gösterir. Murtaza Zor Paşa da, Veli Baba'dan duyduğu yakınlık ve iyilikten dolayı buraya bir türbe ve camii yapılmasını emreder. Türbenin yapımı paşanın şehit düşmesiyle dursa da yöre halkının çabasıyla tamamlanır (T.C Senirkent Kaymakamlığı, 2020). Kısacası yine yöre halkına bereket getirdiğine inanılan bir velinin doğduğu günü kutlamak için gerçekleştirilen bu tören ata ve veli kültünü yaşatmakta ve bugün takvimsel törenler içinde yerini almaktadır.

5.6.3.8. Mahya Şenliği (Ağustos Ayının İkinci Perşembe Günü)

Mahya Şenliği, Muğla'nın Köyceğiz ilçesinde Sandıraz Dağı'nda yer alan Yayla köyünde gerçekleştirilmektedir. Yine ermiş bir şahsın anlatısının etrafında gerçekleşen bu törende halk meydanda bir araya gelir. Burada ortası delik bir dilek ağacı vardır ve insanlar dilek diler. Kurbanlar kesilir ve ihtiyacı olanlara dağıtılır. Eskiden bu şenlikte hiçbir eğlenceye yer verilmezken günümüzde bugünde çeşitli eğlencelerin yapıldığı da görülmektedir (Oğuz, Aslan, 2020, s.218).

Anlatıya göre Köyceğiz'in Zeytinalanı köyünde iki genç evlenmek isterler ama oğlanın bir şartı vardır. Oğlan kıza kendisinin eren bir kişi olduğunu ve evinden ununun, etinin eksik olmadığını söyler. Ama bu durumun gizli kalması gerektiğini aksi takdirde evinin bereketinin kaçacağını ve sofrasında yer alan bıçağın kızı öldüreceğini belirtir. Kız bu sırrı tutacağına söz verir ve evlenirler. Bir gün komşusu kıza "Sizin evde ekmek pişmez mi?" diye sorar. Kız ise kocasının sırrını anlatır. Kız eve gelince unun ve etin bittiğini görür ve bıçak gelerek kızı öldürür. Bu duruma çok üzülen eren ise dağa kaçar. Ama halk kızı onun öldürdüğünü düşünerek peşinden gider. Oğlan yakalanır ve yaşadıklarını anlatır fakat kimse ona inanmaz ve bunu kanıtlaması için ağustos sıcağından kendilerini kurtarmasını isterler. Bunun üzerine yanlarındaki ağaç birden üzerlerine gelerek gölge yapar. Halk yine inanmaz ve ikinci olarak erenden su çıkarmasını isterler. Eren elindeki asayı yere vurunca buz gibi bir su çıkar. İnsanlar yine ikna olmazlar ve aç olduklarını söyleyerek erenden sofra getirmesini isterler. Erenin duası sonucu sofra da gelir. İnsanlar en sonunda onun ulu bir zat olduğuna inanırlar ama yine de zaptiyeler ereni alıp ve götürürler. Bu duruma dayanamayan eren asasını fırlatır ve düştüğü yer benim mezarım olsun diye dua eder ve orada ölür.[195]

[195] Anlatı metni için bk: Ek 205.

Bugün mezarının olduğu yer bu anlatının geçtiği yerdir. Aynı zamanda halkın mahya şenliğini düzenlediği yer de aynı mekândır. Böylece yine kutsal bir kişi etrafında şekillenen bu anlatı ve tören bu sefer ermiş kişinin doğumunun değil ölümünün anılması olarak değerlendirilebilir. Halk, evinden etin unun eksik olmadığı bu şahsın bereketinin kendilerine de geçeceğini ümit ederler ve onun hatırasını yaşatırlar.

5.6.3.9. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Her yıl, Balıkesir civarında düzenlenen Sarıkız Şenlikleri kutlu bir yerin ve kişinin ziyareti ile birlikte oluşan bayram kutlanmasının bir örneği olarak gösterilebilir. Bu töreni genellikle Tahtacıların ve Yörükler kutlar. Evler bir gün öncesinden temizlenir, yemekler hazırlanır, kurbanlar kesilir, mevlitler okunur (Boratav, 2020, s.260). Bugünde Sarıkız ve babasının mezarını ziyaret etmek oldukça önemlidir. Yüksek bir tepede olan bu mezarlara ulaşmak zordur. Ziyarette Sarıkız'ın hayrı için yemekler yapılır ve insanlara ikram edilir (Oğuz, Aslan, 2020, s.209-210).

Sarıkız törenlerine ait varyantlaşmış pek çok anlatı bulunur. Anlatılara göre Sarıkız çok güzel bir kızdır ve onu gören herkes onunla evlenmek ister. Muradına eremeyen köydeki delikanlılar sonunda Sarıkız'a iftira atarlar ve bu iftiraları babası duyar. Kızını dağda ölüme terk eder. Fakat kız ölmez, babası dağa geri çıkar ve kızın gösterdiği kerametleri görür. Dağ kar kaplı iken kız etrafı bahara çevirir, babasının abdest alması için denizden su getirir. Babası bu kerametlere şahit olunca yaptığı hatayı anlar, kızı köye götürmek ister fakat kız dönmez. İkisi de dağda kalır ve burada ölür. Kabirleri de bu dağdadır.[196] Bir başka anlatıya göre ise halk yine kıza iftira etmiştir. Babası kızı öldürmek için dağa çıkarır. Abdest almak için su ararken Sarıkız mucizevi bir şekilde denizden su getirir. Babası kızın ermiş olduğunu anlar ve iftira eden halka beddua eder. Sarıkız dağda kalır, öldüğü yere Sarıkız Tepesi, babasının öldüğü yere ise Babatepe (Babadağı) denir.[197] Başka bir anlatıda ise başlangıç kısmı aynı olmakla beraber sonunda köylülerin, susuz kaldıkları ve Sarıkız'a yalvardıkları görülür. Sarıkız da "Ak çay!" diyerek çayı akıtır ve oranın da adı Akçay olur.[198]

Anlatılar daha çok bu motifler üzerine kurulmuştur fakat Sarıkız şenliklerinin bunlardan farklı birkaç anlatısı daha tespit edilmiştir. Bunlardan birine göre Sarıkız çok güzel bir genç kızdır ve köydeki bir gence aşıktır. Birbirini seven bu iki kişi

[196] Anlatı metni için bk: Ek 206- 207-208-209.
[197] Anlatı metni için bk: Ek 210-211-212.
[198] Anlatı metni için bk: Ek 213.

evlenmeye karar verir ve düğün kurulur. Düğün esnasında korsanlar gelir ve herkes onlardan kaçar. Bir tepeye sığınan halk korsanlar tarafından öldürülür. Tepeye varınca sadece Sarıkız ve babası kalır. Sarıkız çaresizce "Yer yarılsa da yerin dibine girsem ama bu korsanların eline düşmesem" diye dua eder. Duası kabul olur ve yerin dibine girer. Sadece saçları dışarda kalır. Halk bu alana Sarıkız için türbe yapar.[199] Bu anlatı önceden bahsedilen anlatılardan farklıdır. Önceden bahsedilen anlatılarda Sarıkız evlenmek istemez fakat bu anlatıya göre aşık olmuştur ve düğünü olur ama düğünde başlarına kötülükler gelir. Mitolojilerde tanrının mekânı olarak görülen dağa sığınan halk ve Sarıkız burada ölür.

Bir başka anlatıda ise Sarıkız yine güzeller güzeli bir genç kızdır ve delikanlının biri kıza aşık olur. Sarıkız delikanlıdan gücünü ispatlamasını, tuz çuvalları taşımasını ister. Delikanlı çuvallar ile göle düşer ve tuzların ıslanıp ağırlaşmasıyla boğulur. Köylüler, delikanlının ölmesine neden olduğu için kıza öfkelenerek yumurta atarlar. Yumurtalardan her yanı sarıya boyandığı için kıza Sarıkız adı verilir. Babası bu yaptığından dolayı kızını cezalandırmak için dağa götürür. Ancak kız, babasına abdest suyu olarak delikanlının boğulduğu tuzlu sudan getirerek keramet gösterir. Babası tatlı su isteyince de ayağını yere vurarak su fışkırtır. Babası Sarıkız'ın ermiş bir kişi olduğunu anlar ve onu affeder.[200] Bu anlatıda farklı olan unsur ise Sarıkız'ın evlenmeyi reddetmesi değil evlilik için şart koşmasıdır fakat bu şart sonucu bir ölüm gerçekleşince halk onu suçlar. Burada iftira motifine rastlanmaz.

Tespit edilen son anlatı ise özeti verilen diğer anlatılardan tamamen farklı motifler içermektedir. Anlatıya göre Hz. Fatma, Selman Hazretlerine iki oğlunun olduğunu ama bir kızının olmadığını söyleyerek üzülür. Selman-ı Pâk, "Al, öyleyse nasibini" deyince Hz. Fatma, kucağında bir kız çocuğu bulur. Hz. Fatma sevincini babası Hz. Muhammed ile paylaşır, Hz. Muhammed ona, "Benim torunlarım bunu kötülerler, bunun nasibini Allah'a havale ettim" der. Bunun üzerine Selman-ı Pâk, Kaz Dağı'nda inciden bir saray yaptırır ve kızı oraya koyar. Kız, yirmi yirmi beş yıl burada yaşadıktan sonra yine burada vefat eder. Kabri de burada bulunur.[201] Hz. Fatma ile ilişkilendirilen bu anlatıda Sarıkız, kutsal kişilerin çocuğu olarak görülür. Böylece kutsiyeti artar.

[199] Anlatı metni için bk: Ek 214.
[200] Anlatı metni için bk: Ek 215.
[201] Anlatı metni için bk: Ek 216.

Sarıkız ile ilgili anlatılar birçok varyant halinde çeşitlense de bunları kısaca değerlendirmek ve ortak unsurlar tespit etmek mümkün olacaktır. Anlatıların genelinde ortak olarak iftira atılan bir kadın motifi karşımıza çıkar. Suçsuz bir kadının cezalandırılmasına karar verilir ve bu ceza işini ona en yakın olan kişi yani babası yapmalıdır. Çünkü ortada namussuzluk vardır. Bununla beraber Sarıkız öksüzdür. Anlatıların hiçbirinde annesinden bahsedilmez. Annesi olmaması ona merhamet edecek, doğruyu arayacak, kızı savunacak ve kurtaracak kimsenin olmadığı anlamına da gelir. Bu açıdan bir yönü eksik olan Sarıkız bir de babasının ona güvenmemesi, insanların sözlerine inanmasıyla hayal kırıklığına uğrar ve o bile kendini savunma gereği duymadan, tek kelime etmeden cezasına razı olur.

Bu anlatıların içinde birçok mitolojik motif bulunur. Bunlardan ilki babasının kızı dağa çıkarmasıyla karşımıza çıkan dağ motifidir. Bu dağın ise Kazdağı olduğuna inanılır. Dağ anlatıya göre hem ceza mekânı hem de babanın ve kızının burada ölmesinden ve kabirlerinin burada bulunmasından dolayı kutsallık kazanan bir mekân konumundadır. Dağ mitolojilere göre yüksekliğinden dolayı tanrıların mekânıdır ve bu açıdan kutsallık içerir. Aynı zamanda kozmogoninin merkezi konumundadır. Ata mezarları, ulu kimselerin türbeleri tarih boyunca birçok millette hep dağlara veya en azından tepelere konumlandırılmış, bu açıdan yaşarken tanrıya yakın olan insanların ölünce de tanrıya yakın olmaları sağlanmış ve dağların kutsallıkları bu ata ruhlarıyla artmıştır. Kaz Dağı ise Yunan mitolojisinde "İda Dağı" olarak geçer. Buna göre Kaz Dağı tanrıların mekânıdır ve bu dağda tanrılar arasında güzellk yarışması düzenlenir (Can, 2021, s.115). Ayrıca bu dağ Homeros'un İlyada isimli eserinde de geçer. Burada Zeus, Troya Savaşını yönetmek için İda Dağı'nın zirvesine yerleşir ve savaşı buradan izler, böylece dağ tanrıların mekânı olur (Homeros, 2008, s.192-207). Kaz Dağı artık tanrıların mekânı olarak görülmez. Fakat bunun yanında zamanla kutsallığını kaybetmemiştir. Törenler burada yapılır, kutsal kişilerin mezarları burada bulunur. Anlatıda da kutsal mekân olarak görülen Kaz Dağı aynı zamanda kahramanın kerametlerini gösterdiği yerdir. Bu kerametler sayesinde babası ona iftira atıldığını, kızın aslında ermiş biri olduğunu anlar ve ona inanır fakat her şey için artık geçtir. Kız halktan ümidi keser ve evliyaların yaptığı gibi inzivaya çekilir. Bir nevi kendini tanrıların mekânında konumlandırır ve tanrılara adar. Nihayetinde de çok geçmeden burada ölür. Yaptıklarına pişman olan babası da onu bırakmaz ve o da dağa sığınır. Bu açıdan bir sığınak görevi gören dağ, yüce güçlere sığınılan bir yerdir. Hâlâ halk hem

kutsal güçlere hem de ataların ruhlarına sığınmak, onlardan bereket ve iyilik ummak için yine bu dağa sığınır, çeşitli ritüellerle ataları anar, yardım ister ve onlar için kanlı/kansız kurbanlar sunar. Böylece takvimde belirli bir güne yerleşen Sarıkız unutulmaz, halk arasında kutsallığını koruyarak yaşar ve nesilden nesile aktarılır.

5.6.3.10. Haydar Sultan Şenlikleri (16 Ağustos)

Ankara'nın Keskin ilçesine bağlı Haydar Sultan kasabasında kutlanan bu şenlik yörede yaşamış olduğu düşünülen Haydar Sultan'ın esaretten kurtuluşunu anmak için düzenlenir. Bugünde Haydar Sultan'ın türbesi ziyaret edilir, adaklar adanır, dilekler dilenir ve burada bulunan ve kutsal sayılan kuyudan bakılır. Bu ziyaretten sonra eğlenceler düzenlenir (Oğuz, Aslan, 2020, s.203). Şenliğe konu olmuş olan Haydar Baba için anlatılan bir anlatı da mevcuttur. Anlatıya göre Haydar Sultan, Hoca Ahmet Yesevi'nin oğludur ve 13. yy'da Horasan'dan Keskin'e gelerek İslam'ı tanıtmak için çalışan erenlerden biridir. Fakat burada esir düşer ve kuyuya atılır. Yedi yıl kuyuda yaşadıktan sonra kuyudan çıkarılır fakat ülkesine dönmez, yine orada kalır. Bugün kuyudan akan suyun Haydar Sultan'ın gözyaşları olduğu düşünülür.[202] Esaretten kurtulduğu gün halkın da şenliklerle kutladığı gündür. Böylece bu anlatıya göre ise diğer anlatılarda olduğu gibi kutsal kişinin doğumu ya da ölümü değil, esaretten kurtuluşu anılmaktadır.

Kısacası dini eksenli zaman anlatıları yukarıdaki başlıklar altında incelenmiştir. Bunlardan yola çıkarak çeşitli benzerliklere ulaşılabilir. Bu başlıklar altında öncelikle dini bayramlar ve dini kandiller gelir. Anadolu halkı arasında hem dine hem takvime bağlı bu uygulamalar beraberinde anlatılarını da barındırır. Kutsal bir kişi ve kutsal bir olay etrafında şekillenen anlatılar işaretlendikleri günün de kutsal olmasını sağlamış, böylece bugün hem takvime hem insanların zihnine kazınmıştır. Her yıl kutlanan bu belirli günler İslam dini ile alakalı olduğu için genellikle hicri takvime bağlı olarak kutlanır ve bu nedenle miladi takvime göre her yıl farklı zamanlara denk gelir. Dine bağlı özel ay, gün ve kutsal kişileri anma törenlerini oluşturan halk takvimi anlatıları da yine kutsal bir kahraman etrafında kurulmuş, bu anlatılara bağlı takvimsel törenler genellikle kutsal şahsın doğumunu, ölümünü, esaretten kurtuluşunu, anlatının yaşadığı bölgeye gelişini vb. anmak için gerçekleştirilmiştir. Kutsal kişi sayesinde takvime işlenen bugün veya ay da kutsal kabul edilir. Bu törenler de genelde bu şahsın türbesi

[202] Anlatı metni için bk: Ek 217.

etrafında yapılır çünkü bu mekân da kutsaldır. Böylece dini eksenli zaman anlatıları, bünyesinde dinden aldığı kutsallığı barındırmakta ve bu durum anlatıları da etkilemektedir.

6. SONUÇ

Anadolu Halk Takvimi Anlatıları Üzerine Bir İnceleme adını taşıyan bu çalışma, Anadolu sahasında üretilmiş takvim anlatılarını tespit etmeye, bu anlatıları sınıflandırıp incelemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarda Anadolu halk takvimi üzerine incelemelerde bulunulmuşsa da halk takvimi anlatıları konusunda derli toplu bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışma alandaki bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Tarih boyunca insanlar soyut bir olgu olan ve hayatlarını şekillendiren "zaman" kavramı üzerine düşünmüşler, zamanı çeşitli bakış açılarından açıklamaya çalışmışlar ve nitekim kontrol altına almak istemişlerdir. Eski zamanlardan beri insanlar yaşamlarını doğanın ritmine göre düzenlemişler, Ay ve Güneş'in hareketlerine göre yaşamalarını şekillendirmişlerdir. Böylece doğa ile uyumlu olarak doğal ve döngüsel zaman algısına sahip insanlar özellikle mevsim geçişlerini gözlemlemiş, bu dönemleri birer eşik saymış ve bunlarla uyumlu törenler ve ritüeller gerçekleştirmiştir. Ancak modernleşme süreciyle birlikte, insanlar doğadan giderek uzaklaşmış ve onu kontrol etme eğilimine girmişler böylece çizgisel ve kültürel bir zaman yaratmışlardır. İlkel toplumlarda doğal zamanın hâkim olduğu bir düzenden, modern toplumlarda kültürel zamanın egemen olduğu bir düzene geçiş, insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktasını temsil etmiştir. Her ne kadar zamanın ve takvimin mekanikleşmesiyle insanlar takvimsel uygulamalardan kopsalar da günümüzde hâlâ özellikle kırsal kesimlerde bu uygulamalar değişime uğramış şekilde devam etmektedir. Nitekim Türkler zamanı çift yönlü ve döngüsel olarak düşünmüşler, takvime bağlı uygulamalara önem vermişler ve takvim bağlamında anlatılar yaratmışlardır.

Zamanı kontrol altına almak ve düzenlemek isteyen insanlar uzun süren gözlemler sonucu gök cisimlerinin etkisiyle takvimi geliştirmişlerdir. Tarih boyunca tespit edilebilen ve edilemeyen birçok takvim çeşidi ve sistemi kullanan halklar, bu takvimleri sosyal ihtiyaçlar, çevresel faktörler, doğal unsurlar gibi birçok etmene dayalı olarak geliştirmişlerdir. Böylece toplumsal ve bireysel yaşamı kontrol altına alarak zaman üzerinde hâkimiyet kurmuşlar, geleceğe yönelik tedbirler almışlardır.

Döngüsel zaman bağlamında tekrarlayan önemli tarihleri kayıt altına alan insanlar bu eşik dönemleri için çeşitli uygulamalar, inanmalar ve kaçınmalar gerçekleştirmişlerdir. Böylece takvime bağlı törenler ve inanışlar ortaya çıkmış, halk her yıl aynı döngüde devam etmek suretiyle bu tarihleri hatırlamıştır. Nesilden nesile aktarılan bu önemli zamanların unutulmasının engellenmesi için ise anlatılar yaratan halk aynı zamanda bu anlatılar sayesinde belirlenen tarihe kutsallık katmış, kimi zaman halkı korumayı, kimi zaman doğaya yardımcı olup döngünün tamamlanması sağlamayı amaçlamışlardır.

Zamanın döngüselliğini ve yeniden yaratılabilirliğini kabul eden insanlar özellikle bahar ve kış törenlerini gerçekleştirmek konusunda oldukça hassas davranmışlar böylece doğanın yeniden yaratımına yardım etmişler ve sonrasında canlanan doğa için teşekkür mahiyetinde törenler düzenlemişlerdir. Soğuk, karanlık ve ölüm ile özdeşleşen kış mevsimini tarih boyu insanlar bir zorluk dönemi olarak nitelendirmiş ve bu bağlamda yaşanan soğuk ve sıkıntılı dönemi hızlıca geçmek için çeşitli törenler düzenlemişlerdir. Bu ritüellerle kış zamanı gelebilecek kötülüklerinden korunmayı ve baharın gelmesini sağlamayı amaçlarlar. Gerçekleştirilen bu kış törenlerine mitolojik temelli çeşitli hikâyeler eşlik eder. Kıştan sonra gelecek bereket ve bahar ise bahar törenleriyle gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu törenler kozmogoniyi tamamlayıp yeni bir başlangıcın yaratılmasını amaçlar fakat öncelikle döngünün son bulması gerekir. Döngüye son veren de kış törenleridir. Törenlerin kışın karmaşasını bastıran ritüelleri sayesinde, kış dönümünde düzen kurulmaya başlanır, ancak tam bir düzen ve yeni bir başlangıç bahar törenlerinde tamamlanır. Özetle, kış törenleri, baharın yeniden doğuşunu sağlamak için kışın getirdiği yıkımı simgeler. Bahar törenleri ise baharın ve bereketin gelişini, doğanın yeniden doğuşunu kutlamak ve şükretmek için yapılır. Bu kutlamaların temelinde, her yılın baştan başlaması ve kozmogoninin yeniden oluşturulması düşüncesi yatar. İnsanlar, kış dönemindeki kaosun yerini düzenin almasını kutlarlar ve her yıl tekrarlanan doğanın yaratılışını selamlarlar. Daha sonraki dönemlerde bu mevsimler törenlerin kimi zaman dinsel unsurlarla karıştığı ve yerini dini törenlere bıraktığı görülür. Kökenini mevsime bağlı törenlerden alan bu kutlamalar zamanla şekil değiştirmiş ve dinsel kimliğe bürünmüşlerdir. Takvimlerde ve halkın zihninde kayıtlı olan bu önemli zamanların unutulmasını engellemek, onlara kutsallık kazandırmak ve nesilden nesile aktarıp önemini korumak isteyen insanlar takvimlerdeki bu tekrar eden dönüm noktaları için anlatılar üretmişlerdir. Bu anlatıları

kimi zaman törenlerde okumuşlar kimi zaman ise ağızdan ağıza aktararak kalıcılığını sağlamışlardır. Böylece anlatılarla sabitleşen bu önemli zamanlar yıllar yılı anlatılarda ve uygulamalarda değişiklik gösterseler de esas itibariyle korunmuşlardır.

Türkler de takvim ve zaman kavramları üzerine düşünüp kendi zaman sistemlerini yaratmış bir topluluk olmuştur. Tarihsel seyir içinde kendilerine ait sistem olan on iki hayvanlı Türk takvimi, Celâlî Takvimi gibi takvimlerin yanında başka milletlerden alarak uyarladıkları hicri takvim, miladi takvim gibi birçok takvim sistemi kullanan Türkler bunların yanında zamanı düzenlemek için özellikle Osmanlı Devleti bünyesinde; müneccimbaşı takvimleri, ruznameler, salnameler gibi birçok takvim türlerini de kullanmışlardır. Bahsedilen resmi takvimlerinin yanında ise halk kendi takvim sistemini yaratmış ve buna göre yaşamlarını düzenlemişlerdir. Uzun bir süre içinde insanların tecrübeleri sonucu oluşturulan bu takvimler insanların ihtiyaçları, hava durumu, iklim, ekonomik ve coğrafi şartlar gibi etmenler göz önüne alınarak düzenlenmiş ve bu açıdan da yöreden yöreye farklılık göstermiştir.

Anadolu'da oluşturulan yüzlerce farklı halk takvimine göre yöre halkı resmi takvimlerden farklı olarak zamanı adlandırmış, bölümlendirmiş ve önemli tarihler halkın zihninde işaretlenmiştir. Her yıl döngüsel olan bu tarihler için çeşitli inanmalar ve uygulamalar geliştiren insanlar bunları kuşaktan kuşağa aktarmış ve söz konusu tarihlerin öneminin korunmasını sağlamıştır. Bu tarihlerin unutulmasını engellemek, halkın zihninde yer edip kutsallığını korumak, kimi zaman da halkı korkutup korumak için çeşitli anlatılar üretmişler ve bu anlatıları nesilden nesile aktarmışlardır.

Anadolu halk takvimine bağlı anlatılar, çalışmamızda "yaratılış zamanı anlatıları", "mevsim anlatıları", "ay anlatıları", "çoban bayramı anlatıları" ve "dini eksenli zaman anlatıları" başlıkları altında sınıflandırılarak incelenmiştir. "Yaratılış zamanı anlatıları" başlığı altında iki anlatıya yer verilmiştir. Türklerin yaratılış destanı olan anlatı ve tufanı anlatan ikinci yaratılış anlatısı, içlerinde zamana ait unsurlar barındırmışlar ve ilk zamana dönüşü sağlamışlardır. İnsanın doğa vasıtasıyla yaratılışını anlatan bu mitolojik anlatı zamanı ve mekânı kutsal kabul edilip bu tarih her yıl törenlerle anılmış ve daha sonra "Nevruz" adıyla kutlanacak olan törenlerin kökenini oluşturmuştur. Birçok toplumda olduğu gibi Anadolu'da da ikinci yaratılış kabul edilen tufan anlatıları ise yeniden doğuşu ve kurtuluşu simgelemesi bağlamında baharla özdeşleştirilmiş ve yine bahar törenlerinin temelini oluşturmuş, "Aşure Günü" olarak kutlanan törenlere de kaynaklık etmiştir.

“Mevsim anlatıları”; “kış”, “yaz (bahar)” ve “baharın içinde yaşanan soğuk zamanlar” olarak üç alt başlık altında incelenmiştir. Bunlar içinden en çok anlatıya sahip olanlar “yaz (bahar)” ve “baharın içinde yaşanan soğuk zamanlar”a ait anlatılardır. Kışa bağlı zaman anlatıları ise bunlara nispeten daha azdır. Bunun temel sebebinin ise bereketin geldiği bahar mevsiminin sevincinin yaşanması ve doğaya teşekkürlerin sunulmasının insanlar için daha önemli görülmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Anadolu'da kış mevsimine dair takvimsel anlatılar incelendiğinde ortak özellikler göze çarpar. Bu anlatılarda genellikle olumsuzluk, karanlık ve korku gibi duygular ön plandadır. Kışın zorlu koşulları, "kocakarı", "Bocuk karısı", "Koncolos", "Erlik" gibi kötü ruhlarla ilişkilendirilir ve bu geçiş döneminde dünyalar arası kapıların açık olduğuna inanılır. İnsanlar kötü ruhların ve aslında doğanın verebileceği tehlikelere karşı savunmasızdır. Bu yüzden başlarına gelebilecek kötülüklerden korunmak amacıyla çeşitli ritüeller gerçekleştirirler ve bu ritüellere bir anlam katmak, kalıcılığı ve inanılırlığını sağlamak için takvime bağlı anlatılar oluştururlar. Bu anlatılar genel itibariyle insanları korkutan ve endişelendiren unsurlarla doludur. Kış anlatılarının korku dolu ve karamsar olması bu anlatıları öğrenen ve içselleştiren halk arasında özellikle bu zamana denk gelen kaçınmaları ya da uygulamaları gerçekleştirmeleri için dayanak oluşturur. Doğanın değişkenliklerine ve belirsizliklerine karşı duyulan endişe, insanların çeşitli ritüeller ve törenlerle doğaya müdahale etme ihtiyacı hissetmelerine yol açmış, ritüeller sayesinde döngünün yenilenip baharın gelmesini sağlamaya yardımcı olmayı amaçlamışlardır. Böylece kışın kovulması sağlanmış ve bu eşik döneminde insanların başına gelebilecek felaketlerden kaçınılmıştır.

Baharın gelişini, doğanın canlandığını gördüklerinde ise insanlar bu olayı coşkuyla kutlarlar, doğaya armağanlar sunarak onlara baharı getiren bereket için şükranlarını ifade ederler. Bu önemli dönemler için çeşitli hikâyeler ve efsaneler oluşturan halk, çeşitli öykülerle bu zaman dilimlerini toplumsal belleğe işlemiş, unutulmalarını önleyerek bu anları kutsallaştırmıştır. Bu anlatılarda da kimi ortak özellikler göze çarpar. Anlatıların hemen hepsinde başta bir zorluk görülse de bu zorlukların aşılıp refaha kavuşulduğu görülmüştür. Bu durum da kıştan bahara geçmenin sembolik olarak ifade edilmesidir. Anlatılarda zorluk sonrası yaşanan kavuşma, kurtuluş, şifa bulma, berekete erişme, istemeği bir şeyi yapmaktan kurtulma gibi unsurlar insanlara sevinç verir. Aslında doğanın canlanmasına sevinen insanlar bunu somutlaştırıp

genellikle önemli bir kişinin başına gelen sevinçli bir olay olarak düşünmüşler ve bu şekilde hikâyeleştirip bugünü önemli kılmışlardır.

Bahar anlatılarının dışında halk takvimlerinde bir de baharın içinde görülen soğuk zamanlar ve bunların anlatıları bulunmaktadır. Bu anlatılarla tehlike getirebilecek bu sayılı günlerden halkın korunması hedeflenmiştir. Bugünlerin anlatıları hep olumsuz unsurlar içermekte ve sonucu da ölüm ya da taş kesilmeyle bitmektedir. Farklı bölgelerde farklı isimlerle anılabilirler ve coğrafyaya ve iklim şartlarına göre tarihler de değişiklik gösterebilir. Bununla beraber aslında bugünler aynı amaca hizmet ederler. Hepsinin ortak amacı, bahar gelmesine rağmen tehlikenin henüz geçmediğini hatırlatmaktır. Bunun yanında anlatıların kiminde farklı toplumsal mesajlar da bulunsa da temel amaç hepsinde ortaktır. Bugünlere ait anlatılar isimlerini tarihlerine göre ya da anlatı kahramanına göre almıştır. Örneğin "Kurdoğlu Fırtınası", "Ismak kışı", "Kocakarı Soğukları", "Karı Kışı", "Çoban Ali Kışı", "Çakır Ahmet" kışı gibi isimler hep anlatı kahramanları ile ilişki içindedir. Baharın içinde yaşanan soğuk zaman anlatılarının en yaygını ise "kocakarı soğuğu/fırtınası" olarak bilinen hikâyelerdir. Anlatılarda genellikle kahraman bir kocakarı, yaşlı kadın veya çoban figürüdür. Bu figürler genellikle yalnızdırlar ve hayvanlara bakmakla görevlidirler. Aynı zamanda hayvanları onların temel geçim kaynağıdır ve bu zamanlardaki dikkatsizliklerinden dolayı ya kendi canlarıyla ya da hayvanlarının canlarıyla cezalandırılırlar. Böylece halk bu tehlikeli günlere karşı uyarılmak istenmiş ve çeşitli anlatılarla bugünler hem halk takviminde hem de insanların zihninde kalıcılık kazanmıştır.

Halk takvimi bağlamında aylara bağlı olarak anlatılan anlatılarda ise ayların kişileştirilerek insana ait özelliklerin aylara yüklendiği görülür. Kimi zaman sinirlenen kimi zaman evlenen ya da buluşma gerçekleştiren aylar kişileştirilerek bazı anlatılarda "baba, ermiş, cin" gibi sıfatlarla da anılır. Ayrıca bu anlatıların geçiş dönemi sayılan kış ve yaz (bahar) ayları için anlatıldığı, en çok anlatının ise kış mevsimine bağlı aylarda yaşadığı görülür. Böylece insanlar kış mevsiminin zorlu koşullarından korumak için çeşitli hikâyeler üretmiş ve bu anlatılar genellikle aya bağlı oluşturulup bir törene bağlanmamıştır.

Anadolu'da insanların gelir ve besin kaynağı olan hayvancılık tarih boyu önemli bir yer teşkil etmiş, hayvan sürüleri törenlerle kutsanmıştır. Anadolu'da çoban bayramlarının ve bu bayramların hikâyelerinin birbirine oldukça benzediği fark edilir. Bu kutlamalar, yılın verimli geçmesi ve hayvanların bol ve sağlıklı olması için

düzenlenir. Bu törenlerde, hayvancılıkta önemli bir figür olan çobanlar ve sürüleri öne çıkar. Hikâyelerde, çobanlar ile sürüler arasındaki bağ vurgulanırken, aynı zamanda hayvanların kutsal güçler tarafından korunması ve kutsanması da anlatılır.

Anadolu halk takviminde dini eksenli zaman anlatıları da önemli bir yer teşkil etmektedir. Büyük ölçüde İslam dinine inanan halk dini figürler ve motiflere bağlı olarak çeşitli törenler, kutlamalar, anmalar veya matemler gerçekleştirmiş ve bugünleri çeşitli anlatılarla halk takvimine sabitleyip döngüsel olarak her yıl kutlanmasını ve o zamana ait anlatının yaşatılmasını sağlamışlardır. Bu başlıklar altında öncelikle dini bayramlar ve kandiller gelir. Anadolu'da dine bağlı kutsallığından da dolayı önemli bir yer teşkil eden bayramlar ve kandiller tüm halkça kutlanmış ve beraberinde bugünlere ait anlatılar da yaratılmıştır. Her yıl kutlanan bugünler İslam dini ile alakalı olduğu için hicri takvime bağlı kutlanır ve bu nedenle miladi takvime göre her yıl farklı zamanlara denk gelir. Dine bağlı özel ay, gün ve kutsal kişileri anma törenlerini oluşturan halk takvimi anlatıları da yine kutsal bir kahraman etrafında kurulmuştur. Kutsal kişi sayesinde takvime işlenen bugün veya ay da kutsal kabul edilir. Genellikle "veli, evliya, baba" gibi isimlerle anılan bu kutsal kahramanların doğumunun, ölümünün, göç edişinin, zorluktan kurtuluşunun anması olarak kutlanan bugünler kimi zaman matem havası içinde geçse de kimi yörelerde bahar bayramları ile karışarak sevincin ve bereketin kaynağı olan törenlere dönüşmüştür. Böylece dini eksenli zaman anlatıları bünyesinde dinden aldığı kutsallığı barındırmakta ve bu durum anlatıları da etkilemektedir.

Sonuç olarak çalışmada ele alınan Anadolu halk takvimi anlatıları, Anadolu halkı için önemli olan tarihleri belirlemede, insanların zihnine bu tarihleri kazıyıp toplumsal belliğin oluşmasının sağlanmasında, bu tarihlerin unutulmasını engelleyip nesilden nesile aktarımını sağlamada ve bu zamanlara kutsallık katıp kıymetini arttırmaktadır. Bu çalışma, Anadolu takvim anlatılarını birçok yönüyle beraber ele almakla birlikte, çalışmanın neticesinde Anadolu halk takvimi anlatılarının tespit, sınıflandırılması ve incelenmesi yapılmış, anlatıların halk takviminin devamı için vazgeçilmez bir parça olduğu tespit edilmiştir. Çalışmadaki bu çıkarımdan hareketle Türk dünyası halk takvimi "anlatı" konusunda eksiklikler bulunduğu, geçmiş dönemlerde tespit edilen metinleri yeterli olmadığı, bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda anlatı metinlerinin bir bütün olarak ele alınması gerektiği ve bu bağlamda halk takvimi anlatıları üzerine derlemeler yapılmasının ve yeni anlatılara ulaşılmasının elzem

olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılacak olan yeni çalışmalarda halk takvimi anlatıları konusunun yeniden ele alınarak anlatılara daha kapsayıcı bir açıdan bakılmasının, halk arasından derlemeler yapılarak yeni metinlere ulaşılmasının ve anlatıların gruplandırılıp yorumlanmasının halkbilimi alanına önemli katkılar sağlayacağı ve bu sayede yeni sonuçların elde edileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abdollahy, R. (1990). Calendar: Islamic Period. *In Encyclopaedia Iranica, Vol. IV,* 668–674. London Routledge and Kegan Paul. [Akt. Allak, F. (2021). Astronomi Bilimi Işığında Ömer Hayyam'ın Çalışmaları (Zic-İ Melikşah, Nevruzname ve Rubailerde Astronomiye Dair Bilgiler). https://www.academia.edu/47785037/ASTRONOMI_BILIMI_ISIGINDA_OMER_HAYYAM_IN_CALISMALARI

Acar, H. (2013). *Burdur Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Acar, H. (2020). *Kültürel ve Sosyal Bağlamında Törenler "Burdur Örneği"* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Acar, M. (1995). *Çağdaş Sanatta Anlatım Ögesi Olarak Maske* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Acarov, A. (Haz.). (1988). *Azerbaycan Mifoloji Metinleri*. [Akt. Bayat, F. (2022). *Türk Mitolojik Sistemi 1.* Ötüken Yayınları.]

Acıpayamlı, O. (1978-1979). Acıpayam'da Halk Hekimliği. *Antropoloji Dergisi*, (11), 11-16.

Açıkgöz, H. (2019). *Keskin Biyografisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Giresun Üniversitesi.

Ahmet Cevdet Paşa. (1966). *Takvîmü'l- Edvâr (Takvimler).* (Haz. R. Demir, Y. Unat). Dersaadet: Matbaa-i Ebüzziyâ, 2. Basım., 1300–1883.

Akar, K. (2018). İlhanlı Devleti'nde Kullanılan Birtakım Unvan ve Istılahlar. *İRTAD*, (1), 71-103.

Akçay, A. (2018). *Samsun Efsaneleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.

Akgür, A. N. (1991). Bilim Tarihi Tarih Boyunca Türklerin Kullanmış Oldukları Takvimler-3 Eski Mısır Takvimi ile Bundan Alınan Kıptî Takvimi Eski Fars yada Yezdicürd Takvimi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (74), 157.

Akgür, A. N. (1992). Türk Bilim Tarihi Müneccimbaşı Takvimlerinde Tarihleme Yöntemi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (79), 99-120.

Akgür, A. N. (1993). Celâlî Takvimi. *TDV İslâm Ansiklopedisi 7. cild*, 257-258.

Akgür, A. N. (2000) Takvimler. *Cogito Dergisi*, (22), 95-100.

Akgür, A.N. (2004). Ay Takvimleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (151), 161-207.

Akgür, A. N. (2010). Takvim. *TDV İslâm Ansiklopedisi 39. cild*, 487-490.

Akkanat, İ. (2023) *Arpaseki Köyü Monografisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

Akkuş, E. (2018). *Ordu Efsaneleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi.

Akman, A. (2018). Karaman ve Ermenek'te Yerel Takvim Uygulamaları ve Takvime Bağlı Gelenekler Üzerine Bir Değerlendirme. *Ermenek Araştırmaları – II* (69-106) içinde. Palet Yayınları.

Akmaz, G. (2019). Hint, Yunan, Sümer ve Türk Mitolojilerinde Tufan Mitinin Kültürel Bellek Açısından Önemi. *DTCF Dergisi* 59(2), 825-843.

Aksakallı, Ö. (1997). Hızır Orucu ve Lokma. *Cem dergisi*, (64).

Aksoy, M. (1996). Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı. *Journal of Human Sciences* (100), 126.

Akyol, A. A. (2015). Çağlar Boyunca Takvimler. *Türkiye Kimya Derneği*, (1), 4.

Akyol, N. S. (2006). *Adana (Merkez) Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar ve Törenler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Akyurt Kurnaz, H., & Ön, F. (2021). Eski Bir Balkan Kutlaması: Bocuk Kültürü ve Bocuk Gecesi Ritüeli. Ö. Güzel (Ed.), *Anadolu Halk Kulturunde İnanış ve Ritüeller Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar* (183-204) içinde. Nobel.

Alay, O. (2018). Anadolu ve Kafkasya Kavşağında Geleneksel Bir Yılbaşı Kutlaması: Kalandar. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23), 96-110.

Albayrak, E. (2006). *Erciş'te Eski Türk İnançlarının İzleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Üniversitesi.

Ali Seydi, (1330) Resimli Kamus-i Osmani, c. 1, Matbaa ve Kütüphane-i Cihan, Dârülhilâfetilaliyye. [Akt. Hamarat, Z. (2012). Cemre Düşmesiyle İlgili İnanç ve Uygulamalar. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (03), 165-200].

Alpaslan, A. (2018). *Halkbilimi Bağlamında Türk Halk Takvimlerinin Yapısı, İşlevi ve İlgili Halk Bilgisi Ürünleri* [Yayımlanmamış Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Alptekin, A. B. (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler).* Kültür Ofset Basımevi.

Alptekin, M., Kaplan, T., & Koyuncu, T. (2017). Adana-Yumurtalık Sugözü Köyünde Günler Etrafında Oluşan Halk İnanışlarına Yönelik Bir Araştırma. *The Journal Of International Lingual, Social And Educational Sciences*, 3(2), 323-334.

And, M. (1975). Dramatik Köylü Oyunları Açısından Muharrem, Aşure ve Taziye. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Dramatik Köylü Oyunları Özel Sayısı*, (6), 49-77.

And, M. (2018). *Ritüelden Drama - Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*. Yapı Kredi Yayınları.

And, M. (2020). *Dionisos ve Anadolu Köylüsü*, YKY.

Anonim. (1993). *The Book of Chilam Balam of Chumayel.* (R. L. Roy, Trans.). Carnegie institution of Washington.

Anonim. (2020). Hızır Orucu – Tunceli. (Erişim tarihi: 04.04.2024) https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tunceli/kulturatlasi/hizir-orucu

Anonim. (2023, 16 Ağustos). Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Takvimler. https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:iHRWh9HY11wJ:https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/rkaragoz/135459/Osmanl%25C4%25B1%2520Devletinde%2520Kullan%25C4%25B1lan%2520Takvimler.pdf&cd=3&hl=tr&ct=clnk&gl=tr%20eri%C5%9Fim%20tarihi%2031.01.2023

Anonim, (2024, 31 Mayıs). *Çocukluğumuzun Gizemi "Cemre".* http://www.narmasa.com/tr/m/haberler-etkinlikler/cocuklugumuzun-gizemi-cemre.html

Arargüç, M. F. (2009). Festival. A. Cevizci (Ed.), *Felsefe Ansiklopedisi Cilt 6* (464 - 468) içinde. Ebabil Yayınları.

Arat, R.R. (1987). Eski Türk Hukuk Vesikaları. *Makaleler*, (1), 506-572.

Araz, N. (1984). *Anadolu Evliyaları*. Atlas Kitabevi.

Arıcı, B. (2018). *Konya İli Selçuklu İlçesi Halk İnanışları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.

Aristoteles. (1978a) Metaphysik, Mit Einleintung und Kommentar. Von G. Seidl (Hrsg.). [Akt. Topakkaya, A. (2017). Felsefe, Din ve Kültür'de Zaman. Paradigma Yayıncılık].

Aristoteles. (1978b). Physik I-IV. Von H. G. Zekl (Hrsg.). [Akt. Topakkaya, A. (2017). Felsefe, Din ve Kültür'de Zaman. Paradigma Yayıncılık].

Aristoteles, Augustinus, & Heiddeger. (1996). *Zaman Kavramı*. (Çev. S. Babür), İmge Kitabevi.

Arnaut, T. (1995). Gagauzlar'da İlkyaz Bayramı. *Bilge Yeni Gün*, (4), 8-13.

Artun, E. (1990). "Tekirdağ'da Hıdırellez Geleneği".Türk Halk Kültüründen Derlemeler "Hıdırellez Özel Sayısı".Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:143.

Artun, E. (1993). Tekirdağ Âdetlerinden "Bocuk Gecesi ve Sedenka". *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şükrü Elçin Armağanı*, 29(1-2), 34-51.

Artun, E. (2008). *Halk Kültürü Araştırmaları*. Kitabevi Yayınları.

Artun, E. (2017). *Türk Halkbilimi.* Karahan Kitabevi Yayınları.

Artvinli, T. (2000). *Yusufeli Külliyâtı, c. 2*. Yusufeli Belediyesi Yayınları.

Aslan, Z., Aydın, C., Demircan, O., Kırbıyık, H., & Derman, E. (1996). *Ders Geçme ve Kredi Sistemini Uygulayan Ortaöğretim Kurumları İçin Astronomi ve Uzay Bilimleri Ders Kitabı*. Tekışık Yayıncılık.

Assmann, J. (2001). *The Search for God in Ancient Egypt* (D. Lorton, Trans.). Cornell University Press.

Atalarımızdan Kalanlar. (2007, 06 Haziran). Kars'ta Halk Takvimi. (Erişim tarihi: 14.10.2023). https://atadan.wordpress.com/category/halk-takvimi/.

Ataman, S. Y. (1941). Kaz Dağı 'nda Sarıkız. *Varlık*. (203), 251-253.

Ataman, S. Y. (1986). Bölgelerimiz 10 / Balıkesir. *Türk Folkloru*. (80-81), 32-36.

Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller Ana Tanrıça ve Doğurganlık*. Milenyum Yayınları.

Aveni, A. F. (1982). *Archaeoastronomy in the New World: American Primitive Astronomy*. Cambridge University Press.

Aveni, A. (2021) *Zamanın Kültürel Tarihi*. Ketebe Yayınları.

Ayan, A. Ü. (2012). *Mardin Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Ayan, D. (2008). Astronomik Düzenlilikten Sosyo-Matematik Uylaşıma Takvim. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 215-246.

Aydemir, A. (2019). Bocuk Gecesi, Kozak, N. (Ed.), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi, https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/bocuk-gecesi (Erişim tarihi: 18.05.2024).

Aydın, B. (2009). Salnâme. *TDV İslâm Ansiklopedisi 36. cild*, 51-54.

Aydın, E. (2002). *Türk Dilinde Zaman Adları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. TC. Ankara Üniversitesi.

Aydın, M. (1982). Konya Ermenek Bölgesinde Halk İnançları. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri.* (4), 1-9.

Aydüz, S. (1933). *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Aydüz, S. (2000). Müneccimbaşı Takvimleri ve Tarihi Kaynak Olarak Değerleri. *Cogito*, 22.

Aydüz, S. (2004). Osmanlı Astronomi Müesseseleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4.

Aydüz, S. (2006). Müneccimbaşı. *TDV İslâm Ansiklopedisi 32. cild*, 3.

Aydüz, S. (2013), İslam Medeniyetinde Takvimler. *Yedikıta*, (60), 52-59.

Aynakulova, G. (2007). Gregoryen Kıpçaklar ve Oniki Hayvanlı Türk Takvimi Üzerine. *Millî Folklor*, (74), 21–28.

Badarç, B., & Koçoğlu Gündoğdu, V., (2017). Tuvalarda Takvim ve Zamanlarda İlgili Adlandırmalar ve İnanmalar. E. Gürsoy Naskali & B. Yanıklar (Ed.), *Takvim Kitabı* (285-303) içinde. Kitabevi Yayınları.

Baha Ed-Dîn, D.M. (2013). Mâhiyatu 'Ulûmi'l-Kıbtiyyeti.. Mustalahât ve Ta'rîfât. 2. Sayı. İskenderiye: Silsiletu Kırasat Kıbtiyyeti. [Akt. Eryiğit, E . (2019). *Sosyal Bütünleşme Ekseninde Mısır'daki Kıptîlerin Sosyal Talepleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi].

Bakırcı, Ç. E. (2018, 24 Ekim). Takvimdeki Ayların İsimleri Nereden Geliyor, Kökenleri Ne?. https://evrimagaci.org/takvimdeki-aylarin-isimleri-nereden-geliyor-kokenleri-ne-7432.(Erişim Tarihi: 20. 04. 2023)

Balcı, M. (2010). Bilinmeyen Bir 12 Hayvanlı Takvim Risalesi: Takvim-i Tatar Ma'aAcem. *Türkbilig*, (20), 85-96.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Tasnifi, Karton no. 65/4.

Başgöz, İ. (2015). *Küçük Folklor Ansiklopedisi*. Ürün Yayınları.

Battistini, M. (2005). *Symbols and Allegories İn Art* (S. Sartarelli, Trans.). Getty Publications.

Batur, E. (2000). Aztek Takvimi: Bulanık Günler. *Cogito,* (22), 112-116.

Bayat, F. (2017). *Mitolojiye Giriş*. Ötüken Yayınları.

Bayat, F. (2021). *Türk Mitolojik Sistemi 2.* Ötüken Yayınları.

Bayat, F. (2022). *Türk Mitolojik Sistemi 1.* Ötüken Yayınları.

Baygül, N. (2017). Azerbaycan' da Nevruz Bayramı'nı Kutlama Geleneği. *Bilimsel Eksen,* (22), 75-104.

Bayraktar, İ. (1992). *Bayram*. TDV İslâm Ansiklopedisi. (5),259-261.

Baysal Yurdakul, N. (2023). Kültürel Belleğin Tazelenmesi: Türk Dünyası Efsanelerinde Tufan Simgeciliği. *Folklor Akademi Dergisi*. 6(2), 649-664.

Beder, E. (2011). *Iğdır İlinde Muharrem Ayı Törenleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Beğenç, C. (1974). *Anadolu Mitolojisi*. Meb Yayınları.

Bell, C. (1997). Ritual Perspectives and Dimensions. Oxford University Press.

Bennigsen, A. P.(1912). "Legendı i Skazki Tsentral'noy Azii", Saint Peterburg 1912, [Akt. İsakov, A. (2013). Kırgızlarda ve Moğollarda On İki Hayvanlı Takvim (VI.-XV. Yüzyıllar Arası). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(06), 161-172].

Bergson, H. (1948). Denken und Schöpferisches Werden, Aufsatze und Vortrage. [Akt. Topakkaya, A. (2017). Felsefe, Din ve Kültür'de Zaman. Paradigma Yayıncılık].

Beyazıt, D. (2019). *Karacaören Monografisi (Tokat İli Başçiftlik İlçesi)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Beydili, C. (2004) *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev., E. Ercan), Yurt Kitap-Yayın.

Bıçak, A. (2004). *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*. Dergâh Yayınları.

Bilgin, N. (2019). Kocakarı Soğuklarına Niçin Berd-i Acûz Denildi?. http://www.sonangazetesi.com/makale/1364/kocakari-soguklarina-nicin-berd-i-acuz-denildi/ (Erişim tarihi 25.05.2024).

Biray, N. (2009). 12 Hayvanlı Türk Takvimi-Zamana ve İnsana Hükmetmek. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39), 671-682.

Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi.* BilgeSu Yayıncılık.

Boratav, P. N. (2020). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar).* BilgeSu.

Bourgoing, J. (2008), *Takvim Zamanın Efendisi Midir?.* (Çev., O. Türkay), Yapı Kredi Yayınları.

Boyraz, Ş. (2010). 12 Hayvanlı Türk Takvim ve Kehanet. *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi,* 3(14), 107-142.

Bozkurt, N. (2001). Kandil. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (24), 300-301.

Bozyurt, O. & Koca, N. (2011). Başlıca Coğrafi İçerikli Atasözleri ve Bunların Milli Kültür Açısından Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 89-100.

Bulut, B. (2014). *Türk Halk Kültüründe Çoban* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.

Butanayev V. (1994) Hakas Takvimi. *Türk Dili*, (510), 457-468.

Caferoğlu, A. (1956). Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Saklanan iki Şaman Tanrısı, *Ankara Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 65-75.

Can, Ş. (2021). *Klasik Yunan Mitolojisi*. Ötüken Yayınları.

Canbay Tatar, H. (2022). *Köyden Kente Değişen Alevilik*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.

Caner, F. (2017). Büyük Tufan Mitleri ve Atra-Hasis. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 17-26.

Cavaignac E. (1954). *Tarihi Kronolojinin Esasları*. (Çev., O. Turan), Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Celepoğlu, S. K. (2020). *Trakya'da Amuca Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

CEM Vakfı Genel Merkezi (2024, 04 Haziran). *Hz. Hızır ve Hızır Orucu.* https://www.cemvakfi.org/pages/Haber/385/hz-hizir-ve-hizir-orucu

Cengiz, D. (2021). Nevruz'un Mitolojik ve Tarihi Kaynakları, Türkiye ve Azerbaycan'da Melo-Poetik Hususiyetleri. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 885- 910.

Cenikoğlu, G. T. (2003, 21 Mart). *Halk Şiirimizde Nevrûz.* [Bildiri sunumu]. Dumlupınar Üniversitesi Nevrûz Paneli, Kütahya.

Cırlot, J. E. (2001). *A Dıctıonary Of Symbols* (J. Sage, Trans.). Rotledge.

Cingöz, M. E. (1990). Tokat'ta Hıdırellez. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 43-51.

Comte, F. (2000). *Mitoloji Sözlüğü*. (Çev.: M. Arslan), Zed Yayın.

Current Archaeology. (2013, 5 Eylül). *Mesolithic Timelords: A monumental hunter-gatherer 'calendar' at Warren Field, Scotland.* https://archaeology.co.uk/articles/news/mesolithic-timelords-a-monumental-hunter-gatherer-calendar-at-warren-field-scotland.htm. (Erişim Tarihi 20.06.2023).

Çağatay, N. (1978). Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 105-138.

Çağlayan Kaya, H. (2011). *Ünye Halk Kültürü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi.

Çakıcı, E. (2015). *Bilecik İli Söğüt İlçesi Küre Köyü Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi

Çakıroğlu, T. (2021). *Alaçam İlçesi Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Çay, A. (1985). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Çelik, A. (1999). *Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü*. T.C Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Çelik, Ç. (1990). Edirne ve Çevresi Hıdırellez Geleneği. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 53-70.

Çelik, H. (1988). Akçay'ın Güzel Sarıkız'ı Anıtlaştı. *İzmir Bayram Gazetesi*, 7.

Çelik, H. (1990). Gaziantep'te Hıdırellez Geleneği. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 71-77.

Çelik, T. (2020). *Uşak'tan Derlenen Efsaneler Üzerine Bir İnceleme* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uşak Üniversitesi.

Çetin, Ç. Z. (2004). Tatar Türklerinin Mevsimlerle İlgili Gelenekleri. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. (Kasım-Aralık), 123-143.

Çetin, N. (2011). *Türk Kültüründe Işık Kültü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Çığ, M. İ. (2020). *Çam Bayramı: Noel mi Nardugan mı?*. Kaynak Yayınları.

Çınar, A. A. (2000). Kazak Türklerinde Nevruz. *Atatürk Kültür Merkezi Yayını,* 447-455.

Çiçek, R. (2014). Karadeniz Bölgesi Çepni Türklerinde Takvim ve Zamanın Anlamı Üzerine. *Bingöl Üniversitesi Yayınları,* 263- 273.

Çiftçi, H. (2019). *Yahudilik'te Zaman ve Takvim* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Çimpoeş, L. (2010). Gagavuzlarda İlkyaz Yortuları Kutlamaları [Bildiri sunumu]. Mayıs Yedisi ve Karadeniz Çevresinde Benzer İnançlar Sempozyumu Bildirileri Giresun Belediyesi Yayımlanmamış Bildiri Metinleri.

Çobanoğlu, Ö. (1997). Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevrûz ve Hıdırellez. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-59.

Dağaşan, E. (2013). *Oltu ve Yöresi Folkloru* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Dağlı, Y., & Üçer, C. (1997). *Tarih Çevirme Kılavuzu C. I*. TTK Yayınları.

Dalen, B. V. (2007). "Wâbkanawî: Shams Al-Munajjim (Shams Al-Dîn) Muḥammad İbn Alî Khwâja Al-Wâbkanawî", The Biographical Encyclopedia Of Astronomers, Vol II, Editor: Thomas Hockey, S. 1187-1188.[akt. Kaya, S. (2020). İlhanlı Astronomisinin Bilinmeyenleri: Şemseddîn El-Vâbkanavî ve Sultan Olcaytu Han (Sultaniyye) Gözlemevi Meselesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 471-484.]

Dalkılıç Gültekin, E. (2010). *Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları*. Fakülte Kitabevi.

Daş, E. N. (2022). *Bursa/Gemlik'te Su Kültü ve İyeleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Dede, A. (1978). *Batı Trakya Türk Folkloru*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Delihasanoğlu, M. (2022). *Kastamonu Halk İnanışları Üzerine Bağlamsal Bir İnceleme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.

Demir, N. (2001, 21-23 Mart). Orta Karadeniz Bölgesi'nde Nevruz (Mart Dokuzu) [Bildiri sunumu]. Türk Dünyasında Nevruz Dördüncü Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, 59-66.

Demir, N. (2003a). Kurt Dede ve Tarihi Bağlantısı. *Türk Kültürü*, 41(481-482), 193-200.

Demir, N. (2003b). Türk Kültüründe Yeni Gün (Nevruz) ve Tarihi Alt Yapısı. *Bilge Dergisi*, (36), 14-24.

Demir, N. (2005). *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı (Tarih - Etnik Yapı - Dil - Kültür)*. Genelkurmay Basım Evi.

Demir, N. (2012). Trabzon Yöresinde Zaman, Halk Takvimi ve Sayılı Günler. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Journal Of World Of Turks Zfwt*, (4), 15-21.

Demir, N. (2013). *Türk Efsaneleri Cilt 1-2*. Edge Akademi.

Demir, N. (2017). *Türklerin En Eski Destanı Ulu Han Atabitiği*. Ötüken Yayınları.

Demirelma, B. (2021). *Geleneksel Türk Halk Bayramları Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Deniz, T. Diker, O.,& Çetinkaya, A. (2017). Somut Olmayan Kültür Öğesi Olarak Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi: Safranbolu'da (Karabük) Bir Saha Araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 205-226.

Deveci, R. (2021). *Amasya Yöresi Geçiş Dönemi, Takvim ve Bereket Ritüelleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Dikme, N. (2018). *Pülümür ve Çevresindeki Halk İnanışları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Diktaş, D. (2019). *Isparta Yöresinde Halk Takvimi ve Takvimsel Uygulamalar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Dinçer Berdibek, Z. (2017). Firdevsi-i Tavil'in Tali-i Mevlâd-i Kebir Adlı Eserinde Yer Alan On İki Hayvanlı Türk Takvimi. E. Gürsoy Naskali & B. Yanıklar (Ed.), *Takvim Kitabı* (245-267) içinde. Kitabevi Yayınları.

Doğlarlıoğlu, S. (2013). *Emet İlçe Merkez Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.

Dost, E. (2018). *Trabzon ve Giresun Yöresi Çepnilerinde Eski Türk İnanışlarının İzleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Durmuş Floriti, H. (2012). Yeni Asur Metinlerinde Geçen Ay İsimleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (XXVII), 2.

Dutka, J. (1998). On The Gregorian Revision Of The Julian Calendar. *The Mathematıcal Intellıgencer*, 10(1), 56-64.

Dündar, K. (2021). *Osmaniye Yöresinde Efsane ve Memoratlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.

Dürüşken, Ç. (2000). *Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk Roma'nın Gizem Dinleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ebulgazi Bahadır Han. (2009). *Türk Şeceresi Türk'ün Soy Ağacı*. İlgi Kültür Sanat Yayınevi.

Ebüzziyâ Tevfik. (1310-1311/1892). *Takvim-i Ebüzziyâ*. Matbaa-i Ebüzziyâ, 65-68.

Edirne Valiliği. (2013). *81 İlde Kültür ve Şehir- Edirne*. Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

Ege, F. (2011). Kazaklarda Yer-Su [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.

Einstein, A. (1965). Mein Weltbild. A. Seelig (Yayınlayan). [Akt. Topakkaya, A. (2017). Felsefe, Din ve Kültür'de Zaman. Paradigma Yayıncılık].

Ekmekçi, D. N. (2020). *Muş Efsaneleri (İnceleme- Metin)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Din Dışı*. (Çev., M. A. Kılıçbay), Gece Yayınları.

Eliade, M. (1992), *İmgeler Simgeler*. (Çev., M. A. Kılıçbay), Gece Yayınları.

Eliade, M. (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. (Çev., Ü. Altuğ), İmge Kitabevi.

Eliade, M. (2002). *Babil Simyası ve Kozmolojisi*. (Çev., M. E. Özcan), Kabalcı Yayınevi.

Eliade, M. (2020). *Demirciler ve Simyacılar*. (Çev., M. E. Özcan), Doğubatı Yayınları.

Eliade, M. (2022). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. L. A. Özcan), Alfa Yayınevi.

Eliade, M. (2023). *Kutsal ve Kutsal-Dışı Dinin Doğası.* (Çev., A. Berktay). Alfa Yayınevi.

Elias, N. (2020). *Zaman Üzerine.* (Çev., V. Atayman), Ayrıntı Yayınları.

Encyclopedia Britannica. (2023, 5 Mayıs). Chinese calendar. https://www.britannica.com/science/Chinese-calendar. (Erişim Tarihi 01.08.2023).

Erdem, C. (2013). Sözlü Tarih ve Kültür Açısından İmam Rıza Ocağı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi.* (66), 257-278.

Eren, M. (2021). *Ulubey Halkbilimi Monografisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Giresun Üniversitesi.

Ergin, M. (1970). *Orhun Abideleri*. Milli Eğitim Basımevi.

Erginer, G. (1969-1970) *Uşak Takvimi* [Yayımlanmamış Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Erginer, G. (1984). *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*. TTK Basımevi.

Erhat, A. (2019). *Mitoloji Sözlüğü.* Remzi Kitabevi.

Erol Çalışkan, Ş. S. (2015). Türklerde Hıdrellez İnancı: Makedonya Örneği. *International Journal Of Science Culture And Sport (Intjscs),* (3), 380-392.

Ersoy, C. (2021). *Konar-Göçer Folkloru: Mersin'de Yaşayan Tırtar Yörükleri Örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Ertürk, E. (2011). Halloween- Cadılar Bayramı. *ATAUM*. (37), 18- 19.

Eryiğit, E. (2019). *Mısır'daki Kıptîlerin Sosyal Talepleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş.* Kabalcı Yayınevi.

Esin, E. (2002). İç Asya'da Milattan Önceki Bin Yılda Türklerin Atalarına Atfedilen Kültürler. *Türkler Ansiklopedisi* (1), 726-766 içinde. Yeni Türkiye Yayınları.

Evliya Çelebi. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1. Cilt 1. Kitap*. S. A. Kahraman, Y. Daglı (Haz.),Yapı Kredi Yayınları.

Ezen, S. (1944). "Poyraz'ın Oğlu Nasıl Evlendirildi?". *Ün Dergisi*, (10), 1657- 1658.

Farabi. (2014). Felsefenin Temel Meseleleri (Uyunu'l- mesail). M. Kaya Ed., *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri* (117-126) içinde. Klasik Yayınları.

Fayda, M. (2006). Nesî. *TDV İslâm Ansiklopedisi.* (32), 578-579.

Fırat, A. (1998). Hızır Orucu. *Cem Dergisi*, (76),

Filiz, M. (2015). *Afyonkarahisar İli Bolvadin İlçesi Büyükkarabağ Köyü Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.

Gardin, N., Olorenshaw, R., Gardin, J., & Klein, O., (2019). *Larausse Semboller Sözlüğü.* (Çev., B. Akşit), Bilge Kültür Sanat.

Gedik, M. (2008). *Konya İli Derebucak İlçesi ve Çevresi Halk Edebiyatı ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Genç, R. (1995). Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz. *AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,* 15-23.

Gerçek, S. (2011). *Hellenistik Çağ Batı Anadolu Takvimleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Gezgin, İ. (2022). Homo Narrans İnsan Ne İçin Anlatır?. Redingot yayınları.

Göçmenoğlu, K. (1996). Aşure Günü. *Genç Erenler*. 1/10:7.

Gök, M. (2021). *Kaz Dağları ve Çevresinde Sarıkız Ziyareti Olgusu* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Gökmen, E. (2019). Aydın Vilayet Yıllıklarındaki Takvimlerde Önemli Günler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, (27), 171-192.

Gönenç, A. (2011). *Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selcuk Üniversitesi.

Görgülü, D. (2018). Konya'da Aşure, Şivilik ve Fener Alayı Geleneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD).* 5(12), 66-82.

Günay, H. M. (2007a). Ramazan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (34), 433-435.

Günay, H. M. (2007b). Rebîülevvel. *TDV İslâm Ansiklopedisi.* (34), 501-502.

Günay, H. M. (2007c). Receb. *TDV İslâm Ansiklopedisi.* (34), 506-507.

Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hıdrellez. *Milli Folklor*, 26.

Günay, Ü. (2006). Türk Dünyasında Kronolojik Sistemler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 239-272.

Gündüz, M. (2017). Yeni Bir Düzen Aracı Olarak Celali Takvim. *TurkBilim International Journal of Social Sciences*, (1), 2-8.

Günel, F. (1993). Cemâziyelevvel. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (7), 319.

Güner, İ. & Şimşek, O. (1998). Iğdırda Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (33), 129-135.

Güven, Ö. & Hergüner, G. (1999). Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(5).

Güzel, Ö.,& Akyurt Kurnaz, H. (2020). Türk Kültüründe Bir Miras Olarak Bocuk Gecesi Ritüeli İçeriği: Fenomenolojik Bir Araştırma. *Millî Folklor,* (128), 163-178.

Hamarat, Z. (2012). Cemre Düşmesiyle İlgili İnanç ve Uygulamalar. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (03), 165-200.

Hamidullah, M. (2000). Hicri Takvim ve Tarihi Arka Planı. (Çev. K. Şulul). *T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi*, 9(9), 10-25 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/144023.

Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç Sözlüğü (Dinler-Mezhepler-Tarikatler-Efsaneler).* Remzi Kitapevi.

Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.

Hatun, Yılmaz (2001). Halk Edebiyatı-Halk Bilimi Dersi Derleme Çalışması. Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivi, Dosya Numarası: 2476 / B.

Hazar, E. (2020). *Edremit/Doyran Folkloru Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Ege Üniversitesi.

Herodotos. (1991). *Herodot Tarihi*. (Çev., M. Ökmen), Remzi Kitabevi.

Hesiodos (2019). *Theogonia- İşler ve Günler*. (Çev., A. Erhat & S. Eyüboğlu), Türkiye Bankası Kültür Yayınları.

Homeros. (2008). *İlyada.* (Çev., A. Erhat, A. Kadir). Can Yayınları.

Hutton, R. (2008). Modem Pagan Festivals: A Study in the Nature of Tradition. *Folklore* 119(3), 251-273.

Irmak, Y. (2018). Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (17), 191-222.

Islah, İ. (2012). *Türklerde Bayram* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

İbrahimhakkıoğlu, B. (1989), Örnek Bir Teşebbüs: Köy Müzeleri. *Türk Edebiyatı*. (184), 57.

İbrayev, Ş. (2002). Kazak Halkı'nın Nevruz'a İlişkin Gelenek ve İnançları. *Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*, 87-91.

İğdi, A. (2018) İslâm Tarih Yazıcılığına Etkisi Bakımından Hz. Ömer Dönemi. *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 128-137.

İhsanoğlu, E. (1992). Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronomi'nin Osmanlı'ya Girişi (1660-1860). *Belleten*, (LVI).

İleri, C. (2017). Yüz Elli Yaz Belli. E. Gürsoy Naskali & B. Yanıklar (Ed.), *Takvim Kitabı* (36-92) içinde. Kitabevi Yayınları.

İnal, B. (2024, 23 Mayıs). Camışkıran Soğukları Efsanesi. https://www.tigrishaber.com/camiskiran-soguklari-efsanesi-4837yy.htm

İnan, A. (1987). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler Cilt I-II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A. (2020). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Altınordu Yayınları

İpek, Y. (2014, 22-24 Eylül). Van Gölünün Kuzey Kıyılarındaki Geleneksel Halk Takvimi [Bildiri sunumu]. *III. Uluslararası Ahlat-Avrasya Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu*.

İvgin, H. (2013). *Derin Mitoloji (İnançlarda-Söylencelerde-Folklorda-Geleneklerde)*. Kültür Ajans Yayınları.

Kabak, T. (2015). *Rize İli Halk Bilim Monografisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Kabak, T. (2017). Trabzon ve Rize'de Halk Takvimi. E. Gürsoy Naskali & B. Yanıklar (Ed.), *Takvim Kitabı* (93-114) içinde. Kitabevi Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2009). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Yayınları.

Kahriman, S. T. (2019). *Emirgazi ve Karapınar'da Koyunculuk ve Çobanlık* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Kahya, E. (2002). Eski Türklerde Bilim. *Türkler Ansiklopedisi* (3), 494-517 içinde. Yeni Türkiye Yayınları.

Kalafat, Y. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a*. Berikan Yayınevi.

Kalay, E. (1996). Edirne' de Nevruz ve Hıdırellez. *Milli Folklor*, (7), 29-30.

Kalaycı, Ü. (2013). Tarih Boyunca Türklerin Kullandıkları Ay Adları ve Türk Dünyası Ortak Ay Adları Önerisi. *Yeni Türkiye*, (55), 598-604.

Kalaycı Durdu, B. (2010). Kütahya' da Halk Meteorolojisi ve Halk Takvimi İle İlgili Bazı Gelenek ve İnanışlar. *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları*. Kütahya Valiliği Yayınları, 180-185.

Kaleli, S. (2021). Turizm Pazarlaması Kapsamında Bir Kültür Turizmi Etkinliği: Kakava Şenlikleri ve Şenliklerin Şehre Katkısı. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*,13(2), 230 – 258.

Kantarcı, Z. (2017). Kalandar Kutlaması: Livera (Yazlık) Köyü Örneği. *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 491-503.

Kara, B. (2012). Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Güzeli Seçimi, *Türkiye Steward*, 2(12).

Kara Düzgün, Ü. (2017). Giresun'da Halk Takvimi. E. Gürsoy Naskali & B. Yanıklar (Ed.), *Takvim Kitabı* (115- 144) içinde. Kitabevi Yayınları.

Kara, M. (2006), Asya Toplumlarında Ortak Bir Kültür Ögesi: On İki Hayvanlı Türk Takvimi, *Türkçenin İzinde* (671-683) içinde, Kesit Yayınları.

Karabacak, Y. (2011). *Nizip-Söğütlü Köyü Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.

Karabaşa, S. (2000). Rize Halk Takvimi ve Meteorolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Karabüber, T. (2017). *Tosya Halk İnanışları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.

Karaçam, N. (1995). *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli*. Kırklareli Belediyesi Yayınları.

Karadağ, M. (1995). Sarıkız Efsanesi Varyantları ve Karşılaştırılması. *Folklor/Edebiyat Dergisi*. 1(2).

Karadavut, Z. (1992). *Yozgat Efsaneleri İnceleme- Metin* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Karakaş, A. (2005). *Feke Halk Kültürü Araştırması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü.* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/00/TurkSoylenceSozlugu.pdf

Karaman, R. (2014). *Türk Dünyasının Bayramı Yeni Gün (Nevruz)*. Bilge Yayıncılık.

Karataş, T. (2010). *Salnâme-i Hadika ve Salnâme-i Ebüzziya'nın Transliterasyonu* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

Karatayev, O. (1995). Kırgız Tarihi ve Nevruz. *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyum) Bildirileri.* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Kartal, N. (1990). "İnegöl'de Hıdırellez Gelenekleri". *Türk Halk Kültüründen Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı* içinde. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Kartarı, A. (2019). Kültürlerarası İletişim Nedir?. A. Kartarı (Ed.), *Kültürlerarası İletişim* (3-20) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Karunovskaya, L. (2010). Altay ve Teleütlerde 12 Hayvanlı Takvim (Çev. R. Adzhumerova & E Atmaca). *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic,* 5(4), 796-802.

Kasımoğlu, S. (2007). *Cumhuriyet Döneminde Geleneksel Kutlamalar Bağlamında Hıdırellez Geleneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Kaşgarlı Mahmud (2006), *Divanü Lûgat-it-Türk* (Çev., B. Atalay), (1), TDKYayınları.

Kaşgarlı Mahmud (2015). *Divanü Lügat-it-Türk.* (Haz. A. B. Ercilasun & Z. Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınevi.

Kaya, D. (2007). *Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*. Akçağ Yayınları.

Kaya, D. (2019). *Dereli Monografisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Giresun Üniversitesi.

Kaya, D. (2024, 16 Ocak). *Nevruz Geleneği ve Kırgızlarda Nevruz*. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/dogan_kaya_kirgizlarda_nevruz.pdf.

Kaya, İ. G. (2012). İsmail Bin Abdullah'ın Oniki Hayvanlı Türk Takvimi. *Electronic Turkish Studies,* 7(2), 15-34.

Kaya, S. (2020). İlhanlı Astronomisinin Bilinmeyenleri: Şemseddîn El-Vâbkanavî ve Sultan Olcaytu Han (Sultaniyye) Gözlemevi Meselesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 471-484.

Kayalı, Y. & Büyükbahçeci, E. (2018). Türk ve Hint Mitolojilerinde Doğa Fenomenleri: Güneş ve Ay. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 1168-1183.

Kaynak, İ. H. (2016). Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekânın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algısı. *SUTAD*, (39), 443-455.

Kazmaz, S. (1994). *Çayeli Geçmiş Günler ve Halk Kültürü*. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtım Vakfı Yayınları.

Keleş B. (1998). *Bahrî Memlûkler'de İktisadî ve Ticarî Hayat (1250-1883)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Keleş, İ. (2018). *Trabzon İli Çarşıbaşı İlçesi Halk Bilimi Monografisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Kılıç, E. (2010). *Osmaniye İli Düziçi İlçesi Halk Kültüründe Halk İnançları, Bayramlar ve Törenler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Kılıç, S. (2014). *Ordu İli Perşembe İlçesi Monografisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi.

Kılıç, S. (2018). *Bir Sakin Kent Folkloru Perşembe*. Merdiven Yayınları.

Kılıçaslan Kırpık, S. (2009). *Türk Kültüründe Tufan ve Tufan İle İlgili Anlatılar.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Kırmızı, Ö. (2021). *Şanlıurfa Efsanelerinin İcra Bağlamı ve İşlevleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Koçak, A. (2016). *Mitlerle Varoluş Yolculuğu.* Alfa yayınları.

Koçak, M. H. (2019, 19 Kasım). *Fantastik Evrenlerin ve Mitolojilerin Kötü Çocukları: Yılanlar.* https://geekyapar.com/geek-dosya/fantastik-evrenlerin-mitolojilerin-kotu-cocuklari-yilanlar/ (Erişim Tarihi:18.05.2024).

Koçu, R. E. (1960). *İstanbul Ansiklopedisi, C. III*. Neşriyat Kollektif Şirketi.

Kortemartin, S. ve Kortemartin, K. (2021).*The History of Halloween.* Leveled Book. https://core-docs.s3.amazonaws.com/documents/asset/uploaded_file/3892/LRSD/3381445/3-The_History_of_Halloween.pdf

Kotan, E. M. (2020). *Türk Kültüründe Halk Takvimi ve Sayılı Günlerle İlgili İnanışlar (Erzurum Örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Koyuncu Okca, A. (2019). Çoban Bayramı: Sudan Koyun Geçirme (Denizli-Çal-Aşağıseyit). *Sdü Art-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*. (12), 108-124.

Kök, Z. (2006). *Karaisalı (Merkez) Halk Kültürü Araştırması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Köksal, F. Yurteri, E. Ergün, Y. (2022). Söylem, Zaman ve Mekân Açısından Kültürel Coğrafi Bir Bakış: Kocakarı Takvimi Örneği. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 233- 258.

Köse, F. (2007). *Osmanlı Devletinde Nevrûz.* Iq Kültür Sanat Yayıncılık.

Kubbealtı. (2023, 20 Şubat). *Ocak*. http://lugatim.com/s/ocak

Kubbealtı. (2023, 20 Şubat). *Kasım.* http://lugatim.com/s/KASIM

Kubbealtı. (2023, 20 Şubat). *Temmuz*. http://lugatim.com/s/temmuz

Kubbealtı. (2023, 20 Şubat). *Takvim.* http://lugatim.com/s/takvim

Kubbealtı. (2023, 20 Şubat). *Mevsim.* http://lugatim.com/s/mevsim

Kuran-ı Kerim. (2020a). İsra Suresi (12. Ayet). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (3) 467-468. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kuran-ı Kerim. (2020b). Tevbe Suresi (36-37. Ayet). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (2) 763-767. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kuran-ı Kerim. (2020c). Tevbe Suresi (108. Ayet). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (3) 60-62. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kuran-ı Kerim. (2020d). Yunus Suresi (5. Ayet). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (3) 84-85. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kurnaz, C. (1991). Bahar. *TDV İslâm Ansiklopedisi.* (4), 468-469.

Kurtıyev, R. (1996). Kalendernıe obryadı krımskih tatar, Simferopol: Krımuçpedgiz. [Akt. S. Sağlık Şahin (2012). Kırım Tatar Türklerinin Bahar Bayramı: Tepreş. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 69-88.]

Kut, G. (1998). Yazmalar Arasında III: Gurre-nâme ve Leâlî'nin Gurre-nâmesi ile Rûz-nâmelerde Görülen İki Beyit. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları Hasibe Mazıoğlu Armağanı*, 2(22), 133-140.

Kutlu, S. (2001). Kırgız Türkleri'nde Nevruz Kutlamalar. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (17), 181-188.

Kutludağ, Ş. (1997). *Denizli'nin Güney İlçesi ve Havalisi Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Kuzucular, E. (1978). Sarıkışla Takvimi. *Sivas Folkloru*. (71), 15-17.

Kuzucular, E. (1979a). Sarıkışla Takvimi. *Sivas Folkloru*. (72-73), 14-17.

Kuzucular, E. (1979b). Sarıkışla Takvimi. *Sivas Folkloru*. (74), 21-23.

Küçük, A. (1987). Erzincan ve Çevresinde Halk İnançları. *3.Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları (4).*

Küçük, A. (2011). *Giresun Çepni Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.

Küken, G. (1997). Doğu Ortaçağında Zaman Kavramı. *Cogito*, (11), 181-190.

Külcü, R. (2015). *Bilim ve Düşünce Tarihinde İlkçağ Dönemi Zaman Kavramı ve Ölçüm Teknolojileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Kütahya Valiliği. (2010). *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları.* Kütahya Valiliği Yayınları.

Lauri, H. (2006). Ritüellerin Oluşum Süreci. (Çev., R. Ersoy), Milli Folklor, (69), 129-140.

Leeming, D. A. (2020). *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*. (Çev., N. Soysal), Say Yayınları.

Lvova, E. L., Oktyabrskaya, İ. V., Sgalayev, A. M. & Usmanova, M. S. (2013). *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri. Kainat ve Zaman.* Nesneler Dünyası. (Çev., M. Ergun), Kömen Yayınları.

Makas, Z. (1987). *Türk Millî Kültüründe Nevrûz.* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

Maksedof, K. (1996). Ebu Reyhan El-Beyrûnî ve Nevruz Hakkında. S. Tural, E. Kılıç (Ed.), *Nevruz ve Renkler* (269- 273) içinde.

Manat, D. E. (2023, 31 Aralık). *Türklerde Yılbaşı: Nardugan Bayramı*. https://www.temsil.org/turk-nardugani-ve-avrupa-noeli/. (Erişim Tarihi: 29.01.2024).

Medhat, M. (2007). Mısr el-Kıbtîyye: el-Mısriyyûn Yu'ammidûne bi'l-dem. 1.Baskı. Kahire: el-Meclisu'l -a'lâ Li's-Sekâfeti. [Akt. Eryiğit, E . (2019). Sosyal Bütünleşme Ekseninde Mısır'daki Kıptîlerin Sosyal Talepleri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Melikoğlu, A. (2018). *Giresun İli Halkbilim Monografisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Meydan, F. (1990). Kütahya'da Hıdırellez Geleneği. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı* (113-122) içinde. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Mezkit Saban, G. (2020). Somut Olmayan Kültürel Miras: Aşağıseyit Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı. *Türkiyat Mecmuası*. 30(1), 181-194.

McClellan III, J. E., & Dorn, H. (2006). *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji*. (Çev. H. Yalçın & M. Alev), Arkadaş Yayınevi.

Nadirov, I. (1991). Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, (17) 72.

Nergiz, N. (2022). *Kızıltepe ve Çevresinde Yaşayan Halk İnanışları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Nişanyan Sözlük. (2023, 20 Şubat). Eylül, https://www.nisanyansozluk.com/kelime/eyl%C3%BCl.

Nişanyan Sözlük. (2023, 20 Şubat). Nisan, https://www.nisanyansozluk.com/kelime/nisan.

Noyan, B. (1983). Nevruz Erkanı. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi II, Prof. Dr. Harun Tolasa özel sayısı*, 110-127.

Noyan, B. (1984). Hıdrellez. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi III*, 129-139.

Ocak, A. Y. (1985). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır- İlyas Kültü.* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Ocak, A.Y. (1998). Hıdırellez. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (17), 313-315.

Ocak, A. Y. (2012). *İslam- Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır - İlyas Kültü*. Kabalcı Yayınları.

Of, S. (2021). *Mitlerin Kökeni Bağlamında Trabzon Yöresi Mitleri Üzerine Bir İnceleme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Oğuz, M. Ö. (2000). Boz Atlı Hızır ve Ren Geyikli Noel Baba İkileminde Türklerde Yılbaşı. *Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları,* 245-252.

Oğuz, M. Ö. (2001, 21-23 Mart). *Türklerde Hızır Kavramı* [Bildiri sunumu]. Türk Dünyasında Nevruz 4. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 21-23.

Oğuz, M. Ö. (2006). Türkiye'nin Doğu Karadeniz Kıyısında Mayıs Yedisi Bayramı. *Millî Folklor,*18(69), 5-14.

Oğuz, M. Ö. Aslan, E. (2020). *Türkiye'de Yaşayan Geleneksel Kutlamalar*. https://hacibayram.edu.tr/api/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/thbmer(tr-TR)/Yasayan%20Kutlamalar.pdf

Okuşluk, R. (1994). *Adana Efsaneleri (Derleme-İnceleme).* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Onarlı, İ. (2003). Nevruz Bayramı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (25), 41-74.

Onay, İ. (2015). İslam Öncesi Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri ve İktisadi, Askeri, Dini Değeri. *Journal Of International Social Research*. 8(41).

O'neil, W. M. (2001). *Zaman ve Takvimler.* (Çev., Ç. Öndem), İzdüşüm Yayınları.

Ongun, A. (1999). *Türk Kültüründe Av* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Osmanice, (2023, 7 Ekim). Neyyireyn. https://www.osmanice.com/osmanlica-25749-nedir-ne-demek.html.

Oymak, İ. (2010). Anadolu'da Su Kültünün İzleri. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 15(1), 35-55.

Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi 1. Cilt.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (2021). *Türk Mitolojisi 2. Cilt.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ömer Hayyam (1933). *Nevrûznâme*. (Çev., M. Minovi). [Akt. S. Kaya (2020). Ömer Hayyâm'ın "Nevrûznâme" Adlı Eserinde Takvim Çalışması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 8(5). 1543–1550.]

Önal, M. N. (1996), Dobruca Türkleri'nde Küfür Akşamı Törenleri. *Türk Kültürü,* (403), 693-700.

Önal, M. N. (2003). Unutulmuş Bir Gelenek: Küfür Akşamı Törenleri. *Millî Folklor*, (60), 128-134.

Önal, M. N. (2006). Nevruz Geleneği. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, (72), 28-31.

Önal, M. N. (2008). *Muğla'da Hıdırellez Bayramı* [Bildiri sunumu]. 38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri.

Özbaş, H. (1967). Yozgat'ta Congolos. *Türk Folklor Araştırmaları*, 212(10).

Özcan, A. (1992). Berdül'l Acuz. *TDV İslâm Ansiklopedisi 5. cild*, 485-486.

Özdemir, M. A. & Bozkurt, O. (2006). Afyonkarahisar Halk Takviminin Sıcaklık Verileri ile Karşılaştırılması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(15), 53-82.

Özdemir, N. (2019, Mayıs 2-5). *Kayıp Tanrı Mitosları: Kraliçe Aşmunikal'in Kaybolan Fırtına Tanrısı.* Uluslararası Mitoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı. 698-707.

Özdemir, R. (2003a). Çeşitli Kültürlerde Zamanı Ölçme Faaliyetleri ve Bu Konuda Osmanlı Mahkemelerinin Uygulamaları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (143), 73.

Özdemir, Y. (2003b). *Gazi Antep Efsaneleri İnceleme-Metin* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

Özen, K. (2024, 04 Haziran). *Anadolu Türkmenlerinde Hızır Orucu ve Hızır Nebi Bayramı*. https://kutluozen.com/yazilarim/anadolu-turkmenlerinde-hizir-oru/

Özer, V. (2023). *Karaman Efsaneleri (İnceleme-Metin)* [Yayımlanmamış Doktor Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Özkan, İ. (2020). Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-24.

Özkan, M. (2016). İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(14), 23-41.

Özpınar, B. (2023). *Güney Sibirya Türk Destanlarında Mekân ve Zaman Sembolizmi* [Yayımlanmamış Doktora tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Öztürk, Ö. (2005). *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük. 2 Cilt*. Heyamola Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I.* MEB Yayınları.

Palalı, İ. (2010). Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Değeri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 1-14.

Parrinder, G. (1971). *Aztekler ve Mayalar*. (Çev., G. Atasağun), World Religions From Ancient History To The Present. New York. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184398

Pirverdioğlu, A. (2002). Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği. *Türkler Ansiklopedisi* (3), 65-79 içinde. Yeni Türkiye Yayınları.

Polat, Z. (2017). *Zamanın Gösterim Biçimi Olarak Takvim* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.

Rasonyi, L. (1988). *Tarihte Türklük*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Rize Halk Eğitim Müdürlüğü. (1999). *Rize Kültür Derlemeleri*. Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları.

Rogers, N. (2002). *Halloween: From Pagan Ritual To Party Night*. Oxford University Press.

Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev., A. Kazancıgil), İşaret Yayınları.

Saha, M. N. (1953) India's Calendar Confusions. *Journal of the Royal Astronomical Society of Canada*, (47), 97.

Sakaoğlu, S. (1992). *Efsane Araştırmaları.* Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Sakaoğlu, S. (2017). *101 Türk Efsanesi.* Akçağ Yayınları.

Samuel, A. E. (1972) *Greek and Roman Chronology*. C. H. Beck‘sche Verlagsbuchhandlung. https://archive.org/details/greekromanchrono0000samu/page/n7/mode/2up

Sarıkaya, D. (2017). *Ardahan Efsaneleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ardahan Üniversitesi.

Sarıkaya, M. S. (2020). Kütahya-Hisarcık Bektâşî Şeyh Çakır Ocağında Nevruz Erkânı. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, (7), 129-160.

Sarıtaş, S., & Hacıoğlu, C. (2017). Çamlıca'da Eski Bir Balkan Kutlaması: Bocuk Gecesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 328-335.

Schimmel, A. (1998), *Sayıların Gizemi*. (Çev. M. Küpüşoğlu), Kabalcı Yayınevi.

Selçuk, A. (2008). *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Seyidoğlu, B. (1997). *Erzurum Efsaneleri*. Erzurum Kitaplığı.

Sezen, L. (1992). Türk Folklorunda Hıdırellez. *Millî Folklor*, (14), 32-34.

Sezen, L. (1993). *Erzurum Şehir Folkloru 1.cilt* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Sivas, H. (2019). Eski Mısır Uygarlığı. K. Köroğlu (Ed.),. *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi* (128-149) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını. Eski Mısır Uygarlığı.

Sivas İmranlı Bahadun ve Çevre Köyü Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği. (2024, 04 Haziran). Cogi Baba Türbesi. https://sivasbahadun.blogspot.com/p/cogi-baba-turbesi-cogi-yeni-adyonoren.html

Sol, S. (2010). Edirne Kakava Şenlikleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 60-73.

Soltonoev, B. (1993). "Kırgızda Cıl Esebi", Kırgızdar, c. I, Bişkek, 585- 590. [Akt. A. İsakov. (2013). Kırgızlarda ve Moğollarda On İki Hayvanlı Takvim (Vı.-Xv. Yüzyıllar Arası). Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3(6) 161-172.]

Strathern, P. (1997). *Büyük Fikirler: Einstein ve Görecelik Kuramı.* (Çev., H. Hazar) Gendaş A.Ş.

Süleymanov, A. & Soltangereyeva, R. (1995). Başkort Halık İjadı. 1 Tom: Yola Folkloı. Ufa: Kitap (Сөләймәнов Ә. һәм Солтангәрәева Р. (1995). Башҡорт халыҡ ижады. 1 том: Йола фольклоры. Өфө: Китап). [Akt. Salihov, A. (2019). Başkurtlarda Eski Türk Takvimi ve Nevruz Bayramının Kutlanması. *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. (88), 189-203.]

Şahinbaş Erginöz, G. (2008). Hititlerin Astronomi Bilgisine ve Hitit Takvimine Bir Bakış. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, (IX),1-2.

Şar, S. (1984). Mesir Macunu. *Pharmacia JTPA*, 53(3), 204-212.

Şen, E. & Gürpınar, F. (2019). Farklı Kültürlerde Güneş Sembolü. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*. (43), 985-1008.

Şenay, B. (2007). Noel. *TDV İslâm Ansiklopedisi 3. cild*, 201-202.

Şendur, E. (2019). *İstanbul Şile İlçesine Bağlı Köylerde Folklor Araştırmaları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Şengül, A. (2006). Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (26), 61-73.

Şenkardeşler, A. (2013). *Takvimlerin Toplumsal İşlevleri: Saatli Maarif Takvimi Örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.

Şimşek, E. B. (2010). *Arslanköy (Mersin) ve Çevresinde Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünlerinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Şulul, K. (2002). Hicri Takvimin Ortaya Çıkışı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 1(4), 145-166.

Taberi, Muhammed b. Cerîr. Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk. Tahkik. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire. Dâru'l-Meârif, 1960-1970. [İğdi, A. (2018). İslâm Tarih Yazıcılığına Etkisi Bakımından Hz. Ömer Dönemi. *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 128-137].

Tadros, FR. & Malaty, Y. (1988). T*he Coptic Calendar and Church of Alexandria*. https://archangelmichaelchurch.net/Books_Newsletter/Fr%20Tadros%20Malaty_English/EB_TM_The%20Coptic%20Calendar%20and%20Church%20of%20Alexandria.pdf

Taner, N. (1995), *Yalova Folkloru*. Yalova Ticaret Odası.

Tanrısever, C. (2021). Yeni Yıl Kutlamaları: Kültürel Bağlamda Bir Yolculuk. Ö. Güzel (Ed.), *Anadolu Halk Kulturunde İnanış Ve Ritüeller Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar* (387-421) içinde. Nobel Yayınları.

Taube,K. (2012). *Aztek ve Maya Mitleri*. (Çev. İ. Yılmaz), Phoenix Yayınları.

Tavkul, U. (2007). Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 25-45.

Tavmurzalanı D. - Bayramkullanı H. (1998) Karaçay-Malkar Halk Oyunla.-Nalçik: Elbrus. [Akt. Tavkul, U. (2007). Karaçay-Malkar Kültüründe "Gollu Toy" Geleneğinin Nevruz İle İlişkisi. *Folklor-Edebiyat*, (4), 237-244].

Tavukçu, A. Y. (2022). Roma Sanatında Sonsuz Zaman: Aion Kişileştirmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad, 509-520.

T.C Senirkent Kaymakamlığı (2020). Veli Baba Sultan Türbesi. (Erişim Tarihi: 04.06.2024). http://www.senirkent.gov.tr/veli-baba-sultan-turbesi

Tek, R. (2019). Nevruz ve Günlerle İlgili Çağatayca Yazılmış Bir Metin Üzerine Değerlendirme. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (13), 146-160.

Tekay, S. (1994). Takvimin Evrimi. *Bilim ve Teknik*, 27 (314), 6-12.

Tekin, M. (1990). Hıdırellez ve Hatay'da Hızır İnancı. *Hıdırellez Kültür Bahar Bayramı Konferans, Kültür Ofset Basımevi.*

Tekin, Ş. (2020). *Orhon Yazıtları.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tel, G. (2008). *Bozkır Kavimlerinde Zaman ve Takvim* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Temelkuran, T. (2002). Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri. *Türkler Ansiklopedisi* (3), 434-440 içinde. Yeni Türkiye Yayınları.

Tercan, B. (2019, 2-5 Mayıs). *Anadolu Kökenli Bir Hitit Efsanesi: "İlluyanka"* [Bildiri sunumu]. Uluslararası Mitoloji Sempozyumu, 199-208.

Tezcan Aksu, B. T. (2018). Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, (2), 382-413.

The British Museum. (2024a, 09 Haziran). *Tablet, 45550*. https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1881-0701-3311

The British Museum. (2024b, 09 Haziran). *Tablet, K.210 , Library of Ashurbanipal*. https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_K-210

The British Museum. (2024c, 09 Haziran). *Block, 1816,0610.272*. https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1816-0610-272

The British Museum. (2024d, 09 Haziran). *Papyrus; Calendar, EA10184,2*. https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA10184-2

The Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs: Photography Collection, The New York Public Library. (1862 - 1863). Calendrier Aztec, à Mexico Retrieved from https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47db-126f-a3d9-e040-e00a18064a99. (Erişim tarihi: 08.06.2024).

The New York Public Library. Mexican century Retrieved from https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e1-165a-a3d9-e040-e00a18064a99 (Erişim tarihi: 08.06.2024).

Thomson G. (1943). The Grek Calendar. *The Journal Of Hellenic Studies*. (63), 52-53.

Tok, Ö. (2006). Osmanlılarda Kıptî Takviminin İdarî ve Malî Alanda Kullanımı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 365-379.

Topakkaya, A. (2015, 08-11 Ekim). *Zaman ve Takvim İlişkisi [Bildiri sunumu]*. Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu.

Topakkaya, A. (2017). *Felsefe, Din ve Kültür'de Zaman*. Paradigma Yayıncılık.

Topakkaya, A. (2021). Eski Türkler'de Zaman. *Temaşa Felsefe Dergisi*, (15), 17-22.

Topal, A. (2020). *Afyonkarahisar İline Bağlı Sultandağı İlçesi Monografisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Topkan, R. (1962). *Topkan'ın Sürekli Takvim'i*. Ankara Neşriyat.

Tuncer, İ. (2017). *Yaşantısı ve Ananeleriyle Çaykara*. Turkuvaz Yayıncılık.

Tural, S. (2004). Hıdırellez. *Türk Dünyası Ortak Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü.* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Turan, F. A. (2000). Anadolu'daki Nevruz'la İlgili Uygulamalar. Atatürk Kültür Merkezi Yayınaları, 351-358.

Turan, F. A. (2002). Sarıkız Efsanesi ve Sosyal Kültürel Tesirleri. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, (22), 149-164.

Turan, O. (2019). *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*. ÖtükenYayınevi.

Turner V. (2018). Ritüeller Yapı ve Anti-yapı. (Çev., N. Küçük). İthaki Yayınları.

Tursynbayeva, N. (2018). Kıssa-i Salsal'da Hayvan Adları ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi. *Türkoloji*, (87), 103-114.

Tuzlu, M. A. (2021). *II. Abdülhamid Döneminde Takvim Sansürü Meselesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Tuzlu, M.A. (2022). Osmanlı Matbuatında Önemli Bir Yayın Türü: Özel Kişi ve Kuruluşlarca Hazırlanan Takvimler (1876-1909). *Trabzon İlahiyat Dergisi*. 9(1), 269-307.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023, 16 Mayıs). *Ay*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023a, 12 Mayıs). *Dakika*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023b, 16 Mayıs). *Gün*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023c, 30 Nisan). *Hafta*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023d, 14 Mayıs). *Mevsim*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023e, 15 Mayıs). *Saat*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023f, 12 Mayıs). *Salise*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023g, 12 Mayıs). *Saniye*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023h, 10 Mayıs). *Takvim*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023i, 10 Mayıs). *Uğur*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023j, 11 Mayıs). *Uğursuzluk*. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023k, 14 Mayıs). *Yıl.* https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. (2023l, 6 Haziran). *Zaman*. https://sozluk.gov.tr/

Türkan, H. K. (2015). *Hatay Yöresi Arap Alevileri Folkloru* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Türker, Ş. (1940). *Takvim ve Tarihi*. Sümer Basımevi.

Türkiye Kültür Portalı. (2024, 24 Şubat). Karakoncolos. https://www.kulturportali.gov.tr/portal/karakoncolos.

Türkmen, F. & Karimova, G. (2022). Kazakistanda Hayvan Kültü ve 12 Hayvanlı Halk Takvimi. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(1), 41-47.

Uca, A. (2007a). Türk Toplumunda Hıdırellez-I. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (34), 113-138.

Uca, A. (2007b). Türk Toplumunda Nevruz-I. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (32), 137-170.

Uğurlu, S. (2015). Makedonya-Valondova Hıdrellez Âdetlerinden "Yeşillenme", "Kısmet Kapama" ve "Martufal Çekme" Âdetleri Türük Uluslararası Dil. *Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (5), 37-66.

Unat, Y. (2004). İslâm'da ve Türklerde Zaman ve Takvim1er Türk Dünyası. O. Öcal (Ed.), *Nevruz Ansiklopedisi* içinde (15-24). Atatürk Kültür Merkezi Bakanlığı Yayınları.

Unat, Y. (2013). Zîc. *TDV İslâm Ansiklopedisi 44. cild*, 397-398.

Uraz, M. (1978). Hıdırellez ve Hızır İle İlyas. *Türk Folklor Araştırmaları*, 18(8346), 8311-8315.

Urstanbekov, B. U. & Çoroe, T. K. (1990). *Kırgız Tarihi.* Kırgızpoligraf Yayınları, 99-100. [Akt. İsakov, A. (2013). Kırgızlarda ve Moğollarda On İki Hayvanlı Takvim (Vı.-Xv. Yüzyıllar Arası). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(06), 161-172.]

Uslu, Ş. (2004), Darende ve Çevresinde Halk İnançları. *Milli Folklor*, (61), 90-101.

Üçer, C. (2000) Türk-İslam- Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Takvimleri. *COGİTO Takvim: Zamanın Haritası*, (22), 117-131.

Üçüncü, M. (2019). *Gümüşhane Torul İlçesi Cizere Köyleri Monografisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi.

Ünal, M. (2008). *Dinlerde Kutsal Zamanlar*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ünalan, Ö. (2017). Bayburt'ta Halk Kültüründe Takvime ve Mevsime Bağlı Hususlar. E. Gürsoy Naskali & B. Yanıklar (Ed.), *Takvim Kitabı* (205-219) içinde. Kitabevi Yayınları.

Üzelgök, Ö. (2008). *Adana İli Kozan İlçesi Halk Kültürü Araştırması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Veren, E. (2019). *Kocakarı Soğuklarından Zemheriye Anadolu Halk Takvimi*. Doğan Kitap.

Vovin, A. (2004). Some Thoughts on the Origins of the Old Turkic 12-Year Animal Cycle. *Central Asiatic Journal*, (48), 118-132. https://www.jstor.org/stable/41928342

Vural, A. (2020). *Alanya Halk Takvimi, Takvimsel Uygulamalar ve Halk Meteorolojisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Wilkinson, K. (2021). *Semboller ve İşaretler*. (Çev. S. Toksoy), Alfa Yayınları.

Wilkinson, P., & Philip, N. (2010). *Görsel Rehberler Mitoloji*. İnkılap Yayınevi.

Yakar, B. (2023). *Kemaliye İlçesinde Oluşan Efsaneler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Binali Yıldırım Üniversitesi

Yalkın, A. R. (1977). *Cenup'ta Türkmen Oymakları 1. Cilt.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yanar, B. (2019, 12 Haziran). *Eski bir ritüel: Dana Bayramı.* İlkses Gazetesi. https://www.ilksesgazetesi.com/guncel/eski-bir-rituel-dana-bayrami-71980 (Erişim tarihi: 31.05.2024).

Yaşaroğlu, M. K. (2008). Safer. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (*35),* 450-451.

Yaşaroğlu, M. K. (2010a). Şâban. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (38), 207.

Yaşaroğlu, M. K. (2010b). Şevval. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (39), 34.

Yaşaroğlu, M. K. (2013a). Zilhicce. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (44), 415-416.

Yaşaroğlu, M. K. (2013b). Zilkade. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (44), 416.

Yaşaroğlu, M. K. (2020). Muharrem. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (31), 4-5.

Yavuz, M. (2012). *İslâhiye-Kabaklar Köyü Halkbilimi Araştırması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Üniversitesi.

Yavuz, S. S. (2020). Mi'rac. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (30), 132-135.

Yazıcı S. & Yaramış, A. (2019). Osmanlı Devleti'nde Miladi Esaslı Takvim; Takvim-i Garbî'nin Kabulü İle İlgili Meclis Görüşmeleri. *Turkish Studies*. 14(3), 1897-1915.

Yeşilyaprak, H. (2012). *Kandilli'nin Teleskopları* [Bildiri sunumu]. Türkiye'deki Teleskoplarla Bilim Sempozyumu.

Yıldırmış, F. (2017). Akçaabat'ta (Trabzon) Halk Takvimi. E. Gürsoy Naskali & B. Yanıklar (Ed.), *Takvim Kitabı* (163-172) içinde. Kitabevi Yayınları.

Yıldız, A. S. (2000). *Şanlıurfa'da Enbiya Kıssaları*. Şurkay Yayınları.

Yıldız, A. (2005). *Zaman Kavrayışının Sosyal Temeller ve Uygulamalı Bir Sosyolojik Çözümleme Denemesi: Bursa Örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Yıldız, A. (2016). Edebiyatımızda Çok Bilinmeyen Bir Tür: Rûznâme ve Bir Örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, (20), 429-444.

Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldızoğlu, H. (2019). *Bayburt İli Halkbilimi ve Etnografyası* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Yoloğlu, G. (2000). Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm. *Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,* 391 -399.

Yusuf, M. H. (2013). *İbnü'l Arabi Zaman ve Kozmoloji*. (Çev., K. Filiz), Nefes Yayınları.

Yüksel, A. (2010). Osmanlı'da Zamanı Anlamak: Duvar takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 12.

Z15.2 Aeon, Gaea & The Carpı. (2024, 20 Mayıs). Theoi Greek Mythology içinde. https://www.theoi.com/Gallery/Z15.2.html

EKLER

Ek 1. On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Ek 2. Çin'deki Anlatı

Buda, bütün hayvanları huzuruna çağırmış. Emrini dinleyip gelen hayvanlara da geliş sıralarına göre birer yıl hediye etmiş. En hızlı gelen fare ilk yılı almış. Onu boğa, kaplan, tavşan, ejderha, yılan at koç, maymun, horoz, köpek ve domuz takip etmiş. Daha sonra yıllar bu hayvanların isimleriyle anılmış (Kara, 2006, s.332-333).

Ek 3. Divân-ı Lügati't-Türk'deki Anlatı

Türk hakanlarından birisi kendisinden bir kaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu iş için Hakan milleti ile keneş (müşavere) yapar ve kurultayda "biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyle ise, ise biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla bir ad koyalım; hesaplarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım; bu, aramızda unutulmaz bir belge olarak kalsın dedi. Millet hakanın bu önergesini onayladı. Bunun üzerine Hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını "Ilısu" ırmağına doğru sürsünler diye emreder. Bu, büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlarlar; bir takım hayvanlar suya

atılırlar; on ikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak takılır. Bu hayvanlardan birincisi "sıçgan=sıçan" imiş. İlk önce geçen bu hayvan olduğu için senenin başı bu adla anılmış ve "sıçgan yılı denilmiş; bundan sonra sırası ile geçen hayvanların adları yıllara verilmiş: sıçgan (fare) yılı, ud (öküz) yılı, nek (timsah) yılı, yılan (yılan) yılı, biçin (maymun) yılı, takagu (tavuk) yılı, pars (pars) yılı yund (at) yılı it (it) yılı, tawışgan (tavşan) yılı, koy (koyun) yılı, toŋuz (domuz) yılı. Sayı toŋuz yılına varınca dönülerek yine sıçan yılından başlar (Kaşgarlı Mahmud, 2006, s.344-348).

Ek 4. Kırgızlardaki Anlatı

Bir zamanlar on iki hayvan bir araya toplanarak yıl hesabını yapmak istemişlerdir ve her yıla bir hayvanın ismini koymaya karar vermişlerdir. Böylece müçöl denilen on iki hayvan isimli Türk takvimi ortaya çıkmıştır. Ancak her hayvan bu takvimin başında kendi isminin olmasını istemiştir. O zaman demişlerdir ki; "Kim ilk olarak güneşin doğduğunu görürse, o birinci olacak". Tanın ağarmasını beklemeye başlamışlar. Deve kendisinin başka hayvanlara göre daha yüksekte olduğunu ve takvimin başında olacağını düşünmüştür. Ancak sıçan gizlice onun başı üzerine çıkmıştır. Bu yüzden o güneşin doğduğunu ilk olarak görmüştür. Bundan dolayı sıçan takvimdeki ilk sıraya oturmuştur. Kendi boyuna güvenen deve ilk on iki içine girememiştir (Urstanbekov, 1990, 99-100, aktaran: İsakov, 2013, s.167).

Ek 5. Kırgızlardaki Anlatı

Sıçan devenin kulağından inip kül yığınına girerek saklanır. Deve güneşin doğuşunu kendinden önce gören fareye kızarak kül yığını içinde aramaya başlar. Devenin külde ağnaması bu yüzdendir derler (Soltonoev, 1993, 588 aktaran: İsakov, 2013, s.167).

Ek 6. Moğollardaki Anlatı

Tanrı Moğol takvimindeki 12 yıl için hayvanların isimlerini vereceği zaman, 11 hayvanı hemen seçmiş, ama sonuncu için karar verememiş, deve ile sıçanı aday olarak belirlemiştir. Kimseyi üzmek istemeyen Tanrı, meselenin çözümünü deve ve sıçana bırakır. Bir yarışma düzenlenir ve güneşin ilk ışıklarını kim önce görürse onun kazanacağı söylenir. Deve doğuya bakar ve güneşin doğmasını beklemeye başlar. Sıçan ise batıya, sürekli dağların tepelerine bakar. Güneş doğarken, onun ilk ışıkları sıçanın baktığı dağların tepelerine yansır. Böylece ilk ışığı sıçan görerek yarışmayı kazanır. Deve kaybettiğini anlayınca kızarak sıçana yönelir. Sıçan ise küle sığınır. O günden bugüne deve kül gördüğünde orada yuvarlanır ve eninde sonunda sıçanı öldüreceğini düşünür (Bennigsen, 1912, s.20 aktaran: İsakov, 2013, s.167-168)

Ek 7. Buryatlardaki Anlatı

Deve ile sıçan arasında ilk yılı kimin temsil edeceği hususunda anlaşmazlık çıkmıştır. Sonunda doğacak güneşin ışığını ilk önce görenin adı ile yılın adlandırılacağı üzerinde anlaşmışlardır. Deve şarka döner. Fakat kurnaz sıçan devenin tepesine tırmanır ve oradan garba bakar. Şafak sökerken devenin gözü hiçbir ışık emaresi göremez. Hâlbuki sıçan garp tarafında tepeler üzerinde güneşin ışıklarını sezer. Bundan dolayı

sıçan devrenin ilk adını alır. Bu rivayet Buryatlar'daki şu atasözünü de doğurmuştur: "Deve kendini büyük saydığı için yılı gaip etti" (Turan, 2019, s.77).

Ek 8. Buryatlardaki Anlatı

Senenin kimin adıyla başlayacağı hususunda deve ile sıçan münakaşa etmişler. Sıçan seneyi görmüş ve gördüm diye bağırmış. Sonra da yaptığı hileyi deveye anlatmış. Deve, hiddetinden sıçana saldırmış ve sıçan da kül içine gömülmüş. Onun için deve, daima kül olan yeri eşermiş (Turan, 2019, s.77).

Ek 9. Başkurtlardaki Anlatı

Bir zamanlar on iki tane hayvan bir araya toplanarak yıl hesabını takvimlendirmek istemişler ve her yıla bir hayvanın ismini koymaya karar vermişler. Böylece, "müsel" denilen on iki hayvan isminden oluşan takvim ortaya çıkmıştır. Ancak her hayvan bu takvimin başında kendi isminin olmasını isteyince, "Kim Güneş'in doğuşunu ilk görürse, onun adı birinci sırada olacak" denmiş. Tanın ağarmasını beklemeye başlamışlar. Sığır, kendisinin diğer hayvanlara göre daha uzun boylu olduğunu bildiğinden takvimin başında kendisinin olacağını düşünmüş. Ancak, sıçan gizlice onun boynuzuna çıkınca Güneş'in doğuşunu ilk olarak o görmüş. Bundan dolayı takvimin ilk yılına onun ismi verilmiştir (Süleymanov & Soltangereyeva, 1995, s.174-175 aktaran: Salihov, 2019, s.192).

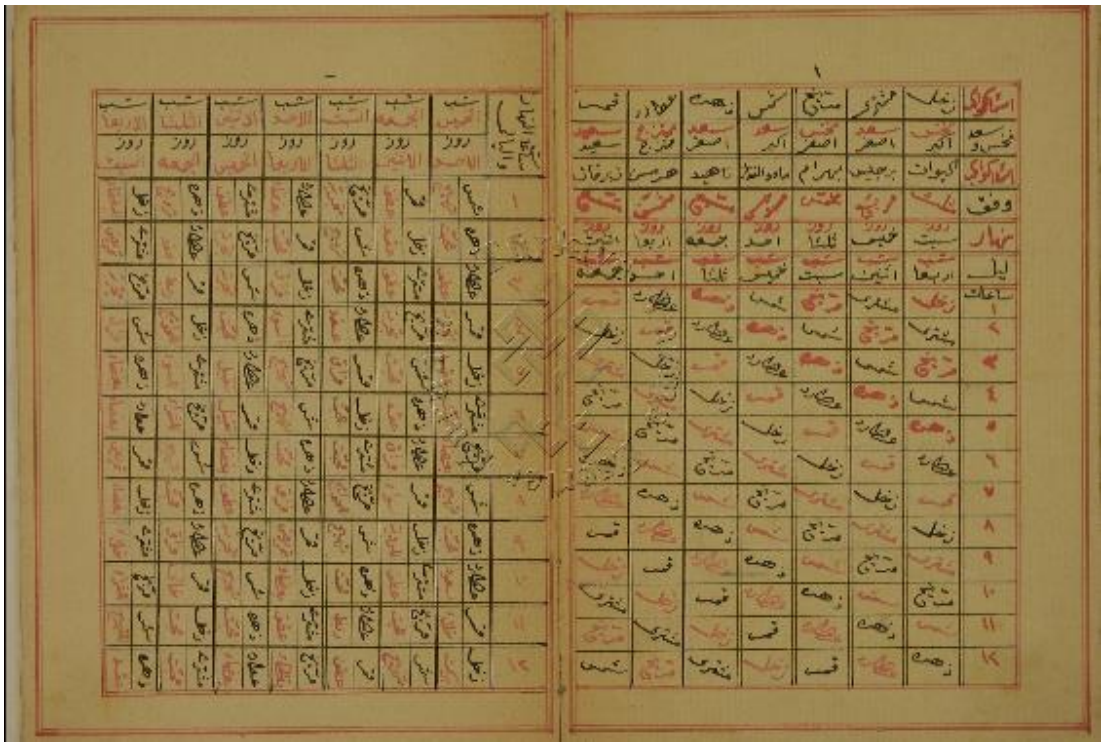
Ek 10. Kazaklardaki Anlatı

Sığır, insanlara sütünü, etini ve derisini verdiği için ilk yılın kendi ismi olmasını teklif eder. Yılkı "insanlara senin verdiklerini ben de veriyorum, ayrıca insanlar beni binmek için kullanırlar" der. Deve, yılkıya hitaben "sen çok naziksin, ama senin gücünle benimkini kıyaslamak mümkün mü? Benim taşıdığım yükün yarısını taşıyamazsın. Ayrıca sen, özel biçilen otları, yulaf, arpa gibi yemleri yemen, pınar suyunu içmen gerekir. Benim susuzluğa karşı tahammülüm var, her türlü diken ve çalıyı yerim, sütün lezzetli, etim ve derim de kullanışlıdır" diye övünür. Daha sonra koyun gelir ve "peki, ben olmasam ne olacak? Hangi Kazak hangi yünle keçeden evini, yünümle sımsıcak kürkünü yapacak? Semiz koyun etinden lezzetli et var mı? Ben insanlara süt ve peynir de veririm" diyerek ilk yılın isminin koyun yılı olmasını ister. Köpek gelip "siz boş konuşuyorsunuz, ben olmasam sizleri kurtlar çoktan yerdi" diyerek ilk yılın kendi hakkı olduğunu ileri sürer. Bu münakaşa gece yarısına kadar sürer ve sade sıçan sessizce dinler. Sonunda o münakaşayı "Boşuna münakaşa etmeyin. Kim sabah güneşini ilk defa görürse ilk yıla onun ismi verilsin" diyerek kesip başka bir teklif sunar. Diğer hayvanlar, özellikle de deve boyunun uzunluğuna güvenerek bu teklifi kabul eder. Sonunda sıçan devenin üstüne tırmanarak güneşi ilk defa görür ve on iki dilimli sistemde ilk yılın isminin sıçan olmasını kabul ettirir (Türkmen & Karimova, 2022, s.45).

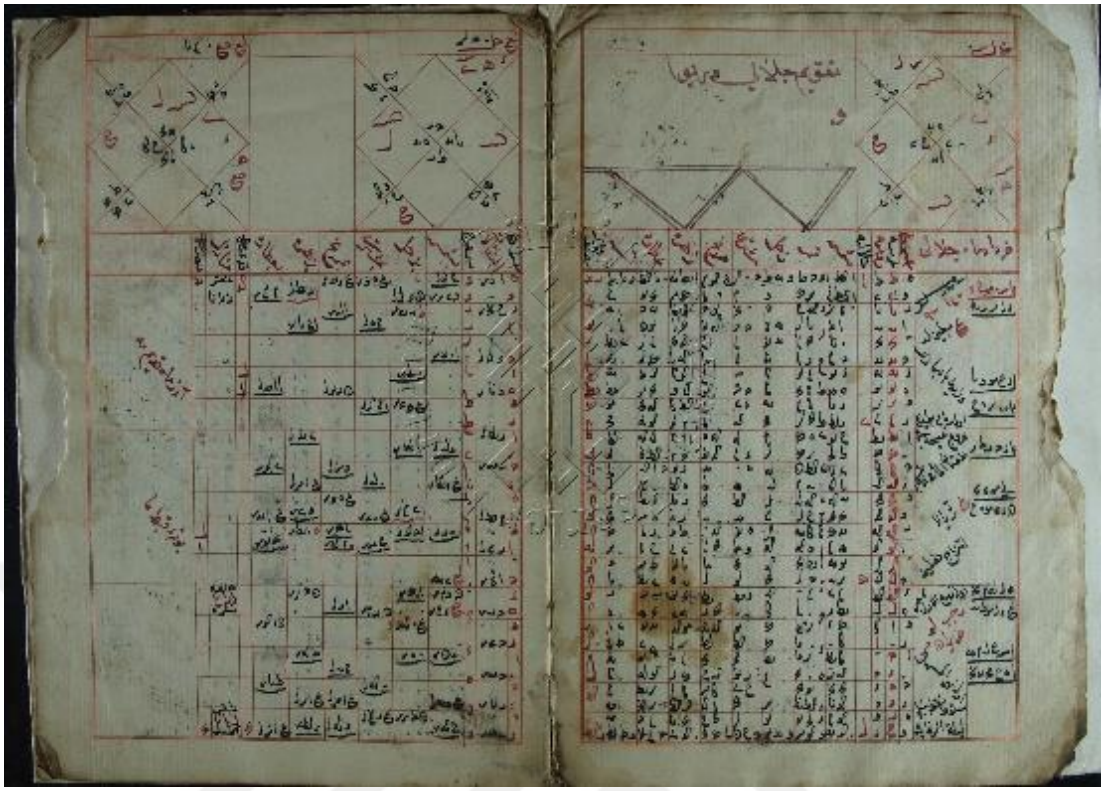
Ek 11. Takvim 1285-1286 Hicri Süheyl Ünver Defter / 00828

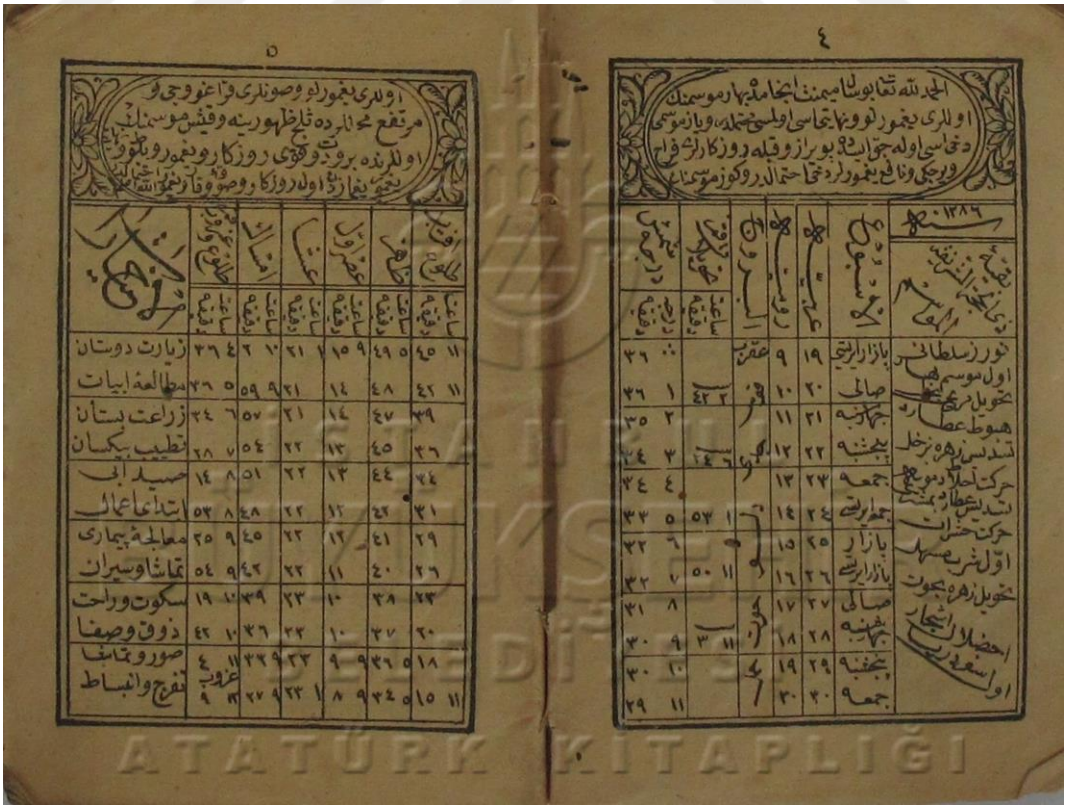
Ek 12. Takvîm-i Celâlî İzmirli İsmail Hakkı / 02055

Ek 13. Takvîm-i Celâlî Genel / 5243

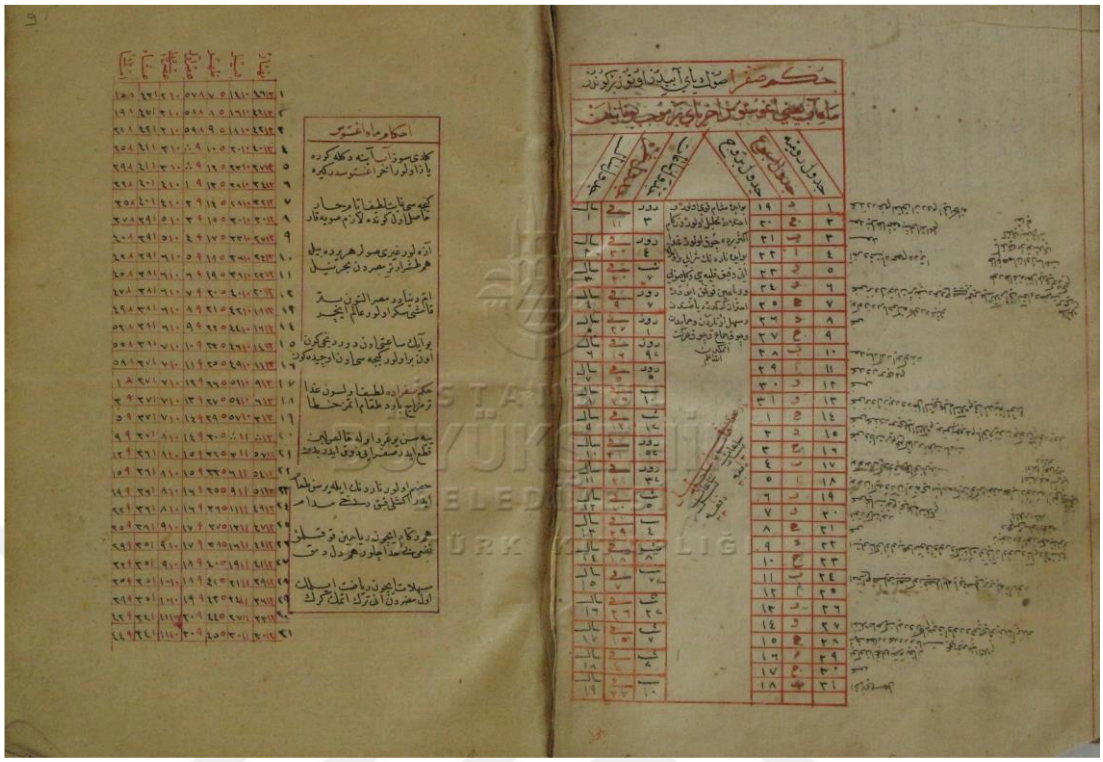

Ek 14. Takvim-i Müneccimbaşı 1286 H [1869 M]

ATATÜRK KİTAPLIĞI

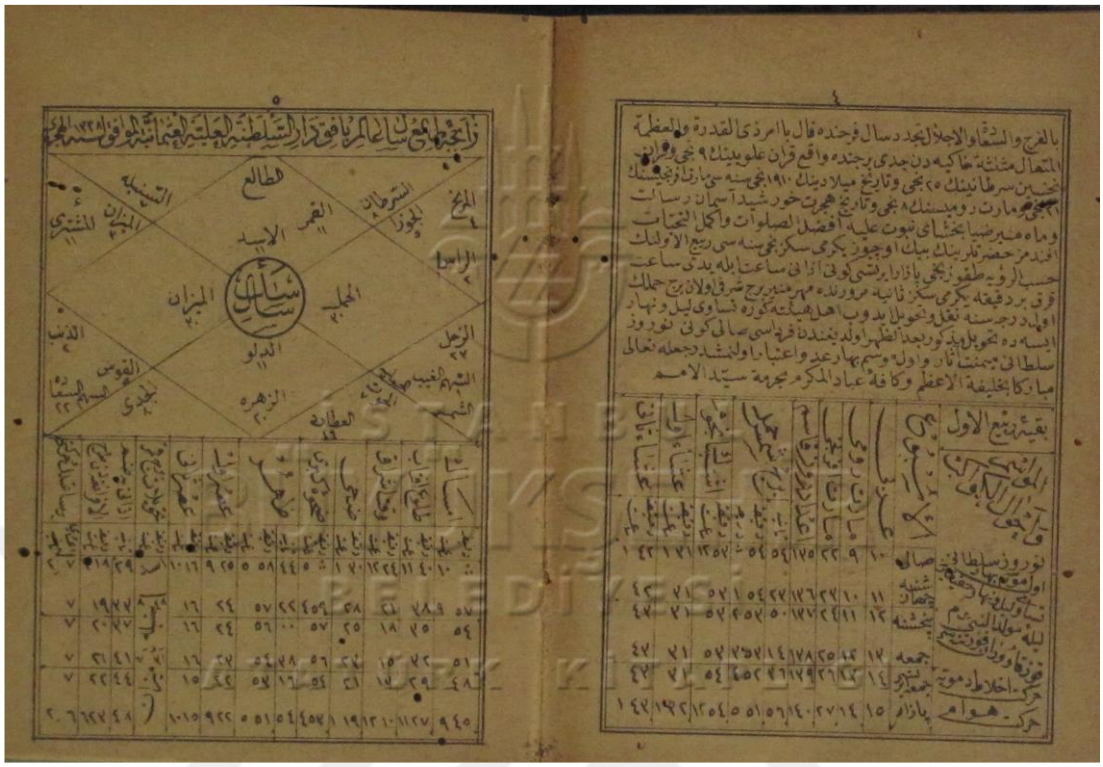
Ek 15. Ruzname - Muslihuddin Mustafa b. Ahmed es-Sadri el-Konevi (ö. 896 H.) Şeyh Vefa

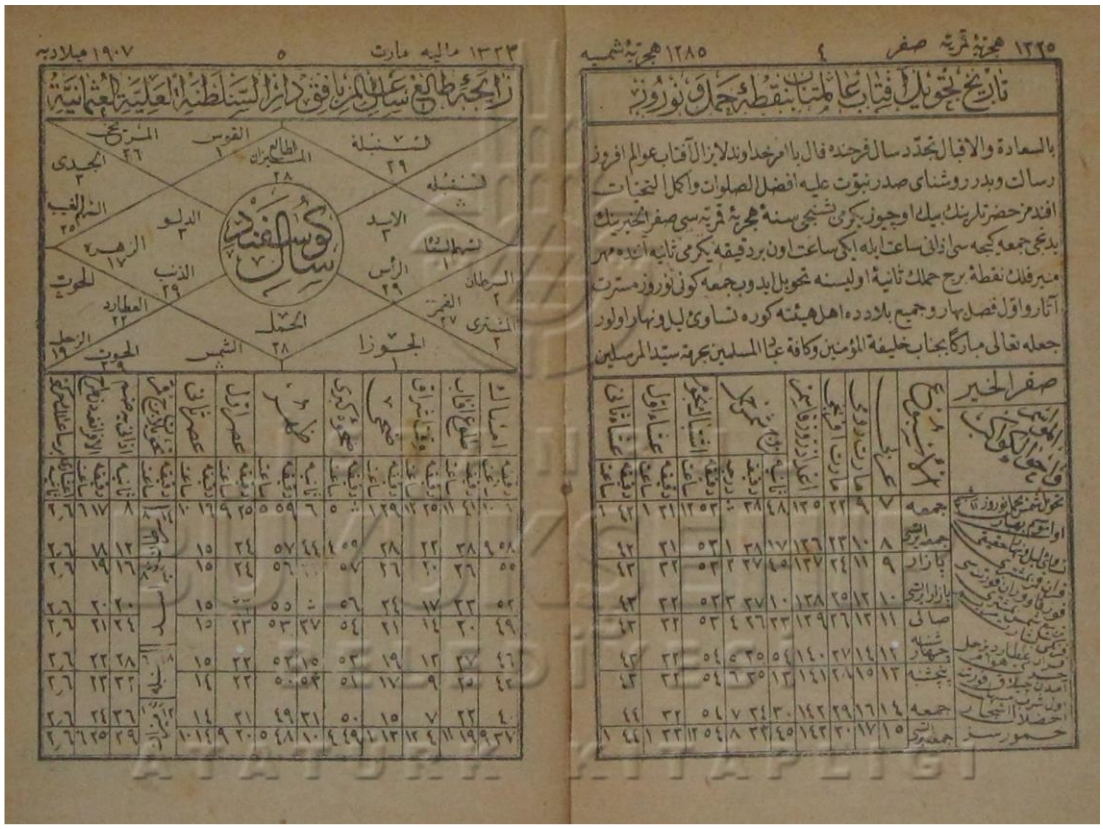
Ek 16. Rûznâme 1186-1272 : İstanbul'a Ait 1186-1272 Tarihleri Arası Namaz Saatlari Vb. Takvim Bilgileri 1272 H

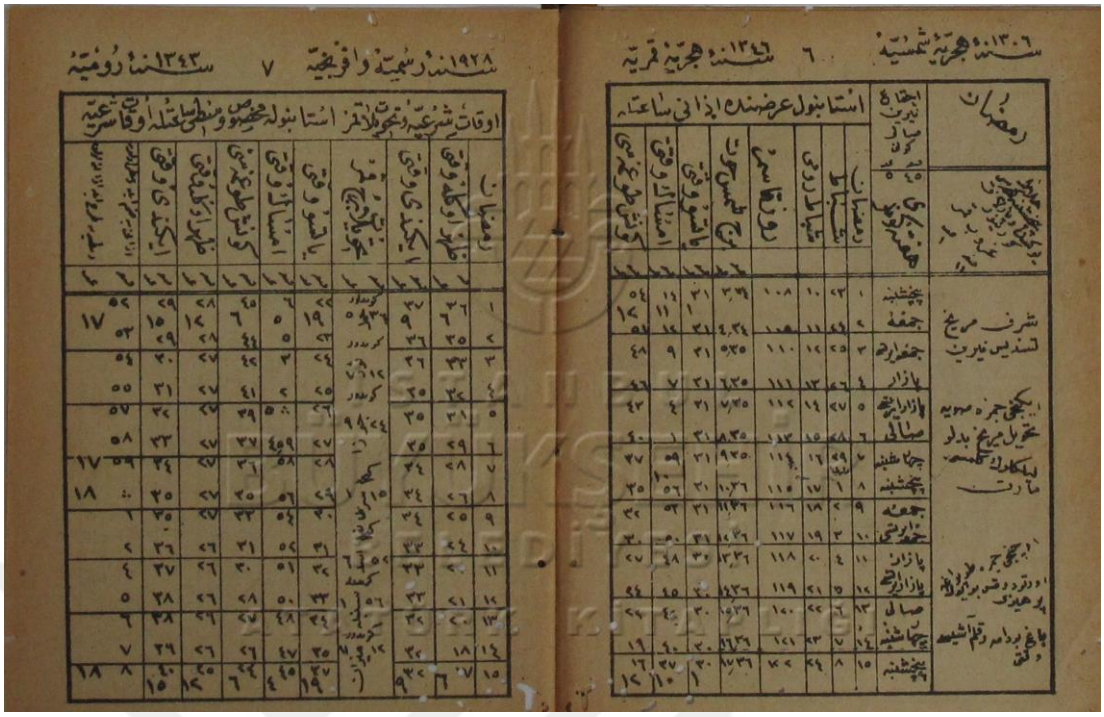
Ek 17. Takvim-i Sal 10 Rebiülevvel 1328 - 20 Rebiülevvel 1329 Müneccimbaşı Hüseyin Hilmi

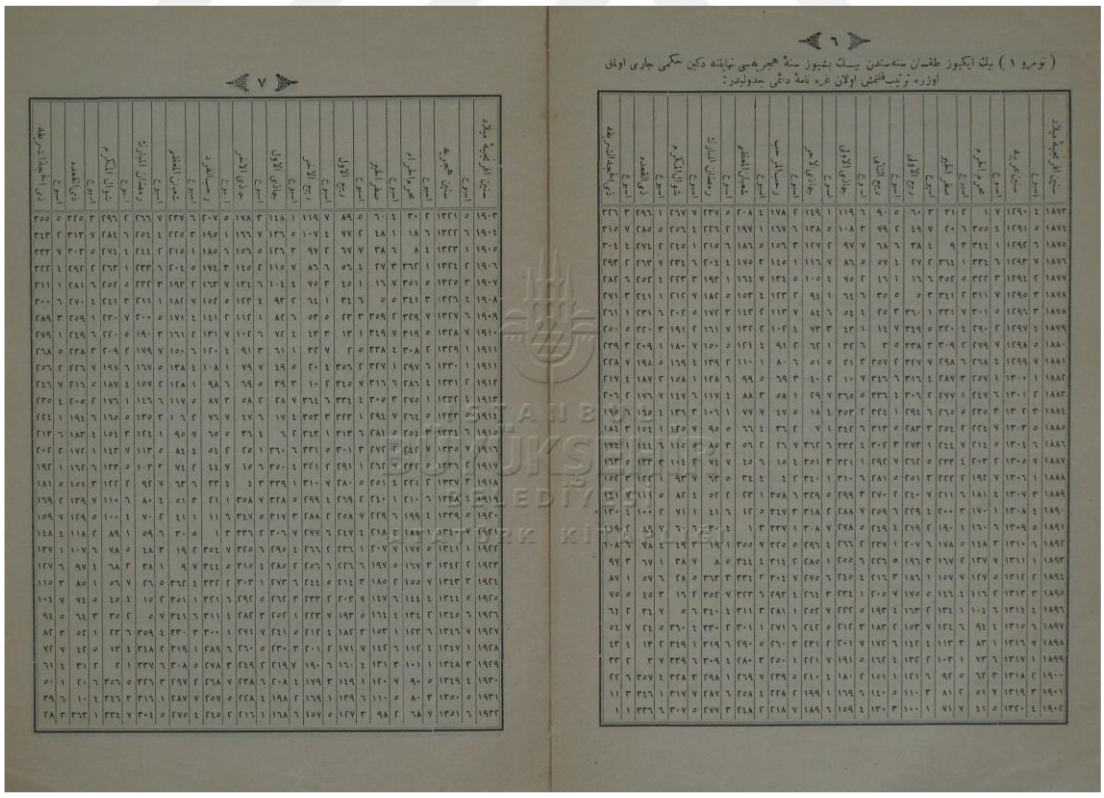
Ek 18. Takvim-i Sal 7 Safer 1325 - 17 Safer 1326 Müneccimbaşı es-Seyyid Mehmed Arif

Ek 19. Takvim-i Sal 1 Ramazan 1346 - 15 Ramazan 1347 Ahmed Bahaeddin

Ek 20. Gurrename-i Daimî Samih Paşa

Ek 21. Türk-Memlük Yaratılış Efsanesi

Yılları sayılamaz, çok çok eski bir çağmış,
Gökler sanki delinmiş, çok çok yağmurlar yağmış,
Dünya sele boğulmuş, bu şiddetli yağmurla,
Yeryüzü hep kaplanmış, sürüklenen çamurla,
Sellerin önündeki, çamurlar bir yol bulmuş,
Kara-Dağcı dağında, bir mağaraya dolmuş,
Mağaranın içinde, kayalar yarılmışmış,
Yarıkların bazısı, insanı andırırmış,
Kayaların yarığı, insan kalıbı olmuş,
Kalıpların içi de, kille çamurla dolmuş,
Aradan zaman geçmiş, yıllar asırlar dolmuş,
Yarıklarda bu toprak, sular ile hallolmuş,
Saratan burcu derler, bu burca gelmiş güneş,
Havalar çok ısınmış, ateş ile olmuş eş,
İnsan kalıbındaki, su ile toprak pişmiş,
Birbirine karışmış, zerreleriyse şişmiş,
Onlara göre sanki, mağara bir kadınmış,
İnsana vücud veren, içi de bir karınmış,
Güneşin ateşiyle, su ile toprak pişmiş,
Dokuz ay süreyle de, serin bir rüzgâr esmiş,
Su, ateş, toprak, rüzgâr, Dört Unsur derler buna,
Bunlar temel olmuşlar ilk insan vücuduna,
Tam dokuz ay geçince, bir insan çıkıvermiş,
Nedense adını da, "Ay-Atam" alıvermiş,
Ay-Baba'yla, Ay-Dede, Türkçeye burdan kalır,
İnsan'ın ilk ceddi de, kökünü aydan alır,
Ay-Atam adlı ata, göklerden yere inmiş,
Bu yerin suyu tatlı, havası da serinmiş,
Sonra başlamış yine, büyük seller yağmurlar,
Mağarayı doldurmuş, yine killer çamurlar,
Sünbüle denen burca, güneş de gelmiş inmiş,
Bu burçsa Saratan'dan, daha aşağı imiş,
Güneş alçak burçtayken, yeniden toprak pişmiş,
İkinci yaratık da, birinciye tam eşmiş,

Birincisi Ay-Ata, nasıl idiyse kişi,
Bu ikinci şahıs da, yaratılmıştı dişi,
Ay-Va demişler herkes, bu dişinin adına,
Ak-Yüzlü anlamına, böyle denmiş kadına,
Ay-Atam ile Ay-Va, birleşip evlenmişler,
Kırk çocuk doğurmuşlar, toplanıp derlenmişler,
Kırk çocuğun yarısı, nasılsa erkek doğmuş,
Diğer yarısı ise, tesadüfle kız olmuş,
Evlenmişler çocuklar, nesilleri bolalmış,
Soyları büyüyerek, ulusları çoğalmış,
Anne ve babaları, zamanla ölüp gitmiş,
Çocuklar mağaraya, onları gömüp gitmiş,
Ama bu mağarayı, hiç kimse unutmamış,
Hiç bir kutsal şey onun, yerini tutamamış,
Altın kapılar ile, kapamışlar ağzını,
Çiçekle süslemişler, mağaranın yanını. (Ögel, 2014, s.520-521).

Ek 22. Nuh Tufanı

Hz. Nuh, kavminin kendisine reva gördüğü bin bir türlü eziyet karşısında hep sabretmeye çalışır. Nihayetinde bir gün sabrı taşınca Allah'a münâcâtta bulunup kavmine beddua eder. Du'â'sı Allan katında kabul görür. Hz. Nuh'a bir gemi yapması vahy edilir. Hz. Nûh, büyük bir gemi yapar. Gemi tamamlanınca kendisine ikinci bir vahy gelir. Bu vahy de kendisine inanan mü'minler ile her cins hayvanlardan bir çift alarak gemiye yerleştirilmesi istenir. Hz. Nûh İlâhî emir gereği tüm bu hazırlıkları yapar. Vakit tamam olunca Tufan alâmetleri başlar, şiddetli yağmurlar ve fırtınalar vuku bulur. Ancak Hz. Nûh'un gemisine binenler kurtulur. Geride kalanlar ise helak olur. Tufan altı ay sürer, suların yüksekliği dağlan aşar, gemide kalan insanlar ve hayvanlar telef olur. Gemi dağların üzerinde, büyük dalgalar arasında Allah'ın Lütfü keremiyle hiçbir şey olmadan yoluna devam eder. Altı ay boyunca süren şiddetli yağmurlar sona erer, sular çekilir ve nihayetinde gemi karaya oturur. Rivâyete göre gemi, Muharrem ayının onuncu gününde Cûdî Dağı'nda karaya oturmuş, altı ay sonra yeryüzüne ayak basan insanoğlu kurtuluşlarına bir şükran ifadesi olarak o gün oruç tutup, iftarını yanlarında bulunan erzakları birbirine karıştırarak "Aşure Aşı" yapıp açmışlardır. Şanlıurfa'da nesilden nesille süre gelen bilgilere göre, Tufandan sonra. Hz. Nuh'un gemisi, Şanlıurfa'daki Cûdî Dağı'nda karaya oturmuştur (Yıldız, 2000, s.21)

Ek 23. Kışın ve Yazın Oluşumu

Baykal gölünde veyâ yer altındaki büyük denizde yaşadığına inanılan Arat isimli efsânevî devasa balık zaman zaman yeryüzünde yaşayan insanlardan kurban ister. Ağzı gırtlağının altında, gözü ise ensesindedir. Belkemiği ters çevrilmiştir. Zincirlerle

bağlı tutulur. Başını ve vücûdunu oynatınca depremler olur, tûfanlar kopar. Şimdiye kadar yuttuğu tüm canlılar orada yaşarlar. Orası başka bir âlem gibidir. Pustag (Bozdağ) adlı Dünyâ Dağı'nın hemen altındaki sularda yaşar. O her kıpırdadığında yer titrer. Alt çenesi yere, üst çenesi göğe değer. Çenelerinden biri yazı ve sıcağı, diğer çenesi ise kışı ve soğuğu getirir. Ters görünümlü olması onun öteki âleme âit olduğunun en önemli göstergesidir. (Karakurt, 2011, s.48)

Ek 24. Kışın Oluşumu

Kış, halk inançlarında ve mitolojik düşüncede yaşlı bir kadın olarak görülür. Bir Azerbaycan efsanesinde yaşlı bir kadın olan kışın üç oğlu olduğundan söz edilir. Bunların isimleri: Büyük Çile. Küçük Çile ve Boz Ay olarak sıralanır. Anaları ilk olarak Büyük Çileyi yeryüzüne insanların yanına gönderir. Geri döndüğünde anası ne yaptığını sorar. Büyük Çile, insanları ocağın yanına düzüp geldiğini söyler. Sonra Küçük Çile gider ve geri döndüğünde aynı soruya ocağın içine doldurup geldim cevabını verir. Sonuncu olarak da Boz Ay gider. Dönüşte anasının, "Sen ne yaptın?" sorusuna şöyle cevap verir: Ocaktan çıkarıp geldim. (Acarov, 1988, s.55-56. aktaran: Bayat, 2022, s.95).

Ek 25. Doksancıl Kuşu (Doksan Gün Süren Kış)

Kayseri yöresinde kış mevsimine "doksan" adı da verilir ve "Doksan Kuşu" anlatısı aktarılır. Bu anlatıya göre, bir gün iki arkadaş bulgur kuruturlarken şiddetli bir fırtına ve soğuk çıkar. Bulgurlar dağılır, kendileri de kuşa dönüşürler. Bunların ötüşleri "Yusuf dudu bulguru kurut" şeklinde nağmelendirilir. İşte, Kayserililerin doksan kuşu ismini verdiği bu kuş, kışın doksan taş alarak yuvasına çekilir. Her gün yuvasından bir taş bırakmak suretiyle taşlar bitinceye kadar yani doksan gün yuvasında kaldıktan sonra dışarı çıkar. Etrafta bu kuşun sesi duyulduğu zaman, "Doksan kuşu doksan taşını attı" denir ve artık kışın bittiğine inanılır. Ancak kimi yıllar hava şartları kötü olursa doksan kuşunun dokuz taş daha alarak yuvasına çekildiği ve Mart Dokuzu'na kadar taş atmaya devam ettiği de kabul edilir. (Veren, 2019, s.101)

Ek 26. Doksancıl Kuşu (Doksan Gün Süren Kış)

Malatya Akçadağ yöresinde kış mevsiminin doksan gün sürdüğü kabul edilir. Bu önkabule ilişkin bir de anlatı vardır: Bu bölgede yaşayan "doksan cücüğü" (doksancil) adı verilen bir kuş vardır. Beyaz renkli, göğsü sarımtırak, baş kısmı mavi, kanat uçları griye çalan, serçeden biraz büyük ve ötüşü güzel bir kuştur. Bu kuşun görülmesi yahut kaybolmasıyla kışın bittiğine ve baharın geldiğine hükmedilir. Bu kuşun yaşayışı hakkında elde fikir verecek kesin bilgiler bulunmadığı gibi resmini dahi almak mümkün olamamıştır. Kışın başlamasına doksan gün kala kuş yuvarlak, 4-5 milimetre kalınlığında küçük birbirinden pek farklı olmayan taşlardan her gün bir tane bulup yuvasına götürür. Taşların toplamı doksanı bulunca yuvasına kapanır ve doksan gün boyunca her gün bir taşı dışarı atar. Doksan gün sonra son taşı da yuvadan atınca kendisi de yuvadan ayrılır. Kuşu görenler artık kışın bitmiş olduğuna hükmederler. (Veren, 2019, s.137-138)

Ek 27. Doksancıl Kuşu (Doksan Gün Süren Kış)

Afyonkarahisar'da "doksan gün" hesabı şöyle yapılmaktadır: Onlar için kış 90 demektir. 90'ın hesabı ise bambaşkadır. Kasım ayından itibaren 45 gün sayılır. Bu 45 günün sonu 90'ın başlangıcıdır. Bugünden itibaren zaman zaman hüküm sürecek olan kış başlamaktadır. Yani zemheri. Zemheri 40 gün sürer. Hamsin zemheriyi kovarak havadaki yerini almadan önce korkunç bir savaş verir. Zemheriyi yener ama o gün insanlar da soğuktan el-aman derler. Hamsinin hükmü 20 gün sürer. 21. gün (20 Şubat) birinci cemre havaya düşer. 7 gün sonra (27 Şubat) suya düşen cemre, bir 7 gün daha geçtikten sonra (5 Mart) toprağa düşerek her yeri ısıtmış olur. Ama kış daha bitmemiştir. Bu cemrenin düşüşünden 9 gün sonra bir Berdül-acüz gelir ki havaların ısınmış olduğu kanısı ile gelmiş olan leyleklerin yumurtaları donar. Nihayet zemherinin başladığı günden itibaren 90 gün geçmiştir ki kış bitmiştir. İşte o gün Nevruz'dur." (Arnaut, 1995, s.9-10).

Ek 28. Nardugan Bayramı (21 Aralık)

Kayra Han'ın oğlu tanrı Ülgen, Türk ve Altay mitolojisinde iyilik tanrısıdır ve göğün 16. katında yaşar. Gök Tanrı'nın oğlu, gökyüzünün hakimidir. Hava durumu, verimlilik, doğurganlık gibi konular hakimiyet alanıdır. İnsanlara ateşi kullanmayı öğretmiştir. Ak, uzun saçları vardır. Evrenin başlangıcında da vardır. Ay ve Güneş onunla ilişkilendirilir. Güneşi geri verdiği için Ülgen 'e dua edilir. Erlik ise kötülüğün sembolüdür. Ama Çam Bayramı 'nda kötülerin de iyilik yaptığına inanılır. Erlik 'in bu bayramda kıyafetlerini değiştirip Türk kıyafetleri giydiği ve çantasında hediyeler getirdiğine inanılır. Türk mitolojisinde gece ve gündüz savaş halindedir. Gün ışığının geceyi yendiği gün yılbaşı olarak kutlanır (Caferoğlu, 1956).

Ek 29. Nardugan Bayramı (21 Aralık)

İnanışa göre gökyüzünün net olarak görüldüğü zamanlarda ortaya çıkan ay, insanlara Ay Tanrısı (Ayaz Han) tarafından hediye edilmiştir. 22 Aralık'ta gündüzün geceye olan zaferini kutlayan şaman Türkleri bu gelenekte güneşin yeniden doğuşunu "yeniden diriliş" olarak kabul etmektedirler (Of, 2021, s.97)

Ek 30. Bocuk (6- 7- 8 Ocak)

Köy halkı tarafından inanılan efsaneye göre ise de 80 yaşında bir nine bir tavuk yumurtasını koltuk altında 21 gün saklar. Yumurtadan bir civciv çıkartır. Civcivi büyütür. 6 Ocak günü kesip yer. Böylece bir günlüğüne 18 yaşına geri döner ve ahırları gezerek karnını doyurmak için gece oradan oraya uçmaya başlar. Bocuk varlığı ve Bocuk karısının kabak pişen eve girip kötülük yapmayacağına inanılmaktadır. Kabak pişirilmesinin nedeni ise kabak yemeye doyamayan Bocuk varlığının gazabından korkulmasıdır. Halk kendisini ve hayvanlarını korumak için kabak pişirmektedir. 6 Ocak gecesi kabak tatlısının pişirilmesi bu gece zorunlu olarak tüketilmesi gerekir. Bu gecede bocuk karısı veya bocuk cadısının gezdiği, ahırlara girip yeni doğum yapmış inekleri emdiğine inanılmaktadır. Bocuk cadısı tarafından emilen inek bir daha süt vermemekte, bunu engellemek için de bocuk cadısının sevdiği kabak tatlısı pişirilmekte, bir tepsi kabak tatlısı gece ahırın çatısına bırakılmaktadır (Aydemir, 2019)

Ek 31. Bocuk (6- 7- 8 Ocak)

Bocuk korkunç bir varlıkmış. Sadece senede 1 gün ortaya çıkarmış ve insanlara kötülük yaparmış. Babaannem, korkunç sırtı dikenli bir varlık olarak tanımlardı. Bocuk hep beyazlar içindedir. Korkunç bir derisi ve postu var. Erkeklere genellikle güzel ve genç bir kız gibi görünür, onları kandırırmış görüntüsüyle. Bocuk ayrıca bütün ahırları gezip inekleri ya telef ediyor, gebe olanları düşük yapmasına sebep oluyor ya da memelerini emiyor, köreltiyormuş. Özellikle çatılarda gezermiş ve kabak pişmeyen ev varsa onların evine girer ve insanların üstüne binermiş. (Güzel & Akyurt Kurnaz, 2020, s.171)

Ek 32. Bocuk (6- 7- 8 Ocak)

Bocuk gecesinde, Bocuk karısının insan kılığında beyaz çarşaflara bürünerek yaşlı bir kadın görünümünde gezdiğine inanılır: Bocuk karısı gece boyu bacadan bağıranı ararmış. Bocuk anası (karısı) bağıranı bulursa üzerine işer, bulamazsa çatlarmış. Bocuk karısı bağıran kişiyi bulmak için büyü yaparmış. Ayrıca Bocuk karısı Bocuk gecesinin sabahında, sığırlar giderken tılsım (büyü) yaparmış. Bocuk karısı o hayvanın sütünü kendine alırmış. Fakat büyü bozulunca, Bocuk karısının aldığı süt işe yaramaz, sidik kokarmış. Bir hayvanın sütü kesilirse bunu Bocuk karısının kestiğine inanılır, hayvan okutulur, büyü bozulmaya çalışılır. (Artun, 1993, s.37)

Ek 33. Kalandar (14 Ocak)

On üçüncü ibret verici tılsım: Zeyrekbaşı adlı yerdeki Hz. Yahya adıyla yapılan kilisenin altında büyük bir mağara var idi. Her sene zemheri ayları kışı geceleri oldukta o mağaradan nice kara koncoloz adlı cadılar çıkıp arabalar üzere dönüp dolaşırlardı. Seher vakti yakın olunca binip yine bütün koncolozlar o mağaraya girip kaybolurlardı. (Evliya Çelebi, 2008, s.34)

Ek 34. Kalandar (14 Ocak)

Sürmene'deki aktarımlara göre karakoncola, şiddetli kuzey rüzgârları estiği zaman büyük kayığında kürek çekerek dere boylarından yukarı çıkar, önüne çıkanı yakar yıkar veya yer; bu yarı insani yarı hayvani azman yaratık kimseyi yemesin ya da zarar vermesin diye halk yörenin yemekleri olan kuymak, huliya lahana döşemesi gibi yiyecekleri bir tepside kapı dışarı bırakır, yaradığın yemesini beklerdi; yaratığa şöyle bağırılırdı: karakoncola ne istersin? Kuymak mı yoksa buzakmi? eğer yiyecek bulamazsa evin küçük erkek çocuğunu yermiş (Öztürk, 2005, s.620-621).

Ek 35. Kalandar (14 Ocak)

Koncoloz Aralığın son altı günü ile Ocağın ilk altı günü gelir. Koncoloz gelecek diye ahırların kapısı kömürle çizilir, ipler saklanır, baltalar saklanır, sondekler saklanır, Koncoloz gelecek dşye kapılar kilitlenir. Koncolozun sandığı vardı. Koncoloz adamı öldürür sandığına koyardı. Daha çok suyun başında olurdu, gece kapıya su almaya çıkınca koncoloz önümüze dururdu (Öztürk, 2005, s.621).

Ek 36. Kalandar (14 Ocak)

Kışın, kar yağdığı zaman karın içinden bir adam çıkar. Bu adam herhangi bir eve gider, evdekilerin tanıdığı, bildiği bir sesle konuşarak birini evden dışarı çıkarır, peşine düşürerek alır gider. Cihanşarlı köyünde bir aile ocak yakmış başında oturur O ailenin de çok güzel bir gelini vardır. Bu gelinin kocası askerdeymiş. Conguluz gelerek pencereye vurur. Aç kapıyı, ben geldim beni içeri al, der Gelin, kocası zannederek kapıyı açar bakar ki kimse yok. Congulus biraz ilerden tekrar gel buradayım, beni öldürüyorlar" diye çağırarak gelini Ev Deresine kadar götürür ve orada boğup öldürür. Gelinlerinin evde olmadığını fark eden ailesi bir gün sonra Ev Deresinde gelinin cenazesini bulurlar (Karadavut, 1992, s.235).

Ek 37. Kalandar (14 Ocak)

Artvin'de yeni doğmuş çocukların ciğerini yiyen bir yaratık olduğu inancı vardır. Yılbaşı gecesi dışında yılbaşını takip eden on gün içerisinde de ortaya çıkabilirdi. İnsan taklidi yapan bu yaratıktan korkulurdu. Yeni doğmuş çocukların dışında buzağıları da yer şekil bir inanış vardır (Artvinli, 2000, s.1005).

Ek 38. Kalandar (14 Ocak)

Bu kötü ruhun ismi halk inançlarında Congolos şeklinde de görülmektedir. Congolos kışın en soğuk zamanlarında gelip bazı evlerde açıkta bırakılan suların veya yemeklerin üstüne kusup işer. Gece derin uykudayken bazı kişilere tanıdıklarının sesiyle ismen seslenir ve onları şehir dışında bir yere götürüp bırakır. Kendine gelebilen kişiler kurtulurken kendine gelemeyenler donarak ölür. Congolos'tan korunmakla ilgili verilen bilgiye göre de evde pancar bulundurmak, pancar kaynatmak veya evin eşiğinin yakınına pancar gömmek gereklidir (Özbaş, 1967, s.12).

Ek 39. Kalandar (14 Ocak)

"Kalikancaros"lar, inanışa göre yer altında yaşamaktadırlar. Bütün yıl boyunca dünyanın üzerinde durduğuna inandıkları ağacı baltalarıyla kesmeye çalışırlar. Bu ağaç bazı kaynaklara göre "Hayat Ağacı" dır. Ağacı tam kesecekleri esnada bırakıp Noel arifesinde yeryüzüne çıkıp geri döndükleri ve ağacın sağlam bir şekilde onları beklediği rivayet edilmektedir (Of, 2021, s.119).

Ek 40. Dem Bayramı (14 Ocak)

Siirt'te ilk bayram 14 Ocak'ta yapılır. Adı Dem Bayramı'dır. Dem Bayramı demek hayatın devamı, demektir. Ama niçin Dem Bayramı denildi? Âdem (a.s.) Baba Hindistan'da iken bakıyor ki Hindistan'da Sonbaharın son günlerinde Güneş gitgide aşağıya, güneye kayıyor. Hz. Âdem zannediyor ki artık Güneş gidip bir daha hiç geri gelmeyecek. O zaman çift sürerken çift hatlarının gölgesine bakıyor. Bakıyor ki çift hatlarının gölgeleri yükselmeye başladı. Tabii ki Güneş ne kadar aşağıya giderse cisimlerin gölgeleri yükseliyor. Artık ocağın dördüne gelince bakıyor ki o çift hatlarının gölgesi 1 cm kısalmış. Tabii o gün artık günler artık on beş dakika uzuyor. Bunu görünce gidip çocuklarına müjde veriyor: "Ey çocuklarım, size müjdeler olsun, artık Güneş tam olarak batmayacak. Bize bahar ile yazın geleceğini haber veriyor." İşte bu nedenle buna Siirtliler Dem Bayramı derler." (Hatun, 2001)

Ek 41. İlkbaharın Gelişi

İlkbaharın gelmesi ile alakalı takvim merasim nağmesinde Güneş, kâinatın yaratıcısı gibi gösterilmektedir. Bu merasim- takvim nağmesinde (türküsünde) Güneş'in iki kızı vardır "Kel Kız" kışın, "Saçlı Kız" ise ilkbaharın başlangıcını temsil etmektedir. Halk, Güneş'ten kel kızı geriye göndermesini, saçlı kızı getirmesini istemektedir:

Gün çıh, çıh, çıh

Keher aıt min çıh

Oğlun kayadan uçtu,

Kızın tandıra düştü.

Keçel kızı koy evde

Saçlı kızı götür çıh,

Gün gitti su içmeye

Kırmızı don biçmeye

Gün özünü yetirecek

Karı tez götürecek

Keçel kızı aparacak

Saçlı kızı getirecek (Bayat, 2017, s.68).

Ek 42. Vade Yeli (14- 23 Şubat)

Vaktiyle bir köyde, fakir bir Türk yaşarmış. İlkbaharda çok kar yağdığı ve hayvanlarına verecek yiyeceği olmadığı için hayvanları aç kalır. Gayrimüslim bir komşusu vardır. Çaresiz kalınca gidip komşusundan hayvanları için ödünç yiyecek ister. Gayrimüslim: -Kızını bana verirsen sana ot veririm, der. Türk, çaresiz kalır. Düşünmek ve kızına sormak için birkaç gün zaman ister. Eve gelip durumu kızına anlatır. Kız, abdest alıp: Es vade yeli, es; gavuru, Müslümandan kes, diye sabaha kadar Allah'a yalvarır. Sabahın ilk ışıkları belirginleşmeye başladığında, ılık bir rüzgar esmeye başlar. Karlar erir ve otlar ortaya çıkar. Böylece koyunlar, dışarı çıkıp karınlarını doyuracak hale gelir. Bu durumda kız, artık istemediği biriyle evlenmek zorunda kalmaz (Demir, 2013, s.253-254).

Ek 43. Vade Yeli (14- 23 Şubat)

Anlatılan bir efsaneye göre, hayvancılıkla uğraşan bir adamın bu uzun ve sert geçen kışlardan birinde hayvanlarına verecek yemi ve otu kalmaz. Adam, ne yapacağını bilemez bir halde kalır. Daha kışın ortası olduğu için hiçbir yerden ot bulamaz. Adam; mecburen, zengin Ermeni komşusundan hayvanları için yiyecek istemeye karar verir. İstemeyerek de olsa gidip durumu Ermeni komşusuna anlatır. Ermeni komşu: Hayvanlarına yiyecek veririm hem de istediğinden daha fazla. Ancak bir şartım var, kızını benimle evlendireceksin, der. Adam, kızını Ermeni'ye vermek istemez. Komşusuna hiçbir cevap vermeden çıkıp gider. Eve geldiğinde, karısına durumu anlatır. Bu sırada kız, annesiyle babasının konuştuklarını duyar. Çok üzülür. Kız, sabaha kadar namaz kılıp Allah'a dua eder. Duasında: Es vade yeli, es; benim nasibimi Ermeni'den kes, der. Kız, ağlamaktan yorgun bir şekilde uyuya kalır. Sabah

uyandıklarında tüm halk çok şaşırır. Kışın ortasında olmalarına rağmen güneş açmış, tüm karlar erimiş ve otlar diz boyu olmuştur. Bunu gören kız ve babası da çok sevinir. Böylece hayvanları ölmekten, kız da Ermeni ile evlenmekten kurtulur. (Demir, 2013, s.254)

Ek 44. Vade Yeli (14- 23 Şubat)

Vaktiyle bir köyde, bir gayrimüslim ve bir Türk komşudur. Yılların birinde, kış çok ağır geçer. Türk'ün koyunu, gayrimüslimin de otu çoktur. Türk, koyunları kışın çok şiddetli olmasından dolayı dışarı çıkaramaz. Yiyecek de yoktur. Bakar ki koyunlar ölecek. Gidip gayrimüslimden ödünç ot i ster. Gayrimüslim: -Kızını oğluma verirsen sana ot veririm, der. Türk, çaresiz kalır. Düşünmek ve kızına sormak için birkaç gün zaman ister. Eve gelip durumu kızına anlatır. Kız, abdest alıp: -Es vade yeli, es; gavuru, Müslümandan kes, diye sabaha kadar Allah'a yalvarır. Sabahı n i l k şafağında, ılık bir rüzgar esmeye başlar. Karlar erir ve otlar ortaya çıkar. Böylece koyunlar, dışarı çıkıp karınlarını doyuracak hale gelirler. Bu durumda kız, artık istemediği gayrimüslim biriyle evlenmek zorunda kalmaz (Demir, 2013, s.254-255).

Ek 45. Vade Yeli (14- 23 Şubat)

Bi adamın bi gızı varmıs, mali goyunu hep ac galmış Adamın bi gızı varmış, gizim da bi gavur isterimis, bakmuş mah goyunu hep ac galds Gavur da zengin, Gizina demiş kiz -Seni ben bu gavura vericem demiş. Gız da demiş ki: -"Ben gavura getmem" demiş Babası "Nasi getmiyon demis malim goyunumuz ac biz de acuk." O zaman giz demiş ki "Bakalım Allah ne diye he ziba okalım demiş. Zabā çıkmışlar U gece uz yatarkan demiş ki - "Es vade veli es, gávuru müslümandan kes," demiş. Anam zabānan bi de galkallar ki, dunyalar yeşermiş u gişlar gaybolmuş, erlik ebinlik olmuş. Da u giz gavura getmemiş. U malm, govunun rızgını Cenab- Allah vermiş Undan sõna giz bobasında galmış, u mal goyun da aclikdan gurtulmuş (Eren, 2021, s.120).

Ek 46. Vade Yeli (14- 23 Şubat)

Gölköy'ün Habsamana adıyla anıldığı çok eski devirlerde Müslümanlarla Ermeniler yan yana yaşamaktaymış. Yer yurt Müslümanların; fakat para, zenginlik ve servet Hristiyanların elindeymiş. Civarda Müslüman bir bey varmış. Eli açık, merhametli bir bey. Zaten Hristiyanlar biraz da bu bey sayesinde rahatça yaşıyor, servet edinebiliyorlarmış. Bey onları Müslüman halktan ayırt etmiyor, kimselere ezdirmiyormuş. Bu beyin çok güzel bir kızı varmış. Habsamana kırlarında yetişen çiçekler gibi iç açıcı gönül doldurucu bir güzelliğe sahipmiş. Gönlü hoş, kendi hoş bir güzelmiş bey kızı. Civarın zenginlerinden bir Ermeni ona âşıkmış. Kızı defalarca istemiş, bütün servetini bu uğurda harcayacağını ileri sürermiş. Din farkı bir yana Ermeni zengini beğenilecek gibi değilmiş. Çirkin mi çirkin yaşlı bir adammış. Hem farklı inancından hem de yaşından dolayı bey kızını istemeye cesaret bile edemiyormuş. İçin içinde kız için yanıyormuş. Bu tek taraflı sevdası uzun zaman devam etmiş. Bu arada zenginleştikçe zenginleşmiş, bundan cesaret alarak da bey kızını istemeye başlamış. Fakat her seferinde de münasip bir dille geri çevrilmiş. Aradan bir hayli zaman geçmiş Habsamana dağlarında şiddetli bir kış olmuş. Tepelerdeki yeşillikler ağır ağır kar altında kaybolmaya başlamış. Beyaz kar örtüsü aylarca dağları, tepeleri, vadileri, düzlükleri örtmüş. Bir avuç yeşillik görülmez olmuş

ortalıkta. Hayvanlar otsuz, yemsiz kalmış. Sadece hayvanlar mı? Halk da ambar diplerindeki son taneleri çorba yapıp bitirivermişler. Çocukların rengi değişmiş, analar sütten kesilmiş, babalar kara kara düşünmeye başlamışlar. Habsamana'da yediden yetmişe herkes açlıkla mücadele edip yaşama savaşı verirken bey kızına talip olan Ermeni zengininin keyfine diyecek yokmuş. Geniş tarlalarından biçtirdiği otlar ahırlarını harmanlarını doldurmuş. Evindeki kilerde aylarca yetecek kadar mahsulü hazırmış. O bunca fakirlik çeken komşularının ıstıraplarına kulaklarını tıkamış, kendi âlemini sürdürmekteymiş. Habsamanalılar aralarında barındırdıkları bu zengin Ermeni'den yiyecek istemeye karar vermişler. Nasıl olsa kış bitecek, etrafa yeşil inecek, onların tarlaları yine ekin verecek, o zaman borçlarını ödeyeceklermiş. Gitmişler Ermeni'nin yanına, hâllerini anlatmışlar. Aslında durumları meydanda imiş ama yine de borç olarak veya parası karşılığında bir miktar buğday, mısır ve hayvanlarına ot vermesini rica etmişler. Zengin Ermeni onları şöyle bir süzmüş. Tıklım tıklım dolu ahırlarına yiyecek dolu kilerlerine doğru bakışlarını çevirmiş ve küçümser bir ifadeyle: "Verememem." demiş. "Ne parasıyla nerede borç olarak veririm." Bir tuhaf olmuş bu sözleri duyan köylüler. Böyle bir cevap beklemiyorlarmış. Bir müddet şaşkın şaşkın birbirlerine bakmışlar. Nihayet içlerinden biri: "Bak çorbacı" demiş, "senelerden beri aramızda yaşarsın diline karışmadık, dinine karışmadık. Başın ağrıdı biz koştuk, öküzün hastalandı biz baktık. Tarlanı biz ektik, biz kaldırdık. Ne sana ne malına yan gözle baktık. Sen kimsin diye kapına gelmedik bir gün. Ama şimdi dardayız. Senden istediğimiz sadaka değil. Şurada iç içe koyun koyuna yaşıyoruz. Bugün sende var, parasıyla olsun açlarımıza yardım et." Ermeni bu sözlere, sitemlere aldırmamış bile. Şımarıklığı onların kendisine dokunmayacaklarını bildiği içinmiş. Cevap vermiş onlara: "Dedikleriniz doğrudur. Beni aranızda barındıran sizlersiniz. Zorda kalınca canımı da alırsınız. Ama ne devletiniz ne de inancınız bana kötülük yaptırmaz. Mal benim, buğday, mısır, ot benim. İster satar, ister yakarım. Çok mu bunaldınız açlıktan? Öyleyse bir şartla size yiyecek veririm. Bey kızını bana versin, onunla evlendirsin beni." Köylülerin sanki gökten bir taş düşmüş başlarına o anda. Ermeni'nin bu sözleri karşısında dehşete düşmüşler. Yürekleri dolu dolu, boyunları bükük, dilleri tutuk, hiçbir söz söylemeden ayrılmışlar derhal onun yanından. Evlerine kapanmışlar utançlarından. Bin pişman olmuşlar. Ama bey bu olup bitenleri duymuş, kızı da öğrenmiş gaddar Ermeni'nin teklifini. Günler günleri kovalamış. Açlık kundaktaki sabileri kırıp geçirmeye başlamış. Artık köyde, civarda yenecek hayvan da kalmamış. Ermeni ortalığın bu feci hâlini görünce teklifini açığa vurmuş: "Bey ya kızını bana verir, benimle evlendir yahut halkının açlıktan ölmesine rıza gösterir." Bey artık açlığın dayanılmaz bir hâl aldığını farkındaymış. İstese bu adamın malını da canını da zorla alırmış elinden ama ortada kendi kızının adı olduğu için bunu yapmasının kötü olacağını düşünmüş. Devletin Ermeni de olsa bu adamı kendisine emanet ettiğini, bu yüzden fedakârlığı kendisinin yapması gerektiğini kızına açıklamış: "Evladım" demiş. "Vaziyeti görüyorsun, köy açlıktan kırılıyor. Her husus sana bağlı. Seni bu adama vermek istemem ama şimdi vermem lazım. Halkım için köyde yaşayanlar için." Bey kızına bu teklifi götürürken gözyaşlarını da tutamamış. Kızı, kır çiçeği kadar güzel kızı babasının bu çaresiz hâli karşısında yaralı yüreğiyle cevap vermiş babasına: "Baba, demiş. Köylüm için, ufacık yavrular için, nineler için, emmiler dayılar için canım feda olsun. Ben bir kurbanım baba. Varsın Ermeni'nin dediği olsun. Ama bana bir gece izin ver. Evimde kalayım, yarından sonra gönderirsin beni o zalime." Haber ölüm haberi gibi bütün köye yayılmış. Her evde hıçkırık sesleri, her evde cenaze varmış gibi ağlamalar duyulmuş. Köylüler Ermeni'ye haber uçurmuşlar. Ermeni sevincinden coşmuş, zıplamış. Keyfinden odalara sığamaz olmuş. Konağının bütün ışıklarını yakmış. O saatlerde bey kızı Allah'a yalvarmaktaymış:

“Allah’ım; sen komşularımızı, din kardeşlerimizi koru! Onlara yardım et, sana sığınıyoruz Ya Rabbi! Bizleri açlıkla cezalandırma. Çocukların, yaşlıların daha fazla acı çekmelerine rıza gösterme.” Bey kızının yakarışları sabaha kadar sürmüş. Seccadesinin üzeri gözyaşlarıyla ıslanmış. Ortalığın aydınlanmasına yakın dışarıdan hafif bir ses duyulmuş. Bir hışırtı gelmeye başlamış çok uzaklardan. Merakla endişeyle pencereye koşmuş bey kızı. Bakmış aylardan beri kıpırdamayan dallar sallanıyor. Seher yelinin sesi gittikçe genişliyor, ortalığı kaplıyor. Bu gördükleri karşısında heyecanını yenemeyen bey kızı tekrar seccadesine koşmuş ve yakarışına devam etmiş.

“Es vadi yeli es.

Gâvuru kısmetimden kes.”

Birden bir gürültü bir haykırış! Allah’a şükreden sesler yükselmeye başlamış bütün evlerden. Bey kızının bulunduğu oda bu seslerle dolmaya başlamış. Bey kızı tekrar pencereye koşmuş. Bir de ne görsün! Etraftaki tepeler, dağlar, ormanlar, çayırlar, tarlalar bembeyaz kar örtüsünden sıyrılmış. Eriyen karların altından toprağın rengi çıkmaya başlamış. Seher yelinin dokunduğu her çalı tomurcuklanmış. Her dal yeşermiş. Tarlalardaki otlar bükük boyunlarını kaldırmış, yeşillenme yarışına bürünmüş her taraf. Köy sevince boğulmuş. Sadece ruhundaki karanlık yüzüne vuran tek kişi matemdeymiş. Yiyecek dolu evinin karanlık bir köşesine çekilmiş, arzusuna kavuşamamanın verdiği hırçınlıkla kapısını, penceresini doğan güne kapatmış. Köy mutlu, bey kızı mutlu, bey mutlu olmuş. Seher yeli bu mutluluğu ta uzaklara kadar yaymış. Köyün üzerinden aşırıp tepelere, vadilere, düzlüklere kadar götürmüş. O gün bugün Gölköy civarında her sabah seher yelinin hışırtısı hissedilirmiş (Akkuş, 2018, s.72-75).

Ek 47. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Ahmed Rasim de Bulugü’l-Ereb adlı kitabın üçüncü cildinden cemre inanışının kaynağını konu Bulugü’l-Ereb adlı kitabında Mahmud Alusi Cemreler ve Düşüşleri, Yıldız mıdır, Değil midir? başlıklı bölümde gerçekten uzak olduğunu düşündüğü iki rivayete yer vermektedir. Buna göre yıldızlar hakkında bilgi verenlerin naklettiği ilk ilgili rivayet şudur: Bazı Araplar soğuk şiddetlendiği zamanlarda deve, sığır, koyun gibi hayvanlarıyla beraber dağlarda bulunan geniş mağaralara girerlerdi. Mağaralarda kendileri için ayrı, koyunları için ayrı, sığır gibi büyük hayvanları için de ayrı yerler tayin ederlerdi. Soğuğun şiddetini kırmak için her bir yere ayrı bir ateş yakarlardı. Kış sonuna doğru soğuğun azaldığını hissettikçe üç ateşi sırayla söndürürlerdi. Bu şekilde ateşi söndürmeye sukut-ı cemerât derler ve her bir ateşin sönmesine de sukut-ı cemre adını verirlerdi (Hamarat, 2012, s.171).

Ek 48. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Göçebe Kuzey Arap kabileleri yazın yüksek ve serin vahalarda, kışın kuytu ve havası sert olmayan yerlerde yaşarlarmış. Kışın geçirileceği yerde, kabilenin bütün çadırları birleştirilerek uzun ve büyük bir çadır oluşturulmuş. Çadırın üç bölümü bulunurmuş. Kapıya yakın bölüme deve, at, kısrak ve diğer büyükbaş hayvanlar, ikinci bölüme koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlar, üçüncü ve en orta bölüme insanlar yerleştirilirmiş. Çadırı ısıtmak için her üç bölümün en uygun yerine üç ayrı ateş yakılırmış. Bu üç ateş kış boyunca söndürülmezmiş. 20 Şubat günü, büyükbaş hayvanların olduğu bölümdeki ateş söndürülürmüş. Araplar buna "sakatel cemretul

ula" yani "birinci cemre (ateş) düştü" derlermiş. 27 Şubat'ta küçükbaş hayvanların olduğu bölümün ateşi söndürülürmüş. Bu na da Araplar "sakatel cemretüs saniye" yani "ikinci cemre düştü derlermiş. 6 Mart günü ise insanların bulunduğu bölümdeki ateş söndürülürmüş. Buna ise Araplar "sakatel cemretül salise" yani "üçüncü cemre düştü" derlermiş. Bu üç ateş söndürüldükten sonra ortak çadır sökülerek eski tek tek aile çadır düzenine geçerler yahut göç ederlermiş (Veren, 2019, s.179-180).

Ek 49. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Gonabadi'nin şerhinde Kazvini'nin verdiği bilgiler şu şekilde kaydedilmektedir: Acâibu'l-Mahlûkât kitabında zikrolunduğuna göre bazı soğuk memleketlerde çiftçiler ve köylüler kış aylarında hayvanlarıyla birlikte içlerinde yaşadıkları üç ev inşa ederlermiş. Rıza Abdullahî'nin naklettiğine göre ise bu evlerin her birinin duvarı bir diğerini çevreleyecek şekilde iç içe olurmuş. Soğuğa daha dayanıklı olan hayvanlarını birinci eve, soğuktan en fazla etkilenenlerini ise üçüncü eve yerleştirirlermiş. Soğuğa dayanıklılıkta orta derecede olanları da ikinci eve koyarlarmış. Bu üç evin her birinin arasında bir bölme yaparlarmış. Soğuklar şiddetlendiğinde çoluk çocuklarıyla birlikte üçüncü eve yerleşirlermiş. Bu evlerde daima ateş yanarmış. Birinci cemre düştüğünde üçüncü evin ateşini söndürüp hayvanlarıyla birlikte ikinci eve taşınır ve ikinci evdeki hayvanları birinci eve yerleştirip, birinci evdeki hayvanları otlağa gönderirlermiş. Şubat ayının on dördünde ikinci cemre düştüğünde aynı şekilde birinci eve taşınırlar ve ikinci evin ateşini söndürürlermiş. Şubat'ın yirmi birinde üçüncü cemre düşünce evin ateşini söndürüp kendileri dışarı çıkar ve bütün hayvanlarını da dışarıya, otlağa gönderirlermiş (Hamarat, 2012, s.170-171).

Ek 50. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Bulugü'l-Ereb'de yer alan ikinci rivayete göre ise Moğol kralları ve o memleketlerde yerleşen bazı krallar soğuk şiddetlendiği zaman meclislerinde üç tütsü yakarlardı. Soğuğun şiddetinin kırıldığını hissettikçe birer birer o tütsüleri kaldırırlardı. Bu işi de cemrelerin düşmesi diye ifade etmişlerdi. (Hamarat, 2012, s.172).

Ek 51. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Gonabadi'nin şerhinin derkenarında ayrıca cemre hakkında farklı bir rivayet de yer almaktadır. Buna göre Hâkânî'nin Divanı'nı şerh eden ve muhakkiklerin efendisi olarak nitelendirilen Emir Gıyaseddin Mansur Şirazî'nin (1462-1542) naklettiğine göre kış geldiğinde yılan ağzına üç çakıl taşı alır, yerin altına iner ve kendini onunla beslermiş. Birinci cemre düştüğünde çakıl taşının birini ağzından çıkarır, ikincisinde öbür taşı çıkarır ve üçüncüsünde de geri kalan taşı atarak dışarı çıkarmış. (Hamarat, 2012, s.171).

Ek 52. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Rize halkı cemrenin yuva gibi bir şey olduğuna ve o yuvadan siyah canlı bir şeylerin (akakopali) çıkıp etrafa yayıldığına inanmaktadır. Bu şekilde yuvadan siyah canlı şeylerin etrafa yayılması cemrelerin düştüğü anlamına gelmektedir (Karabaşa, 2000, s.288)

Ek 53. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Eski zeamet sahiplerine göre ise cemre, şubatta birer hafta ara ile semadan havaya, suya, toprağa düşen üç böcektir ve hararet de bunlardan etrafa yayılmaktadır. İlk cemre şubatın ilk haftasında havaya düşen cemre; ikinci cemre şubatın ikinci haftasında suya düşen cemre; üçüncü cemre şubatın üçüncü haftasında toprağa düşen cemredir (Ali Seydi, 1330, 347. aktaran:. Hamarat, 2012, s.168).

Ek 54. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Sudaki cemre siyah benekleri olan sicim gibi bir şeydir. Merkez ilçe ve köylerdeki genç nesil bunun kurbağa yumurtaları olduğunu biliyor. Bunların zamanla kuyruk ve ön ayaklarının meydana geldiğini (Ortabağ köyünde bu haldeki kurbağaya çömçöm balığı diyorlar), giderek kurbağa olduğunu söylüyorlar (Erginer, 1969-1970, s.38).

Ek 55. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Tokat yöresinde anlatıldığı üzere, cemre gökte yaşayan yiğit bir delikanlıymış. Uzaktan gördüğü dünyaya karşı merak duymaya başlamış. Havaya düşmüş. Toprak ananın kızlarından birine âşık olmuş. Suya düşmüş, yıkanmış ve temiz olduktan sonra, toprağa düşmüş ve sevgilisine kavuşmuş. (Veren, 2019, s.180)

Ek 56. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Eski Türklerde de cemre inanışının bulunduğunu belirten Erman Artun, cemrenin Eski Türkler tarafından gökyüzünde yaşayan yakışıklı bir delikanlı olarak düşünüldüğünü belirtir. Artun'un belirttiğine göre cemre adındaki bu delikanlı bir gün dünyayı merak edip dünyaya yaklaşınca havaya düşmüş ve bu sırada gördüğü bir kıza aşık olmuş. Kıza yaklaşmak isterken suya düşmüş, suda yıkanıp temizlenince karada aşık olduğu kıza kavuşmuş. Yakışıklı delikanlı ve güzel kız arasındaki bu aşk, yeryüzüne bereket ve sıcaklık getirmiş (Hamarat, 2012, s.173).

Ek 57. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Bazı eserlerde belirtildiği üzere cemre üç yıldızdan ibarettir. Bunlar sırayla tarf, hen'a ve cebhe yönündedir. Birinci tarf yıldızlarından se'sü'l- hayye, ikincisi hen'a yıldızlarından zirâüş-Şami, üçüncüsü cebhe yıldız- larından kalbü'l-esed adındaki yıldızdır. Bunlara cemre denilmesinin sebebi, parlak ve bir çeşit kırmızılığa meyilli olmalarıdır. Düştüğü denilmesi de guruba meyilleri anlamındadır. Şöyle ki, Şubatın yedinci günü (miladi 21), güneşin doğumundan öğleye kadar olan vakitte guruba temayül edince suda ısınma meydana gelir. Şubatın on dördüncü (miladi 28) sabahında guruba başlayınca havada ısınma belirtileri görülür. Şubatın yirmi birinci (miladi Mart 7) burç vakti toprakta ısınma meydana gelirmiş. Bu nedenle ilkine "cemre-ül-ma", ikinciye "cemre-ül-hava", üçüncüsüne de "cemre-üt-türab" denilmiştir." (Veren, 2019, s.179).

Ek 58. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

İmre, İmere veya Emire, ilkbaharda görünüp, titrek ışık saçarak gökyüzüne yükselen bir yer ruhudur. Sonra oradan buzlann üzerine düşerek onlan eritir ve tekrar yerin içine girer. Bunun sonucunda ısınmış topraktan buhar kalkar (Beydili, 2004, s.262).

Ek 59. Cemre (19 Şubat- 6 Mart)

Hikâye'ye göre İmre de şöyle gökyüzünden bir bakarmış insanların haline ve yaşadıkları mücadeleye dayanamayarak her şubat ayı geldiğinde insanların bu çilesine son vermek için gökyüzünden süzülerek yeryüzüne inermiş. Ellerinde de kocaman ateş topları varmış. Hikâyeye göre bu ateş toplarını önce havaya atarmış. O, bunu yaptığında hava, artık yavaştan ısınırmış. Kar yağışı durur, yağsa bile artık yerde çok fazla kalmazmış. Aradan bir hafta geçtikten sonra İmre tekrar yeryüzüne gelir, bu kez ateş topunu sulara atarmış. Böylelikle buz tutan nehirler, dereler çözülürmüş. Ve yine bir haftadan sonra İmre yeniden gelir bu kez de ateş topunu toprağa atarmış. İmre bunu yaptıktan sonra topraktaki tüm buz erir, kardelenler açmaya başlarmış yavaş yavaş. Bilirsiniz, kardelenler baharı müjdeler. Ve artık üçüncü ateş topundan sonra kar, buz kalmaz, doğa ısınır ve yeşillenmeye başlarmış her yer (Anonim, 2024).

Ek 60. Mart Bozumu (14 Mart)

Vaktiyle, Gagavuzlarım Asparuh adlı bir hakanı varmış. Asparuh Han, Bizanslılarla yaptığı savaşı kazanmış ve Balkanlarda kendi devletini kurmuş. Bu zafer için Tanrı'ya kurban vermek istemiş. Adetlere göre yakılacak kurban ateşini bir demet dereotuyla yakmak gerekiyormuş. O çağlarda Balkanlarda dereotu yokmuş. Han kara kara düşünmeye başlamış. O esnada hanım omzuna bir kırlangıç konmuş. Bu kırlangıcın ayağına bağlı bir demet dereotu varmış. Hanın kız kardeşi rüyasında abisinin dereotuma ihtiyacı olduğunu görmüş ve eski Bulgar topraklarından kuşun ayağına bir demet dereotu bağlayıp göndermiş. Hanın kız kardeşi kuşun ayağına dereotu demetini bağladığı ipi koparmak isterken elini kesmiş ve beyaz ipin bir kısmı kırmızı olmuş. Han, kız kardeşinin gönderdiği dereotu demeti ile kurban yerinde ateş yakmış ve dereotu demetinin ipini de eline bağlamış. Bunu gören halk, Han'ın yaptığının aynısını yapmış ve ellerine beyaz ve kırmızı iplik bağlamışlar. Efsaneye göre o gün mart ayının 1. günüymüş, çünkü o vakitler 1 Mart, yeni yıl sayılırmış. O günden itibaren o beyaz ve kırmızı iplik mart ayının adını (marta) taşmaktadır (Çimpoeş, 2010, s.13).

Ek 61. Mart Çarşambası / Kara Çarşamba (7- 15 Mart)

İnanışa göre, ilk çarşamba şeytanın kızı baba evinden gider. İkinci çarşamba baba evine geri döner. Bu döneme, "kara çarşamba soğukları" da denir. Şeytanın kızı baba evine geri dönünce, yılan, çiyan, sinek, karınca gibi yaz hayvanlarından bazılarını da eteğinde getirir. 15 Mart'tan sonra bu hayvanlar yavaş yavaş görülmeye başlanır. Bu da, artık ilkbaharın başladığını insanlara bildirir (Veren, 2019, s.98).

Ek 62. Mart Dokuzu (21 Mart)

Ordunun Ulubey ilçesine bağlı Şeyhler köyünün ilk kurucusu Şeyh Abdullah isimli zat bu bölgenin fatihlerindendir. Yerleştikten sonra köye bir değirmen yaptırır. Bu değirmen çeşitli zamanlarda yıkılmış her defasında aynı yere yapılmıştır. Bu ve çevre

köylü olanlar durumu bildikleri için değirmene aşırı hassasiyet gösterirler. Bunlardan biri de her yıl mart ayının dokuzuna rastlayan günde bir yıl içinde doğmuş çocuklarını değirmene getirip oluğun altında yıkamalarıdır. İnanışa göre kurtlar Mart Dokuzu sabahı suya girip yıkanmaktadır. Burada yıkanan çocuğa kurt gücü geçeceğine, çocuğun güçlü olacağına ve hastalanmayacağına inanılır (Demir, 2005, s.119).

Ek 63. Mart Dokuzu (21 Mart)

İnanışa göre martın dokuzunda (miladi 21 Mart ya da 22 Mart) bir kurt suya girermiş. Bazı yerlerde dokuzunda bazı yerlerde on ikisinde sudan çıkarmış. Şayet o gün hava kurdun kuyruğunu kurutacak kadar güneşli olursa, o sene havanın güneşli ve ılıman geçeceğine inanılır. Fakat kurdun kuyruğu kurumazsa hava sert ve soğuk geçermiş (Dost, 2018, s.76-77).

Ek 64. Mart Dokuzu (21 Mart)

Ordu iline bağlı Ulubey ilçesi, Yolbaşı köyü ile Durak köyünü ayıran ırmağın kenarında Tekirkaya veya Kazankaya ismiyle bilinen mevkide ters çevrilmiş kazana benzeyen büyük bir kaya bulunur. Bu kayanın taş kesilen bir kadın olduğuna inandır. Efsaneye göre Yolbaşı köyünde ikamet etmekte olan yaşlı ve dul bir kadın Mart Dokuzu'nda kimseyi beklemeden yaylaya çıkmak için hazırlık yapmaya başlar. Komşuları, "Mart Dokuzu'nda yaylaya sürü götürülmez. Yol uzun, havalar henüz ısınmadı. Fırtına çıkar, kar yağar, yol da donarsın" derlerse de aldırmaz. Sırtına bir kazan, eline bir değnek alır. Koyunlarını, keçilerini önüne katıp yola koyulur. Kadın yola çıktıktan bir süre sonra fırtına çıkar. Geri dönemez, yola devam eder. Irmağın kenarına inince fırtına daha da şiddetlenir. Kadın bakar ki olacak gibi değil. Hemen kazanı ters çevirip altına girer. Bir yandan da sürekli "Yağsan da gideceğim, yağmasan da gideceğim" diye söylenir. Bir süre kazanın altında bekler. Beklerken de Allah'a şirk koşmaya devam eder. Allah'a şirk koştuğu için kazanla beraber taş kesilir. Kazana benzeyen kayanın çevresinde bulunan taşlar ise onun koyun ve keçileri olarak kabul edilir (Demir, 2001, s.63).

Ek 65. Nevruz (21 Mart)

Sevinç Han, Moğol'u yağmaladıktan sonra memleketine dönmüştü. İlhan'ın oğulları bu muharebede ölmüşlerdi. Ancak en küçüğü olan Kıyan kalmıştı. Kıyan o sene evlenmişti. İlhan'ın inisinin oğullarından biri olan Nokuz da henüz o sene evlenmişti. Bunların ikisi de aynı bölükten olan iki adama düşmüşlerdi. Muharebeden on gün sonra bir gece atlanıp karılarıyla beraber kaçtılar. Muharebeden evvel ordu kurdukları yere geldiler. Düşmandan kaçıp dört türlü mal (deve, at, öküz ve koyun) buldular. Hasbihal edip: Burada kalsak, bir gün olur düşmanlarımız bizi bulur. Bir kabileye gitsek etrafımız hep düşman kabilesi. En iyisi dağlar arasında hiç kimsenin daha yolu düşmemiş bir yere gidip oturalım. Dediler ve sürülerini alıp dağlara doğru yürüdüler. Yabani koyunların yürüdüğü bir yoldan tırmanarak yüksek bir dağın boğazına vardılar. Oradan tepeye çıkıp diğer yanına indiler. Çevreyi iyice incelediler, gördüler ki; geldikleri yoldan başka yol yok ve o yol da öyle bir yol ki, bir deve ve bir keçi bin güçlükle yürüyebiliyordu. Eğer biraz ayağı sürçse düşer parça parça olurdu. Vardıkları yer geniş ve uçsuz bucaksız bir ülke idi. İçinde akarsular, kaynaklar, türlü otlar, çayırlar, meyveler ve türlü türlü av hayvanları vardı. Bunu görünce tanrıya şükür

ettiler. Kışın mallarının etini yer, derilerini giyerler, yazın da sütünü içerlerdi. Buraya Ergenekon adını verdiler. Ergenekon'un manası bir dağın zirvesi demektir. Orası da dağın en yüksek yeri idi.

Burada Kıyan ve Nokuz'un oğulları çoğaldı. Kıyan'ın oğulları ötekininkinden fazla oldu. Kıyan'ım oğullarına Kıyat, Nokuz'un oğullarının bir kısmına Nokuzlar, bir kısmına da Dorlukin dediler. Kıyan; dağdan şiddetle inen sel demektir. İlhan'ın oğlu güçlü ve tez bir adam olduğundan ona bu ismi vermişlerdi. Kıyat, Kıyan'ın çoğuludur. Bu iki kişinin nesilleri uzun bir süre Ergenekon'da kaldılar. Çoğaldıkça çoğaldılar. Kabileler meydana geldi. Her aile uruk namıyla bir umak teşkil etti.

Umak evsi, sungak demektir ki Türkler birine "Hangi umaktasın?" derler. "Hangi ırktansın?" demezler.

Dört yüz sene sonra kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldı ki artık oralara sığmadılar. Bunun üzerine müzakere ettiler ve;

"Babalarımızdan işitirdik ki, Ergenekon'un dışarısında geniş ve güzel bir memleket varmış, atalarımız orada otururlarmış. Tatar baş olup başka kabileler bizim okumuzu kırıp yurdumuzu almışlar. Artık Tanrı'ya şükür, düşmandan korkarak dağda kapanıp kalacak halde değiliz. Bir yol bulup, bu dağdan küçük çıkalım. Bize dost olanla görüşür, düşman olanla dövüşürüz" dediler.

Herkes bu fikri beğenip yollar aradı. Ancak bir yol bulamadılar. Bir demirci;

"Ben bir yer gördüm, orada demir madeni var. Zannedersem bir kattır. Eğer onu eritirsek yol buluruz" dedi.

O yeri gidip gördüler ve demircinin sözünü uygun buldular.

Millete odun ve kömür vergisi saldılar. Herkes vergisini ge- tirdi. Bir sıra odun, bir sıra kömür olmak üzere dağın böğründe- ki çukura istif ettiler. Dağın tepe ve diğer yanlarına da odun ve kömür yığdıktan sonra deriden yetmiş körük yapıp yetmiş yere kurdular; ateşleyip hepsini birden körüklediler.

Tanrı'nın kudretiyle demir eriyip yüküyle bir deve geçecek kadar bir yol açıldı. O ayı, o günü, o saati belleyip dışarı çıktılar. İşte o gün Moğollarca bayram sayıldı. O tarihten beri bu kurtuluş günü Moğollar bayram yaparlar. O gün bir demir parçasını ateşte kızdırırlar. Demir kıpkırmızı olunca evvela han bir maşa ile demiri tutup örsün üstüne kor ve çekiçle vurur. Ondan sonra bütün beyler aynısını yaparlardı. Bugüne çok itibar edip:

"Zindandan çıkıp ata yurduna geldiğimiz gün" derler.

Ergenekon'dan çıktıkları zaman Moğolların padişahı Kıyan neslinden ve Korlas urukundan Börtaçina idi. Bütün kabilelere el- çiler göndererek Ergenekon'dan çıkıp geldiğini bildirdi. Kabilelerin bazısı memnun oldu. Bazısı da memnun olmadı. Özellikle Tatarlar bunların üzerlerine yürüdüler. Saf bağlandı, savaş oldu. Moğollar galip gelip Tatarların büyüklerini kılıçtan geçirdiler. Küçüklerini esir ettiler. İşte dört yüz yıl sonra böylece intikamlarını aldılar. Mallarını zapt ettiler ve anayurdunda oturdular.

O yurtta oturan Türk kabileleri içinde Tatarlardan çoğu, Doğuşlusu ve Kutlusu yoktu. Moğollar onları kırdıktan sonra artık en kuvvetli Moğollar oldu ve bütün kabilelere baş oldular. Hatta bir kısmı Moğol uruğundan olmadığı halde "Moğoluz" diyerek gelip Moğollarla birleştiler (Ebulgazi Bahadır Han, 2009, s.35-37).

Ek 66. Nevruz (21 Mart)

"Nevruz" sözünü uygunsuz anlamda kullanma bir başka efsanede de vardır: Nevruz çok kötü, zalim, hırsız olmuştur. O her yıl ölür. Onun ölmesinin hürmetine adamlar düğün yaparak, Nevruz aşını pişirirler. Fakat bundan sonra o yine dirilir.(İbrayev, 2002, s.90).

Ek 67. Nevruz (21 Mart)

Eskiden üç genç kardeş vardı. Adları Kazak, Sozak ve Nevruz idi. Nevruz'un oğlu-kızı olmadı. O ölmeden önce şöyle demiş: Benden sonra evladım kalmadı, adımın yok olmaması için her yıl benim öldüğüm gün hayır veriniz. Bundan sonra Nevruz'un iki kardeşi her yıl hayır verme törenini oluşturdular, o günü de yeni yılın başı yaptılar (İbrayev, 2002, s.90)

Ek 68. Nevruz (21 Mart)

Kırgız Türkleri arasında Yenigün ile ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: "İshak babamızın oğlu Türk babamız büyüdüğünde Calalayın diye birinin Nevruz adlı kızıyla evlenmiş. Bu ikisinin toyu Mart ayında, yer yeşillenmeye başladığında olmuştur. Bugün 24 Mart'a denk geliyor. Türk babamızla Nurnevruz annemizin miras bıraktığı bu toy günü annemiz Nurnevruz'un hatırasına 'Nevruz' bayramı olarak kutlanmaktadır." (Karatayev, 1995, s.230-231)

Ek 69. Nevruz (21 Mart)

21 Mart' ı 22 Mart'a bağlayan gece Sultan Navrız, belli olmayan bir saatte gökte, ayaklarındaki halhalları cıngıldatarak, önünde gergefini işleyerek, batıdan- doğuya göç eden güzel bir kızdır. Başka bir inanca göre de, "kuş donuna" giren, ayaklarındaki halhalı cıngıldatarak uçan bir ermiştir (Çay, 1985, s.112)

Ek 70. Nevruz (21 Mart)

"Guguk ile Haguk iki kız kardeştir. Yaramazlık yaptıklarında anneleri bunlara beddua eder. Haguk bir dağa guguk bir başka dağa uçar. Yılsırtı (Nevruz) günü bunlar birleşmekteymiş" (Demir, 2003a, s.195).

Ek 71. Nevruz (21 Mart)

Denir ki: Hz. Ali'nin anneleri (Fatıma bint Esed) sancılanınca, Hz. Muhammed kendisine: (Ka'beye git, tavaf et!) buyurmuş. O da oraya gitmiş, sancısı şiddetlenince eve dönecek hali kalmamış, Ka'be'nin içine girmiş. Orada eski takvimle (Dokuz Mart) günü Hz. Ali'yi doğurmuş ve 12 Mart günü kucağında çocuğu ile evine dönmüş (Noyan, 1983, s.110).

Ek 72. Nevruz (21 Mart)

Fatıma Anamızın sancısı tutunca Kâbe'ye doğru koşmaya başlar. Üç gün orada kaldıktan sonra Hz. Ali'yi dünyaya getirir. Hz. Ali'yi ilk yıkayan kişi Hz.

Muhammed'dir ve onu yıkayıp Ali adını verir. Fatıma Anamız 'ben rüyamda aslan gördüm, adı Haydar olsun' deyince Peygamber Efendimiz 'o zaman adı Aliyel Mürteza lakabı da Haydar olsun' der. Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi yıkarken ağlamıştır. Fatıma Anamız neden ağladığını sorunca 'ben ölünce de beni yıkayacak tek kişi o olacak' cevabını verir. O yüzden Hz. Ali Efendimizin doğum günü olduğu için Nevruz bayramdır" (Celepoğlu, 2020, s.61).

Ek 73. Nevruz (21 Mart)

Hz. Ali'nin annesi Esed kızı Fatıma, hamile iken Kâ'be'ye gidip putlara tapınmak istediğinde karnındaki bebek tepinerek buna müsaade etmez. Bir rivayete göre ise o, karnındaki bebeğiyle konuşurdu. Yine bir gün Fatıma anamız (Esed kızı) Kâ'be'de iken doğum sancıları tutar, Kâbe'nin duvarı yarılır, içeri girer, üç gün sır olur. Kâ'be'de doğum, Hz. Peygamber de dâhil başka hiç kimseye değil, sadece İmam Ali'ye nasip olmuştur. Bir rivayete göre doğumu melekler yaptırmış, bir rivayete göre, Havva anamız, Meryem anamız, Firavun'un hanımı Asiye anamız doğumu yaptırmıştır. Doğrusunu Allah bilir. Esed kızı Fatıma dört gün sonra elinde bebek ile çıkagelir. Fatıma anamız kucağında çocuk ile Hz. Peygamber'e gelir. Dede Necm suresi ilk ayetlerini metin ve meal olarak okuyarak Hz. Peygamber'in her sözünün vahiy olduğunu bebeğin adının da Allah tarafından Cebrâil (as) vasıtasıyla kendisine bildirildiğini ifade ederek çocuğun adının "Ali" olarak Allah tarafından konulduğunu açıkladı. Aydedeoğlu bunu, dualardaki "aliyyü'l-azîm" ifadesiyle "yüce Allah"ı andığımızı belirterek: "Allah'ımızın bir adı Ali'dir. Bir adı da Veli'dir. Allah kendi "Ali" ismini Hz. Ali'ye verdi." şeklinde ifade etti. Yine dede, Allah'ın: "Muhammed (as) ve İmam Ali Efendimizi kendi öz nurumdan yarattım" buyurduğunu nakletti. Bebeğin ilk yıkanması bizzat Rasülullah (as) tarafından yapılır. Bu esnada çocuk sağa sola dönerek ona zahmet vermez. Bunun üzerine Rasülullah (as) kendisi ölünce de Ali'nin kendisini yıkayacağını ona zahmet vermeyeceğini haber verir. Daha sonraki yıllarda İmam Ali'nin babası Ebû Talib fakir düşünce Peygamberimiz Ali'yi kendi evine alır. Onu kendisi terbiye eder, yetiştirir. İmam Ali Peygamberin ahlakıyla ahlaklanmış, Peygamberin ilmiyle bilgilenmiştir. Peygamberden sonra insanların en âlimi hiç şüphesiz imam Ali'dir. Nitekim imam Ali "Ene Kur'ânun nâtık, ben konuşan Kur'an'ım" diyerek Kur'an konusunda her şeyi bildiğini açıklamıştır. Yine Ali Efendimiz Peygamberin omuzlarına çıkarak Kâ'be'deki putları kırıp, temizlemiştir (Sarıkaya, 2020, s.138-139).

Ek 74. Gâvurun Küfürü (21 Mart- 6 Mayıs)

Zaradostu takip eden günlerdir. Havada aldatıcı bir sıcaklık olur. Hayvanlar otlaklara çıkmıştır. Fakat kesinlikle bahara girilmiş sayılmaz. Rivayet ederler ki: Köyün birinde bir gayrı müslim vatandaş varmış. Ama çok muhannetmiş. Samanı bir hayli çok olmasına rağmen kimseye vermezmiş. Bir gün havalar iyice ısınmış, hayvanlar dağa çıkmış. Adam bakmış ki, bu samana gayrı ihtiyaç yok. Saklasa hepsi bozulacak. En iyisi köylüleri çağırıp bütün samanları dağıtmış ve karlı bir iş yaptığına inanarak sevinmiş. Ertesi gün bir fırtına çıkmış ki, deme gitsin. Yağmur, kar, fırtına, şıvgın ortalığı kasıp kavurmuş. Hayvanlar haftalarca dışarı çıkamamışlar. Köylüler, bu muhannet adamın verdiği samanı onlara yedirip kırılmaktan kurtarmışlar. Ya muhannetinki? Bir tanesi sağ çıkmamış. Bu olaydan sonra her zaman basıp küfürü şöyle dermiş "Sakla samanı gelir zamanı" Köylüler bu hikâyeyi bildikleri için hesaplı

davranırlar. Hayvanlann alafını ve diğer yiyeceklerini ona göre harcarlar (Kuzucular, 1978, s.17).

Ek 75. Mesir Bayramı (15 Nisan)

Rivayete göre, 1522 tarihinde Sultan camisini yaptıran Hafta Sultan hastalanır ve hiç kimse derdine derman bulamaz. Bunun üzerine Merkez Efendi'ye başvurulur ve onun hazırladığı macunlar Hafta Sultan iyileştirir. Bu olaydan sonra Mesir macununun halka dağıtılmasına karar verilir ve o günden sonra da şenlik olarak kutlanır (Oğuz & Aslan, 2020, s.47).

Ek 76. Mesir Bayramı (15 Nisan)

Denizli'den İstanbul'a gitmek üzere Manisa'dan geçen Merkez Efendi, Sultan Külliyesi'ni çok beğenerek Hafsa Sultan'dan ek olarak bir de Darüşşifa yaptırmasını istemiştir. Hafsa Sultan, Merkez Efendi'nin bu isteğini Darüşşifada başhekim olarak kalması şartıyla kabul eder. Merkez Efendi'nin Darüşşifada 41 türlü baharattan hazırlattığı macunun akıl hastalarına iyi gelmesi nedeniyle, her yıl Nevruz'da imaret kulelerinden halka bu macunun atılması gelenek haline gelmiştir (Şar, 1984, s.205).

Ek 77. Mesir Bayramı (15 Nisan)

Sipylus dağı eteklerinde kurulan Manisa'nın Osmanlı Devleti idaresine geçmesinden sonra, şehrin ovaya doğru kaydırılması planlanmıştı. Bu düşünce ile ovada Sultan Külliyesi inşa edilir. Darüşşifanın hekimbaşısı Merkez Efendi halkı ovada yerleşmeye teşvik için mesir macununu hazırlar ve Nevruz günü Sultan Camii minaresinden halka atılarak dağıtılmasını ister (Şar, 1984, s.205).

Ek 78. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hıdır ve Eliyas adında iki peygamber olup, bunlar durmadan seyahat etmektedirler. Bu iki peygamber sohbet etmek için yılda bir kez bir araya gelir. İşte insanlar bu buluşma gününü anmak için Hıdrellez'i kutlarlar. (Erol Çalışkan, 2015, s.383).

Ek 79. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

İnanışa göre bugün, Hızır ile İlyas Peygamber'in buluştuğuna inanılan 6 Mayıs günüdür. Hızır peygamber karaların, İlyas peygamber ise suların koruyucusudur. Her ikisi de 'bengi su' adı verilen ölümsüzlük suyu olduğuna inanılan sudan içmişlerdir. Hızır ve İlyas Peygamber çeşitli kılığa girerek insanlara yardım edip, insanların imdadına yetişirler ve her yıl mayıs ayının altısında bir su kenarında buluşurlar. Bu buluşma vesilesiyle "her taraf yeşerir, sular coşar, doğa türlü renklere bürünür. (Vural, 2020, s.49)

Ek 80. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Allah Hızır ve İlyas peygamberi iyilik yapmaları için dünyaya gönderir. Onlar da geldikten sonra birbirlerini kaybederler, uzun bir süre bulamazlar. Denizlerde dağlarda

hep birbirlerini ararlar. Bu esnada insanlara yardım ederler. Uzun bir zaman sonra 5 Mayıs gecesi bir gül ağacının altında birbirlerini bulurlar. (Topal, 2020, s.220)

Ek 81. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır Farslardan, İlyas ise İsrailoğullarından olup senede bir defa bir araya gelirler. Her ikisi de Kur'an-ı Kerîm yeryüzünde baki kaldıkça yaşamaya devam edeceklerdir. Hızır ve İlyas her yıl Ramazan ayında Beytü'l-Makdis'te oruç tutarlar. Aynı şekilde her sene hacca giderek Zemzem suyundan içerler. Bu, onların yıllık su ihtiyaçları için yeterlidir (Ocak, 1985, s.78).

Ek 82. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hıdır, Hz. Hıdır, Hızr, Hoca Hızr gibi adlarla bilinen Hz. Hızır denizde batanlara, yangınları söndürmeye yardım eder. Hz. İlyas'a ise gök gürültüsüne hükmetme gücü verilmiştir. İnanışa göre hıdırellez günü Hıdır dünyayı dolaşmaya sağdan, İlyas ise dolaşmaya soldan başlar. Dünyayı dolaşır ve Müslüman topraklarında birleşirler (Kurtıyev, 1996, 35, aktaran: Şahin, 2021, s.70)

Ek 83. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ile İlyas adında iki ermiş varmış. Bunlar çok iyi arkadaşmış. Fakat birbirlerini kaybetmişler. Yıllar birbirlerini aramakla geçmiş. Seneler sonra mayısın altıncı günü olan bir pazar günü tesadüfen birbirlerine kavuşmuşlar. O gün kavuşmanın sevinci içinde bayram yapmışlar. Onların sevincine diğer insanlar, doğadaki varlıklar bile katılmış. İnsanlar o güne onların adını vererek "Hıdrellez" demişler ve o günden beri bugünü kutlamışlar. (Kartal, 1990, s.93-104).

Ek 84. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ve İlyas adlarında birbirlerini çok seven iki veli kişi yüksek bir yere çıkmış, o sırada ani bir fırtına ile yağmur başlamış bu yüzden birbirlerinden ayrılmak zorunda kalan bu insanlar ancak 6 Mayıs günü görüşmeye başlamışlardır.(Uca, 2007a, s.137).

Ek 85. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Biri mağripte diğeri maşrıkta imiş, senede bir buluşurlarmış. Biri Hızır, biri İlyas Hızır ve Ellez isimli kişiler varmış, onlar ne zaman bir araya gelirlerse o zaman çok rahmet olurmuş. Çok yağmur yağarmış. Buluştukları 6 Mayıs'ta yağmur yağar. Mutlaka yağmur yağar. Buraya düşmezse oraya düşer. Bu yağmurlar yaz yağmurlarıdır. Devenin hasadının yarısını ıslak, yarısını kuru bırakırmış. Yağmur çok yağar, uğur ve bereket olur. Yağmur yağdığı zaman Hıdır ve Ellez güle şakıya dönerler. Yağmur olmazsa ağlaşa ağlaşa birbirlerinden ayrılırlarmış. Hıdırellezden bir gün önce veya o gün, yağmur yağması çok önemlidir (Önal, 2008, s.1192).

Ek 86. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır isminde bir genç kendini dine vermiş. Bu, çok zengin bir hükümdarın oğlu imiş. Tüm servetinden bıktığı için gezmeye ve Allah'ın emirlerini herkese anlatmaya başlamış. Bu gencin hareketlerine karşılık Allah tarafından bir keramet verilmiş. Oturduğu kuru topraklar yeşeriyor, her taraf güllük gülistanlık oluyormuş. Hızır'ın şöhretini zamanın peygamberi İlyas da duymuş ve onu aramaya çıkmış. Bir gün buluşmuşlar. Bu buluşma halk tarafından her sene kutlanmaktadır (Cingöz, 1990, s.43-51).

Ek 87. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ile İlyas'ın iki kardeş olduğu ve çok küçük yaşlarda birbirinden ayrıldıklarına inanılır. Onlar Hızır'ın denizin, İlyas'ın karanın pîri olduğuna ve ikisinin de ölümsüz olduğuna inanırlar. İnanca göre her yıl 6 Mayıs'ta Hızır'la İlyas, her yerleşim biriminin mezarlık ve ziyaret yerlerinde bir araya gelir (Selçuk, 2008, s.361-362).

Ek 88. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hıdrellez, Hızır (a.s.) ile İlyas Peygamberin buluştukları gün olarak bilinir. Hızır'la İlyas'ın iki kardeş olduğu, birinin mağripten birinin maşrıktan geldiği, İlyas'ın gökyüzünde Hızır'ın ise yeryüzünde yaşadığı, onların yılda bir gün buluşup görüştükleri ve onların geçtiği yerlerde de bolluk ve bereketin olacağı inancı yaygındır (Erol Çalışkan, 2015, s.383).

Ek 89. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ile İlyas kardeşmiş. Allah Hızır'a karaların, İlyas'a ise denizlerin korunması görevini vermiş. Bu yüzden de Hızır'ı yeryüzünde bırakmış, İlyas'ı da gökyüzüne çıkarmış. Bu iki kardeş zaman içinde birbirlerini çok özlemiş. Her ikisi de Allah'tan birbirini görmeyi dilemiş ve Allah da onları mayısın altıncı günü birbirine kavuşturmuş, ondan sonra da ölümsüz kılmıştır. Halk ise onların buluşma gününde bayram etmiş ve bugüne onların adını vererek "Hıdrellez" demiştir. (Kartal, 1990, s.93-104).

Ek 90. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ile İlyas kardeşmiş. Hızır içtiği su ile ölümsüzlük sırrına ermiş. Bu sırra eren bir peygambermiş. Hızır, dünyada durmadan dolaşırmış ve ayağının bastığı her yer yeşil çayır çimen olurmuş. O, darda kalanların yardımına koşan, bazen dilenci kılığına girerek insanları deneyen, insanlara zenginlik, tabiata hayat veren bir ulu kişiymiş. Bu yüzden özellikle sabah vakti kapıya dayanan yaşlı ve sakallı dilencileri geri çevirmek doğru değilmiş. Bir yıl çok kuraklık olmuş, millet bir damla suya hasret kalmış. Hızır'ın ayağı mayısın altıncı günü yere değmiş ve bunun üzerine her yer yeşermiş. Dünyaya su, evlere bereket gelmiş. Millet o günü bayram olarak kabul etmiş, Hızır'ın adını bu bayram gününe vermiş (Kartal, 1990, s.93-104).

Ek 91. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ile İlyas adında iki kardeş varmış. Allah, Hızır'a karaların, İlyas'a denizlerin korunması görevini vermiş. Her iki ermiş yılda bir kere, Mayıs ayının altıncı günü yeryüzünde buluşurlar ve o gün tarlalardaki ekinleri kamçılarlarmış. Bu kamçılamadan sonra tüm ekinler başak tutar, bitkiler çiçek açar ve meyveye yatarmış. Tabiat renk renk olur, dünya güzelleşirmiş. Bu buluşma günü Hızır ile İlyas için bir bayrammış. İnsanlar da onların sevincine katılmışlar, ambarlarındaki bereketin artması için onlarla birlikte bugünü bayram gibi kutlamışlar. O günden bugüne kadar kutlamayı sürdürmüşler (Kartal, 1990, s.93-104).

Ek 92. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hıdırellez'den bir gün önce birbirlerinden ayrı olan Hızır ve İlyas adlı kutsal niteliklere sahip iki kardeş bir araya gelirler. Her ikisi de buluşmaya at ile gelir. Buluştukları zaman atlarını, halk ağzında "patlangıç" adı verilen mürver ağacının ya da gül ağacının altına bağlarlar. Atları hızlı sürdükleri için de atların ağzından çıkan köpükler bu ağaçlara bulaşır. Ertesi gün sabah vakti, bu ağaçların altına bakılır ve atların çıkardığı köpükten bulunursa, bereket getirmesi amacıyla evlere, ahırlara ve mutfağa sürülür. Hıdırellez'den bir gün önce bir araya gelen Hızır ve İlyas ise, hasret giderir, birbirlerini tıraş eder, o gece birlikte kalır, birlikte uyurlar. Ertesi sabah uyanıp abdest alır ve sabah namazını kıldıktan sonra gezmeye çıkarlar. Onların ayak bastığı her yerde bolluk ve bereket olacağına inanılır. Daha sonra günlerden cuma ise cuma namazını, değil ise öğle namazını bir camide beraber kılar ve bir dahaki yıl buluşmak üzere ayrılırlar (Oğuz & Aslan, 2020, s.65).

Ek 93. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Bir zamanlar Hıdır ile Ellez adında iki kardeş varmış. Bu kardeşler sürekli birbiriyle kavga edermiş. Bunlar sürekli kavga ettikleri için ayrı yerlerde yaşamak istemişler ve ayrılmışlar. Bunlar gittikleri yerde ibadete düşmüşler, derviş olmuşlar. Aradan uzun zaman geçtikten sonra birbirlerini görmeye karar vermişler. Biri bir taraftan çıkmış yola, diğeri de öbür taraftan çıkmış yola. Eski köylerindeki yeşil tepede 6 Mayıs günü buluşmuşlar. Burada Allaha "Yarabbi sen bizi kavuşturdun, bundan sonra biz her sene Mayıs'ın altısında, baharın başlangıcında kar buluşalım. Bizden sonra gelenler de aynı gün burada buluşsun, ibadet edip eğlensinler." diye dua etmişler Bundan sonra bu tepenin adı Hıdırellez olarak kalmış. (Karadavut, 1992, s.275).

Ek 94. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ve İlyas iki kardeştirler. İkisi de hayat suyu içerek ölümsüzleşmişlerdir. Hz. Muhammed'in peygamberliği geldiğinde onun yanında idiler. Hz. Muhammed onlara: "Ey Hızır, sen karada, ey İlyas sen de denizdeki ümmetine yardımcı ol..." diye onları görevlendirmiştir. İşte o zamandan beri Hızır ile İlyas, yılda bir altı mayıs günü bir deniz kıyısında buluşur, Müslümanlara yardıma koşarlar." (Noyan, 1984, s.133).

Ek 95. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

İmam-ı Azam Hz. Ali'nin torunlarından birinin adı Hızır, diğerininki Elez'miş. Bu kardeşler savaş sırasında birbirlerini kaybetmişler, halk buna çok üzülmüş. Seneler

sonra bu iki kardeş birbirlerine kavuşmuşlar. Kavuştukları gün Mayıs ayının 6'sı imiş. Halk o gün sevincinden bayram etmiş, eğlenmiş ve kavuşmalarını kutlamışlar ki o günden bugüne bu gelenek devam etmiştir. (Cingöz, 1990, s.43-51).

Ek 96. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Allah dünyayı yaratırken 4 peygamberi sağ bıraktı. İsa peygamber, gökyüzüne peygamber olarak gönderildi. İdris peygamber, cennetin peygamberi olarak gönderildi. Hızır ile İlyas iki kardeş bir karada, diğeri denizin peygamberdir. 6 Mayısta bu iki kardeş buluşur. Allah bunların buluşmasına 24 saat izin vermiştir. Bir kıyıda buluşurlar. Buluştukları gün karaya bereket gelir, (Önal, 2008, s.1192)

Ek 97. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hıdır ve İlyas isimli iki kardeş varmış. Bu iki kardeş "Yer Tanrısı" tarafından insanların nüfuslarını tutmakla görevlendirmişlerdir. Hızır doğanları, İlyas ise ölenleri kaydediyormuş. Bunların varlığını dünyada hiçbir canlı göremezmiş.

Hızır Baba ile İlyas

Gezer pinhan uyanıktır

Bu iki kardeşten biri güneşin battığı diğeri de güneşin doğduğu tarafa gitmişler. Aradan bir sene geçtikten sonra 6 Mayıs tarihinde buluşup sohbet etmişler. (Cingöz, 1990, s.43-51).

Ek 98. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ile İlyas, ikisi bir anadan doğma ve babadan olma kardeştirler. Bu iki kardeş, bir gün babalarına şöyle derler: Duyduğumuza göre, Ab-ı Hayat Suyu varmış. Bu sudan içenler hiç ölmezlermiş. Acaba bu su nerededir? Babaları, bu soru üzerine onlara şöyle cevap verir: Evlatlarım! Önce birer tane balık tutacaksınız. Bu balıktan tavaya koyup tek tarafını kızartacaksınız. Sonra tavayla birlikte bu suyu aramaya çıkacaksınız. Suyu bulduğunuz zaman tavada kızarttığınız balıklar canlanacak ve suya atlayacaktır. İşte bu, Ab-ı Hayat Suyu' dur. İki kardeş, babalarının söylediklerini yerine getirirler ve tavada tek tarafını kızarttıkları balıklarla uzun süre dolaşırlar. En son geldikleri yerde, bir su vardır. Suyun üzerinde ağaçtan yapılmış bir oluk ve büyükçe bir tekne görürler. Tam o sırada, tavadaki balıklar canlanır ve suya atlar. Bunu gören kardeşler, babalarının bahsettiği suyun bu olduğunu anlar ve hemen eğilip bu sudan içerler. Daha sonra ellerindeki boş tavayla babalarının yanına gelirler ve olanları anlatırlar. Bu duruma sevinen baba şöyle der: -Söyledikleriniz doğrudur çocuklar! Siz, Ab-ı Hayat Suyu'nu bulmuşsunuz. Allah, size çok uzun bir ömür verecek. İlyas, sen denizlerin bekçisisin; Hızır, sen de karaların bekçisi. Karalarda kim daralıp bunalırsa, sana ihtiyacı olursa sen, onların yardımına koşacaksın. Ab-ı Hayat Suyu'ndan içerek ölmezliğe kavuşan iki kardeş, Hızır ve İlyas; biri karada, biri denizde olmak üzere birbirlerinden ayrı kalırlar ve yedi gün süreyle görüşemezler. Bu iki kardeşin buluştukları gün, 6 Mayıs gününe rastlamaktadır. Hıdırellez, bu yüzden hem denizcilerin hem de karada yaşayanların bayramıdır. Efsaneye göre Hıdrellez, her yıl onların buluşmaları anısına kutlanmaktadır. (Demir,2013, s.146-147).

Ek 99. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Muhiddin isminde ermiş bir kişinin iki oğlu vardır. Bunlardan birinin adı Hıdır, diğerininki de Ellez'dir. Babaları bunların peygamberlik mertebesine eriştiğini bilmektedir. Fakat oğulları bu durumdan habersizdir. Durumu bunlara söyleyemez. Anlamaları için başka bir yol takip eder. Bir gün Hızır ve Ellez'in babası, hanımına, Hızır ve Ellez'i gurbete göndereceğini, yol azığı için balık kızartması hazırlamasını ister. Çocuklarına çağırıp: "Sizi gurbete gönderiyorum. Bu kızartılmış balıklar nerede canlanıp göle atlarsa oradan geri dönün." der. Onlar da kızarmış balık hiç canlanır mı diye düşünürler. Fakat babalarına bir şey söyleyemezler. Hızır ile Ellez üç buçuk gün yürürler. İyice acıkırlar. Bakarlar çare yok. Önünde göl olan bir çeşmenin yanına oturup balık kızartmasını yemek isterler. Yemek için tepsiden çıkardıkları her balık ellerinden kurtulup canlanır ve göle atlar. Hıdır ve Ellez'in peygamberlikleri o gün, bu olayla anlaşılır. Bu olaydan beri, o gün Hıdırellez kabul edilmiştir. Anlarlar ki babalarının söylediğinde bir keramet var. Hemen geri dönerler. Gidiş geliş toplam yedi gün sürer. Hızır karada, Ellez de denizde darda kalanlara yardım için görevlendirilir. O günden bu yana her yıl nisan ayının yirmi üçünde karada bir yere gelirler ve hasret giderirler." (Demir, 2012, s.15)

Ek 100. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Efsanelerden birine göre, "İlyas Peygamber, Baalbek şehrinde yaşayan halkın bu şehirden adını alan bir puta tapmalarını bu puta bağlamış olan İsraillileri doğru yola çağırır. Onu dinlemezler, alay ederler. İlyas'ı türlü hakaretlerle şardan kovalarlar. O da çöllere gider. Fakat o gidince pınarlar kurur, yeşillikler solar, ağaçlar meyve vermez olur. Halk çılgına döner. Pişmanlık duyarak İlyas'ı geri çağırtırlar. O gelince her bozukluk düzelir. Eski halini alır. Bereket geri gelmiş olur. Fakat Yahudiler geçmişi yine unuturlar, İlyas yalvacı dinlememeye başlarlar. O da "Tanrım, beni Peygamberlikten affet." diye Hakka yakarır. Tekrar oradan ayrılır. Yolda rastladığı "Ab-ı hayat"tan içerek ölümsüzleşir. Derler ki o günlerden beri Hızır ve İlyas iki kardeştirler. İkisi de hayat suyu içerek ölümsüzleşmişlerdir. Hz. Muhammed onlara "Ey Hızır, sen karada, ey İlyas sen de denizdeki ümmetine yardımcı ol..." diye onları görevlendirmiştir. İşte o zamandan beri Hızır ile İlyas, yıl içerisinde altı mayıs günü bir deniz kıyısında buluşur, Müslümanlara yardıma koşarlar." (Noyan, 1984, s.133).

Ek 101. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ile İlyas'ın kardeş olarak anlatıldığı başka bir anlatıda ise bir anne iki çocuğu ile birlikte bir nehirden geçmek ister. Önce bir çocuğu alıp karşıya geçiren anne diğer çocuğu almak için dönerken nehre düşer ve ölür. Farklı tarafta kalan ve çaresizlikle birbirlerine kavuşmak için dolaşıp duran çocuklar 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gecenin sabahında kavuşurlar ve bu buluşma her yıl kutlanır (Çelik, 1990, s.53).

Ek 102. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır ile İlyas kardeşlermiş. Yılda bir kere mayısın altısında bir araya gelirlermiş. Her yıl buluşmaları ayrı bir yerde olurmuş. Gene bir yıl buluşma günü gelmiş. İlyas, Hızır ile buluşmak için gökyüzünden bir su kenarına inmiş ki o sırada ayağı kaymış ve suya düşmüş. Tam boğulmak üzereyken Hızır yetişmiş, İlyas'ı boğulmaktan kurtarmış. İki kardeş, bu kurtulmayı kutlamışlar, o gün bayram etmişler. İnsanlar da onların

sevincine katılarak o güne onların adını "Hıdrellez" diyerek vermiş ve bu bayram böyle kalmış." (Kartal, 1990, s.93-104).

Ek 103. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Yıllar önce Allah, dünyayı yaratıktan sonra, ortaya büyük bir ejderha çıkmış ve tüm çeşme ile kaynakların sularını içmiştir. Böylece dünyanın her tarafında susuzluk çekilmeye başlanmış. Ama yine de bu en büyük felaket sayılmazmış. Çünkü söz konusu ejderha her gün birer kız kapıp gidiyormuş. Günün birinde iki kardeş Hızır ve İlyas dünyayı dolaşıyormuşlar. Bir kuru çeşme yanında güzel bir kıza rastlamışlar. Kız ağlayarak onlara onu ne beklediğini anlatmış. İki kardeş kızı kurtarmaya karar vermişler. Çok geçmeden tüm dünya sarsılmış ve ejderha meydana çıkmış. İki kardeş onun altı başını kesmişler fakat yedinci başını sadece yaralayabilmişler. Ejderha bu haliyle Hızır ve İlyas'ın elinden kaçmış. Hızır ve İlyas ejderhanın peşinden gitmişler. Bir pınarın yanına varmışlar. Pınarın içinden hafifçe sesler geliyormuş. Bir de ne görsünler? Pınarın içi kızlarla doluymuş. Üç gün üç gece kızları pınardan çıkarmışlar. Son kızı Mayıs'ın 6. gününün sabahı çıkarmışlar. Bu olaydan sonra çeşme ve kaynaklardan tekrar su akmaya başlamıştır. İşte bu yüzden Hıdırellez su boyunda kutlanır ve kızların kurtuluşu için kuzu kesilip yenilir. (Özkan, 2020, s.21)

Ek 104. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Birbirlerine 6 Mayıs'ta kavuşan iki âşıktır. Hızır ile İlyas'ın bir araya gelmişler ve bugün evlenmişlerdir (Önal, 2008, s.1192)

Ek 105. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hıdır bir erkek, ellez ise kadın ismidir. Bu iki genç birbirini delice sever, fakat bir türlü bir araya gelemez. 6 Mayıs'ta bir tesadüf ile çayır ve çimenlik bir yerde kavuşurlar. Sevinçten orada can verirler. Halk bu büyük aşkı anmak üzere kutlama yapar (Acıpayamlı, 1978-1979, s.22-23).

Ek 106. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Yörede, Hızır ve Elyas adında birbirini sevip kavuşamayan iki gencin öldükten sonra yılda bir kez beş mayıs gecesi bir gül ağacının altında buluştuklarına dair inanışlar da mevcuttur (Deveci, 2021, s.592)

Ek 107. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Eski zamanda Hızır adındaki bir çoban Ellez isimli paşa kızına aşık olur. Ancak paşa kızının bir çobanla evlenmesine müsaade etmez. Hızır ve Ellez bir gece kaçarlar ancak çok geçmeden paşanın adamları onları bulur. Saklandıkları yeri ablukaya alıp ateşe verirler. Hızır ve Ellez birbirine sarılıp ne yapacaklarını bilemezken gaipten bir ses ateşe basıp geçmelerini söyler. Sesi dinleyen Hızır ve Ellez ateşe basıp kaybolur. Birbirlerine hiç dokunamayan Hızır ve Ellez'i paşanın adamları ne kadar arasa da bulamazlar. Seneler sonra paşa, kızının hasretine dayanamayıp "Hızır ve Ellez'i affettim yeter ki bir kere göreyim" diyerek dua eder. Duasının üzerine paşanın yanında Hızır ve Ellez belirir ve birbirlerine de kavuşmuş olurlar. Hızır ve Ellez'in yeryüzüne

inip kavuştuğu gün ondan sonraki her sene törenle anılmaya başlanır (Kasımoğlu, 2007, s.20).

Ek 108. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Uzun bir zaman önce köyün birinde Hıdır adında çobanlık yapan bir delikanlı yaşamaktaymış. Hıdır bir gün sürülerini dere başına su içmeye indirdiğinde paşanın kızı Ellez'i görmüş ve görür görmez ona tutulmuş. Paşa'dan Ellez'i istemiş fakat Paşa kızını Hıdır'a vermemiş. Bunun üzerine Hıdır, Ellez'i kaçırmış. Paşa, bunların peşine düşmüş, sonunda onları bir korulukta saklanırken yakalamış. Yanındakilere bunların etrafını ateşle çevirmelerini söylemiş. Hıdır'la Ellez çaresizlik içinde Allah'a sığınmışlar ve dua etmişler. Allah'tan bir ses gelmiş ve "Tek adımla ateşe basıp atlayın" demiş. Hıdır'la Ellez de öyle yapmışlar, ateşe tek adımla basıp atlamışlar ve birden ortadan yok olmuşlar. Paşa ve yanındakiler bir şey görmemişler. Elimizden kaçırdık, diyerek yeniden aramaya başlamışlar ama izlerine rastlamamışlar. Aradan uzun yıllar geçmiş ama Hıdır'la Ellez de birbirlerine el değdirmemişler. Paşa sonunda içinden gelen sese uymuş, "Allah'ım onları affettim, bana göster" demiş. Allah da Hıdır ile Ellez'i altı Mayıs günü yeryüzüne indirip Paşa'ya göstermiş. Böylece Hıdır ile Ellez o gün kavuşmuşlar. İnananlar da bugünü o günden beri kutlamaya devam etmişler (Kartal, 1990, s.93-104).

Ek 109. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hıdır bir erkekmiş ve Ellez de çok güzel bir kızmış. İkisi birbirine gönül vermişler, birbirlerini sevmişler. Ancak kızın babası, Ellez'i Hıdır'a münasip görmemiş, bu yüzden kızı ona vermemiş. Hıdır bir gün dua etmiş ve "Allah'ım beni Ellezime kavuştur" demiş. Tanrı da kızın babasının kalbini yumuşatmış, onları mayıs ayının altıncı günü birbirine kavuşturmuş. Halk buna çok sevinmiş, o günü bayram gibi kutlamış, şeklindedir (Kartal, 1990, s.93-104).

Ek 110. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Rivayete göre eski zamanda bir ağanın evinde Hızır adlı bir kâhya yaşamaktadır. Hızır'ın kâhyalık yaptığı evin beyi hacca gider. Birkaç gün sonra evin hanımı hamurlu yapar ve eşinin de hamurluyu ne kadar sevdiğini hatırlayıp "keşke burada olsaydı da yeseydi" der. Hanımını duyan Hızır üç dört hamurlu alıp "ben götüreyim de yesin" der ve evden çıkar. O zamanlar hac ziyareti at ve deve üstünde aylarca sürermiş, eşi gideli nerdeyse bir hafta olan kadın Hızır'ın bu söylemine anlam veremez. Hızır birkaç saat sonra eve geri gelir ve hamurluyu beyine verdiğini söyler. Evin hanımı kendisiyle dalga geçtiğini düşünür ve konunun üzerinde durmaz. Aylar sonra eşi hacdan geldiğinde hanımına kâhyanın getirdiği hamurlulardan bahseder bunu duyan hanım çok şaşırır, kâhyanın ulu bir zât olduğunu istişare ederler. Hanım eşiyle beraber kâhyayı aramaya çıkar ancak kâhya çoktan sırra kadem basmıştır, o günden sonra kimse kâhyayı görmez, Hızır'ın ermiş olduğu düşünülür ve her sene onu anmak adına törenler düzenlenir (Artun, 2008, s.118-119).

Ek 111. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hıdır isminde bir şahıs köyde yaşarmış. Ailece çok misafirperver ve yardımseverlermiş ancak çok da fakirlermiş. Hıdır'ın ailesi fakirlikten kurtulmak için Allah'a devamlı dua ederlermiş ve bir gün duaları kabul olmuş ve Hızır Aleyhisselam imtihana yanında altı atlı ile birlikte Hıdır'ın evine misafir gelmişler. Ev sahipleri onlara son ekmeğini ikram etmiş, hoş davranmışlar, imtihan başarıyla tamamlanmış ve misafirleri uğurlamışlar. Kadın ambara uğrayınca gözlerine inanamamış, bir de ne görsün ambar tıklım tıklım buğdayla dolu değil mi? Kadın gelenlerin Hızır olduğunu anlamış ve ondan sonra o günü her yıl bayram olarak kutlamaya başlamışlar." (Meydan, 1990, s.114).

Ek 112. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Efsaneye göre; bu zamanda yaşayan Musa peygamber yaratıcıya seslenmiş: -Yarabbi! Bu kâinatın şüphesiz ki en yücesi sensin. Sualimi saygısızlık olarak addetmezsen bu dünyanın en akıllısı kim? Öğrenmek istiyorum, der. Gökten yükselen bir ses: -Hıdırbey adında bir çoban olduğunu söyleyince Musa Peygamber, şaşmış bu işe. Nasıl bulacağını sormuş. -Uçsuz bucaksız bir nehrin varlığına tanık olduğunda elindeki değneğini yere saplayacaksın ve değneğin ağaca dönüşüverecek ve yanında götüreceğin torbadaki balıklar canlanıverecek ve nehire atlayacaklar, diye son söz yankılanmış gökte. Şaşkınlığı bin kat daha artan Musa Peygamber düşmüş yollara. Günlerdir aç susuz kendini bilmez bir hâlde dağlar, ovalar aşmış. Ne kadar vakittir böyle perişan bir hâlde yaya yürüdüğünün farkında değilmiş. Tabanları parçalandığı, dizlerinde dermanın kalmadığı bir anda Samandağ'ının yakınlarında bir ırmak başında bîtap hâlde yığılıvermiş. Uyanınca değneğini sapladığı kayanın üstünde uçsuz bucaksız bir ağaç ona gölge olmuş. Torbasındaki balıkların canlanıp kıpırdadığını görmüş ve açmış ağzını. Hepsi birer birer atıveriyormuş ırmağa kendilerini. Musa, bir anda o sesi hatırlayarak Hıdırbey'in yanına geldim ama o nerede, diye düşünürken bir balıkçı teknesi yanına yanaşmış ve: -Ey Musa sana selam olsun, demiş. -Ben Hıdırbey'i bulmaya geldim, yardım et bana, beni ona götür, demiş. -Hıdır'ın işine karışmazsan bu istediğini yerine getirmekle görevliyim. -Binbir yüreğin derdine o derman oluyor, o düşündüren fikirlerin aynası oluyor da, ben mi karışacağım, der. Çıkarlar yola. Balıkçı, yollarındaki kayıkları birer birer deler. Musa, o insanların ne suçu var da bu adam bunları deler diye için için düşünür. En sonuncusuna gelince: -Telef ettin bunca kayığı, ya geçimleri bunlara bağlıysa, yazık etmedin mi, der. -Ya Musa demedin mi karışmayacağım diye, öyleyse ne sual yöneltirsin, der. Yola devam ederler. Balıkçı, bu sefer de gözleri badem gibi, yanakları al al olan sırma saçlı bir oğlan çocuğunu öldürür. Musa, korkuyla irkilir. Minicik yavruydu yahu, diye düşünür. -Ne günahı vardı, Rabbim'in bu güzellikte yarattığı candan ne istedin, diye sordu. Balıkçı, bu sefer de cevap vermedi. Balıkçı onu Kariye diye bir köye getirir. Musa'nın yanından koşarak yıkılmak üzere olan harap hâlde olan duvarı tamir etmeye koyulur. Musa, balıkçının bu yaptıklarına bir mana veremez. Ağzını açmayacağını bildiğinden içi içini kemirir ve dayanamaz sorar: -Neden karşılık beklemediğin bu evin sahibinin duvarını onarırsın, der. Balıkçı hiddetle döner: -Ya Musa, sen bunlara sabredemedin ya benim de sana sabrım kalmadı. Sabır ne güzel şeydir, meyvesini yemek ne tatlıdır. Sen sabredemeyerek anlaşmamıza uymadın. Bilmiyordun ki kayıkları deldim. Ekmek teknesi bu kayıklar olan halkın kayıklarını düşman alacaktı. Çocuğu öldürdüm. Melek yüzünde o badem gözler, alacağı canlara şahit olacaktı. Bu duvarı onardım. Altında bir hazineye sahiplik ediyordu ve sahipleri yetim birer ufaklıklardı. Büyüdüklerinde

sahip olsunlar diye. Ya Musa! Sonunu öğrenemediğin sabır geçidinin meyvelerini çürüttüğün için anlaşmamız geçerli değildir. Artık Hızırbey'i göremezsin, der ve ortadan kaybolur. O günden sonra Samandağ'ındaki kayanın olduğu yere insanlar tarih sahnesi boyunca Musa ve Hıdır'ın buluştuğu yer derler. Her yıl 14 Temmuz tarihinde bu anın büyüsünü hissetmek isteyen insanlar, bir bayram havasına büründürürler o günü. Buna "Hasat Bayramı" da derler. Eski takvimde "Evvel Temmuz" adını alır. Dillere destan olan bu efsane Kur'an da Kehf suresinde de yer bulmuştur kendine (Türkan, 2015, s.278-279).

Ek 113. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

Hızır (a.s.) döneminde (ki bu dönemin ne zaman olduğu bilinmemekte) iyi kalpli bir padişah yaşar ve bu padişah ölümsüzlük suyunu arama sevdasına düşer. Bu amel için âlimlerin yanına gider, âlimler onu, "bilirse o bilir" diyerek Hızır (a.s.)'a yönlendirirler. Sonra padişah Hızır (a.s.)'ı bulur, onu ikna edip beraber bu yolculuğa çıkarlar. Anadolu'da Bingöl'e gelirler. Hızır (a.s.) burada bir hayvan vurur (bu hayvanın ne olduğu tam olarak bilinmemektedir, bazılarına göre keklik, bazılarına göre ise balıktır), vurduğu hayvanı bir pınar başında yıkarken ölü hayvan dirilir, Hızır burada suyu içer ve yanına bir işaret bırakır, sonrasında padişahı çağırmaya gider. Padişahla beraber geri geldiklerinde suyu bulamazlar, çünkü su kurumuştur. Padişah da o an anlar ki ölümsüzlük suyu kendisine kısmet değildir. Sonra geldikleri yere birlikte geri dönerler. Rivayete göre vakti geldiğinde herkes ölür, Hızır (a.s.) o sudan içtiği için sonsuz bir hayata kavuşur. Sonra kendisine bahşedilen bu hikmetin bedelini ödemek için her sene ilkbaharda İlyas peygamberle beraber insanların içine karışır ve onun geldiği hafta kutsal kabul edilir. O artık öyle bir ruhtur ki onu kıyamete kadar herkes mutlaka görecektir (Erol Çalışkan, 2015, s.383).

Ek 114. Hıdırellez (5-6 Mayıs)

İpsala ilçesinde Balabancık Köyünde birinde Dede diğerinde Nine'nin bulunduğu iki yatır bulunmaktadır. Bunlar 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece buluşurlarmış. Hıdrellez kutlamaları da bu nedenle yapılır. Önce Nine'nin sonra da Dede'nin yatırı ziyaret edilerek dua edilir ve Hıdrellez eğlencelerine başlanır (Çelik, 1990, s.53-54).

Ek 115. Kakava (6 Mayıs)

Efsaneye göre, çok eski dönemlerde Romanların lideri sayılan "Baba Fingo" adlı, yiğitliğiyle ve yakışıklılığıyla ünlü bir hükümdarları varmış. Ancak bu hükümdarın şarap ve kadın olmak üzere iki zayıf noktası vardır ki bir vesileyle düşmanları bunu öğrenir. Düşmanları, niyetlerini sezdirmeden Baba Fingo'yu bir nehir kenarına götürürler ve sarhoş oluncaya kadar içki sunarlar. İçkinin tesiriyle savunmasız hâlde kalıp kendinden geçen Baba Fingo'yu ölmesi için nehre atarlar. Bunu öğrenen halk, derhal bütün su kenarlarını dolaşarak hükümdarlarını ararlar ancak bulamazlar. Ancak o sırada gaipten bir ses gelir ve Baba Fingo'nun bundan sonra yaşamını nehirde sürdüreceğini ve hiçbir zaman ölmeyeceğini söyler. Romanlara göre o gün bugündür, her yıl Mayıs ayının 6'sında Baba Fingo'nun nehirden çıkacağına dair inanıştan kaynaklanarak suya girilir. Hatta Baba Fingo'yu bulabilecekleri ümidiyle suya girmeleri ve onu aramaları, efsanevi hükümdarlarını çok mutlu etmektedir (Sol, 2010, s.69).

Ek 116. Kakava (6 Mayıs)

Kırklareli'nde 6 Mayıs Hıdrellez yerine Kakava Kutlamalarına 16. yüzyılda başlanmıştır. Bu yüzyılın başında Osmanlı Ordusunda geri hizmetlerde kullanılmasına gerek duyulan Kırklareli'nde Romanlar'ın seçtikleri Çeribaşı Hıdrellez şenliklerini vergi toplama vesilesi yapmıştır. Adına da kendi dillerinde (Kakava-Kakava) anlamında Tencere Bayramı demişlerdir. Marjinaller 6 Mayıs günü Şeytan Dere boyunda üç gün boyunca, yer, içer, oynar ve coşarlar, birbirlerine ikramlarda bulunurlardı. Bu onların özel bayramıydı. Onları devletin geri hizmetlerinde organize eden, denetleyen, gözetleyen ve kendi aralarındaki sorunların çözümünü sağlayan otorite olan (Çeribaşı) üçüncü gün bir yıllık hizmetin karşılığı olarak vergi tahsil ederdi. Bu, bir başka anlamda onların Mali Yılbaşısı olurdu. Marjinallerin bayramı ile aynı güne rastlayan Hıdrellez zaman içerinde Kakava (Tenrece Bayramı) adını almış ve organizasyona diğer topluluklar da katılmaya başlamışlardır. Eğlencelerin ve bayramın sahibi Çeribaşı olduğu için Hıdrellez'in egemeni ve düzenleyicileri marjinaller olmuştur. Zamanla buna herkes uymuştur. Bu bir kültür sentezidir. Böyle olunca, Kakava Kırklareli'nde yaşayanların her yılın 6 Mayısında kutladıkları, gelenek haline getirdikleri Ayin-i Bahar (Bahar Töreni) şenlikleri olmuştur. Tabii ilerleyen zaman içersinde Çeribaşı'nın otoritesi devlet düzeni içinde gücünü yitirince vergi tahsilatı da kalkmıştır (Karaçam, 1995, s.256).

Ek 117. Kakava (6 Mayıs)

Kakava sözcüğünün"Tencere Bayramı" anlamına geldiğini savunanlara göre bu sözcüğün hikâyesi şöyledir: "5 Mayıs 1361 günü Sazlıdere Savaşı'ndan galip çıkan Osmanlı ordusu askerleri, kanlı elbiselerini 6 Mayıs sabahı güneş doğmadan Tunca nehrinde yıkamışlardır. Edirne halkı arasında bu davranış gelenek halini alıp günümüze gelmiştir. Bununla birlikte Edirne'nin fethi günü olan 5 Mayıs 1361'de tam güneş tutulması gerçekleşmiştir. Yıldızlar görünecek kadar etraf karardığı için aydınlatma amaçlı ateşler yakılmıştır. Daha sonraları düzenlenen Edirne fetih günü kutlamalarında yakılan ateşler, aslında o güne gönderme yapan hatırlatma ateşidir. Edirne'nin fethine müteakip vezir, beylerbeyi, voyvoda, alim, gibi devlet erkanı bugün Roman vatandaşlarının oturduğu Menzilahırı, Tekkekapı ve Umurbey mahallelerine yerleşti. Ertesi yıl 5 Mayıs gelince bu fethi kutlamak için tellallar vasıtasıyla Edirne halkının Tekkekapı Caddesi'nde toplanması sağlandı. Müslüman bayram geleneğine uyularak ikindi ezanı sonrası Mehteran Bölüğü, mehter marşları çalmaya başladı. Askeri süvari alayı da Valide Çeşmesi'nden başlayıp Namazgah Ovası'nı çevreleyerek Tekkekapı Caddesi'nden ve Saraçhane Köprüsü'nden geçerek Sırık Meydanı'nda Sultanların da seyrettiği meydanda toplandı. Mehterin çaldığı havalar eşliğinde çeşitli yarışmalar yapılıp ciritler oynandı. Bu kutlamalar, Edirne'nin fethinden (1361) İstanbul'un fethine (1453) yılına kadar, Yeniçeri Ocağı tarafından doksan iki yıl aralıksız yapıldı. Bundan dolayı Edirne halkı 5 Mayıs'ı "Fetih günü Bayramı" olarak kabul ederek o gün gelince ikindi namazını kılıp, çocuklarını bebeklerini de yanlarına alarak meydanda toplanıyorlardı. Arapça lisanına vakıf olan ulema da at kişnemeleri, kılıç-kalkan şakırtıları ve toz duman arasında yapılan bu kutlamalara Arapça kökenli kelime olan "Ka'kaa" kelimesini kullanarak "Ka'kaa Bayramı" ismini verdiler." (Edirne Valiliği, 2013, s.148-150).

Ek 118. Mayıs Yedisi (20 Mayıs)

Çok eski zamanlarda Mayıs Yedisi günü Karadeniz de büyük bir fırtına kopmuş. Bu fırtına kıyıda bulunan bütün kayıkları alabora etmiş, evleri yakmış. Halk bu fırtınadan büyük zarar görmüş ve ertesi yıl aynı tarihte fırtına olacak kaygısı ilk kayıklarını ve değerli eşyalarını dağlara tepelere çıkarmışlar. Ancak ertesi yıllarda aynı fırtına olmamış hatta havalar daha da güzel olmuş. İnsanlar da firmanın olmaması ve havanın günlük güneşlik olmasını kutlamak için kayıklarla denize açılmaya ve çeşitli etkinlikler yapmaya başlamışlar. Bu gelenek böylece devam edip gelmiş (Kılıç, 2018, s.88).

Ek 119. Arap Devenin Karnında (1-13 Şubat)

Söylenceye göre Debah adlı bir Arap, develerle nakliyecilik yapmaktaymış. Şubat ayının birinci günü "Zahmeri bitti, kış bitti." diye sefere çıkmak istemiş. Babası her ne kadar "Oğul daha kış bitmedi. Karlı fırtınalı günler önümüzde." demişse de dinletememiş. Deveci sefer hazırlığına başlayınca babası bu kez " Oğul beni dinlemiyorsun bari yanına bol erzak al. Tipiye tutulursan en öndeki büyük lökün karnını yar, erzaklarla birlikte devenin karnına sığın." demiş. Yola çıkacağı gün deveci sabah erkenden kalkmış. Eşine "Bu gece hava kaç çeşit oldu?" diye sormuş. "Üç çeşit" cevabını almış. Sonra amcakızı olan eşine sormuş, ondan da "On çeşit" cevabını almış. Annesi ise aynı soruya "Kırk çeşit" diye cevap vermiş. Deveci yanına bol erzak alarak yola koyulmuş. Daha bir günlük yol almadan şiddetli bir tipiye tutulmuş. Hemen babasının sözlerini hatırlamış. Büyük deveyi yatırıp karnını yarmış, içini temizleyip erzaklarıyla birlikte devenin karnına girmiş ve on iki buçuk gün orada kalmış. Şiddetli soğuk ve karlı günlerde işte bu rivayete bir gönderme yapan Karabacaklar birbirlerine "Arap devenin karnına girdi mi?" diye sorarlar (Karabacak, 2011, s.122).

Ek 120. Arap Devenin Karnında (1-13 Şubat)

Sa'dizzebih (Uğurlu Bugazlama) 1 Şubat'tan 13 Şubat öğle vaktine kadar olan süredir. Halk bu döneme "Arabın deve karnına girdiği gün" der. Bu şekilde adlandırılmanın sebebi de şu olayla anlatılır: Yaşlı bir Arap yolculuğa çıkan, bir deve kervanıyla birlikte giden oğluna şu öğüdü vermiş: "Oğlum bu mevsimde havalara hiç güven olmaz. Güneşli ılık bir günde bakarsın ki hava birden bozar. Fırtına yağış, soğuk başlar. Böyle bir durumla karşılaşırsan deveni kuytu bir yere çek, bekle. Baktın ki soğuk ve fırtına sürüyor, tehlikeli olmaya başlıyor, hemen deveyi kes, karnına gir. Sakın yolculuğu sürdürme." Kafile yolculuğu sürdürürken bir gün kar ve fırtına kendini gösterir. Delikanlı babasının öğüdünü hatırlar, bunu yol arkadaşlarına söyler. Kuytu bir yere sığınacağını, gerekirse deveyi kesip karnına gireceğini anlatır. Yol arkadaşları bu sözlerine önem vermek şöyle dursun, alay bile ederler. Bunun üzerine delikanlı kafileden ayrılır, kuytu bir yere sığınır, sonra da deveyi kesip karnına girer. Tam 12,5 gün böylece kalır. Şubat ayının 13. günü öğleüzeri hava birden değişir. Gökteki bulutlar dağılır. Güneş ortaya çıkar. Hava ısınır. Artık bir sakınca kalmadığını anlayan delikanlı devenin karnından çıkar. Sonra öğrenir ki yol arkadaşları donarak ölmüşlerdir. 13 Şubat'a bu nedenle "Arabın deve karnından çıktığı gün" derler. Keskin soğukların sonu olarak kabul edilir (Veren, 2019, s.125).

Ek 121. Çakır Ahmet Kışı (20 Şubat)

Eski tarihlerde yaşamış Çakır Ahmet isimli bir Çerkez, hamsin ayında ava gider. Av esnasında çocuğunu kaybeder. Uzun aramalara rağmen çocuğunu bulamaz ve akşam olduğundan geri dönmek zorunda kalır. Yakınları o gün onu teselli etmek için; çocuk eğer gece yarısına kadar uyumazsa donup ölmeyeceğini, çünkü gece yarısından sonra vakit yelinin eseceğini, havanın ısınacağını ve girilen herhangi bir kuytu yerde ısınabileceğini söylerler (Veren, 2019, s.123).

Ek 122. Tuşkek Fırtınası (Şubat sonu)

Mevsimin kış olmasına rağmen her tarafta bahar gelmiş gibi bir hava vardır. Bu havayı gören tekenin biri , tepede gördüğü filizi gözüne kestirir. "Ben gidip şu filizi yiyeceğim . . ." diye tutturur. Çevresindekiler: "Yahu, daha bahar gelmedi, gel, gitme , eyleme! . ." derlerse de teke inat edip yola düşer. Teke , filizi yiyebilmenin sevinciyle seke seke giderken Mart ayı durumu görür. Kendi kendine söylenerek: "Vay, efendim! Ben Mart olayım da, ben daha gelmeden bu teke bahar havasına bürünsün ! " deyip kızar. Mart ayı , yalvara yakara Şubat ayından iki gün borç alıp bastırır fırtınayı . . . İki gün süren şiddetli bir fırtınadan sonra filizi yemeye giden teke de sağuktan, oracıkta ölür . Şimdi halk arasındaki inanışa göre bu olaydan sonra, Şubat ayı yirmi sekiz çekmeye haşlar. Çünkü, Mart ayi ödünç aldığı iki günü geri vermeyi unutmuştur. Tekenin ismi de "Tuşkek" olduğu için her yıl Şubat ayının son günlerinde esen fırtınaya "Tuşkek Fırtınası" ismi verilir (Alptekin, 1993, s.121-122).

Ek 123. Pire Günleri (Şubatın Son Üç Buçuk Günü İle Martın İlk Üç Buçuk Günü Arasında)

Yaşlı kadının biri, bir kış gününde dışarıya çıkıp bakar ki günlük güneşlik bir hava vardır. Yaşlı kadın: “İşte bahar geldi. Kuzularımı çayıra saldım. Allah’a minnetim de yok artık’’ der. Yaşlı kadının bu şekilde konuşması Allah’ın hoşuna gitmez. Bir müddet sonra öyle bir fırtına bastırır ki yaşlı kadının bütün hayvanları telef olur. Yaşlı kadın ise tandırın içine girerek hayatını kurtarır. O günden sonra bahara yakın çıkan bu fırtınaya Roje Pire veya Bagera Pire denilmiştir (Ekmekçi, 2020, s.83).

Ek 124. Karı Kışı (Şubat Sonu- Mart Başı)

Evvelce yalnız başına yaşayan bir kadıncağız varmış, eski püskü bir evde yaşarmış. Bir tane cılız keçisi varmış ona bakarmış. Kendi kendine geçinip gidermiş. Bir sene kış bitti bitecekken böyle şubat-mart gibi bir yağmur tutturmuş. Öyle böyle yağmazmış amma yağmur, hiç kesilmeden haftalarca yağmış. Böyle büyük bir sel gelmiş bu yaşlı kadınla keçisini de, evini de kaptığı gibi götürmüş. Ondan sonra da ne zaman böyle şubat-mart gibi çok yağmur yağsa karının kışı geldi denilir. Gerçi artık nisanda mayısta anca geliyor karının kışı, eskisi gibi değil (Dündar, 2021, s.122)

Ek 125. Karı Kışı (Şubat Sonu- Mart Başı)

Eskiden evler kerpiç ve çalıdan ağ ile örülürmüş. Köylerden birisinde de yaşlı bir kadın yaşarmış. O yıl şubat biterken çok şiddetli bir yağmur başlamış. Günler, haftalar boyunca hiç durmadan yağan yağmur, yaşlı kadının kerpiçten yapılma evini iyice tahrip etmiş. Sonunda bir sel gelmiş ve yaşlı kadını, kuzusuyla, bulguruyla,

buğdayıyla, tabağıyla, kaşığıyla, sandığıyla, giyeceğiyle önüne katıp götürmüş. O günden sonra her yıl şubat ayının son günlerinde şiddetli bir yağmur olduğu zaman halk, "Karı Kışı çıktı, Karı Kışı geliyor." gibi deyimler kullanır. Şubat ayındaki selli yağmurlara karı kışı adı verilir (Okuşluk, 1994, s.185).

Ek 126. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Bir efsaneye göre, Allah, isyan eden Ad kavmini helak etmek için soğuk bir rüzgâr çıkarmış, sekiz gün süren bu soğuklar neticesinde tüm Ad kavmi mahvolmuş, yalnız bir kocakarı, bir mabet kulesine saklanarak kendisini ölümden kurtarmış (Veren, 2019, s.184).

Ek 127. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Arabistan topraklarında Âd kavminden bir kocakarı soğuk kış günlerinde sahip olduğu yedi keçisini ahırında kış boyunca beslemiş ve samanlıkta keçilere verilecek bir tutam ot kalmamış. Yaşlı kadın büyük bir heyecanla baharın gelmesini, keçilerini otlatacak yeşil otların çıkmasını beklemiş. Kilerde yiyecek sepetinin içinde bir kaç tane peksimet kalmış sadece. Çevresinde bulunan tüm komşularının da kıt kanaat kendilerini geçindirecek kadar erzakları varmış, bu sebeple kimsenin kapısını çalıp bir kaç peksimet ile bir tutam ot isteyememiş. Aç olan keçiler gece boyunca uyumamış ve açlıktan bağırarak yaşlı kadını da uyutmamış. Sabah erkenden keçilerin yanına giden yaşlı kadın keçilerin açlıktan zayıfladıklarını görünce onların öleceğini tahmin etmiş. Hemen başını kaldırıp havaya bakmış, hava günlük güneşlik doğayı ısıtmaya başlamış. Yaşlı kadın uzun sopasını eline alıp keçilerini dışarıya çıkarmış. Komşuları onun niyetini anlamış ve onu ikaz etmişler, birkaç gün daha beklemesini ve sabır etmesini söylemişler. Oysa yaşlı kadında ve keçilerinde sabır edecek derman kalmamış. Yaşlı kadın baharın geldiğine ve cemrelerden sonra havanın iyice ısındığına inanmış. Kimseyi dinlemeden yedi keçisiyle birlikte yaylaya keçilerini çıkarmak İçin yola koyulmuş. Öğleye kadar yayla yolunda epey yol katetmişler, öğleden sonra öyle şiddetli bir fırtına çıkmış ki neredeyse yaşlı kadınla keçilerini uçuracak kadar şiddetli esmiş rüzgar. Yaşlı kadın insanları dinlemediği için pişman olmuş fakat tam yolun yarısına kadar gelmişken geri dönmek ile yaylaya gitmek arasında bir fark kalmamış. Hemen bir mağaraya girip, keçileriyle birlikte fırtınadan korunmaya çalışmış. İlk gece en zayıf olan keçisi açlık ve yorgunluktan ölmüş, yaşlı kadın ağlamaya ağıtlar yakmaya başlamış. Çoluğu, çocuğu olmadığı için onun kimse merak etmemiş, ardından geleni, halini merak edeni olamamış, bu durum onun canını daha çok yakmış ve içli içli türküler söylemiş. Kendi inadına, keçilerini yayla yoluna sürmesine pişman olmuş. Keşke ölen keçiyi satsaydım, onun parasıyla kendime ve keçilere yiyecek alsaydım da bu dağ yoluna bu yaşımda düşmeseydim diye hayıflanmış. İkinci gece diğer keçisi ölmüş, yedi gece boyunca dinmeyen fırtına tüm keçilerini açlık ve susuzluktan öldürmüş, yedinci gece tüm Servet-i gözünün önünde eriyip giden yaşlı kadının yaylaya gidecek bir gerekçesi kalmamış. Elleri böğründe, gözünde kanlı yaşlarla aciz haline ağlamış, hâlâ fırtına devam ediyormuş. Köyüne dönmeye karar veren yaşlı kadın tıpkı keçileri gibi açlık ve susuzluktan halsizleşmiş ve soğuk rüzgarın etkisiyle hareketleri kısıtlanmış kış mevsimine ve rüzgara beddular etmiştir. Sesi o kadar çok çıkmış ki dağlarda kuru ağaçlarda yuva yapan kuşlar ürküp başka yerlere göç etmiştir. Beddua ederek canını teslim etmiş, soğukta cesedi bir Kaya oyuğunda donmuş biçare kadının. Birkaç hafta sonra keçileriyle yaylaya çıkmaya karar veren komşuları önce keçilerin sonra yaşlı kadının donmuş cesedini bulmuşlar. Yaşlılardan

birisi “o kadar dedik sana bu rüzgârlı havalarda yaylaya çıkılmaz, yolda kalırsın diye, sen yolda kalmamış birde canını vermişmişin” diye üzülmüş. O günden sonra 11 Mart ile 17 Mart arasında kalan günlerde çıkan fırtınaya ve soğuk havaya kocakarı soğukları demişler. Bahar geldi diye açık havaya, parlayan güneşe aldananlara kocakarının keçileriyle birlikte yayla yolunda donarak öldüğü hikâyeyi anlatmışlar. Kemiklerim dondu tabiri bugünden kalmıştır (Bilgin, 2019).

Ek 128. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Günün birinde cemrelerin düşmesiyle ısınan havaya kanarak yaşlı kadının biri kuzuları alıp dağlara otlatmaya götürmüş, öğleden sonra önce yağmur ardından kar bastırmış ne yapacağının şaşıran kadın Allaha minnetim kalmadı diyerek kuzuları büyük kazana doldurmuş fakat kendisi soğuktan donarak ölmüş. Yaşlı kadın ve kuzular donarak öldüğü için o günden bugüne bu soğuklar “kocakarı soğukları” anılmış (Vural, 2020, s.40).

Ek 129. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Efsaneye göre; Tokat'ta çobanları ve sürüsü ile ovaya inen bir yaşlı kadın kar ve fırtınaya yakalanınca Allah’a yalvarır. “Bizi ya taş eyle ya kuş” der, duası kabul olur. Önce taş olmayı dilediği için hepsi birden taş olur (Sakaoğlu, 1992, s.68).

Ek 130. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Bir rivayet; vaktiyle bir kocakarının yedi keçisi varmış; bunlar sıra ile sekiz gün içinde soğuktan donarak ölmüştür (Ayan, 2008, s.232).

Ek 131. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Malatya yöresindeki varyant anlatıya göre, çok uzun yıllar önce yaşlı ve kimsesiz bir kadın, şimdi kocakarı soğuklarının başlangıcı olan günde havanın güzelliğine aldanır. Keçilerini ahırdan çıkarıp köyden çok uzakta olmayan bayırlara otlatmaya götürür. Uzun bir kış süresince ahırda kalmaktan bunalan keçiler koşa zıplaya bulabildikleri kuru otlardan yemeye başlarlar. İhtiyar kadın bir davarlara bakar, bir de başını göğe çevirir. Güneş yüzüne vurunca birden neşeyle dolar ve hem söyleyip hem oynamaya başlar:

Tirilim tiştan/ Kurtulduk kıştan/ Dere tepe kalmadı Doldu kirişten

Usanıncaya, yoruluncaya kadar sürer bu oyun. Biraz sonra kendini yerde bulan kadıncağız, yorulmuştur. Dinlenir ve bu arada zaman geçer. O sırada güneş gökyüzünde görünmez olur. Bulutlar kaplar tüm gökyüzünü. Arkasından bir fırtına kopar ki anlatılacak gibi değildir. Keçiler bile şaşırır ve birbirlerine sokulurlar. Bıçak gibi kesen fırtınaya dayanamazlar ve hepsi bir süre sonra ölür. Kadın ise donmaktan zor kurtulur. Sığındığı kayanın arkasından çıkıp da eve giderken gözleri yaşlıdır. Son bir kez bakar hayvanlarına. Eve döndüğünde asıl figan orada kopar. Meğer avluda bıraktığı oğlaklar da donup kalmıştır soğuktan. İşte o zamandan bu yana yılın belirli gününde meydana gelen soğuklara "kocakarı soğukları" denir (Veren, 2019, s.136-137).

Ek 132. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Kırşehir yöresinde, Mucur-Dalakçı köyünde geçmişte yaşanmış bir olay anlatılır: Hicri 1314/Miladi 1898 yılı kışı çok uzun ve zorlu geçer. Evinde erzaki, samanlığında samanı, otu tükenen insanlar için kış, adeta bir kabusa dönüşür; baharın gelişi dört gözle bekle- nir. Nitekim havalar ısınmaya, karlar erimeye, bahar kendisini his- settirmeye başlar. Arap Şahinoğulları adıyla bilinen sülaleden Yapik Hüseyin'in karısı, başta kocasına sonra da komşularına havaların ısındığını, koyunların kuzulamaya başladığını, artık yayla- ya göçme zamanının geldiğini söyler. Gerek Yapık Hüseyin gerek- se konu komşu, bu havalara aldanmamak gerektiğini, vaktin da- ha gelmediğini söylerlerse de kendilerinin yiyecek erzakının yanın- da hayvanlara verilecek otun, samanın tükenmek üzere oluşu, Ya- pik Hüseyin'in yaylaya göçmeye karar vermesinde etkili olur. Yapık Hüseyin, anası, karısı, oğulları Cinder Ali, torunları Ümüş ve Meral, büyük gelin Nesibe, küçük gelin Ayşe, hayvanlarını da alıp Tandır- kuyu diye bilinen yaylaya göçerler. Çayır çimen büyümüş; koyunlar, keçiler kurulamış; inekler buzağılamış süt, yoğurt bollaşmıştır. Bu arada gelin Nesibe de bir oğlan doğurur, adını Mehmet, lakabını da Babalık koyarlar. Herkes mutludur. Yapık Hüseyin, "Avrat bu yıl çok neşelisin" diye karısına takılır. Hanım da "Herif, herif Mart büzüğüne barmakciğm/Boynuzlandı oğlakcığım/Tanrı'ya minnetim kalmadı / Çoş keçim çoş" diye manidar cevaplar verir. "Erken gelen yazdan, seyib büyüyen kızdan hayır gelmez" derler ya, Mart'ta kocakarı soğukları öyle bir bastırır ki tasavvur edilemeyecek kadar kar yağar. Yapık Hüseyin'in yayladaki kömü (barınağı) muhkem olmadığı için yağan karın ağırlığına dayanamayıp çöker. Hüseyin'in anası da bu esnada tandırdan köz / ateş çıkarmaya çalışmaktadır. Tandıra tepeüstü düşer, orada ölür. Barınakta bulunan ve lakabı "Babalık" olan Mehmet'e bir şey olmaz; ama annesi Nesibe göçük altında kalarak ölür. Baba Hüseyin, gelini Ayşe ile kızlan Ümüş ve Meral'i Dalakçı köyüne haberci salar. Yolda tipiye tutulan gelin ve kızlar donarak ölürler. Bu arada hayvanların hepsi telef olmuştur. Yapık Hüseyin, oğlu Cinder Ali'yi, torunu Babalık'ı alarak Kırşehir merkeze bağlı Karıncalı köyüne sığınır. Babalık Meh- met (Mehmet Yılmaz) 1977'de vefat eder. Yaşanan bu acı olaya istinaden o günden beri Dalakçı köyü ve çevresinde 11 Mart soğuklarına "kocakarıyı kazana /tandıra tepen soğuklar" denir. O günlerde yakanı belli olmayan bir ağıt dillerde dolaşır:

Tipi geldi uzun yolu tuttular/ Çok soğukta kendini unuttular/ Cesedimi at üstüne attılar / Gelin Ayşe'm, kız Ümüşüm ağlarım.

Yaylamız da köyümüze biraz aralı/ Sorun Babalık'a acep nereli / Ebesi göndermiş de köye Meral'i/ Gelin Ayşe'm, kız Ümüşüm ağlarım.

Aci poyraz da esim esim esiyor / Ağ bürgümü de kesim kesim kesiyor / Anamı babamı da gaflet basıyor / Gelin Ayşe'm, kız Ümüş'üm ağlarım.

Tandırkuyu Babalık'ın doğumu/ Geçen asırlar nice yüz yıl oldu mu? / Gelirken tipi çevirdi yolumu / Gelin Ayşe'm, kız Ümüşüm ağlarım.

Bir düş gördüm hayır ola hayıra/ Kar erimiş gelin yatmış çayıra/ Gelinlik tülbendimi verin hayrıma / Gelin Ayşe'm, kız Ümüşüm ağlarım.

Uğursuz geldi bu yıl yaylamız / Acı geliyor Dalakçı'da kalmamız/ Karıncalı olsun bizim obamız / Gelin Ayşe'm, kız Ümüşüm ağlarım (Veren, 2019, s.133-134).

Ek 133. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Kocakarının biri , bir kış gününde bakar ki , ağaçtaki yuvasında, bir kuş yumurtlayıp kuluçkaya yatmış! Kadın, kendi kendine: "İşte , yaz gelmiş . Ben artık yaylaya gideceğim." der. Diğer köylüler: "Yahu, kocakarı! Yaz filan gelmedi. Nereye gidiyorsun?" derlerse de dinletemezler. Kocakarı hayvanlarını toparlayıp yaylaya çıkar. Bir müddet sonra öyle bir fırtına bac;tırır ki; kocakarının bütün hayvanları telef olur. Yalnız kendisiyle bir küçücük oğlağı, büyük bir kazanın dibine sığınarak kurtulurlar. Fırtına dindikten sonra köyüne dönen kadın , doğruca kuluçkaya yatan kuşun yuvasına gider. Ama, o kuşcağız da sağuktan yavnılarıyla beraber donup ölmüştür . Kadın , kendi kendine söylenir: "Be hey kuş! Sen kendini de aldattın , beni de aldattın ." İşte, o günden sonra, yaza yakın esen bu fırtınaya "Kocakarı Fırtınası" ismi verilir (Alptekin, 1993, s.120).

Ek 134. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Yaşlı kadın, sabah uyanıp da dışarı çıktığında karın eridiğini, göçmen kuşların dallarda cıvıldadığını görmüş. Yaşlı kadın, güneşli havayı, göçmen kuşlarının geldiğini görünce "Koyunları alıp yaylaya çıkmanın vaktidir" demiş. O gün koyunlarını alıp yaylaya çıkmış. Sabah uyanan yaşlı kadın, koyunlarını yemlemek için dışarı çıkınca dışarıda kar fırtınası olduğunu görmüş. Koyunları soğuktan telef olmuştur. Göçmen kuş, tekrar gelip bir dala konar ve cıvıldamaya başlar. Yaşlı kadın, kuşa şöyle der: "Ey hileci kuş, dünyanın halini ahvalini bilmezken benim gibi yaşlı bir kadının çadırını nereye kurdurdunuz" (Ekmekçi, 2020, s.84).

Ek 135. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Adana Pozantı Kamışlı yöresinde bilinen bir anlatıya göre: Köylüler eski tarihlerde yaylaya göç ederlerdi. Bu bir gelenekti. Belli günü gelip havalar ısındığında yaşlı bir kadın beş-altı tane keçisini almış ve "Kimseye ihtiyacım kalmadı artık" diyerek yayla yoluna düşmüş. Köylüler önüne geçerek engellemeye çalıştıysalar da yaşlı kadın, "Mart çıktı, dert çıktı, yürü keçim yürü" diyerek yola düşmüş. Yaylada şiddetli bir tipi ve fırtına ile yoğun bir kar gelmiş, keçilerin hepsi ölmüş. Yaşlı kadın da soğuktan korunmak için kazanın altına girmiş, ancak o da ölmüş. Bu anlatıdan hareketle bu dönemdeki soğuklara "Garıyı gazana gatan sovuğu" denir (Demir, 2001, s.117-118).

Ek 136. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Yaşlı kadının biri çaya çamaşır yıkama ya gitmeye karar vermiş. Kocası da, "Bugün siddiyin sevir, kaplan çevir derler, başka gün git" demiş. Kadın da dinlememiş gitmiş. Kazanın altını yakmış, çamaşıra başlamış. Birden fırtına, tipi soğuk çıkmış. Kadın donacak hale gelmiş. Soğuğa dayanmak için kaynayan kazanın içine atlamış ve pişerek ölmüş (Veren, 2019, s.118-119).

Ek 137. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Hikâye ismini kazanı, kirli çamaşırları ile yunak yerine giden bir kadından almıştır. Hava güzel diye çamaşır yıkamaya giden kadın çamaşırlarını yıkar ve eşeğiyle birlikte geri dönmek için yola çıkar. Bu sırada aniden bir tipi ve fırtına bastırır. Soğukta kalan

kadın eşeğinin üzerinden aldığı kazanı ters çevirip içine girer ve orada donar. (Kahriman, 2019, s.146)

Ek 138. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

İnanışa göre, yaşlı bir kadın hayvanlarını almış yaylaya çıkmış. Çıkarken de "Kar yağsa da gideceğim, yağmasa da gideceğim" diyerek Allah'a karşı gelmiş. Yaylada hayvanları otlatırken kar yağmış ve kadın bir kazanı başına geçirmiş ve donarak ölmüş. Bugünde yağan kara bu ad verilmiş (Veren, 2019, s.127).

Ek 139. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Efsaneye göre, yaşlı ve dul bir kadın, bakar ki havalar iyi gitmekte. Gücük ayının sonlarına doğru kimseyi beklemeden yaylaya çıkmak için hazırlık yapmaya başlar. Komşuları: "Bu ayda yaylaya çıkılmaz. Yol uzun, havalar henüz ısınmadı. Fırtına çıkar, kar yağar, yolda donarsın." derlerse de aldırmaz. Sırtına bir kazan, eline bir değnek alır. Koyunlarını, keçilerini önüne katıp yola çıkar. Kadın yola çıkıp bir süre gittikten sonra fırtına çıkar. Fakat o hiç aldırmaz, yoluna devam eder. Irmağın kenarına inince fırtına daha da şiddetlenir. Kadın bakar ki olacak gibi değil. Hemen kazanı ters çevirip altına girer. Fakat sürekli: "Yağsan da gideceğim, yağmasan da gideceğim." der. Bir süre kazanın altında bekler. Beklerken de Allah'a şirk koşmaya devam eder. Allah'a şirk koştuğu için kazanla beraber taş kesilir (Demir, 2012, s.19).

Ek 140. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Vaktiyle yaşlı bir kadın Mart ayı gelip de havalar açınca yaylaya gitmeye karar verir. Köylünün ikazlarını dinlemek bir yana, "Mart'ı arkama attım, Nisan'ı önüme kattım. Allah izin verse de gideceğim, izin vermese de" diyerek yola çıkar. Müthiş bir fırtına kopar. Kadın yüksek bir tepeye sığınır. Her gün birer keçisi ve en sonunda da kendisi ölür. Halk bu olaydan etkilenerek her yıl bugünlerde görülen soğuklara bu ismi verir (Bozyurt & Koca, 2011, s.95).

Ek 131. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Bayburtta şöyle bir efsane anlatılır: Eskiden bir koca karı ve bunun üç tane keçisi varmış. Bir gün keçilerine "yaz geldi biz dağa çıkalım" demiş. Her şeyini hazırlamış ve yola çıkacakken komşuları "bugün fırtına olur, dağa çıkma" diye uyarmış. Kadın da ben bitten kurban kestim, firtina olmaz diye onları reddetmiş. Komşularını dinlemeyen yaşlı kadın:

"Gici gici keçilerim,

Sizi fişir fışır sağayım

Hadi çıkalım yaylaya

Gümbür gümbür yayayım"

deyip yola çıkmış fakat kadının sözünü Allah hoş karşılamamış. Kadın keçilerini otlatmaya başlayacağı sırada dağda bir fırtına çıkmış. Kocakarı ve keçileri orada taş kesilmişler. Bu olaydan sonra mart ile nisan arasındaki fırtınaya kocakarı fırtınası adı verilmiştir (Ünalan, 2017, s.207-208).

Ek 142. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Rivayete göre yaşlı bir kadın, kimseyi dinlemez ve bu koca karı fırtınasında yaylaya göçmeye kalkar. İnsanlar onu durdurmaya çalışsa da başarılı olamazlar. “Martı arkama aldım, abulu önüme kattım. Allah izin verse de gideceğim, vermese de” demiş. Yolda, Dontaş denilen yerde tüm yayla göçü ve hayvanlarıyla donmuştur. Bugün oradaki bir grup taş bu kadın ve hayvanlarına benzetilmektedir. İnsanlar hâlâ daha yaylaya göçmek için mevcut hava durumu nasıl olursa olsun bu tarihin geçmesini beklemektedirler (Dost, 2018, s.73).

Ek 143. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Anlatılanlara göre; vaktiyle yaşlı bir kadın mart ayı çıkar çıkmaz, nisan aylarının başlarında, erkenden yaylaya göç etmek için yola çıkmış. Komşuları: -Bu vakitte yaylaya çıkılmaz, daha kış çıkmadı, dedilerse de aldırmaz. Hatta yaylaya çıkarken: -Mardı ardıma attım, nisanı önüme kattım. Tın tırıp alacağım. Mart bilmem neyime, dermiş. Yaşlı kadının bu sözleri üzerine Allah tarafından bir fırtına çıkar. Her taraf sele, suya karışır. Arkasından kar yağmaya başlar. Kancık, çaresiz kalır. Hayvanlarını da koruyamaz. Kendisi ve hayvanları çok üşür. Çaresiz kalınca Allah'a dua eder: -Allah'ım! Ben bir hata yaptım. Beni ve hayvanlarımı taş et de bu fırtınadan kurtulalım, der. Oracıkta duası kabul olur. Her yıl ilkbaharda, 11 - 18 Mart tarihleri arasında "Kocakarı Soğukları" dedikleri günlerin adının, bu olaydan kaldığına inanılmaktadır (Demir, 2013, s.161).

Ek 144. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Bu köyde çok olan yaşlı kadın varmış. Havalar hafiften ısınmış ve bu kadın oğlaklarını alarak dağda gütmeye gitmiş. Yolda giderken komşular ve köylü, "Dağa gitme, yazık, bu havaya güneşe güvenme demişler. Kadın bunları dinlememiş aksine "Yağmurlar yağar, oğlaklarım oynar, yağmuru yağdıracak, oğlaklarımın kıkını yesin” diyerek alay etmiş. Dağda koyun ve keçileri güderken öğleden sonra hava bozulmuş, güneş gitmiş, bulutlar artmış Kadın bu durumu hiç umursamamış Biraz sonra gök gürültüsü, rüzgar, yağmur birbirine karışmış. Dağın tepesinden inen sel hem koyun ve keçileri hem de kadını alıp götürmüş. Yağmur dinip güneş tekrar çıkmış, komşular kadını beklemişler, ama nafile. Yola çıkıp dağa vardıklarında ne koyun ve keçileri ne de kadını sağ salim görmüşler. Kadını dağın eteğinde bulmuşlar ve dağın tepesine mezar kazarak gömmüşler. Bugün nisanın on beşine denk gelmektedir (Özdemir, 2003b, s.128).

Ek 145. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Fırtınalı günlere dair şöyle bir efsane anlatılmaktadır: Yaşlı kadının biri, bir kış gününde dışarıya çıkıp bakar ki günlük güneşlik bir hava vardır. Yaşlı kadın: “İşte bahar geldi. Kuzularımı çayıra saldım. Allah’a minnetim de yok artık’’ der. Yaşlı kadının bu şekilde konuşması Allah’ın hoşuna gitmez. Bir müddet sonra öyle bir fırtına bastırır ki yaşlı kadının bütün hayvanları telef olur. Yaşlı kadın ise tandırın içine girerek hayatını kurtarır (Ekmekçi, 2020, s.83).

Ek 146. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Muş ilinin Merkez ilçesine bağlı Keçidere köyünde bulunan Koşkasor mevkiinde bulunan bir mağara ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır: Yaşlı bir kadının koyunları vardır. O yıl çok soğuk bir kış yaşanır. Yaşlı kadın, türlü güçlüklerle koyunlarını yetiştirir. Bahar gelip çatınca kadın Allah'a karşı şöyle der: "Allah'ım hani kuzularımı öldürecektin? Bak onları kurtardım, büyüttüm, bahara eriştirdim". Kadının böyle konuşması Allah'ın gücüne gider. Bir fırtına çıkar. Yaşlı kadın ve koyunları bu fırtınada mağaraya sığınmış fakat fırtınada boğulup can vermişler (Ekmekçi, 2020, s.87).

Ek 147. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Erzincan yöresinde anlatılan efsaneye göre ise; kışın yaylaya çıkan ihtiyar kadın Allah'a karşı saygısızca dil kullanır, fırtınadan korunmak için ters çevirip içine girdiği kazanı ile birlikte taş olur (Sakaoğlu, 1992, s.78).

Ek 148. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Yine Anadolu'da kocakarının biri april beşinde havanın güzelliğini aldanıp yaylaya çıkmak ister. Birlikte gitmeyi teklif ettiği bir komşusu da: "Allah kısmet ederse gideriz" der. Ancak koca karı:" Allah kısmet etse de gideceğim etmese de" der ve koyunlarını, çadırını ve kazanını alıp dağa gider. Çıkan fırtınadan korunmak isteyen koca karı içine sığındığı kazanı ile birlikte taş olur (Sakaoğlu, 1992, s.78).

Ek 149. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Eski zamanlarda geçimini hayvancılıktan sağlayan bir kadının uzun süren kışın sona ermesinden sonra doğaya karşı: "Oh nihayet kıştan kurtulduk da bahar geldi." diye söylenmesini duyan tabiat ana, bu yaşlı kadına kızgınlığını belli etmek için sert bir fırtına çıkarmış. Bunu gören yaşlı kadın hayvanlarını kapalı mekâna almış. Yakacak odunları bittiği için hayvanlarını ısıtmak amacıyla elinde bulunan kazma-kürek saplarını yakmış. Fakat yine de hayvanlarının donmasını önleyememiş ve hayvanları ölmüş. Bu sebeple de yılın her bu aralığında yaşanan soğuğa Kocakarı Kışı denir (Diktaş, 2019, s.29).

Ek 150. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Çok eski tarihlerde, köyün birinde oğlakları çok sevdiği için koyun yerine keçi besleyen bir nine yaşarmış. Her yaz yaylaya çıkan nine, bir sene zamanı gelmediği halde havaların ısınmasına aldanarak güçük ayının (şubat) sonunda yaylaya çıkar. Bir iki gün yaylada kalır ve havaların sıcak olması hoşuna gider. Bunun üzerine geçip gittiğini düşündüğü kış mevsimiyle alay eder. Kış, kendisiyle dalga geçen kadına öfkelenerek 4 gün, 4 gece kar yağdırıp tipi estirir (Güçük'ün son dört günü). Ancak nine ve oğlakları ölmeyince kış, mart ayından üç gün borç alır. Böylece 7 gün 7 gece fırtına estirir. Nine ve oğlakları soğuktan ölür (Alpaslan, 2018, s.62).

Ek 151. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Yaşlı bir kadın, oğlakları yaza yetiştirdim diye sevinir ve oğlakları otlatmaya çıkarır. Bu arada soğukların bitmesine de sevinerek mart ayına lanet eder. Bunun üzerine mart ayı, şubattan birkaç gün ödünç alır ve yaşlı kadının oğlakları soğuktan, fırtınadan telef olur. (Veren, 2019, s.98).

Ek 152. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Olur'da Aspires düzlüğünün yanı başındaki kayalığa "Kocakarının taşı" denir. Uzaktan bakıldığında kayalığın üstündeki bir taş ihtiyar bir kadını andırmaktadır. Coğrafi şartların şekillendirdiği bu taş parçasına "Kocakarı" denir ve hakkında şu efsane anlatılır: Kocakarı 300-400 keçiden oluşan bir sürüye sahiptir. Kışı kışlakta, yazı da yaylakta geçirmektedir. O yıl ilkbahar erken gelmiş, ağaçlar çiçek açmış, dağ taş dahi yeşermiş. Kocakarının keçileri hep ikiz doğurmuş, mahsulü çok olmuş. Bu iyi havalara aldanan Kocakarı mart ayında yaylaya çıkmış. Yaylada mahsulü iki katına çıkmış. Bundan keyif duyan Kocakarı Mart götüne parmağım, hopur hopur oynar oğlağım, el kalınlığı gelir kaymağım, demiş ve oynamaya başlamış. Ancak hava koşulları birden bire değişmiş ve bir fırtına, bir tipi bastırmış. Yaylaya yeniden kar yağmış. Fakat yayladan inme kararı Kocakarıyı vahim sonundan kurtaramamış. Yolda sürüsü ile birlikte donarak taş kesilmiş. Halk Kocakarının sonunu hazırlayan bu fırtınaya "Kocakarı Fırtınası" demektedir (Dağaşan, 2013, s.307).

Ek 153. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

April(nisanın) on sekizi ile yirmisi arasında koca karı fırtınaları olur. Zamanında havalar ısınıp güneş görününce koca karı gıdık ve keçilerini alıp yaylaya çıkmış. Çıkınca mart ayıyla dalga geçmiş. "Gıtır gıtır oğlağım mart götüne parmağım" diye söylüyor. Buna çok sinirlenen mart ayı nisana diyor ki bana üç gün müsaade et ve borç ver. Nisan borç verince üç gün fırtına kopuyor. Nenede keçileri de yaylada boğuluyor (Sarıkaya, 2017, s.87).

Ek 154. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Zamanın birinde Söğütlü'de yaşayan yaşlı bir kadın varmış. Bu kadın soğuk kış gecelerinde tandırın bir gözünde yatar, sabah ezanında kalkarmış. Tandırın bir gözüne koyduğu ibrikteki ılık suyla abdestini alır namazını kılarmış. Namazdan sonra ahıra gider, önce davarlarının yemini kor ardından da keçilerini sağarmış. En çok hoşlandığı şey anasının memesini emen oğlağın kuyruğunu fıldır fılfır sallamasını izlemekmiş. Ahırda işi bittikten sonra tandırdan biraz ateş alır ocağı yakar, bir topak darı hamuruyla oklava kullanmadan ekmek yaparmış. Bir yandan da başka bir ocakta "maş şorbası" pişirirmiş. Külfet kalktığında ekmek ve yemek hazır olurmuş. Bir kış böyle geçmiş. Zahmeri, saadil debah, saadil belah sonra da saadis söğüt günleri gelmiş. Derken ibibik ötmüş. İbibik sesini duyan yaşlı kadın; "Aha bahar geldi. Oğlakları dışarı çıkarmak gerek." diye düşünmüş. Martın son gününün akşamı düşüncesini oğluna anlatmış. Oğlu ve gelini "Ana daha bahar gelmedi, yağmurlar bitmedi." demişlerse de yaşlı kadın diretmiş (direnmiş). "Mart bitti. İbibik öttü. Oğlaklar ahırın dört duvarı dışına çıkmadılar. Neredeyse çömelen olacaklar." demiş. O zamana kadar mart ayı 30 gün, nisan ayı 31 gün çekermiş. Yaşlı kadının sözlerini duyan mart, nisana yalvarmış. " Gözünü seveyim nisan kardeş bana bir gününü ver, ver de şu koca karıya gününü

göstereyim.” demiş. Nisan da arkadaşını kıramamış ve bir gününü ona vermiş. Gece yarısından sonra martın nisandan bir gün aldığından kadıncağızın haberi olmamış elbette. Ertesi gün yaşlı kadın oğlakları ahırdan çıkarmış. Kah “gidik, gidik” diye çağırarak kah “ haav hiş” diye sürerek köyün alt yanına dereye ulaşmış. Orada otlar daha uzun boylu ve daha yeşilmiş. Oğlaklar otlarken yaşlı kadın da akşamdan hazırladığı keçi kılını ve kirmenini alıp bir kenarda kıl eğirmeye başlamış. Bir yandan kıl eğirir bir yandan da oynaşan oğlaklara bakarken havanın değiştiğini, kuzeyde beliren bulutları, çakan şimşekleri fark edememiş. Birden bastıran şişperekli yağmur ve dolu karşısında bir ağacın altına sığınan yaşlı kadın telaşından oğlakları unutmuş. Derken dereden sel gelmiş, ninenin oğlaklarını da derenin kenarındaki ağaçları da götürmüş. Yağmur dindikten sonra aklı başına gelen yaşlı kadın, oğlakların sele gittiğini anlamış ama çaresiz evin yolunu tutmuş. Evine dönerken yolda ölü bir ibibik kuşu bulmuş, kuşu eline alıp “İbo ibo sen see deel ettiğin bee de ettin.” diyerek kuşu yere çalmış (Karabacak, 2011, s.121-122).

Ek 155. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Bir başka rivayete göre ise sekiz oğlu olan yaşlı dul bir kadın oğullarından kendisini evlendirmelerini istemiş, onlar da, “Sekiz gece dışarıda kalmaya dayanabilirsen seni evlendiririz” demişler, kadın yedinci gece ölünce bu soğuklarına nispet edilmiştir. (Özcan, 1992, s.486).

Ek 156. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Rivayete göre yedi çocuğu bulunan ve dokuzuncu kocasını da yitiren yaşlı bir kadın, onuncu defa kocaya varmak ister. Ancak, çocukları bu evliliğin uygun olmayacağı görüşündedir. Çünkü kadın hayli yaşlanmış, elden ayaktan düşmüştür. Yaşlandığını kabul etmeyen kocakarı, çocukları ile ilginç, zor bir bahis tutuşur. Kocakarı yedi oğlunun bacasında birer gece sabahlayacaktır. Eğer ölmeden yedi geceyi bacalarda tamamlarsa onuncu evliliği yapabilecektir (Beyazıt, 2019, s.236).

Ek 157. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Karıyı kazana tıkan soğuklar” biçiminde bilinen güne ilişkin şu efsane anlatılır: Zamanın padişahı geziye çıkar. Yolu yaylanın birinden geçerken çadır kurmuş göçerlere rastlar. Onlarla hasbihal ederken firtina kopar. Öyle bir fırtına ki çadırlar uçar, saklanacak bir yer kalmaz. Bu ara yaşlı bir göçer kadını kaynayan süt kazanlarını devirip padişahı ve kendilerini ters çevirdikleri kazanların içine sokarak fırtınadan korunurlar (Veren, 2019, s.155).

Ek 158. Kocakarı Soğukları ve Fırtınası (11-18 Mart)

Bir ana bir kızıyla yaşarmış. Anne çok yaşlı olduğu için kızına “Ben öleceğim nasıl olsa sen de gelin olacaksın bu kış hazırlığını yapmayalım, dinlenelim.” demiş. Fakat talih bu ya ne kocakarı ölüyormuş ne de kızı gelin oluyormuş. Tam bu zamanda bir fırtına kopmuş. Ana kız hiç hazırlıkları olmadığı için hem aç kalmışlar hem de çok üşümüşler. İşte bu kocakarı ve kızının bu zorluğu yaşadığı zamana kocakarı kışı denir (Diktaş, 2019, s.29).

Ek 159. Beygirkıran Kışı (18 Mart)

18 Marta gadar olan şeyler bunlar. Bu döllüğün içinde ortalıklar ısınıp da şey edince herkes malını beygirini ötesini berisini şeye sürer araziye sürer deminki gene dediğim gibi bi yerde bi fırtına bi gış bi tipi bi boran beygirlerin yarısı gırılmış. Bizim burada gerçekden olmuş yani….Onun üzerine beygirgıran gışı denmiş ve beygirgıran arkacımız da var, adıyla anılan bir arazimiz de var…Böyle iki goyağın arası tapır, tapır deyince daş gaya hayvanlar sağa sola fazla çıkamaz böyle bi ağın içi gibi sadece bi yerden gidilir hayvanlar o dibe de oraya girmiş çıkamamış şey de olunca bi gısmı ölmüş beygirgıran diyi işde ondan denmiş ve bi öyle mevkimiz de var bizim (Akman, 2018, s.79-80).

Ek 160. Mart Dokuzu (21 Mart)

Ordu iline bağlı Ulubey ilçesi, Yolbaşı köyü ile Durak köyünü ayıran ırmağın kenarında Tekirkaya veya Kazankaya ismiyle bilinen mevkide ters çevrilmiş kazana benzeyen büyük bir kaya bulunur. Bu kayanın taş kesilen bir kadın olduğuna inanılır. Efsaneye göre Yolbaşı köyünde ikamet etmekte olan yaşlı ve dul bir kadın Mart Dokuzu'nda kimseyi beklemeden yaylaya çıkmak için hazırlık yapmaya başlar. Komşuları, "Mart Dokuzu'nda yaylaya sürü götürülmez. Yol uzun, havalar henüz ısınmadı. Fırtına çıkar, kar yağar, yolda donarsın" derlerse de aldırmaz. Sırtına bir kazan, eline bir değnek alır. Koyunlarını, keçilerini önüne katıp yola koyulur. Kadın yola çıktıktan bir süre sonra fırtına çıkar. Geri dönemez, yola devam eder. Irmağın kenarına inince fırtına daha da şiddetlenir. Kadın bakar ki olacak gibi değil. Hemen kazanı ters çevirip altına girer. Bir yandan da sürekli "Yağsan da gideceğim, yağmasan da gideceğim" diye söylenir. Bir süre kazanın altında bekler. Beklerken de Allah'a şirk koşmaya devam eder. Allah'a şirk koştuğu için kazanla beraber taş kesilir. Kazana benzeyen kayanın çevresinde bulunan taşlar ise onun koyun ve keçileri olarak kabul edilir (Demir, 2001, s.117).

Ek 161. Urfan Gışı (30 Mart)

Uşak, Karahallı ilçesi Coğuplu köyünde "urfan gışı"nın hikâyesi ise şöyle anlatılır: "Yörede Mart Dokuzu olarak da bilinen 21 Mart'tan sonra, dokuzun dokuzu olarak adlandırılan ve 30 Mart civarı günlere denk gelen dokuzun dokuzu günlerine aynı zamanda "goyun gıranı" da denir. Urfan isminde bir köylü vatandaş yaz geldi diye hayvanlarını, ailesini ve eşyasını toplayıp dağa yaylaya çıkmaya karar vermiş. Ancak dağda kar, tipi ve fırtına bastırmış ve görülmedik bir kış yaşanmış. Bu kar tipisinde hayvanlar ve Urfan adlı köylü vatandaş ölmüş. Bu soğuk dönem de bu sebeple "urfan gışı" şeklinde anılır olmuş (Veren, 2019, s.153).

Ek 162. Balcı Gışı (Mart sonu)

Uşak, Karahallı ilçesi Karayakuplu köyünde "balcı gışı"nın hikâyesi şöyledir: 21 Mart tarihinden (Nevruz'dan) sonra yazdan kalma bir gün iki köylü bir yerden başka bir yere çıplak olarak gidip gelme konusunda ortaya 1-2 kg bal koyarak iddiaya girerler. Iddiayı kabul eden köylü, çıplak vaziyette hedeflenen yere gidip geri gelirken hava birden bozar, kar fırtınası çıkar ve köylü bu fırtınada ölür. O günden sonra bu mevsimdeki soğuklar halk arasında balcı gışı şeklinde anılır (Veren, 2019, s.153).

Ek 163. Karının Oğlağını Sel Götürdüğü Gün (13 Nisan)

Rumi Mart 31'nci güne (miladi 13 Nisan) "Karının oğlağını sel götürdüğü gün" adı verilir. Rivayete göre, Rumi 1 Nisan günü yaşlı bir kadın oğlağını önüne katarak kıra çıkar. Hava açık ve ılık, her yer yemyeşildir. Çimenlerin üzerine oturur, bir yandan örgü örer bir yandan da hoplayıp zıplayan oğlağını gözetler. Kadın doğadaki bu duruma keyiflenir ve gökyüzüne bakarak, "Mart götüne parmağım, dingildesin oğlağım" der. Eskiden Mart 30 gün, Nisan 31 gündür. Kocakarının sözlerine pek kızan mart, "Nisan kardaş, bana bir gün ver de şu karıya bir iş yapayım" der. Nisan kabul eder ve bir gün verir. Böylece Mart 31 gün olur. Arkasından korkunç bir fırtına kopar, sağanak halinde yağan yağmurlarla dereler taşar, her yeri sular kaplar. Bu ara yaşlı kadın canının derdine düşer. Oğlağı sular sürükleyip götürür. Bundan ötürü mevsim ne kadar kurak geçse de Rumi 31 Mart günü (miladi 13 Nisan) hep fırtınalı geçer (Veren, 2019, s.126).

Ek 164. Karının Oğlağını Sel Götürdüğü Gün (13 Nisan)

Rumi Mart 31'nci güne (miladi 13 Nisan) "Karının oğlağını sel götürdüğü gün" adı verilir. Rivayete göre, Rumi 1 Nisan günü yaşlı bir kadın oğlağını önüne katarak kıra çıkar. Hava açık ve ılık, her yer yemyeşildir. Çimenlerin üzerine oturur, bir yandan örgü örer bir yandan da hoplayıp zıplayan oğlağını gözetler. Kadın doğadaki bu duruma keyiflenir ve gökyüzüne bakarak, "Mart götüne parmağım, dingildesin oğlağım" der. Eskiden Mart 30 gün, Nisan 31 gündür. Kocakarının sözlerine pek kızan mart, "Nisan kardaş, bana bir gün ver de şu karıya bir iş yapayım" der. Nisan kabul eder ve bir gün verir. Böylece Mart 31 gün olur. Arkasından korkunç bir fırtına kopar, sağanak halinde yağan yağmurlarla dereler taşar, her yeri sular kaplar. Bu ara yaşlı kadın canının derdine düşer. Oğlağı sular sürükleyip götürür. Bundan ötürü mevsim ne kadar kurak geçse de Rumi 31 Mart günü (miladi 13 Nisan) hep fırtınalı geçer (Veren, 2019, s.126).

Ek 165. Coruk Mıstık Kışı (14 Nisan)

Tarih 14 Nisan 1937. Coruk Mıstık lakabıyla anılan Mustafa Kay (Şevketlerin babası) atına patates çuvalları yükler, yanına eşini de alır Niksar pazarına sabahın ilk ışıklarıyla gider. Hemen ilk gelen müşteriye patatesi satar. Çünkü çarşıda yapılacak pek çok işi ve gidilecek uzun bir yolu vardır. Gaz, tuz, çay, şeker gibi ailenin ihtiyaçların alır. Ayrıca yanındaki eşine de bir entarilik alır. Yolda yemek için ekmek biraz da katık olarak helva alarak atını hazırlayıp yola çıkar. Hava güzeldir. Karısıyla bazen şakalaşarak bazen de atışarak yola devan ederler. Her şey yolundadır. Niksar'daki yakıcı nisan güneşi yüksel dikçe etkisini azaltır. Hanyeri, Hasan köyü, Devebağırtan, Kocamaşaı Karyürüyen derken yol iyice kısalmıştır. 'Başçiftlik ha şurada... En fazla bir saatlik yol kaldı' diye düşünerek Yoğsuliçmez'den birer yudum su içerler. Belbaşı Geçidi'ne tırmanmaya başlarlar. Beli döner dönme bir fırtına, bir tipi gözleri kör, dizleri dermansız kılar. Atyoluna yukarı çıkarken önce atın sırtındaki eşyaları bırakarak atın kuyruğuna yapışırlar. Atın gücü kesildiği için onu da bırakırlar. Çalın burnunu karı koca birbirlerine destek olarak dönerler. Lakin tipi insafsız ve acımasızdır. Aman vermez yolculara. Takatları kesilir, bir adım daha atamaz olurlar. Çaldibinde Hacı Kazımlara ait olan tarlanın içindeki kocaman armut ağacının dibine sığınırlar. (Ağaç, 10-12 yıl önce kesilmiştir.) Birbirlerine sarılarak ısınmaya çalışırlar. Tipi amansız, acımasızdır. Rüzgârla savrulan kar taneleri kudurmuş köpek gibi

yolcuların üzerine saldırmaktadır. Hâlbuki köye yaklaşmışlardır. Evlerle aralarında 200-250 metre mesafe ancak vardır. Bağırsalar belki de duyulacaktır. En azından köpekler duyacaktır. Azrail etraflarında dönmektedir. Ömürleri orada nihayet bulur. Karıkoca oracıkta çaresizlik içinde ölürler. Ertesi gün köylüler ölüleri birbirine sarılmış olarak karlar altında bulurlar. O gün sayılı fırtınadır. Halk o tarihten sonra bu fırtınaya Coruk Mıstık Kışı demiştir (Veren, 2019, s.150-151).

Ek 166. Aprıl Beşi (18 Nisan)

Abril beşiyle ilgili (M. 18 Nisan) "Korkma Zemheri kışından, kork Abril'ın beşinden, öküzü ayırır eşinden" şeklinde bir deyiş vardır. Bu deyişle ilgili anlatı şöyledir: Bir zamanlar adamın biri, abrilin beşinde öküzlerini alıp çift sürmeğe gitmiş. Sabah giderken hava iyiymiş, günlük güneşlikmiş. Öğleye doğru hava birden değişmiş. Yağmur, dolu, kar, fırtına, boran birbirine karışmış. Tarla köye biraz uzakmış. Öküzün biri o soğuğa dayanamamış ve ölmüş. İşte bu olay üzerine de bu söz söylenir olmuş (Demir, 2012, s.14).

Ek 167. Aprıl Beşi (18 Nisan)

Abril beşiyle ilgili ilgili bir başka anlatı da şudur: Bir çiftçinin iki öküzü vardır. Fırtına nedeniyle yemsiz kalırlar. Öküzün biri satılır ve parasıyla diğerine yiyecek alınır (Demir, 2012, s.14).

Ek 168. Aprıl Beşi (18 Nisan)

"Kork abrul beşinden öküzü ayınır eşinden," denir. Bugünle ilgili bir hikâye şöyle anlatılır: Nisan ayı geldi diye sevinen ve Mart ayıyla eğlence geçen bir koca karıya Mart kızmış ve Şubat ayından bir gün alarak Nisan ayına vermiş bugün Kocakanı Fırtınası'nın koptuğu gündür. Hava birden soğur ve koşa döner (Boratav, 2020, s.56-57).

Ek 169. Camışkıran Soğukları (20 Nisan)

Bir gayrimüslimin kertenkelesi varmış. Bu kertenkele soğuk günlerde dışarı çıkmazmış. Bir gün sahibi kertenkeleyi dışarı çıkarmak ister ama kertenkele içeri kaçar. Adam köydekilere haber verir: '' Bugün Gameş Kıran günüdür, fırtına olacak. Mandalarınızı dışarı salmayın yoksa hepsi telef olacak'' der. Köy halkı adama inanmaz. O gün herkes mandalarını dışarı salar. Kar yağar, fırtına çıkar ve bütün mandalar telef olur. Gayrimüslim adam, kendi hayvanlarını dışarı çıkarmadığı için onun hayvanları sağlam kalır. Halk arasında bu karlı, fırtınalı gün 20 Nisan'a denk gelir. Halk o gün hayvanlarını soğuktan korumak için dışarı çıkarmaz (Ekmekçi, 2020, s.84).

Ek 170. Camışkıran Soğukları (20 Nisan)

Eskiden çiftçinin birisi iki adet mandasını (camış) arabaya koşarak tarlaya çalışmaya gider çiftçi tarlasına ulaşmadan karlı tozlu bir fırtına çıkar. Camışlarından birisi orada telef olmak üzereyken çiftçi iner ve camışını telef olmaktan kurtarmak için keser. Bu

soğuk kar fırtınasının ardından güneş çıkar ve çevreyi kavurmaya başlar. Çiftçi kestiği hayvanının derisini soymak için arabasının gölgesine geçer ve gölgede işini yapmaya çalışır (Güner & Şimşek, 1998, s.133).

Ek 171. Camışkıran Soğukları (20 Nisan)

Cemile Nenem'in anlatımlarından Camışkıran Efsanesine bir bakalım biz. Zengin mi zengin bir adamın 40 tane camışı (mandası) varmış. Aylardan da Nisanmış. Kış çok çetin geçmiş, samanlıkta ne samanı ne de otu kalmamış. Zengin adam, bir gün açılan havaya ve yeşilliğe güvenerek çobanını çağırır, camışlarını otlamaları için meraya götürmesini emreder. Bu emir üzerine çoban, "Ağam, iyi dersiniz de ama hava birazdan bozacak gibi." der ama ağa çobanın hava ile ilgili yorumuna aldırış etmeden camışları otlatmaya götürmesinde ısrar eder. Zavallı çoban emre boyun eğerek camışları otlatmak için meraya götürür. Çok geçmeden gökyüzü bir kararır bir kararır ki göz gözü görmez. Hava anında soğur ve ardından fırtına ile kar yağmaya başlar. Öyle bir tipi yapar ki kışın zemheri ayında bile böyle bir kar görülmemiştir. Herkeste bir korku, bir telaş ki anlatılır gibi değil. Nisan ayında böyle bir kar ve tipi görülmüş bir şey değil. Kimi 'hayvanlarım' der, kimi 'çocuklarım dışarda', kimi de 'ne oldu' der ve bir anda her tarafı kar kaplar. Zengin adamı da büyük bir telaş alır, korku içinde cama yapışarak çobanı ve camışlarını beklemeye başlar. Çok geçmeden çoban yarı donuk bir şekilde köye gelir ve 40 camışın da kar fırtınasından ve soğuktan öldüğü haberini üzülerek ağaya verir. Bu olaydan sonra o günün adı camışkıran, o soğukların devam ettiği süre de camışkıran günleri olur. Artık o günden sonra çiftçilerin de ve hayvancıların da gözü korkmaya başlar. Bir daha da Camışkıran'ı atlatmadan ne tarlaya tohum atarlar, ne de meraya hayvan çıkarırlar. Kimine göre Camışkıran; 16 Nisan, kimine göre 20 Nisan, kimine göre de 22 Nisan olduğunu söylerler. Yani yaklaşık olarak bu süre bir haftayla on beş gün arasında değişir… Rahmetli nenemin hesabına yani Rumî takvime göre Camışkıran; Avrel'in 5'ine, Miladi takvime göre de 18 Nisana denk gelir (İnal, 2024).

Ek 172. Sitte-i Sevir (21-26 Mart)

Bir gün bir kocakarı, havanın iyi gitmesine aldanıp iki keçi ve iki oğlağını alıp yaylaya gitmiş. Yaylada fırtına çıkmış, oğlaklar ölmüş. Keçilerden biri dile gelip "Kocakarı! Kocakarı! Bugün sitte-i sevir donmak istemiyorsan kazanı başına geçir" demiş. Kadında aynen böyle yapıp ölümden dönmüş. O gün bugündür hep fırtına olurmuş. Bunu bilenler de sitteyi sevri atlatmadan yaylaya çıkmazlar (Kuzucular, 1979a, s.14).

Ek 173. Kurdoğlu Fırtınası (Bagera Kurdoğlu)

Kurdoğlu, amcasının kızı ile evlidir. Kurdoğlu, karısının üzerine kuma getirir. Bundan sonra ilk karısına ilgi göstermez, bütün ilgisi yeni evlendiği karısı üzerindedir. Kurdoğlu'nun ava çıktığı bir gün kuvvetli bir fırtına çıkar. İkinci eşi kocasını merak etmez, yatar uyur. Kurdoğlu'nun ilk eşi ise bütün gün endişeli bir halde yedi defa dışarı çıkar, yedi defa içeri girer. Bu sırada gök yedi defa bulutlanır, yedi defa güneş açar ve bulutlar dağılır. Kurdoğlu, bu kötü günün sonunda eve döner. İkinci eşi hemen yanaşıp ''Seni çok merak ettim, bütün gün seni bekledim'' der. Kurdoğlu, '' Beni beklediğin zaman kaç defa gök bulutlandı, kaç defa güneş açtı?'' diye sorar. Bu soruya ikinci eşi cevap veremez. İlk eş ise göğün yedi defa bulutlandığını yedi defa ise güneç açtığını

söyler. Kurdoğlu, ikinci eşi boşar ve onu babasının evine yollar. İlk eş ile mutlu mesut yaşarlar. Halk arasında Kurdoğlu Fırtınası olarak anılan bugünlerde mümkün olduğunca dışarı çıkılmaz. Bugünlerde çıkar fırtına kar eriten olarak da bilinir (Ekmekçi, 2020, s.83).

Ek 174. Ismak Kışı (23 Nisan)

23 Nisan'da olduğu bilinen ve bir gün süreli olan fırtınaya. Eskişehir Han yöresinde Ismak Kışı adı verilir. Bu isim eski zamanlarda yaşamış ve hayvancılıkla uğraşan İsmail Konakçı adlı şahsa dayanmaktadır. Yöre ağzıyla "Ismayıl" denilen bu şahsa küçük yaşlarda amcası tarafından "Ismak" lakabı verilmiştir. Ismak, bugünde havaların yeterince ısındığına kanaat getirerek, koyunların yünlerini kırkmış, ancak hava birden soğuyunca hayvanlar hastalanmışlar. Bu nedenle 23 Nisan'da görülen soğuklar "Ismak Kışı" şeklinde anılır (Veren, 2019, s.123).

Ek 175. Gıdik Boğan Tipisi (Nisan sonu)

Rivayete göre yaşlı bir kadın kış boyunca tandır başındaki bir kazanın altında üzerine titreyerek büyüttüğü keçi yavrusunu havanın ısındığını görünce hava alsın ve otlasın diyerek dışarı çıkartır. Kendisi evine dönen ve işe koyulan yaşlı kadının aklına sonra keçi yavrusu gelir. Dışarı çıkar ki ne görsün tipi boran göz gözü görmüyor. Yaşlı kadının bir kış boyu üzerine titrediği keçi yavrusu ise tipi de boğularak can vermiş. İşte o günden beri Nisan ayının son günlerinde havanın bozmasıyla esen tipi, boran ve rüzgârlara "gıdik boğan" yani keçi boğan tipisi bastırdı diye söylenegelmiştir (Kotan, 2020, s.205).

Ek 176. Çoban Ali Kışı / Semiz Dek Kışı (Mayıs)

Eskişehir Mihalgazi yöresinde eski zamanlarda yaşamış Çoban Ali isimli kişi tarlasından topladığı semizotunu pazarda satmak üzere eşeğine yükleyerek, götürmek ister. Havanın güzel gibi görünmesine rağmen, yolda birdenbire fırtına bastırır, eşek ölür ve Çoban Ali yolda kalır. Bu nedenle mayıs ayı içerisindeki bu soğuklara "Çoban Ali kışı" veya "semiz- dek (semizotu) kışı" denir (Veren, 2019, s.124).

Ek 177. Oğlak Kıran (Ağustos Ayının İçinde Belli Bir Gün)

Ağustos ayının içinde belli bir gündür. Adına "Oğlak kıran fırtınası" denilir. Çiftçiler ve çobanlar bugünü çok iyi hesaplarlar. Bu soğuk dalgası aniden gelir. Kesin bir tarihi yoktur. Şarkışla yöresinde, 1960'lı yıllarda bir fırtına olmuş, arkasından yağan kar tam üç gün kalkmamış. Soğuktan epeyce davar kırılmış. Hatta çobanlar da donuyormuş, zorlukla. Kar, her sene yağmasa bile soğuğu ve yağmuru eksik olmaz (Kuzucular, 1979a, s.17).

Ek 178. Ayların 30 Gün Olması

İnsanoğlu yaratıldığında Tanrı'nın onlara sonsuz bir ömür verdiği söylenir. Onları ölümsüz kılan da Nara-Mançın adındaki Burkan'ın hayat suyuymuş. Nara-Mançın Burkan, hayat suyunu bir kaba doldurup sandığın dibinde saklarmış. Nara-Mançın Burkan bir yandan da hastalara bakarmış. Bir gün kendisini bir hastaya götürmüşler.

Nara-Mançın Burkan bakmış ki adam orada iyileştirilemeyecek, alıp kendi obasına getirmiş. Ona hayat suyundan verecek, sağlığına kavuşturacakmış. Doğruca sandığına gitmiş; açsa baksa ki orada hayat suyu yok! Şaşırmış. Bu hâlde oradan oraya koşturmaya başlamış. Ne çare, suyu bir türlü bulamamış. Bu sırada annesiyle karşılaşmış. "Anne, benim hayat suyum nerede? Yerinde yok!" "Araa-Höö buralarda koşup duruyordu. Her hâlde o içmiştir." Nara-Mançın Burkan hemen Araa-Höö'yü aramaya başlamış. Onu günlerce kovalamış, yakalayamamış. Otuzuncu gün Araa-Höö aya çıkmış ve ayı tutup karartmış. Bu arada Nara-Mançın Burkan da Araa-Höö'yü belinden tutup kesmiş. İşte, o beli olmayan adam, Nara-Mançın Burkan'a kızdığı için otuz günde bir ayı karartırmış. Aylar bundan sonra belirlenmiş. O adam mı, anlatırlar ki o, hâlâ ayda görünmektedir (Sakaoğlu, 2017, s.29).

Ek 179. Hamsin'in Zemheri'den Soğuk Geçmesi

Hamsin Zemheri'ye dermiş ki; "sendeki kudret bende olsa kaynayan asi dondururum". Zemheride Hamsin'e donup "sen benden kemsin (kotusun) dermiş." Bu sözlerden hamsinin zaman zaman zemheriden daha soğuk geçtiği anlaşılmaktadır (Özdemir & Bozkurt, 2006, s.61)

Ek 180. Zemheri ve Hamsin: On İki Gün Arası (26 Ocak- 6 Şubat)

Rivayete göre zemheri çıkmamak için savaş verirken hamsin de gelmeye çalışır, bu yüzden rüzgâr ve yağışın en fazla olduğu günler olarak tespit edilmiş, bugünlerde çoğu kez işler dahi ertelenmiştir. Bir gün adamın biri devesini yitirmiş bulamamış, dağda devesini ararken rastladığı bir çobana deveyi sorduğunda çoban gece saat 12'yi geçtikten sonra hamsin tarafı girecek tasalanma deveye hiçbir şey olmaz, hava ısınacak" demiş. 6 gün çıkıp hamsin girdikten sonra hava ısınır, soğuk kırılır (Vural, 2020, s.35-36).

Ek 181. Hamsin

Karlı ve soğuk bir pazar sabahı, kapı çalındı; içeriye bir kadın girdi:

-Hoyrazın oğluyla Kabayelin kızını evlendiriyoruz, düğünümüze buyurun, dedi.

Bir elinde bulgur kesesi, diğerinde pekmez çanağı olan bu kadın gittikten sonra anneme bu düğüne beni götürmesini rica ettim. Kırmadı; öğleden sonra beraber gittik. Yıkık bir kapıdan içeriye girdik. Burası oğlan evi imiş. Avluda ataş etrafına toplanan birkaç kadın, beni görünce evvela şaşırdılar. Sonra:

-Sen mahalle çocuğusun, yabancı sayılmazsın, gel bakalım, dediler.

Yanlarına vardım. Toplanan bulgur ve pekmezden pilav ile aşure pişiriyorlardı. Böyle bir düğünü hiç görmemiş olduğum için, merakla sağa sola bakarken karşımdaki dut ağacına asılmış bir kağıt gördüm; okudum:

"Hoyrazın oğluna kabayelin kızını alıyoruz, düğünümüze buyurun" cümlesi yazılıydı. Bu yazının ne maksatla yazıldığını, ağaca niçin asıldığını sordum.İhtiyar bir kadın, kelime arar gibi biraz durakladıktan sonra:

-Evlenenlerin kağıtları asılmıyor mu? Dedi.

Ağaca asılan bu kağıt ile kadının sözleri tecessüsümü büsbütün artırdı. Bilmediğim kısımları öğrenmek için oradakilerden birine: -Penbe aba, dedim. Düğüne nasıl başladınız? İhtiyar komşu:

-Misafirleri çağırmak için okucu çıkardık. O, evleri dolaşırken biz de üç yol ayırdında eski hasırla uzunkabak kurusu yaktık. Okucunun evlerden topladığı bulgurla pekmezden, pilavla aşure pişiriyoruz, davetlilere yedireceğiz. Buradan sonrasını da kendi gözünle gör, dedi. Bu sırada karşıdaki evde def, dömbek çalınmağa başladı. Meğer orası kızevi imiş gelini okşuyorlarmış. Eni konu düğün yapıyorlardı. Oraya da gittim. Fakat aralarına girmeğe muvaffak olamadım. Yalnız, eğlenenlere görünmeden türkülerini dinledim:

Silip süpürdüğüm evler,

Oturup durduğum yerler,

Annem seni her gün arar,

Hey hey hey anam…

Tepsiye koyarlar tuzu,

Üstüne örterler bezi,

Annesinin kibar kızı,

Hey hey hey aman…

Evlerini ıssız koyan,

Destileri susuz koyan,

Annesini kızsız koyan,

Hey hey hey aman…

Anne hamama vardın mı?

Yündüğüm yerleri gördün mü?

Şimdi kıymetim bildin mi?

Hey hey hey aman…

Dutun atının başını,

Silin gözünün yaşını,

Çağırın oğlan kardeşini.

Hey hey hey aman…

Hava soğuk olduğu için açıkta daha fazla kalamadım; eve döndüm. Çok geçmeden annem de geldi. Göremediklerimi de ondan öğrendim. Gelin okşandıktan sonra, oradakilerden biri güveğ, biri de gelin olmuş. Kolkola girerek oğlan evine gelmişler. Yemek yendikten sonra içlerinden biri şu duayı okumuş: "Elhamdülillah elhamdülillah elhamdülilâhillezi etamena ve sadekana vecealna minel müslimin Sufra doluluğu için, hak berekât vermekliği için, ahd için, aman için, son nefeste iman için, Allah rızası için, Habibullah ruhu için rızaenlillâh fatiha." Daha sonra Elham okunmuş. Nikah kıyılmış. "Allah dirlik, düzenlik versin." Denilerek güveği gerdeğe sokulmuş. Eğer evliler birbirlerinden memnun olurlarsa hava kabayele dönecek, karlar eriyecekmiş. Eskiden, bu düğünü, çarşıda erkekler yaparlarmış ve zamanın kadısı da izinname verir ve nikâhı tescil edermiş (Ezen, 1944, s.1657-1658).

Ek 182. Şubat Karısı

Şubat Karısı, eskiden şubat ayında Fırat Nehri'nden çıkarmış ve "Ekmeğim var, etim yok! Ekmeğim var, etim yok!" diye bağırmış. Musallat olacağı kişinin ismini çağırmaya başlarmış. Sesine yönelerek gelen insanların kanını emermiş ve onları Fırat Nehri'ne götürürmüş. Şubat ayında çıktığı için adına "Şubat Karısı" denirmiş (Yakar, 2023, s.115).

Ek 183. Deniz Ermişi İle Dağ Ermişi (Ağustosun İkinci Haftası)

Deniz ermişi ile dağ ermişinin ağustos ayının ikinci haftasında buluştuğuna inanılır. Dağdan gelen cebinden kar topunu çıkarır, kayanın üzerine koyar. Denizden gelen cebinden bir balık çıkarır kayanın üzerine koyar. Yedi gün sohbet eder, yedinci günün sonunda, ayrılırlar. Ayrılırken dağdan gelen kar topunu tekrar cebine koyar; denizden gelen balığı alır suya atar. Balık yüzüp gider. Eğer ermişler bir sene buluşmazlarsa kışın ağır, yazın kurak geçeceğine inanılır (Taner, 1995).

Ek. 184. Tostos Ve Yünüm Böğedi (Ağustos Ayının Son Pazar Günü)

Tefenni Hasanpaşa'da çok eski zamanlarda bir ağa varmış. Ağanın da güzeller güzeli bir kızı varmış. Ağanın yaşlı çobanı bir gün ölmüş. Yerine yeni bir çoban alınacakmış. Çevre köylere haber salmışlar. Bir gün yakışıklı mı yakışıklı, yağız bir delikanlı elinde kavalıyla çıkagelmiş. Bu arada yan odadan çoban olmak için gelen oğlanı, ağanın kızı da görmüş. Ağa oğlana kavalı nasıl çaldığını sormuş. Oğlan da başlamış kavalı çalmaya o kadar güzel çalıyormuş ki herkes yeni çobanın bu oğlan olması gerektiğini düşünmüş. Böyle düşünenlerin arasında en başta ağanın kızı geliyormuş. Ağa çobanı işe kabul etmiş. Çoban o gece evde kalacak ve hazırlıklarını yapacakmış. Ağanın kızı bunu bildiğinden oğlana yemeğini o götürmüş. Oğlan da böylece kızı görmüş. Görür görmez de tutulmuş. Çoban sabah olunca bohçasını almış çıkmış dağa. Koyunlarıyla baş başa günler geçmeye başlamış. Ancak haftada bir gün ağanın kızı dağa gider, çobanla buluşurmuş. Zamanla bu buluşmalar köyde duyulmaya başlamış. Tabi çok geçmeden ağanın kulağına da gitmiş. Ağa çobanı çağırtmış. Çoban ağanın huzuruna gelince ağa olanları duyduğunu kızının da gönlünün olduğunu kızını verebileceğini söylemiş. Ancak "Ağa kızını almak öyle kolay değildir." deyip bir şart koşmuş. Ağa çobana kızını vermeye verecekmiş ama koyunların tamamını bir hafta ağıla kapatıp sadece tuz verecek, hiçbirine bir damla su vermeyecekmiş. Ardından koyunları ağıldan salıp dereye gönderecekmiş. Eğer çoban kavalıyla dereye doğru giden koyunları bir damla su içmeden geri çevirebilirse ağanın kızını alacakmış. Çoban ağanın şartını kabul etmiş. Koyunlar ağıla kapatılmış. Bir hafta tuz verilmiş. Bu arada ağanın şartını bir hafta sonra çobanın kavalıyla koyunları dereden susuz döndürmesi gerektiğini herkes konuşuyormuş. Yaşananlar çevre köylere kadar yayılmış. Herkes o günü bekliyormuş. Nihayet o gün gelip çatmış. Sabahın erken saatlerinde koyunlar ağıldan salınmış. Hepsi de dereye hücum etmişler. Dereye doğru gelirken, çoban başlamış kavalını üflemeye. Koyunlar bir an duraksayıp kavalın sesine kulak vermişler ve birer ikişer dönmeye başlamışlar. En sonunda hepsi döndü derken Karakoyun dönmemiş. Suya doğru yürümeye devam etmiş. Çoban bir yandan kavalı 255 çalmaya devam ededursun izleyenlerin sanki kalbi duracak gibiymiş. Karakoyun suya kadar gelmiş Kafasını suya eğmiş. Dudaklarını suya değdirmiş. Ancak içmeden geri dönmüş. O da sürüye katılmış. Köy bayram yerine dönmüş. Herkes çok mutluymuş. Ağa çobanı çağırtmış. Herkesin önünde kızını çobana verdiğini ilan etmiş. Ancak Karakoyunun

neden öyle yaptığını anlamadığını ve sebebini sormuş. Çoban: "Ağa babam Karakoyunun çok yaramaz bir anası vardı. Ben onu bir gün fazlaca dövdüm. O zaman da bu Karakoyun zamansız doğdu. Anası da doğumdan sonra öldü. Karakoyun benden intikamını alacaktı. Ama kavalıma dayanamadı" demiş. Ağa, çobanın açıklamasıyla merakını giderdikten sonra bir düğün kurulmuş. Çobanla ağanın kızı evlenmiş. Tefenni'de bir ömür boyu mutlu yaşamışlar (Acar, 2013, s.254- 255).

Ek. 185. Sudan Koyun Geçirme (26-28 Ağustos)

Karakoyunlu Aşiretinden bir çobanın bir beyin kızına âşık oluşu konu edilmektedir. Çoban ile beyin kızı arasındaki aşk, istenmeyen bir aşktır. Bey, kızını isteyen çobana koyunları 3 gün boyunca tuz ile besledikten sonra Büyük Menderes Nehri'nden su içirmeden karşıya geçirmesi şartını koşar. Beyin şartını kabul eden çoban, koyunlarını 3 gün boyunca tuz ile besledikten sonra sudan geçirecektir. Ancak koyunların su içmeden karşıya geçmesi için tek ümidi sürünün lideri kara koyundur. Çoban kara koyunu, allı-morlu renkler ile boyayıp diğer koyunlardan ayrı tutar. Elleriyle besler ve sürekli yanında gezdirir. Bu yüzden bu şekilde boyanıp süslenen koyunlara "el koyunu" denir. Üç gün tuz yemelerine rağmen tüm koyunlar Büyük Menderes Nehri'nden su içmeden karşı tarafa geçer. Çoban Beyin şartını yerine getirir ancak bey sözünden döner ve kızını çobana vermez. Üç gün tuz yedikten sonra su içmeyerek Büyük Menderes Nehrinden geçen koyunlar susuzluktan ölürler. Beyin kızı ise aşkına kavuşamadığı için hastalanır, bu yüzden de çoban yöreden kovulur, kız da amansız hastalıktan kurtulamaz ve ölür. Sevdiğinin öldüğünü duyan çoban ise dağlarda koyunları ile kaval çalarak ömrünü geçirir (Kara, 2012, s.49-50).

Ek. 186. Sudan Koyun Geçirme (26-28 Ağustos)

Efsaneye göre, yörede yaşayan çoban ile Bey'in kızı birbirini sevmektedir. Çoban öylesine âşıktır ki köylünün hayvanlarını gütmeyi bırakır. Hâl böyle olunca köylüler toplanır ve Bey'in makamına gelir. Allah'ın emri ile Bey'den kızını isterler; ancak hakir gördüğü çobana kızını vermek istemeyen Bey, çobanın ısrarları üzerine çobandan yapması çok mümkün olmayacak bir iş ister. Bu iş de Ağustos sıcağında koyunlarına tuz yedirmesi, üç gün boyunca su vermemesi ve bu haldeyken koyunlarını Büyük Menderes'in üzerinden su içmeden ve hayvanları boğulmadan karşıya geçirmesidir. Çoban da bu şartları koyununa anlatır. Koyun da çobanın aşkını bilmektedir. Verilen görevi yapabileceğini söyleyen çoban, tuzu koyunlarına yedirir ve haydi ak koyun, kara koyun, mor koyun diyerek bağırır. Kara koyun tüm koyunların önüne çıkar ve arkasından bütün koyunlar gelir. Çoban, istenilen şekilde koyunları su içirmeden karşıya geçirir. Çobanın verilen görevi başarı ile tamamlamasına karşın, Bey yine de kızını çobana vermez. Bu olay üzerine Bey'in kızı aşkından hasta olur yataklara düşer ve ölür. Kızının ölümüne çok üzülen ve öfkelenen Bey de çobanı köyden kovar. Köyden kovulan çoban da kendini dağlara atar ve kaval çalarak ömrünü tamamlar (Mezkit Saban, 2020, s.190).

Ek. 187. Sudan Koyun Geçirme (26-28 Ağustos)

Sevdiği kıza kavuşamayacağını düşünen çoban aşkını içinde yaşar. Aşkını yaşarken de kavalını öyle bir konuşturur ki çıkan ses karşısında beyin kızı ile adeta kavalın sesi ile anlaşmaya başlar. Bey kızını bu aşktan vazgeçirmek için çalışır. Çoban yaylaya

koyun gütmeye gittiği bir gün hırsızların saldırısı ile karşılaşır. Sürüyü götürmek isteyen hırsızlar sürüyü hareket ettiremezler. Çoban kavalını öyle bir çalar ki beyin kızı bir terslik olduğunu anlar. Beye ve tüm köylüye haber vererek ters giden bir durum olduğunu anlatır. Böylelikle bey ile birlikte tüm köy, çobanı ve koyunları kurtarmak için yaylaya giderler. Bu durum karşısında hem bey hem de köy halkı çok etkilenir ve çobandan aşkını ispatlaması istenir. Koyunları ile sınava tabi tutulan çoban sevgisini ispatlamak için üç gün boyunca hiç su içirmeden tuz yedireceği koyunları Büyük Menderes Nehrinden su içirmeden karşıya geçirecektir. Bu şartı kabul eden çoban toy olan kara koyunundan dolayı korkar ancak beyin şartlarını yerine getirir. Üç gün susuz kalan koyunlar nehirden geçerken çobanın korktuğu gibi kara koyun su içmeye yeltenir. Tam o sırada çoban kavalını konuşturmaya başlar ve tüm koyunlar nehrin kıyısında kala kalır. Kavalın sesinden etkilenen koyunlar su içmeden geri dönerler. Daha sonra çobanın kavalı eşliğinde sürü Büyük Menderes Nehri'nden su içmeden geçer. Bu zorlu sınavı geçen çobana, bey kızını verir (Koyuncu Okca, 2019, s.113-114).

Ek 188. Ramazan Bayramı

Peygamber Muhammed Mekke'de el-Emin, yani "Güvenilen" sıfatı ile biliniyordu. Genç yaşında, zengin ama dul olan tüccar Hatice'nin Suriye, Kudüs ve Şam'a gönderdiği ticaret kervanında çalıştı. Sonunda Hz. Peygamber, kendisinden yaşça büyük olan dul Hatice ile evlendi. Çok mutlu idiler. Hz. Peygamber sık sık Mekke'nin dışındaki Hira dağında bir mağarada düşünceye dalıp inzivaya çekilip ibadet ediyordu. O, 40 yaşında iken, Ramazan ayının sonuna doğru bir gün, her zamanki gibi aynı yerde gündüz oruç tutuyor, geceleri ibadet ediyordu. O gece sabaha doğru, kendisine daha önceden hiç görmediği, ama daha sonra kendisinin "Melek Cebrail" olarak bildiği bir varlık geldi ve üç kere "Oku!" dedi. Ancak kendisi şaşırdı ve okuma bilmediğini söyledi. Sonra, Meleğin söylediklerini "İnsanı pıhtılaşmış kandan yaratan Rabbinin adı ile oku. Oku! Kalemle öğreten, İnsana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir ..."" O da tekrarladı ve mükemmel bir biçimde söyleyene kadar tekrarladı. Neden sonra Melek gözden kayboldu. Yalnız kalan Hz. Muhammed, ne olduğunu anlamamış, çok korkmuştu. Gecenin karanlığında korkuyla dağdan indi ve yine Melek göründü ve bütün göğü kapladı ve "Ey Muhammed! Sen gerçekten Allah'ın elçisisin, ben de O'nun elçisi Meleği, Cebrail'im" dedi, onu biraz rahatlattı. Eve dönüp eşi Hatice'ye olup biteni anlatınca, O da Muhammed'in Allah'ın elçisi olarak seçildiğini söyledi. Daha emin olmak için bilge Varaka'ya danıştılar, O da aynı kanaatte idi. Aylar geçti ama Hz. Muhammed benzer bir olayla bir daha karşılaşmadı, ta ki "Ey örtüye bürünen Muhammed! Kalk da uyar Rabbini yücelt. Giydiklerini temiz tut. Kötü şeyleri terke devam et. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma. Rabbin için sabret. ...ayetleri vahyedilene kadar. Bundan başka Hz. Muhammed birçok vahiy aldı; O, kendisine vahyedilenleri ezberliyor, unutmuyordu. Kendine verilen emirleri insanlara aktarıyor, onları takip ediyordu. Bir Ramazan gününde başlayan ve 23 yıl boyunca gelen bu vahiyler, yine tamamlandığında, yine Ramazan idi ve daha sonra hep bir araya getirilip yazıldı, kaydedildi ve Kur'an haline geldi (Ünal, 2008, s.197-198).

Ek 189. Kurban Bayramı

Hz. İbrahim'in çocuğu olmuyordu. Bunun üzerine birkaç defa evlendi. Yine olmadı. Ta ki son karısı Hacer'den bir oğlu olana dek. İbrahim Peygamber bir oğlu olması için Allah'a dua etti. Bir oğlu olursa Ona kurban edecekti. Oğlu büyüyüp 7 yaşına

geldiğinde ise, Hacer'e "Ya Hacer İsmail'i giydir biz onunla balığa gideceğiz" dedi. İbrahim peygamber Hz. İsmail'i bir taşın üstüne oturttu. Hz İsmail orada anlıyor ve usulca başını taşa koydu, İbrahim peygamber istemese de ağlayarak bıçağı vurdu ama bıçak kesmedi. Bunun üzerine gökten bir koç indi. Cebrail; "bu koçu kurban et" dedi. Böylelikle Hz. İsmail kurtuldu (Yavuz, 2012, s.208).

Ek 190. Kurban Bayramı

Hz. İbrahim, babasına putlara tapmanın saçma olduğunu, bu yanlış yolu terk ederek doğru yolu bulmasını söyler. Babası öfkelenerek, ona zarar vermemek için, uzak diyarlara gitmesini öğütler. Hz. İbrahim ve ona inananları sivrisinek istilasından önce Babil'den ayrılırlar. Bir yerlerde bir süre yaşarlar. Bu arada Hz. İbrahim Sâra ile evlenir ve Mısır'a giderler. Bir gün eşi Sâra ile birlikte Mısır Fir'avn'ının huzuruna çıkarılırlar. Fir'avn, Sâra'ya dokununca eli tutmaz olur. Sâra'yı serbest bırakınca iyileşir. Bu olay dört kez gerçekleşir. Korkusundan Sâra'nın yanına hediye olarak Hacer'i verir. İbrahim Peygamberin ilk karısından çocuğu olmamıştır. Daha sonraları çocuksuz kalmama adına Hacer ile Hz. İbrahim'in evlenmesini Sâra ister. Hz. İbrahim'in ikinci evliliğinden de uzun süre çocuğu olmayınca Allah'a çocuğu olması için dua eder. Duasında eğer bir çocuğu olursa onu allah'a kurban edeceğini dile getirir. Bu duadan belli bir süre sonra Allah, O'na oğlu İsmail'i verir. Hz. İbrahim Allah'a vermiş olduğu sözü tutmadığı için huzursuz olur ve olan biteni oğlu ile paylaşır. Oğlu İsmail Allah'a verilmiş olan sözün tutulması gerektiğini belirterek kurban olmaya razı olur. Başka bir rivayete göre İbrahim Peygamber, İsmail doğup büyüdüğünde kurban sözünü unutur. Rüyasında verdiği söz hatırlatılınca oğlunu alıp dağa çıkar, dağ titrer. Bıçağı oğlunun boğazına bastırınca bıçak ters döner, ikinci kez bastırınca bıçak ikiye bölünür. Bıçağı taşa vurur, bıçak taşı keser. Ama Allah'ın emriyle İsmail'i kesmez. Nihayet Cebrail, cennetten bir koç getirir. İbrahim Peygamber de Allah'a verdiği sözün karşılığında koçu kurban eder. Bu olaydan dolayı kurban kesmek Allah'ın rızasına nail olmak şeklinde algılanmıştır (Dalkılıç Gültekin, 2010, s.96-97).

Ek 191. Miraç Kandili

İslam peygamberi Muhammet'in tanrıyla görüşmek üzere göğe çıkması... İslâm inançlarına göre bu olay, İ.S. 619 yılının Recep ayının 27. Günü olmuş. O günün gecesi bu yüzden Miraç kandili'dir. Olayı bizzat peygamber anlatmış. Müslümanların bir bölümü bu olayın gerçekten olduğuna, bir bölümü de rüyâda olduğuna inanırlar. Bu inanca göre tanrının kendisini çağırdığını peygambere dört büyük melekten biri olan Cebrâil bildirmiş, peygamber göğe Cebrâil'in atı Burak ya da Refref'le çıkmış. Kimi anlatımlarda atla değil, Cebrâil'in kanadında göğe çıktığı bildirilir. Tanrı, göğün son katı sayılan yedinci kat'ındaymış, peygamber tanrıya iki yay boyu kalıncaya kadar yaklaşmış ve onunla konuşmuş. Tasavvufçular bu olayı, tanrılık bilgisinin son derecesine erişme olarak yorumlarlar. Tasavvuf felsefesine göre tanrıya duyulan büyük sevgi insanı bu mertebeye ulaştırabilir. Bu olaya Mirâc-ün-nebevî (Peygamberin göğe çıkışı) denir. Miraç, sözcük olarak merdiven demektir, yukarı çıkma anlamına gelen uruç sözcüğünden türetilmiştir. Hristiyan inançlarında da bunun bir benzeri vardır, İsâ'nın çarmıha gerildikten sonra göğe çıktığına inanılır, buna da Urûc-i İsâ denir (Hançerlioğlu, 2000, s.333).

Ek 192. Miraç Kandili

Bir gece Resûlullah, Kâbe'de Hicr veya Hatîm denilen yerde iken -bazı rivayetlerde uykuda bulunduğu sırada veya uyku ile uyanıklık arası bir halde Cebrâil geldi; göğsünü açtı, zemzemle yıkadıktan sonra içine iman ve hikmet doldurup kapattı. Burak adlı bineğe bindirip Beytülmakdis'e götürdü. Resûl-i Ekrem Mescid-i Aksâ'da iki rek'at namaz kılıp dışarı çıktığında Cebrâil biri süt, diğeri şarap dolu iki kap getirdi. Resûlullah süt dolu kabı seçince Cebrâil kendisine "fıtratı seçtin" dedi, ardından onu alıp dünya semasına yükseltti. Semaların her birinde sırasıyla Âdem, Îsâ, Yûsuf, İdrîs, Hârûn ve Mûsâ peygamberlerle görüştü; nihayet Beytülma'mûr'un bulunduğu yedinci semada Hz. İbrâhim'le buluştu. Sidretü'l-müntehâ denilen yere vardıklarında yazıcı meleklerin kalem cızırtılarını duydu ve Allah'ın huzuruna çıktı. Burada Cenâb-ı Hak elli vakit namazı farz kıldı. Dönüşte Hz. Mûsâ, elli vakit namazın ümmetine ağır geleceğini söyleyip Allah'tan onu hafifletmesini istemesini tavsiye etti. Namaz beş vakte indirilinceye kadar Hz. Peygamber'in huzûr-i ilâhîye müracaatı ve Mûsâ ile diyalogu devam etti (Yavuz, 2020, s.132).

Ek 193. Miraç Kandili

Bir gece Hz. Peygamber halası Ümmühan'ın evinde (Medine'de) iken, başka bir rivayete göre Kabe'de (Meke'de) iken Cebrail gelir. Peygamber uyumaktadır. Hz. Muhammed'i uyandırarak, "Ey Muhterem Nebi, Allah'ın huzuruna varmak için kalk, melekler seni bekliyor" der. Cebrail Hz. Muhammed'in göğsünü göbeğine kadar yarar, Kalbini çıkarıp iman dolu bir altın tasta yıkar. Kalbi tekrar yerine koyar. Bundan sonra katırdan küçük, merkepten büyük, beyaz renkte ve Burak adlı bir hayvana bindirir. Bu hayvan her adımını bir gözün görebileceği en son nokta neredeyse oraya atıyordu. Burak, onları Mescid-i Aksa'ya getirir. Cebrail Burak'ı bütün peygamberlerin hayvanlarını bağladığı bir halkaya bağlar. Mescid-i Aksa'ya girerler. Mescid'de gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin ruhları orada göründü. Bu ruhlar Hz. Muhammed'i selamlarlar. O da selamlarına karşılık verir. Cebrail, Hz. Muhammed'i öne götürdü, yani imam mevkine geçirdi. Hz. Muhammed bütün peygamberlere iki rekat namaz kıldırdı. Namazdan sonra Cebrail, birinde süt, diğerinde şarap bulunan iki kap getirdi. Hz. Muhammed süt kabını aldı onu içti. Cebrail ona; "Yaratılışına uygun olanı seçtin" dedi. Bundan sonra bir merdiven (miraç) getirildi. O miraç ölürken, ölenlerin gözlerini diktikleri şeydir. Çünkü ruhlar da bu merdivenden yukarı çıkarlar. Cebrail, Hz. Muhammed'i bu merdivenden Hafaza kapısına kadar çıkarır. Yani dünya semasına kadar gelirler. Burada Cebrail, semanın açılmasını ister. Orada, semanın içindekilerle şu konuşmalar geçer. İçerden sorarlar: "Sen kimsin? Cebrail: 'Ben Cebrail'im". "Yanındaki kim?". Cebrail: "O, Muhammed'dir". İçerden: "O Allah'ın Resulü olarak gönderilen Muhammed mi?". Cebrail: "Evet!" der. Hemen kapıyı açarlar ve Hz. Muhammed'i selamlarlar. İçerde semayı koruyan İsmail adında müvekkil bir melek vardır. Bu meleğin yanında yetmiş bin melek, o meleklerin her birinin yanında da yüzbin melek vardır. Hz. Muhammed'i buradan sonra, yaratılışından beri bünyesi hiç değişmemiş bir adamın yanına getirirler. Cebrail bu adamın Ben-i Âdem olduğunu söyler. Âdem Peygamber, Hz. Muhammed'e selam verir: "Hoş geldin ey salih nebi, ey salih evlat" diye karşılar. Burada Hz. Muhammed'e bir cehennem gösterirler. Hz Peygamber, orada azap gören çeşitli kavimler görür. Dudakları deve dudağı gibi birtakım insanlar görür ki, bunların her birinin başında bir görevli vardır. Bu görevliler, bunların dudaklarını kesiyorlar. Hz. Muhammed bunların kim olduğunu sorar. Cebrail;

“Bunlar yetim malı yiyenlerdir” der Yine orada pislik yiyen zinakârları, kendi etlerini yiyen gıybet edenleri, yerlerde ayaklar altında çiğnenen faiz yiyicileri, baş aşağı ayaklarından asılı zina eden kadınları görür. Burası birinci sema katıdır. Sonra ikinci semaya çıkarlar. Orada Hz. Yusuf'la buluşurlar. Hz. Yusufun yanında kendi ümmetinden olanlar vardır. Hz. Yusuf'un yüzü ayın on dördü gibi aydınlık ve güzeldir. Onunla selamlaşırlar. Üçüncü semaya çıkarlar. Burada iki teyzezade peygamberler Hz. Yahya ve Hz. İsa ile buluşurlar. Dördüncü semada Hz. İdris, beşinci semada Hz. Harun, altıncı semada Hz. Musa ile görüşürler. Hepsi de Hz. Muhammed'e: “Hoş geldiniz ey salih kardeş, ey salih nebi!” diyerek karşılarlar. Daha sonra yedinci semaya geçerler. Burada Hz. İbrahim'le buluşurlar. Hz. İbrahim sırtını Beyt-ül Ma'mur'a dayamış vaziyette onu selamlar. Burada Hz. Muhammed'e, “İşte senin ve ümmetinin mekânı burasıdır” der. Hz. Muhammed Beyi-ül Ma'mur'a girerek orada iki rekat namaz kılar. Bu Beyt-ül Ma'mûr'u günde yetmiş bin melek tavaf etmektedir. Bir defa tavaf edene, artık bir daha kıyamete kadar tavaf sırası gelmez. Yedinci semayı gezerken Hz. Muhammed bir ağaç görür. Öyle ağaç ki, bir yaprağı bir ümmeti bürümektedir. Ağacın kökünden bir kaynak akmaktadır ve bu kaynak ikiye ayrılmaktadır. Hz. Muhammed, Cebrail'e bu kaynakların ne olduğunu sorar. Cebrail: “Şu kaynak rahmet nehridir, şu da Allah'n sana verdiği Havz-ı Kevserdir” der. Hz. Peygamber, rahmet nehrinde yıkanır, geçmiş bütün günahları affedilir. Sonra Kevser yolunu tutarak cennete girerler. Orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, beşerin hayal dahi edemeyeceği güzel şeyler görür. Bundan sonra Sudret-ul Munteha’ya çıkarlar. Sidreden yükselince Cebrail duraklar ve “Ey Muhammed, yemin ederim ki, ben buradan bir karış bile ileriye geçersem yanar kul olurum. Benim buradan ileriye geçmeye takatim, yetkim ve iznim yok” der. Hz. Muhammed bundan sonra Refref denilen bir vasıtayla Allah'ın istediği yere kadar geldi. Hz. Muhammed Sıdre'den sonra öyle bir yükselir ki, kaza ve kaderi yazan kalemlerin seslerini bile duyar. Arş'ın altına gelince Arş'ın üstüne bakar, orada ne zaman vardır, ne mekân vardır, ne de yön vardır. Allah’ın sesini işitir: “Yaklaş ey Muhammed!". Hz. Muhammed öyle bir yaklaşır ki, aradaki mesafe iki yay arası kadar (kab-ı kavseyn) ve hatta daha yakın (ev edna) olur. Hz. Muhammed, Allah'ın ilhamıyla şöyle okur. “Ettahiyyatü lillahi, vessalavatü, vettayibatü (En güzel takiyye Allah'a mahsustur. Bedeni ve mali ibadetler de O'na layıktır ve O'na mahsustur). Bunun ilzerine Allah şu karşılığı verir. “Es-selamü aleyke eyyühan-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekatihü (Ey Nebi, selam sana olsun Allah'ın rahmeti ve bereketi sana olsun). Hz. Muhammed’de şunları söyler: “Es-selamu aleyna ve ala ibadillahissalihine. Eşhedü enla ilahe illaAllah ve eşhedü enne Muhammeden resulallah”. (Selam bizim ve Allah’ın salih kullarının üzerine olsun. Ben şahadet ederim ki, Allah birdir. Ondan başka ilah yoktur. Yine şahadet ederim ki, Muhammed Allah in resulüdür). Artık Allah, Hz. Muhammed'e vahyettiği böylece kesinleşti. Bazı rivayetlere göre bu buluşmada Allah her gündüz ve gece için elli namaz farz kıldı. Geri dönerken altıncı semada Hz. Musa ile görüştüğünde bu elli farz namazın fazla olduğu, ümmetin buna gücü yetmeyeceği tavsiyesi ile birkaç defa gidiş-dönüşler sonunda günde beş vakit namaz farz olarak verildi. Ve eğer kim bir namaz kılarsa on sevap alır. Böylece beş namazın değeri elli farz namazına denk geleceği düşüncesiyle en son görüşmede bu beş vakit namaz farz olarak ümmete verilir (İvgin, 2013, s.244-248).

Ek 194. Miraç Kandili

Hz. Peygamber, gecenin bir bölümünde İsra gecesi Mescid-i Haram'dan, etrafı mübarek kılınan Mescid-i Aksa’ya götürüldü. Mescid-i Aksa'dan yedi kat göklere, Sidretül-münteha’ya ötesine kadar yükseltildi. İsra gecesi Şakk-ı Sadr (göğün

yarılması) olayı oldu ve Cibril (Cebrail) Mekke'de evine geldi. Beyaz renkli, katırdan küçük, eşekten büyük, beyaz renkli bir binit (Burak) getirildi. Ona bindi. Ve göğün 7. katına getirildi. (Bazılarıma göre göğün 6. katına). Sidretü'l-münteha denilen bir ağacı gördü. Yeryüzünden yükselen şeyler ve yukarıdan inen şeyler orada son bulur. Onun ötesinde Allah'tan başkasının bilemeyeceği gayb âlemi bulunur. Burada Hz. Muhammed Allah'a o kadar yaklaştı ki, iki yay arası kadar (kab-ı kavseyn), hatta daha yakın (ev ednar) oldu. Sidretü'l-münteha'nın altından sel gibi berrak sudan, sütten tatlı şaraptan ırmaklar akmaktadır. Yaprağı fil kulağı kadar, meyvesi testi şeklinde olan bu sedir ağacından öteye kimse çıkmamıştır. Cebrail bile Miraç gecesinde oraya kadar çıkabilmiştir. Hz. Muhammed ise oraları da geride bırakarak daha ileri makamlara erişmiştir. Onun ötesinde, hangi makamların ve nelerin olduğu, Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinmez. Hz. Peygamber, Allah'a vardı ve onunla tek bir varlık oldu. Burak'la tekrar evine götürüldü. Öyle ki gariye döndüğünde yatağının sıcaklığı henüz soğumamış ve teri kurumamıştı (İvgin, 2013, s.230).

Ek 195. Binbir Hatim (15- 19 Ocak)

Sayılı günlerden olan bin bir hatim de 15 Aralık-19 Ocak tarihleri arasında yapılır. Bununla ilgili anlatılan efsaneye göre; Pir Ali Baba Tuzcu köyünde değirmencilik yapan sıradan bir insanmış. Devrin padişahı tebdili kıyafet gezerken Ali Baba'nın değirmenine gelmiş. Pir Ali Baba'ya benden bir isteğin var mı diye sormuş. Pir Ali Baba'da bir şey istememiş. Padişah çok ısrar edince, değirmenin suyunun tamamının kendisine verilmesini istemiş. Bu kadar su yerini ne yapacaksın diye sorulunca, Pir Ali Baba'da kırk değirmen yaptıracağım. Kırk değirmenin geliri ile her yıl hafızları toplayıp Memleketimi Allah'ın afetinden saklasın diye bin bir hatim okutacağım cevabını vermiş. Böylece kırk değirmen suyu Ali Baba'nın değirmenine bağlanmış. Bin bir hatimin kurucusu olan Pir Ali Baba'nın Erzurum'u bin bir hatimlerin koruması ve kurtarmasını istediği için dualar ettiği halk arasında anlatılmaktadır (Seyidoğlu, 1997, s.110-112.)

Ek 196. Hızır Orucu/ Hubyar Orucu (Şubat Ayının İkinci Haftası)

Her peygamberin Allah'tan bir dileği varmış. İlyas Peygamber de Allah'tan "ölümsüzlük" dilemiş. Allah duasını kabul ederek ölümsüzlüğünü "abu hayat çeşmesi"ne boz atı ile uğratıp içirtmiştir. Bunun için ölümsüz olarak Car diyenin/yardım isteyenin carına/yardımına boz atı ile mağrıptan maşrıka/batıdan doğuya Hızır İlyas kayıba erdiğinden biz, halk, inanan kişiler olarak Hızır İlyas carımıza yetişsin diye oruç tutulur (Özen, 2024).

Ek 197. Hızır Orucu/ Hubyar Orucu (Şubat Ayının İkinci Haftası)

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hasta olduğu günlerde, Hz. Ali ve Hz. Fatıma çocuklarının iyileşmesi niyetiyle nezir orucu tutmuşlardır. Üç gün boyunca tuttukları orucu açacakları saatte esir, yoksul ve yetim gelmiş, zor durumda olduklarını ve kendilerine yardım edilmesini istemişler, bunun üzerinde Hz. Ali ve Hz. Fatıma yiyeceklerini bu kişilere vererek kendileri üç gün boyunca oruçlarını su ile açmışlardır. 4. günün sonunda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin iyileşmiştir. Hz. Muhammed'e bu olay anlatıldığında, Hz. Muhammed, "3 gün boyunca kapınıza gelen Hz. Hızır

Aleyhisselamdı" sözlerinden hareketle Hızır orucunun hangi durumdan sonra tutulmaya başladığı bilgisine ulaşmaktayız. (Canbay Tatar, 2022, s.62)

Ek 198. Hızır Orucu/ Hubyar Orucu (Şubat Ayının İkinci Haftası)

İmam Hasan ve İmam Hüseyin bir gün çok hastalanmışlardır. Hz. Ali ve Hz. Fatıma, oğullarının bu hastalıkları karşısında çaresiz kalmışlar. Bunun üzerine Hz. Muhammed'in (s.a.s) yanına gidip durumu anlatmış ve Hazreti Peygamber de üç gün oruç tutmalarını söylemiş. Hz. Ali ve Hz. Fatıma da oğullarının şifa bulması için üç gün oruç tutmuşlar. Birinci gün oruçlarını açacakları zaman kapıya aç bir yoksul gelmiş, onlardan yemek istemiş ve bunun üzerine Hz. Ali ve Hz. Fatma yemeklerini bu aç yoksula vermişler. İkinci gün yine tam oruç açacakları zaman kapıya bir yetim gelmiş, ikinci gün de oruçlarını açacakları yiyeceklerini bu yetime vermişler. Üçüncü günde tam oruç açacakları zaman kapıya bir tutsak gelir ve yine yemeklerini bu tutsağa verirler. Böylece üç gün üst üste aç kalmışlar, fakat buna rağmen oruç adaklarını yerine getirmişler. (Bu durum Kur'an'ın İnsan Suresi'nin sekizinci ayetiyle desteklenir. Bu ayette: "Allah sevgisi için yoksula, yetime ve esire yedirirlerdi.") Bu üç günlük orucun sonunda İmam Hasan ve İmam Hüseyin hastalıklarından kurtulur. Bunun üzerine Fatıma ana babasının yanına koşar durumu anlatır. Hz. Peygamber de kapıya gelenin Hızır olduğunu söyler. Bundan dolayı da Hızır Orucu tutulur (Anonim, 2020).

Ek 199. Hızır Orucu/ Hubyar Orucu (Şubat Ayının İkinci Haftası)

Hz. İmam Hasan ve Hz. İmam Hüseyin hastalanırlar. Hz. Fatıma, âlemlere rahmet olarak gönderilen babası Hz. Muhammed'in yanına varır ve pek üzgündür. Allah'ın Resul'ü, kızının bu halini görünce ona ne için bu kadar üzgün olduğunu sorar. Hz. Fatıma "baba, çocuklar çok hasta ve yatıyorlar, bir türlü ateşlerini düşüremedim" der. Allah'ın Resulü; "çocuklar için üç gün oruç adağında bulunun" der. Hz. Fatıma çocukların şifa bulması için üç günlük adak (nezir) orucuna niyet eder. Hz. Fatıma'nın oruca niyet ettiğini gören Hz. İmam Ali, ne olduğunu sorar, Hz. Fatıma olanı anlatır ve Hz. Ali'de bu oruca niyet eder. Hz. Ali ve Hz. Fatıma'yı gören İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in bakımından sorumlu olan Fıdda da bu oruca niyet eder. Kur'an-ı Kerim İnsan Süresi Ayet 7-8-9; bunlar adaklarını yerine getirirler, şerri gittikçe artan günden korkarlar yine. Tanrı sevgisi ile yoksula ve yetime tutsaklara yiyecek verirler doysun diye. Derler; Tanrı rızası için yediriyoruz bir karşılık teşekkür sizden beklemiyoruz. Oruca niyet ederler, fakat akşam oruçlarını açmalarında yiyecekleri yoktur. Hz. Ali o günü gidip günlük iş bulur, o günün rızkıyla da (kazancı) bir miktar buğday alır eve getirir, Hz. Fatıma anamıza verir. Hz. Fatıma bu buğdayı el değirmeni ile öğütür un eder, bu unu da üç bölüme ayırır. Birinci günü ayırdığı undan ekmek yapar ve akşam oruçlarını açacakları zaman da bu ekmeği beşe böler, tam oruçlarını açacakları saatte kapı çalar, kapıyı açan Hz. Ali karşısında "Ey Muhammed'in Ehl-i Beyt'i kapınız da miskinlerden bir yoksul geldi ve açım, beni doyurmaz mısınız?" der. O vakit; Hz. Ali efendimiz, Hz.Fatıma'ya "Ey Resul'ün kızı ya Fatıma şu an kapımızda zor durumda ve aç olduğunu söyleyen bir yoksul var ne yapmamı istersin" diye sorar. Hz. Fatıma ise "bu hususta benim sana karşı en ufak bir itirazım olmaz, sen nasıl istersen öyle olsun" der. Bu konuşmalardan sonra tüm aile kendi lokmalarının tamamını gelen yoksula verirler, oruçlarını da su ile açarlar. İkinci gün yine aynı saatte bir yetim ve üçüncü gün aynı saatte (oruç ama saati) esir gelip kapılarını çalarlar. Birinci gün olduğu gibi Hz. Ali ve tüm aile yiyeceklerini gelen bu kimseye verirler. Dördüncü günü, Hz. Ali efendimiz İmam Hasan ve İmam Hüseyin'i yanına alıp, Hz. Muhammed'in evine gider. Peygamber efendimiz, karşısında Ehl-i Beyt'inin bu

solgun halini görünce; “Ya Ali, nedir bu haliniz, çocuklar niye bu kadar perişan” diye sorar. Hz. Ali ise, bu üç gün yaşadıklarını Allah’ın Resul’üne anlatır. Allah’ın Resul’ü ise; “Ya Ali üç gün boyunca sizin hanenize gelen o kimseler Hızır Aleyhisselam idi. Cenab-ı Hakk, sizin sabrınızı sınamak üzere, Hızır’ı bu üç kimlikte hanenize gönderdi.” dedi. Bu konuşmalardan sonra, Cebrail nazil olur ve şu Kur’an ayet’lerini getirir. “Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire verdiler. Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz, sizden ne bir fedakârlık, nede bir teşekkür bekliyoruz. Çünkü biz, çetin ve belalı bir günde Rabbimizden korkarız dediler. İşte bu yüzden Allah onları, o günün fenalığından esirger, yüzlerine parlaklık, gönüllerine sevinç verir. Hz. Ali, Hz. Fatıma, çocukları ve yardımcıları Fidda’nın tutmuş oldukları bu üç günlük oruç, onların yolundan giden tüm âlem halkına farz olmuştur (CEM Vakfı Genel Merkezi, 2024).

Ek 200. Hızır Orucu/ Hubyar Orucu (Şubat Ayının İkinci Haftası)

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bir gün ateşli bir hastalığa yakalanmışlardır. Hz. Ali bu esnada savaş meydanında olduğu için çocuklarının yanında değildir. Hz. Muhammed, torunlarının iyileşmesi hâlinde üç gün oruç tutacağını söyler ve Hasan ile Hüseyin iyileşir. Bu arada savaştan dönen Hz. Ali’ye de durumu anlatır ve birlikte oruç tutmaya başlarlar. İlk gün iftar vakti oruçlarını açacakları sırada kapı çalınır ve bir dilenci kendilerinden yardım ister. Hz. Muhammed yiyecekleri toplayarak dilenciye verir. İkinci gün de aynı durum tekrarlanır ve yiyecekler yine dilenciye verilir. Dilenci kılığında gelen aslında Cebrail’dir. Üçüncü gün oruçlarını açmak için hiç yiyecekleri kalmamıştır. Hz. Ali, Fatma’ya kilere bakmasını söyler. Fatma, kilerin kapısını açtığında içerisinin yiyecekle dolu olduğunu görür. Bunun üzerine insanlara haber verilir ve yiyecekler bu insanlar arasında paylaştırılır. İşte bu toplanma Hızır Cemi olarak tekrarlana gelmektedir (Oğuz, Aslan, 2020, s.17).

Ek 201. Cogi Baba Şenlikleri (16 Nisan)

İslamiyet'in yayılma döneminde Arap orduları İstanbul'u almak için Anadolu'dan geçmektedirler. Güzergahlarında bulunan Bizans güçleri ya da çeşitli etnik güçlerle çarpışmak zorunda kaldıkları gibi o dönemin afetleri olan veba ve humma hastalıklarından da çok zayiat vermişlerdir. Anadolu'daki etnik çarpışmalardan biride Cogi ziyaretgahının olduğu alanda olmuş ve Peygamberin kumandanlarından Cogi isimli zatın burada şehit düşmüş olduğu rivayeti var. Ancak şehit kumandanın cenazesi 200m. kadar doğuda ve simdi Avşar Köyü sınırları içinde olan mezarlığa defnedilmiştir. Daha önce ve sonra aynı mezarlıkta bir hayli başka definler de olmuştur. Ancak Anadolu toprakları 1071 'den başlayarak Müslüman- Türkler tarafından zapt edilmiş; burada şehit düşen komutan unutulmamış olduğundan kabri yeni baştan yapılmış ve türbe durumuna getirilmiştir. Cogi türbesi yöre halkı tarafından 'Sabe' olarak adlandırılıyor. Bunun 'Sahabe' demek olduğu anlaşılıyor ki, bu da bu zatın Peygamber zamanında yasayan ve onu gören bir kimlik taşıdığını gösteriyor. Bu çıkarsamadan bu şahadetin miladi 7.yy'ın ikinci yarısında olduğu sonucuna varılıyor… İşte bu zatın şehit olduğu yerin adının Cogi olarak kalmış olduğu ve daha sonra hemen yanı başına kurulan köyün de adını bundan aldığı rivayet ediliyor (Sivas İmranlı Bahadun ve Çevre Köyü Sosyal Dayanışma Ve Kültür Derneği, 2024).

Ek 202. On İki İmam Orucu ve Aşure Günü (10 Muharrem)

İmam Hüseyin bu gece bütün Ehl-i beyt'i topladı, orada namaz kılıp dua ettiler, gece yarısı herkes kendi çadırına dağıldı ve İmam Hüseyin o gece yatmadı elinde yalın kılıç çadırların önünde nöbet bekliyordu. Gecenin bir vaktinde Zeyneb-i Kübra kalktı, kardeşi Hüseyin'in çadırına gitsin ve son defa kardeşi ile arzuhal edip helalleşsin, geldi baktı çadıra, kimse yok, çadırın yanına baktı, orada yok, bir baktı ki çadırların biraz uzağında bir ışık var, bu ışık gâh eğilir gâh kalkar. Zeynep merak etti, bu ışık nedir diye yak- laştı, baktı ki o şık kardeşi Hüseyn'in nurudur, gördü ki İmam çadırların çevresindeki dikenleri temizliyor. (Halk olayı bildiği için bu sözlerden sonra ağlamaya başlar.) Zeyneb sordu: 'Kardeş Hüseyin, bu gece vakti bu çadırların yanındaki dikenleri koparıp atmakta maksadın ne?' Hüseyin cevapladı: 'Bacı Zeyneb, yarın Âşura'dır, ben yarın şehit olacağım, kardeşim Ebu'l- Fazl-Abbas şehit olacak, oğlum Ali Asgar kan içinde kalacak, Bacı Zeyneb ben öldükten sonra çadırlarına od verilecek, işte o zaman küçük kızlar çöllere dağılacak. (Halkın ağlaması bakımından doruk noktaya ulaşılır.) 'Bu dikenleri koparırım ki benim aziz yavrum Sekine'nin ayağına diken batmasın.' Zeyneb-i Kübra ağlaya ağlaya kardeşi Hüseyin'i çadıra getirdi ve kendi- si de çadırına çekildi. Imam yine çadırların önünde nöbet tutmaya başladı, Zeyneb'in çadırının önüne gelince baktı ki içeriden ağlama sesleri gelir, kulak verdi, Zeynep'in iki oğlu vardı, bunlar büyük olduğu için Zeyneb üzülürdü. İmam gördü ki Zeyneb çocuklarına nida edip ağlıyor. Buyurur: "Yavrum yarın Âşura günüdür, her hanım buraya Hüseyin'e bir kurban getirmiş; Ali Ekber var, Kasım var, hepsi Iman Hüseyin'in önünde kurban edecekler, amma sizin yaşınız seğirdi, kardeşim sizi kurban etmeyecek.' Zeyneb-i Kübra'nın büyük oğlu: 'Emme, ben dayıma kurban olacağım. Zeyneb: Nasıl oğul? Oğul: 'Hüseyin'in, Ali Ekber'in başına dolanacağım, diyeceğim ey dayı can, seni and veririm oğlun Ali Asgar'a beni özüne kurban kabul et. Zeyneb-i Kübra'nın küçük oğlu iki eliyle suratına vurarak. "Emme Zeyneb, ben de Ali Asgar'in kundağında oturacağım, yemin eyleyeceğim Ali Asgar'ın kuruyan dudaklarına.' Hüseyin dayanamadı, çadıra girip Zeyneb'i kucakladı. 'Bacı Zeyneb, hele gardeşin ölmemiş, daha sağdı Hüseyn'in. (Halk hüngür hüngür ağlamaktadır.) İmam, bu sözlerinden sonra bir dua okur, halk yavaş yavaş ağlamayı kesmiştir. Duanın içeriği Tanrıya yalvarmak, ondan kendi günahlarının affedilmesi için imdat dilenmektir. İmamın okuduğu bu dualara halk tarafından 'Amin' diye karşılık verilir (And, 2018, s.74-75).

Ek 203. On İki İmam Orucu ve Aşure Günü (10 Muharrem)

Muharrem'in onuncu günü savaş başladı. Imam Hüseyn'in yandaşları 72 kişiydi, ayrıca kızgın çölde susuz, bitkin bir durumdaydılar. Önce teke tek vuruşmalarla başlayan savaş toplu katliama dönüştü. İmâmın yakınları, çocukları, yeğenleri birer birer şehid oldular. Imâm Hüseyn'in oğlu Ali Ekber gözünün önünde kanlara bulandı, altı aylık çocuğunu kucağında tutarken oklarla öldürüldü. Yandaşlarından sahabeden Habib b. Muzahir ve Zuheyr b. el Kaym savaşın başında ilk öldürülenler arasındadır. Imam Hüseyn, Şimr'in askerleriyle yaptığı bir çarpışmada aldığı yaralarla atından düşer. Zur'a b. Sanık'ın kılıç darbeleriyle ve Sinan b. Enes el-Naha'i kılıcı ile Imam'ın başını keserek onu şehîd eder. Imâm Hüseyn şehid olduğunda 56 yaşını bitirmiş, 57 yaşından da beş ay almıştı. Onun şehid olmasından sonra Yezid'in ordusundakiler kendi ölülerini gömmüşler, şehidlerin cesetlerini ise olduğu gibi bırakmışlardı. Imam Hüseyn'in oğlu Ali Zeynü'l-Âbidin, Kerbelâ'da hasta olduğu için savaşa katılmamış;

Şimr, Ehlibeyt'in bulundu- ğu çadıra saldırmış, Imam Zeynü'l-Abidin'i şehîd edecekken halası Zeyneb ve Hamid b. Müslim ona engel olmuşlardır (And, 2018, s.20).

Ek 204. Hacet Bayramı (Mayıs Sonu Haziran başı)

Akşemseddin bir gün memleketi Göynük'ten yola çıkar ve yolu üzerinde bulunan Nallıhan'dan geçer. Fakat burada konaklamaz, Trakya'ya doğru gider. Bir süre Trakya'da yaşadıktan sonra aklına birden Nallıhan gelir ve dayanamayarak Nallıhan'a gelir, buraya yerleşir ve burada yaşamını yitirir. İşte Akşemseddin'in Nallıhan'a geldiği bugün, Hacet Bayramı olarak kutlanmaktadır (Oğuz, Aslan, 2020, s.113).

Ek 205. Mahya Şenliği (Ağustos Ayının İkinci Perşembe Günü)

Köyceğiz'in Zeytinalanı köyünde birbirini seven ve evlenmek isteyen iki genç yaşamaktadır. Yalnız oğlanın evlilik için bir şartı vardır. Kendisinin eren olduğunu, evinden ununun, etinin eksik olmadığını belirterek bu sırrı kimseye söylememesini ister. Eğer bu sırrı birine söylerse, evinin bereketinin kaçacağını ve sofrasında yer alan bıçağın kızı öldüreceğini de ekler. Kız şartı kabul eder ve evlenirler. Aradan yıllar geçer ve bir gün kız, komşusuna gider. Evde ekmek pişmektedir ve kız, ekmeğin kokusunun çok güzel olduğunu söyler. Bunun üzerine komşusu, "Sizin evde ekmek pişmez mi?" diye sorar. Kız ise elinde olmadan sırrı açığa vurur. Bunun üzerine koşarak eve gider ve görür ki, ne un ne de et kalmış. Oğlan eve geldiğinde her şeyi anlar ama yapabileceği bir şey yoktur. Sofranın üzerinde duran bıçak fırlayarak kızı öldürür. Bunun üzerine eren, dağa kaçar. Kızın öldüğünü duyan akrabaları, onu erenin öldürdüğünü düşünür ve peşine düşerler. Çok geçmeden oğlanı Ağla köyünde, yani bugün şenliğin yapıldığı yerde yakalarlar. Oğlan durumu izah eder ama onun eren olduğuna kimse inanmaz ve ondan bunu kanıtlaması için ağustos sıcağından kendilerini kurtarmasını isterler. Bu sırada orada yer alan bir çınar ağacı aşağıdaki sözleri söyleyerek insanların üzerine gölge yapar:

Eğil kavağım eğil

Yârim gurbet ele gitti

Daha sonra insanlar erenden su çıkarmasını isterler. Eren elinde bulunan asayı yere vurur ve buz gibi bir su çıkar. Daha sonra acıktıklarını belirten insanlar, erenden sofra düzmelerini isterler. Eren de dua eder ve donatılmış sofra önlerine gelir. İnsanlar onun eren olduğuna inanırlar ama yapabilecekleri pek fazla bir şey yoktur. Zaptiyeler ereni alır ve götürürler. Eren bir ara durarak Allah'a dua eder ve bu şekilde yaşamaktansa asamı fırlattığım yer benim mezarım olsun der. Asa Zeytinalanı'nda yer alan Şeyhler Mahallesine düşer ve orada yer alan türbenin bu erene ait olduğuna inanılır. Hatta mahallenin adı da Eren Mahallesi olarak anılmaya başlanır (Oğuz, Aslan, 2020, 217-s.218).

Ek 206. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Bir zamanlar Edremit'e dünya güzeli bir kız yaşarmış. Onu gören herkes evlenmek istermiş. Ancak o ilâhî aşkla yanan bir evliya derecesinde olduğu için bunları kabul etmezmiş. Sonunda namusu konusunda iftira ederek babasına duyururlar. Babası da kızını cezalandırıp kaz gütmek için çıktıkları dağda kızını bırakıp gelir. Fakat kız

dağda ölmez. Köylüler ve babası kızın yaşadığını öğrenirler. Babası dağa çıkınca kızının kerametlerine şahit olur. Kız, kar ve fırtına içindeki dağı bir ışıkla bahar haline çevirir, babasının abdest alabilmesi için denizden su alır. Babası kızını tekrar köye gotürmek ister, ama Sarıkız "Ben Edremit'e kazları yağlı, kızları sevdalı olsun diye beddua ettim" demiş ve dağdan inmemiş. Şimdi Sarıkız'ın ve babasının kabirleri Kazdağı'ndadır (Araz, 1984, s.69-72).

Ek 207. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Efsaneye göre; Edremit'e bağlı Güre beldesinde yaşayan Sarıkız, güzelliğiyle herkesi büyüleyen genç bir kızdır. Birçok erkek onunla evlenmek ister. Fakat Sarıkız kimsenin evlenme teklifini kabul etmez. Teklifleri reddedilen erkekler, kötü niyetle Sarıkız hakkında dedikodular yayar. Dedikodular üzerine Sarıkız, babası tarafından Kaz Dağı'na bırakılır. Bir süre sonra kızının ölüsünü bulmak için dağa çıkan baba kızını kaz güderken bulur. Babası, Sarıkız'dan su ister ancak kızın verdiği su tuzludur. Sarıkız, suyu uzanıp denizden doldurduğunu söyler. Babası Sarıkız'ın erdiğini anlar ve dağda onunla kalır. Sarıkız ve babası ölünce Sarıkız, Sarıkız Tepesi'ne; babası da Baba Dağı'na gömülür. Her iki mekân da türbe yapılmıştır (Hazar, 2020, s.108-109).

Ek 208. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Çok güzel bir kız ve babası birlikte yaşarlarmış. Köyün delikanlıları kızla evlenmek isterler, ancak kızın babası kabul etmez. Köylüler kıza iftira ederler. Babası kızını öldürmeye kıyamaz, kazlarıyla birlikte dağa bırakarak cezalandırır. Kız, bırakıldığı dağda ölmez. Hatta yolunu kaybedenlere yardımcı olur. Babası, kızının yaşadığını duyunca evlat hasretine dayanamayarak gider ve kızını bulur. Babanın öldüğü yere Babatepe, kızın öldüğü yere ise Sarıkız Tepesi adı verilir (Sakaoğlu, 2017, s.77-78).

Ek 209. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Bir zamanlar Zeytinli köyünde dünyalar güzeli bir Türkmen kızı yaşarmış. Kendisinin peşindeki gençlerle hiç ilgilenmez, "Benim işim Hak işi, yolum Hak yolu". Köyün delikanlılarının iftiraları sonucu kızın babası; "Onun cezasını vermek bana düşer" diyerek, almış Sarıkız'ı kazlarıyla, çıkmış dağa. Günlerden soğuğun en alası. Gece uykuya dalınca, babası kızını orada bırakıp köye dönmüş. Aradan 20-30 yıl geçmiş. Günlerden bir gün çobanlar dağ başında dünya güzeli san saçlı bir kızın kaz gütüğünü söylerler. Kızının hasretinden ciğeri yanmış baba, yollara düşmüş ve yıllar önce terk ettiği kızını bıraktığı gibi bulmuş. Babasının tüm ısrarlarına rağmen Sarıkız köye dönmeyi reddetmiş. Babası namaz kılmak istediği zaman, Sarıkız ellerinde duman duman tüten Güre kaplıcalarının suyunu babasına sunmuş. Babası şaşırmış. Sarıkız; "Babacığım, yazın sıcaklarında serin deniz suyu ile abdest alırdın, değil mi?" diyerek bu kez de denizden aldığı suyu elleri ile babasına uzatır. "Su tuzlu geldiyse sana bu dağların pınarlarından billur sular getireyim" diyen Sarıkız, babasını iyice hayretler içinde bırakır. Kızının ermişliğine artık iyice inanan baba, vedalaşıp ayrılırken, ilk tepede ruh teslim eder. Oraya "Babadağ" demişler. Babasını izlemek için bir tepeye çıkan Sarıkız da orada yaratıcısına kavuşmuş. O tepeye de "Sarıkız" adını vermişler (Karadağ, 1995, s.4).

Ek 210. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Sarıkız adlı çok güzel bir kız vardır. Güre'liler bu kıza iftira ederler. Babası da kızını kesmek için Kazdağı'na çıkarır. Babası abdest almak için su ararken Sarıkız, bakracıyla tâ denizden su alır. Babası kızının ermiş olduğunu anlayıp onu bağışlar ve Güre'lilere beddua eder: "Gürelilerin suları soğuk, kızları koğuk (dul) olsun". Sarıkız, dağda kalıp kazlarını gütmeye devam eder. Sarıkız'ın öldüğü yere Sarıkız Tepesi, babasının öldüğü yere ise Babatepe (Babadağı) denmiş (Ataman, 1986, s.32-36).

Ek 211. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Akçay'ın Güre köyünde tespit edilen rivayete göre Sarıkız, babası Cılbak Baba ile Edremit'in Güre köyüne yerleşir. Daha sonra Kavurmacılar köyüne yerleşen baba kız kışları Kavurmacılar da yazları da Kaz Dağlarında geçirirler. Cılbak Baba, Sarıkız'a vakit geçirmesi için kaz alır. Sarıkız vaktinin büyük bir çoğunluğunu kazları ile geçirir. Hacca gitmeye niyetlenen Cılbak Baba, kızını Güre köyünde bir imamın ailesine emanet eder. Sarıkız, babasının Hacda olduğu zaman zarfında, köyün delikanlıları tarafından gelen evlenme tekliflerini reddeder. Bunu gurur meselesi yapan delikanlılar Sarıkız'ın dedikodusunu yapar ve ona iftira atarlar. Hacdan dönen baba kızıyla ilgili iftiralara üzülür ve kızını öldürmeye karar verir. Baba ile Sarıkız şimdiki Sarıkız tepesine çıkarlar. Namaz kıldığı için abdest almak isteyen baba, kızından su ister. Sarıkız'ın getirdiği suyun tuzlu olduğunu anlayınca suyu nereden getirdiğini sorar. Sarıkız, denizden cevabını verir. Kolunu uzatıp Edremit körfezinden babasına su getiren Sarıkız'ın sırrı açığa çıkar. Babası kızının bu halini fark eder etmez, kızının ortadan kaybolduğunu görür. Sarıkız'ın mezarı kaybolduğu yerde taşlarla çevrilidir. Üzgün ve pişman olan Cılbak Baba da dönmeye hazırlanırken diğer bir tepe üzerinde ölür (Turan, 2002, s.149-164).

Ek 212. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Anlatıya göre Edremit'e yerleşen Sarıkız ve babası, buradan Kavurmacılar köyüne göçerler. Baba-kız kışları Kavurmacı'da, yazları ise Kaz Dağları'nda geçirirler. Babası vaktini boşa geçirmemesi için Sarıkız'a kaz alır, o da günün büyük kısmını kazları ile geçirir. Daha sonra Sarıkız'ın babası hacca gitmeye karar verir ve kızını da imam bir aileye emanet eder. Sarıkız çok güzel biri olduğundan birçok evlenme teklifi alır ama hiçbirine olumlu cevap vermez. Delikanlılar ise olumsuz cevaplardan ötürü Sarıkız'a iftira atarlar. Hacdan dönen babası, bu iftiralara inanır ve Sarıkız'ı öldürmeye karar verir. Birlikte şimdiki Sarıkız Tepesi'ne çıkarlar. Babası namaz kılmak için Sarıkız'dan su ister. Sarıkız'ın getirdiği su, çok tuzludur. Babası bunu nereden getirdiğini sorar. Sarıkız da denizden getirdiğini söyler. Yani kolunu imkânsız bir şekilde uzatarak Edremit Körfezi'nden su getirmiştir. Babası, Sarıkız'ın sırrını anlar. Ancak kız ortadan kaybolmuştur. Kaybolduğu yer taşlarla çevrilidir. Pişman olan babası geri dönerken üzüntüden bir tepenin üzerinde ölür (Oğuz, Aslan, 2020, s.209).

Ek 213. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Güre köyünde güzeller güzeli bir kız babasıyla birlikte yaşarmış. Babası hacca gidince onu elde edemeyen köylüler iftirada bulunurlar. Babası kızını cezalandırmak için kazlarıyla birlikte dağa götürür ve orada bırakıp geri döner. Sonunda gerçeği öğrenen babası dağa kızının yanına gelir. Sarıkız, babasına abdest alması için hem denizden

tuzlu su, hem de parmağıyla yerden tatlı su bulunca babası kızının erdiğini anlar. Kız ise köye dönmeye razı olmayarak beddua eder: "Ben orada iftiraya uğradım. Oranın erkekleri gür, kadınları dul olsun" der. İftiraya uğradığı yere de Güre köyü kurulur. Babası çaresiz köye dönerken kayalıklardan düşer ve ölür. Sarıkız, kazlarıyla dağda yaşamaya devam eder. Köylüler, susuz kaldıkları bir gün Sarıkız'a yalvarırlar. Sarıkız da "Ak çay!" diyerek çayı akıtır ve oranın da adı Akçay olur (Çelik, 1988, s.7).

Ek 214. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Sarıkız önceden Körüktaşı köyünde yaşayan güzeller güzeli bir genç kızmış. Bu kızın bir sevdiği delikanlı varmış. Bu iki genç evlenmeye karar vermişler. Köyün meydanında düğün alanı kurulmuş ve Sarıkız'ın düğünü başlamış. Düğün devam ederken düğünü korsanlar basmışlar. Sarıkız, babası, evleneceği adam ve yakın akrabaları korsanlardan kaçmaya başlamışlar. Korsanlardan kaçmak için köyün yakınlarındaki tepeye doğru kaçmaya başlamışlar. Korsanlar tepenin yarısında bunlara yetişmişler. Korsanlarla dövüşe dövüşe tepeye doğru çıkmaya devam etmişler. Tepeye yaklaştıklarında Sarıkız'ın etrafında babasından başka kimse kalmamış, hepsi de ölmüş. Sarıkız çaresiz kalınca, "Yer yarılsa da yerin dibine girsem ama bu korsanların eline düşmesem" diye dua etmiş. Sarıkız'ın duası kabul olmuş ve yer yarılıp yerin dibine girmiş. Yerin üstünde sadece Sarıkız'ın sarı saçları kalmış. Bu olaydan sonra köylü tepeye çıkmış ve Sarıkız'ın etrafındaki herkesin öldüğünü görmüş. Sarıkız'ı ararken saçlarını görmüşler ve Sarıkız'ın yerin altına girdiğini anlamışlar ve mezarının etrafını çevirmişler (Gök, 2021, s.18).

Ek 215. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Güzeller güzeli bir kıza delikanlının biri âşık olur. Kız, delikanlıdan gücünü ispatlamasını ister. Delikanlının sırtına tuz çuvalları vurulur. Delikanlı çuvallar ile birlikte göle düşer ve tuzların ıslanıp ağırlaşmasıyla boğulur. Köylüler, kıza öfkelenerek yumurta atarlar. Yumurtalardan her yanı sarıya boyanan kıza Sankız adı verilir. Babası kızını cezalandırmak için dağa götürür. Ancak kız, babasına abdest suyu olarak delikanlının boğulduğu tuzlu sudan getirir. Babası tatlı su isteyince de ayağını yere vurarak su fışkırtır. Baba, kızının erdiğini görüp onu bağışlar ve fışkıran suyun etrafını da taşla çevirir. Bu suyun şifalı olduğuna inanılmaktadır (İbrahimhakkıoğlu, 1989, s.57).

Ek 216. Sarıkız Şenliği (15- 25 Ağustos)

Hz. Ali, Kan Kalesini fethe gidince Hz. Fatma, Selman Hazretlerine "iki oğlum var, ama bir kızım yok" der. Selman-ı Pâk, "Al, öyleyse nasibini" deyince Hz. Fatma, kucağında bir kız çocuğu bulur. Hz. Fatma sevinerek babasına gidince Hz. Muhammet, "Benim torunlarım bunu kötülerler, bunun nasibini Allah'a havale ettim" der. ç) Bunun üzerine Selman-ı Pâk, Kaz Dağı'nda inciden bir saray yaptırır ve kızı oraya koyar. Kız, burada 20-25 yıl yaşar ve ölür. Kaz Dağı'nda ölen Sarıkız'a yapılan kabir böylece Alevilerin Kabe'si olur (Ataman, 1941, s.251-253).

Ek 217. Haydar Sultan Şenlikleri (16 Ağustos)

Rivayete göre Haydar Sultan, Hoca Ahmet Yesevi'nini oğludur ve 1280'li yıllarda İslamiyet'i tanıtmak amacıyla Horasan'dan Keskin'e gelmiştir. Ancak burada esir düşmüş ve bir kuyuda yedi yıl esaret hayatı yaşamıştır. Yedi yıllık esaretten sonra kuyudan çıkan Haydar Sultan; memleketine dönmemiş, orada kalmıştır. Bugün o kuyu kapatılmış olsa da içinden halen su akmaktadır. Bu suyun Haydar Sultan'ın döktüğü gözyaşları olduğuna inanılır. Haydar Sultan, 16 Ağustos günü esaretten kurtulduğu için de kutlamalar, bu tarihte yapılmaktadır (Oğuz, Aslan, 2020, s.203).